

PROCEEDING BOOK

AKDENİZ 11. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

AKDENİZ
11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
February 23- 25, 2024
MERSİN

ISBN: 978-625-6830-85-1

Published by : Academy Global Publishing House

www.akdenizkongresi.org

*AKDENİZ
11TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
FEBRUARY 23- 25, 2024
MERSİN*

Edited By

ASSIST. PROF. DR. K. R. PADMA

CONFERENCE ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Hülya Çiçek

Head of Organizing Board: Assis. Prof. Dr. Gültekin Gürçay

Organizing Committee Member: Amaneh Manafidizaji

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Ali Bilgili

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Başak Hanedan

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Raihan Yusoph

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Staykov

Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma

Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva

All rights of this book belong to ACADEMY GLOBAL Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Global Conference & Journals–2024 ©

Issued: 20.03.2024

ISBN: 978-625-6830-85-1

CONFERENCE ID

**AKDENIZ
11TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES**

**DATE – PLACE
FEBRUARY 23- 25, 2024
MERSIN**

**ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES & JOURNALS**

**EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.**

**PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Azerbaijan- Iran – India - Saudi Arabia – Kazakhstan – Jordan – Nigeria –
Egypt – Canada – Armenia – Japan – Poland – Pakistan – Vietnam – Romania –
Morocco - Russia. - South Korea – Algeria – Iraq – Georgia – Malaysia – Australia –
Kuwait – Oman**

**PRESENTATION
Oral presentation**

**PERCENTAGE OF PARTICIPATION
66 papers presented by participants from Turkey and 107 papers from other
Countries**

**Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an
"official assignment letter"**

**LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic**

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Ali BILGILI – Türkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
Prof. Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı :E-98102723-900-379618
Konu :Düzenleme Kurulu Üyesi

DAĞITIM YERLERİNE

İlgi : 13.09.2023 tarihli, 379450 sayılı ve "Düzenleme kurulu üyeliği" konulu yazı

Academy Global Conference & Journals tarafından düzenlenen kongrelerde düzenleme kurulu üyesi olarak görev almanızda Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Gereğini rica ederim.

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Tıp Fakültesi Dekanı V.

Dağıtım:
TIBBİ BİYOKİMYA ANABİLİM DALI
BAŞKANLIĞINA
Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSM6N2LAAT* Pin Kodu : 67672

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 -

GAZİANTEP

Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17

e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi

Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel

Unvanı : Bilgisayar İşletmeni

AKDENIZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENIZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENIZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION

February 23- 25, 2024

MERSIN

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/81604584722?pwd=y2kFvDBw8AEhxbZ5eSknYVkdXt0yTt.1>

Meeting ID: 816 0458 4722

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.
- Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin
Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	H Dr. Ahmet Emre Aydın	1	HADİS ALİMİ İBN-İ HİBBAN VE ESERİ; EL-MECRUHİN	Dr. Ahmet Emre Aydın
		2	KUR'ÂN-I KERİM'İN ANLAŞILMASINDA HADİSLERİN ROLÜ	Yüksek Lisans Öğrencisi, Ferhat AÇIKGÖZ Doç. Dr. Mehmet KILIÇARSLAN
		3	HADİSLERDE KOMŞULUK İLİŞKİLERİ	Emine DEMİL
		4	KELÂMDA TEKLİF-İ MA LÂ YUTÂK	Dr., Buket ATAMAN
		5	KELÂM'DA HÜSÜN VE KUBUH	Dr., Buket ATAMAN
		6	BİRGİVİ MEHMED EFENDİ'NİN "VASİYETNÂME" ADLI ESERİNİN İLMİHAL LİTERATÜRÜNE ETKİSİ	Muhammet Kasım Gültekin,

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 2	Doç. Dr. Bahar SOĞUKKUYU POYRAZ	1	ASSESSMENT IN THE IMPLEMENTATION OF SOLID WASTE MANAGEMENT IN MARIKINA CITY: BASIS FOR STRENGTHENING POLICY DIRECTION	Roberto G. Dolojan
		2	RETREATS IN THE HILLS: UNRAVELLING THE POTENTIAL OF HOMESTAYS IN UTTARAKHAND THROUGH A SWOT ANALYSIS	Shubham Goswami Giri Dr. Surendra Kumar
		3	EFFECT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON INTERNATIONAL TRADE IN EMERGING MARKETS	Dr. Öğr. Üy. Alper YILMAZ
		4	HAVAYOLU FİRMALARINDA ALGILANAN HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ SADAKATİNE ETKİSİ	Eda ÖZKESER KAYA Prof. Dr. Kahraman ÇATI Ebru OSKALOĞLU Şule EKİNCİ
		5	NEW GENERATION PACKAGING: INTERACTION And UPCYCLING	Doç. Dr. Bahar SOĞUKKUYU POYRAZ Berfin SANAĞ
		6	KÜRESEL REKABET ENDEKSİNİN ÇOK DEĞİŞKENLİ İSTATİSTİKSEL ANALİZLER İLE SINIFLANDIRILMASI	Arş. Gör. Dr. Sibel ÖRK ÖZEL Arş. Gör. Dilek VEYSİKARANİ
		7	ÜLKELERİN DİJİTAL HAZIRLIK ENDEKSİ'NE GÖRE SINIFLANDIRILMASININ İNCELENMESİ	Arş. Gör. Dr. Sibel ÖRK ÖZEL Arş. Gör. Dilek VEYSİKARANİ
		8	A NEW PERSPECTIVE ON LEAN MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS: LEAN LEADERSHIP	Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KARAGÖZ

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Öğr. Gör. Dr. Abdulkерim SAKA	1	TANZİMAT SONRASI KENTLEŞME VE KENTSEL MEKANDA BATILILAŞMA	Doç. Dr. Emrah Atar Şennur Kırboz
		2	İKİNCİ MEŞRUTİYET'İN İLANI SÜRECİNDE İTTİHATÇILARIN FİKİRLERİNİN ANADOLU'YA VE KONYA'YA GİRİŞİ	Öğr. Gör. Dr. Abdulkерim SAKA
		3	TÜRK DÜNYASI İÇ ENTEGRASYON PROSELERİ BAĞLAMINDA PROF.DR.ASMAD MUHTAROVA'NIN BİLİMSEL VE EĞİTİMSEL FAALİYETLERİNE GENEL BAKIŞ	Doç. Dr. Sevinç Ruintan
		4	TÜRK SİYASAL YAŞAMINDA DEMOKRASİ VE KADIN	Dr. Öğr. Üyesi Elif KALDIRIMOĞLU TÜRKOĞLU
		5		

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Doç.Dr., Yasin ACAR	1	COVID-19 KÜRESEL SALGINININ BİLECİK EKONOMİSİNE ve VERGİ GELİRLERİNE ETKİSİ	Doç.Dr., Yasin ACAR
		2	LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSİNİN VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	Doç. Dr., Yasin ACAR Doktora öğrencisi, Derya ÖZGÜN ACAR
		3	ASSESSMENT OF ENVIRONMENTAL PERFORMANCE IN TÜRKİYE WITHIN THE FRAMEWORK OF ENVIRONMENTAL POLICY FISCAL INSTRUMENTS AND ENVIRONMENTAL PERFORMANCE INDEX (EPI)	Dr. Öğretim Üyesi, Çiğdem ÇADIRCI
		4	IS THE ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE HYPOTHESIS VALID IN THE COUNTRIES OF THE ORGANIZATION OF TURKISH STATES? EVIDENCE FROM THE NEXT GENERATION OF TESTS	Dr. Öğr. Üyesi Dilek ATILGAN
		5	TÜRKİYE'DE KAYITDIŞI YABANCI İSTİHDAMININ SOSYO-EKONOMİK ETKİSİ	Dr. Büşra KORU UZKURT
		8		

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 – Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 5	Prof. Dr. Munise AKSÖZ	1	ظاهرة القلب المكاني في بنية مفردات اللغة العربية	Dr. Mustafa CEMİLOĞLU
		2	طرق تعليم البلاغة العربية لغير الناطقين بها والصعوبات التي تواجه المتعلم	Dr. Mustafa CEMİLOĞLU
		3	EDİRNELİ ŞÂHİDÎ'NİN LEYLÂ VÜ MECNÛN (GÜLŞEN-İ UŞŞÂK) MESNEVÎSİ'NDE SU VE SU İLE İLGİLİ KAVRAMLARIN KULLANIMI	Prof.Dr., Ziya AVŞAR Doktora Öğrencisi, Funda DOLAHMET
		4	A NEW BREATH IN THE FIELD OF ARAB LITERARY CRITICISM: MUHAMMED SABER OBAID	Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇINAR Dok. Öğr. Nur MUNLAVELİ
		5	SES YİNELEME BİÇEMLERİ: ÖZELLİKLERİ VE TÜRKÇE KARŞILIKLARI	Prof. Dr. Munise AKSÖZ
		6	TÜRKÇE VE ALMANCADA SÖZCÜKLERİ KAYNAŞTIRMA	Prof. Dr. Munise AKSÖZ Prof. Dr. Tahir BALCI

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Prof. Dr. Chutarat Boontho	1	IS MANAGEMENT SCIENCE DOING ENOUGH TO IMPROVE HEALTHCARE?	Lalit Garg, Sally McClean, Maria Barton
		2	MCRM-S NEW OPPORTUNITIES OF CUSTOMER SATISFACTION	Cheng Fang Hsu, Shinn-Jong Lin
		3	AN ECONOMIC ANALYSIS OF PHU KRADUENG NATIONAL PARK	Prof. Dr. Chutarat Boontho
		4	THE INVESTIGATION OF THE ROLE OF INSTITUTIONS IN THE PROCESS OF GROWTH AND DEVELOPMENT OF ECONOMY	Seyed Mohammad Reza Hosseini
		5	PROPOSING A CONCEPTUAL MODEL OF CUSTOMER KNOWLEDGE MANAGEMENT: A STUDY OF CKM TOOLS IN BRITISH DOTCOMS	Mehdi Shami Zanjani, Roshanak Rouzbehani, Hosein Dabbagh
		6	REGINA CONNOLLY, FRANK BANNISTER	Dr. Regina Connolly, Frank Bannister
		7	ETAX FILING AND SERVICE QUALITY: THE CASE OF THE REVENUE ONLINE SERVICE	Dr. Regina Connolly, Frank Bannister
		8	DESIGN AN ELECTRONIC MARKET FRAMEWORK USING JADE ENVIRONMENT	Mohammad Ali Tabarzad, Caro Lucas

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Assis. Prof. Dr. Jan Zeman	1	FINANCIAL ANALYSIS ANALOGIES FOR SOFTWARE RISK	Masood Uzzafer
		2	AN EVALUATION OF THE OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF WI-FI ADOPTION IN MALAYSIAN INSTITUTIONS	Subrahmanyam Kodukula, Nurbiya Maimaiti
		3	TOWARDS A SYSTEMATIC, COST-EFFECTIVE APPROACH FOR ERP SELECTION	Hassan Haghighi, Omid Mafi
		4	INFLUENCE OF LOCUS OF CONTROL AND JOB INVOLVEMENT TO ORGANIZATIONAL CULTURE APPLIED BY EMPLOYEES ON BANK X	Sri Suwarsi, Nadia Budianti
		5	DYNAMIC INTERACTION NETWORK TO MODEL THE INTERACTIVE PATTERNS OF INTERNATIONAL STOCK MARKETS	Laura Lukmanto, Harya Widiputra, Lukas
		6	FUTURES TRADING: DESIGN OF A STRATEGY	Assis. Prof. Dr. Jan Zeman
		7	MULTIDIMENSIONAL PERFORMANCE MANAGEMENT	David Wiese
		8	THE IMPACT OF SUBSEQUENT STOCK MARKET LIBERALIZATION ON THE INTEGRATION OF STOCK MARKETS IN ASEAN-4 + SOUTH KOREA	Noor Azryani Auzairy, Rubi Ahmad

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 8	Yu-Syuan Chang,	1	FROM MICRO TO NANOSYSTEMS: AN EXPLORATORY STUDY OF INFLUENCES ON INNOVATION TEAMS	Norbert Burger, Thorsten Staake
		2	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E-COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN MALAYSIA	Mohd Iskandar bin Illyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim
		3	THE IMPACT OF PRODUCT PACKAGE INFORMATION ON CONSUMER BEHAVIOR TOWARD GENETICALLY MODIFIED FOODS	Yu-Syuan Chang, Li-Chun Huang
		4	ECOLABELING AND GREEN CERTIFICATION FOR EFFECTIVE FISHERIES MANAGEMENT – AN ANALYSIS	A. Ramachandran
		5	APPLICATION OF FEED-FORWARD NEURAL NETWORKS AUTOREGRESSIVE MODELS IN GROSS DOMESTIC PRODUCT PREDICTION	E. Giovanis
		6	DETERMINING THE ONLINE PURCHASING LOYALTY FOR THAI HERBAL PRODUCTS	Dr. Chummanond Natchaya, Rotchanakitumnuai Siriluck
		7	A STUDY OF PANEL LOGIT MODEL AND ADAPTIVE NEURO-FUZZY INFERENCE SYSTEM IN THE PREDICTION OF FINANCIAL DISTRESS PERIODS	E. Giovanis
		8	A NEW DIMENSION IN SOFTWARE RISK MANAGEMENT	Dr. Masood Uzzafer

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	George Yungchih Wang	1	DURATION ANALYSIS OF NEW FIRMS IN THE BANKING INDUSTRY	Jesus Orbe, Vicente Nunez-Anton
		2	ENHANCING CUSTOMER LOYALTY TOWARDS CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY OF THAI MOBILE SERVICE PROVIDERS	Wichai Onlaor, Siriluck Rotchanakitumnuai
		3	THE SERVICE FAILURE AND RECOVERY IN THE INFORMATION TECHNOLOGY SERVICES	Jun Luo, Weiguo Zhang., Dabin Qin
		4	OPERATIONAL RISK – SCENARIO ANALYSIS	Milan Rippel, Petr Těplý
		5	THE APPLICATION OF REAL OPTIONS TO CAPITAL BUDGETING	George Yungchih Wang
		6	ROLE OF INVESTMENT IN THE COURSE OF ECONOMIC GROWTH IN PAKISTAN	Maqbool Hussain Sial, Maaida Hussain Hashmi, Sofia Anwar
		7	A FRAMEWORK OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXAMINING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP	Assis. Prof. DR.. George Yungchih Wang
		8	THE EXCLUSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION REALLY AN AUCTION AT ALL?	Trish O'Sullivan

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 10	Minoru Nakayama	1	ANALYSIS OF TEAM MEMBERS' BEHAVIOR IN VIRTUAL ORGANIZATION BASED ON TRUST DIMENSION AND LEARNING	Dr. Indiramma M., K. R. Anandakumar
		2	AUTOMATED CLASSIFICATION IMPROVEMENT OF ALCOHOLICS AND NON-ALCOHOLICS	Dr. Ramaswamy Palaniappan
		3	RHETORICAL COMMUNICATION IN THE COGSCI DISCOURSE COMMUNITY: THE COGNITIVE NEUROSCIENCES (2004) IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC DISSEMINATION	Lucia Abbamonte Assis . Prof. Dr. Olimpia Matarazzo
		4	REASONING AND BEHAVIOR IN ADULTHOOD	O. Matarazzo, L. Abbamonte, G. Nigro
		5	A MODEL FOR COGNITIVE CLASSIFICATION OF FREQUENCY SIGNALS	Dr. Rui Antunes, Fernando V. Coito
		6	EFFECTS OF PROBABILITY AND INSTRUCTION IN SYLLOGISTIC CONDITIONAL REASONING	Olimpia Matarazzo Ivana Baldassarre
		7	INVESTIGATION INTO KANJI CHARACTER DISCRIMINATION PROCESS FROM EEG SIGNALS	Hiroshi Abe, Minoru Nakayama
		8	TEACHING OF INTRODUCTORY STATISTICS IN THE HEALTH, SOCIAL, AND BEHAVIORAL SCIENCES – REFORM-ORIENTED HISTORICAL CONTEXT AND RATIONALE	Prof. Dr. Rossi A. Hassad
		EXPLORATIONS IN THE ROLE OF EMOTION IN MORAL JUDGMENT	Arthur Yan	

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	Subramaniam Chandran	1	THE PROSPECTS AND CHALLENGES OF OPEN LEARNING AND DISTANCE EDUCATION IN MALAWI	Andrew Chimpololo
		2	BETWEEN POLICY OPTIONS AND TECHNOLOGY APPLICATIONS: MEASURING THE SUSTAINABLE IMPACTS ON DISTANCE LEARNING	Subramaniam Chandran
		3	ACADEMIC STAFF PERCEPTIONS OF THE VALUE OF THE ELEMENTS OF AN ONLINE LEARNING ENVIRONMENT	Dr. Stuart Palmer, Dale Holt
		4	USING THE STUDENTS-AS-CUSTOMERS CONCEPT IN TECHNOLOGY DISCIPLINES: STUDENTS- PERSPECTIVES	Boonlert Watjatrakul
		5	USING WEBLOG TO PROMOTE CRITICAL THINKING – AN EXPLORATORY STUDY	Huay Lit Woo, Qiyun Wang
		6	THE EXPERIENCES OF SOUTH-AFRICAN HIGH-SCHOOL GIRLS IN A FAB LAB ENVIRONMENT	Dr. Nomusa Dlodlo, Ronald Noel Beyers
		7	EXPLORING SELF-DIRECTED LEARNING AMONG CHILDREN	Mariani Md Nor, Y. Saeednia
		8	THE STATE, LOCAL COMMUNITY AND PARTICIPATORY GOVERNANCE PRACTICES: PROSPECTS OF CHANGE	Gaysu R. Arvind

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 1	Dr. Emine TORAMAN	1	SPİRULİNA PLATENSİS ve TİP 2 DİABETES MELLİTUS İLİŞKİSİ	Arş. Gör. Dr. Mehmet ÇAVDAR Arş. Gör. Meliha ÇAVDAR
		2	OLEUROPEİN ve SAĞLIK ÜZERİNE ETKİLERİ	Arş. Gör. Dr. Mehmet ÇAVDAR Arş. Gör. Meliha ÇAVDAR
		3	DIFFERENCES BETWEEN ESSENTIAL OILS AND METHANOLIC EXTRACTS IN TERMS OF ANTIMICROBIAL EFFECTS	Assist. Prof. Dr., Ayşegül HOŞ Research Ass., Ayşe İNCİ Ebrar OKTAY Dilara DEMİREL Gülsembe İMRAK Research Ass., Ayşe ÇALIŞ Assoc. Prof. Dr., Ozan Emre EYUPOĞLU
		4	DRENLİ HASTADA HEMŞİRELİK BAKIMI	Yüksek Lisans Öğrenci Hemşire, Merve CİNCİ Dr. Öğr. Üyesi, Hatice ERDOĞAN
		5	HAŞİMATO HASTALIĞINDA BESLENME YAKLAŞIMLARI	Ceren SUNGUR Öğr. Gör. Beyza MENDEŞ
		6	FARKLI GRUPLARDA EGZERSİZ REÇETELENDİRME	Hamza Küçük
			EFFECTS of VITAMIN B12 on ANTIOXIDANT SYSTEM in Drosophila melanogaster EXPOSED to ZINC	Dr. Emine TORAMAN Dr. Melike KARAMAN

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Dr. Servet Kapçak	1	DOĞU TÜRKİSTAN ve ÇİN'in KUŞAK-YOL SORUNLARI	Dr. Hüseyin AVCI
		2	ÇEVRENİN REALİZMİ YA DA REALİZMİN ÇEVRESİ: "DİĞER DEVLETLER"İN ULUSLARARASI SİYASET DAVRANIŞLARI ÜZERİNE	Arş. Gör. Dr. Ahmet Göksel ULUER
		3	BIOSECURITY THREATS AND MEASURES IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL SECURITY	Res. Asst. Dr. Tolga ERDEM Ph.D. Candidate Cengiz ÖZBEK
		4	TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ VE EKOLOJİK AYAK İZİ ARASINDAKİ UZUN DÖNEM İLİŞKİSİ	Dr. Servet Kapçak Dr. Aycan Can
		5	OYUN TEORİSİ VE NASH DENGESİ	Dr. Servet Kapçak Dr. Aycan Can

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 3	Prof. Dr., Belgin COŞGE ŞENKAL	1	GIDA GÜVENLİĞİ AÇISINDAN, PASTÖRİZE VE UHT SÜTLERDE PROPOLİS VE PATOGEN ETKİLEŞİMLERİ	Doç. Dr. Sabire YERLİKAYA Dr. Öğr. Ü. Yeliz DURGUN
		2	PROPOLİSİN KIYMA ve KUŞBAŞI ÖRNEKLERİNDE İNHİBİTÖR ETKİSİ	Doç. Dr. Sabire YERLİKAYA Yüksek Lisans Öğrencisi İrfan YÜCEEL
		3	ARPA ÇEŞİTLERİNDE VERİMLE İLİŞKİLİ BAZI MORFOLOJİK ÖZELLİKLERİN BELİRLENMESİ	Ümmügülsüm BAŞ Kübra ÇOLAK Ali GÜR Mevlüt NAVRUZ Gökay EYYUPOĞLU Dr. Öğrt. Üyesi Cengiz YÜRÜRDURMAZ
		4	SAFFLOWER (<i>Carthamus tinctorius</i> L.) CULTIVATION, INDUSTRIAL USE OF ITS SEEDS AND FLOWERS IN TÜRKİYE	Prof. Dr., Belgin COŞGE ŞENKAL
		5	AN ENDEMIC OREGANO SPECIES OF TURKEY <i>Origanum acutidens</i> (Hand.-Mazz.) Ietsw.: BOTANICAL DESCRIPTION, CULTIVATION AND BIOLOGICAL ACTIVITY OF ITS ESSENTIAL OIL	Prof. Dr., Belgin COŞGE ŞENKAL
		6	THE EFFECT OF PREBIOTIC SUPPLEMENTS SOLD IN TURKEY ON THE GROWTH OF LACTIC ACID BACTERIA STARINS ISOLATED FROM KEFİR	Dr. Öğr. Üyesi, Emine DİNÇER
		7		
		8		

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Lecturer Mert DEMİR	1	AĞAÇ KAVUNU MEYVESİNİN FARKLI MİKRODALGA GÜÇLERİNDE KURUTULMASI VE KURUTMA KİNETİĞİNİN İNCELENMESİ	Arş. Gör. Muhammed Emin TOPAL Doç. Dr. Birol ŞAHİN
		2	SECURITY CONDITIONS IN THE MANAGEMENT OF TECHNOLOGICAL CORPORATE COMPUTER NETWORKS	Hasan Tagi oğlu Najafov,
		3	TITANIUM OXIDE IMPACTS ON GAMMA-RAY SHIELDING PROPERTIES OF POTASSIUM-BISMUTH-VANADATE GLASS SYSTEM	Dr. Zehra Nur KULUÖZTÜRK Dr. Recep KURTULUŞ
		4	ENERGY EFFICIENCY ACCORDING TO DAYLIGHT AND BUILDING DIRECTION	Mehmet Sait CENGİZ
		5	DISTINGUISHING PARSNIP FROM POISONOUS SPECIES WITH MACHINE LEARNING	Lecturer Mert DEMİR
		6	DETECTION OF POISONOUS CHAMOMILE WITH MACHINE LEARNING	Lecturer Mert DEMİR

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Neslihan CEYLAN	1	PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF TEACHING SPEAKING SKILLS IN EFL CLASSROOMS Aseel Saeed Rasheed ALSHAKHSHIR
		2	POLITENESS AND CULTURE IN FRANCE Associate Professor, PhD, Mavlonova Ugiyoy Khamdamovna
		3	WHERE DOES EDUCATION INTERSECT WITH EMIGRATION: ALBANIAN UNIVERSITY YOUTH STUDY CASE Ph.D. MERLINA KOSENI (POGRAZHA) Ph.D. MATILDA LIKAJ
		4	SOSYAL HİZMET KONUSUNDA HAZIRLANMAKTA OLAN LİSANÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOGRAFİK İNCEMESİ Neslihan CEYLAN
		5	RAISING HIGH SCHOOL EFL STUDENTS' INTERCULTURAL AWARENESS BY USING POETRY Rukiye Altınsoy
		6	THE RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE DEVELOPMENT AND CREATIVE THINKING SKILLS OF CHILDREN WITH AND WITHOUT FOREIGN PEERS Doktora öğrencisi, Fatma Nur Karataş Prof. Dr. Hatice Bekir Prof. Dr. Ayşe Sanem Şahlı
		7	ABOUT THE MYSTICAL HERITAGE OF QUSHAYRI Associate professor (PhD), Davronbek Kodirov

AKDENIZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENIZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENIZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Assis. Prof. Muntanavadee Maytapattana	1	A CONTRASTING EXAMINATION OF ZOTERO AND MENDELEY REFERENCE MANAGEMENT SOFTWARE	Sujit K. Basak
		2	POSSIBILITIES, HAZARDS, AND MORAL CONSIDERATIONS IN SOCIAL MEDIA AND COUNSELING	Dr. Kyriaki G. Giota Lecture George Kleftaras
		3	META-ANALYSIS OF MATERNAL SMOKING AND ITS ASSOCIATION WITH CHILDHOOD OVERWEIGHT AND OBESITY	Martina Kanciruk Jac W. Andrews, Tyrone Donnon
		4	IMPACT OF THE PARENT TRAINING PROGRAM FOR REDUCING OBESITY ON THE HEALTH BEHAVIORS OF SCHOOL-AGE CHILDREN	Assis. Prof. Muntanavadee Maytapattana
		5	COMPREHENDING PRIMARY SCHOOL STUDENTS' VIEWS ON ADOPTING PRO-ENVIRONMENTAL BEHAVIORS	Dr .Astrid de Leeuw Dr. Pierre Valois
		6	INITIAL STUDY ON THE LINK BETWEEN SENSORY PROCESSING AND COGNITIVE DEFICITS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS IN SAUDI ARABIA	Rana M. Zeina Laila AL-Ayadhi Shahid Bashir
		7	DETERMINANTS OF VARIANCES AMONG YOUNG SAUDI WOMEN IN TRADITIONAL FAMILIES WHO ADHERE TO SOCIETAL NORMS AND THOSE WHO DEFY THEM	Assis. Prof. Dr. Mai Al-Subaie
		8	PARENTING STYLE, NOT FAMILY TYPE AND CHILD'S GENDER, CONTRIBUTES TO COGNITIVE EMOTION REGULATION IN CHILDREN	AKM Rezaul Karim Tania Sharafat Abu Yusuf Mahmud

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Dr. Zeljko Panian	1	A STRUCTURE OF MONTE CARLO SIMULATION FOR EXPLORING THE UNCERTAINTY-INVESTMENT RELATIONSHIP	George Yungchih Wang
		2	THE OMISSION OF CONSUMER RIGHTS IN E-AUCTIONS – IS AN E-AUCTION TRULY AN AUCTION AT ALL?	Trish O'Sullivan
		3	E-PROCUREMENT, THE GOLDEN SOLUTION TO ENHANCING THE SUPPLY CHAINS SYSTEM THE PRIMARY HURDLES OF THE NEW BANK REGULATIONS	Somayeh Farzin, Hossein Teimoori Nezhad
		4	THE ROUTE TO WEB INTELLIGENCE MATURITY	Petr Těplý
		5	OBSTACLES AND POTENTIALS FOR THE ADOPTION OF E-GOVERNANCE SERVICES	Dr. Zeljko Panian
		6	ENHANCEMENT OF TRANSFER PRICING IN A RECESSION WITH REFLECTION ON CROATIAN SCENARIO	Haroula N. Delopoulos
		7	UTILIZATIONS OF CONIC OPTIMIZATION AND QUADRATIC PROGRAMMING IN THE EXPLORATION OF INDEX ARBITRAGE IN THE THAI DERIVATIVES AND EQUITY MARKETS	Dr. Jasminka Radolović
		8		

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 8	Assis. Prof. Salwa Aftab,	1	ENHANCING LEARNING FOR RESEARCH HIGHER DEGREE STUDENTS MECHANISMS IN CONTROLLING LANGUAGE PRACTICES IN ELECTRONICS ENGINEERING: A PROGRAM PLAN FOR OUTCOMES-BASED EDUCATION	Jenny Hall, Alison Jaquet
		2	EXPERIMENTING WITH THE INFLUENCE OF INPUT MODALITY ON INVOLVEMENT LOAD HYPOTHESIS	Dr. Analiza Acuña-Villacorte
		3	IMPACT OF GRADE SENSITIVITY ON LEARNING MOTIVATION AND ACADEMIC PERFORMANCE	Mohammad Hassanzadeh
		4	PROPOSED PROGRAM FOR POSTGRADUATES IN EGYPT TO DEVELOP THE SKILLS AND TECHNIQUES FOR CREATING CONCEPT CARTOONS FOR KINDERGARTEN CHILDREN	Assis. Prof. Salwa Aftab, Dr. Sehrish Riaz
		5	THE EFFECT OF THE ANDALUS KNOWLEDGE PHASES AND TIMES MODEL OF LEARNING ON THE ADVANCEMENT OF STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE AND EMOTIONAL QUOTIENT	Ahmed Amin Mousa, M. Abd El Salam
		6	MILLENNIAL TEACHERS OF CANADA: INNOVATION WITHIN THE CONFINED CONSTRAINTS OF TRADITION	Assoc. Prof . Dr. Sobhy Fathy A. Hashesh
		7	UTILIZING QR CODE AS AN EFFICIENT EDUCATIONAL TOOL FOR SWIFT ACCESS TO SOURCES OF KINDERGARTEN CONCEPTS	Lena Shulyakovskaya
		8	TEACHING ENGLISH TO ENGINEERS: BETWEEN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AND PSYCHOLOGY	Ahmed Amin Mousa, M. Abd El-Salam

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	Prof. Dr. Pratoom Rekklang	1	THE U.S. AND CENTRAL ASIA: FAITH, POLITICS, IDEOLOGY	Zhanar Aldubasheva, Elnura Assyltayeva, Mukhtar Senggirbay, Gaziza Aldubashova
		2	EXAMINATION OF THE GAMING INCLINATION OF SNGS (SOCIAL NETWORK GAMES) USERS BY GENDER	Jooyeon Yook, Wonjun Ko
		3	ELECTRONIC VOTING: TRUSTWORTHINESS IN DEMOCRACY; AN OUTLOOK FROM TECHNOLOGICAL, POLITICAL, AND SOCIAL ASPECTS	Sera Syarmila Sameon, Rohaini Ramli
		4	DETERMINATION OF FOOT SIZE MODEL USING KOHONEN NETWORK	Khawla Ben Abderrahim
		5	THE INFLUENCE OF THE FINANCIAL SYSTEM ON MIXED USE DEVELOPMENT – TURMOIL IN THE UK AND PERCEPTION OF SAFETY IN MIXED USE DEVELOPMENT	Assis. Prof. Tamara Kelly
		6	POLITICAL INFORMATION EXPOSURES, POLITICAL FIGURES' PERCEPTIONS, POLITICAL ATTITUDES, AND POLITICAL PARTICIPATION AMONG PEOPLE IN BANGKOK METROPOLITAN AREA	Prof. Dr. Pratoom Rekklang
		7	METROPOLITAN TRANSFORMATIONS OF MEDITERRANEAN CITIES IN THE CONTEXT OF ADVANCEMENTS IN THE MODERN ERA	Dr. Bakr Hashem Paumeey Ahmed Alashwal
		8	SPATIAL EXAMINATION AND STATISTICS FOR ZONING OF URBAN AREAS	Benedetto Manganelli, Beniamino Murgante

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

24 Şubat / February 24, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	Assis. Prof. Kamila Tišlerová	1	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND E-COMMERCE TECHNOLOGY ADOPTION AMONG LOGISTICS SERVICE PROVIDERS IN MALAYSIA Dr . Mohd Iskandar bin Ilyas Tan, Iziati Saadah bt Ibrahim
		2	CUSTOMER-SUPPLIER COLLABORATION IN CASTING INDUSTRY: A REVIEW ON ORGANIZATIONAL AND HUMAN ASPECTS Dr. Taneli Eisto, Dr .Venlakaisa Hölttä
		3	THE IMPACT OF WEBSITE PERSONALITY ON CONSUMERS' INITIAL TRUST TOWARDS ONLINE RETAILING WEBSITES Jasmine Yeap Ai Leen, T. Ramayah, Azizah Omar
		4	CONTINUAL IMPROVEMENT WITH INTEGRATED MANAGEMENT SYSTEM Sharareh Mirsaeidi Farahani , Gholamreza Chitsaz
		5	THE INTRODUCTION OF COMPULSORY ELECTRONIC EXCHANGE OF DOCUMENTS IN THE CZECH REPUBLIC: COMPARING EXPECTATION AND REALITY Assis. Prof. Kamila Tišlerová
		6	ROLE OF CREDIT ON PRODUCTION EFFICIENCY OF FARMING SECTOR IN PAKISTAN(A DATA ENVELOPMENT ANALYSIS) Saima Ayaz, Zakir Hussain, Maqbool Hussain Sial
		7	SUSTAINABILITY STRATEGY AND FIRM PERFORMANCE IN RESIDENTIAL TRADE AND INDUSTRY: A CONCEPTUAL ANALYSIS Prof. Martin Macion
		8	FACTORS PAVING THE WAY TOWARDS ISLAMIC BANKING IN PAKISTAN Muhammad Mazhar Manzoor, Muhammad Aqeel, Abdul Sattar
		DURATION ANALYSIS OF NEW FIRMS IN THE BANKING INDUSTRY Jesus Orbe, Vicente Nunez-Anton	

AKDENIZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENIZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENIZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024
MERSIN

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Abdullah ULAŞ	1	БАКТЕРИАЛЬНЫЕ И ГРИБКОВЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ ЗЕРНОВЫХ КУЛЬТУР	Абдуллаева Шахла
		2	AFLATOXIN M1(AMF1) IN BREAST AND COW MILK	Aysel GÜVEN
		3	INVESTIGATION OF THE RARE EARTH SUBSTITUTION ON THE STRUCTURAL AND BIOLOGICAL EFFECTS OF MAGNETIC NANOPARTICLES	Dr. Ayse DEMİR KORKMAZ
		4	ENHANCING FUNCTIONAL PROPERTIES OF RICE PROTEIN THROUGH COVALENT CONJUGATION WITH TANNIC ACID	Dr., Gulsah KARABULUT
		5	HAVA KİRLİLİĞİNİN KONTROLÜNDE BİYOLOJİK PROSESLER	YL Öğrencisi, Basir Ahmad HAMIDY
		6	A NEW SPECIES IN THE FAMILY OF BERBERIDACEAE JUSS. IN THE FLORA OF NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC	Talybov Tariyel Salmanova Natiga
		7	IMPACT AND WAYS OF IMPROVEMENT OF AGROLANDSHAFTS ON NATURAL LANDSCAPES IN NAKHCHIVAN AUTONOMOUS REPUBLIC	PhD student Shafag Orujova
		8	EPIGENETIC INSIGHTS INTO LIVESTOCK NUTRITION	Dr. Mustafa Can YILMAZ
		9	ROOT MORPHOLOGY OF PEPPER PLANTS DETERMINED BY WHINRHIZO SYSTEM UNDER HYDROPONIC CONDITIONS	Assoc. Prof. Dr. Abdullah ULAŞ
		10	INVESTIGATION OF ANTIMICROBIAL AND ANTIBIOTIC RESISTANCE PROPERTIES OF ENTEROCOCCUS DURANS TK6 ISOLATED FROM GOAT MILK SAMPLES	Research Assistant Elanur DAŞDEMİR Research Assistant Dr. Sümeyye AKBULUT Yaren Zeynep KESKİN Yaren DEDEOĞLU Müberra Ahsen GÖKTAŞ Sinem KESKİN

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 3	Doç. Dr., Aysel ARSLAN	1	MATEMATİKSEL DÜŞÜNME İLE İLGİLİ İLİŞKİSEL TÜRDE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, İrem BAŞAĞAÇ Prof. Dr., Kürşat YENİLMEZ
		2	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN KIRSALDA MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi, İrem BAŞAĞAÇ Prof. Dr., Kürşat YENİLMEZ
		3	ZEKÂ ve ÇOCUK	Dr. Burcu GÜLEY Dr. Ayşegül KESKİNKILIÇ
		4	OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE TÜRKÇE ETKİNLİĞİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	Bil. Uzm. Ayşe DOĞAN Dr. Ayşegül KESKİNKILIÇ
		5	FORMASYON ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK ÖNCESİ ÖĞRETMEN KİMLİK DÜZEYLERİ	Dr. Öğr. Üyesi, Didem KAYAHAN-YÜKSEL Doç. Dr., Aysel ARSLAN
		6	SINIF ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİĞE HAZIR OLMA DURUMLARI	Doç. Dr., Aysel ARSLAN Dr. Öğr. Üyesi, Didem KAYAHAN-YÜKSEL

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 4	Doç. Dr. Dursun Murat SEKBAN	1	GEMİ İNŞAATINDA KULLANILAN AA5083 ALÜMİNYUM ALAŞIMININ MEKANİK ÖZELLİKLERİNE SÜRTÜNME KARIŞTIRMA İŞLEMİNİN ETKİSİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Dursun Murat SEKBAN
		2	SVC-KDT İLE GÜÇ SİSTEMLERİNDE STATİK GERİLİM KARARLILIĞININ İNCELENMESİ	Doç. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU Arş. Gör. Dr. Enes KAYMAZ
		3	GÜÇ SİSTEMLERİNDE TRANSFORMATÖRLERDEKİ FARKLI FAZ AÇISI DEĞİŞİMLERİNİN GÜÇ AKIŞI VE KAYIPLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	Doç. Dr. M. Kenan DÖŞOĞLU Arş. Gör. Dr. Enes KAYMAZ
		4	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ ŞEHİT PROFESÖR DOKTOR İLHAN VARANK YERLEŞKESİ RÜZGÂR POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİ	Hayati MAMUR Fatih Berk MUSLU
		5	NESNELERİN İNTERNETİ TABANLI AKILLI UÇ SU KONTROL SİSTEMİNİN TASARLANMASI VE UYGULAMASI	Hayati MAMUR Aşin ÖZDOĞAN İbrahim ÜNLÜER
		6	EFFECT OF MODIFICATION ON PHYSICAL PROPERTIES OF POLYACRYLONITRILE FIBERS AS A FUNCTION OF STABILIZATION TIME	Hiba HARIRI Kemal Şahin TUNÇEL

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Doç. Dr. Levent SEMİZ	1	SÜLFONLU POLİMERLER İLE ÜRETİLEN METAL KATALİZÖRLERİN HİDROJEN ÜRETİMİNDE KULLANILMASI	Doç. Dr. Levent SEMİZ
		2	DETERMINATION OF TOTAL ANTIOXIDANT CAPACITIES AND PHENOLIC COMPOUNDS IN SOME MEDICINAL PLANTS	Şeyda Karaman Ersoy Leyla Yıldız
		3	FARKLI BAKIR KİMYASAL KAYNAKLARININ CuO İNCE FİMLERİNİN YAPISAL VE OPTİKSEL ÖZELLİKLERE ETKİSİ	Dr. Öğr. Üye, Gülşen ŞAHİN Prof. Dr., Abdullah GÖKTAŞ
		4	ZnFeS İNCE FİMLERİNİN YAPISAL ve FOTOKATALİTİK ÖZELLİKLERİ	Dr., Sultan GÖKTAŞ Dr. Öğr. Üye, Gülşen ŞAHİN Prof. Dr., Abdullah GÖKTAŞ
		5	ANTİVİRAL ÖZELLİĞE SAHİP NİTROPİRİDİN TÜREVLİ BİLEŞİĞİN MOLEKÜLER YERLEŞTİRME (DOCKİNG) YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ	Doç. Dr. Hacer GÜMÜŞ
		6	DFT HESAPLAMALARINA DAYALI CİVA, KADMİYUM VE ÇİNKO METAL KOMPLEKSLERİNİN MOLEKÜLER YAPILARININ VE SPEKTROSKOPİK ÖZELLİKLERİNİN İNCELENMESİ	Doç. Dr. Hacer GÜMÜŞ

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 6	Prof. Dr. Farideh Alizadeh	1	THE INFLUENCE OF CONTEXT ON THE DEVELOPMENT OF CIORAN: THE CHOICES OF AN ENGAGED THINKER	Dr. Mara Magda Maftçi
		2	THE ATTRIBUTES OF THAI FILMS AND CONTRIBUTORS TO GAINING RECOGNITION IN INTERNATIONAL MARKETS	Tanyatorn Panyasopon
		3	THE ORIGINS OF THE ART OF KAZAKH SALS, SERIS, AND PALUANS IN DISTINCT COMPARISON TO EUROPEAN HISTRIONES AND RUSSIAN SKOMORKHS	D. Dosbatyrov
		4	BORIA IN MALAYSIA: ELEMENTS IMPACTING THE MEDIA LITERACY OF EARLY TEENAGERS	Prof. Dr. Farideh Alizadeh
		5	POWER DISTANCE AND KNOWLEDGE MANAGEMENT FROM A POST-TAYLORIST VIEWPOINT	Dr. Khajomjit Bunnag
		6	ORNAMENT AS A UNIVERSAL PEACE LANGUAGE (BASED ON COMPARATIVE ANALYSIS OF CULTURES OF PROTO-TURKIC PEOPLES AND INDIAN TRIBES OF NORTH AMERICA)	John Walton, Vishal Parikh
		7	CAUSAL FACTORS IMPACTING THE TRUSTWORTHINESS AND SUCCESS OF THE NATIONAL PRESS COUNCIL OF THAILAND IN REGULATING PROFESSIONAL ETHICS IN THE OPINIONS OF NEWSPAPER JOURNALISTS	Zhamilya Boldykova, Assel Berdigulova
		8	FEATURES OF PARTY CONSTRUCTION IN THE COURSE OF POLITICAL MODERNIZATION OF KAZAKHSTAN	Assoc. Prof. Dr. Bubpha Makesrithongkum

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Dr. Asmita Shukla	1	THE HUMAN BIAS ASPECT IN DECISION MAKING WITHIN QUALITY MANAGEMENT SYSTEMS & LEAN THEORY	Dr .Adriana Ávila Zúñiga Nordfjeld
		2	EFFICACY OF SPECIFIC MOBILITY EXERCISES AND PARTICIPATION IN SPECIAL GAMES ON PSYCHOMOTOR ABILITIES, FUNCTIONAL ABILITIES, AND GAME PERFORMANCE AMONG INTELLECTUALLY DISABLED CHILDREN UNDER 14 YEARS OLD	Lecture Dr. J. Samuel Jesudoss
		3	DEEP LEARNING AND VIRTUAL ENVIRONMENTS IMPACT OF PERSONALITY AND LONELINESS ON LIFE: THE ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES	Danielle Morin Jennifer D.E.Thomas Raafat G. Saade
		4	CAREER COUNSELING PROGRAM FOR THE PSYCHOLOGICAL WELL-BEING OF FRESHMEN UNIVERSITY STUDENTS	Dr. Asmita Shukla Dr. Soma Parija
		5	DIAGNOSIS OF HATE SCHEMAS IN PRISONERS WITH ANTISOCIAL PERSONALITY DISORDER (ASPD)	Sheila Marie G. Hocson
		6	MEDIA AND INFORMATION LITERACY (MIL) FOR THAI YOUTHS	Assoc. Prof. Dr. Barbara Gawda
		7	THE IMPACT OF OCCUPATIONAL STRESS ON QUALITY OF WORK LIFE AMONG THE STAFF OF E-WORKSPACE	Waralak Vongdoiwang Siricharoen, Nattanun Siricharoen
		8	MENTAL ILLNESS STIGMA AND CAUSAL BELIEFS: AMONG POTENTIAL MENTAL HEALTH PROFESSIONALS	Alireza Bolhari Ali Rezaeean Jafar Bolhari Fatemeh Zare

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	Prof. Dr. Eugene Allevato	1	THE BROADER ADVANTAGES OF NEGOTIATIONS: AUSTRIAN VIEW ON EDUCATIONAL LEADERSHIP AS A 'POWER GAME' FOR TRADE UNIONS	Dr. Rudolf Egger
		2	ENHANCING LISTENING COMPREHENSION FOR EFL PRE-INTERMEDIATE STUDENTS THROUGH A BLENDED LEARNING APPROACH	Dr. Heba Mustafa Abdullah
		3	EXAMINATION OF INFLUENTIAL FACTORS ON FIRST YEAR ARCHITECTURE STUDENTS' PRODUCTIVITY	Shima Nikanjam, Badiossadat Hassanpour, Adi Irfan Che Ani
		4	EXCELLENCE AND QUANTITY IN THE STRATEGIC NETWORK OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	Assis. Prof. Juha Kettunen
		5	VARIOUS ROLES FOR MENTORS AND MENTEES IN AN E-LEARNING SETTING	Dr. Nidhi Gadura
		6	ATTAINING SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH TRANSFORMATIVE PEDAGOGIES IN UNIVERSITIES	Prof. Dr. Eugene Allevato
		7	THE APPROACH OF THE INNOVATION ALLIANCE IN HIGHER EDUCATION	Juha Kettunen
		8	UTILIZING COLLABORATIVE IMAGES TO COMPREHEND STUDENT EXPERIENCE	Tessa Berg, Emma Guion Akdag
		9	ALTERITY OF ROMA IN INCLUSIVE EDUCATION OF ROMA PUPILS IN SLOVAKIA	Bibiana Hlebova

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	Jonathan M. Garibaldi	1	FINITE ELEMENT ANALYSIS AND EXPERIMENTAL VALIDATION OF PROXIMAL FEMUR FAILURE PATTERNS USING QUANTITATIVE COMPUTED TOMOGRAPHY IMAGES	Majid Mirzaei, Saeid Samiezadeh , Abbas Khodadadi, Mohammad R. Ghazavi
		2	CONSISTENT HEATING IN FOCUSED ULTRASOUND THERMAL THERAPY	To-Yuan Chen, Tzu-Ching Shih, Hao-Li Liu, Kuen-Cheng Ju
		3	FUNDAMENTAL RESEARCH TO DISTINGUISH SMALL RETINAL HEMORRHAGES FROM DUST ARTIFACTS UTILIZING HUE, LIGHTNESS, AND SATURATION IN COLOR SPACE	Dr. Naoto Suzuki
		4	ALIGNMENT OF BINARY OBJECTS THROUGH RIGID AND NON-RIGID REGISTRATION USING WEIGHTED RATIO IMAGES	Panos Kotsas, Tony Dodd
		5	AN OVERVIEW OF FUZZY INFERENCE SYSTEM APPLICATIONS FOR AUTOMATING BREAST CANCER GRADING WITH SPECTRAL DATA	Shabbar Naqvi, Jonathan M. Garibaldi
		6	THE SIGNIFICANCE OF SWIFT CHANGES IN MEAN FLOW STABILITY CHARACTERISTICS DURING BYPASS TRANSITION	Dong Ming, Dr. Lecture Su Caihong
		7	UTILIZATION OF SMARTPHONES FOR IN-HOME DIAGNOSTICS IN TELEMEDICINE	Assoc. Prof. DR. Nálevka Petr
		8	REDUCTION OF IMPULSE NOISE IN BRAIN MAGNETIC RESONANCE IMAGING THROUGH THE APPLICATION OF FUZZY FILTERS	Dr. Benjamin Y. M. Kwan, Dr. Hon Keung Kwan

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	Shilpi Kushwaha,	1	PALLADIUM-CATALYZED DECHLORINATION FOR WATER REMEDIATION: CATALYST INACTIVATION AND RENEWAL	Dalia Angeles-Wedler, Katrin Mackenzie, Frank-Dieter Kopinke
		2	OPTICAL REFLECTION OF PURE AND DOPED TIN OXIDE: FROM THIN COATINGS TO POLYCRYSTALLINE SILICON/THIN FILM DEVICE	Smaali Assia, Outemzabet Ratiba, Media El Mahdi, Kadi Mohamed
		3	METHANE AND OTHER HYDROCARBON GAS EMISSIONS ARISING FROM FLARING IN KUWAIT OILFIELDS	Dr. Khaireyah Kh. Al-Hamad, V. Nassehi, A. R. Khan
		4	EQUILIBRIUM, KINETICS, AND THERMODYNAMIC INVESTIGATIONS FOR ADSORPTION OF HG (II) ON PALM SHELL POWDER	Shilpi Kushwaha, Suparna Sodaye, P. Padmaja
		5	EXAMINATION OF THE KINETICS OF AG INCORPORATION WITH TCP	Rahmatollah Rahimi, Fariba Moharrami
		6	EXPLORATION OF THE ELECTRONIC CHARACTERISTICS OF AU/METHYL-RED/AG SURFACE-TYPE SCHOTTKY DIODE THROUGH CURRENT-VOLTAGE METHOD	Zubair Ahmad, Muhammad Hassan Sayyad
		7	SEGREGATION OF VITAMIN B2 AND B12 BY IMPREGNATING HPTLC PLATES WITH BORIC ACID	Dr. Homayon Ahmad Panahi, Phd. CanHossein Sid Kalal, Ateyeh Rahimi
		8	IMPACT OF VALVE PRESSURE DROP IN EXERGY ANALYSIS OF C2+ RECOVERY PLANTS REFRIGERATION CYCLES	B. Tirandazi, M. Mehrpooya, A. Vatani
			OSMOTIC REMOVAL OF MOISTURE FROM BEETROOT IN SALT SOLUTION: PARAMETER OPTIMIZATION VIA STATISTICAL EXPERIMENTAL DESIGN	P. Manivannan, M. Rajasimman

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	Doç. Dr. Semra KAÇAR	1	İNTRAGASTRİK BALON KOMLİKAYONLARI.	Sinan SOYLU
		2	ETHNOCENTRIC ORIENTATION AND CULTURAL RELATIVISM IN MIDWIFERY CARE SERVICES	Nazlı Akar Nazlı Seval Kurt Ayçasultan Kılıç
		3	IS SEXUALITY POSSIBLE AT ANY AGE? SEXUAL LIFE IN THE MENOPAUSE PERIOD	Nazlı Seval Kurt Ayçasultan Kılıç Nazlı Akar
		4	ÇOCUKLARDA YETERSİZ AĞRI YÖNETİMİ	Doç.Dr. Funda KARDAŞ ÖZDEMİR Arş.Gör. Melis Can KESGİN GÜNGÖR
		5	HASTANEDE YATAN ÇOCUKLARIN BESLENMESİNDE HEMŞİRENİN SORUMLULUKLARI	Doç.Dr. Funda KARDAŞ ÖZDEMİR Arş.Gör. Melis Can KESGİN GÜNGÖR
		6	LİZA ABU'NUN KAS DOKUSU YAĞ ASİDİ İÇERİĞİ	Doç. Dr. Semra KAÇAR

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Doç. Dr., Serpil SAVCI	1	HAVA KİRLİLİĞİNİN İNSAN ve ÇEVRE ÜZERİNE OLAN ETKİLERİ	Doç. Dr., Serpil SAVCI
		2	KURŞUN KİRLİLİĞİ: ÇEVRE ve İNSAN SAĞLIĞI	Doç. Dr., Serpil SAVCI
		3	KENTSEL KATI ATIK DEPOLAMA ALANLARINDA FARMASÖTİK KİRLİLİĞİ VE OLUŞTURABİLECEĞİ RİSKLER	Dr. Öğr. Üyesi Arzu ULVİ Prof. Dr. Senar AYDIN Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN
		4	DEXTROMETHORPHAN FARMASÖTİĞİNİN ATIKSULARDA VARLIĞI	Dr. Öğr. Üyesi Arzu ULVİ Prof. Dr. Senar AYDIN Prof. Dr. Mehmet Emin AYDIN
		5	THE IMPACTS OF INVASIVE ALIEN PLANT WATER HYACINTH (EICHHORNIA CRASSIPES [Mart.] Solms) ON THE AQUATIC ECOSYSTEM	Dr. AYSEGUL ERGENLER Prof. Dr. FUNDA TURAN
		6	POTENTIAL TOXICOLOGICAL ASSESSMENT OF KAOLIN IN DAPHNIA MAGNA	Prof. Dr. FUNDA TURAN Dr. AYSEGUL ERGENLER
		7	GEOTECHNICAL CLASSIFICATION OF HAZAR LAKE (ELAZIĞ/EASTERN TÜRKİYE) SEDIMENTS	Dr. Yasemin ASLAN TOPÇUOĞLU Prof. Dr. Zülfü GÜROCAK
		8	CARBON FIBER AND AREAS OF USE	Dr. Yasemin ASLAN TOPÇUOĞLU Prof. Dr. Zülfü GÜROCAK

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 3	Öğr. Gör. Dr. Şerife KUZGUN	1	MODERN LOJİSTİK İŞLETMELERİNDE STRATEJİK STOK YÖNETİMİNİN ETKİNLİĞİNİ VE VERİMLİLİĞİNİ ARTIRMA YÖNTEMLERİ	YL Öğrencisi, Ahmad Farhad AIMAQ
		2	HOW ENVIRONMENTAL UNCERTAINTY AFFECTS SUSTAINABILITY OF BUSINESSES?	Öğr. Gör. Dr. Şerife KUZGUN Öğr. Gör. Dr. Ayşe BADAĞ
		3	THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL SAFETY AND PROSOCIAL MOTIVATION IN THE INFORMATION SHARING PROCESS OF BUSINESS	Öğr. Gör. Dr. Ayşe BADAĞ Öğr. Gör. Dr. Şerife KUZGUN
		4	TÜRKİYE'DE OTOMOTİV SEKTÖRÜNÜN GELECEĞİ: CARİ AÇIK VE VERGİ POLİTİKASI PERSPEKTİFİ	Doç. Dr. Doğan BAKIRTAŞ Araş. Gör. Metin NAZLIOĞLU
		5	SÜRDÜRÜLEBİLİR LİDERLİK YOLUYLA İŞLETMELERDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İNOVASYONUNU DESTEKLEMELER: TEORİK PERSPEKTİFLER VE STRATEJİK YAKLAŞIMLAR	Dr. Öğr. Gör. Bilgen Gaye YALPA Dr. Öğr. Üyesi, Alptuğ AKSOY
		6	ÇEKTE MUHATAP BANKANIN KAMBİYO İLİŞKİSİNE DAHİL OLMASI YASAĞININ YASAL İSTİSNASI MEVCUT MUDUR?	Dr. Hakan Bilgeç
		7		

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 4	moderatör	1	GENÇLİK POLİTİKALARI: TÜRKİYE'DE GENÇ NÜFUSUN REFAHI VE TOPLUMSAL KATILIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME	Prof.Dr., Emrah AKBAŞ Öğr. Gör., Azize AÇIK
		2	THE ROLE OF GRANDPARENTS IN THE GRANDCHILDREN'S LIFE	Öğr. Gör. Dr., Zahide YUVAKGİL Öğr. Gör. Dr., Cemil YAVUZ
		3	EXAMPLES OF GOOD PRACTICES IN ACTIVE AND HEALTHY AGING PROGRAMS CARRIED OUT IN OUR COUNTRY IN TERMS OF SOCIAL POLICY	Öğr. Gör. Dr., Cemil YAVUZ Öğr. Gör. Dr., Zahide YUVAKGİL
		4	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN PROBLEM-SOLVING AND LIFE SKILLS OF ATHLETE CHILDREN	Sena HAN Doç. Dr. Kurtuluş ÖZLÜ
		5	SİMEL'İN KÜLTÜR KURAMI ÜZERİNDEN: MODERN KÜLTÜRDE KADIN	Sosyolog Dr. Gözde Özelce
		6	THE BALANCE OF RELIGION AND SCIENCE IN SUFISM: THE APPROACH TO BARBOUR'S TYPOLOGY DRIVING IN SUFI CEMALNUR SARGUT'S SPEECHES	Sosyolog Dr. Gözde Özelce
		7	YEME BOZUKLUĞU BELİRTİLERİ OLAN BİREYLERDE BÜYÜME KORKUSU İLE EBEVEYNLİK TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİDE OBSESİF BELİRTİLERİN ARACI ROLÜ	Banu Dereyurt Dr. Bingül Harmancı Subaşı
		8		

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Prof. Dr. Mehmet Emin BARIŞ	1	AĞAÇ İŞLERİ ENDÜSTRİSİNDEKİ ÇATI MAKASI ELEMENLARINDA FARKLI BAĞLANTI ELEMENLARININ ARAŞTIRILMASI	Arş. Gör. Ramazan BÜLBÜL Doç. Dr. Hasan Özgür İMİRZİ Mert ARSLAN Emin Berk KAYA
		2	KATMANLI AHŞAP KOMPOZİT LEVHALARIN FİZİKSEL VE MEKANİK ÖZELLİKLERİ	Mustafa GÖNÜL Doç. Dr. Hasan Özgür İMİRZİ
		3	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELE KAPSAMINDA YEŞİL ÇATILAR	Prof. Dr. Mehmet Emin BARIŞ Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU
		4	TOPLU KONUT ALANLARINDA SU ETKİN PEYZAJ TASARIMI	Prof. Dr. Mehmet Emin BARIŞ Arş. Gör. Seher Simay KUŞOĞLU
		5	BETONARME YAPILARIN HIZLI DEĞERLENDİRİLMESİNDE UYGULANAN YÖNTEMLERDE TEKNOLOJİK OLANAKLARIN KULLANILMASI	Merve Kaya Serkan Engin

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 6	Prof. Dr. Emine NAS	1	BELGESEL SİNEMADA CÜZZAM ANLATISI: FURUĞ FERRUHZAD EV KARADİR	Prof. Dr. Yusuf YURDİĞÜL Yüksek Lisans Öğrencisi, Canan İYİYOL
		2	THE INFLUENCE OF CRISES ON COMPETITIVE POSITIONING IN THE TOURISM INDUSTRY: A STRATEGIC ANALYSIS	Kawtar Anini Fatiha Benamar
		3	TRAVEL BEHAVIOR OF TOURISTS FROM CAN THO CITY – THE CASE OF DA LAT DESTINATION	My-Kim Thi LE Que-Nhu DUONG Nam-Khang Tri NGUYEN
		4	SOME MOVEMENT PATTERNS SEEN IN ELAZIG FOLK DANCES	Dr. Öğr. Üyesi Selami AKIŞ
		5	VISUAL RHETORIC AND ADVERTISEMENTS: THE USE OF THE HYPERBOLA, ANTITHESIS AND PERSONIFICATION AS RHETORICAL FIGURES IN ADVERTISEMENTS	Doç. Dr. Eda ÇORBACIOĞLU
		6	MUSIC FESTIVAL AS SERVICE DESIGN: APPLICATION OF KANSEI ENGINEERING	Doç. Dr. Eda ÇORBACIOĞLU
		7	THE ROLE OF TRIBES IN THE FAITH AND CULTURE MOSAIC OF ANATOLIA	Dr. Mehmet Nuri ŞANDA
		8	THE EVOLUTION OF TOY DOLLS OVER TIME: "HISTORIES AND CHANGING TRENDS"	Prof. Dr. Emine NAS
		9	ASSESSMENTS ON THE QUALITATIVE EFFECTS OF ART IN SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECTS	Prof. Dr. Emine NAS

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Dr. Swapnoneel Roy,	1	DEDUCING THE DYNAMICS OF "CONCEALED" NEURONS FROM ELECTROPHYSIOLOGICAL RECORDINGS	Valeri A. Makarov, Nazareth P. Castellanos
		2	CATEGORIZING PRIMITIVES AND GENOME REARRANGEMENT IN BIOINFORMATICS: AN INTEGRATED PERSPECTIVE	Dr. Swapnoneel Roy, Minhazur Rahman, Ashok Kumar Thakur
		3	IDENTIFYING REMOTE PROTEIN EVOLUTIONARY RELATIONSHIPS THROUGH STRING SCORING METHOD	Nazar Zaki, Assis. Prof. Dr. Safaai Deris
		4	PARENTAGE COEFFICIENT FOR CROP HYBRIDIZATION	Manpreet Singh, Parvinder Singh Sandhu, Basant Raj Singh
		5	A MAXIMUM PARSIMONY MODEL TO RECONSTRUCT PHYLOGENETIC NETWORK IN HONEY BEE EVOLUTION	Usha Chouhan, K. R. Pardasani
		6	INITIAL EXAMINATIONS OF THE IMPACT OF SINGLE GENE PERTURBATIONS ON THE INFERENCE OF GENETIC NETWORKS	Frank Emmert-Streib, Dr. Matthias Dehmer
		7	COMPARISON OF ATTRIBUTE SELECTION METHODS FOR CLASSIFICATION OF DIFFUSE LARGE B-CELL LYMPHOMA	Helyane Bronoski Borges, Júlio Cesar Nievola
		8	THE INFLUENCE OF GUANIDINE HYDROCHLORIDE ON THE PHASE DIAGRAM OF PEG-PHOSPHATE AQUEOUS TWO-PHASE SYSTEM	Prof. Dr. Farshad Rahimpour, Mohsen Pirdashti

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	Prof. Dr. Katarzyna Strzala-Osuch	1	UTILIZATION OF NANOFILTERS FOR PROVIDING POTABLE WATER IN THE WATERSHED BASIN OF PERSIAN GULF AND OMAN SEA	Sara Zamani, Mojtaba Fazeli, Abdollah Rashidi Mehrabadi
		2	EVALUATION OF EIA REPORTS ADEQUACY: EVIDENCE FROM PAKISTAN – A CRITICAL REVIEW	Dr. Obaidullah Nadeem, Assis. Prof . Dr. Rizwan Hameed
		3	EXAMINATION OF GROUNDWATER QUALITY AND IDENTIFICATION OF POLLUTION SOURCES IN BAGHAN WATERSHED, IRAN	Abolfazl Moeini, Elahe Alizadeh Paenafrakaty
		4	APPRAISAL OF POLLUTION REDUCTION	Prof. Dr. Katarzyna Strzala-Osuch
		5	DEVELOPMENT OF ESTIMATION METHOD FOR CREATING A HYDROGEN SOCIETY UTILIZING VARIOUS BIOMASS RESOURCES IN JAPAN – PROJECT ON COST REDUCTIONS IN BIOMASS TRANSPORT AND FEASIBILITY OF HYDROGEN STATION WITH BIOMASS	Masaki Tajima, Kenji Imou, Shinya Yokoyama
		6	IMPACT OF CELLULOLYTIC MICROBIAL ACTIVATOR ON DECOMPOSITION OF COMPOSTED RUBBER FACTORY WASTE	Dr. Thaniya Kaosol, Dr. Sirinthrar Wandee
		7	INVESTIGATION INTO ENERGY-EFFICIENT TEMPERATURE CONTROL	Mitsuyuki Kawakami, Kimihiro Yamanaka
		8	ASSESSING THE ENVIRONMENTAL IMPACT OF AIR POLLUTION IN MOSCOW THROUGH HEDONIC PRICES	Assis. Prof. Dr. V. Komarova

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	Dr. Ismael Younis Abu-Jarad	1	AN AGENT-BASED APPROACH TO KNOWLEDGE MANAGEMENT AND E-LEARNING	Teodora Bakardjieva Galya Gercheva
		2	DOCTOR BRAIN DRAIN: CAUSES AND RAMIFICATIONS IN PAKISTAN	Muhammad Wajid Tahir Rubina Kauser Majid Ali Tahir
		3	EVOLVING FROM SEPARATISM TO COALITION: VARIATIONS IN LANGUAGE POLITICS AND LEADERSHIP PATTERNS IN THE DRAVIDIAN MOVEMENT	PHD Subramaniam Chandran
		4	A KNOWLEDGE MANAGEMENT MODEL FOR EFFECTIVELY MANAGING KNOWLEDGE AMONG INTERCONNECTED ORGANIZATIONS	Mahboubeh Molaei
		5	USERS' MOTIVATION AND SATISFACTION WITH INFORMATION SYSTEMS	Abbas Moshref Razavi, Rodina Ahmad
		6	THE IMPACTS OF HUMAN ACTIVITY ON THE HEALTH OF STREAM CITY IN YASUJ AREA	Jamalodin Alvani Fardin Boustani, Omid Tabiee, Masoud Hashemi
		7	EXTRACTING IMPLICIT KNOWLEDGE TO FORECAST POLITICAL RISK THROUGH A NOVEL FRAMEWORK UTILIZING BAYESIAN NETWORK	Assis. Prof. Dr. Siavash Asadi Ghajarloo
		8	THE ORGANIZATIONAL INNOVATIVENESS OF PUBLIC-LISTED HOUSING DEVELOPMENTS	Nor'Aini Yusof, Dr. Ismael Younis Abu-Jarad

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	Assis. Prof. Ghulam Murtaza	1	A CRITICAL ANALYSIS OF CHITOSAN UTILIZATION AS A NATURAL ANTIMICROBIAL	F. Nejati Hafdani, N. Sadeghinia
		2	EXPLORING THE NEUROGENIC CAPACITY OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT – IMPLICATIONS FOR ENHANCING COGNITIVE FUNCTIONS	Dr. Kiranmai S.Rai
		3	DEVELOPMENT AND ASSESSMENT OF VAGINAL SUPPOSITORIES INCORPORATING LACTOBACILLUS	Sanae Kaewnopparat, Nattha Kaewnopparat
		4	EXTRACTION OF B-SİTOSTEROL DİARABİNOSİDE FROM RHİZOMES OF ALPİNİA GALANGA	Prof. Dr. N. K. Fuloria, S. Fuloria
		5	APPLICATION OF DATA MINING CLASSIFICATION TECHNIQUES IN DRUG DESIGN	Mária Stachová, Dr. Lukáš Sobišek
		6	PHARMACOKINETIC STUDY OF SALBUTAMOL SULPHATE-ETHYLCELLULOSE TABLETTED MICROCAPSULES: UTILIZING A CONVOLUTION APPROACH	Assis. Prof. Ghulam Murtaza, Kalsoom Farzana
		7	EVALUATING THE ANTIMICROBIAL PROPERTIES OF ETHANOL EXTRACTS FROM SELECTED THAI MEDICINAL PLANTS AGAINST CAMPYLOBACTER JEJUNI	Achara Dholvitayakhun, Nathanon Trachoo
		8		

AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
AKDENİZ 11th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
February 23- 25, 2024 - Mersin

Meeting ID: 816 0458 4722 Passcode: 202224

25 Şubat / February 25, 2024 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 11	Assis. Prof. Dr. Davood A. Khaburi	1	OPTIMAL CONTROL STRATEGIES FOR VELOCITY REGULATION OF PERMANENT-MAGNET SYNCHRONOUS MOTOR DRIVES	Dr. Roozbeh Molavi, Assis. Prof. Dr. Davood A. Khaburi
		2	NSGA-BASED OPTIMAL VOLTAGE/VAR MANAGEMENT IN DISTRIBUTION SYSTEM WITH SCATTERED GENERATION	P. N. Hrisheeksha, Jaydev Sharma
		3	HANDWRITING IDENTIFICATION USING CONJUGATE GRADIENT NEURAL NETWORKS SPECTRAL ANALYSIS OF SPEECH: A NOVEL TECHNIQUE	Assoc. Prof. Dr. Jamal Fathi Abu Hasna
		4	INVESTIGATION AND ENHANCEMENT OF FLASH EVAPORATION DESALINATION UTILIZING THE OCEAN THERMOCLINE AND RELEASED HEAT	Sami Mutair, Yasuyuki Ikegami
		5	INTRODUCING AN IMAGE PROCESSING-BASED CONCEPT FOR OUTDOOR CHILDREN CARE	Hooman Jafarabadi
		6	DEVICE DISCOVERY: A COMPONENT FOR NETWORK MANAGEMENT SYSTEM UTILIZING SIMPLE NETWORK MANAGEMENT PROTOCOL	Garima Gupta, Daya Gupta
		7	EXTRACTION OF THEMATIC ROLES USING SHALLOW PARSING	Mehrnoush Shamsfard, Maryam Sadr Mousavi
		8		

AKDENİZ ART 2ND INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION February 23- 25, 2024 - Mersin	
ART WORKS	ARTISTS
Kırkyama Alışverişte	Dr. Arzu BOR KOCAMAN
7 nokta 8	Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN
7 nokta 6	Prof. Dr. Yüksel GÖĞEBAKAN
Doğanın kaynağı/ Source of Nature	Doç. Dr. Elif Aksoy
Dinginlik / Calmness	Doç. Dr. Elif Aksoy
Gods, Eagles and Others (Tanrılar, Kartallar ve Diğerleri)	Yüksek Mimar Meltem Özkaya SARUL
Historical Hierarchical Icons (Tarihi Hiyerarşik İkonlar)	Yüksek Mimar Meltem Özkaya SARUL
Brand New Loves	Dr. Öğr. Üyesi Dilek Aydemir
Pür-i Pak II	DOÇ. DR. GÖKÇEN ŞAHMARAN CAN
Pür-i Pak I	DOÇ. DR. GÖKÇEN ŞAHMARAN CAN
Nefes-Siz	Doç. Sevda KARASEYFİOĞLU PAÇALI
Üç boyut /Three Dimensions	Prof. Dr. Emine KOCA
Buluşma	Doç. Dr. Mustafa Oğuz GÖK
Karşılık	Doç. Dr. Mustafa Oğuz GÖK
Renkli Çiçek / colorful flower	Öğr.Gör. Arzu PİLEVNE
CREATIVITY	Öğr. Gör. Pınar ONGAN
Melek	Lale Yıldır
İsimsiz/No Title	Doç Samet Doğan
Antalya Town Center	Öğr. Gör. Mehmet Uluç CEYLANI
Dönüşüm/ Transformation	Doç. Dr. Ali KILIÇ
Organik Makinalar	Doç. Ayşegül Türk

Aspect	Arş. Gör. Dr. Turgut KALAY
Doric	Arş. Gör. Ayşenur KANDEMİR
Değişim	Dr.Öğr.Ü.Nursen GEYİK DEĞERLİ
BENZERLİK / RESEMBLANCE	Öğr. Gör. Dilek AKDEMİR
Bi' Bulut Olsam / If I Were A Cloud	Dr.Öğretim Üyesi Sibel Begeç
Yama	Öğr. Gör. Dr. Sezin YILMAZ
İsimsiz	Öğr. Gör. Dr. Sezin YILMAZ
Tolerance	Dr. Öğr. Üyesi Sevim Karaalioğlu
İsimsiz	Doç. Uğur Günay Yavuz
İŞARET	Arş. Gör. Merve Özel
Cyberpunk	Arş. Gör. İmge ÜRKÜT
NARLAR	Prof. Dr. Fatma KOÇ
İsimsiz /No title	Doç.Dr.Serpil KAPAR

Contents

HADİSLERDE KOMŞULUK İLİŞKİLERİ.....	1
ASSESSMENT IN THE IMPLEMENTATION OF SOLID WASTE MANAGEMENT IN MARIKINA CITY: BASIS FOR STRENGTHENING POLICY DIRECTION	13
RETREATS IN THE HILLS: UNRAVELLING THE POTENTIAL OF HOMESTAYS IN UTTARAKHAND THROUGH A SWOT ANALYSIS	33
HAVAYOLU FİRMALARINDA ALGILANAN HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ SADAKATİNE ETKİSİ	46
KÜRESEL REKABET ENDEKSİNİN ÇOK DEĞİŞKENLİ İSTATİSTİKSEL ANALİZLER İLE SINIFLANDIRILMASI .	67
ÜLKELERİN DİJİTAL HAZIRLIK ENDEKSİ'NE GÖRE SINIFLANDIRILMASININ İNCELENMESİ	82
ÖRGÜTLERDE YALIN YÖNETİME DAİR YENİ BİR BAKIŞ AÇISI:	91
YALIN LİDERLİK	91
Tanzimat Sonrası Kentleşme ve Kentsel Mekanda Batılılaşma	101
İKİNCİ MEŞRUTİYET'İN İLANI SÜRECİNDE İTTİHATÇILARIN FİKİRLERİNİN ANADOLU'YA VE KONYA'YA GİRİŞİ	111
COVID-19 KÜRESEL SALGINININ BİLECİK EKONOMİSİNE ve VERGİ GELİRLERİNE ETKİSİ	119
LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSİNİN VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ	132
TÜRKİYE'DE ÇEVRE PERFORMANSININ ÇEVRE POLİTİKASI MALİ ARAÇLARI VE ÇEVRE PERFORMANS ENDEKSİ (EPI) ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ	137
TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜLKELERİNDE ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ HİPOTEZİ GEÇERLİ Mİ? YENİ NESİL TESTLERDEN KANITLAR.....	148
EDİRNELİ ŞÂHİDÎ'NİN LEYLÂ VÜ MECNÛN (GÜLŞEN-İ UŞŞÂK) MESNEVİSİ'NDE SU VE SU İLE İLGİLİ KAVRAMLARIN KULLANIMI	164
ARAP EDEBİ ELEŞTİRİ ALANINDA YENİ BİR SOLUK: MUHAMMED SABER OBAİD	173
TÜRKÇE VE ALMANCADA SÖZCÜKLERİ KAYNAŞTIRMA	181
SES YİNELEME BİÇEMLERİ, ÖZELLİKLERİ VE TÜRKÇE KARŞILIKLARI	187
ÇEVRENİN REALİZMİ YA DA REALİZMİN ÇEVRESİ: "DİĞER DEVLETLER"İN ULUSLARARASI SİYASET DAVRANIŞLARI ÜZERİNE	197
BIOSECURITY THREATS AND MEASURES IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL SECURITY.....	206
Türkiye'de Yenilenebilir Enerji ve Ekolojik Ayak İzi Arasındaki Uzun Dönem İlişkisi	222
OYUN TEORİSİ VE NASH DENGESİ	232
Psychological Problems of Teaching Speaking Skills in EFL Classrooms.....	239
WHERE DOES EDUCATION INTERSECT WITH EMIGRATION: ALBANIAN UNIVERSITY YOUTH STUDY CASE.....	246
YABANCI UYRUKLU AKRANLARIYLA EĞİTİM ALAN VE ALMAYAN ÇOCUKLARIN DİL GELİŞİMİ İLE YARATICI DÜŞÜNME BECERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	268
SINIF ÖĞRETMENLERİNİN KIRSALDA MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	277
MATEMATİKSEL DÜŞÜNME İLE İLGİLİ İLİŞKİSEL TÜRDE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ..	293

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE TÜRKÇE ETKİNLİĞİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ	307
ZEKÂ ve ÇOCUK.....	331
SINIF ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİĞE HAZIR OLMA DURUMLARI	339
PEDAGOJİK FORMASYON ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK ÖNCESİ ÖĞRETMEN KİMLİK DÜZEYLERİ	349
MODERN LOJİSTİK İŞLETMELERİNDE STRATEJİK STOK YÖNETİMİNİN ETKİNLİĞİNİ VE VERİMLİLİĞİNİ ARTTIRMA YÖNTEMLERİ	358
İŞLETMELERİN BİLGİ PAYLAŞIM SÜRECİNDE PSİKOLOJİK GÜVENLİK VE PROSOSYAL MOTİVASYONUN ROLÜ	367
ÇEVRESEL BELİRSİZLİK İŞLETMELERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİ NASIL ETKİLİYOR?.....	375
ÜLKEMİZDE YÜRÜTÜLEN AKTİF VE SAĞLIKLI YAŞLANMA PROGRAMLARINDA SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ.....	385
BÜYÜK EBEVEYNLERİN TORUNLARININ YAŞAMINDAKİ ROLÜ	399
BELGESEL SİNEMADA CÜZZAM ANLATISI: FURUĞ FERRUHZAD EV KARADIR	410
GÖRSEL RETORİK VE REKLAMLAR: RETORİK FİGÜRLERİ OLARAK HİPERBOL, ANTİTEZ VE KİŞİLEŞTİRMENİN REKLAMLARDA KULLANIMI	425
SERVİS TASARIMI OLARAK MÜZİK FESTİVALİ: KANSEİ MÜHENDİSLİĞİ UYGULAMASI	431
ASSESSMENTS ON THE QUALITATIVE EFFECTS OF ART IN SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECTS	438
THE EVOLUTION OF TOY DOLLS OVER TIME:	446
“HISTORIES AND CHANGING TRENDS”	446
طرق تعليم البلاغة العربية لغير الناطقين بها والصعوبات التي تواجه المتعلم	462
ظاهرة القلب المكاني في بنية مفردات اللغة العربية	474
RAISING HIGH SCHOOL EFL STUDENTS’ INTERCULTURAL AWARENESS BY USING POETRY.....	483

HADİSLERDE KOMŞULUK İLİŞKİLERİ

Emine DEMİL

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
eminedemil@nevsehir.edu.tr, - <https://orcid.org/0000-0001-5966-4651>

ÖZET

İslâm dininin hassasiyetle üzerinde durduğu hususlardan birisi komşuluk ilişkileridir. Bu bağlamda sünnet komşuluk ilişkileri için bir kültür inşa etmiştir. Kişinin dünyada mutluluğuna vesile olacak, ahirette ise kendisi hakkında şahitlik yapacak komşusunun seçimine dikkat edilmesi gereğine işaret eden Allah Rasûlü (s.a.s): “Ev almadan önce komşu, yola çıkmadan önce de arkadaş arayın” buyurmuştur.¹ Bu bağlamda Rasûlullâh (s.a.s), “Evin kötü olması nedir?” diye soran Esmâ bnt. Umeyy’s’e, “Alanının dar, komşusunun kötü olmasıdır”² buyurarak, iyi insanlarla komşu olma imkânı olan evde oturmayı tercih etmenin önemine işaret etmiş, insanın kendini, rahat, güvenli ve huzurlu hissedebilmesi için bunun hayati bir önemi olduğunu belirtmiştir. Kendisi için “ne iyi komşu” diye şiir söylenen³ Allah Rasûlü (s.a.s) komşuyla güzel geçinmeyi tavsiye etmiştir. Zira komşuyla kuracağımız ilişki, sosyal hayatta kuracağımız diğer ilişkileri de şekillendirmektedir. Ayrıca komşuyla güzel ilişkiler içinde olmak hem Allah Teâlâ’nın rızasına hem de dünya ve ahirette büyük bir mükâfata erişirmektedir. Bu bağlamda İslâm dininde, komşularımıza karşı tutum ve davranışlarımız, imanın göstergelerinden birisi addedilmekte, Mü’minin mühim vasıflarından birisi olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla bir Mü’mine komşusuyla iyi geçinmesi, ona güzel muamelede bulunması ve gerektiğinde onun kusurlarını affetmesi tavsiye edilmektedir. Biz de çalışmamızda İslâm’ın komşuluk ilişkilerine verdiği değeri göstermeyi ve hadisler çerçevesinde meseleyi ele almayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hz. Peygamber, Mü’min, Komşuluk, İlişki.

¹ Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb el-Lahmî, et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir* (b.y.: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2002), 4/268.

² Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 24/153.

³ Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî İbn Mâce, *Sünen-i İbn Mâce* (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1434/2013), “Nikâh”, 21.

1. GİRİŞ

Modern dönemdeki çalışmalarda da komşuluk ilişkilerinin önemine vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda Selçuk Üniversitesi Meram Tıp Fakültesi İç Hastalıkları Uzmanı Prof. Dr. Süleyman Türk, atalarımızın “Ev alma komşu al”, “Komşu komşunun külüne muhtaçtır”, “Komşu hakkı kutsaldır” ve benzeri ifadelerinin ne kadar doğru olduğunu belirterek, bu konunun British Columbia Üniversitesi araştırmacılarının yapmış olduğu araştırma ile bir defa da doğrulandığını ifade etmiştir. Türk, yapılan araştırmada, 13 yıl boyunca 485 hastadan iyi komşuluk ilişkileri olan komşuya sahip, komşusunun sosyoekonomik durumu daha iyi olan, problemsiz ve toplumda sevilen ve sayılan insanlarla komşu olan hastaların daha fazla yaşama ve daha fazla iyileşme şansına sahip olduklarının ortaya çıktığını ifade ederek, “Bu çalışmada kötü komşuluk ilişkileri olan komşuların müzmin/kronik hastalıklara yakalanma ihtimalinin, iyi komşuluk ilişkileri olanlara göre iki kat daha fazla olduğu tespit edildi. Stanford Üniversitesi Tıp Fakültesi araştırmacıları tarafından bu konu ile ilgili yapılan diğer bir çalışmada da, bilhassa 15 yılı geçen komşuluk ilişkilerinde komşuluk ilişkileri iyi olanlara göre komşuluk ilişkileri kötü olanların daha az yaşadığı tespit edilmiştir. Bu farkın istatistiki olan önemli bir farklılık olduğu da gösterilmiştir” dedi. Modern şehirleşme adı altında yapılan dikey büyümenin, -çok katlı bina yapmanın- komşuluk ilişkilerini çok zayıflattığını söyleyen Türk, “İyi komşuluk ilişkileri ve daha sağlıklı ve uzun ömürlü bir toplum için şehirlikte yatay büyümenin öne çıkarılması ve yeşil alanların miktarının artırılması gereklidir” şeklinde konuştu.⁴

2. KOMŞU KAVRAMI

Türkçe’deki komşu karşılığında İslâm ahlâk ve fıkıh literatüründe kullanılan câr sözcüğü “yakın olma, yakınlık” manasındaki civâr ve mücâvere masdarlarından isim olup genellikle birbirine yakın meskenlerde yaşayan kişilerin ve ailelerin her birisini ifade eder. Ayrıca aralarında meslek, iş yeri ve arazi gibi yönlerden yakınlık bulunanlar hakkında da kullanılmaktadır.⁵

“Komşu” kavramı geniş çaplı düşünülmeli ve dinimizin konuyla ilgili emir ve yasakları da bu çerçevede anlaşılmalıdır. Bu bağlamda komşu, sadece yakın evlerde oturanların birbirlerine verdikleri ad değildir. Evleri birbirine uzak olmakla beraber aynı mahallede aynı şehirde oturup birbirlerini sıkça gören ve aynı atmosferi paylaşan insanları da komşu kategorisinde değerlendirmek mümkündür.

3. KUR’AN’DA KOMŞULUK İLİŞKİLERİ

Kur’an’da Allah’a imanı emreden ve şirki yasaklayan ifadelerin hemen arkasında sıralanan ahlak emirleri arasında ana babaya iyi davranmaktan sonra komşuya iyilik yer alır.

Allah, “Allah’a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseleri sevmez”⁶ buyurmaktadır.

⁴ Star Gazetesi, 23 Ocak 2009, 19.

⁵ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, “cvr” md., (Beyrut: Dâru Sâdir, t.y.)

⁶ en-Nisâ 4/36.

Kur'ân, komşuları yakın (el-câri zî'l-kurbâ) ve uzak komşular (el-câri'l-cunub) olmak üzere iki şekilde ele almaktadır.⁷ Yaygın yoruma göre Nisâ suresinin 36. ayetinde geçen “yakın komşu” ile evleri en yakında bulunan komşular, “uzak komşu” ile de nispeten daha uzakta oturanlar kastedilmiştir. İlkiyle akrabalık bağı bulunan, ikincisiyle akraba olmayan komşuların kastedildiği şekilde daha başka yorumlar da yapılmıştır.⁸

Câr (komşu) sözcüğüyle aynı kökten bir fiilin Ahzab suresindeki bağlamından hareketle bu sınırı genişleterek bir mahallede, hatta bir beldede oturan insanların birbirinin komşusu sayılması gerektiği ifade edilmiştir. Allah, “Münafıklar, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ve şehirde Müminlerin kusurlarını arayarak kötü haber yayanlar, bu hallerinden vazgeçmezlerse, biz onlara karşı sana emir ve hâkimiyet veririz de sonra orada (şehirde) ancak az bir zaman sana komşuluk edebilirler” buyurmaktadır.⁹ Birçok âlim ise kimlerin komşu sayılacağını örfün belirlediği görüşünü tercih etmişlerdir.¹⁰

4. HADİSLERDE KOMŞULUK

Hadislerde komşuluğun önemini ve komşuların birbirlerine karşı hak ve hukuklarını anlatan çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Hz. Peygamber, komşu hakkı üzerinde ısrarla durmuştur. Komşunun komşudan emin olması gerektiğini vurgulamış, komşuya iyilik yapmayı ve onlarla hediyeleşmeyi tavsiye etmiştir.

Hz. Peygamber, “Cebrail, komşu hakkı üzerinde o kadar önemle durdu ki, neredeyse komşuyu komşuya mirasçı yapacak sandım” buyurmaktadır.¹¹ Bu bağlamda insan her an yanı başında hazır bulunan komşularına karşı sorumludur. Zira komşular birbirinin sevincine ve üzüntüsüne şahitlik etmekte, bir sıkıntı ya da ihtiyaç olduğunda akrabadan önce onlardan yardım ve destek istenmektedir.

4.1. Cahiliyenin Erdemli Davranışlarından Birisi: Komşuluk

Araplar arasında tek bir Allah'a inanan Haniflerin varlığı, cömertlik, sıla-i rahim, komşuluk, misafirperverlik, ahde vefa ve murûet gibi değerlere önem atfedilmesi cahiliye toplumundaki güzel hasletleri göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Cahiliye'de insanı saygın kılan vasıfların başında mensup olduğu kabilenin asil oluşu gelmekle birlikte, kişinin güvenilir olması, komşusuna iyilik yapması gibi ahlaki erdemler de kendisine saygınlık kazandırması bakımından mühimdir. Bu bağlamda Hz. Peygamber, Cahiliye döneminde ticari ortaklık yaptığı Saib adlı sahabiye de şu hususu tavsiye etmiştir: “Ey Saib! Cahiliye çağında yaptığın faziletli

⁷ Ali Can, “Kur'ân ve Sünnet Işığında Komşunun Yeri”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2013), 203-244.

⁸ https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nisa_suresi/529/36-39-ayet-tefsiri erişim tarihi 23.02. 2022.

⁹ el-Ahzab 33/60.

¹⁰ Mustafa Çağrı, “Komşu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları: Ankara, 2002), 26/157-158; https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nisa_suresi/529/36-39-ayet-tefsiri erişim tarihi 23.02.2022.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438/2017), “Edeb”, 28; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, *Sahihu Müslim* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle,)1437/2016), “Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb”, 42.

şeylere İslam devrinde de devam et. Misafiri ağırla, yetime ikram et ve komşuna iyi davran.”¹² Mekkeli müşriklerin zulüm ve işkencelerinden kaçarak Habeşistan’a hicret eden Mü’minlerin sözcüsü Ca’fer b. Ebî Tâlib de Habeş kralı Necâşi’nin huzurunda yaptığı konuşmada Hz. Peygamber’in kendilerine bilhassa komşularla güzel geçinmeyi tavsiye ettiğini belirtmiştir.¹³ Peygamberliğin beşinci yılında Mekkeli müşrikler Müslümanlara ağır işkence ve eziyetler yapmışlardı. Bu işkenceler şiddetlenince Cafer b. Ebî Tâlib ve arkadaşları Hz. Peygamber’den hicret için izin almışlardır.¹⁴ Yaklaşık 100 Mü’minle Habeş kralı Necâşi’nin ülkesi Habeşistan’a hicret etmişlerdir.¹⁵ Necâşi, huzuruna kabul ettiği muhacirlere, kendilerini Mekkeliler’in dinini bırakıp İslam’ı benimseyecek kadar etkileyen bu dinin nasıl bir din olduğunu merakla sormuştu. Cafer b. Ebî Tâlib, hemen söz almış ve “Ey Kral!” diyerek sözlerine başlamış, “Biz cahil, putlara tapan, leş yiyen, çirkin işler yapan, akrabalarla bağları koparan, komşuya kötü davranan, kuvvetlinin zayıfı yiyip bitirdiği bir topluluk idik. Sonra, Allah bize soyunu, doğruluğunu, güvenilirliğini ve iffetini bildiğimiz bir elçi gönderinceye kadar da bu hal üzere devam ettik. Peygamber, bizi Allah’a, O’nun tek bir ilah olduğuna inanmaya ve O’na kulluğa davet etti. Atalarımız ve bizim Allah’tan başka taptığımız, taş ve putları terk etmeye çağırdı. Doğru sözlü olmayı, emaneti ehline vermeyi, akrabayla ilişkiyi sürdürmeyi, güzel komşuluk yapmayı, haramlardan ve kan davasından kaçınmayı emretti. Çirkin işleri, yalan konuşmayı, yetim malı yemeyi ve iffetli hanımlara iftira atmayı bize yasakladı. Sadece Allah’a kulluk etmemizi ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmamamızı istedi. Biz de Hz. Peygamber’i tasdik ettik, iman ettik, getirdiği şeylere tabi olduk, sadece Allah’a ibadet ettik ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmadık, bize haram kıldıklarını haram, helal kıldıklarını helal kabul ettik. Bundan dolayı da kavmimiz bize düşmanlık besledi, bizi Allah’a ibadetten, putlara tapmaya döndürmek, önceden helal saydığımız kötü şeyleri helal saymamız için eziyet ettiler ve dinimizden dönmemiz için bize işkence ettiler” demiştir.¹⁶

Cahiliye döneminde faziletli sayılan komşuya iyi davranmak gibi bazı davranışlar, İslam’a uyduğu ölçüde kabul edilmiş, tevhid inancına aykırı olmayan ahlaki değerlere müdahale edilmemiş, bazı alışkanlıklar ise İslami kurullarla güçlendirilerek sosyal hayatta devamlılığı sağlanmıştır.

4.2. İmanın En Güzel Tezahürü: Komşuya İyilik Etmek

Hadislerde komşuluk ilişkileri Allah’a imana dair hadislerle zikredilmiştir. Hz. Peygamber imanı iletişimle özdeşleştirmiş, Allah’a iman etmenin insanın bireysel, toplumsal ve evrensel boyutlarıyla olan güçlü ilişkisine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Allah inancı sadece kişi ile Allah arasında var olan gizli ve güçlü bir bağdan ibaret değildir. O, insanın Allah ile olan bağında belirleyici olmakla beraber kişinin kendisiyle, ailesiyle, toplumla ve bütün varlık âlemiyle münasebetlerini de düzenleyen bir olgudur.¹⁷ Allah Rasûlü (s.a.s) de bu hususa dikkat çekmiş “Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse

¹² Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (Ürdün: Beytül-Efkârî’ d-Düveliyye, 2005), 3/425.

¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/202; Ebû Bekr Muhammed b. İshâk İbn Huzeyme, *Sahîh-i İbn Huzeyme*, (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, 1970), 4/13.

¹⁴ Ebu’l-Hasan Nureddin Ali b. Ebû Bekr b. Süleyman el-Heysemî, *Mecmeu’z-zevâid ve menbaü’l-fevâid* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1412), 6/29.

¹⁵ Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü’n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru’l-Ciyl, 1411), 2/170-175.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/202.

¹⁷ Komisyon, *Hadislerle İslâm* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 1/515.

komşusuna iyilik etsin”¹⁸; “Her kim Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa komşusuna eziyet etmesin. Her kim Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa misafirine ikramda bulunsun. Her kim Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa ya hayır söylesin ya da sussun!” buyurmuştur.¹⁹

Allah’a iman ile hayatın -ferdi, içtimai, ahlaki, insani ve ilmi- bütün yönleri arasında sıkı bir bağ vardır. İmanın şubelerini anlatan hadisler bu hakikate işaret eder. Nitekim Hz. Peygamber, “İmanın yetmiş küsur şubesi vardır. Bunların en üstünü ‘Lâ ilâhe illallah’ (Allah’tan başka ilâh yoktur) sözüdür. En alt derecesi ise yoldaki eziyet veren şeyleri kaldırmaktır. Hayâ da imanın bir şubesidir” buyurmuştur.²⁰ Bu bağlamda hadis âlimleri, Hz. Peygamber’in bu sözünden hareketle imanın şubelerinin neler olabileceğini tespit etmiş ve bu alanda özel bir hadis edebiyatı meydana getirmiştir. Bu hususta kaleme alınan eserlerinin en meşhurlarından birisi olan ve hadis âlimi Beyhakî’nin (ö. 458/1066) *Şuabü’l-Îmân*’ma da kaynaklık eden Hüseyin b. Hasan el-Halimî’nin (ö. 403/1012) *Kitâbü’l-minhâc fi şuabi’l-îmân* adlı eseridir. O bu eserinde imanın şubelerinden birisi olarak ‘Komşuya ikram etmeyi’ kaydetmiştir.²¹

Kısacası Allah’a iman eden bir Mümin, komşusunu gözetmelidir. “Yanı başında komşusu açken tok yatan kimse iman etmemiştir”²² buyuran Hz. Peygamber, iman ile komşuluk ilişkilerini bütünleştirmekte, komşuya iyilik yapmanın imanın gereklerinden olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda “Kim Allah’a ve ahiret gününe iman ederse komşusuna iyilik etsin”²³ buyurarak bunun önemine işaret etmekte, komşuya iyilik iman ile bütünleştirerek bu hususun gerekliliğini hatırlatmaktadır.

4.3. Mü’minin Sakınması Gereken Hasletlerden Birisi: Komşuya Eziyet Etmek

Mümin’i güven vasfıyla tasvir eden Rasûlullâh (s.a.s), onlara hangi şartlarda olursa olsun güvenilir olmayı telkin etmiştir. Rasûlullâh (s.a.s); “Bir kimsenin, komşusu onun kötü davranışlarından güvende olmadığı sürece iman etmiş olmayacağını”²⁴ buyuran Allah Rasûlü (s.a.s), komşuluk ilişkilerinde kötü davranmayı zulüm ve haksızlık olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda Hz. Peygamber (s.a.s); “Yapacağı fenalıklardan komşusu güven içinde olmayan kimse cennete giremeyeceğini”²⁵ buyurarak Müminleri ikaz etmiş, komşunun birbirinden emin olması gerektiğini vurgulamıştır. Komşusuna kötü davranan bir kimsenin imanındaki noksanlığa dikkat çeken Allah Rasûlü (s.a.s) bir defasında; “Vallahi iman etmiş olmaz. Vallahi iman etmiş olmaz. Vallahi iman etmiş olmaz” diye buyurunca, Sahabiler: “Kim iman etmiş olmaz, ya Rasulallah?” diye sordular. Hz. Peygamber; “Yapacağı fenalıklardan komşusu güven içinde olmayan kimse!” diye buyurmuştur.²⁶ Bu bağlamda Hz. Peygamber ayrıca; “Kulun kalbi doğru oluncaya kadar imanı dosdoğru olmaz. Dili doğru oluncaya kadar da kalbi dosdoğru olmaz.

¹⁸ Müslim, “İman”, 19, Hadis No: 47.

¹⁹ Buhârî, “Edeb”, 31.

²⁰ Müslim, “İman”, 12, Hadis No: 58.

²¹ Komisyon, *Hadislerle İslâm*, 1/512.

²² Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale’s-sahîhayn*, (Haleb: Mektebetü’l-Matbûati’l-İslâmî, t.y.), 2/15.

²³ Müslim, “İman”, 19, Hadis No: 77.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/388.

²⁵ Müslim, “İman”, 18, Hadis No: 46.

²⁶ Buhârî, “Edeb”, 29.

Komşusunun kendisinden bir kötülük gelmeyeceğine emin olmadığı kimse de cennete giremez”²⁷ buyurarak aynı şekilde müminin ahlaki tutarlılığa sahip olması gerektiğine işaret etmiştir.

Muhammed b. Selâm’ın naklettiğine göre, kendisine gelip komşusunu şikâyet eden bir adamı Hz. Peygamber, “Sabret” diyerek geri çevirmiştir. İkinci defa geldiğinde aynı şekilde tavsiyede bulunmuştur. Üçüncü defa gelip kendisine hala eziyet ettiğini söylediğinde; “Eşyalarının yanına git ve onları yola at. Yanından birisi geçtiğinde, ‘Komşum bana eziyet ediyor’ de. Bu durumda lânet onu bulacaktır’ buyurmuştur.²⁸ Rahatsız olan komşu kendisine söyleneni yapmış, dolayısıyla insanlar komşusuna eziyet eden şahsa beddua etmeye başlamıştır. Bunun üzerine şikâyet edilen şahıs Hz. Peygamber’e gelip, ‘Ya Rasulallah! İnsanlar bana neden böyle davranıyorlar?’ diye sormuştur. Hz. Peygamber, ‘Nasıl davranıyorlar?’ diye sormuş, o da ‘Bana beddua ediyorlar’ diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber; ‘İnsanlardan önce Allah sana lanet etmiştir’ buyurarak onu kınamıştır. Söz konusu şahıs, ‘Bir daha böyle bir şey yapmayacağım’ diyerek pişmanlığını dile getirmiştir. Şikâyet eden kimseye de ‘Artık benden hoşlanmadığın bir şey görmeyeceksin’ şeklinde söz vermiştir.²⁹

Kısacası komşuya eziyet verecek ve onu rahatsız edecek sözlü ve fiili her türlü davranıştan kaçınılmasını tavsiye eden Hz. Peygamber, komşunun eziyetine sabreden insanları Allah’ın sevdiği üç gruptan biri olarak zikretmiştir.³⁰ Zira insan, malı, eşi ve çocuklarıyla imtihana tâbi tutulduğu gibi, komşusuyla da imtihan edilebilmektedir.³¹

4.4. Allah ve Rasulü’nün Sevgisinin Tecellisi: Komşuyla İyi Geçinmek

İslam dininde Komşuyla iyi geçinmek Allah ve Rasulü’ne duyulan sevginin bir tecellisi kabul edilmektedir. Bu bağlamda Ebû Kurâd es-Selâmî adlı bir sahâbî şöyle nakletmektedir: “Hz. Peygamber’in yanındaydık. O abdest almak için temiz su istedi ve elini suya daldırdı. Sonra abdest aldı. Biz onun abdest suyunu elde etmeye çalıştık, abdest suyundan yudumladık. Bunun üzerine Hz. Peygamber: ‘Sizi bunu yapmaya sevk eden şey nedir?’ diye sordu. Biz, ‘Allah ve Rasulü’nün sevgisi’ dedik. Hz. Peygamber, ‘Eğer Allah ve Rasulü’nün de sizi sevmesini istiyorsanız size bir şey emanet edildiğinde ona riayet edin, konuştuğunuz zaman doğru söyleyin ve komşularınızla iyi geçinin’ buyurdu.³² Nitekim Hz. Peygamber; “Allah katında arkadaşın en hayırlısı, arkadaşına karşı iyi davranandır. Allah katında komşunun en hayırlısı ise komşusuna karşı iyi davranandır” buyurmaktadır.³³

Komşuyla iyi ilişkilerin sürdürülmesini tavsiye eden Hz. Peygamber, kendisi için istediğini kardeşi/komşusu için istemeyen kimsenin gerçek manada iman etmiş olmayacağını buyurmuştur.³⁴

²⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/199; Müslim, “İman”, 18, Hadis No: 73.

²⁸ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* (Beyrut: el-Mektebü’l-İslâmî, 1983), “Edeb”, 10.

²⁹ Süleymân b. Eş’as b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1436/2015), “Edeb”, 131.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/175.

³¹ Buhârî, “Mevâkitü’s-salât”, 4; Müslim, “Fiten”, 7, Hadis No: 26.

³² Ebu’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-evsat* (Kâhire: Dâru’l-Harameyn, 1415), 6/320.

³³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/370; Ebû İshâ Muhammed b. İshâ et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1438/2017), “Birr ve’s-sıla an Rasulillâh”, 28.

³⁴ Müslim, “İman”, 17, Hadis No: 71.

4.5. Komşuya İkranda Bulunmak

Hız. Peygamber, yakın komşuyu hakta ve hukukta öncelemektedir. O, “Ey Allah’ın elçisi! İki komşum var, ikramda bulunurken hangisinden başlayayım? diye soran eşi Hz. Âişe’ye, “Kapısı sana en yakın olandan” diye cevap vermiştir.³⁵ Hatta aynı anda iki komşu davet ettiğinde en yakın komşunun davetinin tercih edilmesini tavsiye etmiştir.³⁶

Komşuya yapılacak ikram hususunda Hz. Peygamber’in sahabiden Ebû Zerr’e yaptığı tavsiye manidardır. Hz. Peygamber: “Ey Ebû Zer! Çorba pişirdiğin zaman suyunu çok koy ve komşularını gözet!” buyurmaktadır.³⁷ Bu bağlamda bireysel kabul edilebilecek yeme ve içme eyleminin, bir o kadar da toplumsal boyutunun olduğuna dikkat çekmiştir Hz. Peygamber.

Hız. Peygamber ayrıca ikram edilen küçük hediyelerin komşularla ilişkiyi kuvvetlendireceğine işaret etmiştir. Hz. Peygamber: “Ey Mümin hanımlar! Sizden biri pişirilirken yanmış koyun parçası dahi olsa komşusu tarafından kendisine ikram edilen şeyi küçümsemesin” buyurmaktadır.³⁸ Bu bağlamda Hz. Peygamber, ‘Koyun parçası’ diye verilen hediyein küçük görülerek geri çevrilmemesini, komşunun gözetilmesini, ikramda bulunulmasını ve hediyeleşerek gönlünü almaya çalışılmasını tavsiye etmektedir.

Kısacası İslam dini Mümin’in birbirini gözetmesini emretmektedir. Bu bağlamda Hz. Peygamber: “Komşuna ihsanda bulun ki mümin olasın”³⁹ buyurarak müminin komşusuna karşı göstermesi gereken ideal tavrı belirtmektedir.

4.6. Günahların Kefareti: Komşunun Komşuya Şahitliği

Nebevî öğretiyeye göre, komşunun komşuya şahitliği günahlara kefarettir. Ebu Hureyre’den nakledildiğine göre Hz. Peygamber; “Bir Müslüman öldüğünde, en yakın komşularından üç hane halkı kendisinin iyi bir insan olduğuna şahitlik ederse, ‘Bildikleri kadarıyla şahitlikte bulunan kullarımın şahitliğini kabul ettim ve kendi bildiklerimi de bağışladım” buyurmuştur.⁴⁰

Abdullah b. Mes’ûd’dan nakledildiğine göre, bir adam Hz. Peygamber’e; “İyi mi kötü mü yaptığımı nasıl bilebilirim” diye sormuş, Hz. Peygamber de “Komşularının ‘İyi yaptın!’ dediğini duyarsan iyi yapmışsındır; onların ‘Kötü yaptın!’ dediğini duyarsan da kötü yapmışsındır” buyurmuştur.⁴¹

³⁵ Buhârî, “Hibe”, 16.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/408; Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 9.

³⁷ Müslim, “Birr ve’s-Sıla ve’l-Âdab”, 42, Hadis No: 142.

³⁸ Buhârî, “Hibe”, 1.

³⁹ Tirmizî, “Zühd”, 1.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/409.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/402; İbn Mâce, “Zühd”, 25.

Hz. Peygamber; “Allah katında komşuların en hayırlısı, komşusuna karşı en güzel davranandır” buyurmuştur.⁴² Hatta kişinin komşusu tarafından hayırla yâd edilmesinin, Allah Teâlâ tarafından günahlara kefarete olacağını söylemiştir.⁴³

4.7. En Önemli Hak: Komşunun Komşu Üzerindeki Hakkı

Sosyal hayatın ayrılmaz bir parçasını teşkil eden komşuluk ilişkisi dini, ahlaki ve hukuki nitelikte pek çok hak ve yükümlülük doğurur. Bunlardan dini ve ahlaki nitelikli olanlarda fertlerin dini duyarlılıkları, örf ve toplumsal sağduyu daha belirleyici olduğu için İslam hukukunda altüst komşuluğu ile sınır komşuluğunun doğurduğu hukuki nitelikte hak ve yükümlülükler üzerinde ayrıntılı biçimde durulmuştur.

Eşya hukuku terim olarak bir akar üzerinde diğer bir akar lehine kurulmuş sınırlı aynı hakkı ifade eden irtifakların neredeyse tamamı komşu akarlar arasında cereyan eden ve bu akarların sahiplerini de yakından ilgilendiren haklardır. Su alma (kaynak), geçit, inşaat, su geçirme ve akıtma, giriş koyma gibi haklar böyledir. Hatta komşu akarın manzarasını engellemek için yapı yapmama yükümlülüğü veya akar içindeki mahrem yerlerin görülmesini önlemek için sütre dikebilme hakkı da bu grupta yer alır.

Klasik kaynaklarda yer almamakla beraber bazı çağdaş yazarların eserlerinde irtifak hakları başlığı altında yer verdiği “hakku’l-civâr” (komşuluk hakkı) da birbirine komşu iki akardan her birinin diğeri üzerinde maliklerinin bu akarları kullanımı esnasında birbirine zarar verecek taşkınlıklardan kaçınmasını öngörmektedir.⁴⁴

Komşuluk hukukunun mühim bir yönünü teşkil eden bütün bu haklar esnasında, mülkiyet hakkından yararlanma esnasında komşuya zarar veren her türlü davranışın önlenmesi amacıyla getirilmiş birtakım hukuki sınırlamaları ifade eder. Mecelle’de “Bir binaya bitişik demirci dükkânı veya değirmenin binayı zayıflatması, fırının dumanından evde oturulamayacak derecede rahatsız olmak, komşunun evine akan veya taşan bozuk kanalizasyon boruları” (md. 1200), “komşunun ışığını tamamen kesmek” (md. 1201) gibi hususlar böyledir.⁴⁵

Komşuluk ilişkilerinde doğan mülkiyet hakkının sınırlandırılmasıyla ilgili bir diğer hüküm ise bir gayrimenkulün satılması halinde o gayrimenkulün ortak malikine, irtifak hakkı sahibine ve bitişik komşusuna aynı bedelle öncelikle satın alma hakkını ifade eden şufa (ön alım) hakkıyla ilgilidir. Yalnızca Hanefi mezhebine mensup hukukçular tarafından benimsenen görüşe göre satılan akara bütün sınırlarında veya sınırının bir kısmında akarı bitişik olan bütün komşular için eşit derecede şufa hakkı vardır.⁴⁶

Hadislerde ihsanda önceliği olan komşuyu alım satımda da öncelendiği görülmektedir. Bu bağlamda “Şuf’a” yani “Komşuluktan kaynaklanan öncelik hakkı”na sahiptir. Allah Rasûlü (s.a.s); “Komşu

⁴² Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân ed-Dârimî, *Sünen-i Dârimî* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1438/2017), “Siyer”, 3; Tirmizî, “Birr”, 28.

⁴³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/409.

⁴⁴ Geniş bilgi için bk. Hasan Hacak “İrtifak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/460-464.

⁴⁵ Hacak “İrtifak”, 22/460-464.

⁴⁶ Hacak, “İrtifak”, 22/460-464.

bitişindeki malı satın almada öncelik hakkına sahiptir” buyurmuştur.⁴⁷ Ayrıca komşusuna teklif etmeksizin bir kimsenin sahip olduğu malı veya hissesini satmaya kalkışmamasını söylemiştir.⁴⁸

Hadislerde Komşunun komşu üzerindeki bir diğer hakkının, kendi ihtiyacını gördükten sonra suyun ortak kullanılması olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁹ Ayrıca Allah Rasûlü (s.a.s), bir kimsenin bahçe duvarından ihtiyaç hâsıl olduğunda komşunun da faydalanmasına izin vermesini ve komşunun kendi mülküne ulaşabileceği bir yol temin etmesini istemiş,⁵⁰ hattâ ihtilâf edildiği takdirde bu yolun 7 zirâ’ olarak belirlenmesini uygun görmüştür.⁵¹ Bu hüküm evlerin arasındaki mesafeler hakkındadır. İki ev arasında yol bırakmak istendiğinde gelip geçenlere ve yük taşıyanlara zarar verilmemesi gibi dönemin şartları göz önünde bulundurularak genişliğin yine en az 7 zirâ’ olması öngörülmüştür.⁵² Zira bir Müslümandan, insanların ihtiyaçlarına daha duyarlı yaklaşımları istenmektedir. Ebû Hureyre’den nakledilen bir hadise göre Rasûlullâh (s.a.s), “Biriniz din kardeşinden duvarına ağaç dayamak için izin isterse duvar sahibi onun bu isteğini reddetmesin” buyurmaktadır.⁵³ Allah Rasûlü’nün bu ifadesi tavsiye niteliğindedir. Zira özel mülkün bu şekilde komşunun istifadesine sunulması, Müslümanlar arasındaki komşuluk ilişkilerini güçlendirmesi bakımından önem arz etmektedir.

Gazzâlî’nin *İhyâ’ü ulûmi’ d-dîn*’inde, “Komşuluk Hakları” başlığı hususunda konuya dair hadisler de zikredilerek komşulukla ilgili başlıca haklar ve görevler, ahlaki ve medeni kurallar, “Selam vermek, hâlini sormak, hasta ise ziyaret etmek, musibet anında taziyede bulunmak ve üzüntüsünü paylaşmak, sevinçli günlerinde tebrik etmek, sevincine katıldığını belirtmek, kusurlarını affetmek, evinin içine bakmamak, komşunun duvarına odun ve benzeri şeyler koymak suretiyle onu daraltmamak, külleri komşunun evinin önüne atmamak, komşunun evine giden yolu daraltmamak, komşunun evine götürülen yiyecek maddelerine bakmamak, komşunun ayıp ve kusurlarını örtmek, komşunun başına herhangi bir musibet geldiğinde onun yardımına koşmak, komşu bir yere gittiği zaman onun evine göz kulak olmak, komşunun aleyhinde konuşanı kendisine iletmemek, komşunun gizli hâllerini araştırmamak, komşuya ait hizmetçiye bakmamak, komşunun çocuğuyla konuşurken sevgi ve şefkat göstermek komşuya bilemediği dini ve dünyevi konularda yol göstermek” şeklinde sıralanmıştır.⁵⁴

5. SONUÇ

Modern şehir planlamasında komşuluk, her ne kadar üzerinde durulan bir husus ise de gerçek bir etkinlikte ele alınmaz. İslâm şehirlerinde ise komşu ve komşu haklarıyla ilgili hadislerin ortaya koyduğu geniş ilkelerin ve teşviklerin bulunması, bu şehirlerde modern insanın algılamakta güçlük çekeceği türden bir mahalle ve komşu dayanışmasına sahne olmuştur. Bundan dolayı câmiîyle birlikte komşuluk, planlamanın ve yapılanmanın temel birimini oluşturur. Tarih boyunca Müslümanların

⁴⁷ Buhârî, “Hiyel”, 14; Ebû Dâvûd, “Büyü”, 75.

⁴⁸ İbn Mâce, “Şuf’a”, 1.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/506.

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/313.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/235.

⁵² Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu’n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim* (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Türâsi’l-Arabî, 1392), 11/51.

⁵³ Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 31; Tirmizî, “Ahkâm”, 18.

⁵⁴ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ’ü ulûmi’ d-dîn* (Kâhire: b.y., 1322), 2/212-215.

yaşadığı şehirlerde, fiziki planlamanın özünde sade bir komşuluk barındırmıştır. Mahalleler, câmii, meydan ve etraftaki ticari mekânlarla merkezleşmiş ve bu mekânlar insan ilişkilerini canlı tutmuştur.⁵⁵

İslâm dini insanın en yakın çevresinde bulunan komşulara büyük önem vermekte ve onların haklarına titizlikle riayet edilmesini istemektedir. Kur’ân, uzak ve yakın komşuya karşı muamelenin nasıl olacağını, emredici bir form içerisinde “ihsan” kavramıyla ortaya koymaktadır. Ayrıca hadislerde komşulara karşı gösterilecek birçok muamelenin temel itikadi konularla beraber zikredilmesi, İslâm dinin komşuluk müessesesine ne derece önem verdiğinin de en açık kanıtıdır. Buradan hareketle İslâm âlimlerinin komşu hakları üzerinde hassasiyetle durdukları ve bu konuyu detaylıca ele aldıkları görülmektedir.

Rasûlullâh da (s.a.s), komşunun gözetilip kollanmasını, iyi yönlerinin anlatılmasını istemekte, onun hoş olmayan ve özel hayatla ilgili hâllerinin ifşa edilmesini ise yasaklamaktadır. Allah Rasûlü (s.a.s), Komşunun komşuya yardımcı olmasını teşvik etmekte, borç istediğinde elinden geldiğince onu desteklemesini, muhtaç olduğunda elinden tutmasını, davetine icabet etmesini, hastalandığında ziyarete gitmesini, cenazesi olduğunda cenazesine katılmasını istemektedir. Komşunun evine ve ailesine zarar vermemesini, ona ikramda bulunulmasını ve onun özel hayatına saygı gösterilmesini tavsiye etmektedir.

Hz. Peygamber komşuya yapılan iyiliğin İslam dininde önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda şöyle bir rivayet aktarılır: Misafirlerine ve komşularına karşı ikram ve cömertliği ile tanınan Ebû Bürde b. Niyâr, “Ey Allah’ın Rasûlü! Vallahi ben bugünün yeme-içme günü olduğunu, yoksul komşularımın ihtiyacı olduğunu düşünerek kurbanımı namazdan önce kestim ve etinden hem kendim yedim hem de aileme ve komşularıma ikram ettim” dedi. Hz. Peygamber; “Bu kurban değil, et için kesilen bir koyun olmuş” buyurdu.⁵⁶ Bunun üzerine Ebû Bürde tekrar ayağa kalktı ve “Bende bir yaşımı doldurmamış, fakat iki koyundan daha iyi bir oğlak var, benim için bu yeterli mi?” diye sordu. Hz. Peygamber de “Evet, fakat senden başka bir kimse için bu yeterli olmaz” buyurarak sadece ona ruhsat verdi.⁵⁷

Hadislerde ayrıca komşulara karşı tatlı dilli, güler yüzlü ve yumuşak huylu olunması, komşularla iyi geçinilmesi, onlara eziyet etmekten ve zulümden kaçınılması, komşunun kusurunun araştırılmaması, bu meyanda mahremiyete dikkat edilmesi, kusurları varsa ifşa edilmemesi, kısacası bir Müslümanın başkalarına zarar vermemesi, herkese iyilik yapması en önemli ahlaki görevlerinden addedilmektedir. Bu sebeple Müslümanın komşularıyla iyi geçinmesi, onları rahatsız etmemesi ve onlara eziyet etmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Allah Rasûlü (s.a.s) komşuların mahremiyetine saygı göstererek, onlar hakkında kötü zan ve tecessüsten uzak durulması gerektiğini belirtmiştir. Bir Mü’min, kendi özel hayatına ve aile mahremiyetine başkaları tarafından gösterilmesini beklediği saygı ve hassasiyeti onlara karşı da aynen göstermelidir. Bu bağlamda komşuların özel hayatını gözetleme ve araştırma gibi İslâm’ın kesin olarak yasakladığı hareketlerden kaçınmak esastır. Zira nebevi öğretinin amacı, bireylerin ve ailelerin özel hayatlarını güvence altına alarak huzur, güven ve güzel ahlâkın egemen olduğu sağlıklı bir toplum

⁵⁵ Ali Akdoğan “Şehirleşme Sürecinde Komşuluk İlişkileri ve İslâm”, *Diyanet İlmî Dergi* 45/3, (2009), 103-124; Mustafa Demirci, “İslam’da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri”, *İstem* 2, (2003), 129-146.

⁵⁶ Buhârî, “İdeyn”, 5.

⁵⁷ Buhârî, “İdeyn”, 23; “Edâhî”, 12; Müslim, “Edâhî”, 5, Hadis No: 5076.

oluşturmaktır. Komşu hakkına dikkat çeken bir hadisinde Allah Rasûlü (s.a.s); “Evini, komşunun evinden yüksek yaparak onun rüzgârını engelleme!” buyurmuştur.⁵⁸ Bu bağlamda Rasûlullâh (s.a.s) Müslümanlar arası olması gereken diğerkâmlık ahlakına dayalı ideal bir komşuluk ilişkisini ve ahlaki zarafeti tasvir etmektedir.

Son olarak şunu belirtelim ki, Allah Rasûlü (s.a.s), kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplarda nafile olarak çok fazla oruç tutmasa, namaz kılmasa veya sadaka vermese dahi komşusunu rahatsız etmeyen kişinin cennete gireceğini, çok namaz kıldığı, oruç tuttuğu ve sadaka dağıttığı hâlde komşusuna eziyet eden kişinin ise cehenneme gideceğini belirterek⁵⁹ komşuluk ilişkilerinde Mü'minin hassas bir tutum sergilemesi gerektiğini vurgulamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Ürdün: Beytü'l-Efkâri'd-Düveliyye, 2005.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2017.
- Can, Ali. “Kur'an ve Sünnet Işığında Komşunun Yeri”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2013), 203-244.
- Çağrı, Mustafa. “Komşu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV Yayınları: Ankara, 2002), 26/157-158
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahmân. *Sünen-i Dârimî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438/2017.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleymân b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî. *Sünen-i Ebî Dâvûd*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1436/2015.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed. *İhyâ'ü ulûmi'd-dîn*. Kâhire: b.y., 1322.
- Hacak, Hasan. “İrtifak”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/460-464.
- Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nîsâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*. Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmî, t.y.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebû Bekr b. Süleymân. *Mecmeu'z-zevâid ve menbaü'l-fevâid*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412.
- <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/529/36-39-ayet-tefsiri> (Erişim tarihi: 23.02.2022)
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed. *el-Musanef*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1983.

⁵⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, 19/419.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/440.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Beyrut: Dâru'l-Ciyl, 1411.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk. *Sahîh-i İbn Huzeyme*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1970.
- İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî. *Sünen-i İbn Mâce*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1434/2013.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*, "cvr" md., Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.
- Komisyon. *Hadislerle İslâm*. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2016.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref. *Şerhu'n-Nevevî alâ Sahîhi Müslim*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1392.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî. *el-Mu'cemü'l-kebîr*, y.y.: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsat*. Kâhire: Dâru'l-Harameyn, 1415.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünen-i Tirmizî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438/2017.

ASSESSMENT IN THE IMPLEMENTATION OF SOLID WASTE MANAGEMENT IN MARIKINA CITY: BASIS FOR STRENGTHENING POLICY DIRECTION

Roberto G. Dolojan

¹ Polytechnic University of the Philippines,
Master in Public Administration
rdolojan65@yahoo.com

ABSTRACT

The Solid Waste Management Program in Marikina City is one of the LGU's crowning glory. Various award giving bodies have recognized the city as one of the best LGUs to save and sustain a healthy environment. However, in the near future there will be a problem on where to dispose all the garbage collected in Metro Manila considering that the lands where sanitary landfills are located will be filled. When that time comes, what will be the action of the city in such situations? The researcher assessed the best solution that the LGU could come up when the time comes.

The SWM policies and programs of Marikina City is very effective as it shows the answers of respondents to the distributed questionnaires including awards that have been received. It attributes to the attitude and discipline of Marikina residents when it comes to disposing wastes and the LGUs efficient garbage collection.

The SWM policies and programs of Marikina City is very effective as it shows the answers of respondents to the distributed questionnaires including awards that have been received. It attributes to the attitude and discipline of Marikina residents when it comes to disposing wastes and the LGUs efficient garbage collection.

Keywords: Solid Waste Management, Policy Direction, Marikina City, Polytechnic University of the Philippines, Master in Public Administration

1. INTRODUCTION

Solid waste is a global problem. To begin with, we define solid waste as any type of refuse or discarded materials. It can be categorized according to where the waste is generated, an example is municipal solid waste, household waste such as food waste, plastics, papers, textiles, wood, among others. Over 2 billion tons of municipal solid waste are produced annually worldwide.

The improper dumping of waste can lead to adverse health effects. It can contaminate water, soil, and air. Hazardous waste treatment like open burning can directly affect the health of workers and people in neighboring communities. Vulnerable groups are the children because they have weak immune system and they are at risk of adverse health outcomes. Environmental and marine pollution are the primary cause of poor waste collection. It can also block water

drains resulting to flooding and other standing waters in waste items which can cause cholera and vector-borne diseases such as malaria and dengue.

The ideal solution is to implement a solid waste management (SWM) program. SWM program includes waste generation, collection, transport, treatment, and final disposal. It was a fact that SWM program is one of the major expenses of lots of local governments units. The role of SWM program is very important for economic and social advancement and it protects the health especially of the most vulnerable member of the population. The regulation and validation play a fundamental role in keeping safe waste management systems that includes hazardous waste. The researcher assessed the implementation of SWM in Marikina which will be the basis to strengthen the 3 R's in managing solid waste. Waste can be reduced by following these three-tiered.

1. Reduce
2. Reuse
3. Recycle

The 3 R's are part of the management ladder which ranks waste management options or intervention starting from the favored (reduce) to the least favored (disposal).

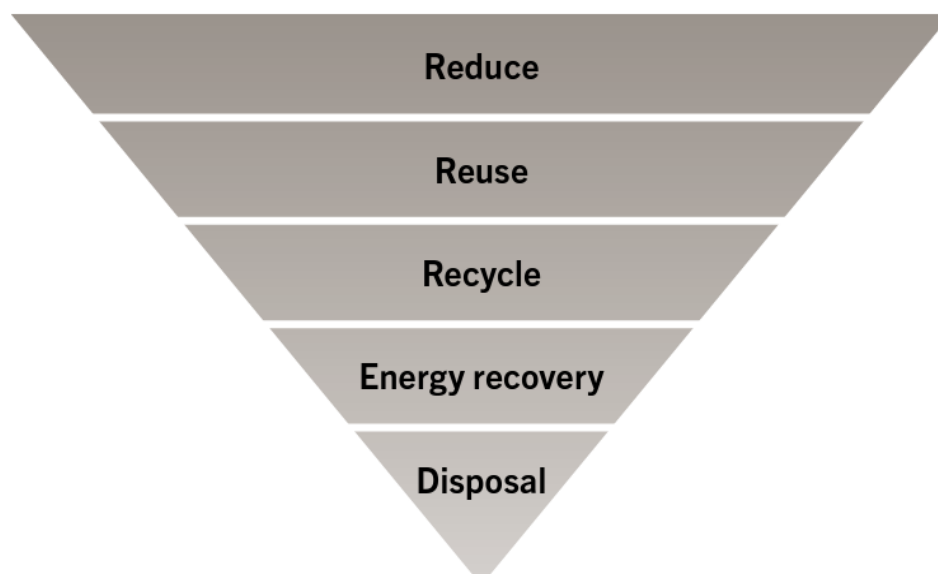

Figure 1

“<https://www.who.int/tools/compendium-on-health-and-environment/solid-waste> 2023.”

According to World Health Organization (WHO), “managing waste properly is essential for building sustainable and livable cities, but it remains a challenge for many developing countries and other cities. Effective waste management is expensive, often comprising of 20%-50% of municipal budgets. Operating this essential municipal service requires integrated systems that are efficient, sustainable, and socially supported.” “<https://www.who.int/tools/compendium-on-health-and-environment/solid-waste> 2023,”

According to a write up titled, “Understanding Poverty / Topics / Urban Development,” World Bank (February 11, 2022), said, “Around the world, waste generation rates are rising. In 2020,

the world was estimated to generate 2.24 billion tons of solid waste, amounting to a footprint of 0.79 kilograms per person per day. With rapid population growth and urbanization, it is expected that the annual waste generation to increase by 73% from 2020 levels or up to 3.88 billion tons in 2050.” World Bank (February 11, 2022)

Background of the Study

Marikina City is a first-class municipality with a population of Four Hundred Fifty-Six Thousand Fifty-Nine (456,059) according to 2020 census. The city received various recognitions from different award giving bodies in terms of environmental conservation. The city spent Sixty-Six Million One Hundred Seventy-Two Thousand Eight Hundred Pesos (₱66,172,800.00) on services for garbage hauling and disposal from Marikina City transfer station to sanitary landfill and dumped 68,111 tons.

To avoid the possible harmful effects to health of the people including the environmental destruction, it is advisable to have a SWM system. According to “R.A. 9003 also known as the Ecological Solid Waste Management Act of 2000” which was signed in December 9, 2013 SWM described as a regulation related in controlling production, accommodation, gathering transfer and transport, processing, and discarding of solid waste. How these undertakings are directed shall be allowed with the best standards of public health, economics, engineering, conservation, aesthetics, other environmental considerations, and public attitudes. The Act requires for a complete ecological SWM program by establishing the necessary organized mechanisms and incentives, appropriating funds, declaring certain acts prohibited, and providing penalties.” R.A. 9003 (December 9, 2013). The SWM System Law in the Philippines also known as Republic Act No. 9003, or the “Ecological Solid Waste Management Act of 2000 was enacted on January 26, 2001.”

SWM is a problem not only of Marikina City but also of the whole world which affects human health and the environment. Minimizing waste production and reducing the cost of disposing is the goal of the government. If developed countries employed modern technologies such as waste to energy (WTE), Marikina being one of the pioneers in adopting solid waste management, why is it that the LGU of Marikina cannot construct its own WTE facility? During the researcher’s discussion with Mr. Oliver Villamina, Chief of the City Environmental Management Office (CEMO), during the term of President Rodrigo R. Duterte, the city plans to establish a WTE facility in Brgy. Nangka. The city will tie up with the Metropolitan Waterworks and Sewerage System (MWSS). Unfortunately, due to change in leadership of MWSS, the plan has been cancelled and the project did not materialize. Yet, the City Government has not closed its door in establishing of WTE plant in Marikina. If a WTE plant will be installed in Marikina City, it would be sustainable because the city has dumped 68,111 tons in 2019. These solid wastes are being collected in through Door-to-door Garbage Collection. Garbage is being collected by the city garbage trucks through door-to-door system. On the other hand, different types of waste is being collected on a separate day and is being implemented in all 16 barangays. Based on the city’s resolution, wastes must be segregated at the source, meaning every household oversee segregating their own waste. However, some households are not practicing this system. This is where the LGU will come in, these wastes will pass through the Material Recovery Facility or MRF. All wastes of Marikina City will

pass by to this facility. There, the waste will be segregated to biodegradable and non-biodegradable.

Some of the projects of the city is Hakot Kuyagot. Kuyagot is a special waste and is being collected by the CEMO once a week and is transported either to the city's Materials Recovery Facility (NRF) or Garbage Transfer Station. These include worn out furniture, white goods (appliances), rubber tires, bulky yard waste (tree trimmings), consumer electronics (TVs, radios), paint cans, wood cuttings, and corrugated metals.

Recovery and Shredding of Tree Trimmings are used for Composting and Fuel Wood. Yard waste such as leaves and branches of trees from tree pruning operation of the city is collected both by the CEMO and Parks Development Office (PDO) and transported to City Materials Recovery Facility (MRF). These branches of trees including leaves are shredded using chipper machine and used as organic materials for composting. Branches with more than 2 inches in diameter are given to business establishments that use wood as fuel for cooking.

Munting Basura Ibulsa Muna is another project. The city effectively partnered with students in terms of creating awareness about managing litters. During Monday morning, students from grades 1 to 4th year high school (both public and private) engage in some kind of exercise right after their flag-raising ceremonies where they are given biscuits and before eating the biscuits they are asked to read aloud the instruction written on the wrapper which says . . . Munting Basura, Ibulsa Muna, as the students internalize the message of the exercise they are also asked to become agents of clean and green in their neighborhoods.

This garbage can be used as feedstock to WTE plant once a plant was established. The sustainability of the plant will also be defined with this small kinds of projects.

As of now, garbage are being collected by at least 26 mini dump trucks, where the residual wastes are being transferred to the waiting private hauling trucks through the Garbage Transfer Station which then transport them to the sanitary landfill. There will come a time that the trips these of trucks going to the sanitary landfill will be reduced because only the plant waste will be dumped.

Marikina's Geographical Location

Geographically speaking, Marikina is situated in Metro Manila's eastern part and is the entryway to Rizal and Quezon Provinces through Marcos Highway. It is located near Quezon City, Pasig, Cainta, San Mateo, and Antipolo. As per census conducted, Marikina is a 1st class city with a total population of 456,059 according to 2020 census.

Being classified as 1st class highly urbanized city, unlike Quezon City, Marikina, has no sanitary landfill where all the city's garbage will be dumped. In 2019, the city bided out Sixty-Six Million One Hundred Seventy-Two Thousand Eight Hundred Pesos (₱66,172,800.00) for a contract of services for hauling and disposal of garbage from Marikina transfer station to sanitary landfill in Montalban.

Marikina City receives numerous awards for cleanest barangay such as the 2010 Department of Health - National Search for Barangay with Best Sanitation Practices awarded to Concepcion I. The city also awarded as the cleanest Barangay Category B (Barangay Concepcion I) given by the Metro Manila Development Authority (MMDA) in 2013, titled Barangay Power 2012, Malinis, Kanais-nais.

According to the 2022 COA Performance Audit Report PAO-2023-01 “an average of 0.61 kilograms is being produced by Metro Manila residents per capita per day. From an average of 0.414 kilograms of waste every day according to NSWM 2005 report. If we base our calculation on the 2020 census, the city has a population of 456,059, therefore Marikina dumped 278.2 tons compared to 186.6 tons of waste per day in 2005 an increase of more than 67 percent.” <https://www.coa.gov.ph/reports/annual-audit-reports/>

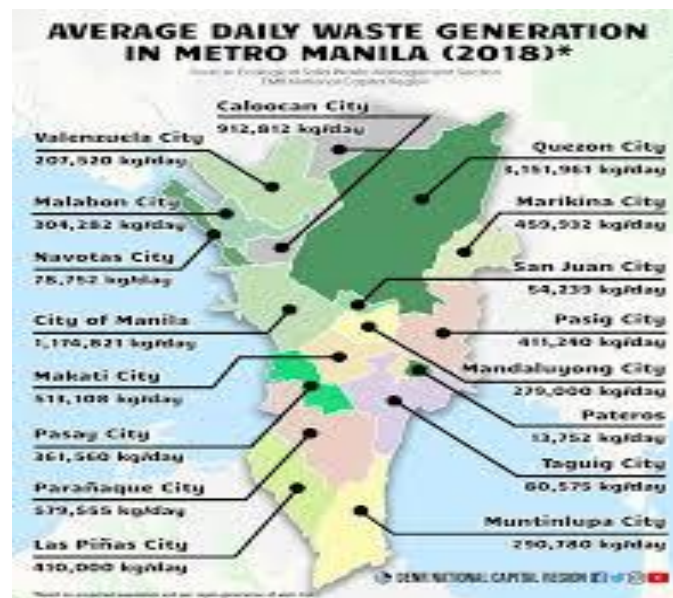

Figure 2

Even if Republic Act (RA) 9003 of 2000, or the "Ecological Solid Waste Management Act," was effected, LGUs realized it was difficult to implement and upheld the law because according to 2022 COA Performance Audit Report (PAO-2023-01), “instead of reducing solid waste generation, it steadily increased through the years. COA identified key challenges that led to this scenario, such as the inconsistent implementation of waste segregation and waste diversion, where the significant presence of mixed wastes was found in landfills. This condition reduced the capacity of the MRFs for diversion, causing the waste volume in landfills to exceed capacity and shorten serviceable lifespan. In addition, there were no sufficient waste facilities and landfills to service the LGUs and barangays nationwide.” (PAO-2023-01). “As at CY 2021, the country has 11,637 MRFs only servicing 16,418 (39.05 percent) out of 42,046 barangays; and 245 total operational Sanitary Landfills (SLFs) only servicing 478 (29.25 percent) out of 1,634 LGUs. Due to the limitation in disposal facilities, the operation of the illegal dumpsites could not be avoided in some LGUs. Further on the noted challenges was the non-establishment of the Solid Waste Management Fund, a special account in the National Treasury intended to fund the approved solid waste management plans of LGUs. Lastly, there were fragmentations in the program implementation causing the non-delivery of important interventions to generate reliable and accurate data and ensure proper operationalization. Hence, it is also notable that progress in attaining Sustainable Development Goal (SDG) 12.5 which aims to considerably reduce waste production by means of prevention, reduction, recycling, and reuse by CY 2030,

has not yet been monitored and tracked by the government.”
<https://www.coa.gov.ph/reports/annual-audit-reports/>

As per data provided by the “Ecological Solid Waste Section of Environmental Management Bureau” (EMB), of “Department of Environment and Natural Resources- (DENR)” (NSWMC 2008-2018 report) “every ton of waste produced is approximately equivalent to 6.2 tons of carbon which is a harmful greenhouse gas in a form of methane which will damage our atmosphere” (NSWMC 2008-2018 report).

Theoretical Framework

According to Eva Pongrácz, et.al (May 16, 2014) “Evolving the Theory of Waste Management - Implication to Waste Minimization” Eva Pongrácz (May 16, 2014) “the Theory of Waste Management is a unified body of knowledge about waste and waste management. It is founded on the expectation that waste management is to prevent waste to cause harm to human health and the environment and promote resource use optimization. Waste Management Theory is to be constructed under the paradigm of Industrial Ecology as Industrial Ecology is equally adaptable to incorporate waste minimization and/or resource use optimization goals and values.” Eva Pongrácz, et.al (May 16, 2014).

There are four (4) variables in the theory of Waste Management:

1. To prevent harm in human health;
2. To prevent harm to the environment;
3. To promote resource optimization; and,
4. To minimize waste.

1. To prevent harm in human health

Based on National Solid Waste Management (NSWM) Status Report (2008-2018) of the “Environmental Management Bureau (EMB) of the Department of Environment and Natural Resources (DENR) 2019.” NSWM Status Report (2008-2018) “Improper SWM practices can have several environmental impacts.” “People who live near or within dumpsites are vulnerable to various diseases. According to the NSWM Status Report (2008-2018), “Leachate from solid waste can contaminate groundwater tables and surface waters. Insects and pests in open dumpsites are disease vectors. Methane gases from dumpsites can affect the health of exposed populations and contribute to global warming.” NSWM Status Report (2008-2018) says that, “Coastal and marine litter affects aesthetics, causes pollution, and harms marine organisms. Improper managed solid wastes also can result in increased flooding and destruction of infrastructures due to clogged water ways”.

Also according to the same source, “The disease pathway associated with the poor handling of solid waste becomes manifest usually through direct exposure of humans and the pollution of surface water and groundwater due to leachate from open dumps. The World Health Organization (WHO) and the World Bank (WB) estimate that approximately 88% of diarrhea cases worldwide can be attributed to poor quality of water, public health, and hygiene. (See table 1). In the same manner, poor water quality, sanitation, and hygiene cause 100% of cholera cases, 100% of helminthiasis cases, 50% of hepatitis cases, and 50% of typhoid fever cases.” NSWM Status Report (2008-2018)

Disease	Attributable Fraction	Source
Diarrhea	88%	WHO
Helminthiasis	100%	WHO
Typhoid & Paratyphoid	50%	WB
Cholera	100%	Widely accepted
Hepatitis A	50%	WB

Table 1

2. To prevent harm to the environment

According to NSWM Status Report (2008-2018), “There are other environmental costs associated with improperly disposed municipal solid waste. These include pollution of surface and marine waters that could deplete fish and other marine resources, damages to infrastructure from worsened flooding incidence due to clogged waterways, increased cost of dredging and coastal cleanups and loss of aesthetic value.”

“In contrast to developed countries, residents in developing countries, specifically the urban poor, are more harshly compressed by untenably managed waste. In low-income countries, over 90% of waste is often disposed in unregulated dumps or openly burned. These practices create serious health, safety, and environmental consequences. Poorly managed waste serves as a breeding ground for disease vectors, contributes to global climate change through methane generation, and can even promote urban violence” National Solid Waste Management Status Report (2008-2018).

3. To promote resource optimization

Using a basic commodity-producing firm as an example, there is a core cycle or ‘flow’ that it almost always uses and follows. Raw materials are processed into consumer goods that are bought, used, and then disposed of.

The flow in that example is the journey of resources from one phase to another, going from raw material until its eventual disposal. Industrial ecology seeks to break down that cycle or flow and find out what makes it unsustainable with regards to strategies, and approaches which are meant to save the environment without sacrificing profits and productivity.

Under the blanket term of industrial ecology, there are many subsets or concepts that accurately depict what the science is all about. Here are a few of them:

- Industrial Metabolism – it is the study of physical and energy turnover in industrialized systems
- Eco-design – it is the process of making products and other physical objects sustainable or ‘eco-friendly’ at all levels.
- Product Stewardship – it is also known as extended producer responsibility, it is an approach to controlling the effects environment of a given product at all the different stages of its lifecycle.
- Waste Management – waste is one of the biggest antagonists to the preservation of nature and is also one of the most unavoidable. This is why the management of waste at all levels is another important aspect.

- Industrial Symbiosis – this is the framework in which industrial parks fall under and is the reason why industrial parks and all its related concept exist in the first place.

Given this, you can already see that industrial ecology is a comprehensive science that is geared to tackle issues of sustainability and environmental preservation at all possible levels.

4. To minimize waste

According to Baleforce.com (October 18, 2021) “How Solid Waste Management Impact Business Environments” SWM is one of the major concerns that business have been working to solve. If you are in an industry that produces a large amount of solid waste, waste management is vital. The strict implementation of solid waste, or lack thereof, can significantly affect your business environment and community.” Baleforce.com (2021). It was also mentioned that “Most companies dispose of their wastes by hiring waste recycling companies thinking that it will cost them less. However, when considering long term sustainability, it is better to rent a recycling machine and do sort recycling themselves. This way they can get rid of the extra expenses and make use of the recycled materials” Baleforce.com (2021).

2. EXPERIMENTAL RESEARCH (or METHODS)

The research approach was detailed in this chapter. It covers research techniques which includes population, the sample size and sampling strategy, the research description, research instrument such as data collection procedures, and data statistical treatment.

Methods of Research

The researcher employed the descriptive method, which studies conditions as they exist, to determine the respondent's profile, the level of awareness, and perspective on SWM as to avoid waste to cause harm in human health, to prevent waste to cause harm in environment, promote resource use optimization and waste minimization.

Population, Sample Size, and Sampling Technique

The research respondents were the residents of Marikina City. The researcher determined the awareness and perspective of the residents in the city by conducting survey to the residents.

The researcher will use the Slovin's formula to get the sample size, which is written as $n = N / (1 + Ne^2)$; where n = number of samples. N = Total population and e = error tolerance. To determine the sample size, which was proportionate to the population of Barangays Nangka and Malanday, the researcher used the disproportionate stratified sampling technique. Disproportionate stratified random sampling is a sort of probability sampling in which a research organization divides the total population into multiple non-overlapping, homogenous groups (strata) and then selects final individuals for research at random from the various strata. Each group's members should be distinct so that everyone in each group has an equal chance of being chosen using basic probability. (Questionpro.com)

Table 2
Proportionate Distribution of Respondents

Population	Population Proportion (%)	Confidence Level (%)	Margin of Error (%)	Sample Size
107,616	20	90	10	44

The sampling size of 44 was derived from total population of 107,616, Population Proportion of 20%, Confidence Level of 90% with a margin of error at 10%. Proportionate distribution of respondents shown in Table 1.

According to Alchemer Website, “Purposive sampling is a form of non-probability sampling in which researchers rely on their own judgment when choosing members of the population to participate in their surveys. Researchers use purposive sampling when they want to access a particular subset of people, as all participants of a survey are selected because they fit a particular profile.” Because of its applicability to this study, the MPA Student Researcher adopted the methodology.

Purposive sample method was utilized in selecting the participants of the study. Purposive sampling allows researchers to extract a lot of information from their acquired data. This permits researchers to describe the population-wide impact of their results. <https://www.alchemer.com/resources/blog/purposive-sampling-101/>

Table 3
Barangays in Marikina City

Barangays	Population	%	Sample Size
Malanday	60,103	50	22
Nangka	47,513	50	22
Total	107,616	100	44

Research Instrument

The instrument that the researcher used to collect data were survey questionnaire, guided questions for the interview, and for guided topics for Focus Group Discussion (FGD).

The researcher adopted a Likert 5-point scale form to fit local setting. The researcher ensured that there were enough items to collect data to cover all aspects of the problems and to answer specific questions under the statement of the problems. The proposed questionnaires were submitted to the Researcher’s adviser for correction after which it was finalized.

1. Survey Questionnaire – It was created by the researcher to assess the awareness of Marikina City residents on the city’s SMW programs. Part I of the questionnaire is the profile of the respondents. The 2nd part is assessment of the proposed project. 3rd part technology evaluation. 4th is benefits of biomass gasifier and the last is recommendation. Using Likert 5-point scale 1 – not aware, 2 – Slightly aware, 3 – Somewhat aware, 4 – Moderately aware and 5 – Extremely aware
2. Interview – During the conduct of the survey, the researcher also conducted interview with the respondents.

3. Focus Group Discussion – Focus group discussion was administered to interested respondents and residents of Brgys. Malanday and Nangka, Marikina City.

Data Gathering Procedure

The researcher personally conducted a house-to-house survey in Brgys. Malanday and Nangka, Marikina City. Considering the volume of respondents, the researcher needed three (3) months to complete the conduct of the survey.

Statistical Treatment of Data

The 5 points Likert scale

Weight	Descriptions
9.1 – 10	Extremely Aware
8.1 – 9	Moderately Aware
7.1 – 8	Somewhat Aware
6.1 – 7	Slightly Aware
5 – 6	Not at All Aware

The statistical formulas used were:

1. Percentage (P) was used to show the ratio of frequency (f) to the total Number of respondents (N)
 $P = f/N * 100\%$
2. Weighted mean (Wm) was used to describe the composite responses of the respondents.

$$Wm = \frac{\sum fw}{N}$$

Where $\sum fw$ – sum of product of the frequency and weight

3. Arithmetic mean – shows the composite response per criteria.
4. Slovin Formula – was used to determine the number of respondents.

$$n = N / (1 + Ne^2)$$

Where:

n = Number of samples

N = Total population, and

e = Error of tolerance

3. RESULTS AND DISCUSSION

SOP 1 What is the assessment of the respondent in the solid waste management of Marikina in terms of awareness?

Table 4
Awareness

Indicator	Group		Mean	Rank
	Malanday LGU	Nangka LGU		
Q1	3.86	4.45	4.16	4
Q2	4.05	4.59	4.32	1
Q3	4.00	4.36	4.18	3
Q4	3.86	4.05	3.95	5
Q5	4.09	4.36	4.23	2

Table 4 shows that indicator “*Advantages of SWM in terms of pollution prevention technology*” was regarded as the highest with a mean score of 4.32. This implies that the respondents of Malanday and Nangka LGU are aware that having solid waste management is a policy using technology that prevents the pollution specifically to waste.

The table shows that the residents of Marikina City is very much aware of Solid Waste Management policy. However, this level of awareness of the households must be put into action by implementing Reduce, Reuse and Recycle of plastic waste. On the other hand, the LGU will also do their part of collecting and segregating waste.

SOP 2: Is there a significant difference between the assessment and perception of the respondents?

Table 5
Assessment of the Program

Indicator	Group		Mean	Rank
	Malanday LGU	Nangka LGU		
Q1	4.27	4.27	4.27	1
Q2	4.00	4.36	4.18	3
Q3	3.91	4.00	3.95	4
Q4	3.95	3.95	3.95	4
Q5	4.27	4.14	4.20	2

Table 5 shows that indicator “*Assessment of the program in terms of health benefits*” was regarded as the highest with a mean score of 4.27. This implies that the respondents of Malanday and Nangka LGU is aware that having solid waste management provides programs

commonly related to health benefits. The comparison between Malanday and Nangka LGUs regarding the assessment of the Program.

This implies that Malanday and Nangka residents agree that having solid waste management program are commonly related to health benefits. Proper waste disposal can prevent mosquitos, rats and flies who are common diseases carrier to multiply in each in every household.

SOP 3: What is the perspective of the respondents on the solid waste management program?

Table 6
Perspectives in Terms of Health Benefits

Indicator	Group		Mean	Rank
	Malanday LGU	Nangka LGU		
Q1	4.45	4.36	4.41	1
Q2	4.36	4.09	4.23	3
Q3	4.09	3.86	3.98	4
Q4	4.14	3.68	3.91	5
Q5	4.32	4.32	4.32	2

Table 6 shows that indicator “*Perspective in terms of health benefits*” was ranked as the highest with a mean score of 4.41. This implies that the respondents of Malanday and Nangka LGU perceive that having solid waste management promotes health benefits.

This implies that Malanday and Nangka residents agree that having solid waste management promotes health benefits.

SOP 4: What is the overall relationship on the level of awareness of the respondents on SWM?

Table 7
Relationship on the Level of Awareness

Indicator	Group		Mean	Rank
	Malanday LGU	Nangka LGU		
Q1	4.09	4.23	4.16	1
Q2	4.14	4.41	4.27	4
Q3	4.23	4.23	4.23	3
Q4	4.18	3.73	3.95	5
Q5	4.32	4.23	4.27	1

Table 7 shows that indicator “*How aware are you on the advantages of SWM in terms of pollution prevention technology?*” and “*Are you favorably aware of the LGU’s SWM program*”

benefits?” were ranked as the highest with a mean score of 4.27. This implies that the respondents of Malanday and Nangka LGU is aware that having solid waste management shows advantages in pollution prevention technology and its program benefits.

This implies that Malanday and Nangka residents agrees that having solid waste management shows advantages in pollution prevention and its program will be beneficial to them.

SOP 5: What are the thoughts of the respondents on the effectivity of the SWM?

Table 8
Effectivity

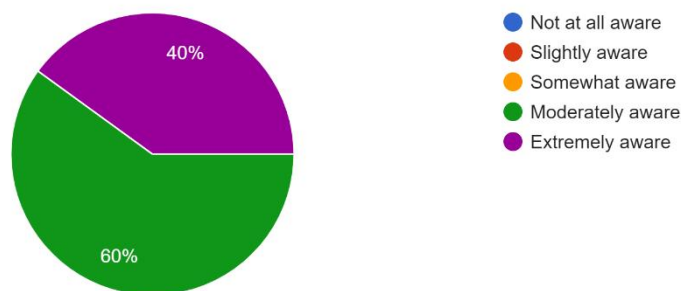
Indicator	Group		Mean	Rank
	Malanday LGU	Nangka LGU		
Q1	4.23	4.68	4.45	3
Q2	4.36	4.77	4.57	2
Q3	4.23	4.45	4.34	5
Q4	4.32	4.50	4.41	4
Q5	4.50	4.86	4.68	1

Table 8 shows that indicator, *“Is the program effective?”* was rated as the highest with the mean score of 4.68. This implies that the respondents of Malanday and Nangka LGU is aware that SWM programs in the community is effective.

This implies that there could be a different view of the respondents on the effectivity of the SWM in their community. However, the rate that was given to the LGU is still high even they differ in their views when it comes to the effectivity of SWM program.

Focus Group Discussion

Awareness
 15 responses

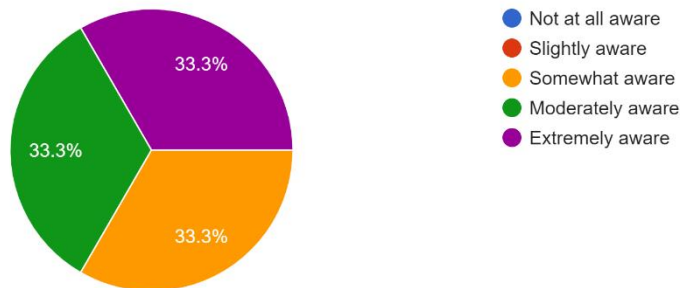

Graph 1

The level of awareness

Based on the collected data, the level of awareness of the respondents is very high based on the observation 40% of the respondents are extremely aware, while the remaining 60% are moderately aware of the city’s SWM. This means that most of the people know and understand the solid waste program of the LGU. With these level of awareness, we can conclude that the residents of Marikina City know the plans and programs of the city when it comes to waste management.

Assessment and Perception
 15 responses

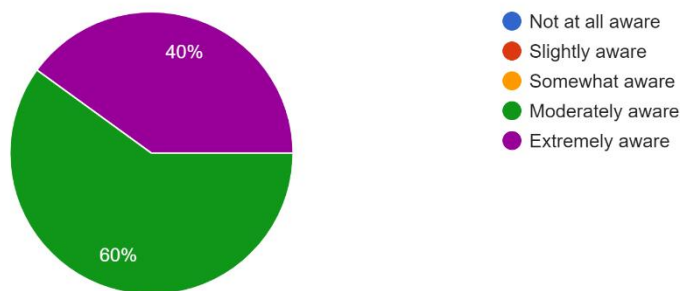

Graph 2

Assessment and perception

Based on the data collected, the respondents’ level of assessment and perception of the city’s MSW program are all equal from extremely to somewhat aware. The assessment of all the respondents is average 33.3%. The assessment and perception of the SWM program of the city is average. We can conclude that the people of Marikina’s assessment and perception of MSW project is above average.

Human health
 15 responses

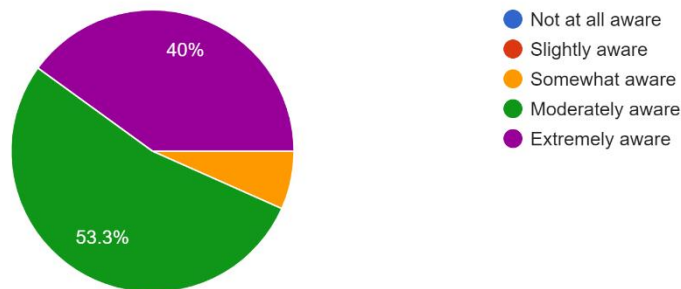

Graph 3

Human Health

Based on the data gathered, the respondents are well informed that the waste that they dumped can affect the health of the people of Marikina. With 60% moderately aware and 40% extremely aware that the waste can affect the human health. This shows that the level of awareness of people of Marikina City is effective. We can conclude that the residents of Marikina City are well informed that irresponsible dumping of waste can affect the human health.

Environment
15 responses

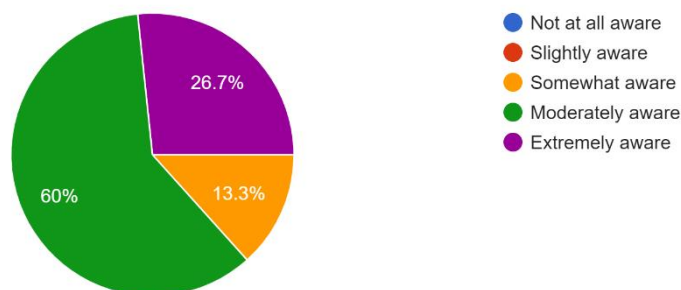

Graph 4

Environment

Based on the data gathered, more than half of the respondents are moderately aware that irresponsible dumping of garbage can cause harm to the environment. While 40% are very much aware of the effects illegal dumping waste to the environment. While the remaining 6.7% are somewhat aware of the effect illegal dumping to the environment. This is the reason why the city receives various awards from different prestigious award giving bodies. We can conclude that the citizens of Marikina are very much aware of the effects of illegal dumping of waste to the environment.

Resource optimization
15 responses

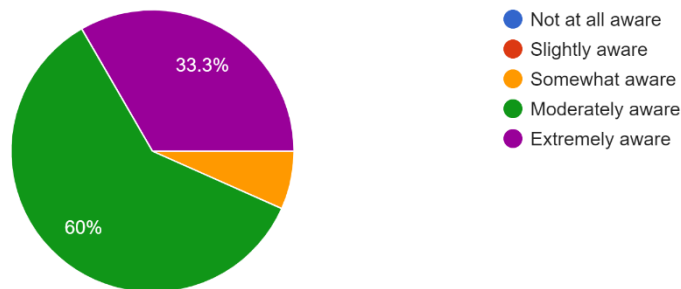

Graph 5

Resource optimization

Based on the data gathered, 60% of the respondents are aware that the city optimizes its resources such as travel trips of garbage trucks. 26.70% of the respondents are extremely aware that the LGU of Marikina optimizes its resources in terms of garbage collection and disposals. While the remaining 13.30% of the respondents are somewhat aware of the optimization of resources. We can conclude that the awareness level of residents of Marikina City in terms of resource optimization is above average and they believe that the city is making savings in garbage collection and disposal.

Waste minimization
15 responses

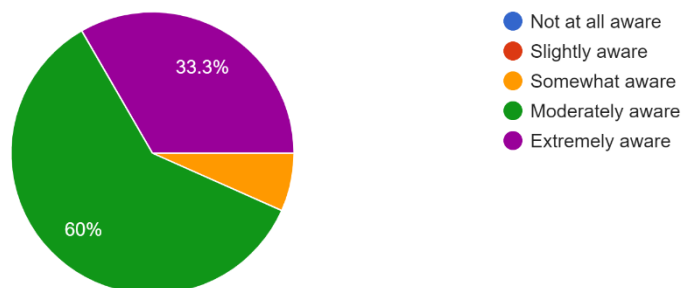

Graph 6

Waste Minimization

Based on the data gathered, 60% of the respondents are moderately aware that they must minimize their garbage production. On the other hand, 33.30% of respondents are extremely aware that they should reduce their waste production. While only 6.70% are somewhat aware that they should reduce their waste production. We can conclude that the residents of Marikina are aware that they should reduce, reuse, and recycle their waste.

Effectivity
15 responses

Graph 7

Effectivity of the program

Based on the data gathered, 60% of the respondents are moderately aware that the MSW program of the city is effective. While the 33.30% extremely aware that program is effective. While the remaining 6.70% of the respondents somewhat aware that the MSW program of the city is effective. We can conclude that the MSW program of the LGU is effective because the awareness level of the respondents is above average.

Recommendations

Sixty percent of the respondents are knowledgeable of the effect of waste can affect human health; it can also harm the environment. That is why they segregate their waste and reduce, reuse, and recycle plastics containers and other waste materials that can be reused or recycled. Sixty percent of the respondents are also aware that the LGU uses its fund wisely in optimizing its resources by effectively planning the routes and schedule of garbage collection and dumping to sanitary landfills.

REFERENCES

- A., I. (2011). Municipal solid waste management in developing countries: Future challenges and possible opportunities. *Integrated Waste Management - Volume II*. <https://doi.org/10.5772/16438>
- Awomeso. (2010). Waste disposal and pollution management in urban areas: A workable remedy for the environment in developing countries. *American Journal of Environmental Sciences*, 6(1), 26–32. <https://doi.org/10.3844/ajessp.2010.26.32>
- Bryman, A., Becker, S., & Sempik, J. (2008). Quality criteria for quantitative, qualitative and mixed methods research: A view from social policy. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(4), 261–276. <https://doi.org/10.1080/13645570701401644>
- Carder, E. F. (n.d.). *The American Environmental Justice Movement*. Internet encyclopedia of philosophy. <https://iep.utm.edu/enviro-j/>
- Cointreau-Levine, S. (1994). *Private Sector Participation in Municipal Solid Waste Services in Developing Countries* (Second, Vol. 1). The World Bank, Washington D.C.
- Eiselt, H. A. (2007). Locating landfills—optimization vs. reality. *European Journal of Operational Research*, 179(3), 1040–1049. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2005.11.039>
- Erickson, L. (2003). *Bioreactors*. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/topics/immunology-and-microbiology/bioreactor>
- Gonzenbach, B., & Coad, A. (2007). (S. K. Gupta & J. Hecke, Eds.). Collaborative Working Group on Solid Waste Management in Low- and Middle-income Countries.
- Goulart Coelho, L. M., Lange, L. C., & Coelho, H. M. (2016). Multi-criteria decision making to support waste management: A critical review of current practices and methods. *Waste Management & Research: The Journal for a Sustainable Circular Economy*, 35(1), 3–28. <https://doi.org/10.1177/0734242x16664024>
- H., B. N. W., & Priest, J. (2019). *Designing social research: The logic of anticipation*. Polity Press.
- Handbook on Battery Energy Storage System - Asian Development Bank. (n.d.-a). <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/479891/handbook-battery-energy-storage-system.pdf>
- International Journal of Environmental Research and Public Health. An Open Access Journal from MDPI. (n.d.). <http://www.mdpi.com/journal/ijerph>

Kim, B.-I., Kim, S., & Sahoo, S. (2006). Waste collection vehicle routing problem with time windows. *Computers & Operations Research*, 33(12), 3624–3642.
<https://doi.org/10.1016/j.cor.2005.02.045>

Lapid, M. M. [Document], RA 8749, the Philippine Clean Air Act of 1999 and its implementing rules and regulations (2002). Diliman, Quezon City; Dept. of Environment and Natural Resources. Retrieved 1999, from
<https://legacy.senate.gov.ph/lisdata/3127728176!.pdf>.

Lundmark, C. (2007). The New Ecological Paradigm Revisited: Anchoring the NEP scale in environmental ethics. *Environmental Education Research*, 13(3), 329–347.
<https://doi.org/10.1080/13504620701430448>

M, M. (2016, July 9). *What is Schumpeter's theory of innovation? definition and meaning*. Business Jargons. <https://businessjargons.com/schumpeters-theory-of-innovation.html>.

Miller, D. (2003). *Principles of Social Justice*. Harvard University Press.

Nancarrow, B. E., & Syme, G. J. (2001). *Social Justice Research*, 14(4), 441–452.
<https://doi.org/10.1023/a:1014606929949>

Nationwide economic benefits of the waste-to-energy sector - wtenergy.com. (n.d.-a).
<https://www.wtenergy.com/sites/default/files/130820-Berenyi-Natl-WTE-Economic-Benefits.pdf>

Purposive Sampling 101. (2021, May 20). [web log]. Retrieved from
<https://www.alchemer.com/resources/blog/purposive-sampling-101/>.

Rakas, J., Teodorović, D., & Kim, T. (2004). Multi-objective modeling for determining location of undesirable facilities. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*, 9(2), 125–138. <https://doi.org/10.1016/j.trd.2003.09.002>

Republic of the Philippines, Local government code of 1991: Republic act no. 7160. Retrieved 1992, from <https://www.officialgazette.gov.ph/1991/10/10/republic-act-no-7160/>.

Saei, H. (1AD). *Application of Public Private Partnership in Sustainable Solid Waste Management, Case of Delhi and Manila Metropolises* (thesis).

Samanlioglu, F. (2013). A multi-objective mathematical model for the industrial hazardous waste location-routing problem. *European Journal of Operational Research*, 226(2), 332–340. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2012.11.019>

Senate of the Philippines. (2017). (rep.). *Philippine Solid Waste At a Glance*. Retrieved from https://legacy.senate.gov.ph/publications/SEPO/AAG_Philippine%20Solid%20Wastes_Nov2017.pdf.

Sheu, J.-B. (2007). A coordinated reverse logistics system for regional management of multi-source Hazardous Wastes. *Computers & Operations Research*, 34(5), 1442–1462. <https://doi.org/10.1016/j.cor.2005.06.009>

Solvang, W. D., & Hakam, M. H. (2010). Sustainable Logistics Networks in sparsely populated areas. *Journal of Service Science and Management*, 03(01), 72–77. <https://doi.org/10.4236/jssm.2010.31008>

Tan, S., Hashim, H., Lee, C., Taib, M. R., & Yan, J. (2014). Economical and environmental impact of waste-to-energy (WTE) alternatives for waste incineration, landfill and anaerobic digestion. *Energy Procedia*, 61, 704–708. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2014.11.947>

Taras Foundation. (2020, October 10). A Short History of Solid Waste Management [web log]. Retrieved July 27, 2023, from <https://taras.org/2020/10/10/a-short-history-of-solid-waste-management>

Tecnologia, C. (n.d.). *Disciplinas da USP*. e. <https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php>

The health impacts of waste-to-energy emissions: A ... - iopscience. (n.d.-a). <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/abae9f>

The United States of America national report. (n.d.-a). https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/dsd/dsd_aofw_ni/ni_pdfs/National_Reports/usa/Full_text.pdf

Tilly, C. (2019). *Social Movements, 1768–2004*. <https://doi.org/10.4324/9781315632063>

United Nations Human Settlements Programme. (2006). *The challenge of slums: Global report on human settlements 2003*. Earthscan.

Waste-to-energy from municipal solid wastes. (n.d.). <https://www.energy.gov/sites/prod/files/2019/08/f66/BETO--Waste-to-Energy-Report-August--2019.pdf>

World Health Organization (2023). Compendium on Health and Environment. <https://www.who.int/tools/compendium-on-health-and-environment/solid-waste> 2023

Yu, H., Solvang, W. D., Yuan, S., & Yang, Y. (2014). A decision aided system for Sustainable Waste Management. *Intelligent Decision Technologies*, 9(1), 29–40. <https://doi.org/10.3233/idt-140203>

Zhang, Y. M., Huang, G. H., & He, L. (2011). An inexact reverse logistics model for Municipal Solid Waste Management Systems. *Journal of Environmental Management*, 92(3), 522–530. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2010.09.011>

Zurbrugg, C. (2003). *Solid Waste Management in Developing Countries*.
https://www.eawag.ch/fileadmin/Domain1/Abteilungen/sandec/publikationen/SWM/General_Overview/Zurbruegg_2002_SWM_DC.pdf

(N.d.). (rep.). *City Government of Marikina MS Report No. 2002 02A Executive-Summary*.

(N.d.). (rep.). COA Memorandum No. 2014-011 dated October 21, 2014
<https://www.coa.gov.ph/reports/annual-audit-reports/>

(N.d.). (rep.). *What is a waste transfer station*. Retrieved from
<https://www.liveabout.com/what-is-a-waste-transfer-station>

(N.d.). (rep.). *Metropolitan Waterworks and Sewerage System*. Retrieved from
<https://icrs.gcg.gov.ph/profiles/mwss-co>

RETREATS IN THE HILLS: UNRAVELLING THE POTENTIAL OF HOMESTAYS IN UTTARAKHAND THROUGH A SWOT ANALYSIS

Shubham Goswami Giri¹ (Research Scholar)

Department of Business Management,
Hemvati Nandan Bahugana Garhwal Central University
Srinagar Garhwal-246174, Uttarakhand, India
ORCID Id: - 09-0009-0799-8401

Dr. Surendra Kumar² (Associate professor)

Department of Business Management,
Hemvati Nandan Bahugana Garhwal Central University
Srinagar Garhwal-246174, Uttarakhand, India.
ORCID Id: - 0000-0002-2602-1331

Abstract

This study explores at the boom of homestays in Uttarakhand, set against the backdrop of the Himalayas, offering a special blend of cultural immersion and sustainable tourism. Utilizing a qualitative research design and the SWOT framework, the research unveils the multifaceted landscape of homestays in the region. The literature study underlines the global importance of homestays while stressing the absence of particular studies focusing on Uttarakhand. In terms of methodology, in-depth interviews, group discussions, and secondary data analysis contribute to a complete SWOT analysis, indicating strengths in cultural immersion, economic empowerment, and sustainable practices. Weaknesses include limited marketing exposure and infrastructure issues. Opportunities encompass government backing, diversity of offerings, and digital literacy, while risks involve market competitiveness and environmental damage. Cross-cutting themes of community collaboration, digital literacy, and sustainable tourism emerge. The study continues by stressing the dual function of homestays in cultural preservation and economic resilience, suggesting future studies for more broad regional analysis and in-depth tourist perception insights. Limitations include the requirement for specific cultural analysis and insights into regulatory regimes. Subsequent chapters strive to address these gaps, adding to a deeper understanding of homestays in Uttarakhand and encouraging sustainable tourism growth in the region.

Keywords: Homestays, SWOT analysis, Sustainable tourism.

1. Introduction

Nestled between the breath-taking peaks of the Himalayas, Uttarakhand serves as a tribute to nature's grandeur and cultural diversity (Joshi & Bahuguna, 2023). Beyond its magnificent settings, the state harbours a unique hospitality program that has gained attention in recent years—homestays (Dey et al., 2020). Uttarakhand's homestays, situated in the lap of the mountains, offer not only a getaway from the bustling metropolitan life but also an opportunity for guests to immerse themselves in the authentic cultural tapestry of the region. In this era of altering travel preferences, homestays have developed as a fresh and intimate alternative to

regular hotels(Kumar, 2020). Uttarakhand, with its various geography ranging from lush valleys to pristine alpine meadows, is a great canvas for this style of hospitality. This introduction unfolds the tale of sustainable homestays in Uttarakhand, delving into their significance, evolution, and the tremendous impact they hold in the broader context of the state's tourism sector(Bagri & Kala, 2015).

1.1 The Call of the Himalayas: Uttarakhand's Tourism Tapestry

Uttarakhand, frequently referred to as the "Land of the Gods," is known for its spiritual significance, imparted by the presence of the massive Himalayas and the holy river Ganges. Beyond its spiritual attractiveness, the state has become a sought-after destination for people seeking rest in nature's embrace. As visitors increasingly gravitate towards experiencing experiences, the traditional paradigms of housing are being changed, and homestays have arisen as a beacon of authenticity(Negi et al., 2023).

1.2 A Glimpse into the World of Homestays

Homestays revolutionize the conventional hospitality industry by providing an alternative to the customary practices seen in hotels and resorts. Their unique offering sets them apart by giving an exceptional and engaging encounter, enabling tourists to seamlessly blend into the social and cultural dynamics of local community(Patgiri et al., 2018)s. Homestays offer guests the opportunity to actively engage in the daily lives and cultural customs of the host community, unlike larger hotels that may feel more distant and impersonal(Jamal et al., 2011). Homestays in Uttarakhand play a crucial role in the overall tourism story, representing the values of sustainability and community-focused hospitality. These lodgings not only provide a place to stay, but also give tourists a genuine chance to interact with the local culture and lifestyle. The shift towards immersive and sustainable tourism experiences is a result of the changing expectations of tourists(Kataria et al., 2023). They now desire deep relationships and a genuine understanding of the areas they visit. Homestays in Uttarakhand have a huge impact on the tourism industry by creating a more engaging and culturally immersing travel experience that aligns with the increasing desire for authentic journeys(Masood & Nguyen, 2018).

1.3 The Rich Tapestry of Uttarakhand's Culture

The cultural diversity of Uttarakhand, enriched by a mosaic of customs, dialects, and rituals, is a defining component of the state's character. Homestays provide a gateway for guests to engage with this cultural tapestry honestly (Chakraborty, B, 2019). From participating in local festivities to relishing traditional cuisine, travellers find themselves woven into the rich tapestry of Uttarakhand's past, fostering cultural interchange and understanding.

1.4 Sustainability at the Core: The Essence of Uttarakhand's Homestays

The homestay experience in Uttarakhand is characterized by a strong commitment to sustainability, which highlights the fundamental nature of these accommodations. Moving beyond the awe-inspiring vistas and genuine hospitality, homestays in this region actively support eco-friendly methods and embrace the concepts of responsible tourism(Singh, 2019). This innate devotion resonates harmoniously with the modern worldwide movement towards

sustainable travel, positioning Uttarakhand's homestays not simply as destinations but as exemplars of conscientious tourism (Bhalla et al., 2016). The focus on sustainability goes beyond the surface appeal of beautiful surroundings, highlighting a more profound obligation towards the environment and the local populations. Uttarakhand's homestays not only provide accommodation for guests, but also represent a sustainable and ethical approach to tourism that is in line with the changing values and expectations of today's discriminating travelers (Kala & Bagri, 2018). In essence, these homestays emerge as pioneers in cultivating a travel attitude that goes beyond mere exploration, supporting a symbiotic relationship between tourism and the well-being of the location (Al-Laymoun et al., 2020).

1.5 Purpose and Scope of the paper

The paper goes on a detailed examination of homestays in Uttarakhand, with a specific focus on their sustainability and potential for boosting rural tourism. Through a strategic study utilizing the SWOT framework, the paper tries to unravel the fundamental strengths, weaknesses, opportunities, and threats that create the landscape of homestays in this Himalayan sanctuary. As we traverse through the sections; we will explore the distinctive elements of Uttarakhand's homestays, examining their impact on local people, cultural preservation, and the greater tourism industry. As we navigate this investigation, it is our aim to contribute meaningfully to the discourse on sustainable tourism, giving useful insights for homestay operators, politicians, and enthusiasts alike. In doing so, we seek to expose not only the tremendous potential of Uttarakhand's homestays but also the broader implications they offer for molding the future of tourism in the Himalayan area.

2. Research Approach

The research methodology for comprehensively studying homestays in Uttarakhand involved a qualitative design, employing purposive sampling of 30 homestay operators, 120 local community members, and 160 tourists. Data collection included in-depth interviews, structured interviews, and a focused group discussion. A rigorous secondary analysis of hospitality trends, government policies, and state regulations complemented the primary data. Thematic and SWOT analyses were employed, maintaining ethical considerations. The qualitative nature of the study allowed for a rich understanding of homestays, community dynamics, and the Himalayan milieu, providing insights for a sustainable homestay business in Uttarakhand.

3. Literature review

The literature review gives the basis for understanding the diverse characteristics of homestays in Uttarakhand. From their role in giving authentic tourism experiences to their potential for sustainable community development, the research converges on the premise that homestays in the Himalayan region have a profound impact on both tourists and local residents. As we move forward, the subsequent chapters will build upon this foundation, utilizing a SWOT analysis to unravel the specific strengths, weaknesses, opportunities, and threats that define the landscape of homestays in Uttarakhand.

3.1 Homestays as Catalysts for Authentic Tourism Experiences

The core of homestays rests in giving travellers with a real and immersive experience, enhancing cultural exchange and understanding. Scholars such as (Ranasinghe, 2015) underline the transformative character of such experiences, noting that homestays transcend beyond the boundaries of conventional tourism, allowing guests to become important components of the communities they visit. In the setting of Uttarakhand, homestays offer a gateway to the rich cultural fabric of the Himalayan area, allowing tourists to join in local rituals, festivals, and daily life.

3.2 Sustainable Tourism and the Rise of Homestays

As global tourism trends increasingly lean towards sustainability, homestays have emerged as key actors in supporting responsible and eco-friendly travel (Thakur & Monga, 2022). Stress the environmental and cultural benefits of sustainable tourism, a perspective that blends naturally with the concept of homestays in Uttarakhand (Kataria et al., 2023). These hotels, typically incorporated into local communities, highlight eco-friendly ways, contributing to the preservation of the region's natural beauty and cultural past.

3.3 The Himalayan Landscape and Tourism Dynamics

Uttarakhand, enveloped in the embrace of the Himalayas, provides a distinct appeal for tourists seeking solace in the mountains. The work of (Jayara, 2021) underscores the benefits of mountain tourism, stressing the originality of the Himalayan scenery. Homestays in Uttarakhand utilize this natural abundance, giving panoramic views and a tranquil environment. This information shows that the Himalayan location, coupled with the individualized nature of homestays, adds to a comprehensive and transformative tourism experience.

3.4 Community Engagement and Local Economies

Homestays have the potential to become economic engines for local communities. (Rai et al., 2021) examine into the socio-economic impact of homestays, emphasizing their role in producing alternate forms of income for communities traditionally reliant on agriculture. (Kumar, 2022a) examine the fits with the socio-economic environment of Uttarakhand, where homestays can serve as accelerators for rural development by empowering local populations and expanding income streams.

3.5 Cultural Preservation through Homestays

The Himalayan territory of Uttarakhand is not only a magnet for nature connoisseurs but also a reservoir of rich cultural traditions (Kumar, 2022). Homestays serve a key role in sustaining these traditions by offering a platform for cultural exchange. (Meimand et al., 2013) suggest that tourist activities ingrained within local traditions aid to the preservation of intangible heritage. In Uttarakhand, the symbiotic relationship between homestays and cultural preservation becomes obvious, generating a win-win situation for both hosts and guests.

3.6 SWOT Analysis in Tourism Studies

To examining the existing state and future potential of homestays in Uttarakhand, a SWOT analysis gives a strategic framework. This analytical method has been frequently employed in tourism studies to study the internal strengths and weaknesses of tourist organizations, as well as the external opportunities and problems in the wider environment (Bhalla et al., 2016). In the case of homestays, completing a SWOT analysis becomes vital in recognizing the subtleties that create their terrain in the particular setting of the Himalayan region.

3.7 Homestays in these Himalayas: A Gap in Existing Literature

While the literature analysis has underlined the global significance of homestays in sustainable tourism and community engagement, there is a conspicuous gap in research explicitly focused on homestays in the Himalayan region, and Uttarakhand in particular. This research attempts to bridge this gap by diving into the particular characteristics and issues experienced by homestays in Uttarakhand, thereby contributing to the body of knowledge in both tourism studies and regional development.

4. Methodology of the Study

4.1 Research Design:

To completely examine the subtleties of homestays in Uttarakhand, a qualitative study design was adopted. This design provided an in-depth study of the community, homestay operators, and potential tourists, ensuring a complete SWOT analysis.

4.2 Sampling

The research employed a purposive sampling method. 30 homestay operators, 120 members of the local community, and 160 tourists were selected based on their direct involvement or future interest in homestay experiences. Additionally, a concentrated group conversation with Mahila Mangal dal (Women Team) provided a collective perspective from within the community.

4.3 Data Collection:

In-depth interviews provided the backbone of data collecting. Structured interviews with homestay operators delved into their motives, problems, and distinctive services. Community interviews aimed at obtaining varied viewpoints on the social and economic consequences of homestays. Tourist interviews studied preferences and decision-making factors.

4.4 Focused Group Discussion:

The inclusion of Mahila mangal dal (women Team) in a focussed group discussion gave a participatory element to the study. This strategy allowed for a communal exchange of thoughts, assuring the representation of various opinions within the community.

4.5 Secondary Data Analysis:

In parallel with primary data, a rigorous secondary data analysis was done. Trends in hospitality and tourism, government homestay policies, and a comparative assessment of state tourist

regulations in other Himalayan regions were investigated. This extra layer increased the understanding of external variables impacting homestays.

4.6 Data Analysis:

The qualitative data were thematically analysed. Throughout the interviews, common themes and patterns emerged, providing a more detailed knowledge of the homestay ecosystem's strengths, weaknesses and threats.

4.7 SWOT Analysis Framework:

The SWOT analysis was not a stand-alone exercise, but rather the result of insights gained from primary and secondary data. Internal perspectives were used to determine strengths and weaknesses, taking into account the operator's and community's viewpoints. An examination of external forces and policy landscapes revealed opportunities and threats.

4.8 Ethical Considerations

Ethical considerations were crucial in the research. Informed consent was obtained from all participants, ensuring their confidentiality and the opportunity to withdraw at any moment. The research followed to ethical requirements to safeguard the integrity of the study.

4.9 Interpretation and Understanding:

Methodology interpretation includes combining findings into a coherent narrative. The qualitative character of the study provided for a rich knowledge of the connection between homestays, community dynamics, and the greater Himalayan milieu. This interpretation sets the stage for concrete insights and tactics to create a sustainable homestay business in Uttarakhand.

5. Analysis and Finding

After conducting an in-depth examination of the questionnaires and interviews, a full SWOT analysis of homestays in Uttarakhand has been generated. This analysis focuses on the strengths, weaknesses, opportunities, and threats of the homestay ecosystem in the region. The following conversation thoroughly examines each component of the SWOT analysis, offering detailed insights into the present condition and future potential of homestays in Uttarakhand.

5.1 Strengths:

1. **Authentic Cultural Immersion:** Interviews with homestay operators revealed that one of the significant strengths lies in providing tourists with an authentic cultural experience. The close interaction between hosts and guests fosters a deep understanding of local traditions, fostering cultural exchange.
2. **Economic Empowerment:** The study found that homestays contribute to the economic empowerment of local communities. Homestay operators reported increased income, positively impacting the standard of living in the community. This economic benefit was particularly pronounced among women, as revealed in discussions with Mahila Mandals dal.

3. Sustainable Tourism Practices: Homestays demonstrated a commitment to sustainable tourism practices. A common theme across interviews highlighted eco-friendly initiatives and a focus on preserving the natural beauty of Uttarakhand. This aligns with the global trend towards responsible tourism.

5.2 Weaknesses:

1. Limited Marketing Exposure: Homestay operators expressed challenges in marketing their offerings effectively. The study identified a weakness in the limited online presence and marketing exposure, hindering their reach to a broader audience. Addressing this limitation emerged as a key consideration for enhancing the homestay experience.

2. Infrastructure Challenges: Several homestay operators and community members highlighted infrastructure challenges, including irregular power supply and inadequate waste management. These weaknesses, if unaddressed, could impact the overall satisfaction of tourists and hinder the long-term sustainability of homestays.

5.3 Opportunities:

1. Government Support and Policies: Analysis of secondary data indicated a favourable environment with government initiatives supporting homestay schemes. Opportunities lie in leveraging these policies to enhance infrastructure, skill development, and marketing support for homestay operators.

2. Diversification of Offerings: The research unveiled an opportunity for homestays to diversify their offerings beyond accommodation. Introducing guided tours, cultural workshops, and adventure activities emerged as potential avenues to attract a more extensive range of tourists.

5.4 Threats:

1. External Market Competition: Findings from tourist interviews underscored the threat of external market competition, particularly from commercial hotels and resorts. To remain competitive, homestays need to differentiate themselves by emphasizing the unique cultural and personalized experiences they offer.

2. Environmental Impact: The study identified a potential threat concerning the environmental impact of increased tourism. Sustainable practices need to be reinforced to mitigate any adverse effects on the delicate Himalayan ecosystem.

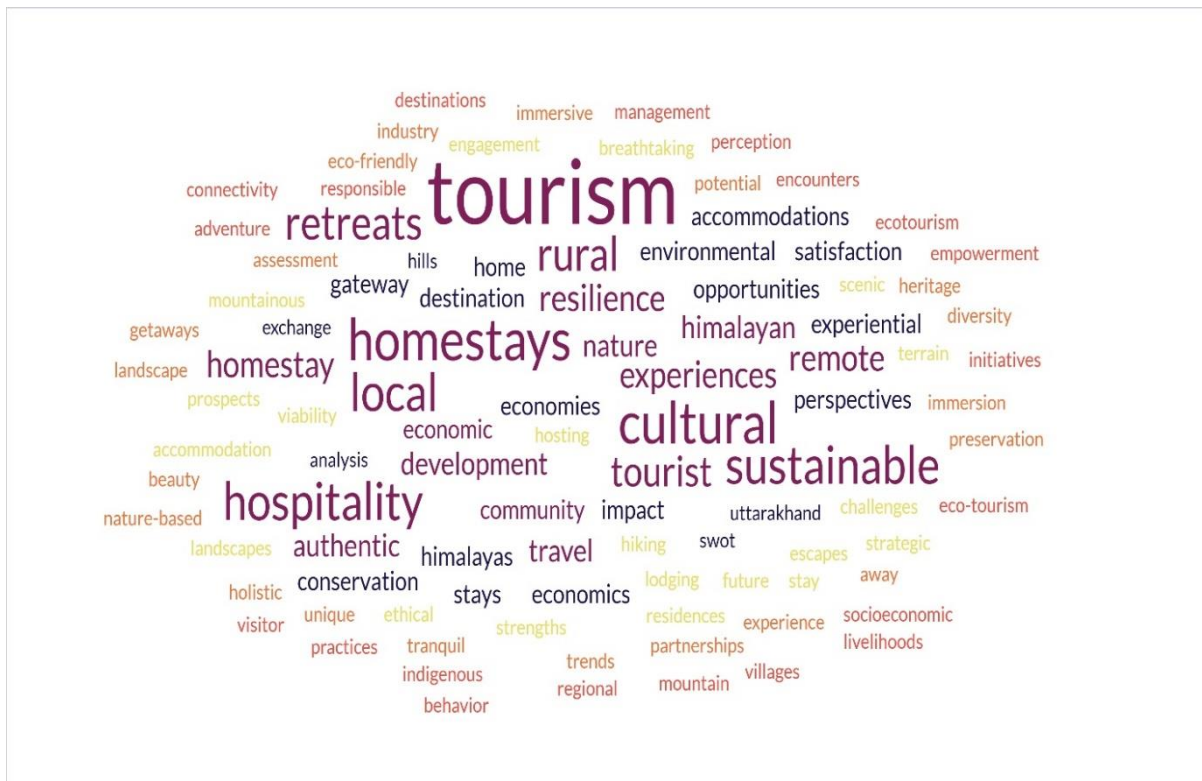
This extended table provides a more detailed insight into various internal and external factors influencing homestays in Uttarakhand. It can serve as a comprehensive reference for strategic planning and decision-making.

(Table no. 1:- Extended Details SWOT Analysis in Homestay)

Aspects	Strengths	Weaknesses	Opportunities	Threats
Authentic Cultural Immersion	Deep cultural experiences	Limited marketing exposure	Government support and policies	External market competition
Economic Empowerment	Positive impact on local income	Infrastructure challenges	Diversification of offerings	Environmental impact
Sustainable Practices	Commitment to eco-friendly initiatives	Limited online presence	Collaboration among homestay operators	Market competition from hotels
Local Community Integration	Fosters community engagement	Dependency on seasonal tourism	Community-based events and festivals	Overreliance on tourism
Cultural Preservation	Preservation of traditional practices and heritage	Limited resources for cultural promotion	Heritage tours and workshops	Cultural dilution due to commercialization
Economic Leakage Reduction	Direct financial benefits to the local community	Limited understanding of pricing strategies	Training programs for financial literacy	Leakage to external businesses
Capacity Building	Skill development opportunities for locals	Limited awareness about quality standards	Educational partnerships for skill enhancement	Resistance to change and new practices
Digital Literacy and Marketing	Opportunity for skill development	Infrastructure challenges	Digital literacy programs for operators	Competition with commercial hotels

Aspects	Strengths	Weaknesses	Opportunities	Threats
Infrastructure Development	Improvement of local infrastructure	Limited funds for infrastructure development	Collaboration with local government for infrastructural enhancement	Environmental concerns related to infrastructure
Diversification of Services	Unique offerings enhancing tourist experience	Limited resources for innovation	Encourage new activities like adventure tourism, workshops, etc.	Potential dilution of cultural authenticity
Collaboration and Networking	Local network building and collaboration opportunities	Limited platforms for collaboration	Formation of regional homestay associations and networks	Dependency on external travel agencies for bookings

((Figure) Key Occurrences in Exploring Uttarakhand's Homestay Landscape)

6. Conclusions:

The SWOT study has provided a complete snapshot of the homestay landscape in Uttarakhand, leading to several major conclusions:

1. **Cultural Preservation and Economic Resilience:** Homestays operate as custodians of local culture and customs while serving as substantial contributors to the economic resilience of communities. Integrating cultural preservation efforts with marketing techniques could magnify this impact.
2. **Sustainability demand and Digital Integration:** The demand for sustainability highlights the necessity for homestays to embrace eco-friendly practices. Simultaneously, boosting digital literacy among homestay operators becomes important for navigating the digital terrain, ensuring a competitive edge in the developing tourism sector.
3. **Collaborative Growth Paradigm:** Collaboration emerges as a fundamental driver for overcoming problems and sustaining sustainable growth. Establishing venues for knowledge exchange among homestay operators, involving local populations in decision-making, and cooperating with governmental organizations can strengthen the overall resilience of the sector.

7. Implications for Future Studies:

1. **Holistic Regional Analysis:** Conducting an extensive regional analysis within Uttarakhand can provide a greater knowledge of the diverse difficulties and possibilities faced by homestay operators. This could involve categorizing locations based on geographical qualities, cultural nuances, and tourism demands to customize strategies accordingly.
2. **Longitudinal Insight:** Embarking on longitudinal research that monitor the course of homestays over numerous years will give insights into their evolutionary tendencies. This could encompass monitoring community dynamics, economic effect, and cultural preservation efforts, presenting a full view of sustained consequences.
3. **Cross-Regional Comparative Studies:** Comparative analysis with other Himalayan states or global counterparts would enrich the study by identifying unique elements that contribute to the successes or challenges experienced by homestays in Uttarakhand. Identifying transferable best practices can be essential in supporting progress.
4. **In-Depth Tourist Perception Studies:** Exploring tourists' perspectives through qualitative interviews, surveys, and immersive experiences can offer a deeper picture of the variables driving their choice of homestays. This will contribute to the creation of focused marketing tactics and tailored experiences.

8. Limitations:

1. Tailored Cultural Analysis: Existing studies on SWOT analyses often lack specificity for Uttarakhand's cultural nuances. The gap lies in understanding how these cultural intricacies influence the SWOT factors uniquely.
2. Himalayan Sustainability Focus: While sustainability is a recurrent theme, little research hones in on the environmental aspects specific to Uttarakhand's Himalayan ecosystem. Bridging this gap involves dissecting how homestays contribute to or challenge environmental sustainability.
3. Rural Development Dynamics: The depth of homestays' impact on rural development in Uttarakhand remains insufficiently explored. The research gap invites an investigation into the nuanced contributions of homestays to socio-economic empowerment and rural growth.
4. Community Engagement Depths: The current literature offers limited insights into the depth of community involvement in Uttarakhand's homestays. There's a gap in understanding the intricate dynamics between homestay owners, local communities, and tourists.
5. Himalayan Marketing Challenges: Marketing challenges unique to the Himalayan context are often overlooked. The research gap is in uncovering effective marketing strategies tailored to Uttarakhand's remote locations and niche target audience, considering digital literacy.
6. Regulatory Insights and Governance: Regulatory challenges faced by homestays in Uttarakhand require more attention. The research gap lies in understanding the local governance structures and regulatory frameworks and their digital integration for effective management.
7. Digital Literacy Integration: Amidst the digital era, a research gap emerges in exploring how homestays in Uttarakhand integrate digital literacy for management, marketing, and visitor experience enhancement. Understanding the role of technology is crucial for a comprehensive SWOT analysis.

By addressing these gaps, we aim to not only enrich our understanding of homestays in Uttarakhand but also provide insights for sustainable tourism development. The forthcoming chapters will systematically delve into these aspects, unravelling the unique dynamics of homestays in Uttarakhand.

9. References:

- Al-Laymoun, M., Alsardia, K., & Albattat, A. (2020). Service quality and tourist satisfaction at homestays. *Management Science Letters*, 10(1), 209–216.
<https://doi.org/10.5267/j.msl.2019.8.002>
- Bagri, S. C., & Kala, D. (2015). Tourists' Satisfaction at Trijuginarayan, India: An Importance-Performance analysis. *Advances in Hospitality and Tourism Research (AHTR)*, 9100, 89–115.
- Bhalla, P., Coghlan, A., & Bhattacharya, P. (2016). Homestays' contribution to community-based ecotourism in the Himalayan region of India. *Tourism Recreation Research*, 41(2),

213–228. <https://doi.org/10.1080/02508281.2016.1178474>

- Dey, B., Mathew, J., & Chee-Hua, C. (2020). Influence of destination attractiveness factors and travel motivations on rural homestay choice: the moderating role of need for uniqueness. *International Journal of Culture, Tourism, and Hospitality Research*, 14(4), 639–666. <https://doi.org/10.1108/IJCTHR-08-2019-0138>
- Jamal, S. A., Othman, N., & Muhammad, N. M. N. (2011). The moderating influence of psychographics in homestay tourism in Malaysia. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 28(1), 48–61. <https://doi.org/10.1080/10548408.2011.535443>
- Jayara, J. (2021). *Home Stay Tourism In Uttarakhand- Opportunities & Challenges*. August.
- Joshi, kamal, & Bahuguna, P. (2023). Motivation and Challenges of Homestay Owners in Uttarakhand. *Journal of Tourism Insights*, 13(1). <https://doi.org/10.9707/2328-0824.1233>
- Kala, D., & Bagri, S. C. (2018). Barriers to local community participation in tourism development: Evidence from mountainous state Uttarakhand, India. *Tourism*, 66(3), 318–333.
- Kataria, P., Gupta, V. P., Kumar, S., & Gupta, R. (2023). Effect of collaborative consumption on sustainable homestay development: an empirical study. *Consumer Behavior in Tourism and Hospitality*, 18(4), 515–531. <https://doi.org/10.1108/CBTH-12-2022-0206>
- Kumar, S. (2020). What Drives the Travellers to Book a Hotel? A Study on Indian Domestic Travellers. *Industrial Engineering Journal*, 13(3). <https://doi.org/10.26488/iej.13.3.1226>
- Kumar, S. (2022). Challenges and Opportunities: Tribal Community and Handlooms in Uttarakhand, India. *Journal of Mountain Research*, 17(2), 51220. <https://doi.org/10.51220/jmr.v17i2.33>
- Kumar, S. (2022). *Demystifying the asymmetric nexus between processing and working marketing challenges faced by bhotiya tribe : Empirical evidences from Garhwal region of Uttarakhand , India*. 2005(December 2005), 2005.
- Masood, I., & Nguyen, N. T. B. (2018). A Community Response to Tourism, Focusing on the Home-stay Program in Khurpatal Village in Nainital, Uttarakhand, India. *Journal of Urban and Regional Studies on Contemporary India*, 4(2), 55–62.
- Meimand, S. E., Khalifah, Z., & Hakemi, H. G. (2013). Expectation and experience gap for japanese travelers visiting malaysian homestay, utilizing holiday satisfaction model. *Indian Journal of Science and Technology*, 6(12), 5593–5599. <https://doi.org/10.17485/ijst/2013/v6i12.6>
- Negi, V. S., Joshi, T., & Tomar, M. (2023). *The Specific study on Challenges and Prospects of Homestay in Rural Tourism , Uttarakhand , Region*. 6(10), 1726–1734.
- Patgiri, S., Choudhury, K., & Dutta, P. (2018). Rural Tourism of North East India: Prospects and Challenges. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)*, 23(2), 69–

74. <https://doi.org/10.9790/0837-2302046974>

Rai, S. S., Ansari, I. A., Ganguly, K., Giri, S., & Rai, S. (2021). Lean Practices in Homestay Operations: A Case Study. *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism*, 22(4), 395–424. <https://doi.org/10.1080/1528008X.2020.1802388>

Ranasinghe, R. (2015). Evaluation of homestay accommodation supply in Sri Lanka. *International Journal of Multidisciplinary Research and Development*, 2(2), 442–447.

Singh, S. (2019). *Sustainable Tourism Development: Potential of Home Stay Business in Uttarakhand*. 13(1), 51–63.

Thakur, J., & Monga, N. (2022). *Role of homestay in reviving tourism in shimla*. April, 49–59.

HAVAYOLU FİRMALARINDA ALGILANAN HİZMET KALİTESİNİN MÜŞTERİ SADAKATİNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Eda ÖZKESER KAYA

İnönü Üniversitesi, eoakeser@gmail.com, ORCID: 0009-0004-6300-3863

Prof. Dr. Kahraman ÇATI

İnönü Üniversitesi, kahraman.cati@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7440-5436

Ar. Gör. Ebru OSKALOĞLU

Mardin Üniversitesi, ebruoskaloglu@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9125-5110

Doktora Öğrencisi, Şule EKİNCİ

İnönü Üniversitesi, ekncsule@gmail.com, ORCID:0000-0002-2911-6619

ÖZET

Araştırmanın amacı, havayolu firmalarından hizmet almış katılımcıların hizmet kalitesi algılarının müşteri sadakatine etki edip etmediğini tespit etmektir. Ayrıca demografik faktörlere göre algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati algısının farklılaşıp farklılaşmadığı da incelenmiştir. Araştırma verileri çevrimiçi uygulanan anket formu aracılığıyla 410 kişiden toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 26 paket programıyla frekans analizi, faktör analizi, t-testi, ANOVA ve regresyon analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Algılanan hizmet kalitesine yapılan faktör analizi neticesinde ortaya çıkan üç boyut “Çalışanlar”, “Uçak İçi Hizmetler” ve “Uçuşlar” olarak isimlendirilmiştir. Müşteri sadakati “müşteri sadakati” olarak tek boyutta isimlendirilmiştir. Yapılan t-testi neticesinde cinsiyete göre algılanan hizmet kalitesinin farklılık gösterip müşteri sadakatinin farklılık göstermediği, medeni duruma göre algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakatinin farklılık göstermediği, uçuş yönüne göre algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakatinin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. ANOVA testi neticesinde yaşa, eğitim durumuna, hane gelirine ve mesleğe göre algılanan hizmet kalitesinin farklılık gösterdiği fakat müşteri sadakatinin farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Son bir yılda en çok tercih edilen havayolu şirketine ve son 1 yıl içerisinde kaç kez uçakla seyahat edildiğine bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakatinin farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. En çok hangi amaçla seyahat edildiğine bağlı olarak müşteri sadakatinin, uçak bileti satın alırken en çok tercih edilen satın alma yöntemine göre algılanan hizmet kalitesinin, uçakla seyahati tercih etme nedenine bağlı olarak algılanan hizmet kalitesinin farklılaştığı tespit edilirken; kaç kişi seyahat edildiğine bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakatinin farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Regresyon analizi sonucunda algılanan hizmet kalitesinin müşteri sadakatini etkilediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Algılanan Hizmet Kalitesi, Müşteri Sadakati, Havayolu Firmaları

THE EFFECT OF PERCEIVED SERVICE QUALITY IN AIRLINE COMPANIES ON CUSTOMER LOYALTY

ABSTRACT

The purpose of the research is to determine whether the service quality perceptions of participants who have received service from airline companies affect customer loyalty. In addition, it was also examined whether the perceived service quality and customer loyalty perception differed according to demographic factors. Research data was collected from 410 people via an online survey form. The data obtained were analyzed using frequency analysis, factor analysis, t-test, ANOVA and regression analysis with the SPSS 26 package program. The three dimensions that emerged as a result of the factor analysis of perceived service quality were named "Employees", "In-flight Services" and "Flights". Customer loyalty is named in one dimension as "customer loyalty". As a result of the t-test, it was determined that perceived service quality and customer loyalty did not differ according to gender, perceived service quality and customer loyalty did not differ according to marital status, and perceived service quality and customer loyalty differed according to the flight direction. As a result of the ANOVA test, it was concluded that perceived service quality differs according to age, education level, household income and profession, but customer loyalty does not differ. It has been determined that perceived service quality and customer loyalty differ depending on the most preferred airline company in the last year and the number of times traveled by plane in the last year. While it was determined that customer loyalty differs depending on the reason for travelling, the perceived service quality varies depending on the most preferred purchasing method when purchasing a flight ticket, and the perceived service quality varies depending on the reason for choosing to travel by plane; It has been determined that perceived service quality and customer loyalty do not differ depending on how many people travel. As a result of the regression analysis, it was seen that perceived service quality affected customer loyalty.

Keywords: Perceived Service Quality, Customer Loyalty, Airline Companies

1.GİRİŞ

Havacılık sektörü özellikle 20. Yüzyılın başlangıcından sonra gelişmeye başlamıştır (Irmak & Pelit, 2022: 1026). 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını ile tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de havayolu sektörünü ciddi anlamda etkilemiştir (<https://www.dhmi.gov.tr/> , eriş. 22.02.2024). 2022 yılında 2021 yılına kıyasla %23,58 artış göstererek gerçekleşen toplam uçak trafiği (overflight hariç) pandemi öncesi (2019 yılı) seviyenin %4,36 altında kalmıştır. 2022 yılında bir önceki yıla göre %6,47 artış gösteren iç hat uçak trafiği 2019 yılı düzeyinin %6,40 altında kalırken; dış hat uçak trafiği ise 2022 yılında bir önceki yıla göre %50,66 artış göstermiş olup 2019 yılına kıyasla %1,96 düşük gerçekleşmiştir. 2022 yılı iç hat yolcu taşımacılığının %66,12'si Türk Hava Yolları (THY Anadolu Jet ile birlikte), %27,24'ü Pegasus (PGT) ve %6,59'u SunExpress (SXS) tarafından gerçekleştirilmiştir. 2022 yılı dış hat yolcu trafiğinin %73'ü yerli havayolu şirketleri (THY, Anadolu Jet, Pegasus, Sun Express, Corendon, Freebird/ FHY-Hürkuş, Tailwind), %27'si

yabancı havayolu şirketleri tarafından gerçekleştirilmiştir. 2022 yılı kesinleşmemiş verilerine göre Türkiye dünya yolcu trafiği sıralamasında 8. sırada yer almış olup Avrupa yolcu trafiği sıralamasında ise 4. sırada yer almıştır (<https://www.dhmi.gov.tr/> , erş. 22.02.2024).

2023 yılına 11 ilimizi etkileyen 6 Şubat depremiyle havacılık sektörü, düşük sezonunda yer almasının da etkisiyle beklenen kadar yolcu trafiği kaybetmemiştir. DHMİ verilerine göre, 2023 yılında toplam 214.232.985 yolcuya hizmet verilmiştir (<https://www.paraanaliz.com/>,erş. 22.02.2024). 2023 yılında hizmet verilen yolcu sayısı, 2022'nin %32, 2019'un ise %3 üstünde gerçekleşmiştir.2023 yılında hizmet verilen dış hat yolcu sayısı 2022'nin %42, 2019'un ise %13 üzerinde gerçekleşmiştir (<https://www.gcmyatirim.com.tr/>,erş 22.02.2024). 2003'te 162 olan uçak sayısının %309 artışla Kasım sonu itibarıyla 663'e, koltuk kapasitesinin %367 artarak 27 bin 599'dan 128 bin 895'e ulaşmıştır. Kasım sonu itibarıyla sadece yolcu taşımacılığı yapan 8, hem yolcu hem kargo taşımacılığı yapan 2 hava yolu işletmesi bulunmaktadır. Kasım 2023 sonu itibarıyla aktif havalimanı 57'ye, hava ulaştırma anlaşmamız bulunan ülke sayısının ise 173'e yükselmiştir. Anlaşmalar ve müzakereler neticesinde dış hat uçuş nokta sayısına 283 yeni nokta eklenerek uçuş ağı 130 ülkede 343 noktaya ulaşmıştır (<https://istanbulticaretgazetesi.com/>,erş 22.02.2024). IATA (Uluslararası hava taşımacılığı birliği) raporunda yıllık ortalama %3,4 oranında büyüme ile hava yolculuğu talebinin 2040 yılına kadar iki katına çıkması beklenmektedir (<https://news-files.foreks.com/>, erş 22.02.2024).

Bir ülkenin ekonomik büyümesinde havacılık sektörü en önemli sektörlerden biridir. Özellikle mesafeler uzak olduğunda ister yurt içi ister uluslararası olsun, insanların veya malların bir yerden başka bir yere taşınmasında havayolu, hayati bir rol oynamaktadır (Agarwal ve Gowda, 2021). Havayolu işletmeleri, dünyada ve sektörde yaşanan olumsuzluklar karşısında devlet destekleri, yeni ortaklıklar, maliyet tasarrufu, yolcu uçaklarının kargo uçaklarına dönüştürülmesi, yeni uçak siparişlerinin askıya alınması, eski ya da kiralık uçakların elden çıkarılması, yolcular için çarpıcı bilet fiyatları gibi stratejiler ile sürdürülebilirliklerini koruyabilmektedir (Irmak ve Pelit, 2022: 1026). Hava yolculuğu talebi dünya çapında önemli ölçüde artarken, havayolları arasındaki yoğun rekabet, hizmet kalitesini ve firma performansını iyileştirme çabasını etkilemektedir (Namukasa, 2013). Hava yolu endüstrisindeki işletmeler, yoğun rekabet ortamında sürekli gelişim ile rekabet avantajı elde etmek ve yüksek kar elde etmek için yolcularına kaliteli hizmet sunmak zorundadır (Chen, 2008). Yüksek kaliteli hizmet sunumunun havayollarının hayatta kalması için gerekli olması ve havayolu endüstrisinin rekabet edebilirliği açısından hayati önem taşıması nedeniyle, havayolu endüstrisinde yolcuların sadakati giderek daha önemli hale gelmektedir (Ganiyu, 2016). Müşteri sadakatini sağlamak için, hizmet kalitesi müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatinin temeli olarak kabul edildiğinden, hizmet sağlayıcı tarafından yüksek düzeyde müşteri memnuniyeti ve yüksek standartta hizmet kalitesi sunulmalıdır (Alananzeh vd., 2018). Sadık müşterilerin kısmen hizmeti bilmeleri ve daha az bilgiye ihtiyaç duymaları nedeniyle hizmet vermenin daha az maliyetli olduğunu garanti etmektedir (Chand ve Yeh, 2017). Ayrıca hizmet kalitesi, rekabet ortamında havayolu bilgileri ve alternatif arayışına ilişkin işlem maliyetlerini en aza indirerek, havayollarının daha iyi bir itibar ve güven kazanmasına yardımcı olmaktadır (Forgas vd., 2010).

2. LİTERATÜR

Hizmet kalitesi, bir hizmet sağlayıcının iş performansını iyileştirebilecek şekilde müşteriye verimli bir şekilde tatmin etme yeteneği anlamına gelir (Prakash ve Mohanty, 2013). Hizmet sektöründe de “kalite” işletmenin başarısı için önemli bir unsurdur. Kâr, artan pazar payı ve müşteri memnuniyeti ile olumlu bağının farkına varılmasından kaynaklanmaktadır (Ramya vd., 2019). Havayolu hizmet kalitesi, tüketicilerin bir havayolunun organizasyonunun ve hizmetlerinin göreceli verimliliğine ilişkin genel izlenimleri olarak tanımlanmaktadır (Park vd., 2004). Havayolu müşterileri, kabin ekibinin dostluğu ve genel hizmet performansı seviyeleri gibi hizmetle ilgili soyut unsurları önemli görmekte, ancak aynı zamanda yemek, oturma ve eğlence programları gibi somut unsurları da önemsemektedir. Havayolu müşterileri tarafından önemli olarak algılanan hizmet kalitesi özellikleri arasında fiyat, güvenlik, zamanındalık, bagaj taşımacılığı, yiyecek ve içecek kalitesi, koltuğun konforu, check-in işlemleri ve uçak içi hizmet yer almaktadır (Kim, 2013). Havayolu hizmet kalitesi, havayolunun yolcuları ile çalışanları arasındaki etkileşimi de içermektedir (Chen ve Kim, 2005). Bu nedenle, bir havayolunun müşteriyle iletişim kuran çalışanlarının bir yolcuya nasıl davrandığı, havayolu yolcusunun algılanan hizmet kalitesini değerlendirirken önemli bir husustur (Saha ve Theingi, 2009). İletişim çalışanlarının davranışları ve tutumları, müşterilerin sunulan hizmetle ilgili deneyimlerini ve hizmetin kalitesine ilişkin değerlendirmelerini önemli ölçüde şekillendirmektedir (Winsted, 2000). Hizmetler söz konusu olduğunda, çalışanların firmayı temsil ettiği ve ürününü tanımladığı ve çalışanların gerçekleştirdiği eylemlerin, müşterilerin firmanın kendisi hakkındaki algılarını şekillendirebileceği ileri sürülmektedir (Zeithaml ve Bitner, 2018). Ayrıca müşterilere en doğrudan havayolu hizmeti, uçuş görevlilerinin sunduğu uçak içi hizmettir. Çünkü yolcular, havayollarını uçuş içi hizmetten memnuniyet derecelerine göre değerlendirme eğilimindedirler (Park vd., 2004). Bu sebeple uçak içi hizmet kalitesinin artırılması, havayolu işletmelerinin en kritik başarı faktörlerinden biri olup, daha spesifik olarak uçak içi yemek hizmeti, uçak içi hizmetin önemli bir belirleyicisidir (An ve Noh, 2009).

Müşteri sadakati, müşterilerin belirli bir işletmeye olan sarsılmaz bağlılığını ve normal koşullar altında değişmesi muhtemel olmayan güçlü ilişkilerini ifade etmektedir. Bir işletmenin ürünlerini tekrar satın alması veya ağızdan ağza iyi haber yayması da dahil olmak üzere, müşterilerin belirli bir işletme ile ilişkiyi sürdürme niyetini işaret eden bir dizi eylemden oluşmaktadır (Kim vd., 2020). Müşteri sadakati davranışsal ve tutumsal yönlerden oluşur (Chen vd., 2012). Davranışsal boyut, müşterinin zaman içinde belirli bir markayı tercih ettiğini gösteren tekrar satın alma davranışdır, tutumsal boyut ise müşterinin tavsiye etme ve tekrar satın alma niyetidir (Kandampully vd., 2000). Hizmet sektöründe sürdürülebilir rekabet avantajı, müşteri sadakati temeline dayanmaktadır. (Lin vd., 2009). Müşteri sadakati, müşterinin aynı işletmeyi tekrar ziyaret etme ve bir ürün veya hizmeti yeniden satın alma isteği olarak tanımlanmaktadır (İsmail ve Yunan, 2016; Yeo vd., 2015). Müşteri sadakati ilkesi, kuruluşların pazarlama uygulamalarına ve süreçlerine mevcut müşterilere odaklanmaya çabalamaları ve müşterileri ile olumlu ilişkiler yaratma ve sürdürme mücadelesi vermeleri gerektiği göstermektedir (Njeru vd., 2019). Belirli bir işletmeye sadık olan müşterilerin yalnızca aynı şirketten ürün veya hizmet satın alma eğiliminde olmaları ve rakiplerin sunduğu benzer ürün veya hizmetlere ilgi duymamaları nedeniyle müşteri sadakati, işletmelerin

sektördeki başarısını belirlemede önemli bir faktör haline gelmiştir (Wilson, 2016). Literatürde hizmet kalitesi ile müşteri sadakati arasında ilişkili olduğunu gösteren birçok çalışma bulunmaktadır (Cronin vd., 2000; Geçen, 2011; Heung vd., 2002; Hennig-Thurau vd., 2002; Kazançoğlu, 2011; Lai vd., 2007; Siu vd., 2010; Lee vd., 2004; Robert vd., 2003; Tali ve Karaduman, 2021; Yangınlar ve Tuna, 2020).

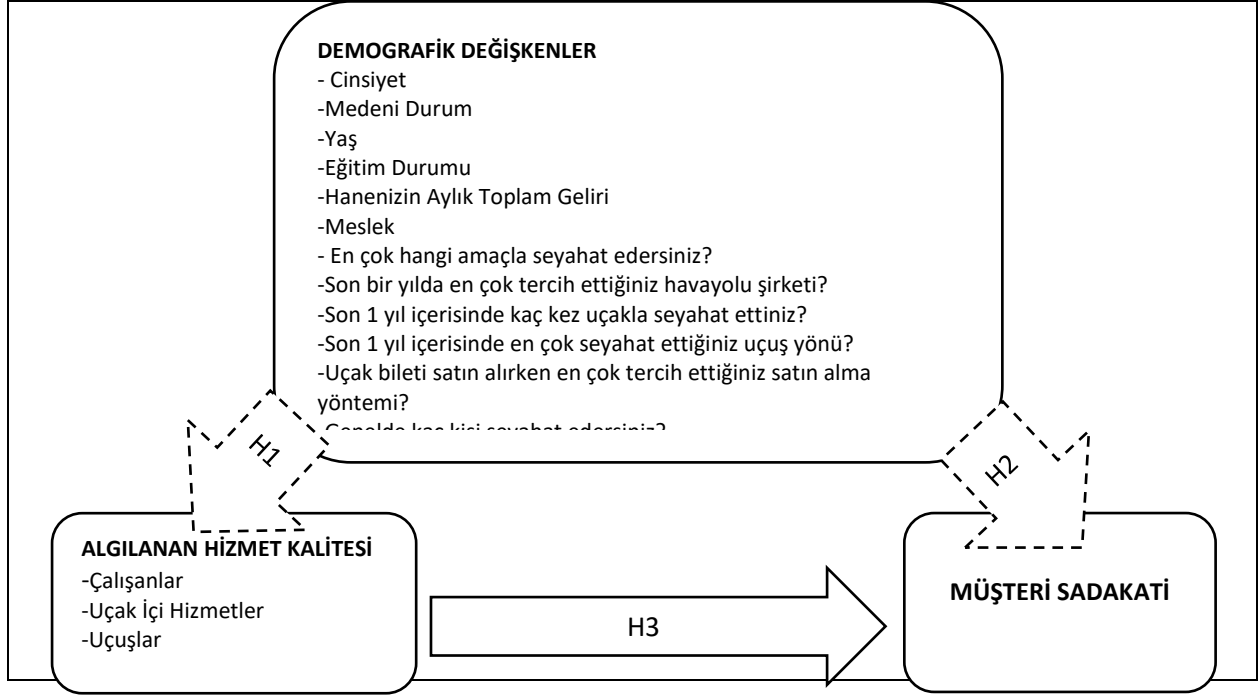
Dünyanın farklı yerlerinde yaş, cinsiyet, gelir, meslek, medeni durum ve eğitim düzeylerine ek olarak kişilik, psikoloji ve kültürel olarak farklı sosyo-demografik geçmişlere sahip hava yolcuları, havayolu hizmetlerini tercih etmektedir. Bu arka planlardaki farklılıklar düşünceyi, duyguları, davranışları ve dolayısıyla kalite değerlendirmelerini etkileyebilmektedir (Anthony, 2018). Oyewole (2001), hava yolu endüstrisinde meslek, medeni durum, cinsiyet ve eğitimin müşteri memnuniyeti üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu, yaş ve hane geliri gibi diğer bazı demografik değişkenlerin ise memnuniyet düzeyi üzerinde belirgin bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Clemes vd. (2008) ise hava yolcularının yaşı, cinsiyeti ve geliri gibi sosyal demografik özelliklerin uluslararası hava hizmetlerinden memnuniyet düzeyini etkileme eğiliminde olduğunu bildirmiştir. Aksoy vd. (2003) havayolu müşterilerinin memnuniyet düzeylerini demografik profillere göre analiz etmiştir ve dakiklik, fiyat, uçuş içi faaliyetler ve kabin özelliklerine ilişkin beklentilerin cinsiyetten etkilendiğini tespit etmişlerdir. Zamanında varış/ayrılış, hizmet sıklığı, koltuk müsaitliği, kalkış saatleri, havaalanına gidiş/dönüş süresi ve havaalanı güvenliği algılarında cinsiyetin farklılaşmaya sebep olduğunu bulunmuştur (Carstens ve Heyns, 2012). Genç hava yolcuları, yaşlı hava yolcularına kıyasla fiziksel çevrenin kalitesinden daha fazla etkilenebilirler (Callan ve Bowman, 2000). Homburg ve Giering'e (2001) göre, farklı yaş gruplarındaki müşteriler arasındaki hizmet kalitesi algılarındaki farklılıklar, yaşlı insanların bilgi işleme yeteneklerinin kısıtlı olması ve bilgi sürecinin yaşla birlikte azalmasına bağlanabilir. Wilfred vd. (2012) tarafından yürütülen araştırmada medeni durumun havayolu tercihinin etkileyen önemli değişkenlerden biri olduğu tespit edilmiştir.

Bu çerçevede ülkelerin ekonomisinde önemli bir yere sahip hava yolu sektöründe algılanan hizmet kalitesinin müşteri sadakatine etki edip etmediğini Türkiye'deki yolcular özelinde tespit etmek amaçlanmaktadır. Ayrıca demografik değişkenlere göre hizmet kalite algısının ve müşteri sadakatinin farklılık gösterip göstermediğinin tespiti de amaçlanmıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Çalışmada, algılanan hizmet kalitesinin müşteri sadakatini etkileyip etkilemediğinin tespiti amaçlanmıştır. Ayrıca algılanan hizmet kalitesinin ve müşteri sadakatinin demografik değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediğinin tespiti de amaçlanmıştır. Araştırma modeli de katılımcıların algılanan hizmet kalitesinin müşteri sadakatine etkisi ve algılanan hizmet kalitesinin ve müşteri sadakatinin demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermeme durumuna göre kurgulanmıştır (Görsel 1).

Görsel 1. Araştırma Modeli

Araştırmanın hipotezleri;

H1: Algılanan hizmet kalitesi; **(a)** Cinsiyet, **(b)** Medeni Durum, **(c)** Yaş, **(d)** Eğitim Durumu, **(e)** Hanenizin Aylık Toplam Geliri, **(f)** Meslek, **(g)** En çok hangi amaçla seyahat edersiniz, **(h)** Son bir yılda en çok tercih ettiğiniz havayolu şirketi, **(i)** Son 1 yıl içerisinde kaç kez uçakla seyahat ettiniz, **(j)** Son 1 yıl içerisinde en çok seyahat ettiğiniz uçuş yönü, **(k)** Uçak bileti satın alırken en çok tercih ettiğiniz satın alma yöntemi, **(l)** Genelde kaç kişi seyahat edersiniz, **(m)** Uçakla seyahati tercih etmenizin nedenine göre farklılık göstermektedir.

H2: Müşteri Sadakati; **(a)** Cinsiyet, **(b)** Medeni Durum, **(c)** Yaş, **(d)** Eğitim Durumu, **(e)** Hanenizin Aylık Toplam Geliri, **(f)** Meslek, **(g)** En çok hangi amaçla seyahat edersiniz, **(h)** Son bir yılda en çok tercih ettiğiniz havayolu şirketi, **(i)** Son 1 yıl içerisinde kaç kez uçakla seyahat ettiniz, **(j)** Son 1 yıl içerisinde en çok seyahat ettiğiniz uçuş yönü, **(k)** Uçak bileti satın alırken en çok tercih ettiğiniz satın alma yöntemi, **(l)** Genelde kaç kişi seyahat edersiniz, **(m)** Uçakla seyahati tercih etmenizin nedenine göre farklılık göstermektedir.

H3: Algılanan hizmet kalitesi müşteri sadakatini etkilemektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreninin son 1 yıl içinde havayolu hizmeti almış katılımcılar oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında evrenin tamamını incelemek, maliyet ve zaman açısından zor olduğundan, örnekleme yolu tercih edilmiştir. Sekeran tarafından geliştirilen tabloya göre evreni 10.000.000 ve üzeri olan bir araştırma için 384 örnek büyüklüğü yeterli olmaktadır (Karagöz, 2019: 308). Bu kapsamda online anket formu aracılığıyla 410 katılımcıdan veri toplanmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket yöntemiyle göreceli olarak daha fazla veriyi ekonomik olarak elde etmek mümkündür. Ayrıca anketle toplanan veriler, standardize olma ve analizlerinin de kolay yapılabilmesi olanaklarını taşımaktadır (Güven vd., 2022: 471). Araştırmada kullanılmak üzere düzenlenen online anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, katılımcıların demografik bilgilerinin yer aldığı 13 sorudan oluşmaktadır. İkinci bölümde yer alan ölçeklerde; algılanan hizmet kalitesi ile ilgili 12 (Korkmaz, 2013) ve müşteri sadakati ile ilgili 7 (Kazançoğlu, 2011) soru bulunmaktadır. Daha önceden geçerliliği ve güvenilirliği sınanmış ölçeklerin tamamında 5’li Likert ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte yer alan değerler; (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum ve (5) Kesinlikle katılıyorum şeklinde oluşturulmuştur.

3.4. Verilerin Analizi ve Bulgular

Online anket formu aracılığıyla 410 katılımcıdan veri toplanmıştır. SPSS 26 paket programına aktarılan verilere frekans analizi, faktör analizi, farklılık testleri (t testi ve ANOVA testi) ve regresyon analizi yapılmıştır.

3.4.1. Frekans Analiz

Katılımcıların demografik özelliklerinin betimlendiği frekans analizi sonucuna ilişkin bulgular Çizelge 1’ de verilmiştir.

Çizelge 1. Frekans Analizi

Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde	Demografik Özellikler		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	236	57,6	En çok hangi amaçla seyahat edersiniz?	Tatil	243	59,3
	Erkek	174	42,4		İş	66	16,1
	Toplam	410	100,0		Eğitim ve Sağlık	15	3,7
Medeni Durum	Evli	252	61,5		Akraba ziyareti	86	21,0
	Bekâr	158	38,5		Toplam	410	100,0
	Toplam	410	100,0		Son bir yılda en çok tercih ettiğiniz havayolu şirketi?	THY	270
Yaş	18-24 yaş	47	11,5			Anadolu Jet	61
	25-34 yaş	190	46,3	Pegasus		67	16,3
	35-44 yaş	105	25,6	Diğer		12	2,8
	45-54 yaş	42	10,2	Toplam		410	100,0
	55 yaş ve üzeri	26	6,4	Son 1 yıl içerisinde kaç kez uçakla seyahat ettiniz?	1-2 kez	215	52,4
Eğitim Durumu	İlköğretim	16	3,9		3-5 kez	110	26,8
	Lise	64	15,6		6-10 kez	53	12,9
	Ön lisans	41	10,0		11 ve üzeri	32	7,8
	Lisans	192	46,8		Toplam	410	100,0
	Yüksek lisans	82	20,0		Son 1 yıl içerisinde en çok seyahat	Yurtiçi	332
	Doktora	15	3,7	Yurtdışı		78	19,0
Toplam	410	100,0	Toplam	410		100,0	
	17.002 TL ve altı	47	11,5				

Hanenizin aylık toplam geliri				ettiğiniz uçuş yönü?			
	17.003- 30.000 TL	83	20,2	Uçak bileti satın alırken en çok tercih ettiğiniz satın alma yöntemi?	İnternet	365	89,0
	30.001-50.000 TL	113	27,6		Acente- ofis	21	5,1
	50.001-75.000 TL	75	18,3		Telefon	16	3,9
	75.0001 TL ve üzeri	92	2,4		Havalimanı	8	2,0
	Toplam	410	100,0		Toplam	410	100,0
Meslek				Genelde kaç kişi seyahat edersiniz?			
	Kamu çalışanı	106	25,9	Genelde kaç kişi seyahat edersiniz?	Yalnız	133	32,4
	Özel sektör	167	40,7		2-3 kişi	241	58,8
	Serbest meslek	31	7,6		4 ve fazla	36	8,8
	Öğrenci	27	6,6		Toplam	410	100,0
	Ev hanımı	45	11,0	Uçakla seyahati tercih etmenizin nedeni?	Zaman	316	77,1
	Emekli	16	3,9		Maliyet	17	4,1
	Çalışmıyor	18	4,4		Konfor	73	17,8
	Toplam	410	100,0		Emniyet	4	1,0
					Toplam	410	100,0

3.4.2. Faktör Analizi

Faktör analizi değişkenler arasındaki ilişki düşünülerek, daha az sayıda, daha anlamlı ve birbirinden bağımsız yeni değişkenleri özet şeklinde ifade etmek için kullanılmaktadır (Güven vd., 2022: 7). Değişkenlerin faktör analizine uygunluğunu test etmek için ise KMO ve Bartlett's testlerinden faydalanılmaktadır. KMO katsayısı 0,5'den büyük, Bartlett'in küresellik testi sonucu 0,05'den küçük ise değişkenler arasında faktör analizine uygun ilişkiler olduğu yorumu yapılmaktadır (Ergin vd., 2023: 274).

Algılanan hizmet kalitesi ölçeğine yapılan KMO ve Bartlett's testleri sonucu KMO değeri 0,910 Bartlett's değeri ise 0,000 çıkmıştır. Bu sonuçlar araştırmanın örneklem değerinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Ölçeğin "Çalışanlar" boyutuna ait Cronbach alfa değeri 0,906; "Uçak İçi Hizmet" boyutuna ait Cronbach alfa değeri 0,902 ve "Uçuşlar" boyutuna ait Cronbach alfa değeri 0,803'tür. Katılımcıların algılanan hizmet kalitesine yönelik ifadelerine ait faktör yükleri, özdeğer, açıklanan varyans ve ortalama değeri Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Algılanan Hizmet Kalitesi Faktör Analizi

Faktör 1: Çalışanlar	Faktör Yükü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Ortalama	Güvenirlilik
"Çalışanlar nazik ve güler yüzlüdür."	,848	3,669	30,574	4,107	,906
"Çalışanların iş bilgisi yeterlidir."	,824				
"Çalışanların davranışları güven veriyor."	,807				
"Çalışanlar yardım etme isteği içerisindedir."	,806				
"Yolculara özel ilgi gösterilir."	,784				
Faktör 2: Uçak İçi Hizmet	Faktör Yükü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Ortalama	Güvenirlilik
"Battaniye-yastık hizmeti yeterlidir."	,835	3,108	25,901	3,180	,902
"Uçuş sırasında gazete ve dergiler yeterlidir."	,826				
"Uçuş eğlence programları yeterlidir."	,800				
"Yemekler lezzetli ve çeşitli yeterlidir."	,780				

Faktör 3: Uçuşlar	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Ortalama	Güvenirlik
“Aktarmasız uçuşlar yeterlidir.”	,833	2,215	18,454	3,552	,803
“Uçuşlar beklenen sıklıktadır.”	,809				
“Uçuşlar uygun saatte yapılır.”	,700				
KMO and Bartlett's Test					
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.				0,910	
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square			3170,998	
	df			66	
	Sig.			0,000	
Yükleme oranı %40'un altında olan değişkenler değerlendirme dışında tutulmuştur.					

Faktör analizi sonucunda Kaiser Normalleştirmesine göre özdeğeri 1'den büyük olan faktörler dikkate alınmıştır. Yapılan analiz neticesinde algılanan hizmet kalitesi ile ilgili ölçeğin 3 faktörden meydana geldiği saptanmıştır. Faktör analizi sonucu ortaya çıkan 3 boyut Korkmaz (2013)' in çalışmasına paralel olarak sırasıyla “Çalışanlar”, “Uçak İçi Hizmet” ve “Uçuşlar” olarak adlandırılmıştır. Araştırmanın varyans yüzdesi toplamı 74,929'dur. Bu oran 0,50'den büyük olduğu için analiz istatistiksel olarak geçerlidir.

Müşteri sadakati ölçeğine yapılan KMO ve Bartlett's testleri sonucu KMO değeri 0,905 Bartlett's değeri ise 0,000 çıkmıştır. Bu sonuçlar araştırmanın örneklem değerinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,892'dir. Katılımcıların müşteri sadakatine yönelik ifadelerine ait faktör yükleri, özdeğer, açıklanan varyans ve ortalama değeri Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Müşteri Sadakati Faktör Analizi

Müşteri Sadakati	Faktör Yüğü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Ortalama
“Bu havayolu firmasını diğer arkadaşlarıma, çevreme tavsiye ederim.”	,883	4,482	64,029	3,787
“Bu hava yolu şirketi ile seyahat etmekten memnunum.”	,875			
“Sunulan hizmetlerle ödediğim paranın karşılığını aldığımı düşünüyorum.”	,817			
“Sık uçuşlarda herhangi bir ödül (bedava bilet vb.) sunmasa bile, yine aynı havayolu firmasını tercih ederim.”	,807			
“Bir dahaki yolculuğumda da aynı havayolu firmasını kullanmayı düşünüyorum.”	,781			
“Bu hava yolu şirketini sık sık kullanırım.”	,740			
“Bu hava yolu şirketi fiyatlarında artış yapsa bile, ben yine aynı şirketi tercih ederim.”	,679			
KMO and Bartlett's Test				
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.				0,905
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square			1738,698
	df			21
	Sig.			0,000
ÖLÇEK GÜVENİLİRLİğİ		Cronbach's Alpha		,892

Faktör analizi sonucunda Kaiser Normalleştirmesine göre özdeğeri 1'den büyük olan faktörler dikkate alınmıştır. Yapılan analiz neticesinde müşteri sadakati ile ilgili ölçeğin tek faktörden meydana geldiği saptanmıştır. Araştırmanın varyans yüzdesi toplamı 64,029'dur. Bu oran 0,50'den büyük olduğu için analiz istatistiksel olarak geçerlidir.

3.4.3. Farklılık Testleri

Kolmogorov- Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri, bir değişkene ilişkin dağılım değerlerinin normal dağılımdan anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını test etmektedir (İslamoğlu & Alnıaçık, 2016: 276). Kolmogorov- Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinin anlamlılık düzeyinin (sig.) 0,05'den daha küçük bir değerde olması, incelenen değişkenin dağılımının normal dağılım göstermediğini ifade etmektedir (İslamoğlu & Alnıaçık, 2016: 277; Karagöz, 2019: 123). İslamoğlu & Alnıaçık (2016)'ya göre; Kolmogorov- Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinin sonuçları çarpıklık ve basıklık değerleri ile birlikte değerlendirilmelidir (İslamoğlu & Alnıaçık, 2016: 277). Çarpıklık ve basıklık değerlerinin $\pm 2,00$ sınırları içerisinde ve sıfıra yakın olduğu durumlarda dağılımın normal dağılım varsayımını sağladığını ifade edilmektedir (İlhan Küçük & Çatı, 2021: 314). Araştırmada kullanılan ölçeklerin, Kolmogorov- Smirnov ve Shapiro-Wilk testlerinin anlamlılık düzeyi (sig.) 0,05'den küçükken, çarpıklık ve basıklık değerleri $\pm 1,50$ aralığı içerisinde yer aldığından, verilerin normal dağılım varsayımını sağladığı kabul edilmiştir.

Bağımsız iki örneklem t testi (independent samples t-test) incelenen bir metrik değişken açısından bağımsız iki grubun ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesinde kullanılan bir testtir (Ergin vd., 2023: 276).

Çizelge 4. Cinsiyet, Medeni Durum ve Uçuş Yönüne Göre Algılanan Hizmet Kalitesi ve Müşteri Sadakatinin Değerlendirmesi

Cinsiyet Faktör	Kadın (Ortalama)	Erkek (Ortalama)	t	f	sig.
Çalışanlar	4,0314	4,2103	- 2,672	4,872	,008*
Uçak İçi Hizmet	3,3983	3,3261	,743	7,325	,458
Uçuşlar	3,5805	3,5134	,767	3,509	,443
Müşteri Sadakati	3,7500	3,8366	- 1,178	0,332	,239
Medeni Durum Faktör	Evli (Ortalama)	Bekar (Ortalama)	t	f	sig.
Çalışanlar	4,1071	4,1076	- ,007	1,678	,995
Uçak İçi Hizmet	3,3581	3,3829	- ,247	6,143	,805
Uçuşlar	3,5066	3,6245	- 1,329	,697	,185
Müşteri Sadakati	3,7880	3,7848	,042	,595	,966
Uçuş Yönü Faktör	Yurtiçi (Ortalama)	Yurtdışı (Ortalama)	t	f	sig.
Çalışanlar	4,0729	4,2538	- 2,010	5,3434	,047*
Uçak İçi Hizmet	3,3125	3,6026	- 2,438	,206	,015*
Uçuşlar	3,5120	3,7222	- 1,720	4,326	,088

Müşteri Sadakati	3,7319	4,0201	-	8,443	,006*
			2,818		
*P<0,05					

T testi sonucunda sig. değeri 0,05’den küçük olduğundan katılımcıların cinsiyete göre algılanan hizmet kalitesinin “çalışanlar” boyutunu (sig. 0,008) farklı olarak değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Farklılık tespit edilen faktörde erkek katılımcıların “çalışanlar” algısının kadınlara kıyasla yüksek olduğu saptanmıştır. Medeni duruma göre katılımcıların algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakatini farklı değerlendirmedikleri tespit edilmiştir. Uçuş yönüne göreyse katılımcıların “çalışanlar”, “uçak içi hizmet” ve “müşteri sadakati”ni farklı değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Farklılık tespit edilen üç boyutta da yurtdışına seyahat eden katılımcıların algısının yurtiçine kıyasla yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlara göre, “**H1a, H1j, H2j** hipotezleri kabul edilirken; **H2a, H1b** ve **H2b** hipotezleri reddedilmiştir.

Tek yönlü varyans analizi (One-way ANOVA) ise incelenen bir metrik değişken açısından bağımsız ikiden fazla grup arasında karşılaştırmaların yapıldığı veya farklılıkların incelendiği analiz tekniği olarak bilinmektedir. Çoklu karşılaştırmada gruplar arasında farklılık varsa, öncelikle grupların homojen olup olmadığı belirlenir. Sonrada grupların homojen olup olmadıklarına göre, hangi grubun (veya grupların) diğerlerinden farklı olduğunu belirlemek için çoklu karşılaştırma testi (Post Hoc) kullanılır. Homojenlik şartı sağlanıyorsa, varyansların homojenliği yaklaşımını (Equal variances assumed) kullanan çoklu karşılaştırma testleri, homojenlik şartı sağlanmıyorsa, farklı varyans yaklaşımını (Equal variances not assumed) kullanan çoklu karşılaştırma testleri kullanılır (Ergin vd., 2023: 276-277). Bu çalışmada homojenlik testi sonucunda ana kütle varyansları homojen dağılmayan (Sig.<0,05) faktörler için diğer Post-Hoc testlerine göre daha güçlü olan Games-Howell testinden faydalanılırken, homojen dağılan (Sig.>0,05) faktörler için grup ortalamaları arasındaki farkı belirlemek için, daha güçlü olduğu düşünülen LSD testinden faydalanılmıştır (Oskaloğlu & Çatı, 2021: 1031).

Çizelge 5. Katılımcıların Özelliklerine Göre Algılanan Hizmet Kalitesi ve Müşteri Sadakatinin Değerlendirilmesi

		Çalışanlar	Uçak Hizmet	İçi	Uçuşlar	Müşteri Sadakati
Yaş	f	1,991	2,734	2,523	1,691	
	sig.	,095	,029*	,041*	,151	
Eğitim Durumu	f	,443	4,986	1,750	1,313	
	sig.	,818	,000*	,122	,257	
Halenizin Aylık Toplam Geliri	f	,090	2,926	4,382	,457	
	sig.	,985	,021*	,002*	,767	
Meslek	f	3,064	3,724	2,900	2,444	
	sig.	,006*	,001*	,009*	0,25	
En çok hangi amaçla seyahat edersiniz	f	,576	,387	1,426	,234	
	sig.	,631	,762	,230	,006*	
Son bir yılda en çok tercih ettiğiniz havayolu şirketi	f	22,093	71,017	17,590	55,430	
	sig.	,000*	,000*	,000*	,000*	
Son 1 yıl içerisinde kaç kez uçakla seyahat ettiniz	f	4,641	6,037	1,401	7,761	
	sig.	,003*	,000*	,242	,000*	
Uçak bileti satın alırken en çok tercih ettiğiniz satın alma yöntemi	f	,779	2,708	2,842	1,261	
	sig.	,506	,045*	,037*	,287	
Genelde kaç kişi seyahat edersiniz	f	,921	1,696	,115	,116	
	sig.	,399	,184	,891	,891	

Uçakla seyahati tercih etmenizin nedeni	f	1,654	5,643	1,989	1,220
	sig.	,176	,001*	,114	,301

Yaşa bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati algısının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan ANOVA testi sonucunda “uçak içi hizmet” ve “uçuşlar” boyutlarında farklılık çıkmıştır. Diğer boyutlarda farklılık çıkmadığı için Post-Hoc testler yapılmamıştır. “Uçak içi hizmet” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık 18-24 yaş grubunda (3,5904) görülmüştür. “Uçuşlar” boyutuna yapılan Games-Howell testi sonucunda en yüksek farklılık 18-24 yaş grubunda (3,9007) görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle **H1c** hipotezi kabul edilirken **H2c** hipotezi reddedilmiştir.

Eğitim durumuna bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati algısının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan ANOVA testi sonucunda sadece “uçak içi hizmet” boyutunda farklılık çıkmıştır. Diğer boyutlarda farklılık çıkmadığı için Post-Hoc testler yapılmamıştır. “Uçak içi hizmet” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık ilköğretim grubunda (3,7031) görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle **H1d** hipotezi kabul edilirken **H2d** hipotezi reddedilmiştir.

Hanenizin aylık toplam gelirine bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati algısının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan ANOVA testi sonucunda “uçak içi hizmet” ve “uçuşlar” boyutlarında farklılık çıkmıştır. Diğer boyutlarda farklılık çıkmadığı için Post-Hoc testler yapılmamıştır. “Uçak içi hizmet” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık 17.002 TL ve altı gelir grubunda (3,6489) görülmüştür. “Uçuşlar” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık 17.002 TL ve altı gelir grubunda (3,9362) görülmüştür. Bu sonuçlardan hareketle **H1e** hipotezi kabul edilirken **H2e** hipotezi reddedilmiştir.

Mesleğe bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati algısının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan ANOVA testi sonucunda tüm boyutlarda farklılık çıkmıştır. “Çalışanlar” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık serbest meslek grubunda (4,2903), “uçak içi hizmet” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık emekli grubunda (3,5781), “uçuşlar” boyutuna yapılan Games-Howell testi sonucunda en yüksek farklılık ev hanımı grubunda (3,8000) ve “müşteri sadakati” ne yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık özel sektör grubunda (3,9068) ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan hareketle **H1f** hipotezi kabul edilirken **H2f** hipotezi reddedilmiştir.

En çok hangi amaçla seyahat edildiğine bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati algısının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan ANOVA testi sonucunda sadece müşteri sadakatinde farklılık çıkmıştır. “Müşteri sadakati” ne yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık iş amacıyla grubunda (3,9027) ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan hareketle **H1g** hipotezi reddedilmiş ve **H2g** hipotezi kabul edilmiştir.

Son bir yılda en çok tercih edilen şirkete bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati algısının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan ANOVA testi sonucunda tüm boyutlarda farklılık çıkmıştır. “Çalışanlar” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık THY şirketi grubunda (4,2886), “uçak içi hizmet” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık THY şirketi grubunda (3,5615), “uçuşlar”

boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık THY şirketi grubunda (3,7211) ve “müşteri sadakati” ne yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık THY şirketi grubunda (4,0507) ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan hareketle **H1h** hipotezi ve **H2h** hipotezi kabul edilmiştir.

Son bir yılda kaç kez uçakla seyahat edildiğine bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati algısının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan ANOVA testi sonucunda “uçak içi hizmet” boyutu haricinde farklılık çıkmıştır. “Çalışanlar” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık 11 ve üzeri seyahat grubunda (4,3607), “uçuşlar” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık 11 ve üzeri seyahat grubunda (3,6384) ve “müşteri sadakati” ne yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık 11 ve üzeri seyahat grubunda (4,0791) ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan hareketle **H1ı** hipotezi ve **H2ı** hipotezi kabul edilmiştir.

Uçak bileti satın alırken en çok tercih ettiğiniz satın alma yöntemine bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati algısının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan ANOVA testi sonucunda “uçak içi hizmet” ve “uçuşlar” boyutunda farklılık çıkmıştır. “Uçak içi hizmet” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık havalimanından grubunda (3,6818), “uçuşlar” boyutuna yapılan Games-Howell testi sonucunda en yüksek farklılık telefon aracılığıyla grubunda (3,9565) ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan hareketle **H1k** hipotezi kabul edilirken ve **H2k** hipotezi reddedilmiştir.

Seyahat edilen kişi sayısına bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati algısının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan ANOVA testi sonucunda farklılık çıkmamıştır. Farklılık çıkmadığı için Post-Hoc testler yapılmamıştır. Bu sonuçlardan hareketle **H1l** hipotezi ve **H2l** hipotezi reddedilmiştir.

Uçakla seyahati tercih etmenizin nedenine bağlı olarak algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakati algısının farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için yapılan ANOVA testi sonucunda sadece “uçak içi hizmet” boyutunda farklılık çıkmıştır. “Uçak içi hizmet” boyutuna yapılan LSD testi sonucunda en yüksek farklılık emniyet grubunda (4,2917) ortaya çıkmıştır. Bu sonuçlardan hareketle **H1m** hipotezi kabul edilirken ve **H2m** hipotezi reddedilmiştir.

3.4.4. Algılanan Hizmet Kalitesinin Müşteri Sadakatine Etkisi

Regresyon analizi bir bağımlı değişken ile bir veya birden fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla kullanılan istatistiksel yöntemdir (Erarslan vd., 2023: 153). Katılımcıların algılanan hizmet kalitesine yönelik tutumlarının müşteri sadakati üzerinde etkisinin varlığını belirlemek için regresyon analizinden faydalanılmıştır.

Çizelge 6. Regresyon Analizi Sonuçları

Algılanan Hizmet Kalitesinin Müşteri Sadakatine Etkisi	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Hata	Beta		
Sabit	,751	,155		4,834	,000
Çalışanlar	,422	,044	,381	9,608	,000*
Uçak İçi Hizmet	,321	,038	,414	8,341	,000*

Uçuşlar	,063	,039	,074	1,620	,106
R: 0,572	R ² : 0,572	Düzeltilmiş R ² : 0,569	Durbin-Watson: 1,824	F: 180,643	
*P<0,05					

R değeri 0,572 olup bağımlı değişkenin bağımsız değişken üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır. Belirleme katsayısı olarak bilinen R² değerine (0,572) göre bağımsız değişken bağımlı değişkendeki varyansın %57,2'sini açıklamaktadır. F testinin (180,643) sonucunun anlamlı olması modelin söz konusu bağımlı değişkeni açıklamada önemli katkı sağladığını göstermektedir. Regresyon analizi anlamlılık değeri (sig.) 0.05 değerinden ne kadar küçükse, regresyon modelinin bağımlı değişkendeki varyansı o kadar iyi açıkladığı anlaşılmaktadır. Analiz sonucunda “çalışanlar” (0,000) ve “uçak içi hizmet” (0,000) boyutunda değer 0,05’den küçükken “uçuşlar” (0,106) boyutunda 0,05’den büyük çıkmıştır. Yani “uçuşlar” boyutu müşteri sadakatini etkilememektedir. Bu sonuçlardan hareketle “**H3**: Algılanan hizmet kalitesi müşteri sadakatini etkilemektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

4. SONUÇ

Havayolu yolcularına sunulan hizmet kalitesinin ölçülmesi ve sürdürülmesi, havayolu işletmesinin büyümesi ve rekabet gücü açısından çok önemlidir. Yüksek kaliteli hizmet sunmaya yönelik rekabetçi baskının, hizmet kuruluşlarını, müşterilerin hizmet kalitesine ilişkin değerlendirmelerini anlamaya ve ardından müşterilerin beklentilerini karşılayacak ve aşacak hizmet standardı geliştirmeye itmektedir (Jain ve Gupta, 2004). Hizmet kalitesi, müşteriye sunulan hizmetin müşterinin beklentilerini karşılama veya aşma derecesidir (Zahari vd., 2008). Havayolu endüstrisinde müşteri sadakatini artırmak, havayolunun başarısı ve karlılığı açısından temel öneme sahiptir (Van-Pham ve Simpson 2006). Bu araştırma kapsamında havayolu endüstrisinde müşteri sadakati üzerinde hizmet kalitesi algısının etkisi incelenmiştir. Ayrıca müşteri sadakati ve algılanan hizmet kalitesinin demografik değişkenlere (cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, meslek), seyahat etme amacı, tercih edilen havayolu işletmesi, havayolu ile seyahat sıklığı, uçak bileti satın alırken tercih edilen satın alma yöntemi, seyahat eden kişi sayısı ve uçakla seyahati tercih etme nedenine göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi de amaçlanmıştır.

Araştırma verilerinin toplanması sürecinde online anket yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmanın evrenini son bir yılda uçakla seyahat eden 18 yaş üzeri kişiler oluşturmaktadır. İki kısımdan oluşan anketin ilk kısmında demografik değişkenlere yer verilmiştir. Anketin ikinci kısmı ise algılanan hizmet kalitesi (Korkmaz, 2013) ve müşteri sadakati (Kazançoğlu, 2011) ile alakalı sorulardan meydana gelmektedir. Korkmaz (2013)’in çalışmasından uyarlanan hizmet kalitesi ölçeği yapılan faktör analizi sonucunda çalışmaya benzer şekilde üç boyut altında toplanmıştır. Kazançoğlu (2011)’nin çalışmasından uyarlanan müşteri sadakati ölçeği de çalışmada olduğu gibi tek boyut altında toplanmıştır.

Demografik farklılıkların yolcuların hizmet kalitesi algısını ve müşteri sadakatini etkilediğine dair bulgular, havayolu endüstrisine, hizmet kalitesi ölçütlerini iyileştirmek için sosyo-demografik özelliklere dayalı bazı hedefli stratejiler geliştirme fırsatı sunmaktadır. Literatürde havayolu endüstrisinde algılanan hizmet kalitesinin cinsiyete (Carstens ve Heyns, 2012; Clemes vd., 2008; Oyewole, 2001; Oyewole, 2020; Rahim, 2018.), yaşa (Callan ve Bowman, 2000;

Clemes vd., 2008; Homburg ve Giering, 2001; Oyewole, 2020), mesleğe (Oyewole, 2001), gelir düzeyine (Aksoy vd., 2003; Clemes vd., 2008; Oyewole, 2020), eğitim durumu (Oyewole, 2001), medeni duruma (Oyewole, 2001; Wilfred vd., 2012), göre farklılık gösterdiği tespit edilirken analiz sonuçlarına göre cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi, uçuş yönü, meslek, tercih edilen havayolu şirketi, seyahat etme sıklığı, uçak bileti satın alma yöntemi ve uçakla seyahat nedenine göre farklılık gösterdiği saptanmıştır. Kadın yolcuların hizmet kalite algısını yükseltmek için çocuğu ile yolculuk yapanlara yardım edilerek yolculuğu kolaylaştırıcı ek hizmetlerin sunulması, yük ve eşya taşıma aşamasında destek olunması önerilebilir. Yaşa göre yapılan analiz sonucunda 18-24 yaş aralığında bulunan yolcuların hizmet kalitesinin uçak içi hizmet ve uçuşlar boyutu kapsamında farklılık göstermesinin nedeni bu yaş grubundaki genç yolcuların havayolu hizmetleri konusunda daha bilinçli olması ve eğitim gibi sebeplerle daha sık seyahat etmesinden kaynaklanabilir. Yaşı büyük yolcu gruplarında ise gerekli farkındalığın oluşması için yaş gruplarına hitap eden uygun pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi tavsiye edilebilir. Örneğin gençlere hitap eden sosyal medya reklamlarının yanısıra geleneksel medya aracılığı ile hizmetler hakkında bilgi düzeyi artırılarak farkındalık oluşturulabilir. Gelir düzeyi düşük olan yolcu grubunun hizmet kalitesinin uçak içi hizmet boyutunda farklılık göstermesi havayolu ile seyahat ücretlerinin yüksek olması ve gelir düzeyi yüksek kişilerin ek ücret gerektiren birçok hizmeti kullanabilmesi farklı gelir düzeyine sahip bireylerin hizmet kalitesi algılarında anlamlı farklılıkların oluşmasının nedeni olabilir. Uçak içinde satılan ürünlere yapılacak fiyat ayarlaması veya menüdeki değişiklikler, ikram kalite algısının yükselmesini sağlayabilir (Şen ve Akpur, 2017). Yurtdışı uçuşlarda hizmet kalitesinin uçuş içi hizmet ve çalışanlar boyutunda farklılık göstermesi yurtdışı seyahatlerin yurtiçi seyahatlere göre daha uzun sürmesi, yolcuların bu süre zarfında uçak içi hizmetlere daha fazla ihtiyaç duyması ve çalışanlarla daha fazla temas halinde olmasından kaynaklanıyor olabilir. THY'nin hizmet kalitesi uçak içi hizmet, çalışanlar ve uçuşlar boyutunda diğer havayolu işletmelerine göre farklılık göstermesi, uçuş sayısı, uçuş sıklığı ve uçuş ağının diğer işletmelere göre daha fazla olmasından ve Pegasus gibi ek hizmetleri ücretlendirmemesi sebebiyle gerçekleşmiş olabilir. Bu sebeple uçak içi hizmetlerin ücretsiz sunulması ve çeşitlendirilmesi, çalışanların yolculuk esnasında yolcuların ihtiyaç duyacağı her türlü desteği sağlaması ve uçuş ağının ve sıklığının artırılması diğer havayolu işletmelerine rekabet yarışında fayda sağlayacaktır.

Literatürde müşteri sadakatinin cinsiyet (Pitchayadejanant ve Nakpathom, 2016), eğitim durumu (Pitchayadejanant ve Nakpathom, 2016; Tanyeri vd., 2018), gelir düzeyine (Jiang and Zhang, 2016; Pitchayadejanant ve Nakpathom, 2016) ve seyahat etme nedenine (Tanyeri vd., 2018) göre farklılık gösterdiği tespit edilirken analiz sonucuna göre uçakla seyahat etme nedeni, tercih edilen havayolu şirketi ve seyahat etme sıklığına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. İş amacıyla seyahat edenlerin daha yüksek müşteri sadakati göstermesi, bu gruptaki yolcuların işleri nedeniyle düzenli ve daha sık uçak yolculuğu yapmasından kaynaklanıyor olabilir. Bu durumda yöneticilerin bu müşteri grubu için özel promosyonlar ve indirimler sunarak sadakat davranışlarının sürdürülebilirliğini sağlaması önemli olacaktır. Ayrıca yapılan regresyon analizi sonucuna göre algılanan hizmet kalitesinin müşteri sadakatini literatürdeki çalışmalara (Cronin vd., 2000; Geçen, 2011; Heung vd., 2002; Hennig-Thurau vd., 2002; Kazançoğlu, 2011; Lai vd., 2007; Siu vd., 2010; Lee vd., 2004; Robert vd., 2003; Tali ve Karaduman, 2021; Yangınlar

ve Tuna, 2020) benzer şekilde etkilediği sonucuna varılmıştır. Hizmet kalitesi boyutlarından çalışanlar ve uçak içi hizmet bu etkide rol oynarken uçuşlar boyutunun müşteri sadakatine etki etmediği görülmüştür. Bu sebeple havayolu işletmelerinin müşteri sadakati oluşturmaları ve bu sadakati sürdürmeleri içi uçak içi hizmetleri yolcuların istek ve ihtiyaçlarına göre çeşitlendirmesi, bu hizmetlerde standardizasyona gitmesi faydalı olacaktır. Düşük maliyetli havayollarında uçak içi hizmetler, çoğunlukla ücret karşılığı sunulmaktadır. Ücretli olarak sunulan bu hizmetlerin kalitesi, yolcuların beklentilerini karşılırsa talep artışına bağlı olarak ek gelirler artabilir (Şen ve Akpur, 2017). Ayrıca çalışanların her türlü olumsuz duruma karşı tedbirli ve temkinli olarak müşteri tatmin düzeyini olumlu yönde etkileyecek hususlara dikkat etmesi önerilmektedir (Karaca, 2011). Çalışanların doğru ve yardımsever yönlendirmeleri doğru iletişim ile müşteri memnuniyetinin sağlanması mümkün olacaktır (Bargghi ve Satı, 2017).

Araştırmanın en temel kısıtı son bir yılda havayolu yolculuğu yapmış kişilere yapılmış olmasıdır. Çalışma araştırmacılar tarafından hayatında en az birkez uçak yolculuğu yapmış herkese uygulanarak analiz edilebilir. Diğer bir kısıt ise çalışmada kullanılan verilerin Türkiye'deki havayolu yolcuları üzerinden toplanmış olmasıdır. Farklı popülasyonları kullanan başka bir çalışmanın sonuçları, farklı bulguları temsil edebilir. Uluslararası örneklem eklenerek kültürel karşılaştırmalar yapılabilir. Ayrıca bu araştırma modeli araştırmacılar tarafından, hizmet kalitesinin uçuş öncesinde, uçuş sırasında ve uçuş sonrasındaki boyutları dikkate alınarak tasarlanabilir. Havayolu sektöründe marka ve kurum imajı, diğer yolcuların tavsiye ve önerileri ve fiyat algılanan hizmet kalitesi ve müşteri sadakatini etkileyeceği için sonraki araştırmalarda modele dahil edilerek araştırılabilir. Aynı zamanda müşteri memnuniyeti de hizmet kalitesinin müşteri sadakatine etkisinde aracı değişken olarak modele eklenebilir. Bu çalışmanın önemli bir katkısı olarak havayolu sektöründeki yöneticilerin, müşteri tatmin düzeyini etkileyen faktörleri belirlerken cinsiyet, eğitim durumu, gelir durumu ve meslek gibi farklı demografik özellikleri dikkate almaları önerilmektedir.

Kaynakça

- Açıkalm, S. & Yaşar, M., (2017). Hedonik Ve Faydacı Tüketim Bağlamında Tüketici Davranışlarının İncelenmesi: Gençlerin Hedonik Tüketim Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(48).
- Agarwal, I., & Gowda, K. R. (2021). The Effect Of Airline Service Quality On Customer Satisfaction And Loyalty İn India. *Materials Today: Proceedings*, 37, 1341-1348.
- Aksoy, S., Atilgan, E., & Akinci, S. (2003). Airline services marketing by domestic and foreign firms: differences from the customers' viewpoint. *Journal of Air Transport Management*, 9(6), 343-351.
- Alanazeh, O. A., Ra'ed, M. D., Jawabreh, O., Al Mahmoud, A., & Hamada, R. (2018). The impact of customer relationship management on tourist satisfaction: The case of Radisson Blue Resort in Aqaba city. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 9(2), 227-240.

- An, M., & Noh, Y. (2009). Airline customer satisfaction and loyalty: impact of in-flight service quality. *Service Business*, 3, 293-307.
- Bargghi, S., & Satı, Z. (2017). Havayolu Bagaj Hizmet Kalitesi İyileştirmeleri ve Yolcu Memnuniyeti Etkileri. *İzmir Aydın Üniversite Dergisi*, 44.
- Burns, A.C. and Bush, R.F. (2015). *Pazarlama Araştırması*. (7.Baskıdan Çeviri- Çev.Edt. Prof.Dr. Fatma Demirci Orel). Nobel Yayınları (Orj.Pearson Publishing), Ankara.
- Callan, R.J., & Bowman, L. (2000). Selecting a hotel and determining salient quality attributes: A preliminary study of mature British travellers. *The International Journal of Tourism Research*, 2(2), 97-118.
- Carstens, S., & Heyns, G. (2012). The influence of passenger demographics on airport attribute evaluation. *Journal of Transport and Supply Chain Management*, 6(1), 55-72.
- Chang, Y. H., & Yeh, C. H. (2017). Corporate social responsibility and customer loyalty in intercity bus services. *Transport policy*, 59, 38-45.
- Chen, C. F. (2008). Investigating Structural Relationships Between Service Quality, Perceived Value, Satisfaction, And Behavioral Intentions For Air Passengers: Evidence From Taiwan. *Transportation Research Part A: Policy And Practice*, 42(4), 709-717.
- Chen, F. Y., Chang, Y. H., & Lin, Y. H. (2012). Customer perceptions of airline social responsibility and its effect on loyalty. *Journal of Air Transport Management*, 20, 49-51.
- Clemes, M. D., Gan, C., Kao, T. H., & Choong, M. (2008). An empirical analysis of customer satisfaction in international air travel. *Innovative Marketing*, 4(2).
- Coşkun, R., Altunışık, R., & Yıldırım, E. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (Güncellenmiş 9. Baskı), Sakarya Yayıncılık, Sakarya.
- Cronin Jr, J. J., Brady, M. K., & Hult, G. T. M. (2000). Assessing the effects of quality, value, and customer satisfaction on consumer behavioral intentions in service environments. *Journal Of Retailing*, 76(2), 193-218.
- Erarslan, F.S., Çatı, K., Ekinci, Ş. & Oskaloğlu, E., (2023), *Sosyal Medya Reklamları Ve Elektronik Ağızdan Ağıza İletişimin Satın Alma Niyetine Etkisi*, Cumhuriyet Zirvesi 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Afyonkarahisar/Türkiye.
- Ergin, G., Çatı, K. & Oskaloğlu, E., (2023), *Sorumluluk Bilinci Ve Faydacı Tüketimin Demografik Faktörler Bağlamında İrdelenmesi*, Ege 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, İzmir/ Türkiye.
- Forgas, S., Moliner, M.A., Sanchez, J. & Palau, R. (2010), Antecedents Of Airline Passenger Loyalty: Low-Cost Versus Traditional Airlines, *Journal Of Air Transport Management*, 16 (4), 229-233.
- Geçen, E. (2011). *Düşük Maliyetli Havayolu İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Marka Tercihi Ve Müşteri Sadakati Üzerindeki Etkisi*, (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).

- Güven, M. E., Çatı, K., & Oskaloğlu, E. (2022). Akıllı Telefon Sektöründe Ülke Menşe Ve Öz Saygının Müşteri Sadakatine Etkisinde Marka İmajının Aracılık Rolü. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları Ve Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 1-17.
- Hennig-Thurau, T., Gwinner, K.P., & Gremier, D.D. (2002). Understanding relationship marketing outcomes. *Journal of Service Research*, 4(3), 230–247.
- Heung, V., Wong, M.Y., & Qu, H. (2002). A study of tourists' satisfaction and post-experience behavioral intentions in relation to airport restaurant services in the Hong Kong SAR. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 12(2/3), 111–136.
- Homburg, C., & Giering, A. (2001). Personal characteristics as moderators of the relationship between customer satisfaction and loyalty: An empirical analysis. *Psychology & Marketing*, 18(1), 43-66.
- <https://istanbulticaretgazetesi.com/tr/sivil-havacilikta-2023-rekorlar-yili-oldu> (Erişim tarihi: 22.02.2024)
- https://newsfiles.foreks.com/attachment/1687787118022_DenizYatrmStratejiveAratrmaHavaclkSektrRaporu26Haziran20233849.pdf (Erişim tarihi: 22.02. 2024)
- <https://tr.euronews.com/2023/06/05/havayolu-sirketleri-2023-yilinda-karlarini-ikiye-katlama-beklentisinde> (Erişim tarihi: 22.02.2024).
- <https://www.dhmi.gov.tr/Lists/HavaYoluSektorRaporlari/Attachments/16/2022-Havayolu-Sektor-Raporu.pdf> (Erişim tarihi: 22.02.2024)
- <https://www.dhmi.gov.tr/Lists/HavaYoluSektorRaporlari/Attachments/16/2022-Havayolu-Sektor-Raporu.pdf> (Erişim tarihi: 22.02.2024)
- <https://www.gcmyatirim.com.tr/arastirma-analiz/ozel-raporlar/2023-07-18-havacilik-sektorene-bakis-thyao-pgsus-tavhl-yeni-is-birlikleri-ve-trafik-yogunluguyla-sektore- ilgi-artiyor> (Erişim tarihi: 22.02.2024)
- Irmak, E., & Pelit, İ. (2022). Covid-19 Pandemisinin Dünya'da ve Türkiye'de Havayolu Taşımacılığına Etkisi. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 17(4), 1015-1029. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.57878>
- Ismail, A., & Yunan, Y.M. (2016). Service Quality As A Predictor of Customer Satisfaction and Customer Loyalty, *Scientific Journal of Logistics*, 12 (4), 269-283.
- İslamoğlu, A.H. & Alnaçık, Ü., (2016), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, (5. Basım), Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Jain, S. K., & Gupta, G. (2004). Measuring service quality: SERVQUAL vs. SERVPERF scales. *Vikalpa*, 29(2), 25-38.
- Jiang, H. & Zhang, Y. (2016) An investigation of service quality, customer satisfaction and loyalty in China's airline market, *Journal of Air Transport Management*, 57, 80–88.
- Kandampully, J., & Suhartanto, D. (2000). Customer loyalty in the hotel industry: the role of customer satisfaction and image. *International journal of contemporary hospitality management*, 12(6), 346-351.

- Karaca, P. Ö. (2011). Havayolu müşterilerinin hizmet karşılaşmalarında tatmin düzeylerini etkileyen kritik anlar üzerine bir araştırma. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 1(1), 68-79.
- Karagöz, Y. (2019). *Spss Amos Meta Uygulamalı İstatistiksel Analizler*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kazançoğlu, İ. (2011). Havayolu Firmalarında Müşteri Sadakatinin Yaratılmasında Kurum İmajının Ve Algılanan Hizmet Kalitesinin Etkisi. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 11(21), 130-158.
- Keklik, B.A., *E-Ticaret Müşterilerinin Lojistik Hizmet Kalitesi Algılarının Markadan Kaçınma Davranışına Etkisi: İstanbul İli Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2023.
- Kim, H. K. (2013). Service quality with satisfaction and loyalty in the airline industry. *International Journal of Tourism Sciences*, 13(3), 31-50.
- Kim, Y., Lee, S. S., & Roh, T. (2020). Taking another look at airline CSR: How required CSR and desired CSR affect customer loyalty in the airline industry. *Sustainability*, 12(10), 4281.
- Korkmaz, H., *Müşteri Memnuniyetinde Kano Modeli: Türkiye'deki Havayolu Yolcuları Örneği*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, 2013.
- Lai, C.S., Chen, C.S., & Lin, P.J. (2007). The effects of service quality on customer relational benefits in travel website. *PICMET 2007 Proceedings, Portland, OR*, 1133–1140.
- Lee, J., Graefe, A., & Burns, R. (2004). Structural analysis of service quality, satisfaction, and behavioral intention among forest visitors. *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 17(1), 73–82.
- Lin, S.P., Chan, Y.H., & Tsai, M.C. (2009). A transformation function corresponding to IPA and gap analysis. *Total Quality Management & Business Excellence*, 20(8), 829–846.
- Manstead, A. S. (2018). The psychology of social class: How socioeconomic status impacts thought, feelings, and behaviour. *British Journal of Social Psychology*, 57(2), 267-291.
- Namukasa, J. (2013). The influence of airline service quality on passenger satisfaction and loyalty: The case of Uganda airline industry. *The TQM journal*, 25(5), 520-532.
- Oskaloğlu, E., & Çatı, K. (2021). Uzaktan Eğitimde Ergonomik Çalışma Koşullarının Öğrenci Memnuniyetine Etkisi. *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal*, 7 (45), 1022–1044.
- Oyewole, P. (2001). Consumer's socio-demographic characteristics and satisfaction with services in the airline industry. *Services Marketing Quarterly*, 23(2), 61-80.
- Oyewole, P. (2020). Socio-demographic characteristics and the level of importance that consumers attach to services offered in the passenger airline industry. *International Journal of Services and Operations Management*, 36(2), 204-227.

- Park, J. W., Robertson, R., & Wu, C. L. (2004). The effect of airline service quality on passengers' behavioural intentions: a Korean case study. *Journal of Air Transport Management*, 10(6), 435-439.
- Pitchayadejanant, K., & Nakpathom, P. (2016). The effect of demographic information as moderator toward relationship between service quality, customer satisfaction, and customer loyalty in Thai Low cost carriers' passengers. *Journal of Marketing Management*, 4(1), 172-182.
- Pham, K. Q. V., & Simpson, M. (2006). The impact of frequency of use on service quality expectations: An empirical study of trans-Atlantic airline passengers. *The Journal of American Academy of Business*, 10(1), 1-7.
- Prakash, A., & Mohanty, R. P. (2013). Understanding service quality. *Production Planning & Control*, 24(12), 1050-1065.
- Rahim, A. G. (2016). Perceived service quality and customer loyalty: The mediating effect of passenger satisfaction in the Nigerian Airline Industry. *International Journal Of Management And Economics*, 52 (1), 94-117.
- Rahim, A. G. (2018). Socio-demographic characteristics and perceptions of service quality: A study of air travellers in Lagos State, Nigeria.
- Roberts, K., Varki, S., & Brodie, R. (2003). Measuring the quality of relationships in consumer services: An empirical study. *European Journal of Marketing*, 37(1/2), 169-196.
- Siu, Y.M., Zhang, J.F., & Lam, Y.Y. (2010). Electronic service quality and routes to site commitment: The case of an online film ticketing service. *Journal of International Consumer Marketing*, 22, 293-307.
- Şen, L. M., & Akpur, A. (2017). Düşük Maliyetli Bir Havayolu İşletmesinde Uçak İçi Hizmetler Kalite Algısını Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(4), 63-83.
- Tali, D. B., & Karaduman, İ. (2021). Havayolu Yolcu Taşımacılığında Hizmet Kalitesi, Marka Algısı Ve Müşteri Bağlılığı İlişkisi. *International Journal Of Social Humanities Sciences Research*, 8(72), 1994-2009.
- Tanyeri, U. S. L. U., Sezen, B., & Karakadılar, İ. S. (2018). An Investigation On Airline Customers' level Of Loyalty And Trust In Relation To Demographics, Use Of Airlines And Ticket-Purchasing Habits. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 5(1), 78-86.
- Wilfred, I.U., Mobolaji, S., Christopher, C.I., Callistus. C.I., & Edem, O.P.A. (2012). Determinants of airline choice-making: The Nigerian perspective. *African Journal of Business Management*, 6(15), 5442-5455.
- Wilson, N., *The Relative Importance of Website Design Quality and Service Quality in Determining Indonesian Consumers' Online Repurchase Behavior: A Case Study of Amazon.com*, Thesis: Universitas Pelita Harapan, 2016.

- Winsted, K.F. (2000), Service behaviors that lead to satisfied customers, *European Journal of Marketing*, 34 (3), 399-417.
- Yangınlar, G., & Tuna, F. (2020). Havayolu taşımacılığında hizmet kalitesinin kurumsal imaj, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati üzerindeki etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 173-187.
- Yeo G.T., Thai V.V., & Roh S.Y., (2015). An Analysis of Port Service Quality and Customer Satisfaction: The Case of Korean Container Ports, *Asian Journal of Shipping and Logistics*, 31(4), 437-447.
- Zahari, W., Yusoff, W., & Ismail, M. (2008). FM-SERVQUAL: A new approach of service quality measurement framework in local authorities. *Journal of Corporate Real Estate*, 10(2), 130–144.
- Zeithaml, V. A., Bitner, M. J., & Gremler, D. D. (2018). *Services marketing: Integrating customer focus across the firm*. McGraw-Hill.

KÜRESEL REKABET ENDEKSİNİN ÇOK DEĞİŞKENLİ İSTATİSTİKSEL ANALİZLER İLE SINIFLANDIRILMASI

Arş. Gör. Dr. Sibel ÖRK ÖZEL

Çukurova Üniversitesi,

sork@cu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7030-3512

Arş. Gör. Dilek VEYSİKARANI

Munzur Üniversitesi,

dilekveysikarani@munzur.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-8071-0720

ÖZET

Küresel ekonomik rekabet, günümüzde ülkeler arasındaki ekonomik farklılığı belirlemede etkili bir faktör haline gelmiştir. Bu rekabetin ölçülmesi ve anlaşılması, ülkelerin ekonomik performanslarını değerlendirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda ilgili çalışmada, Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (International Institute for Management Development, IMD) tarafından yayınlanan Küresel Rekabet Endeksi'nin (Global Competitive Index, GCI) verileri ele alınarak ülkelerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. IMD tarafından yayınlanan Küresel Rekabet Endeksi raporu, Ekonomik Performans, Devlet Verimliliği, İş Verimliliği ve Altyapı olmak üzere dört ana boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlardan toplanan verilerden GCI elde edilmektedir. Bu çalışmada, 2023 yılında yayınlanan GCI raporunda yer alan değerler kullanılarak örnekleme oluşturan 64 ülkenin sınıflandırılması hedeflenmiştir. Çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden kümeleme analizi kullanılarak 2023 yılına ait olan ülke verileri sonucunda GCI ve GCI'nin alt boyutlarına göre benzerlik gösteren ülkeler belirlenerek kümelendirilmiştir. Ayrıca çalışmada, Türkiye'nin GCI değerlerine göre hangi ülkeler ile benzer ekonomik özellikler gösterdiği hangi ülkeler ile heterojen bir yapıya sahip olduğunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylelikle, elde edilen kümeler incelenerek, Türkiye'nin rekabet gücünü etkileyen faktörlerin ifade edilmesi sağlanmıştır. Çalışmanın sonuçları doğrultusunda, Türkiye'nin küresel rekabet ortamındaki konumu daha iyi anlaşılabilir, rekabet gücünün artırılmasında etkisi olan faktörler belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Rekabet Endeksi, Sınıflandırma, Kümeleme Analizi.

1. GİRİŞ

Günümüzde, küreselleşme ve teknolojik ilerlemeler gibi dinamikler, dünya ekonomisinde derinlemesine bir dönüşümü tetiklemektedir. Uluslararası ticaretin artması, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ve ülkeler arası rekabetin artması gibi faktörler, ekonomik ilişkileri karmaşıklığa dönüştürmektedir ve uluslararası ekonomik sahneyi şekillendirmektedir (Kurtulmuş ve Akgün, 2021). Bu süreç, uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren şirketlerin sayısının artmasıyla birlikte daha da karmaşık hale gelmiştir. Mevcut düzende, ekonomik büyüme ve refah düzeyi yalnızca ulusal sınırlar içinde

değil, küresel ölçekte değerlendirilerek ölçülmektedir. Bu bağlamda, uluslararası rekabetin belirlenmesi ve anlaşılması, her bir ülkenin ekonomik performansını değerlendirmede ve gelecekteki stratejilerini belirlemede kritik bir önem oluşturmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası ekonomik rekabetin derinlemesine analiz edilmesi ve ülkeler arası karşılaştırmaların yapılması, dünya ekonomisinin dinamiklerini anlamak ve ekonomiyi yönlendirmek için temel bir araç olarak kabul edilir (Arslan ve Tatlıdil, 2012).

Küresel ekonomik rekabet, günümüzde uluslararası ticaretin artması, teknolojik ilerlemelerin hız kazanması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi gibi dinamiklerle derinlemesine bir dönüşüm geçirmektedir (Gündüz ve Parlak, 2022; Sain ve Bozkurt, 2023). Bu değişimler, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri karmaşıklarlaştırırken, aynı zamanda rekabetin yoğunluğunu da artırmaktadır. Bu bağlamda, Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD) tarafından yayınlanan Küresel Rekabet Endeksi (GCI), ülkelerin ekonomik rekabet gücünü ölçmek ve sıralamak için önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. GCI'nin yayınladığı veriler, Ekonomik Performans, Devlet Verimliliği, İş Verimliliği ve Altyapı gibi temel boyutlar üzerinden ülkelerin rekabet gücünü analiz etmeye olanak sağlamaktadır. Bu analizler, uluslararası ekonomik resmin karmaşıklığını anlamak ve ülkelerin rekabet gücünü değerlendirmek için kritik bir rol üstlenmektedir (Akal, Kabasakal ve Gökmenoğlu, 2012).

Bu araştırma, 2023 yılında Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (IMD) tarafından yayınlanan Dünya Rekabetçilik Yıllığı raporundan elde edilen rekabet endeksi verilerini kullanarak raporda yer alan 64 ülkenin sınıflandırılmasını amaçlamaktadır. Bu kapsamda, çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden biri olan kümeleme analizi kullanılmıştır. 2023 yılına ait ülke verileri incelenmiş ve rekabet endeksi ile endeksin temel boyutlarına göre benzerlik gösteren ülkeler tespit edilerek kümelendirilmiştir. Bununla birlikte, çalışmanın bir diğer amacı Türkiye'nin rekabet endeksi ile endeksin temel boyutlarına göre hangi ülkelerle benzer ekonomik özellikler gösterdiğini ve hangi ülkelere farklılaştığını belirlemektir. Analiz sonucunda, Türkiye'nin uluslararası ekonomik rekabet içindeki konumunun değerlendirilmesine imkân sağlanmıştır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Güneş (2014), belirli bir gelir aralığındaki 20 ülkenin 2006-2011 arasındaki büyüme performansını incelediği çalışmada, Global Rekabetçilik Endeksi bileşenlerinin etkisini değerlendirmiştir. Analiz sonuçları, temel gereksinimler ve etkinlik değişkeninin büyümeyi artırıcı bir etkiye sahip olduğunu, ancak yenilik değişkeninin büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini göstermişlerdir.

Bayraktar ve Kaya (2016) tarafından yapılan çalışma, yeni ekonomideki rekabetin değişen yapısını inceliyor. Ar-Ge faaliyetleri, bilimsel buluşlar, patentler gibi göstergelerin sürdürülebilir rekabet üzerindeki etkisi Küresel Rekabet Endeksi ve OECD verileriyle analiz ediliyor. Sonuçlar, dinamik rekabet ortamında sürekli yenilik yapan ve yeni ürünler geliştiren ülkelerin daha rekabetçi olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Çiftçi ve Erşahinoğlu (2016), Türkiye'den Avrasya'ya inovatif yönetimin geliştirilmesi ve sürdürülebilir olması, rekabet edebilirlik gücünün sağlanması amacıyla uygulanması gereken

politikaları ele almışlardır. Bu bağlamda çalışmanın ana hedefi, etkinlik, rekabetin ölçülmesi ve Avrasya ekonomilerinin genel durumunun değerlendirilmesidir

Marangoz ve Denizci (2017) tarafından yapılan çalışmada, Dünya Ekonomik Forumu'nun "Küresel Rekabet Raporu 2015-2016" verileri kullanılarak ülkelerin rekabet gücünün 2006-2016 dönemindeki gelişimi incelenmiş ve Şangay İş Birliği Örgütü üyesi ülkeler ile Türkiye'nin rekabet düzeyleri karşılaştırılmıştır.

Toker ve Görener (2020), çalışmalarında, ülke ekonomilerinde inovasyon kabiliyeti ile küresel rekabetçilik arasındaki ilişkide ekonomik serbestliğin düzenleyici rolünü araştırmışlardır. 2019 yılında yayınlanan üç farklı küresel rapordan elde edilen veriler kullanılarak yapılan analizler, ekonomik serbestliğin inovasyon ve rekabetçilik arasındaki ilişkide önemli bir rol oynadığını göstermiştir. Sonuçlar, inovasyon politikalarında ekonomik düzenlemelerin önemli olduğunu ve küresel işletmelerin yatırım kararlarında bu faktörleri göz önünde bulundurmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Işık (2020), çalışmasında yatırım carilerinin Türkiye'nin global pazardaki rekabet gücüne etkisini incelemiştir. Yazar, parametrik olmayan regresyon analizini kullanarak elde ettiği sonuçlarda, temel eğitim kalitesinin iyi olmadığı bir ülkede yüksek eğitim kalitesinin düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Öztürk ve Kurt (2023), çalışmalarında, 2006-2019 arası OECD ülkelerinde küresel rekabet, temel gereklilikler, etkinlik artırıcılar, yenilik ve gelişmişlik ile ihracat arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. AMG tahmincisiyle yapılan analizde, genel olarak bu göstergeler arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Işık (2023), çalışmasında, OECD ülkelerinin Küresel Sürdürülebilir Rekabet Endeksi performanslarını incelemiştir. En etkili endeks Sosyal ve Doğal Sermaye olarak belirlenmiştir. Ayrıca İsveç, İzlanda ve İsviçre en yüksek, Meksika en düşük performansa sahip ülkeler olarak saptanmıştır. Türkiye sondan ikinci sırada yer almıştır.

3. MATERYAL VE METHOD

Bu bölümde IMD tarafından yayınlanan ve küresel rekabeti temsil eden Küresel Rekabet Endeksi ve endeks değerlerine sahip olan ülkelerin sınıflandırılmasında kullanılan Kümeleme Analizi hakkında bilgi verilmiştir.

3.1. Küresel Rekabet Endeksi

Bir ekonominin uluslararası rekabet gücü, sermaye ve işgücünün uluslararası dağılımından elde edilen en büyük faydaları sağlama yeteneği olarak tanımlanır. Avrupa Komisyonu, rekabet gücünü, kişi başına gayri safi yurtiçi hasılanın istikrarlı bir şekilde büyümesiyle bir ülkenin belirli bir işi yapabilme, işsizliği azaltma ve vatandaşlara yüksek bir yaşam standardı sağlama olasılığı olarak açıklamaktadır. AB üye ülkeleri rekabet gücünü, üretim faktörlerinin verimliliğinin artırılmasıyla AB vatandaşlarının yaşam koşullarını ve refahını iyileştirme kapasitesi olarak tanımlamaktadırlar. Literatürde, rekabet gücü bir ülkenin sosyo-ekonomik gelişimiyle ilişkilendirilen bir ekonomik olgu olarak ele alınmaktadır ve rekabet gücünün küresel boyutta hesaplanması için çeşitli hesaplamalar bulunmaktadır (Walenia, 2022).

Uluslararası Yönetim Geliştirme Enstitüsü (International Institute for Management Development-IMD), Dünya Rekabetçilik Yıllığı aracılığıyla ülkeleri rekabet güçlerine göre küresel boyutta sıralarken, ekonomik yapı, siyasi düzen, altyapı ve daha pek çok kritik faktörü detaylı bir şekilde değerlendirir. Bu değerlendirme, rekabetçiliği artırmaya yönelik etkin yapılar, kurumlar ve politikaların ne denli hayati önem taşıdığını vurgulamaktadır. Dünya Rekabetçilik Yıllığı, 1989'dan bu yana düzenli olarak yayımlanmakta olup, şirketlerin rekabet gücünü sürdürebilmesi için gerekli ortamın oluşturulması ve rekabetin sürdürülebilmesi bağlamında ülkelerin yeteneğini sınıflandırır ve analiz eder. Dünya Rekabetçilik Yıllığı'nda sunulan ve rekabetin belirlenmesinde kullanılan Küresel Rekabet Endeksi (Global Competitiveness Index- GCI) dört temel faktöre ayrılmaktadır ve bu temel faktörlerin her biri beş alt faktöre ayrılarak GCI hesaplanmaktadır. IMD'ye göre Küresel Rekabet Endeksi'nin hesaplanmasında kullanılan faktörler Altyapı, İş Verimliliği, Hükümet Verimliliği ve Ekonomik Performans şeklindedir. Söz konusu bu faktörlerin ağırlıkları eşit olarak endeks hesaplaması yapılmaktadır (Erdemli, 2016). IMD'nin yayınladığı GCI'nin faktörleri ve faktörlere ait alt kriterler ve açıklamaları Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. GCI Faktörleri, Alt Faktörleri ve Açıklamalar

Küresel Rekabet Endeksi (GCI)				
Ana Faktörler	Altyapı	İş Dünyası Etkililiği	Hükümet Etkililiği	Ekonomik Performans
Alt Faktörler	-Temel Altyapı -Teknolojik Altyapı -Bilimsel Altyapı -Sağlık ve Çevre -Eğitim	-Verimlilik -İş gücü piyasası -Finans -Yönetim Uygulamaları -Tutum ve Değerler	-Kamu finansı -Mali politika -Kurumsal çerçeve -İş mevzuatı -Toplumsal çerçeve	-İç Ekonomi -Uluslararası Ticaret -Uluslararası Yatırım -İstihdam -Fiyatlar
Açıklama	Temel, teknolojik, bilimsel ve beşerî kaynakların ihtiyaçları yeteri kadar karşılaması	Ulusal ortamın firmaların yenilikçi, karlı ve sorumlu bir yapıda faaliyet göstermelerine katkısı	Kamu politikalarının uluslararası rekabet gücüne yansımaları	Ülke ekonomisinin makroekonomik açıdan durumu

Kaynak: Bris (2016); Erdemli (2016).

3.2. Kümeleme Analizi

Kümeleme analizi, benzer özelliklere sahip verileri gruplara veya kümeler halinde düzenlemek için kullanılan bir yöntemdir. Özünde, bir veri kümesini benzerlikleri veya farklılıkları dikkate alarak alt gruplara ayırmak için kullanılan bu yöntem, her bir grubun benzer özelliklere sahip olduğu ancak diğer gruplardan farklı olduğu bir yapı oluşturur (Han, Kamber ve Pei, 2001: 481).

Kümeleme analizi, veri analitiği alanında yaygın olarak kullanılan ve veri noktalarını benzerlikleri veya farklılıkları temelinde gruplara ayırmak amacıyla kullanılan bir istatistiksel tekniktir (Allahverdi ve Alagöz, 2019). Bu analiz yöntemi, bir veri setindeki veri noktalarını

homojen gruplara ayırarak her bir grubun belirli bir özelliği paylaştığı, ancak diğer gruplardan farklı olduğu yapıları ortaya çıkarmak için kullanılır. Kümeleme analizinde kullanılan veriler, genellikle orijinal veya standartlaştırılmış formda olabilir. Bu yöntemde, verilerin normalliği yerine veri noktaları arasındaki uzaklık değerlerinin normalliği önemlidir (Guha, Rastogi ve Shim, 2000: 345). Başarılı bir sonuç elde etmek için doğru kümeleme algoritmasının seçimi, küme sayısının ve çözüm özelliklerinin belirlenmesi büyük öneme sahiptir.

Kümeleme yöntemleri, genellikle veri noktalarının benzerliklerini veya farklılıklarını ölçmek için kullanılan bir uzaklık veya benzerlik metriği üzerinden çalışır. Bu yöntemler, birimleri veya değişkenleri homojen gruplara ayırarak bunları heterojen gruplar arasında sınıflandırmak için kullanılır. Kümeleme analizi genellikle hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan yöntemler olarak iki ana grupta incelenir. Hiyerarşik yöntemler, veri noktalarını hiyerarşik bir yapıda gruplara ayırırken, hiyerarşik olmayan yöntemler ise önceden belirlenmiş bir küme sayısı içinde gruplamayı hedefler (Doğan, 2008: 108; Allahverdi ve Alagöz, 2019: 448). Bu yöntemler, veri analitiği ve desen tanıma alanlarında geniş bir kullanım alanına sahiptir ve veri madenciliği, biyoinformatik, pazarlama, tıp, sosyal bilimler ve daha pek çok alanda uygulanmaktadır.

4. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde IMD tarafından yayınlanan GCI raporunda yer alan 64 ülkenin çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemleri ile sınıflandırıldığı uygulama kısmı yer almaktadır.

4.1. GCI Skoruna Göre Uygulanan Kümeleme Analizi Sonuçları

İlk aşamada çalışmanın evrenini oluşturan 64 ülkeye GCI'ya göre önce hiyerarşik kümeleme analizi ardından hiyerarşik olmayan kümeleme analizi uygulanmıştır. GCI skoruna göre uygulanan hiyerarşik kümeleme analizi sonuçları Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. GCI Skoruna Uygulanan Hiyerarşik Kümeleme Analizi

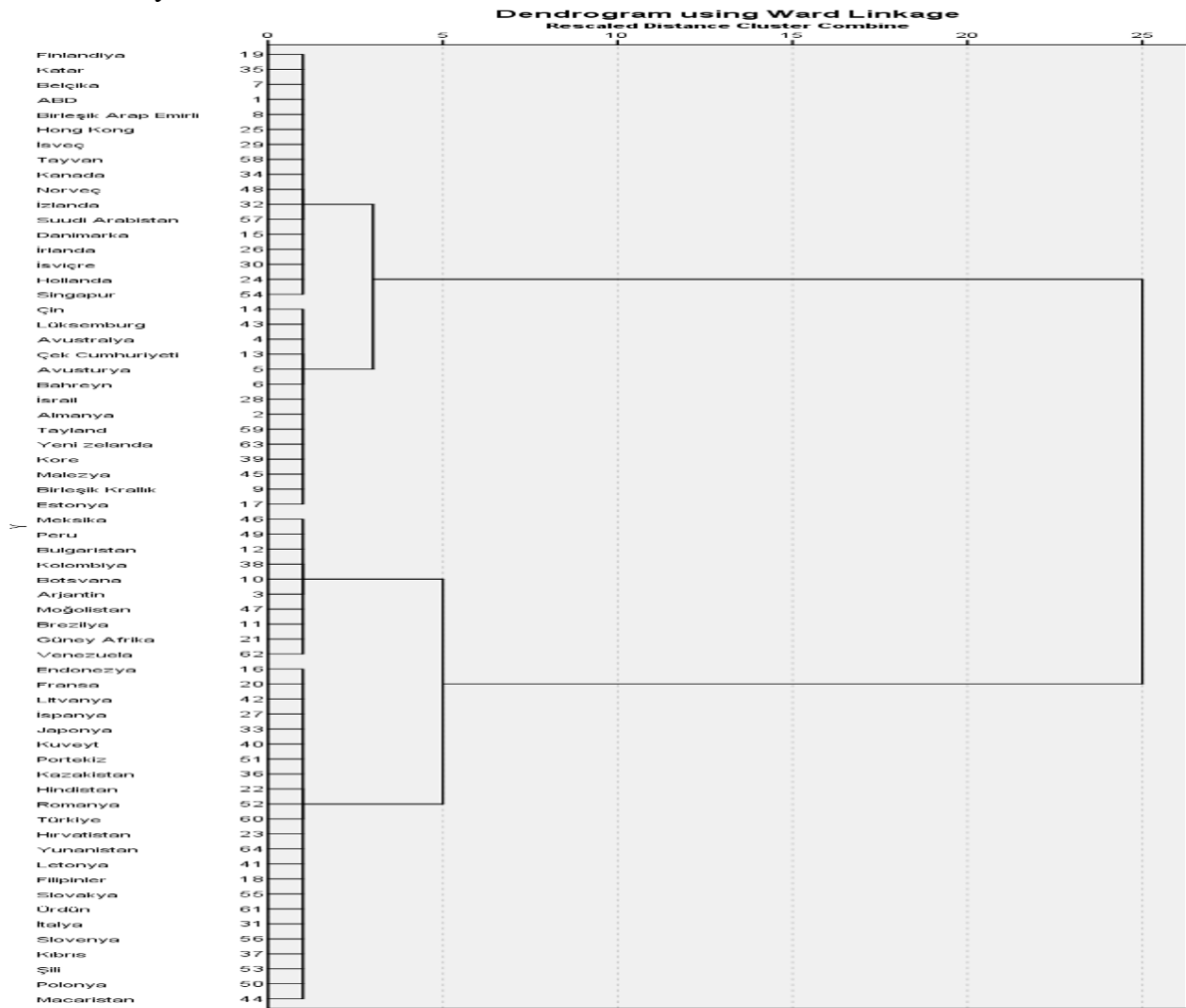
	<i>Küme Üyesi Ülkeler</i>
Küme 1	Finlandiya, Katar, Belçika, ABD, Birleşik Arap Emirlikleri, İsveç, Tayvan, Kanada, Norveç, İzlanda, Suudi Arabistan, Danimarka, İrlanda, İsviçre, Hollanda, Singapur, Çin, Lüksemburg, Avustralya, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Bahreyn, İsrail, Almanya, Tayland, Yeni Zelanda, Kore, Malezya, Birleşik Krallık ve Estonya.
Küme 2	Meksika, Peru, Bulgaristan, Kolombiya, Botswana, Arjantin, Moğolistan, Brezilya, Güney Afrika, Venezuela, Endonezya, Fransa, Litvanya, İspanya, Japonya, Kuveyt, Portekiz, Kazakistan, Hindistan, Romanya, Türkiye, Hırvatistan, Yunanistan, Letonya, Filipinler, Slovakya, Ürdün, İtalya, Slovenya, Kıbrıs, Şili, Polonya ve Macaristan.

GCI'ya göre yapılan hiyerarşik kümeleme analizi sonucuna göre kendi içerisinde homojen yapıya sahip olan iki adet küme elde edilmiştir. Söz konusu birinci kümede yer alan üyeler şu şekilde sıralanabilir; Finlandiya, Katar, Belçika, ABD, Birleşik Arap Emirlikleri, Hong Kong, İsveç, Tayvan, Kanada, Norveç, İzlanda, Suudi Arabistan, Danimarka, İrlanda, İsviçre, Hollanda, Singapur, Çin, Lüksemburg, Avustralya, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Bahreyn,

İsrail, Almanya, Tayland, Yeni Zelanda, Kore, Malezya, Birleşik Krallık ve Estonya olmak üzere toplam 31 adet ülkeden meydana gelmiştir.

Elde edilen Küme 2’de ise 33 adet üye ülke bulunmaktadır. İkinci kümede yer alan ülkeler; Meksika, Peru, Bulgaristan, Kolombiya, Botsvana, Arjantin, Moğolistan, Brezilya, Güney Afrika, Venezuela, Endonezya, Fransa, Litvanya, İspanya, Japonya, Kuveyt, Portekiz, Kazakistan, Hindistan, Romanya, Türkiye, Hırvatistan, Yunanistan, Letonya, Filipinler, Slovakya, Ürdün, İtalya, Slovenya, Kıbrıs, Şili, Polonya ve Macaristan’dır.

Hiyerarşik kümeleme analizinde küme üyelerinin görsel olarak görülmesi için ağaç diyagramı dediğimiz dendrogram oluşturulur. Bu bağlamda GCI skoruna göre elde edilen dendrogram Görsel 1’de yer almaktadır.

Görsel 1. GCI Skoru için Hesaplanan Dendrogram

Görsel 1’de elde edilen dendrograma göre birbirine en çok benzeyen ülkeler birer birimlik bir mesafede bulunmaktadır, Dendrograma göre benzerliğin giderek azalması durumunda ülkeler arasındaki mesafe artar ve ülkeler birbirlerine göre daha büyük bir mesafede kümelenirler. Bu bağlamda Görsel 1’de yer alan dendrogramdan görülebileceği gibi homojen ülkeler bir birimlik mesafelerle kümelendiği gözlemlenmiştir.

Hiyerarşik kümeleme analizinden sonra GCI skoruna göre ülke verilerine hiyerarşik olmayan kümeleme analizi uygulanmıştır. Küme sayısının önceden bilindiği bir yöntem olan hiyerarşik kümeleme analizinde küme sayısı iki olarak belirlenerek işlem yapılmıştır. k-ortalama tekniği kullanılarak yapılan analiz sonucunda ülkeler iki kümeye ayrılmıştır. Küme üyeliklerinin yer aldığı bilgiler Çizelge 3'te yer almaktadır.

Çizelge 3. GCI Skorlarına Göre Elde Edilen Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizi Sonuçları

Küme Üyeliği								
Sıra	Ülkeler	Küme	Sıra	Ülkeler	Küme	Sıra	Ülkeler	Küme
1	ABD	1	22	Hindistan	2	43	Lüksemburg	1
2	Almanya	1	23	Hırvatistan	2	44	Macaristan	2
3	Arjantin	2	24	Hollanda	1	45	Malezya	1
4	Avustralya	1	25	Hong Kong	1	46	Meksika	2
5	Avusturya	1	26	İrlanda	1	47	Moğolistan	2
6	Bahreyn	1	27	İspanya	2	48	Norveç	1
7	Belçika	1	28	İsrail	1	49	Peru	2
8	Birleşik Arap Emirlikleri	1	29	İsveç	1	50	Polonya	2
9	Birleşik Krallık	1	30	İsviçre	1	51	Portekiz	2
10	Botsvana	2	31	İtalya	2	52	Romanya	2
11	Brezilya	2	32	İzlanda	1	53	Şili	2
12	Bulgaristan	2	33	Japonya	1	54	Singapur	1
13	Çek Cumhuriyeti	1	34	Kanada	1	55	Slovakya	2
14	Çin	1	35	Katar	1	56	Slovenya	2
15	Danimarka	1	36	Kazakistan	2	57	Suudi Arabistan	1
16	Endonezya	1	37	Kıbrıs	2	58	Tayvan	1
17	Estonya	1	38	Kolombiya	2	59	Tayland	1
18	Filipinler	2	39	Kore	1	60	Türkiye	2
19	Finlandiya	1	40	Kuveyt	2	61	Ürdün	2
20	Fransa	1	41	Letonya	2	62	Venezuela	2
21	Güney Afrika	2	42	Litvanya	1	63	Yeni Zelanda	1
						64	Yunanistan	2

Çizelge 2'de yer alan hiyerarşik olmayan küme üyelikleri incelendiğinde, ülkelerin kümeler içine dağılımının hiyerarşik kümeleme yöntemiyle elde edilen küme üyeliklerine benzer olduğu görülmektedir. Hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda Küme 1'de 31 adet ülke varken hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonucunda Küme 1'de 35 adet ülke yer almıştır. Meksika, Peru, Bulgaristan, Kolombiya, Botsvana, Arjantin, Moğolistan, Brezilya, Güney Afrika, Venezuela, Endonezya, Fransa, Litvanya, İspanya, Japonya, Kuveyt, Portekiz, Kazakistan, Hindistan, Romanya, Türkiye, Hırvatistan, Yunanistan, Letonya, Filipinler, Slovakya, Ürdün, İtalya, Slovenya, Kıbrıs, Şili, Polonya ve Macaristan'dır. Türkiye ise hem hiyerarşik hem de hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde ikinci kümede yer almıştır ve aynı ülke grubu ile bir kümede yer almıştır.

Küme üyeliklerinin belirlenmesinden sonra GCI skorlarına göre Küme 1 ve Küme 2 için Final Küme Merkezleri hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Çizelge 3'te yer almıştır.

Çizelge 4. Final Küme Merkezleri

	Küme 1	Küme 2
--	--------	--------

GCI-Skor	84,24	53,27
-----------------	-------	-------

Final Küme Merkezleri, GCI skorunun iki kümedeki ortalamalarını göstermektedir. Çizelge 3 incelendiğinde GCI skorunun en yüksek ortalamaya sahip olduğu durum Küme 1'e aittir.

Final Küme Merkezlerinin hesaplanmasından kümelere ait Son Küme Merkezleri Arasındaki Mesafe hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar Çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 5. Son Küme Merkezleri Arasındaki Mesafe

Küme	1	2
Küme 1		30,970
Küme 2	30,970	

Son küme merkezleri arasındaki mesafe değerleri, kümeler arasındaki mesafe arttıkça benzerlik oranlarının azaldığını göstermektedir. Çizelge 4 incelendiğinde söz konusu analiz sonucunda iki adet küme elde edildiği için bir adet mesafe değeri (30,970 birim) bulunmuştur.

K-ortalama yöntemi ile uygulanan hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonucunda son olarak analiz değişkenlerinin küme oluşumunda farklılığa sebep olmadığını belirleyen ANOVA bulguları elde edilir. GCI skoru için yapılan hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonucunda elde edilen ANOVA sonuçları Çizelge 6'da yer almaktadır.

Çizelge 6. ANOVA Analizi

Değişken	F	Sig.
GCI-Skor	158,405	0,000

Çizelge 6'da yer alan ANOVA tablosu incelendiğinde GCI skor değişkeni kümeler itibariyle farklı çıkmıştır ($p < 0,05$).

4.2. GCI Alt Değişkenlerine Göre Uygulanan Kümeleme Analizi

Analizin ilk aşamasında küresel rekabet endeksi değerlerine kümeleme analizi uygulanmıştır. İkinci aşamada ise küresel rekabetin hesaplanmasında kullanılan Altyapı, Ekonomik Performans, İş Verimliliği ve Hükümet Verimliliği değişkenlerinin 64 ülke için hesaplanan değerlerine hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizi uygulanmıştır.

GCI'yı oluşturan dört değişken için uygulanan hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda birbirine heterojen olan iki adet küme elde edilmiştir. Söz konusu ülkelerin küme üyelik bilgileri Çizelge 7'de yer almaktadır.

Çizelge 7. GCI Değişkenlerine Uygulanan Hiyerarşik Kümeleme Analizi

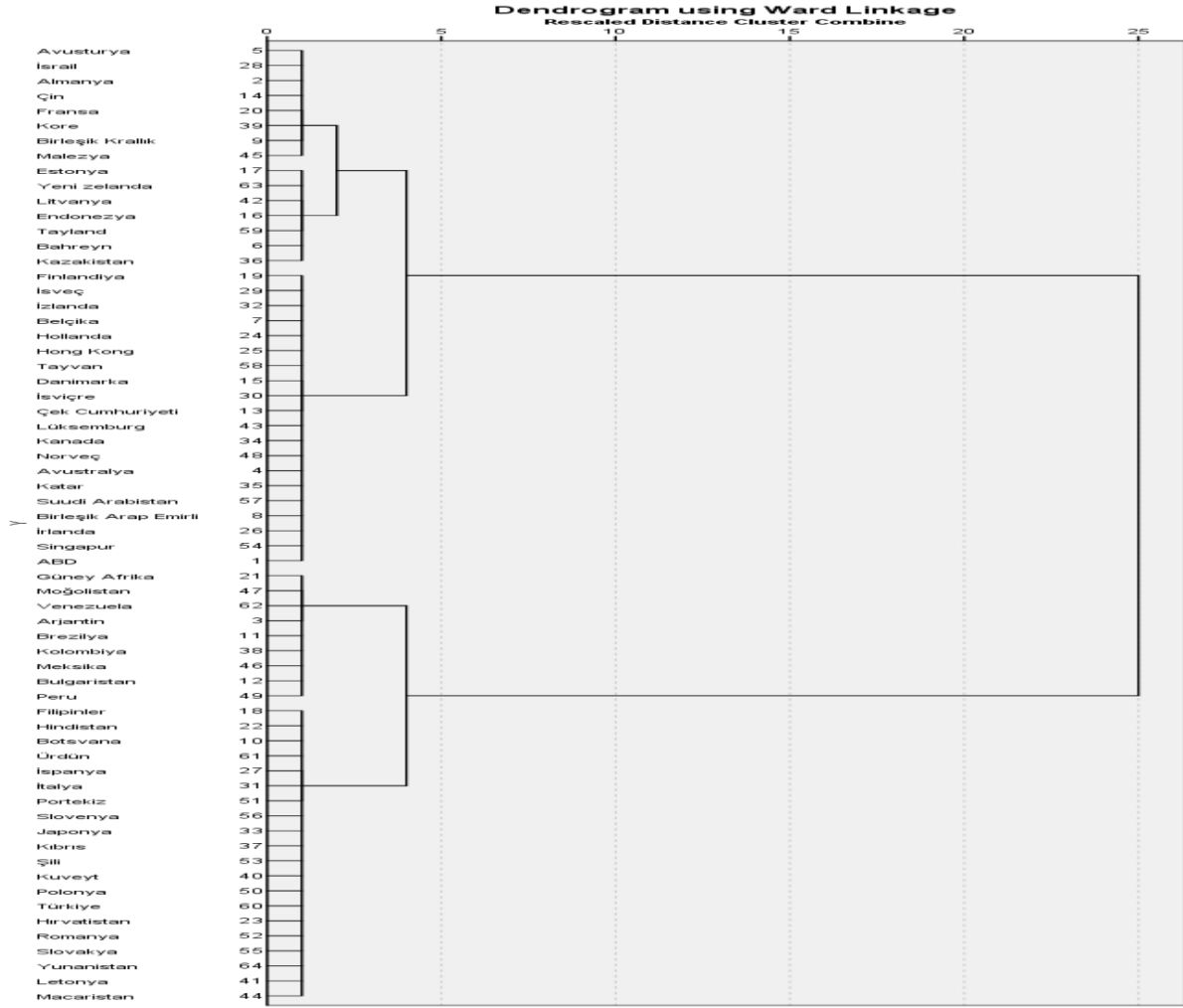
	Küme Üyesi Ülkeler
Küme 1	Avusturya, İsrail, Almanya, Çin, Fransa, Kore, Birleşik Krallık, Malezya, Estonya, Yeni Zelanda, Litvanya, Endonezya, Tayland, Bahreyn, Kazakistan, Finlandiya, İsveç, İzlanda, Belçika, Hollanda, Hong Kong, Tayvan, Danimarka, İsviçre, Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg, Kanada, Norveç, Avustralya, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, İrlanda, Singapur, ABD.
Küme 2	Meksika, Peru, Bulgaristan, Kolombiya, Botswana, Arjantin, Moğolistan, Brezilya, Güney Afrika, Venezuela, İspanya, Japonya, Kuveyt, Portekiz, Hindistan, Romanya, Türkiye , Hırvatistan,

	Yunanistan, Letonya, Filipinler, Slovakya, Ürdün, İtalya, Slovenya, Kıbrıs, Şili, Polonya ve Macaristan.
--	--

Çizelge 7’de GCI değişkenlerine uygulanan Hiyerarşik Kümeleme Analizi sonucunda iki küme elde edilmiştir. Birbirine homojen özellikler göstererek Küme 1’i oluşturan küme üyeleri; Avusturya, İsrail, Almanya, Çin, Fransa, Kore, Birleşik Krallık, Malezya, Estonya, Yeni Zelanda, Litvanya, Endonezya, Tayland, Bahreyn, Kazakistan, Finlandiya, İsveç, İzlanda, Belçika, Hollanda, Hong Kong, Tayvan, Danimarka, İsviçre, Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg, Kanada, Norveç, Avustralya, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, İrlanda, Singapur ve ABD olmak üzere toplam 35 adet ülkeden meydana gelmiştir.

Elde edilen ikinci kümede ise toplamda 29 ülke bulunmaktadır. Söz konusu ikinci kümeyi oluşturan ülkeler ise; Meksika, Peru, Bulgaristan, Kolombiya, Botswana, Arjantin, Moğolistan, Brezilya, Güney Afrika, Venezuela, İspanya, Japonya, Kuveyt, Portekiz, Hindistan, Romanya, **Türkiye**, Hırvatistan, Yunanistan, Letonya, Filipinler, Slovakya, Ürdün, İtalya, Slovenya, Kıbrıs, Şili, Polonya ve Macaristan’dır.

Çizelge 7’de elde edilen kümelerin görsel görünümü için GCI değişkenleri için dendogram oluşturulmuştur. GCI değişkenleri için uygulanan hiyerarşik kümeleme analizi sonucunda elde edilen dendogram Görsel 2’de yer almaktadır.

Görsel 2. GCI değişkenleri için Elde Edilen Dendogram

Görsel 2'ye göre dendrogramdan görülebileceği gibi, homojen ülkeler bir birimlik mesafelerle kümelenecek iki adet küme oluşturmuşlardır.

GCI değişkenlerine ait verilere uygulanan hiyerarşik kümeleme analizinden sonra küme sayısının 2 olduğuna karar verilmiş ve hiyerarşik olmayan kümeleme analizi uygulanmıştır. k-ortalama tekniği kullanılarak yapılan hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonucunda ülkeler iki kümeye ayrılmıştır. Söz konusu kümelere yer alan küme üyelik bilgileri Çizelge 8'de yer almaktadır

Çizelge 8. GCI Değişkenlerine Göre Elde Edilen Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Analizi Sonuçları

Küme Üyeligi								
Sıra	Ülkeler	Küme	Sıra	Ülkeler	Küme	Sıra	Ülkeler	Küme
1	ABD	1	22	Hindistan	2	43	Lüksemburg	1
2	Almanya	1	23	Hırvatistan	2	44	Macaristan	2
3	Arjantin	2	24	Hollanda	1	45	Malezya	1
4	Avustralya	1	25	Hong Kong	1	46	Meksika	2
5	Avusturya	1	26	İrlanda	1	47	Moğolistan	2
6	Bahreyn	1	27	İspanya	2	48	Norveç	1
7	Belçika	1	28	İsrail	1	49	Peru	2
8	Birleşik Arap Emirli	1	29	İsveç	1	50	Polonya	2

9	Birleşik Krallık	1	30	İsviçre	1	51	Portekiz	2
10	Botsvana	2	31	İtalya	2	52	Romanya	2
11	Brezilya	2	32	İzlanda	1	53	Şili	2
12	Bulgaristan	2	33	Japonya	2	54	Singapur	1
13	Çek Cumhuriyeti	1	34	Kanada	1	55	Slovakya	2
14	Çin	1	35	Katar	1	56	Slovenya	2
15	Danimarka	1	36	Kazakistan	2	57	Suudi Arabistan	1
16	Endonezya	1	37	Kıbrıs	2	58	Tayvan	1
17	Estonya	1	38	Kolombiya	2	59	Tayland	1
18	Filipinler	2	39	Kore	1	60	Türkiye	2
19	Finlandiya	1	40	Kuveyt	2	61	Ürdün	2
20	Fransa	1	41	Letonya	2	62	Venezuela	2
21	Güney Afrika	2	42	Litvanya	1	63	Yeni Zelanda	1
						64	Yunanistan	2

GCI değişkenlerine göre elde edilen ve Çizelge 8’de yer alan hiyerarşik olmayan küme üyelikleri incelendiğinde, hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde elde edilen küme üyeliklerine benzer şekilde küme üyelikleri elde edilmiştir. Bununla birlikte birinci aşamada olduğu gibi bazı farklılıklar da gözlemlenmiştir.

Hiyerarşik olmayan kümeleme analizinde Küme 1’de yer alan ülke sayısı 34 iken Küme 2’de yer alan ülke sayısı 30 adet şeklinde belirlenmiştir. Bu bağlamda, hiyerarşik kümeleme analizinde Küme 1’de yer alan Kazakistan hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonucunda Küme 2’de yer almıştır.

Türkiye ise GCI skoru için yapılan birinci aşamadaki kümeleme analizi sonucunda olduğu gibi GCI’yi oluşturan değişkenler ile yapılan kümeleme analizi sonucunda da Küme 2’de yer alarak bu kümede yer alan olan ülkeler ile benzerlik göstermiştir.

Hiyerarşik olmayan kümeleme analizi sonucunda elde edilen final küme merkezleri Çizelge 9’da yer almaktadır.

Çizelge 9. Final Küme Merkezleri

	Küme 1	Küme 2
Altyapı	71,54	36,28
İş Verimliliği	74,98	33,44
Devlet Verimliliği	70,12	38,80
Ekonomik Performans	62,65	46,91

Çizelge 9’da elde edilen final küme merkezlerine göre GCI değişkenlerinden Altyapı, İş Verimliliği, Devlet Verimliliği ve Ekonomik Performans için en yüksek ortalama değerleri Küme 1’de yer almaktadır. Diğer yandan Küme 2’de kendi içerisinde en yüksek ortalamayı gösteren değişken ise Ekonomik Performans olmuştur.

Final Küme Merkezlerinin hesaplanmasından sonra Son Küme Merkezleri hesaplanmıştır ve elde edilen değerler Çizelge 10’da yer almaktadır.

Çizelge 10. Son Küme Merkezleri Arasındaki Mesafe

Küme	1	2
Küme 1		64,788
Küme 2	64,788	

Birinci aşamada GCI skoruna uygulanan kümeleme analizinde olduğu gibi GCI değişkenlerine uygulanan kümeleme analizi sonucunda iki küme elde edildiği için kümeler arası bir mesafe olduğu için kümelerin karşılaştırılmasına gerek yoktur.

Son olarak hiyerarşik kümeleme analizinde kullanılan GCI değişkenlerinin küme oluşumunda farklılık yaratıp yaratmadığını değerlendirmek için ANOVA testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 11’de yer almaktadır.

Tablo 11. ANOVA Sonuçları

Değişken	F	Sig.
Altyapı	85,949	0,000
İş Verimliliği	156,870	0,000
Devlet Verimliliği	83,146	0,000
Ekonomik Performans	35,565	0,000

Çizelge 11’de yer alan ANOVA tablosuna göre analizde kullanılan 4 değişkenin de kümelerin oluşumunda anlamlı farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır ($p < 0,05$).

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

IMD tarafından hazırlanan Küresel Rekabet Endeks raporunda yer alan 64 ülkenin hem endeks skoru hem de endeksi oluşturan alt değişkenlere göre ayrı ayrı sınıflandırılmasının amaçlandığı bu çalışmada çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden kümeleme analizi kullanılarak birbirlerine en çok benzeyen ülkelerin bir arada toplanması sağlanmıştır.

GCI skoru ve GCI’yi oluşturan alt değişkenlere göre yapılan kümeleme analizi sonucunda birbirine heterojen kendi içerisinde homojen özellik gösteren iki adet küme elde edilmiştir. GCI skoruna göre analiz yapıldığında hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme sonuçlarında Endonezya, Fransa, Japonya ve Litvanya küme üyeliklerinde farklılıklar göstermiştir. GCI’yi oluşturan dört değişken için analiz yapıldığında ise hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme sonuçlarında sadece Kazakistan için küme üyeliğinde farklılıklar gözlemlenmiştir. Diğer yandan Türkiye ise hem GCI skoruna hem de GCI değişkenlerine göre analiz yapıldığında Küme 2’de yer almıştır.

GCI skoru ve değişkenlerine göre yapılan kümeleme analizinde, benzer önceliklere sahip ülkeler belirlenmiştir. Küme 1’de yer alan Finlandiya, İsveç, Norveç, Danimarka ve İzlanda gibi ülkeler, insan sermayesi ve refah alanlarında öne çıkarlar. ABD, İsrail ve Tayvan gibi ülkeler ise teknoloji ve inovasyonda lider konumdadır, yüksek teknolojiye erişim ve AR-GE yatırımlarıyla dikkat çekerler. Güçlü finansal sistemlere sahip olan Belçika, Almanya ve Hollanda gibi ülkeler ticaret ve yatırım stratejilerinde benzerlik gösterirler. Küresel ticaret merkezleri olarak bilinen Singapur, Hong Kong ve Birleşik Arap Emirlikleri ise serbest ticaret politikaları ve lojistik altyapıda homojenlik gösterirler. Politik ve hukuki istikrarlarıyla öne

çıkan İsviçre, Kanada ve Avustralya gibi ülkeler, güvenilir bir iş ortamı sunma konusunda benzerlik gösterirler (Erkan, 2014; Bayraktar ve Kaya, 2016).

GCI skoru ve değişkenlerine dayalı kümeleme analizinde, Küme 2'de yer alan ülkeler genellikle farklı ekonomik profillere sahiptir. Meksika, Peru, Kolombiya, Arjantin, Brezilya ve Hindistan gibi ülkeler gelişmekte olan ekonomilere sahiptir, büyük nüfusları ve doğal kaynaklarıyla öne çıkarlar. İspanya, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Portekiz gibi ülkeler turizmde güçlüdür; tarihi ve kültürel zenginlikleri, doğal güzellikleri ve turizm altyapılarıyla tanınırlar. Japonya, Almanya ve Fransa gibi ülkeler endüstriyel olarak güçlüdür, yüksek teknoloji üretimi ve imalat sektörlerinde liderdirler. Türkiye, Polonya ve Şili gibi ülkeler genellikle bölgesel güçler olarak tanımlanır, stratejik konumları ve ekonomik potansiyelleri dikkat çeker. Son olarak, Japonya, Güney Kore ve Singapur gibi ülkeler yüksek teknoloji üretimi ve inovasyon konusunda öne çıkarlar, bilimsel araştırma ve yüksek katma değerli ürünlerde uzmanlaşmışlardır (İspiroğlu ve Taş, 2017; Aktop, 2021).

Türkiye, coğrafi konumu, genç nüfusu, çeşitlendirilmiş ekonomisi ve stratejik önemiyle dikkat çeken bir ülkedir. Orta Doğu, Avrupa ve Orta Asya'nın kesişim noktasında bulunması, Türkiye'yi bölgesel bir güç haline getirir (Karakurt, 2010; Erkan, 2014). Yaklaşık 80 milyonluk büyük bir nüfusa sahip olması, Türkiye'yi önemli bir pazar potansiyeline sahip kılar ve yabancı yatırımcılar için çekicilik sağlar. Türkiye'nin çeşitlendirilmiş ekonomisi, ekonomik direncini artırır ve küresel rekabet gücünü destekler. Ancak, politik istikrarsızlık, ekonomik dalgalanmalar ve altyapı eksiklikleri gibi zorluklarla karşılaşması, Türkiye'nin küresel rekabet gücünü artırmak için ekonomik ve siyasi reformları sürdürmesi ve yapısal sorunları çözmesi gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akal, M., Kabasakal, A. ve Gökmenoğlu, S. M. (2012). OECD ülkelerinin rekabet gücünü açıklayıcı kurumsal ve karma modeller. *Business and Economics Research Journal*, 3(1), 109-130.
- Aktop, V. S. (2021). Türkiye'nin "Elektrikli Makine ve Cihaz" sektörünün açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi ile analizi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(02), 1083-1093.
- Allahverdi, M. ve Alagöz, A. (2019). İllerin vergi gelirleri açısından sınıflandırılmasında kümeleme analizi kullanımı. *Maliye Dergisi*, 176, 441-473.
- Altay, A. (2017). Dünya ekonomik forumu ve küresel rekabet politikaları üzerindeki etkileri. *Gümrük ve Ticaret Dergisi* (10), 25-34.
- Arslan, N. ve Tatlıdil, H. (2012). Defining and measuring competitiveness: a comparative analysis of Turkey with 11 potential rivals. *International Journal of Basic & Applied Sciences*, 12(2), 31-43.

- Baday Yıldız, E. ve Dindaroğlu, Y., (2018). *Evaluation of the global competition index positions of countries under the global innovation index*. INNOVATION (pp.257-288), Ankara: İmaj Yayıncılık Yayınevi.
- Ball, G. H. (1970). *Classification analysis*. Menlo Park, CA: Standford Research Institute
- Bayraktar, Y. ve Kaya, H. İ. (2016). Yeni ekonomi ve değişen rekabet anlayışı: Karşılaştırmalı bir analiz. *Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 11(1), 89-106.
- Bilge, F. A. ve Zerenler, M. (2006). Küresel Rekabeti Etkileyen Faktörler. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 9(1-2), 441-450.
- Bris, A. (2016). IMD World Competitiveness Yearbook 2016, Lausanne, Switzerland: Published by IMD: Institute for Management Development.
- Çiftçi, H. ve Erşahinoğlu, A. (2016). Avrasya'nın rekabet gücü: Türkiye. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 8(1), 29-38.
- Doğan, B. (2008). Bankaların gözetiminde bir araç olarak kümeleme analizi. Doktora Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdemli, M. (2016). Rekabet olgusu ve rekabet gücünün ekonomik büyümeye etkisi: OECD ülkeleri üzerine ekonometrik bir analiz. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Erkan, B. (2014). Türkiye'de lojistik sektörü ve rekabet gücü. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(1), 44-65.
- Guha, S., Rastogi, R. ve Shim, K. (2000). ROCK: A Robust clustering algorithm for categorical attributes. *Information Systems*, 25(5), 345-366.
- Gündüz, M. ve Soyer, M. (2019). Küresel Rekabetçilik ile Ekonomik Özgürlük Arasındaki İlişkinin Binary Lojistik Regresyon Analizi ile İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 1906-1930.
- Gündüz, M. ve Parlak, N. (2022). Ekonomik kalkınma, rekabet ve inovasyon ilişkisinin panel veri analizi ile incelenmesi: G20 ülkeleri örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 117-133.
- Güneş, S. (2014). Rekabet düzeyi ile büyüme arasındaki ilişki: Panel analizi. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4(7), 43-54.
- Han, J., Kamber, M. ve Pei J. (2001). *Data mining: Concepts and techniques*. Academic Press, San Diego, California, USA
- Işık, F. (2023). OECD ülkelerinin rekabet performansının entropi tabanlı GİA yöntemiyle değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 6(4), 1214-1230.
- Işık, S. (2020). Küresel rekabet açısından yatırım carilerinin Türkiye'nin küresel rekabet gücü üzerindeki etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 18(35), 9-35.
- İspiroğlu, F. ve Taş, S. (2017). Yükselen piyasa ekonomileri üzerine bir değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 225-242.

- Karakurt, A. (2010). Küresel kriz ortamında yatırım teşvikleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(02), 143-163.
- Kaufman, I. ve Rousseeuw, P.J. (1990). *Finding groups in data: An introduction to cluster analysis*. New York: John Wiley and Sons.
- Kurtulmuş, C. ve Akgül, A. K. (2021). Girişimcilik, inovasyon ve ekonomik büyümenin küresel rekabet üzerine etkisi: Panel veri analizi. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9(2), 765-777.
- Marangoz, M. ve Denizci, G. (2017). Şangay İş Birliği Örgütü üyesi ülkeler ile Türkiye'nin küresel rekabet düzeyleri açısından karşılaştırılması. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 12, 75-90.
- Ovalı, S. (2014). Küresel rekabet gücü açısından Türkiye'nin konumu üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* (13), 17-36.
- Öztürk, F. ve Kurt, İ. (2023). Küresel rekabet gücü ve ihracat performansı ilişkisi: OECD ülkeleri örneği. *Fiscaoeconomia*, 7(2), 1291-1308
- Sain, K. ve Bozkurt, K. (2023). OECD ülkeleri için küresel rekabet gücü ve beşerî sermaye arasındaki ilişkinin analiz edilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 30(3), 475-491.
- Serin, Z. V. ve Fidan, O. (2019). Türkiye demir çelik sektörü rekabeti ve Endüstri 4.0. *Journal of Transportation and Logistics*, 4(2), 91-106.
- Toker, K. ve Görener, A. (2020). İnovasyon ile küresel rekabetçilik düzeyi arasındaki ilişkide ekonomik serbestliğin düzenleyici rolü. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2996-3007.
- Walencia, A. (2022). Competitiveness of the European Union Member States according to the Institute of Management Development index (IMD). *VUZF Review*, 7(2), 229.

ÜLKELERİN DİJİTAL HAZIRLIK ENDEKSİ'NE GÖRE SINIFLANDIRILMASININ İNCELENMESİ

Arş. Gör. Dr. Sibel ÖRK ÖZEL

Çukurova Üniversitesi,

sork@cu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-7030-3512

Arş. Gör. Dilek VEYSİKARANI

Munzur Üniversitesi,

dilekveysikarani@munzur.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-8071-0720

ÖZET

Çağın gerekliliklerin biri haline gelen dijitalleşme ve dijitalleşme süreci tüm toplumları etkileyen bir unsur haline gelmiştir. Bu süreçte her ülke büyük ölçüde kendi ekonomilerine paralel olarak dünyanın dijitalleşmesine katkı sağlamaktadır. Bundan dolayı ülkelerin bu sürece hazır olma durumunu ölçen ve ülkelerin bu süreçte çeşitli parametreler açısından hangi durumda olduğunu görebilmelerini sağlayan bir endeks oluşturulmuştur. CISCO tarafından oluşturulan ve Dijital Hazırlık Endeksi (Digital Readiness Index – DRI) olarak adlandırılan bu endeks; temel ihtiyaçlar, işletme ve devlet yatırımları, iş yapma kolaylığı, beşeri sermaye, başlangıç ortamı, teknolojik uyum ve teknolojik alt yapı adı verilen yedi boyuttan oluşmaktadır. Bu parametrelere göre hesaplanan DRI skoru -2,5 ve 2,5 arasında değer almaktadır. Endeks skoru 2,5 değerine yaklaştıkça o ülkenin dijitalleşmeye daha hazır olduğu anlaşılmaktadır. Endekse ait son rapor ve çalışmada kullanılan veriler 2021 yılına ilişkin olup 146 ülke içindir. Bu raporda DRI skoru; -2,5 ile -1 arasında olan ülkeler, -1 ile 0 arasında olan ülkeler, 0 ile 1 arasında olan ülkeler ve 1 ile 2,5 arasında ülkeler şeklinde sınıflandırma yapılmıştır. Çalışmamızda bu sınıflandırmanın incelenmesi amacı ile diskriminant analizinden faydalanılmıştır. Hem endeks skoru hem de endeksi oluşturan boyutlar çerçevesinde yapılan diskriminant analizi sonucunda yapılan sınıflandırmanın doğruluğunun derecesi ölçülmüştür. Çalışmanın sonucunda ülkelerin bu endekse göre sınıflandırılma başarısının oldukça yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Hazırlık Endeksi, Diskriminant analizi, Sınıflandırma.

1. GİRİŞ

Teknolojinin hızlı bir biçimde ilerlemesi ve bununla birlikte dünyanın dijitalleşmesi aslında dijital çağa geçtiğimizizin göstergesidir. Bu süreçte hemen hemen her şey dijitalleşmeye başlamış ve kavramlar dijital kavramlara dönüşmüştür. Öyle ki teknolojinin bu denli ilerlemesi ile ülkeler kendi ekonomilerine paralel bir biçimde de çağın bu gerekliliğinden pay almaya başlamışlardır. Ülkelerin son teknolojiyi yakalamaya çalışması veya teknolojiyi kendilerinin üretmesi kaçınılmaz bir hal almaktadır. Bu sürece hazır olma durumu yani dijital hazırlık süreci de olağan bir durum olarak kendini göstermektedir.

Toplumların kendini içinde buldukları bu dijitalleşme süreci ve ülkelerin bu sürece ne ölçüde hazır oldukları soruları akıllara gelmektedir. Bu durum ülkelerin bu sürece hazır olma durumunu ölçmeyi beraberinde getirmiştir.

Bilim ve teknoloji ve ağ konusunda dünya lideri olan CISCO, Dijital Hazırlık Endeksi (Digital Readiness Index – DRI) olarak adlandırılan bir endeks oluşturmuştur. Çalışmada, ülkeleri dijital hazır olma durumlarına göre sınıflandıran ve yedi parametreden oluşturulan bu endeks kullanılarak ülkelerinin sınıflandırılma başarısı çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden biri olan diskriminant (ayırma) analizi ile incelenmiştir.

Literatürümüzde dijital hazırlık kavramı ve dijital hazırlık endeksi ile ilgili çok sayıda çalışma olmayıp yabancı literatürde ise dijital hazırlık kavramı ile ilgili çalışmalara sıklıkla rastlanırken bahsedilen endeksle ilgili çalışmaların sayısı ise oldukça az olduğu söylenebilmektedir. Bu çalışmalara birkaç örnek çalışma Philipp (2020), Altıntaş (2021) ve Çelen (2021) şeklinde sıralanabilir.

Çalışma toplamda dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından materyal ve yöntem bölümü gelmekte olup bu bölümde çalışmanın veri seti olan DRI ve çalışmada kullanılan diskriminant analizinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm olan bulgular kısmında diskriminant analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sonuçların yorumlandığı yapıldığı bölüm ise çalışmanın son bölümü olan genel değerlendirmeler ve sonuç bölümüdür.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

DRI, CISCO tarafından oluşturulan ve sonucusu 2021 yılında yayımlanan ülkelerin dijital dünyaya hazır olma durumlarını gösteren bir endeks olup; temel ihtiyaçlar, işletme ve devlet yatırımları, iş yapma kolaylığı, beşeri sermaye, başlangıç ortamı, teknolojik uyum ve teknolojik alt yapı adı verilen toplamda yedi adet boyuttan oluşmaktadır. Temel ihtiyaçlar adlı değişken;

- Yaşam beklentisi
- 5 yaş altı ölüm oranı
- Elektriğe ulaşım
- Temiz içme suyu kullanan nüfus

alt boyutlarından oluşmaktadır. İşletme ve devlet yatırımları adlı değişken ise

- Yenilenebilir enerji yatırımları
- Ar-Ge harcamaları
- Yatırım özgürlüğü

alt boyutlarından oluşmaktadır. İş yapma kolaylığı değişkeni;

- İş yapma kolaylığı endeksi
- Hukuk kuralı
- Vergi ödeme kolaylığı
- Elektrik alma süresi

alt boyutlarından bir araya gelmektedir. Endeksin dördüncü boyutu olan beşeri sermaye değişkeni ise

- Okuma yazma oranı
- Eğitim endeksi (Okullaşma yılı)
- İşgücüne katılım
- Uyumlu test puanları

alt boyutlarından oluşmaktadır. Başlangıç ortamı değişkeni,

- Girişim sermayesi yatırımları
- Patentler + Ticari markalar
- Yeni iş yoğunluğu

isimli alt boyutlara sahiptir. Teknolojik uyum adlı değişken,

- Mobil hücresel penetrasyon
- İnternet kullanımı
- Genel bulut hizmetleri (BT harcama tahmini)

alt boyutlarından oluşmakta iken yedinci değişken olan teknolojik alt yapı değişkeni,

- Mobil geniş bant abonelikleri
- Sabit geniş bant abonelikleri
- Güvenli internet sunucuları
- Ev internet erişimi

alt boyutlarından bir araya gelmektedir. (CISCO, 2021).

Bir ülkenin dijital hazırlık skoru, genel bir dijital hazırlık puanı elde etmek için standartlaştırılan ve toplanan bu yedi değişkenin incelenmesi ile belirlenmektedir. Endeksin genel skoru -2,5 ile 2,5 değerleri arasında yer almaktadır. Endeks skorlarına ait ülke sınıflandırılması bu skorlara göre yapılmakta olup Çizelge 1 ile sunulmuştur.

Çizelge 1. Endeks Skorlarına Göre Dijital Hazır Oluş Sınıflandırılması

Sınıflandırma	Endeks Skoru	Ülke Sayısı
Etkin	-2,5 ile -1 arasında	28
Düşük Hızda	-1 ile 0 arasında	48
Yüksek Hızda	0 ile 1 arasında	47
Aktif / Güçlü	1 ile 2,5 arasında	23

Kaynak: CISCO, 2021, https://www.cisco.com/c/m/en_us/about/corporate-social-responsibility/research-resources/digital-readiness-index.html#/, Erişim tarihi: 25.01.2024. Yazarlar tarafından derlenmiştir.

Açıklanan son rapor 2021 yılına ait olup toplam 146 ülke için açıklanmıştır. Çalışma tüm ülkeler ve 2021 yılı verileri kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada endekse ait 7 adet değişken kullanılarak hem değişkenler açısından hem de endeks skoru açısından düşünüldüğünde yapılan sınıflandırılmanın başarı düzeyi çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinden biri olan diskriminant analizi ile incelenmiştir. Diskriminant ya da ayırma analizi, özellikleri daha önceden bilinen birimleri bu özelliklerine göre sınıflara ayırma tekniğidir (Albayrak, 2006, s. 309). Bağımlı değişken kategorik, bağımsız değişkenler ise metrik olurken kullanılan bu teknik en az iki gruplu değişkenler olması durumunda kullanılan istatistiksel bir yöntemdir (Hair vd., 2014, s. 235). Diskriminant analizinde elde edilen sınıflandırma yüzdesine bakılarak analizin başarı düzeyine karar verilmektedir (Albayrak, 2006, s. 309).

3. BULGULAR

Diskriminant analizi hem endeks skoru hem de değişkenler açısından yapılmış olup sonuçlar ayrı ayrı sunulmuştur. İlk olarak endeks skoruna göre yapılan sınıflandırılmanın başarısının değerlendirilmesi yapılmıştır. Diskriminant analizinin uygunluğuna bakılan Box M testi sonuçları Çizelge 2 de verilmiştir.

Çizelge 2. Endeks Skoruna ait Test Sonuçları

Box M	4,955
Anlamlılık Düzeyi	0,180

Box M testine göre anlamlılık düzeyi 0,180 ($>0,05$) olarak elde edilmiş olup bu sonuç grupların yani sınıfların varyans-kovaryans matrislerinin homojen olduğunu dolayısıyla diskriminant analizine devam edilebileceğini göstermektedir.

Ardından kanonik diskriminant fonksiyonu ile elde edilen özdeğer, yüzde varyans, kümülatif yüzde varyans ve kanonik korelasyon değerlerinin elde edildiği sonuçları içeren Çizelge 3'e bakılmıştır.

Çizelge 3. Endeks Skoruna ait Kanonik Diskriminant Fonksiyonuna İlişkin Özdeğerler

Fonksiyon	Özdeğer	% Varyans	Kümülatif %	Kanonik Korelasyon
1	10,571	100	100	0,956

İlgili çizelgede tek bir fonksiyonun elde edildiği ve elde edilen özdeğerin 10,571 ($>0,40$) olduğu ve bu sonucun iyi olduğu anlaşılmaktadır.

Wilks' Lambda değeri ve anlamlılık düzeyi ise Çizelge 4 ile verilmiştir.

Çizelge 4. Endeks Skoruna ait Kanonik Diskriminant Fonksiyonuna İlişkin Wilks' Lambda Değerleri

Fonksiyonun Testi	Wilks' Lambda	Ki-kare	Std. Sapma	Anlamlılık Düzeyi
1	0,086	348,911	3	0,000

Zaten tek bir değişken yani tek bir skor değeri olduğundan analizde tek bir fonksiyon elde edilmesi olağandır. Bu fonksiyona ait Wilks' Lambda değerinin de küçük oluşu o fonksiyonun iyi olduğunu göstermektedir. Öyle ki Çizelge 3'ten de hem özdeğer hem de % varyans açısından da bu fonksiyonun uygun oluşu anlaşılmaktadır. Bu sonuçlar birbirlerini desteklemektedir. Ayrıca anlamlılık düzeyine bakıldığında 0,000 (<0,005) ile fonksiyonun istatistiksel olarak da anlamlı olduğu ifade edilebilmektedir.

Tek bir fonksiyon elde edildiği için kanonik diskriminant fonksiyonlarına ve yapı matrisine bakılma gerekliliği bulunmamaktadır. Son olarak Çizelge 5 ile sınıflandırma sonuçları verilmiştir.

Çizelge 5. Endeks Skoruna ait Sınıflandırma Sonuçları

	Gruplar	Tahmini Grup Üyeligi				Toplam
		1	2	3	4	
Gerçek Grup Üyeligi	1	28	0	0	0	28
	2	3	45	0	0	48
	3	0	0	47	0	47
	4	0	0	1	22	23
%	1	100	0,0	0,0	0,0	100
	2	6,3	93,7	0,0	0,0	100
	3	0,0	0,0	100	0,0	100
	4	0,0	0,0	4,3	95,7	100

Not: Genel sınıflandırma başarısı %97,3

Diskriminant analizinde sınıflandırma yüzdesi ne kadar yüksek olursa sınıflandırılma başarısının da o denli iyi olduğu söylenebilmektedir. Yukarıdaki çizelge incelendiğinde 1. ve 3. kategorilerin %100 doğru sınıflandırma yüzdesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. 2. kategorinin %93,7'lik kısmı ise doğru bir şekilde sınıflandırılmışken bu kategoride olan ülkelerin %6,3'lük kısmının 1. kategoriye yerleştirildiği görülmektedir. 4. kategoride ise %95,7'lik kısım doğru sınıflandırılmışken %4,3'lük kısmın ise 3. Kategoriye yerleştiği anlaşılmaktadır. Genel sınıflandırma başarısı ise %97,3'tür.

Çalışmanın analiz kısmının ikinci aşamasında yedi adet değişken baz alınarak diskriminant analizi gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 6. Değişkenlere İlişkin Test Sonuçları

Box M	619,762
Anlamlılık Düzeyi	0,000

Gözlem sayısı arttıkça, homojenlikten küçük sapmalar olabileceğinden Box M testi sonucu yanıltıcı sonuçlar verebilmektedir. Bu nedenle anlamlılık düzeyi 0,05'ten küçük çıksa bile gözlem sayımız fazla olduğundan analize devam edilebilmektedir (Kalaycı, 2009, s. 341).

Elde edilen kanonik diskriminant fonksiyonları ve bu fonksiyonlara ait özdeğer, yüzde varyans, kümülatif yüzde varyans ve kanonik korelasyon değerleri Çizelge 7'de gösterilmiştir.

Çizelge 7. Değişkenlere ait Kanonik Diskriminant Fonksiyonuna İlişkin Özdeğerler

Fonksiyon	Özdeğer	% Varyans	Kümülatif %	Kanonik Korelasyon
1	11,098	87,9	87,9	0,958
2	1,443	11,4	99,3	0,769
3	0,092	0,7	100,0	0,291

İlgili çizelgede üç adet fonksiyon elde edildiği ve elde edilen özdeğerlerin tamamının 0,40'tan büyük olduğu ancak en yüksek özdeğer ve bununla birlikte en yüksek varyans değerine sahip olan fonksiyonun 1. Fonksiyon olduğu görülmüştür.

Çizelge 8'de ise kanonik diskriminant fonksiyonlarına ait Wilks' Lambda değerleri verilmiştir.

Çizelge 8. Değişkenlere ait Kanonik Diskriminant Fonksiyonuna İlişkin Wilks' Lambda Değerleri

Fonksiyonun Testi	Wilks' Lambda	Ki-kare	Std. Sapma	Anlamlılık Düzeyi
1'den 3'e	0,031	486,416	18	0,000
2'den 3'e	0,375	137,387	10	0,000
3	0,916	12,359	4	0,015

Wilks' Lambda değerlerine bakıldığında en düşük değere sahip olan ve aynı zamanda anlamlı olan fonksiyonun 1. Fonksiyon olduğu görülmektedir. Bu nedenle bundan sonra tablo yorumları sadece ilk fonksiyon üzerinden yapılacaktır.

Standartlaştırılmış kanonik diskriminant fonksiyonu katsayılarının verildiği çizelge ise Çizelge 9'dur.

Çizelge 9. Değişkenlere İlişkin Standartlaştırılmış Kanonik Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları

	Fonksiyon		
	1	2	3
Temel İhtiyaçlar	0,282	0,715	0,701
İşletme ve Devlet Yatırımları	0,389	-0,575	0,535
İş Yapma Kolaylığı	0,340	0,371	0,020
Beşeri Sermaye	0,440	0,229	-0,243
Başlangıç Ortamı	0,238	-0,366	0,231
Teknolojik Altyapı	0,296	-0,331	-0,840

Standartlaştırılmış kanonik diskriminant fonksiyonu katsayıları incelendiğinde DRI kategorilerinin oluşumunda teknolojik adaptasyon değişkeni hariç tüm değişkenlerin belirleyici olduğu, aralarında en belirleyici olanın ise 0,440'lık katsayı değeri ile beşeri sermaye

değişkeninin olduğu ilgili çizelgeden anlaşılmaktadır. Ayrıca tüm değişkenlere ait katsayısı değerleri pozitif işaretli olup dijital hazır olma durumlarını olumlu yönde etkilemektedirler.

Kanonik diskriminant fonksiyonu katsayıları ise Çizelge 10 ile verilmiştir.

Çizelge 10. Değişkenlere İlişkin Kanonik Diskriminant Fonksiyonu Katsayıları

	Fonksiyon		
	1	2	3
Temel İhtiyaçlar	0,549	1,388	1,366
İşletme ve Devlet Yatırımları	0,805	-1,189	1,106
İş Yapma Kolaylığı	0,626	0,683	0,038
Beşeri Sermaye	0,917	0,478	-0,506
Başlangıç Ortamı	0,381	-0,587	0,370
Teknolojik Altyapı	0,704	-0,789	-1,998
Sabit	0,042	-0,009	-0,002

Çizelge 10 incelendiğinde de yine en yüksek katkının beşeri sermayeye ait olduğu açıkça görülmektedir.

Değişkenlerin diskriminant fonksiyonu ile ilişkisini gösteren yapı matrisi ise Çizelge 11’de gösterilmiştir.

Çizelge 11. Değişkenlere İlişkin Yapı Matrisi

	Fonksiyon		
	1	2	3
Teknolojik Altyapı	0,653	-0,022	-0,514
Beşeri Sermaye	0,551	0,229	-0,344
Teknolojik Adaptasyon	0,475	-0,035	-0,093
İş Yapma Kolaylığı	0,466	0,130	0,018
Temel İhtiyaçlar	0,462	0,605	0,305
İşletme ve Devlet Yatırımları	0,514	-0,570	0,416
Başlangı. Ortamı	0,319	-0,367	0,209

Diskriminant fonksiyonu ile en yüksek ilişkiye sahip değişkenin 0,653’lük değerle teknolojik altyapı değişkeni olduğu Çizelge 11’den anlaşılmaktadır.

Son olarak yapılan sınıflandırma sonuçları Çizelge 12 ile gösterilmiştir.

Çizelge 12. Değişkenlere İlişkin Sınıflandırma Sonuçları

	Gruplar	Tahmini Grup Üyeliği				Toplam
		1	2	3	4	
Gerçek Grup Üyeliği	1	27	1	0	0	28
	2	3	43	0	2	48
	3	0	2	45	0	47
	4	0	0	0	23	23
%	1	96,4	3,6	0,0	0,0	100
	2	6,3	89,6	0,0	4,2	100
	3	0,0	4,3	95,7	0,0	100
	4	0,0	0,0	0,0	100	100

Not: Genel sınıflandırma başarısı %95,4

Çizelge 12 incelendiğinde yalnızca 4. kategorilerin %100 doğru sınıflandırma yüzdesine sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1. kategorinin %96,4'lik kısmı ise doğru bir şekilde sınıflandırılmışken bu kategoride olan ülkelerin %3,6'lık kısmının 2. kategoriye yerleştirildiği görülmektedir. 2. kategoride ise %89,6'lık kısım doğru sınıflandırılmışken %6,3'lük kısmın 1. kategoriye, %4,2'lik kısmın ise 4. kategoriye yerleştiği anlaşılmaktadır. 3. kategorinin ise %95,7'lik kısmı doğru sınıflandırılmış olup %4,3'lük kısım ise 2. kategoride yer almıştır. Genel sınıflandırma başarısı ise %95,4'tür.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Teknolojinin hızla ilerlemesi ile birlikte dünyanın dijitalleşmeye başlamıştır. Hemen hemen her olguda dijital kavramlar akla gelmektedir. Ülkeler bu sürece ayak uydurmaya çalışmakta, dijital olarak hazır olma çabasında bulunmaktadırlar. Ülkelerin dijitalleşme sürecinde hangi noktada olduğu da merak uyandırmaktadır.

CISCO, bu amaçla Dijital Hazırlık Endeksi (Digital Readiness Index – DRI) olarak adlandırılan bir endeks oluşturmuştur. Son raporu 2021 yılına ait olan ve 146 ülke için yayımlanan bu rapora göre temel değişkenler; temel ihtiyaçlar, işletme ve devlet yatırımları, iş yapma kolaylığı, beşeri sermaye, başlangıç ortamı, teknolojik uyum ve teknolojik alt yapı değişkenleridir. Bu rapora göre ülkeler 4 sınıfa ayrılmışlardır.

Çalışmada, ülkeleri dijital hazır olma durumlarına göre sınıflandıran ve yedi parametreden oluşturulan bu endeks kullanılarak ülkelerinin sınıflandırılma başarısı çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden biri olan diskriminant (ayırma) analizi ile incelenmiştir. Yapılan diskriminant analizinde endeks skoru baz alındığında %97,3'lük, değişkenler baz alındığında ise %95,4'lük bir sınıflandırma başarısı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca ülkelerin bu sınıflara ayrılmasında en önemli değişkenin beşeri sermaye değişkeni olduğu da çalışmanın sonuçlarındandır. Bu sonucun olması çok olağandır. Ülkelerin beşeri sermayesi ne kadar iyi ise dijitalleşmesinin o denli önde olacağı beklenmektedir. Bununla birlikte değişkenlerin tamamı dijital hazır olma durumuna pozitif katkı sağlamaktadır. Hiçbir değişkenin önemi yadsınamaz. Ülkeler bu değişkenler ve değişkenlere bağlı alt boyutlara katkı sağladıkça, kendilerini geliştirdikçe dijitalleşme noktasında da o kadar yükseklerle taşınacaklardır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, A. S. (2006). Uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Altıntaş, F. F. (2021). G20 Ülkelerinin Dijital Hazırlık Performanslarının Analizi: Entropi Tabanlı Vikor Yöntemi ile Bir Uygulama. Akademik Hassasiyetler, 8(17), 401-427.
- Çelen, A. İ. (2021). Cisco Dijital Hazırlık Endeksinde Türkiye İçin Perspektifler. USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 3(5), 68-103.

Hair, J. F. Jr., Black W. C., Babin B. J., ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (Seventh Edition). England: Pearson.

Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Philipp, R. (2020). Digital Readiness Index Assessment Towards Smart Port Development. *Nachhaltigkeits Management Forum*, 28, 49–60.

İnternet Kaynakları

CISCO, 2021, [https://www.cisco.com/c/m/en_us/about/corporate-social-responsibility/research-resources/digital-readiness-index.html#/,](https://www.cisco.com/c/m/en_us/about/corporate-social-responsibility/research-resources/digital-readiness-index.html#/) Erişim tarihi: 25.01.2024.

ÖRGÜTLERDE YALIN YÖNETİME DAİR YENİ BİR BAKIŞ AÇISI: YALIN LİDERLİK

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin KARAGÖZ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
huseyinkaragoz@kmu.edu.tr- 0000-0003-4981-8156

Özet

Yalın düşünce israftan yola çıkılmak suretiyle ortaya atılmış olup, örgütlerin maliyet ve rekabet üstünlüğü sağlayabilmesi açısından önemli görülmektedir. Yalın yönetim anlayışının örgütlerde benimsenebilmesi ancak yalın liderlik tarzı ile mümkündür. Bu sebepten ötürü günümüz rekabet ortamında örgütler, müşteri değeri yaratabilmek, israfları ortadan kaldırmak adına yalın liderlik tarzını benimsemek suretiyle öne çıkabilmektedir. Yalın liderlik, sürekli iyileştirme kültürünü örgüte hâkim kılan, israflarla mücadele eden, örgütsel hiyerarşide sadeliği benimseyen, astlarla kurulan etkili iletişimle onlara ilham veren, müşteri taleplerine hızlı ve etkin cevap verebilme yetisini örgütlere kazandırabilen bir anlayıştır. Yalın liderliğin benimsendiği örgütlerde çalışanların kişisel gelişimine önem verilmekte, iyileştirme kültürü örgütteki tüm süreçlere entegre edilmekte, ve ürün ya da hizmetlerle ilgili kalite anlayışı bu bağlamda yapılandırılmaktadır. Tüm bu sebeplerden ötürü yalın liderlik tarzı örgütler için tavsiye edilmektedir. Örgütler bu anlayış neticesinde rekabet avantajı elde edebilmekte ve rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü avantajı elde edebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yalın Yönetim, Yalın Yönetim Anlayışı, Yalın Liderlik

A NEW PERSPECTIVE ON LEAN MANAGEMENT IN ORGANIZATIONS: LEAN LEADERSHIP

Abstract

Lean thinking was introduced by starting from waste, and it is considered important for organizations to achieve cost and competitive advantage. Adoption of the lean management approach in organizations is only possible with the lean leadership style. For this reason, in today's competitive environment, organizations can stand out by adopting the lean leadership style in order to create customer value and eliminate waste. Lean leadership is an approach that makes the culture of continuous improvement dominant in the organization, fights against waste, embraces simplicity in the organizational hierarchy, inspires subordinates with effective communication, and provides organizations with the ability to respond quickly and effectively to customer demands. In organizations where lean leadership is adopted, importance is given to the personal development of employees, improvement culture is integrated into all processes in the organization, and the quality understanding of products or services is structured in this context. For all these reasons, lean leadership style is recommended for organizations. As a

result of this understanding, organizations can gain a competitive advantage and gain competitive advantage over their competitors.

Key Words: Lean Management, Lean Management Approach, Lean Leadership

1.Giriş

Yalın düşünce, israftan ilham alınarak ortaya atılmıştır. Bu düşünce değeri tanımlamakla başlar. Örgütlerde değer yaratabilecek hususları optimum çıktı için doğru sıraya koymak, müşteri talebi gerçekleştiğinde ilgili faaliyetleri eksiksiz yerine getirmek ve daha etkin olabilmek adına gerekli olan her şeyi yapmak örgütleri rekabette öne çıkarmaktadır. Yalın düşünce, daha az insan çabası, daha az maliyet, daha az zaman ve daha az her şey ile maksimumun yaratılmasına işaret etmektedir. Bu taktikle müşteriye daha fazla değer yaratma çabasıdır. Burada amaç, israfi önlemek suretiyle değer artırılmasıdır (Liker, 2021).

Etimolojik köken olarak yalın sözcüğü, fazlalıkların ortadan kaldırılması anlamına gelmektedir. Örgütlerde israfların ortadan kaldırılması, müşteri taleplerinin karşılanması hususunda çevik olunması, üretilen ürün ya da hizmetlerin kalite, maliyet, güvenlik gibi kriterler bakımından devamlı iyileştirilmesini konu alan bir bakış açısıdır. Toyota Üretim Sistemi JIT (Tam Zamanında) ve TQM (Toplam Kalite Yönetimi) kavramlarıyla ilişkilendirilen yalınlık, kolaylaştırıcılığı tasarlamak anlamına gelmektedir. Yalınlık, örgütlerde çok azı ile gerekli süreçlerin yönetilmesi anlamına gelmektedir (Plenert, 2010: 145-146).

Yalın üretim kavramı ilk olarak 1988’de John Krafcik’in “Yalın Üretim Sisteminin Zaferi” eserinde kullanılmış olup, ilgili araştırmada farklı araba üreticilerinin üretim sistemleri kıyas edilmiştir. Üretim sistemlerini sağlam ve kırılabilir olmak üzere iki sınıfta toplayan Krafcik (1988) yüksek teknoloji kullanan (sağlam) ve temel düzeyde teknoloji kullanan (kırılabilir) işletmelerin (Toyota gibi) tüketici tercihine uygun kalite ve donanımda ürün ortaya koyabildiğini iddia etmiştir. Daha sonra Krafcik, (1988) kırılabilirliğin negatif düşünceler çağrıştırdığını düşünerek, bu verimli üretim biçimini “yalın” kavramı ile ifade etmiştir.

Günümüz dünyası teknolojik gelişmeleri sebebiyle artan rekabet, örgütleri yeni yönetim anlayışı arayışına sevk etmektedir. Örgütler, ürün ya da hizmet üretim süreçlerini iyileştirmek adına yalın üretim perspektifini konu alan Yalın Yönetim Yaklaşımı’nı (YYY) tercih etmektedirler (Çilhoroz ve Çakmak, 2020: 1331). Örgütler bu süreci yönetirken tüketici tercihlerine hızlı cevap verebilmeye, üretilen ürün ya da hizmetlerin müşteri beklentilerine uygun hale getirmeye, üretim süreçlerinde esneklik ve çevikliğe ve değer yaratmaya odaklanmaktadır. Örgütlerce benimsenmiş bu yaklaşımdan önce yönetici odaklı karar mekanizması işletilirken, bu yaklaşımla birlikte katılımcı bir karar alma mekanizması yaygın hale gelmiştir. Yani örgütteki tüm kademe çalışan ve yöneticilerin karar almada etkin olduğu söylenebilecektir. Buna ek olarak bu yaklaşım, geleneksel örgüt yönetimindeki hiyerarşik yapıyı da değiştirmiş, örgütün etkinlik ve verimlilik konularında daha etkili olmasını temin eder hale gelmiştir (Fullerton, Kennedy ve Widener, 2014).

YYY’ye göre örgütteki mal ya da hizmet üretimine katma değer yaratmayan tüm süreç ya da unsurların devre dışı bırakılması, gereksiz harcamaların ortadan kaldırılması esastır (Çilhoroz ve Çakmak, 2020: 1331). Bu faydaları yanında YYY’nin ürün ya da hizmet üretim sürecinde

hangi yöntemle uygulanacağı, YYY'ye dayalı analiz tekniklerinin standart normlarının henüz tamamlanmamış olması ve örgütlerin tam anlamıyla bu sürece henüz hazır olamaması gibi dezavantajlı durumlar da söz konusudur (Achanga, Shehab, Roy ve Nelder, 2006; Nordin, Deros, Wahab ve Rahman, 2012). Ancak bunlardan ziyade YYY ile ilgili en büyük problem, örgütlerde sergilenen liderlik tutumudur (Alagaraja, 2014). Özkol (2004) tarafından yürütülen bir çalışmaya göre örgütlerdeki gereksiz harcamaların azaltılması hususundaki sorunların büyük bölümü sergilenen liderlik tarzı ile ilgilidir. Öte yandan Emiliani (2003) YYY'nin örgütlerde sorunsuz işletilebilmesinin liderlik tarzı ile ilgili olduğunu ifade etmektedir.

2.Yalın Yönetim İlkeleri

Üretim yönetimi alanında F. Taylor önemli temsilcilerden olup, ortaya koyduğu bilimsel yönetim yaklaşımı bu branşın gelişmesinde etkili olmuştur. Taylor'un liderliğini yaptığı bu yaklaşım yönetim alanında birçok paradigmada değişimler yaratmış, örgütlerdeki her düzey yöneticinin iş süreçleri hakkında fikir sahibi olması gerektiğini, örgütsel hedeflerin gerçekleştirilebilmesi adına rutin işlerin bilimsel temele oturtulması gerektiğini göstermiştir. Klasik yaklaşımdaki insan unsurunu önemsemeyen, yalnızca örgütteki işlere odaklanan bakış açısını, insanı asli unsur sayan, onların sosyal bir canlı olması münasebetiyle psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını önceleyen bir perspektife eviren bu yaklaşım, örgüt yönetimlerinde de çığır açmıştır. Günümüz modern endüstrilerinde üç üretim tarzı öne çıkmaktadır. Bunlar; seri üretim, zanaat üretimi ve yalın üretimdir (Gao ve Low, 2014: 27).

Japon üretim teknikleri ile eşleştirilen "yalın düşünce" adını "Dünyayı Değiştiren Makine: Yalın Üretim Hikâyesi" (Womack vd., 1990) eserinden almıştır. Eserde Henry Ford'un araba imalatındaki süreçlerin nasıl standardize edildiği, bu süreçte zanaat üretiminden seri üretime ve son olarak yalın üretime geçiş aşamaları işlenmiştir. Yalın üretim süreci, Toyota ile anılmaya başlanmıştır. Bu yaklaşım, örgütlerdeki tüm süreçlerin yalınlaştırılması ile açıklanmaktadır (Poppendieck, 2011). Yalın anlayışın örgüte hâkim kılınabilmesi için müşteri değeri, akış ve mükemmellik gibi ilkelerin benimsenmesi gerekmektedir. Müşteri değeri, üretilen ürün ya da hizmetle ilgili olarak müşteriye verilen değeri; akış, üretilen ürünlerin bütüncül bir bakış açısıyla tek parça olarak sunulmasını; mükemmellik ise örgütün devamlı olarak iyileştirmelere gitmek suretiyle müşteriye en iyi olanın sunulması için gayret sarf etmeyi ifade etmektedir (Radnor ve Johnston, 2013; Woehrle ve Abou-Shady, 2010).

İsrafın ortadan kaldırılması ile ilişkilendirilen yalın yönetim hususunda israflar şu şekilde sayılmaktadır; işgücünde aşırılık, gereğinden fazla üretim ve stok, gereksiz prosedürlerin fazlalığı ve gereksiz taşıma, stok maliyetleri, aşırı talep olasılığı ile fazladan üretim, üretim süreçlerinde etkili olmayan girdiler (Hicks, 2007). Yalın yönetimin örgütlerde uygulanması aşamasında Michalska ve Szewieczek (2007) 5S kuralından bahsetmektedir:

Seiri	•sınıflandırma, işyerinin organizasyonu, gereksiz malzemelerin ortadan kaldırılması
Seiton	•sırayla ayarlanmış, her şey için yer ayarlanması
Seiso	•parlatma, temizleme, atıkların, tozun giderilmesi vb.
Seiketsu	•standartlaştırma, eşyalar için sabit yer, sabit organizasyon kuralları, depolama ve temizliğin sağlanması
Shitsuke	•yukarıda belirtilen kuralların sürdürülmesi, otomatik olarak gerçekleştirilmesi

Şekil 1: Yalın Yönetim Yaklaşımı 5S Kuralı

Yalın yönetim, örgütteki ürün, hizmet ya da süreçleri sürekli iyileştirmeye odaklanmaktadır. Bunu yaparken ise kaynak kullanımlarındaki israfı ortadan kaldırmayı seçmektedir (Wright, 2020). Yalın yönetim sayesinde örgütler, siparişlere kısa sürede cevap verebilme çevikliği, gereğince stok biriktirmek suretiyle depolama maliyetlerinde azalmalar, bunlar sayesinde ise maliyetlerinde ciddi düşümler sağlamaktadır. Dolayısıyla yalın yönetimi benimseyen örgütlerin sürdürülebilir rekabet üstünlüğü açısından avantajlı olduğunu söylemek mümkündür (Poppendieck, 2011).

3.Yalın Liderlik

Yalın programın nihai amacı, örgütlerde sürekli iyileştirme kültürünü teşvik ederek şirketi her geçen gün biraz daha iyi hale getirmektir. Yalın araçlara odaklanmak, örgütlerde yalnızca sınırlı etkilere ulaşabilir ve sonuç olarak bu yaklaşım sürdürülebilir olamaz. Yalın bir dönüşümle başarılı olmak için, örgütün aynı zamanda liderlik rolünü güçlendirmeye de odaklanması gerekmektedir. Ancak bu şekilde yöneticiler davranışları ve çalışanlarla olan etkileşimleri yoluyla çalışanlara ilham verebilir ve sürekli iyileştirme ile sistematik olarak güçlenebilirler (Spear, 2004; Rother, 2010; Liker ve Convis, 2011; Antony ve Gupta, 2019). Bundan ötürü “yalın liderlik” terimi son zamanlarda literatürde sıklıkla görülmeye başlanmıştır (Liker ve Convis, 2011; Ballé ve Ballé, 2014; Dombrowski ve Mielke, 2014; Liker ve Trachilis, 2014; Netland ve Powell, 2016; Harald ve Maurits, 2017).

Yalın liderlik uygulamalarına ilişkin en eski açıklamalardan birinde Spear (2004) Toyota’daki liderlik uygulamalarını şu şekilde özetlemektedir:

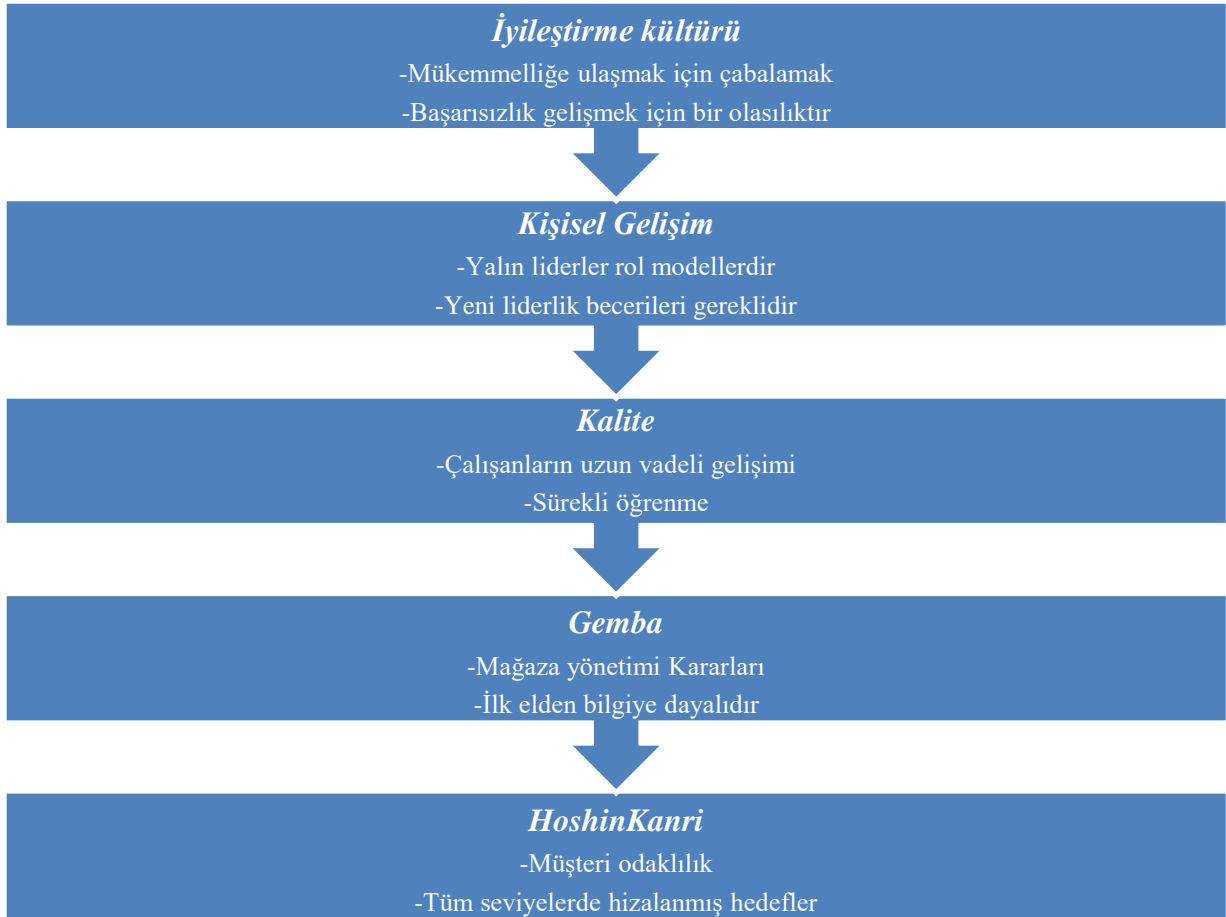
- Doğrudan gözlemin yerini tutacak hiçbir şey yoktur,
- Örgüt için önerilen değişiklikler her zaman denemeler halinde yapılandırılmalıdır,
- İşgörenler ve yöneticiler mümkün olduğu kadar sık deneme yapmalıdır,
- Yöneticiler, astlarına koçluk yapmalıdır.

Bunlara ek olarak Liker (2004) örgütlerin, öğrenen organizasyonlar olması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Mann (2014), ise “liderin standart çalışması”, “görsel kontroller”, “günlük sorumluluk süreci” ve “disiplin”i içeren dört noktalı bir çerçeve önermektedir; bunlardan ilk üçü Spear’ın (2004) tavsiyeleriyle yakından uyumludur ve sonuncusu, ilk üçünün işe yaraması için temel bir davranıştır. Spear’ın ilk tavsiyesi genellikle “git ve gör” olarak anılır ve

muhtemelen Toyota'daki en temel liderlik uygulamalarından biridir (Stewart ve Raman, 2007). Bu uygulamayla örgüt liderinin iş süreçleri bağlamında müşteri için değer yaratıldığı (veya yok edildiği) yeri ilk elden gözlemlemesi kastedilmektedir. Liderler bunu yaparken üretim süreçlerinde “gemba yürüyüşleri” yaparak kontrollerde bulunur (Camuffo ve Gerli, 2018).

Yalın üretim sistemlerini yöneten yalın liderlikte müşteri değeri olağanüstü bir öneme sahiptir. Örgütteki herhangi bir faaliyetin katma değer yaratıp yaratmadığına müşteri karar verir. Yani bu anlayışa göre liderlik katma değer yaratmada tek faktör sayılamaz. Yani yalın lider, ürüne değer katan kişinin kendisi olmadığının farkında olmalıdır. Buna göre liderlik ancak ideal bir değer yaratımı için gerekli çerçeveyi oluşturabilir. Lider, stratejiyi oluşturan, takımı oluşturan ve yeteneklerini geliştiren koçtur (Dombrowski ve Mielke, 2013). Yalın liderlik, yalın araç kutusu ile yalın düşüncenin öğrenilmesi ve sürekli iyileştirilmesi arasındaki eksik bağlantıdır. Sürekli iyileştirmenin atölye çalışanları tarafından teşvik edilmesi gerektiğinden, yalın liderlik operasyonel çalışanlara odaklanır ve müşteriler adına değer yaratabilmek adına kontroller yapar (Dombrowski ve Mielke, 2013).

Yalın liderlik kavramını bütüncül bir yaklaşımla ele alan farklı araştırmacılar farklı analizler ortaya koymuşlar ve bu analizler sonucunda beş temel prensip öne çıkarmışlardır:

Şekil 2: Yalın Liderliğin Beş İlkesi (Dombrowski ve Mielke, 2013: 570).

İyileştirme kültürü, sürekli mükemmellik çabasıyla sonuçlanan tüm tutum ve davranışları kapsamaktadır. Elbette mükemmelliğe ulaşmak çoğu zaman zordur; sıfır kusurlu, sıfır stoklu

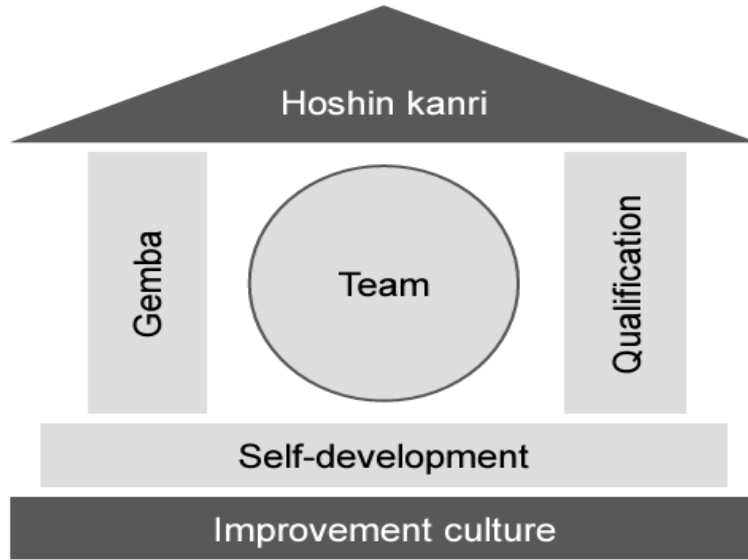
ve diğer israf türlerinden hiçbirinin olmadığı bir durumu tanımlar. Uzun vadeli bir bakış açısı taşımaktadır (Liker, 2004).

Kişisel gelişim de yalın liderliğin önemli parametrelerindedir. Yalın liderliğe geçiş, yeni liderlik becerileri gerektirmektedir. Hem liderler hem de çalışanlar, bir tür öğretmen veya akıl hocası tarafından yönlendirilmelidir. Örgütlerde kişisel gelişimin istikrarı için (Planla-Yap-Kontrol Et-Önlem Al) PYKÖ prensibi uygulanmaktadır (Spear, 2004).

Kalite, örgütlerdeki yalın liderlikte çalışanların sahip olması gereken temel yetkinlikleri tanımlar. Aynı zamanda çalışanların sürekli iyileştirmeye katılmasını sağlar. Süreçlerin sürekli gelişimi, insanların sürekli gelişimi ile birlikte ilerlemelidir; başarı ancak böyle mümkündür. Yalın yönetimdeki kalite yalnızca okullardaki eğitimle kazanılamaz, yeterliliklerin çoğu günlük olarak ve üretim aşamasında ortaya çıkabilmektedir (Liker ve Convis, 2012).

Gemba terimi Japoncadır ve “gerçek yer” anlamına gelir. Üretilen ürün ya da hizmet bağlamında katma değer yaratan yeri ifade etmektedir (Imai, 1997). Gemba ilkesine göre yalın liderlerin, süreçleri gerçekten anlamak ve doğru kararları verebilmek için sık sık atölyeye gitmesi, iş başında kontroller yapması gerekmektedir (Liker, 2004).

Hoshin Kanri, ise bazı kuruluşlarda hedef yönetimi veya politika dağıtımı olarak da bilinmektedir. İlkeye göre örgütteki tekil faaliyetleri standardize eden bir toplu sistemin varlığına işaret etmektedir. Bu ilke, örgütteki her birimin resmin büyüğüne sunduğu katkıların farkında olmasıyla da ilgilenmektedir (Liker, 2004).

Şekil 3: Yalın Liderlik Modeli (Dombrowski ve Mielke, 2013: 572).

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Küresel rekabetin teknolojik gelişmelerle birlikte şiddetlendiği günümüz dünyasında örgütler sürdürülebilir rekabette öne çıkabilmek adına farklı güncel yaklaşımları benimseme ve örgüte entegre etme yoluna gitmektedirler. Ancak hangi güncel yaklaşım benimsenirse benimsensin, bunun başarıya ulaşması ancak doğru bir liderlik tarzı ile mümkündür. Yalın yönetim yaklaşımı,

bu güncel prensiplerden bir tanesi olup, örgütü diğerlerinden farklı kılma hususunda önemli parametrelerden sayılmaktadır. Örgütteki mal ya da hizmet üretimine katma değer yaratmayan tüm süreç ya da unsurların devre dışı bırakılması, gereksiz harcamaların ortadan kaldırılması ile uygulanabilen yalın yönetim anlayışı, müşteri için değer yaratmayan tüm süreçlerin elimine edilmesiyle ilgilenmektedir. Bunun sağlanabilmesi için ise yalın liderlik anlayışının örgüt yönetimine kazandırılması esastır.

Yalın liderlik, örgütte sürekli iyileşme kültürünü yaymak suretiyle ortaya bir sinerji koyan, çalışanların yaptıkları işten memnun olması, katma değer ürettiklerine inanması, topluma ve müşterilere fayda sağladıklarına olan inançlarını diri tutan bir liderlik yaklaşımıdır ve son yıllarda oldukça popüler hale gelmiştir. Astlarıyla olan etkili iletişimleri sayesinde onlarda iz bırakan yalın liderler, çalışanlarına ilham vermek suretiyle onların yaptıkları işten haz almalarına da katkı sunmaktadırlar. Sürekli iyileştirme ve sistematik biçimde güçlenmeye odaklanmış yalın liderler, çalışanlarının denemeler yapmalarına izin verirler, onları sürekli izlemek suretiyle gerekli gördükleri alanlarda çalışanlarına koçluk yapmaktadırlar. Müşteri değeri yaratma konusunda istekli olan yalın liderler, tüm iş süreçlerini katma değer yaratmaya odaklar, gereksiz olan her şeyin, tüm israfların ortadan kaldırılmasına gayret ederler. İş başında sürekli yaptıkları kontrollerin de sebebi esasında budur. Bu bağlamda yalın liderlik günümüz örgütlerinde önemli hale gelmiştir.

Örgütler, gereksiz olan, israfa yol açan tüm süreçleri doğru tespit etmeli ve bunların ortadan kaldırılmasına çalışmalıdırlar. Bunu yapabilen örgütler, hem maliyet avantajı elde etmek suretiyle daha rekabetçi olabilecek, hem de çalışanlarını örgüt amaçlarına daha kolay adapte edebileceklerdir. Örgütlerdeki gereksiz hiyerarşik kademelerin ortadan kaldırılması, ast-üst ilişkilerinin sade ve net biçimde ifade edilmek suretiyle çalışanların görev, yetki ve sorumluluklarının daha net ortaya konabilmesi örgütlerin müşteri isteklerine daha hızlı ve etkin biçimde cevap verebilmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda örgütler başarılı olabilmek adına yalın liderliğe önem atfetmelidirler. Bunu yaptıklarında rakip oldukları diğer kuruluşlardan bir adım öne çıkabileceklerdir.

Tüm bu sebeplerdendir ki yalın liderlik, örgütlere diğer birçok liderlik tarzından daha fazla avantaj sağlayabilecektir. Bu açıdan çalışmanın literatüre ve sektör yöneticilerine faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Achanga, P., Shehab, E., Roy, R. & Nelder, G. (2006), Critical Success Factors For Lean Implementation Within SMEs. *Journal of Manufacturing Technology Management*, 17(4), 460-471.
- Alagaraja, M. (2014). A Conceptual Model of Organizations as Learning-Performance Systems: Integrative Review of Lean Implementation Literature. *Human Resource Development Review*, 13(2), 207-233.

- Antony, J., & Gupta, S. (2019). Top Ten Reasons For Process Improvement Project Failures. *International Journal of Lean Six Sigma*, 10(1), 367-374.
- Ballé, M., & Ballé, F. (2014). Lead with Respect: A Novel of Lean Practice, Lean Enterprises Inst Inc.
- Camuffo, A., & Gerli, F. (2018). Modeling Management Behaviors in Lean Production Environments. *International Journal of Operations & Production Management*, 38(2), 403-423.
- Çilhoroz, Y., & Çakmak, C. (2020). Yalın Yönetim Bakış Açısıyla Yalın Liderlik. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(4), 1331-1339.
- Dombrowski, U., & Mielke, T. (2014). Lean Leadership—15 Rules For A Sustainable Lean Implementation. *Procedia CIRP*, 1, 565-570.
- Dombrowski, U., & Mielke, T. J. P. C. (2013). Lean Leadership—Fundamental Principles and Their Application. *Procedia Cirp*, 7, 569-574.
- Dombrowski, U., & Mielke, T. J. P. C. (2013). Lean Leadership—Fundamental Principles and Their Application. *Procedia Cirp*, 7, 569-574.
- Emiliani, M. L. (2003). Linking Leaders' Beliefs to Their Behaviors and Competencies. *Management Decision*, 41(9), 893-910.
- Fullerton, R.R., Kennedy, F.A., & Widener. (2014). Lean Manufacturing and Firm Performance: The Incremental contribution of Lean Management Accounting Practices. *Journal of Operations Management*, 32, 414-428.
- Gao, S., & Low, S. P. (2014). Lean Construction Management: The Toyota Way. In *Lean Construction Management: The Toyota Way*. Springer.
- Harald, A. K., & Maurits, T. (2017). Lean Leadership Attributes: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Health Organization and Management*, 31(7/8), 713-729.
- Hicks, B. J. (2007). Lean Information Management: Understanding And Eliminating Waste. *International Journal Of Information Management*, 27, 233–249.
- Imai, M. (1997). *Gemba Kaizen*, New York: McGraw Hill.
- Krafcik, J. F. (1988). Triumph of the Lean Production System. *Sloan Management Review*, 30(1), 41-52.
- Liker, J. K. (2004). *The Toyota Way: 14 Management Principles from the World's Greatest Manufacturer*, McGraw-Hill, New York, NY.
- Liker, J. K. (2021). *Toyota Tarzı*. Optimist Yayın Grubu.

- Liker, J. K., & Convis, G. L. (2012). *The Toyota Way to Lean Leadership - Achieving and Sustaining Excellence Through Leadership Development*, New York: McGraw Hill.
- Liker, J., & Convis, G.L. (2011). *The Toyota Way to Lean Leadership: Achieving and Sustaining Excellence Through Leadership Development*, McGraw-Hill.
- Liker, J.K., & Trachilis, G. (2014). *Developing Lean Leaders at All Levels: A Practical Guide*, Lean Leadership Institute Publications.
- Mann, D. (2014). *Creating a Lean Culture: Tools to Sustain Lean Conversions*, CRC Press.
- Michalska, J., & Szewieczek, D. (2007). The 5S Methodology as a Tool for Improving the Organization. *Journal of Achievements in Materials and Manufacturing Engineering*, 24(2), 211-214.
- Netland, T. H., & Powell, D. J. (2016). A lean world. In Netland, T. H. and Powell, D. J. (Eds), *The Routledge Companion to Lean Management*, Routledge, New York, NY.
- Nordin, N., Deros, B. M., Wahab, D. A., & Rahman, M. N. A. (2012). A Framework For Organisational Change Management in Lean Manufacturing Implementation. *International Journal of Services and Operations Management*, 12(1), 101-117.
- Özkol, A. E. (2004). Yalın Düşünce ve İsrafin Tekdüzen Muhasebe Sistemi Çerçevesinde Kaydı: Bir Yaklaşım Ve Örnek Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 119-138.
- Plenert, G. (2010). *Reinventing Lean: Introducing Lean Management into the Supply Chain*. Elsevier.
- Poppendieck, M. (2011). Principles of Lean Thinking. IT Management Select, 1–7. <http://world-scholarships.com/books/Books> at LMDA/Lean Manufacturing/Poppendieck, Mary - Principles of Lean Thinking (2002, 7p).pdf
- Radnor, Z., & Johnston, R. (2013). Lean in UK Government: Internal Efficiency or Customer Service?. *Production Planning & Control*, 24(10-11), 903-915.
- Rother, M. (2010). *Toyota Kata: Managing People for Continuous Improvement and Superior Results*, McGraw-Hill Professional, New York, NY.
- Spear, S. (2004). Learning to Lead at Toyota. *Harvard Business Review*, 82(5), 78-86.
- Stewart, T. A., & Raman, A. P. (2007). Lessons from Toyota's Long Drive. *Harvard Business Review*, 85, 74-83.
- Woehrle, S. L., & Abou-Shady, L. (2010). Using Dynamic Value Stream Mapping and Lean Accounting Box Scores to Support Lean Implementation. *American Journal of Business Education (AJBE)*, 3(8), 67-76.

Womack, J. P., Jones, D. T., & Roos., D. (1990). The Machine That Changed The World. Macmillan Publishing Company. 323.

Wright, J. (2020). Lean Analytics. The Complete Guide to the Systematic Method for the Use of Data to Manage and Build a Better and Faster Startup Business by Cutting Costs and Adding Value to the Development Process.

TANZİMAT SONRASI KENTLEŞME VE KENTSEL MEKANDA BATILILAŞMA

Doç. Dr., Emrah Atar

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
emrah.atar@erdogan.edu.tr ORCID: 0000-0003-1221-5415.

Şennur Kirboz

Yüksek Lisans Öğrencisi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
sennur_kirboz22@erdogan.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8137-9662

ÖZET

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen kapsamlı toplumsal, siyasal, ekonomik ve hukuksal reformları içeren bir evreyi simgeler. Batılı devletlerle olan ilişkilerin güçlendiği bu dönemde, Osmanlı, çeşitli alanlarda toplumsal bir dönüşüme öncülük etmiştir. Sermaye ve dış ticarete kapılarını açarak ekonomik ilişkilerini genişletmiş, modernleşme çabalarını hızlandırmıştır. Ancak, bu reformlar kentleşme sürecindeki zorlukları tamamen ortadan kaldırmamış, belli sınırlılıkları beraberinde getirmiştir.

Tanzimat Dönemi, Osmanlı toplumunda önemli değişimlere neden olmuş ve bu değişimler zaman içinde kent alanlarını da etkilemiştir. Makale, bu dönemin karmaşıklıklarını ve miraslarını anlatarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve mimari manzarasına olan etkisini detaylı bir şekilde irdelemektedir. Batılı devletlerle olan ilişkilerin güçlenmesiyle birlikte, ticaret aracılığıyla ekonomik bağlantılarını artıran Osmanlı, ancak kentleşme konusunda karşılaşılan zorlukları tam anlamıyla çözememiştir.

Makale aynı zamanda Tanzimat Dönemi'nde gerçekleşen kentsel reformları inceleyerek, Osmanlı Devleti'ndeki bu dönemdeki kentsel mekanın batılılaşma sürecini detaylı bir şekilde tartışmaktadır. Bu bağlamda, reformların getirdiği değişikliklerin kent dokusuna etkileri ve bu süreçte ortaya çıkan çeşitli mimari örnekler ele alınmaktadır. Bu analiz, Tanzimat Dönemi'nin sadece toplumsal ve ekonomik açıdan değil, aynı zamanda kentsel mekanın evrimi üzerindeki etkilerini anlamak adına önemli bir perspektif sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dönemi, Kentleşme, Batılılaşma, Reform, Kentsel Mekan

GİRİŞ

“Sened-i İttifak ile temelleri atılan Tanzimat Dönemi 1893”da Mustafa Reşid Paşa tarafından ilan edilen Gülhane Hattı Hümayunu’da başlamıştır. 1856 yılında Islahat Fermanı ile kapsamı genişletilmiştir. Tanzimat’ın ilan edilmesi Osmanlı Devleti’nde resmi anlamda batılılaşmanın

da ilanı olmuştur. Ferman esas itibarıyla Osmanlı halkına eşitlik ve özgürlük getirmeyi amaçlamıştır. Bu dönem ile birlikte hukuksal ve toplumsal anlamda gelişmelere kapılarını açan Osmanlı, gerçekleştirilen uluslararası sözleşmelerle liberal ekonomi stratejilerini yürürlüğe koymuştur. Liberal ekonomi politikalarına geçişi sağlayan belge 1838 tarihinde kabul edilen Osmanlı- İngiltere Ticaret Antlaşması'dır. Antlaşma ile İngiltere'de ortaya çıkan ve ilk kez Fizyokratlar tarafından kullanılan "Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" ilkesi Osmanlı'da da uygulamaya konulmuştur. Antlaşma, Osmanlı'nın, Avrupa kapitalizm anlayışının siyasi ve iktisadi düşüncesine dahil olmasını kurumsallaştırdığı ilk adım olarak kabul edilebilir (Bayram, 2017).

1838 tarihli antlaşmanın ardından diğer Avrupalı devletler ile benzer hükümlere sahipler farklı antlaşmalar imzalanmıştır. Antlaşmaların sonucu olarak; Osmanlı tekeller haricinde ticaretin geliştiği serbest bir ticaret bölgesi konumuna gelmiştir. Antlaşmaların dışında Bayram'ın (2017) belirttiği gibi 1854 dış borçlanması ve 1850 yılında demiryolları yapımı için yabancı sermayeye verilen imtiyazlar Osmanlı ekonomisini gittikçe dışa bağımlı bir konuma düşürmüştür. 19. yüzyılda Osmanlı'da ekonominin tamamen dışa bağımlı hale gelmesi toplumda, sermaye birikim sürecini, iş gücünü etkileyerek kentin yapısal bütünlüğünde de bir değişime yol açmıştır. Bu değişimlerle büyükşehirlerdeki ekonomik faaliyetler göç olgusunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Osmanlı'daki büyük kentlerin özellikle İstanbul'un altyapıdaki eksikleriyle birleşen bu gelişmeler, kentsel düzende çeşitli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Bu sorunların çözümü için kentleşmede yeni reformlara başvurulmuştur. Ancak Osmanlı'da 19. yüzyılda gerçekleştiren kentsel reformların sorunları çözemediğini ve bu sorunlarının günümüze uzanarak kronikleştiğini görmekteyiz. Tanzimat döneminde Osmanlı kentleşme ile ilgili sorunları çözebilmek için bu dönemde Batı'dan ilham alarak çözümler üretmiştir (Aydın, 2019).

Osmanlı Devleti'nde kentsel mekanda batılılaşma, toplumsal dinamiklerin kentlere yansıdığı bir bakıma değişim ve dönüşüm sürecinin görünürlük kazandığı zaman dilim olarak ifade edilebilir. Tanzimat ile birlikte başlayan bu dönüşümü

ideolojik açıdan; kamu otoritesinin dönüştürücü ve modernleştirici tek güç olduğunu göstermektedir. Batılılaşma döneminin etkilerini öncelikle merkez ve çevre ilişkisinden dolayı yoğun olarak İstanbul'da görmekteyiz. Kentlerde sokakların fiziki yapısından kentin tüm mimarisine kısaca batılılaşmanın kentin bütününde etkili olduğu değişimler yaşandığını ifade

edebiliriz. Siyasi dönüşümleri kent mekanını etkileyerek toplumsal dinamiklerin kente yansıdığı batılılaşma döneminde Batı tarzında bir kentsel yapı görülmektedir (Çelik, 2019). Osmanlı padişahlarının geleneksel olarak yaptırdıkları cami, hamam, külliye, han ve çeşitli vakıf yapılarının yerine geçen yeni kamu yapıları Tanzimat Dönemi'nde gerçekleştirilen reformların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemde kamu ve sivil yapılara bakıldığında geleneksel Osmanlı mimarisi ve yerel mimari anlayışı yerlerini batı tarzı mimariye bırakmıştır (Bayram, 2017). Kışla, hükümet konağı, okul, gar, hastane gibi yeni yapılar Osmanlı'daki batılılaşmayı kent yaşamında görünür hale getirmiştir. Kamuya ait bu yeni yapılar kentsel alanlardaki kent meydanı, çeşmeler, saat kuleleri, anıt gibi yapıların çevresinde bulunmaktaydı. Böylelikle oluşturulan yeni yönetim merkezi, devletin varlığını simgeleyen kentin modern yüzü haline gelmekteydi (Çelik, 2019).

OSMANLI'DA TANZİMAT DÖNEMİ KENT YAPISI

Tanzimat dönemindeki kent yapısını ele alabilmek için öncelikle geleneksel dönemdeki Osmanlı kent dokusuna bakmamız gerekir. Geleneksel dönemde kentin karakterini cami, medrese, kale, hamam, surlar, imaret gibi yapıları barındıran arasta, han, külliye, bedestenden oluşan bir ticaret merkezi oluşturmaktadır. Vakıf amacıyla saraya bağlı kişiler tarafından inşa ettirilen külliye birer çekim merkezi halindedir. Mahalleler ise daha çok dini birlikteliğe göre bir araya gelmiştir. Cami, kilise, mescit ve havra gibi ibadet yerleri çevresinde gelişmiştir (Avcı, 2014). Kent merkezinde bulunan en önemli fiziki yapısı neredeyse her Osmanlı şehrinde bulunan bedesten etrafında kurulan çarşıdır. Merkezin oluşumundan söz ederken kentin coğrafi konumu ve topografisi tek başına belirleyici değildir. Toplumun gelenekleri ve sosyal değerleri gibi hususlar da oldukça etkilidir (Avcı, 2014).

Osmanlı kentlerinde Tanzimat'a kadar idare merkezi binası ve ayrı bir mahkeme binasına rastlanılmamaktadır. Kadıların kaldığı konak ayrıca kentin yönetim merkezi olarak kullanılmaktadır. Muhafız ve katiplerin yerleştiği bina belediye ve mahkeme binası kabul edilmekteydi. Benzer şekilde kadıların ulaşamadığı yerlerde görev yapan naiplerin de kendilerine ait konakları bulunmamakta ve naipler yönetim işlerini aynı yerden yürütmektedir. Örnekle açıklayacak olursak; 16. yüzyılda Bursa'da bulunan İbrahim Paşa Mahallesi, "Mahkeme Mahallesi" olarak bilinmektedir. İsimlendirme, mahallede binası bulunduğu için, kadının ikametinin bu mahallede olmasından dolayıdır (Çelik, 2019). "Tanzimat Fermanı, Osmanlı'yı yeni örgütsel araçlarla yeniden merkezileştirmek amacıyla atılan önemli bir adım olduğu için Osmanlı tarihinde vahametli bir siyasal eşik olarak kabul edilmektedir." (Avcı,

2014). Fermanın ardından yapılan her reform merkezi otoriteyi güçlendirmeye yönelik olmuştur. Bu dönemde devlet, vergi sistemi, hukuk gibi birçok alandaki yeni uygulamaları ile tüm ülkede temsil edilir olmayı amaçlayarak ülkenin tüm bölgelerine ulaşmaya, denetlemeye çalışmakta ve yeniden tasarlanabilir bir hale getirmeye çalışmıştır. Diğer bir ifadeyle, Tanzimat reformlarındaki amaç; hiçbir ayırım yapmadan bütün halk ile doğrudan ilişkiler kurabilen merkezi bir idare meydana getirmektir. Bürokratik aygıt yapılandırılarak, farklı yönetim stratejileri geliştirilmiştir. Bu sayede devletin yeni niteliklere sahip olmasının yanı sıra devlet ve toplum ilişkisi de dönüştürülerek yeni temeller üzerinde yeniden inşa edilmiştir (Çelik, 2019).

Tanzimat Dönemi boyunca ülkeyi yöneten devlet adamları halkı tanımak ve görünür kılabilmek amacıyla birçok reform yapmıştır. Örneğin; II. Mahmut döneminde başlayan ıslahatlar Tanzimat'ta çeşitlendirilmiş ve bu sayede toplumun her alanına nüfuz edilmeye çaba gösterilmiştir. 1831 ve 1844 yıllarında yapılan nüfus sayımlarını ilerleyen yıllarda daha detaylı sayımlar takip etmiş ve ölçekli haritalar yardımıyla ülke coğrafyası saptanırken vergi yükümlülüğünü belli bir düzene dahil edebilmek amacıyla arazi tahrirlerine başlanmıştır. 1858 tarihinde kadastro kayıt düzeni hazırlayabilmek için Tahrir-i Emlak Nezareti oluşturulmuş, yerel bürokratlardan oluşan komisyonlar köyleri, şehirleri ve kırsal alanları gezerek, parsellerin nasıl kullanıldığını, binaların değerini, sahiplerinin mesleğini, gelirini, statüsünü ve kimliğini kaydetmiştir (Haznedar & Erdönmez, 2012). Halkı görünebilir kılmaya yönelik çalışmalar bu örneklerle sınırlı kalmamıştır. Bu girişimlerin zaman içerisinde artış gösterdiğini ve yapılan tüm reformların iktidar-halk arasında ilişkileri yeniden yapılandıran bir süreç olduğunu ifade etmek yeterli olacaktır. Bu dönemde devlet bürokratik bir aygıt halini almakta, siyasi iktidar ise görünür hale gelerek halkı biçimlendirmeye çalışmıştır. Tanzimat Dönemi boyunca devletin toplumu ve kenti biçimlendirme çabasına girişmesi, halk ile devlet arasındaki bağın zayıfladığı bir döneme denk gelmesi tesadüf olarak kabul edilemez. Ayrıca bu dönem içerisinde merkez ve taşra arasındaki aracı olan kurumlar da işlevini önemli ölçüde kaybetmektedir. Geline bu son noktada Osmanlı Devleti; halkını yeniden kontrol alanına alabilmek ve siyasi otoritesini geri kazanabilmek için yaptığı reformlarla düzenleyici, belirleyici ve otoriter bir devlet halini almaya başlamıştır. Devlet, toplumu yeniden biçimlendirmek toplumsal alanda hakimiyeti sağlamak hasebiyle farklı türde birçok araca başvurmuştur. Bu araçlar arasında eğitim, bürokrasi, iletişim, ulaşım, dil ve din alanlarında yeni yönlendirme ve kontrol vasıtaları olduğu gibi kentsel alanı yeniden yapılandırma arzusu da aynı dönem içinde ortaya çıkmıştır (Bayram, 2017).

“Merkezi devleti etkin kılmak ve halka müdahale alanını genişletmek amacıyla yapılan reformlar, Batılı ülkelerin siyasi ve ekonomik nüfuzunun güçlendiği, Batı kültürü ile yakınlığın arttığı bir oluşum içinde ortaya çıkmıştır.” (Karabulut, 2016). Tanzimat Dönemi’ndeki devlet adamları için reformların temel amacı devletin devamlılığı sağlamaktır. Batı üstünlüğüne karşı Batı’nın kazanımlarından yararlanarak mücadele edilmeli, devleti ve oradan hareketle toplumu, kenti dönüştürmek için Batı’nın tekniğinden faydalanmalıdır. Bu amacın kent alanındaki paralel düşüncesi ise Batı tarzında bir kent yaratma isteğidir. Batılı anlamda kentleşmeyle ne anlatılmak istendiği doğru anlayabilmek için dönemin devlet adamlarının ve aydınlarının Batı algısının ne olduğuna bakmak gerekir (Haznedar & Erdönmez, 2012). 19. yüzyılda Osmanlı aydınları ve bürokratların resmi bir görev ya da eğitim amacıyla sık sık Avrupa kentlerine seyahat ettiği görülmektedir. Çoğunlukla Tercüme Odalarında yetişen bürokratlar Avrupa bilgisine sahip oldukları için gerçekleştirilen reformlarda etkili olmuşlardır. Ayrıca aydınların Batı ile karşılaşması ve oradaki tecrübelerini aktardığı gözlemlerini paylaştığı birçok Avrupa kenti üzerine kaleme alınan sefaretname ve seyahatname metinleri bulunmaktadır. Metinlere göre; Batı kentleri modernliğin birer sembolü olarak ifade edilmektedir. Ayrıca Batı kentindeki simetrik düzen, kentin iyi bir plan ve program dahilinde biçimlendiğini göstermektedir. Bu dönemde gazeteciliğin ve matbaanın yaygınlaşması, bu eserlerin geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını sağlamış, bu sayede Batı kültürü ve kentine ait ortak bir algı ve söylem gelişmiştir. Osmanlı aydınlarının aktardığına göre Batı kenti, ideal bir düzeni en iyi biçimde yansıtan kusursuzluktadır (Karabulut, 2016).

Tanzimat Dönemi’ne geldiğimizde yapılan kapsamlı reformlarla, Osmanlı’nın idari ve kurumsal yapısında pek çok değişiklik yaşanmıştır. Değişiklikler Osmanlı kentlerini doğrudan etkileyerek fiziki yapısına, kentlerdeki bina tiplerine ve kentin dokusuna da yansımıştır. Tanzimat’ta kentlerin yerel yönetimdeki hukuki ve idari işlevleri çeşitlenerek ticari etkinlikleri güçlenmiştir. Reformlarla değişen taşra yönetimi, yeni haberleşme araçlarının ortaya çıkması, yeniden örgütlenen eğitim yapısı ve iç güvenliğin yeniden düzenlenmesi Osmanlı’nın mekânsal yapısına daha önce görülmeyen çeşitli mimari öğeler dahil etmiştir (Haznedar & Erdönmez, 2012). Bu mimariler başta hükümet konakları ve onun yanında bulunan rüştiye, kışla, idadi gibi eğitim binaları, jandarma binası, adliye binası, belediye binası ve postane gibi binalardır. Yapılar daha çok hükümet konağının etrafında bir araya geldiği için hükümet meydanı olarak bahsedilen yeni bir merkez oluşturmuştur. Bu yeni merkez, kentlerdeki kent merkezi ve kamusal alan olgusunda kapsamlı bir değişimin yaşanmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte devlet ve toplum ilişkilerinde yeni idari merkez hem sembolik hem de işlevsel olarak

İstanbul'da daha iyi bir hakimiyet kurulmaya çalışıldığını göstermektedir (Avcı, 2014).

Aslında Tanzimatçı yöneticilerin ilgisini kent alanına çeviren konu estetik açıdan Batı'ya benzemek ve onu model aldıkları kentler yaratmak olmamıştır. Tanzimat reformlarını biçimlendiren temel devlet felsefesinin bir uzantısı olarak görüldüğü için kent alanına müdahale edilmiştir. Tanzimat'ta yapılan reformlarda genel bir düzen verme çabası görülmektedir. Bu çabanın temelinde merkezi devlet otoritesini yeniden inşa etmek vardır (Işık, 2019). Hakimiyet kurduğu topraklarda yeniden güç kazanmak isteyen Osmanlı Devleti bu dönem boyunca kentin her açıdan yeniden düzenlenmesine yani kentsel mekanda batılılaşma yönünde adımlar atmıştır. 1839'dan itibaren kenti biçimlendirmek amacıyla birçok yasal düzenlemenin temelinde bu düşünce olmuştur. Kent alanında yeni bir düzen yaratmak isteyen üst iradenin, belirlediği Batı'ya benzer bir kent şeması vardır ve bu şemayı uygulayamaya koyabilmek için pek çok düzenleme yapılmıştır. "Yapılan bu düzenlemeler yapı malzemelerinden bina yükseklikleri ve oranlarına ilişkin şartlara, kamulaştırma ve parselasyon hakları gibi yeni mülkiyet düzenlemelerine, yeni ulaşım araçlarının işleyişini kolaylaştırmaya ve yangınların önlenmesine yönelik yol düzenlemelerine kadar uzanan bir kurallar bütünü oluşturmuş, böylece detaylı bir imar mevzuatı ortaya çıkmıştır" (Ayık vd., 2003).

TANZİMAT'TA KENTLEŞME VE KENTSEL MEKANDA BATILILAŞMA

Osmanlı'da kent alanının mimari ve kentsel anlamda Batılılaşması Tanzimat'tan önceki dönemde Batı'ya ait barok ve rokoko kavramlarının kullanılmasına kadar uzanan bir dönemi ifade etmektedir. 18. yüzyılın sonlarından itibaren bir belediye kurumunun olmaması, özel mülkiyet ve kamusal mekan arasındaki belirsizlikler, vakıf kurumunun varlığı, dar sokak yapısı gibi kentsel sorunlar 1839'dan sonra Tanzimat Dönemi içerisinde kentsel düzenlemeye yönelik fermanlarla toplumun ve kurumların modernleşme projesinin bir parçası olmuştur (Kavak, 2022). Tanzimat ile birlikte kentleşme hareketinin de arttığı bu dönemde reform hareketleri Batılı ülkelerin reformları örnek alarak yapılmıştır. Ayrıca eğitim ve yerel yönetimler için yenileşme hareketlerine de önem verilmiştir. Osmanlı'da devletin merkezi yönetimi önem taşıdığı için kentleşme ile ilgili yenilik hareketleri Batı örnek alınmasına rağmen merkezi yönetim gücüne zarar vermeyecek biçimde tasarlanmıştır. Tanzimat Dönemi ile başlayan reform ve değişim hareketleri birçok alanda yayılmıştır. Bu hareketlerden biri de kentleşmeyi doğrudan etkileyen göç hareketleri olmuştur ve göç hareketlerinde en fazla etkilenen şehir İstanbul'dur (Güntan, 2007).

Osmanlı'nın Batı tarzında modernleşmesinin ve imparatorluğunun kalıcı olduğunun halka

sunulmasındaki araç mimarlıktır. Kentsel dönüşüm ve kent alanının Batılı ülkelere göre yeniden şekillendirilmesi mimarlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Kentlerin kamu yatırımları aracılığıyla yenilenip gelişmesi, imparatorluğun yeni kamusal imajının halkın ve devlet görevlilerinin katılımıyla hazırlanan törenlerde sergileneceği alanlar sağlıyordu (Gül Yurt, 2020). Örneğin; Abdülhamit'in saltanatı sürecince, kamu yapıları aracılığıyla Osmanlılık eyaletlerdeki kentlerin dokusuna kalıcı olarak işlenmiştir. Kentlerin güzelliği, çağdaşlığı ve Batılı tarzda gelişmesi kartpostallar ve fotoğraf albümleri halinde yabancı ülkelere gönderilen kamu yapılarının, okulların, parkların ve hastanelerin resimleri aracılığıyla tüm dünyaya sergilenmiştir. Osmanlı'da kamu yapıları kentin topografyasına hakim yerlere konumlandırılırdı. Kışlalar, hastaneler, çeşmeler, hükümet konakları ve okullar, sur dışında kalan tepeler, meydanlar ve nehir kenarlarında, tarzları ve süslemeleriyle devletin modernliğinin hem görsel hem de fiziksel açıdan temsilleri olmaları amaçlanmıştır. Bahsedilen bu yapılar zamanı ve kentsel mekanı yeni Batılı tarzda ve sosyal-siyasi anlamlar yeniden biçimlendirmektedir. Devletin gücünü ve varlığını mimarlık ile kente yansıtması bu dönemde ortaya çıkmamıştır. Tanzimat'tan önceki klasik Osmanlı döneminde camiler, ince minareler ve kubbeler ile özellikle Balkanlarda fethedilen kentlerdeki devletin gücünün ve varlığının önemli simgeleridir.

Tanzimat dönemi ile devletin kamusal alandaki müdahalesinin artmasının neticesinde mimari alandaki müdahalenin de artış gösterdiği görülmektedir. II. Mahmut döneminde memurluğun bir meslek olarak kabul edilmesi amacıyla çalışmalara başlanmasına rağmen ilk kez II. Abdülhamit döneminde 1877'den sonra memurların sicilleri tutulmuş ve 1883 tarihinde alınan bir kararla memuriyete giriş, terfi, disiplin ve emeklilik konuları düzenlenmiş ve devlet daireleri ve vilayetlerdeki memur sayısında büyük bir artış yaşanmıştır. Bu gelişmeler büyük çaplı kentsel inşa programlarının hayata geçirilmesini gerektirmiştir. Tanzimat Dönemi ile birlikte kentlerde inşa edilecek kamu binalarının sur dışında intizam edilen büyük meydanlara, yaptırılmaları sayesinde yeni kentsel merkezler yaratılması ve kentsel gelişimin Batı tarzında gelişmesi amaçlanmıştır. Kentsel örnekler verecek olursak; Şam'da Merce Meydanı'nın yeni kent merkezi olarak düzenlenmesi, Beyrut, Halep, Trablusgarp ve Halep'te kentsel alanın güzelleştirilmesi gibi çalışmalar yapılması Osmanlı yöneticilerinin Tanzimat ile birlikte gerçekleştirdiği önemli çalışmalarıdır. Tanzimat'ta kentlerin dönüşümü ve gelişimini sağlayan önemli dış etkenlerden biri de 19. yüzyılda Akdeniz'de önem kazanan deniz ve karadaki yeni ulaşım ağları olmuştur. Bu bağlantılar ekonomik gelişme etkili olduğu için büyük önem arz etmekteydi. Deniz yoluyla Avrupa'ya ve dünya ekonomisine bağlanan liman kentleri 1840'lı

yıllardan itibaren önemli bir gelişim göstermeye başlamıştı. Osmanlı da kentsel gelişimi sağlayabilmek amacıyla en büyük yatırımı bu ulaşım ağının ve bağlantıların oluşturulması için yapmıştır. Devletin Avrupalı sermayeli şirketlere verdiği işletme ayrıcalıkları karşılığı yaptırılan Haydarpaşa, Dersaadet, İzmir, Beyrut, Selanik, Sakız limanları ile kentlerde modern liman tesisleri oluşturmak bu sayede gelişmenin sağlanması amaçlanmıştır (Karabulut, 2016). Tanzimat sonrası dönemde gelişmelerine destek verilen liman kentleri, Osmanlı imparatorluğu ve önemli vilayet merkezleri ile entegrasyonunun artırılması amaçlanan Suriye, Hicaz, Filistin bölgeleri ve Balkanlarda Osmanlı imparatorluk imajının geliştirilmesi amacıyla yapılan imar çalışmaları ve yeni inşa edilen kamu binaları ile kent kurgusunun bir parçası olmamalarına rağmen aynı imparatorluk imajını yineleyen yapılar olarak ortaya çıkmaktadır (Özcan, 2006).

19. yüzyılda Avrupa’da oldukça yaygın bir mimari biçim olan eklektiksizim kamu yapıların inşasında tercih edilmeye başlanmıştır. II. Abdülhamit döneminde İstanbul’daki Avrupalı mimarlar tarafında yapılan kamu binalarının mimari stilleri çoğunlukla oryantalist ve Art Nouveau tarzında olsalar da, devletin vilayetlerde yaptırdığı kamu binalarında süslemesi oryantalist motiflerle yapılan, imparatorluğun gücünü ve görkemini gösterecek klasisizme yakın bir tarzın tercih edildiği görülmektedir. Bu dönemde kentsel mekanda yaşanan batılılaşma ile devletin, kenti yeniden yapılandırarak Batı’da gelişmelere ve modernliğe yakın olmaya çabaladığını söyleyebiliriz. Ekonomideki zor şartlara rağmen kentsel alanın yeniden inşa edilmesi imparatorluğu halka güçlü ve homojen bir yapı olarak yansıtmayı başarmıştır (Gül Yurt, 2020).

SONUÇ

Tanzimat reformlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan kentsel dönüşüm zaman içerisinde imparatorluk geneline yayılmıştır. Osmanlı yöneticilerinden III. Selim döneminden itibaren imparatorluğun parçalanması önlemek ve devletin varlığını devam ettirebilmesi için reformlar aracılığıyla toplumu ve devleti modernleştirmeyi amaçlamışlardır. .II. Mahmut’un reformları ve Tanzimat Dönemi ile devam eden süreçte devlet yapısının ve İstanbul’daki merkezi yönetimin yeniden Batılı tarzda düzenlenmesi amaçlanmıştır. Batı tarzında yapılan reformların sonucunda özellikle İstanbul’daki kentsel modernleşme, II. Abdülhamit döneminde imparatorluğun geneline yayıldığını görmekteyiz.

Geleneksel yapıya çok fazla müdahale edilmeden imparatorluğun farklı alanlarındaki kentsel yapı kapsamlı bir biçimde yeni bir programla inşa edilen idari binalar, hükümet konakları, okullar hastaneler, meydanlar, açılan yeni caddeler askeri yapılar ve oluşturulan kentsel

yönetim merkezleri ile kısa bir zaman içerisinde önemli bir dönüşüm geçirerek Osmanlı kentleri Tanzimat reformlarıyla yeniden düzenlenmiştir. Yaşanan toprak kayıplarının sonucunda imparatorluğun birçok bölgesi yabancı etkisine ve müdahalesine açık hale gelmiştir. Kamu yapılarındaki reformlar imparatorluğun gücünün görsel ifadeleri olmuş ve devletin varlığını görünür kılma amacıyla inşa edilmişlerdir. Kentsel mekanda batılılaşmaya sebep olan yeni kamu yapılarında Batı etkisine rağmen ortak mimari bir dil ortaya çıkmıştır. Mimaride kullanılan tuğralar, devlet armaları, mimari üslup ile kent, devleti simgelemenin farklı bir aracı olmuştur. Tanzimat sonrası dönemde ortaya çıkan yeni Osmanlı kenti aslında İmparatorluğun amaçlanan birliğinin ve bütünlüğünün görsel bir ifadesi olmuştur. Osmanlı coğrafyasında Balkanlardan Ortadoğu'ya uzanan birçok farklı kent kentleşmedeki reformlarla birbirlerine benzer bir görünüme sahip olmuştur. Pek çok kentin modern altyapısı bu dönemde oluşturulmuş ve inşa edilen pek çok kamu yapısı ve kentsel düzenlemeler günümüzde hala büyük ölçüde kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. (2019). *Geç Osmanlı Erken Cumhuriyet Döneminde Değişen Kent Dokusunun Süreklilik Bağlamında İncelenmesi* [Doktora Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi. İstanbul.
- Ayık, M., Çoker, Z., Özer, A., Aldan, M., Toraman, Ö., Yüksel, A., Tekmen, M., Kesim, E., & Aslaner, A. (2003). Osmanlıdan Günümüze Türk Kentinin Değişen Kimliği. *Türk İdare Dergisi*, 2(441), 375.
- Avcı, Y. (2014). *Tanzimat Döneminde Kent Mekanında Devletin Erki ve Temsili: Hükümet Konakları* (C. 1). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bayram, P. (2017). 19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Kentleşme: Yönetimsel Reformlar İle Osmanlı Aydınlarının Kent Üzerine İzlenimlerine Dayalı Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 227-244.
- Çelik, F. (2019). Geç Osmanlı Dönemi Kentsel Mekanda Batılılaşma Etkileri: Konya Millet Bahçesi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1(44), 331-350. <https://doi.org/10.21563/sutad.511681>
- Güntan, Ç. (2007). *II. Abdülhamit Döneminde İmparatorluk İmajının Kamu Yapılar Aracılığı ile Osmanlı Kentine Yansıtılması* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik

Üniversitesi. İstanbul.

Gül Yurt, R. (2020). Kentleşmenin Tarihsel Gelişimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(7), 19- 44.

Haznedar, B., & Erdönmez, E. (2012). Sosyal İletişim Ara yüzü Olarak Kentsel Mekan. *Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları*, 2(1), 211.

Işık, C. (2019). *Modernleşme Sonrası Değişim: Türkiye’de Kentlerde Farklılık Vurgusu*. *Uşak University Journal Of Social Sciences*, 2(8), 1-12.

Karabulut, M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 49-65.

Kavak, M. K. (2022). *Son Dönem Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Kentleşme Politikaları* [Yüksek Lisans Tezi]. Karabük Üniversitesi. Karabük.

Özcan, K. (2006). Tanzimat’ın Kent Reformları: Türk İmar Sisteminin Kuruluş Sürecinde Erken Planlama Deneyimleri (1839–1908). *Osmanlı Bilim Araştırmaları*, 7(2), 150-172.

İKİNCİ MEŞRUTİYET'İN İLANI SÜRECİNDE İTTİHATÇILARIN FİKİRLERİNİN ANADOLU'YA VE KONYA'YA GİRİŞİ⁶⁰

Öğr. Gör. Dr. Abdulkerim SAKA

Selçuk Üniversitesi,

sakaks.tarih@gmail.com - 0000-0003-0440-8858

ÖZET

İttihat ve Terakki Cemiyeti Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi için verilen mücadelede ortaya konulan fikir ve düşünceleri basın yayın yolu ile Osmanlı toplumuna yaymaya çalışmıştır. İttihatçı aydınların fikirlerinin Osmanlı toplumunda yayılmaya başlaması ve mevcut durumdan kaynaklanan kitlesel memnuniyetsizlikler İkinci Meşrutiyet'e giden yolun zemininin oluşmasında etkin rol oynamıştır. Cemiyet Osmanlı toplumunda bu değişimin kitlesel olarak ortaya çıkmasında İkinci Meşrutiyet gibi önemli bir kırılmayı inşa etmiştir. İttihatçıların yayınları kısmen Rumeli ve İstanbul başta olmak üzere muhtelif yerlerde dağıtılmaya çalışılmıştır. Lakin Anadolu coğrafyasında bu oldukça zor olmuştur. Konya'nın meşrutiyet fikri ile tanışma süreci Anadolu'da bu tür fikirlerin yayılmasında karşılaştığı zorluklara benzerlik göstermektedir. Fakat Konya'yı farklı kılan pek çok etken vardır. Bunların en başında Konya'nın merkezî ve tarihî bir yer olmasının yanı sıra önemli bir sürgün merkezi olmasıdır. Zengin bir kültür ve medeniyet birikimi, devrinin pek çok ulemasına ev sahipliği yapıyor olması ile birlikte muhtelif tarikat ve kimliklere de ev sahipliği yapmış olması anayasal ve özgürlükçü fikirler ile erken tanışmasında etkili olmuştur. Bu hususta konsolosluklar pek çok yerde olduğu gibi Konya'da da İttihatçıların evrak ve fikirlerini ihtiva eden basın yayın organlarının dolaşımında önemli birer aktör olmuşlardır. Yeni açılan eğitim kurumları da anayasaya dayalı yönetim fikrinin yayılmasında faaliyet göstermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Meşrutiyet, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Anadolu, Konya,

1. Giriş

Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketlerinin yaşandığı dönemlerde Batı ile sürekli bir etkileşim hâlinde olduğu görülmektedir. Önceleri Batı karşısında elde edilmiş olan kapsamlı üstünlük Osmanlı toplumu, bürokrasisi ve kurumsal kimliği tarafından istikrarlı hâle getirilemediği için XVII. yüzyıl itibarıyla yerini yenilgilere bırakmıştır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nin önündeki tek çare modernleşmek olmuştur. Osmanlı Devleti'nde modernleşme ya da Batı karşısında geri kalmışlığı yenmek için III. Selim döneminde başlayan, fakat acı bir sonla karşılaşan çözüm arayışları, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile

⁶⁰ Bu çalışma, yazarın hazırladığı *İkinci Meşrutiyet Konya'sında Siyasal Yaşam (1908-1914)* isimli doktora tezinden üretilmiştir.

canlandırılmak istense de yapılan yenileşme çalışmalarının temel özelliği olan yeni ile beraber eskinin ihya edilmesi çabaları bu arayışları sonuçsuz bırakmıştır (Göyünç, 1983, s. 18).

Hilmi Ziya Ülken yapılan yenileşme hareketlerinin başarısız olma nedenlerini ele alırken şu iki engeli de vurgulamaktadır: “1- Modern araştırmayı hatta eğitimi, din için tehlikeli sayan fanatik-skolastik zihniyet; 2- Modern araştırmanın derin köklerine kadar inmeye sabredemeyen ve her şeyden önce, gücünün ihtiyacına cevap vermek isteyen idareci zihniyet” (Ülken, 2014, s. 25). Bu minvalde yenileşme teşebbüsleri semeresiz kaldığı gibi, dış müdahaleler devlet idaresine çok daha hızlı nüfuz etmeye başlamıştır (Tunaya, 1948, s. 586). Giderek artan sorunlar karşısında aydınların arayışları anayasal düzen fikrini ortaya çıkarmıştır.

Osmanlı Devleti’nde XIX. yüzyılın ikinci yarısı itibarı ile hız kazanan bir anayasal yönetim fikirlerinin ortaya konulması süreci görülmektedir. 1865’te ortaya çıkan ve “Türkistan’ın erbab-ı şebabı” olarak bilinen Yeni Osmanlılar veya Genç Osmanlılar, Kanun-i Esasinin inşasında önemli rol oynamışlardır (Mardin, 2001, s. 42). Özellikle güçlü merkezi otoriteye sahip devletin, toplum ile devlet arasındaki ilişkilerde ortaya çıkardığı tahakküm sorunu Batı dünyasının yaşamış olduğu problemlerin benzeridir. Bundan dolayı da Tanzimat ve Birinci Meşrutiyet dönemi aydınları siyasal iktidarın yetkilerinin sınırlandırılması ve kuvvetler ayrılığı ilkesinin benimsenmesi hususunda Batılı düşünürlerden etkilenecek bir sentez oluşturmaya çalışmışlardır.

1876’da başlayan Birinci Meşrutiyet hareketi kısa süre sonra askıya alınmıştır. Fakat anayasal yönetim şeklinin yeniden tesis edilmesi çabaları son bulmamıştır. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin mücadelesi neticesinde 1908 senesinde İkinci Meşrutiyet’in ilanı ile hedeflenen yönetim tarzına ulaşılmıştır. Tunaya, İkinci Meşrutiyet’in ilanını uzun asırlar boyunca uyuyakalan bir devin uyanıp düşünmeye başlamasına benzetmektedir (Tunaya, 1948, s. 586). Toplumun meşrutiyetin ilanı hususundaki iştiyakı Tunaya’nın bu tespitini doğrulasa da İkinci Meşrutiyet beklentileri karşılamamıştır.

Taşrada yer alan önemli vilayetlerden biri olan Konya da bu süreçte devletin merkezi olan İstanbul’a benzer bir süreç görülmektedir (Aslaner, 2006, s. 2). Gerek aldığı sürgünler neticesinde merkezi otoriteye karşı oluşan atmosfer gerekse İkinci Meşrutiyet’in ilanı sonrası yurdun her tarafında olduğu gibi basın yayın hayatında ortaya çıkan serbestlik ve renklilik, Türk siyasi hayatı açısından Konya’yı önemli bir Anadolu şehri kimliğine kavuşturmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti İkinci Meşrutiyet’in ilanına giden süreçte Osmanlı coğrafyasının birçok yerine fikir ve düşüncelerini ulaştırma çabası içerisinde olmuştur. Bu fikri etkileşim Konya örneğinde olduğu gibi birden fazla aracı ve yöntemin kullanılması şeklindedir.

2. Meşrutiyet Fikrinin Osmanlı Coğrafyasına Yayılması

2. 1. Meşrutiyet Fikrinin Anadolu’ya Girişi

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi için verdiği mücadelede ortaya koyduğu fikir ve düşüncelerini basın yayın yolu ile Osmanlı toplumuna yayma, anlatma ve kabul ettirme çabası, anayasal yönetim anlayışının toplumca

benimsenmesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü bu anlamda verilen mücadele hem diplomasi hem de devletler hukuku açısından önem arz etmektedir. Özellikle Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'nin muzır yayın olarak tasnif ettiği İttihatçı basın yayın kaynaklarının Osmanlı coğrafyasına girmesinde izlediği yardımcı politika ve elçiliklerin buna araç olması devletlerarası hukuk kurallarının ihlal edilmesi sonucunu doğurmuştur. Özgürlükçü kavramlar ve fikirler, Batı'da matbuatın gelişimi ile yakından ilgilidir. Kulaktan kulağa yayılan bilginin yerine kitap gibi yazılı kaynakların geçmesi toplumda zamanla eleştiri kültürünü de inşa etmiştir. İttihatçı aydınların fikirlerinin Osmanlı toplumunda yayılmaya başlaması ve mevcut durumdan kaynaklanan kitlesel memnuniyetsizlikler İkinci Meşrutiyet'e giden yolun zemininin oluşmasında etkin rol oynamıştır.

Anadolu'da geniş halk kitleleri, İttihat ve Terakki ismini İkinci Meşrutiyet'i müjdeleyen telgraflardan duymuş (Birinci, 2012, s. 36) fakat cemiyetin fikir ve düşünceleri ne bu süreçte ne de öncesinde toplum tarafından tam olarak anlaşılammıştır. Nitekim aslen Konyalı olan Sadrettin Karatay'ın İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemde Kütahya'da bulunuyorken yaşadıkları oldukça ilgi çekicidir:

“Anlamını kavrayamadığımız hürriyet sözünü o zaman duymuştuk ilk defa (10 Temmuz 1324). Onun yanında adalet, müsavat, uhuvvet denilen kardeş terimler de vardı. Sonradan bu kelimelerin Fransız İhtilali'nden kalma terimler olduğunu öğrendik. ...Çekilen nutuklarda vatan ve millet sözleri de geçiyordu. Bunlar da yeni mefhumlardı bizler için”(Karatay, 2005, ss. 83-84).

Anadolu coğrafyası, Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihi boyunca devleti askerî yönden besleme gibi önemli bir vazifeye sahip olmuştur. Lakin diğer bölgeler ile kıyaslandığı vakit ciddi bir göz ardı edilmişliğin ortaya çıktığı görülmektedir. İnsan gücü ve tarımsal anlamda önemli bir kaynak olarak devleti besleyen Anadolu'nun, bürokraside ve devlet işlerinde katkılarıyla uyumlu bir ağırlığının olmadığı görülmektedir (Kushner, 2009, s. 103). Buna dayalı olarak Anadolu insanı dünyada yaşanan değişim ve özellikle de kişi hukukuna dayalı özgürleştirici gelişmelerden uzun süre boyunca uzak kalmıştır. Fakat İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı toplumunda bu değişimin kitlesel olarak ortaya çıkmasında İkinci Meşrutiyet gibi önemli bir kırılmayı inşa ederek etkin rol oynamıştır.

İttihatçıların yayınları, kümelenedikleri Avrupa ülkelerinde ve Mısır'da çıkarılabilmiş, kısmen Rumeli ve İstanbul başta olmak üzere muhtelif yerlerde dağıtılmaya çalışılmıştır. Lakin Anadolu coğrafyasında bu mümkün olmamıştır. Makedonya bölgesinde yükselen sorunlara istinaden buraya yığılan İttihatçı askerî kadrolar gittikleri kentler arasında hem ihtilalci teşkilatların haberleşmesini sağlamış hem de propaganda evrakını taşımışlardır (Bayur, 1991, s. 318). Cemiyet için bu yöntem yeterli değildir. Bu nedenle Anadolu'da kurulmuş olan konsolosluklardan da yararlanma yoluna gidilerek hızlı bir haberleşmenin yanı sıra propaganda evrakının Osmanlı coğrafyasına dağıtılması ve anayasal fikirlerin topluma yayılması sağlanmaya çalışılmıştır (Şaşmaz, 2002, s. 224). Yine aynı amaca yönelik yabancı postahanelerden de faydalanma yoluna gidilmiştir. Nitekim XVI. yüzyıl itibari ile Osmanlı topraklarında başlayan yabancıların postacılık faaliyetleri ciddi gelişim göstermiştir (*Geçmişten*

Günümüze Posta, 2007, s. 173; Bayur, 1991, s. 321; Menteşe, 2019, s. 13). Anadolu'da en geniş posta teşkilatına sahip olan Avusturya XIX. yüzyıla gelindiğinde İstanbul, İzmir ve Selanik başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasında 78 adet postahane açmıştır (İhsanoğlu, 1994, s. 603; Kuran, 1945, s. 226). Bu yabancı postahaneler haberleşmenin yanı sıra yabancı yayınları ve İttihatçıların evraklarını buldukları yerlerden Osmanlı ülkesine soktukları için Sultan İkinci Abdülhamid buna engel olmaya çalışmıştır. Lakin dönemin diplomatik şartlarının bu engellemeye elverişli olmaması ve elçiliklerin sert tepki göstermesi nedeniyle buna engel olunamamış, bu yayınlar ve İttihatçıların evrakları Anadolu'ya girmeye devam etmiştir (*Geçmişten Günümüze Posta*, 2007, ss. 177-178; Yazıcı, 1981, s. 145). Posta teşkilatında görevli olan Talat Bey ve arkadaşları bu süreçte cemiyete ait gazete ve mecmuaları dağıtırken yakalanmış ve ceza almışlardır (Menteşe, 2019, s. 25). Ayrıca Selanik ve İzmir gibi liman şehirleri de söz konusu evrak ve yayınların Anadolu'ya girişinde önemli rol üstlenmişlerdir (Bayur, 1991, s. 310).

Öte yandan İttihatçılar Rusya ve İran'da meydana gelen ayaklanmaları desteklemekteydiler. Çünkü buralarda kurulacak olan serbest yönetimden yararlanarak Anadolu'ya doğudan da girerek propaganda ve fikirlerini ulaştırabileceklerini düşünmekteydiler. Bu maksatla Çerkezlerden ve kaçakçı Kürtlerden faydalanılması zaman zaman cemiyet mensupları arasında konuşulmuştur (Bayur, 1991, ss. 340-358).

İttihatçıların genel olarak Batı ülkelerinde yürüttükleri mücadelede devletlerarası ilişkilerin millî menfaatlere isnat olduğu gerçeğini göz ardı etmeleri belli dönemlerde kendilerini zora sokmuştur. Osmanlı Devleti'nin diplomatik yöntemler ile dışarıdaki bu muhalif hareketi engelleme çabaları zaman zaman karşılık bulmuş, bu ülkeler cemiyet mensuplarının faaliyetlerine son verdiği gibi üyelerini ülke dışına da çıkarmıştır (Küçükılınç, 2016, ss. 20-21). İttihat ve Terakki Cemiyeti Bağdat Şubesi üyelerinden Dr. Hikmet Süreyya, Paris'te bulunan merkeze yazmış olduğu bir mektupta İngiliz postahanelerinin gizli evrakları deşifre ederek yerel hükûmete ihbar ettiği, hatta İngiliz sefarethanesine iltica etmesine rağmen Ermeni olmadığı için kendisini kabul etmediklerini bildirmektedir (Arif Cemil, 2004, ss. 75-76; Küçükılınç, 2016, s. 21). Yabancı devletler, Osmanlı Devlet idaresine karşı gelişen bu muhalefet hareketini kendi çıkarlarının önüne geçirmemiştir.

Cemiyet ve mensuplarının bütün bu mücadelesinin dışında Anadolu'nun muhtelif yerlerine sürgün edilen aydınların gittikleri yerlere özgürlükçü fikirleri taşınması da Anadolu'da meşrutiyetçi fikirlerin yayılmasına katkı sağlamıştır. Bu süreç siyasi ve askerî zeminde güç kazandıkça yoğunluk kesbetmiş, sonuç olarak toplum bir ölçüde meşruti bir idare için istekli hâle gelmiştir.

2. 2. Meşrutiyet Fikrinin Konya'ya Girişi

Konya'nın meşrutiyet fikri ile tanışma süreci diğer taşra vilayetleri ile oldukça benzerlik göstermektedir. Fakat Konya'yı farklı kılan pek çok etken vardır. Bunların en başında Konya'nın merkezî ve tarihî bir yer olmasının yanı sıra önemli bir sürgün merkezi olmasıdır. Zengin bir kültür ve medeniyet birikimi, devrinin pek çok ulemasına ev sahipliği yapıyor olması ile birlikte muhtelif tarikat ve kimliklere de ev sahipliği yapmış olması anayasal ve özgürlükçü fikirler ile erken tanışmasında etkili olmuştur.

Konya, dönemin birçok aydınına sürgünler dolayısıyla zaruri ev sahipliği yapmıştır. Çünkü sürgün bölgesi olarak önemli bir yerdir. Sürgün edilenlerin arasında Sultan İkinci Abdülhamid'e muhalif olarak bilinen Ali Bey (İngiliz Ali, İttihat ve Terakki Cemiyetinin önde gelen isimlerinden Ahmet Rıza Bey'in babası), Ziya Paşa (Uçman, 1995, ss. 475-479) ve Ebüzziyâ Mehmed Tefvik Bey (Ebüzziyâ, 1995, ss. 374-378) gibi mühim isimlerin bulunması Konya'nın önemini ve fikir zenginliğini anlamamız hususunda bize kıymetli ipuçları sunmaktadır. Bu isimler içerisinde Ebüzziyâ Mehmed Tefvik Bey Konya'ya yalnız sürgün edilmemiştir. Beraberinde Sultan II. Abdülhamid'i zehirleme gibi bir amacının olduğu jurnali üzerine Hariciye müdürlerinden Mustafa Ruhi Bey ve Miralay Hakkı Şinasi Paşa da sürgün edilenler arasındadır. Aynı şekilde Konya'ya sürgün edilen diğer isimlerden bazıları şunlardır: Bahriye eczacılarından İbrahim Halil Bey, Arnavut Murat Toptani Bey, Mustafa Ruhi Bey'in Oğlu Hikmet, Nazmi Bey, Deli Fuad Paşazade Hatreddin,—Ebüzziyâ Mehmed Tefvik Bey'in oğlu Talha Bey, Harbiye talebelerinden Cemil (Doğancılar) ve Hüsameddin (Kör) (Kuran, 1945, ss. 174-179). Ebüzziyâ Mehmed Tefvik Bey'in evinde yapılan muhtelif toplantılar ile Konya'da bulunan cemiyet mensupları ve muhalifler bilgilendirilirken bu toplantılarda meşrutiyetçi fikirlerin anlatılması dikkat çekmektedir (Kuran, 1945, s. 179). Ebüzziyâ Mehmed Tefvik Bey, Konya'daki faaliyetleri nedeni ile yakın takip altında tutulmuş, buna dayalı olduğu tahmin edilen bir yıllık hapis hayatı olmuştur (Tevfik, 1974, s. 353). Sürgün edilen isimlerin buldukları yerlerde meşrutiyet fikrinin yayılmasında etkili oldukları bilinmektedir.

Konsolosluklar pek çok yerde olduğu gibi Konya'da da etkili bir şekilde İttihatçıların evrak ve fikirlerini ihtiva eden basın yayın organlarının dolaşımında önemli birer aktör olmuşlardır (Apak, 1988, s. 14). Eğitim almak gibi amaçlar ile Konya dışına çıkan aydınların da meşrutiyet fikri ile tanışması ve daha sonra Konya'ya döndüklerinde bu fikirlerin taşıyıcısı olmaları meşrutiyetçi fikirlerin Konya'ya girmesinde etkili olan yöntemler arasında zikredilebilir. Döneminde fikirleri, eserleri ve şiirleri ile iz bırakmış olan Ermenekli Hasan Rüştü (Kel Şair) bunlardan birisidir. Musa Bey ya da Tol Medresesi olarak bilinen medresede müderrislik yapmış bir aileye mensup olan Hasan Rüştü, babasının ölümünden sonra önce Konya Yusuf Ağa medresesine ardından da İstanbul'a giderek devrin muhtelif âlimlerinden ders alarak bir yandan da mülkiyeye girdi (Yeniterzi, 2012, s. 253). Mülkiyede okuduğu yıllarda Ziya Paşa ve Namık Kemal'in eser ve fikirleri etkisinde şiirler kaleme alan Hasan Rüştü durumun jurnal edilmesi sonucu son sınıfta üç yıllık bir hapis hayatının ardından Ermenek'e sürgün edildi ve burada medrese hocalığı yaptı (Yeniterzi, 2012, s. 253). Burada ders verdiği süre zarfında talebelere meşrutiyetçi fikirlerin aşılmasında rol oynadığı gerekçesi ile yeniden sürgün edilerek önce İzmir'e ardından da Selanik'e gönderildi (Süslü, 1937, s. 14). Bu duruma yakın bir örnek olarak eğitimini tamamlayan memur ve askerlerin taşraya gönderilenleri içerisinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ilgi duyanları ve cemiyet mensubu olanları mevcuttur. Bunlar da gittikleri yerlere fikirlerini taşımışlardır. Buna örnek olarak Serbestzade Ahmet Hadimi verilebilir. 1907 yılında Konya defterdarlığı vazifesine getirilmiştir (Şahin, 1995, ss. 72-73). Burada meşrutiyet fikrinin yayılmasında rol oynamış olduğu düşünülmektedir.

Yeni açılan eğitim kurumları da anayasaya dayalı yönetim fikrinin yayılmasında etkili olmuştur. Bu kurumlar arasında yer alan Konya Hukuk Mektebi, zikredilmesi gereken önemli bir kurumsal kimliğe sahiptir. 1907 yılında kurulan bu mektebin ilk müdürü siyasi sürgünde

bulunan Emrullah Efendi'dir (Kazıcı, 1995, ss. 165-166; Ergün, 1982). Mektepte verilen eğitim ve derse giren hocaların düşünceleri üzerindeki İttihat ve Terakki Cemiyeti fikirlerinin etkisi söz konusu çevreyi de etkilemiştir. Konya'da bulunan Mevlevi ve Nakşi tarikatları da mevcut yönetim ile iyi ilişkilere sahip değillerdir. Bu nedenle Mevlevi dergâhı sürekli olarak gözetim altında tutulmuş ve muhalifler ile görüşmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Ulema üzerinde önemli derecede etkisi olan Çelebi Efendi ve Nakşi tarikatının önde gelenleri siyasi sürgünler nedeni ile Konya'ya gelenlerle ilgilendikleri gibi cemiyet mensuplarını da desteklemekten geri durmamışlardır (Aslaner, 2006, s. 25). Bütün bu şartlar altında Konya, meşrutiyet fikri ile hem muhalif kişilerin çabaları hem de bazı kurumsal kimliklerin çabaları sonucu tanışmıştır. Meşrutiyetin ilanını kurtuluş reçetesi olarak addeden Konya aydın ve uleması, İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında basın hürriyetinin getirmiş olduğu çok sayıda gazete ve mecmuada fikir ve düşüncelerini sansüre uğramadan dile getirmişlerdir.

Sonuç

İttihat ve Terakki Cemiyeti İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar mücadelesini muhtelif yollardan sürdürmüştür. Basın yayın yolu ile ortaya koyulan fikirler bu yollardan birisi olarak topluma muhtelif kanallardan ulaştırılmıştır. Anadolu insanının bu fikirler ile tanışması kolay olmamıştır. Aydınların gizli yollardan elde ettikleri kaynakla toplumun belli bir kesiminin İttihat ve Terakki Cemiyetinin mücadelesinden haberdar olmasını sağlamıştır. Lakin tam olarak cemiyetin İkinci Meşrutiyet'in mimarı gerçeği anlayamamıştır. Hürriyetin ilanı ile beraber basın yayın alanında ortaya çıkan serbestliğe istinaden yaşanan bilgi kaynağı bolluğu cemiyetin mücadelesini ve ehemmiyetini de ortaya çıkarmıştır.

Yasaklı yayın olarak nitelendirilen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikir ve düşüncelerine havi gazete, mecmua ve risaleler görevli askerler veya memurların yanı sıra yabancı devlet temsilcileri ve görevlilerince yurda sokulmuş ve gizlice dolaştırılmıştır. Bu durum Konya'da da benzer şekilde cereyan etmiştir. Bütün bunların yanı sıra sürgün edilen muhalif isimler ve modern eğitim kurumları da bu fikirlerin öğrenilmesinde etkili olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin memleketin istikbalini kurtarmayı işaret eden fikir ve düşünceleri cemiyetin gizliliğinden mülhem güçlülüğü inancı ile beraber toplumu etkisi altına almıştır. Dönemin şartlarının devletin aleyhinde işliyor olmasının bunda oldukça etkili olduğu görülmektedir. Sonuç olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti Anadolu coğrafyasında olduğu gibi Konya'da da mevcut yönetime karşı toplumun gönlünde bahsedilen yöntemler ile yer edinebilmiş, verdiği mücadelede başarıya ulaşarak İkinci Meşrutiyet'i ilan ettirmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesi toplumsal tercihlere yön veren fikirlerin beklentilere cevap vermesi ihtiyakını doğursa da bu mümkün olmamıştır. Muhalefetin doğuşu da bunun üzerine inşa edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Apak, R. *Yetmişlik Bir Subayın Anıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Cemil, A. *Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki*, Alternatif Yayınları, Ankara, 2004.
- Aslaner, S. *İlmiye Sınıfının II. Meşrutiyeti Algılayışı (Konya Örneği)*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2006.
- Bayur, Y. H. *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 1-1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- Birinci, A. *Hürriyet ve İtilâf Fırkası II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2012.
- Ebüzziyâ, Z. Ebüzziyâ Mehmed Tevfik, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 10, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 1995, s. 374-378
- Ergün, M. Emrullah Efendi Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 30(1-2), 1982, 7-36.
- Geçmişten Günümüze Posta*. Cem Ofset, Ankara, 2007.
- Göyünç, N. *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, Gültepe Yayınları, İstanbul, 1983.
- İhsanoğlu, E. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C. 1, IRCICA, İstanbul, 1994.
- Karatay, S. *Konya'dan Ankara'dan*, ed. Ülkü Karatay, Babil Yayınları, Ankara, 2005.
- Kazıcı, Z. Emrullah Efendi (1858-1914), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 11, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. Ankara, 1995, s. 165-166.
- Kuran, A. B. *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.
- Kushner, D. *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*, çev. Şevket Serdar Türet, Rekin Ertem, Fahri Erdem, Kesit Yayınları, İstanbul, 2009.
- Küçükılınç, İ. *Jön Türklük ve Kemalizm Kıskaçında İttihadçılık*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2016.
- Menteşe, H. *Halil Mentеше'nin Anıları Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi*, Altınordu Yayınları, Ankara, 2019.
- Süslü, M. Y. *Ermenekli Hasan Rüştü Hayatı ve Eserleri*, Yenikitap ve Basımevi, Konya, 1937.
- Şahin, K. Ahmed Hamdi, Serbestzade. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 1995, s. 72-73
- Şaşmaz, M. İngiliz Yüzbaşı Stewart'ın Konya Konsolosluğu ve Adli Yönetime Dair Raporu (1879-1882), *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, 2002, s. 223-238.
- Tevfik, E. M. *Yeni Osmanlılar Tarihi*, C. 3 , Kervan Yayınları, İstanbul, 1974.

- Tunaya, T. Z. Amme Hukukumuz Bakımından II. Meşrutiyetin Siyasi Tefekküründe “Garpcılık” Cereyanı, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 14, (3-4), 1948, s. 586-630.
- Uçman, A. Ziya Paşa. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 44, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 1995, s. 475-479.
- Ülken, H. Z. *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014.
- Yazıcı, N. Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Postalar ve Atatürk Türkiye’sinde Postacılık. *İletişim*, 3, 1981, s. 137-179.
- Yeniterzi, E. Ermenekli Hasan Rüştü, *Konya Ansiklopedisi*, C. 3, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya, 2012, s. 253

COVID-19 KÜRESEL SALGINININ BİLECİK EKONOMİSİNE VE VERGİ GELİRLERİNE ETKİSİ

Doç.Dr., Yasin ACAR

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,

yasin.acar@bilecik.edu.tr - 0000-0002-0847-1902

ÖZET

Çin'in Wuhan kentinde 2019'un Aralık ayında çıkmış olan Covid-19 pandemisi ve tüm dünyaya yayılarak Dünya sağlık örgütü tarafından pandemi olarak adlandırılmıştır. 6 Nisan 2023 itibarıyla, tüm dünyada yaklaşık 762 milyondan fazla vaka sayısı tespit edilmiş olup, yaklaşık 6.9 milyon kişi hayatını kaybetmiştir (WHO, 2023). Türkiye'de ise yaklaşık 17 milyon kişi bu hastalığa yakalanmış, 101.419 kişi vefat etmiştir (WHO, 2023). Salgını kontrol altına almak isteyen hükümetler, kapanma tedbirleri almışlardır. Bu kapanmalar nedeniyle, tüketim harcamaları azalmış, özellikle hizmet sektörü çok olumsuz etkilenmiştir. Ekonomik durgunluk nedeniyle işsizlik artmış, işletmeler kapanmış ve nihayetinde devletin vergi gelirleri azalmıştır. Pandemi sonrasında ise yaşanan sokağa çıkma yasakları ile beraber üretimde düşüş yaşanmış ve Haziran 2020'ye kadar vergi gelirleri düşmüştür. Ancak daha sonra vergi gelirlerinde artış yaşanmıştır. Bu çalışmada, Covid-19 salgınının Bilecik ili ekonomisine ve vergi gelirlerine etkisi incelenmiştir. Analiz kapsamında veri seti 2018:Ocak-2022:Aralık dönemini kapsayacak Görselde oluşturulmuştur. Çalışma sonuçlarına göre, Bilecik ilinde 2019 yılında genel bütçe gelirleri %3.81 azalarak yaklaşık 9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Pandeminin başlangıç yılı olan 2020 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %11 artmış, 2021 yılında ise artış oranı %5.69 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında ise Türkiye'de yaşanan enflasyonist süreç nedeniyle genel bütçe vergi gelirleri %26.4 azalarak 7.77 milyar TL olmuştur. Dış ticaret açısından bakıldığında ise Türkiye'de toplam ihracat pandeminin etkisi ise 2020 yılında %6 azalırken, Bilecik ilinde %22.4 artış gerçekleştirmiştir. Bu durum Bilecik ekonomisinin küresel salgından az etkilendiğini hatta avantaja çevirdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Bütçe geliri, Bilecik.

1. GİRİŞ

Çin'in Wuhan kentinde 2019'un Aralık ayında çıkmış olan Covid-19 pandemisi ve tüm dünyaya yayılarak Dünya sağlık örgütü tarafından pandemi olarak adlandırılmıştır. 6 Nisan 2023 itibarıyla, tüm dünyada yaklaşık 762 milyondan fazla vaka sayısı tespit edilmiş olup, yaklaşık 6.9 milyon kişi hayatını kaybetmiştir (WHO, 2023). Türkiye'de ise yaklaşık 17 milyon kişi bu hastalığa yakalanmış, 101.419 kişi vefat etmiştir (WHO, 2023). Salgını kontrol altına almak isteyen hükümetler, kapanma tedbirleri almışlardır. Bu kapanmalar nedeniyle, tüketim harcamaları azalmış, özellikle hizmet sektörü çok olumsuz etkilenmiştir. Ekonomik durgunluk nedeniyle işsizlik artmış, işletmeler kapanmış ve nihayetinde devletin vergi gelirleri azalmıştır.

Bu çalışmada Covid-19 salgınının Türkiye'de vergi gelirlerine olan etkisi Bilecik ili özelinde incelenecektir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Kamacı ve Kurt (2021)'e göre Türkiye'de pandemi öncesi kamu harcamalarındaki artışlardan dolayı bütçe açıkları yaşanmıştır. Pandemi sonrasında ise yaşanan sokağa çıkma yasakları ile beraber üretimde düşüş yaşanmış ve Haziran 2020'ye kadar vergi gelirleri düşmüştür. Ancak daha sonra vergi gelirlerinde artış yaşanmıştır. Bu dönemde artan vergi gelirlerine rağmen kamu harcamalarında da artış görüldüğünde bütçe açığı devam etmiştir.

Erdoğan, Demir ve Önder (2021), 2019 yılının son çeyreğinde Çin Halk Cumhuriyeti'nde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgınının, Türkiye'de vergi gelirlerine olan etkisini analiz etmişlerdir. Bunun için Türkiye'nin vergi gelirleri; ekonomik büyüme, enflasyon ve faiz oranları gibi makro değişkenlerin yanında, Covid-19 pandemisinden kaynaklanan ekonomik krizin etkisini dikkate almak için, bir kukla değişkenin de dahil edildiği bir model tarafından 2006.M01-2021.M01 aralığı aylık verileri kullanılarak açıklanmaktadır. Çalışmada değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkisinin olup olmadığını sınamak için kullanılan doğrusal ARDL ile doğrusal olmayan ARDL yöntemlerine ilave olarak şokların modelde yer alan değişkenler üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amacıyla etki-tepki (impulse-response) fonksiyonları ile varyans ayrıştırması (variance decomposition) yöntemleri kullanılmıştır. Hem doğrusal ARDL hem de doğrusal olmayan ARDL yönteminde desteklenen ilk ampirik sonuç, değişkenler arasında bir uzun dönem ilişkinin var olduğudur. İkinci olarak, Covid-19 küresel salgın krizinin Türkiye'de vergi gelirlerini olumsuz etkilediği istatistiksel olarak gösterilmektedir. Pandemi koşulları, ülkelerin ekonomik büyüme oranlarının düşük olması nedeniyle vergi gelirlerinin de azalacağını göstermektedir.

Türkiye'de zaman serisi analiz yönteminin kullanıldığı bir çalışmada, değişkenlerin durağan olup olmadığı tek kırılmalı Lee-Strazicich yapısal birim kök testi ile, değişkenler arasında eşbütünlüşme ilişkisinin olup olmadığı ise Gregory-Hansen eş-bütünlüşme testi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Değişkenlere ilişkin yapısal kırılmalı eş-bütünlüşme analizi uzun dönem FMOLS, DOLS ve CCR tahminleri sonucunda, Covid-19 pandemisinin vergi gelirleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etkisi tespit edilmiştir (Bişgin, 2022). Bu çalışmada, Bilecik ili özelinde salgının ekonomik etkileri incelenmiştir. İl bazında vergi gelirlerindeki azalma sektörel olarak araştırılmıştır. Bölgesel olarak çevre illerle karşılaştırma yapılmıştır. Bu sayede, salgının farklı illere olan etkisi gün yüzüne çıkarılmış ve politika önerileri sunulmuştur.

3. MAHALLİ İDARELER BÜTÇE GELİRLERİ/GİDERLERİ/BÜTÇE DENGESİ

İl bazında karşılaştırma yapabilmek amacıyla 2019 ve 2020 yıllarına ait vergi gelirleri T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı internet sayfasından elde edilmiş ve düzenlenmiştir. Çizelge 1, salgının etkin olduğu 2020 yılında il bazında bütçe gerçekleştirmelerini göstermektedir.

Çizelge 1: 2020 yılı İl Bazında Mahalli İdareler Bütçe Gelirleri/Giderleri/Bütçe Dengesi

İller (Bin TL)	2020	2020	2020
	BÜTÇE GELİRLERİ	BÜTÇE GİDERLERİ	BÜTÇE DENGESİ
Adana	3,539,068	3,550,041	-10,973
Adıyaman	901,610	816,854	84,756
Afyon Karahisar	1,265,050	1,203,228	61,822
Ağrı	626,788	677,501	-50,713
Amasya	579,117	548,089	31,028
Ankara	14,194,511	13,039,696	1,154,815
Antalya	5,291,903	5,541,976	-250,073
Artvin	351,814	383,207	-31,393
Aydın	2,121,470	2,038,576	82,894
Balıkesir	2,591,329	2,620,093	-28,764
Bilecik	420,034	393,958	26,076
Bingöl	515,798	491,429	24,369
Bitlis	564,666	574,926	-10,260
Bolu	660,096	693,026	-32,930
Burdur	534,144	501,738	32,406
Bursa	6,182,434	5,276,824	905,610
Çanakkale	1,134,809	1,107,977	26,832
Çankırı	414,583	403,090	11,493
Çorum	929,586	870,615	58,971
Denizli	2,032,206	1,896,217	135,989
Diyarbakır	2,160,007	2,026,691	133,316
Edirne	710,175	889,145	-178,970
Elazığ	1,124,796	1,125,239	-443
Erzincan	695,906	634,835	61,071
Erzurum	1,831,208	1,940,049	-108,841
Eskişehir	1,755,718	1,663,971	91,747
Gaziantep	4,517,585	3,710,334	807,251
Giresun	825,037	804,719	20,318
Gümüşhane	302,479	311,809	-9,330
Hakkari	627,307	610,157	17,150
Hatay	2,460,505	2,753,496	-292,991
İsparta	811,035	770,216	40,819
Mersin	3,652,247	3,463,678	188,569

İstanbul	41,531,093	44,320,229	-2,789,136
İzmir	12,409,549	14,403,610	-1,994,061
Kars	416,036	393,586	22,450
Kastamonu	753,953	788,427	-34,474
Kayseri	2,697,696	2,489,139	208,557
Kırklareli	619,972	630,340	-10,368
Kırşehir	459,458	407,562	51,896
Kocaeli	5,732,348	4,548,305	1,184,043
Konya	4,859,528	4,312,393	547,135
Kütahya	1,064,003	1,004,135	59,868
Malatya	1,366,579	1,339,107	27,472
Manisa	2,602,104	2,572,030	30,074
K.Maraş	1,725,198	1,613,984	111,214
Mardin	1,005,516	1,068,923	-63,407
Muğla	2,282,499	2,257,431	25,068
Muş	534,289	536,794	-2,505
Nevşehir	573,961	613,577	-39,616
Niğde	612,202	602,864	9,338
Ordu	1,284,686	1,449,427	-164,741
Rize	685,869	694,677	-8,808
Sakarya	1,675,848	1,654,308	21,540
Samsun	2,229,750	2,246,791	-17,041
Siirt	549,840	553,933	-4,093
Sinop	429,624	385,989	43,635
Sivas	1,214,403	1,209,126	5,277
Tekirdağ	2,172,909	2,206,820	-33,911
Tokat	1,064,956	950,653	114,303
Trabzon	1,261,653	1,504,428	-242,775
Tunceli	289,388	274,360	15,028
Urfa	2,652,984	2,466,304	186,680
Uşak	603,871	544,836	59,035
Van	1,602,388	1,544,366	58,022
Yozgat	720,254	699,663	20,591
Zonguldak	960,342	903,451	56,891
Aksaray	703,891	639,822	64,069
Bayburt	187,296	182,201	5,095
Karaman	452,714	407,632	45,082
Kırıkkale	540,845	519,217	21,628
Batman	824,824	759,637	65,187
Şırnak	864,923	827,518	37,405
Bartın	291,898	284,122	7,776
Ardahan	216,591	204,972	11,619
İğdır	318,383	270,884	47,499
Yalova	571,319	571,916	-597

Karabük	386,460	393,319	-6,859
Kilis	254,500	234,637	19,863
Osmaniye	742,478	582,071	160,407
Düzce	604,538	598,423	6,115
Toplam	173,930,430	173,001,339	929,091

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://muhasabat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-mahalli-yonetim-butce-istatistikleri-2006-2018>.

Buna göre, 2020 yılında en çok bütçe geliri elde eden il yaklaşık 41.5 milyar TL ile İstanbul olmuştur. İstanbul'u sırasıyla Ankara, İzmir, Bursa ve Kocaeli izlemiştir. En az bütçe geliri elde eden il ise 187 milyon TL ile Bayburt olmuştur. Diğer en az bütçe geliri elde eden iller ise, Ardahan, Kilis, Tunceli ve Bartın olmuştur. Örneğin Bartın 2020 yılında yaklaşık 292 milyon TL bütçe geliri elde etmiştir.

Bütçe giderlerine baktığımızda ise 2020 yılında yine en çok bütçe giderine sahip il İstanbul olmuştur. İstanbul 2020 yılında 44,3 milyar TL'lik bütçe harcaması gerçekleştirmiştir. İkinci sırada 14,4 milyar TL ile İzmir yer alırken, 13 milyar TL ile Ankara üçüncü sırada yer almıştır. Antalya ve Bursa sırasıyla 5,5 ve 5,2 milyar TL'lik bütçe harcamalarıyla dördüncü ve beşinci olmuşlardır. En az bütçe giderine sahip il ise 182 milyon TL ile Bayburt olmuştur. Bayburt'u sırasıyla, Ardahan, Kilis, Iğdır ve Tunceli takip etmiştir.

Pandemi yılı olan 2020 yılının bütçe dengesine bakıldığında ise, en yüksek bütçe açığını yaklaşık 2.8 milyar TL ile İstanbul'un verdiği, daha sonra sırasıyla İzmir, Hatay, Antalya ve Trabzon'un geldiği görülmektedir. Bütçe fazlası yönünden il bütçelerine bakıldığında, Kocaeli yaklaşık 1.18 milyar TL ile birinci sırada yer almıştır. Ankara 1.15 milyar TL ile ikinci, 905 milyon TL ile Bursa üçüncü, 807 milyon TL ile Gaziantep dördüncü, 547 milyon TL ile Konya beşinci sırada gelmiştir.

Çizelge 2: 2019 yılı İl Bazında Mahalli İdareler Bütçe Gelirleri/Giderleri/Bütçe Dengesi

(Bin TL)	2019	2019	2019
	BÜTÇE GELİRLERİ	BÜTÇE GİDERLERİ	BÜTÇE DENGESİ
Adana	3,112,357	3,611,903	-499,546
Adıyaman	769,015	718,856	50,159
Afyon Karahisar	1,108,915	1,150,800	-41,885
Ağrı	583,636	661,177	-77,541
Amasya	484,381	456,551	27,830
Ankara	12,427,123	12,922,093	-494,970
Antalya	4,953,798	5,407,426	-453,628
Artvin	356,097	401,423	-45,326
Aydın	1,712,512	1,882,924	-170,412
Balıkesir	2,020,650	2,281,661	-261,011
Bilecik	371,318	376,539	-5,221
Bingöl	415,503	426,994	-11,491

Bitlis	501,684	513,130	-11,446
Bolu	555,101	514,238	40,863
Burdur	437,688	488,956	-51,268
Bursa	5,120,064	5,515,609	-395,545
Çanakkale	1,040,803	1,217,099	-176,296
Çankırı	364,487	359,114	5,373
Çorum	802,336	782,158	20,178
Denizli	1,796,836	1,827,869	-31,033
Diyarbakır	1,732,604	1,733,693	-1,089
Edirne	659,222	744,576	-85,354
Elazığ	857,208	996,304	-139,096
Erzincan	522,336	536,025	-13,689
Erzurum	1,658,685	1,871,589	-212,904
Eskişehir	1,529,255	1,863,988	-334,733
Gaziantep	3,237,721	3,400,441	-162,720
Giresun	639,108	762,646	-123,538
Gümüşhane	285,410	298,032	-12,622
Hakkari	515,548	826,317	-310,769
Hatay	2,033,202	2,451,660	-418,458
Isparta	711,214	728,387	-17,173
Mersin	2,889,102	3,057,451	-168,349
İstanbul	39,060,561	43,182,695	-4,122,134
İzmir	10,284,547	12,138,352	-1,853,805
Kars	390,982	357,017	33,965
Kastamonu	744,870	783,769	-38,899
Kayseri	2,200,119	2,121,312	78,807
Kırklareli	532,379	591,671	-59,292
Kırşehir	415,382	440,962	-25,580
Kocaeli	4,648,490	4,674,098	-25,608
Konya	3,878,841	3,502,286	376,555
Kütahya	965,263	1,041,257	-75,994
Malatya	1,168,869	1,192,429	-23,560
Manisa	2,153,740	2,228,571	-74,831
K.Maraş	1,486,175	1,577,941	-91,766
Mardin	771,809	972,361	-200,552
Muğla	1,906,958	1,896,040	10,918
Muş	500,775	595,637	-94,862
Nevşehir	520,901	521,163	-262
Niğde	549,433	591,733	-42,300
Ordu	1,077,655	1,094,162	-16,507
Rize	629,693	662,052	-32,359
Sakarya	1,337,436	1,490,824	-153,388
Samsun	1,898,581	1,923,900	-25,319
Siirt	482,747	503,544	-20,797

Sinop	352,608	343,968	8,640
Sivas	1,226,067	1,133,737	92,330
Tekirdağ	1,786,961	1,979,976	-193,015
Tokat	842,096	851,415	-9,319
Trabzon	1,233,111	1,406,396	-173,285
Tunceli	241,672	259,545	-17,873
Urfa	2,186,241	2,291,644	-105,403
Uşak	575,591	600,254	-24,663
Van	1,248,499	1,303,003	-54,504
Yozgat	608,385	668,460	-60,075
Zonguldak	803,115	881,595	-78,480
Aksaray	598,183	591,106	7,077
Bayburt	185,099	220,767	-35,668
Karaman	408,030	396,141	11,889
Kırıkkale	479,593	489,929	-10,336
Batman	760,223	758,424	1,799
Şırnak	766,361	777,511	-11,150
Bartın	266,270	281,529	-15,259
Ardahan	228,391	242,547	-14,156
Iğdır	277,774	291,566	-13,792
Yalova	538,281	607,715	-69,434
Karabük	358,265	374,159	-15,894
Kilis	219,878	320,620	-100,742
Osmaniye	703,572	708,423	-4,851
Düzce	536,377	486,538	49,839
Toplam	151,241,768	163,138,373	-11,896,605

2019 yılının il bazında bütçe gelirlerine bakıldığında, ilk sırada en yüksek gelir elde eden il İstanbul olmuştur. İstanbul 2019 yılında 39 milyar TL'lik bütçe geliri elde etmiştir. İstanbul'u sırayla yaklaşık 12.4 milyar TL ile Ankara, 10.2 milyar TL ile İzmir, 5.1 milyar TL ile Bursa ve 4.9 milyar TL ile Antalya takip etmiştir. En az bütçe geliri elde eden il ise 185 milyon TL ile Bayburt olmuştur. Ardından 219 milyon TL Kilis, 228 milyon TL ile Ardahan, 241 milyon TL ile Tunceli ve 266 milyon TL ile Bartın gelmektedir.

2019 yılının bütçe giderlerine baktığımızda en yüksek gidere sahip ilin 43.1 milyar TL ile İstanbul olduğu görülür. Ankara 12.9 milyar TL ile ikinci, İzmir 12.1 milyar TL ile üçüncü, 5.5 milyar TL ile Bursa dördüncü ve 5.4 milyar TL ile Antalya beşinci sırada yer almıştır. En az bütçe giderinin yapıldığı iller ise 220 milyon TL ile Bayburt, 242 milyon TL ile Ardahan, 259 milyon TL ile Tunceli, 281 milyon TL ile Bartın, 291 milyon TL ile Iğdır olmuştur.

2019 il bazında bütçe dengeleri incelendiğinde en yüksek bütçe açığının 4.1 milyar TL ile İstanbul'da, en yüksek bütçe fazlasının ise 376 milyon TL ile Konya ilinde verildiği görülmektedir.

Araştırmanın önemli bir amacı da pandemi yılı olan 2020 yılında bir önceki yıla göre hangi illerin bütçe gelirlerini artırdığı, hangi illerin ise bütçe gelirlerinin azaldığının tespit edilmesidir. Bu amaçla Çizelge 3 ve Çizelge 4 hazırlanmıştır.

Çizelge 3: 2019-2020 Mahalli İdareler Bütçe Geliri Artış Oranı (İlk 5 il)

İl (Bin TL)	Bütçe geliri 2019	Bütçe geliri 2020	Büyüme Oranı (%)
Gaziantep	3,237,721	4,517,585	39.52
Erzincan	522,336	695,906	33.22
Elazığ	857,208	1,124,796	31.21
Mardin	771,809	1,005,516	30.28
Giresun	639,108	825,037	29.09

Çizelge 3, 2020 yılında bütçe gelirleri 2019 yılına göre en çok artış gösteren illeri göstermektedir⁶¹. Buna göre, pandemi yılı olmasına rağmen bütçe gelirleri en çok artış gösteren il %39.5 ile Gaziantep olmuştur. İkinci olarak geliri en çok artan iller %33.2 ile Erzincan, %31.2 ile Elazığ, %30.3 ile Mardin ve %29 ile Giresun olmuştur.

Çizelge 4: 2019-2020 Mahalli İdareler Bütçe Geliri Artış Oranı En Az İlk 5 İl

İl (Bin TL)	Bütçe geliri 2019	Bütçe geliri 2020	Büyüme Oranı (%)
Ardahan	228,391	216,591	-5.16
Artvin	356,097	351,814	-1.20
Sivas	1,226,067	1,214,403	-0.95
Bayburt	185,099	187,296	1.18
Kastamonu	744,870	753,953	1.21

Çizelge 4, 2019-2020 yılları arasında bütçe gelirleri en az artan illeri göstermektedir. Türkiye’de 2020 yılında 2019 yılına göre bütçe geliri azalan sadece üç il vardır. Ardahan’ın bütçe geliri 2020 yılında %5,16 azalmışken, Artvin’in %1,2, Sivas’ın %0,95 bütçe gelirleri azalmıştır.

3.1 Bilecik İli Mahalli İdareler Bütçe Gelirleri Giderleri Analizi

Bu bölümde çalışmanın bir bölümünü oluşturan Covid-19 salgınında Bilecik ili vergi gelirleri bağlamında nasıl etkilendiği incelenecektir. Bütçe gelirleri toplamı şu kalemlerden oluşmaktadır:

Vergi gelirleri

Teşebbüs ve mülkiyet gelirleri

Alınan Bağış ve Yardımlar

Faizler, paylar ve cezalar

Sermaye gelirleri

Alacaklardan tahsilatlar

Rakamlar nominal değerlerdir.

Çizelge 5, 2019 ve 2020 yılları için Bilecik ili Bütçe geliri ve yıllık değişim oranını göstermektedir. Bilecik ilinde 2019 yılında 371 milyon TL’lik bütçe geliri elde edilirken, pandemi yılı olan 2020 yılında %13,12 oranında bir artış ile 420 milyon TL’lik bütçe geliri elde edilmiştir. 2019 yılında 376 milyon TL tutarında bütçe gideri yapılmıştır.

Çizelge 5: Bilecik İli Bütçe Geliri-Değişim Oranı

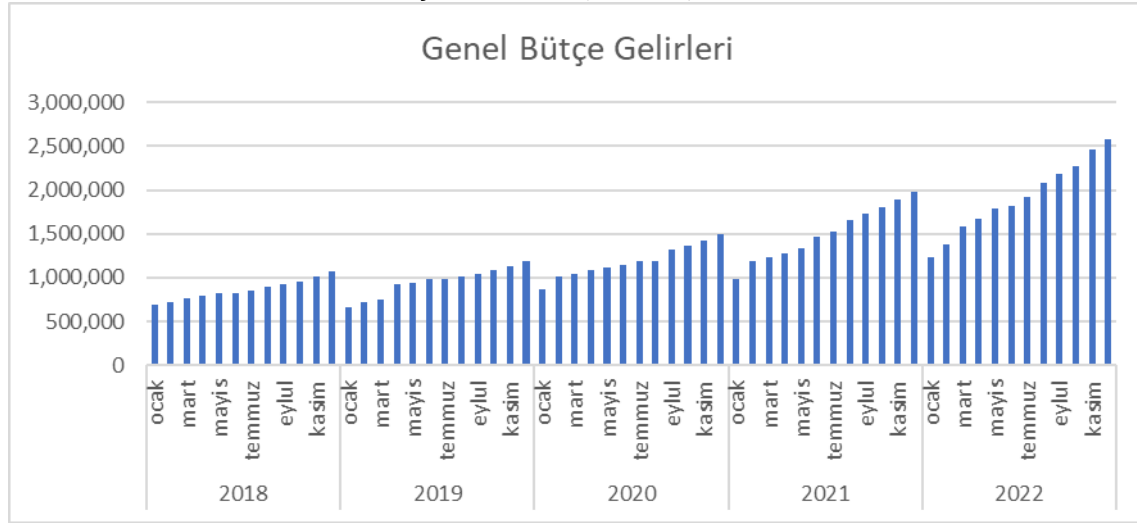
İl (Bin TL)	Bütçe geliri 2019	Bütçe geliri 2020	Büyüme Oranı (%)
Bilecik	371,318	420,034	13.12
	Bütçe gideri (2019)	Bütçe gideri (2020)	
Bilecik	376,539	393,958	4.62
	Bütçe Dengesi (2019)	Bütçe Dengesi (2020)	
	-5,221	26,076	

3.2 Genel Bütçe Gelirleri Analizi

Bu bölümde il bazında genel bütçe gelirleri incelenecektir. Genel bütçe gelirleri de Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü’nden elde edilmiştir. Genel bütçe gelirlerinin özelliklerinden biri verilerin aylık olarak yayınlanmasıdır. Bu Görselde herhangi bir dışsal şokun kamu finansmanı üzerindeki etkisinin daha belirgin olarak görülebilir kılmasıdır. Araştırma konumuz olan Covid-19 salgının kamu maliyesi üzerindeki etkisi, aylık veriler üzerinde daha net görülebilecektir.

Analiz kapsamında veri setini 2018:Ocak-2022:Aralık dönemini kapsayacak Görselde oluşturduk. Bunun sebebi ülkemizde 2020 yılı Mart ayında görülmeye başlanan Covid-19 salgının vergi gelirlerine olan etkilerini salgın görülmeyen bir önceki dönem ile karşılaştırabilmektedir. Bir başka deyişle 2018:Ocak-2020:Şubat arasını pandemi öncesi 2020:Mart-2022:Aralık dönemini pandemi sonrası dönem olarak belirledik. Ayrıca analizler kapsamında daha alt dönemler inceleme kapsamına alınacaktır.

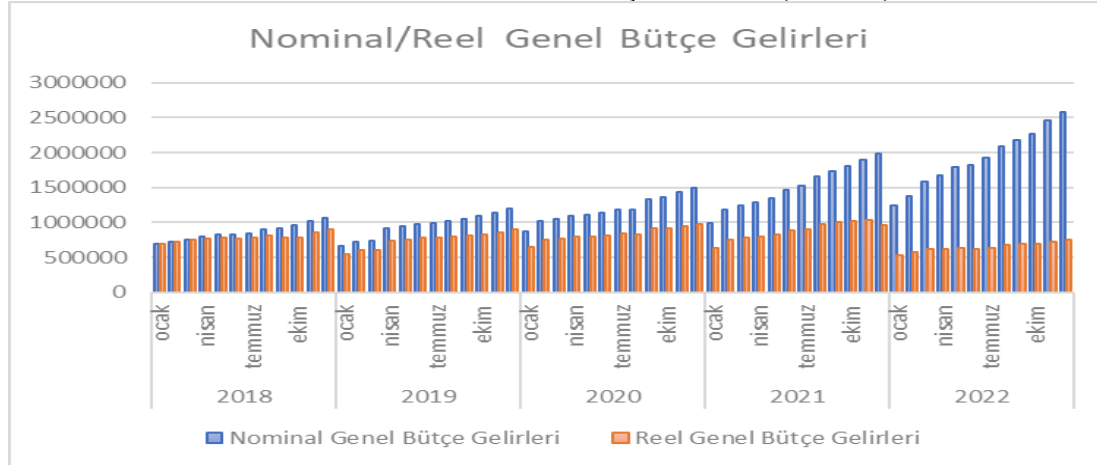
Görsel 1: Bilecik ili Genel Bütçe Gelirleri (Bin TL)

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Görsel 1, Bilecik ili genel bütçe gelirlerini göstermektedir. Görselde her yılın ilk çeyreğinde genel bütçe gelirlerinin azaldığı görülmektedir. Bir başka deyişle bu dönemde mevsimsellik söz konusudur. Pandemi dönemi olan 2020:Mart-2022:Aralık⁶² döneminde genel bütçe gelirleri ortalaması 1.571.445.000 TL iken 2018:Ocak-2020:Şubat dönemi olan pandemi öncesi genel bütçe gelirleri ortalaması 909.581.000 TL'dir.

Görsel 2: Bilecik ili Nominal ve Reel Genel Bütçe Gelirleri (Bin TL)

İktisadi değişkenlerin gerçek (reel) değerlerini görebilmek için enflasyondan arındırmak gerekir. Bu nedenle Görsel 1'deki veriler Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi (EVDS)'den alınan Tüketici fiyat endeksi kullanılarak reel hale getirilmiş, bir başka deyişle genel bütçe gelirleri enflasyon etkisinden arındırılmıştır. Görsel 2'de mavi renkli çubuklar nominal değerleri, turuncu renkli çubuklar reel değerleri göstermektedir. Açıkça

⁶² Bundan sonra pandemi dönemi ve pandemi öncesi dönem olarak ifade edildiğinde bu dönem aralıkları kastedilecektir.

görülmektedir ki, Bilecik ilinde genel bütçe gelirleri 2018-2022 yılları arasında artış göstermemiş bilakis 2022 yılında reel olarak azalmıştır.

Çizelge 6: 2018-2022 Bilecik İli Reel Genel Bütçe Vergi Gelirleri

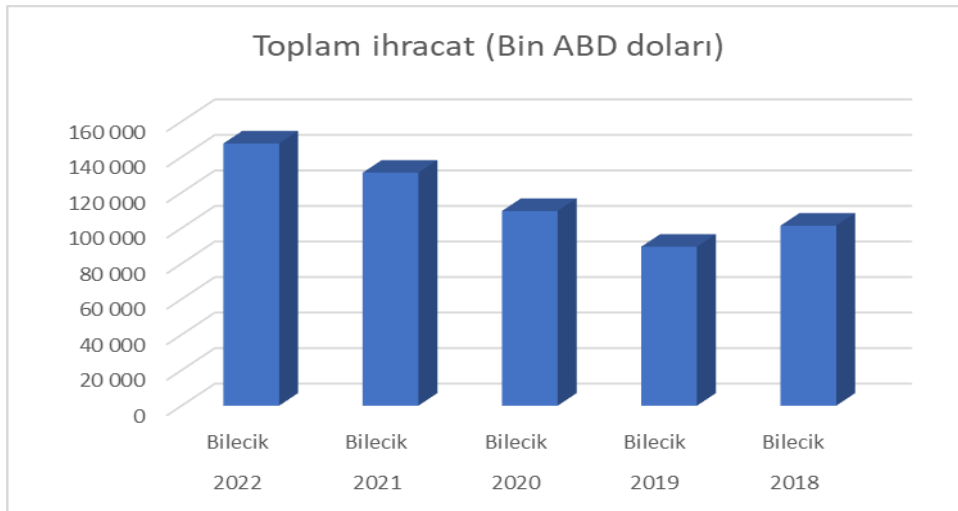
Yıllar	Reel Genel Bütçe Vergi Gelirleri	Değişim oranı
2018	9.366.914	---
2019	9.009.153	-3.81941
2020	9.999.453	10.99215
2021	10.568.755	5.693331
2022	7.771.359	-26.4686

Çizelge 6, 2018-2022 yılları arasında Bilecik ilindeki bütçe gelirlerini ve değişim oranını göstermektedir. Buna göre Bilecik ilinde 2019 yılında genel bütçe gelirleri %3.81 azalarak yaklaşık 9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Pandeminin başlangıç yılı olan 2020 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %11 artmış, 2021 yılında ise artış oranı %5.69 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında ise Türkiye’de yaşanan enflasyonist süreç nedeniyle genel bütçe vergi gelirleri %26.4 azalarak 7.77 milyar TL olmuştur.

4. COVID-19 PANDEMİSİNİN BİLECİK EKONOMİSİNE İHRACAT ÜZERİNDEN ETKİSİ

Bu bölümde Covid salgınının Bilecik ekonomisine etkisi ihracat değişkeni üzerinden değerlendirilecektir. Aşağıdaki Çizelge 2018-2022 yılları arasında Bilecik ilinden yurtdışına yapılan toplam ihracat değerlerini göstermektedir.

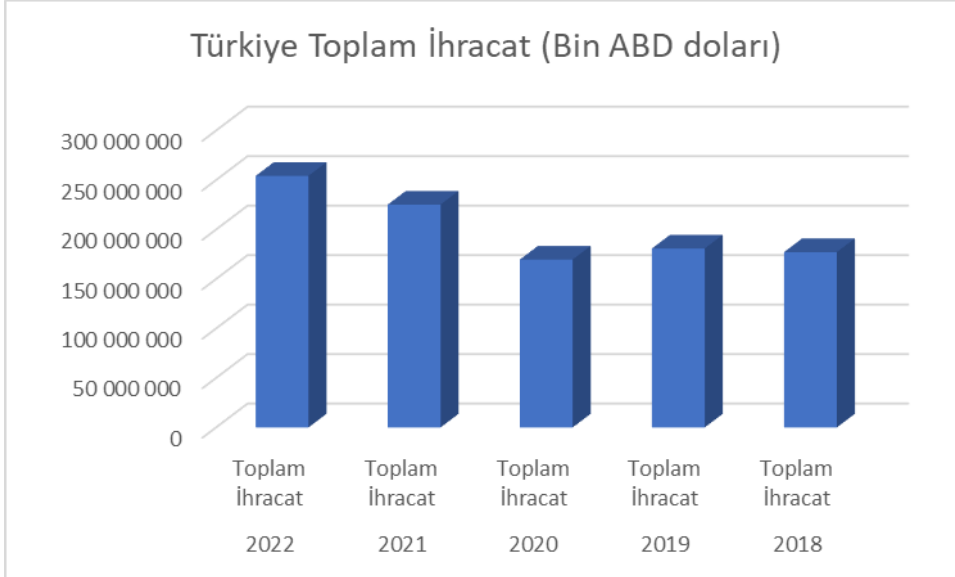
Görsel 2: 2018-2022 dönemi Bilecik İhracatı

Buna göre 2018 yılında 101.3 milyon ABD doları ihracat gerçekleştiren Bilecik 2019 yılına gelindiğinde ihracatı azalarak 89.5 milyon ABD dolarına düşmüştür. 2020 yılında ise 109.6 milyon dolarlık ihracat yapan Bilecik ili, 2021 yılında 131.1 milyon \$, 2022 yılında ise 147.6 milyon \$ ihracat yapmıştır.

Türkiye toplam ihracatı ile karşılaştırmak için Görsel 3 oluşturulmuştur. Görsel 3, 2018-2022 yılları arasında Türkiye'den yurtdışına yapılan toplam ihracat rakamlarını göstermektedir. Türkiye'de toplam ihracat 2018 yılında 177.1 milyar dolar iken, 2019 yılında 180.8 milyar dolar, 2020 yılında 169.6 milyar olmuştur. 2020 yılında tekrar artarak 225.2 milyar dolara yükselmiş, 2022 yılında ise 254.1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Görsel 3: Türkiye Toplam İhracat (2018-2022)

Burada dikkat çeken husus, Türkiye'de toplam ihracat pandeminin etkisi ise 2020 yılında %6 azalırken, Bilecik ilinde %22.4 artış gerçekleştirmiştir. İhracat özelinde bakılırsa Bilecik ili pandemiden bu anlamda etkilenmemiş, aksine artış yaşamıştır. Bu ayrıntılı olarak incelenmesi gereken bir husustur. Burada öyle anlaşılıyor ki Bilecik ihracat mal ve hizmetleri küresel salgından etkilenmeyen, talebi aksine artan ürünlerden oluştuğu söylenebilir. BEBKA (2019) raporuna göre, Bilecik'te ihracatta, çimento, cam, seramik ve toprak ürünlerinin payı %48 olarak hesaplanmıştır.

5. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Covid-19 pandemisinin Bilecik İli ekonomisine ve vergi gelirlerine etkisi incelenmiştir. Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü'nden elde edilen verilerin düzenlenerek analiz edildiği çalışmada, 2018-2022 yılları arası il bazında veriler kullanılmıştır.

Pandemi döneminde hem nominal olarak hem de reel olarak vergi gelirleri artmıştır. 2018-2022 yılları arasında Bilecik ilindeki bütçe gelirlerini ve değişim oranını göstermektedir. Buna göre Bilecik ilinde 2019 yılında genel bütçe gelirleri %3.81 azalarak yaklaşık 9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Pandeminin başlangıç yılı olan 2020 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık %11 artmış, 2021 yılında ise artış oranı %5.69 olarak gerçekleşmiştir. 2022 yılında ise Türkiye'de yaşanan enflasyonist süreç nedeniyle genel bütçe vergi gelirleri %26.4 azalarak 7.77 milyar TL olmuştur.

Türkiye’de toplam ihracat pandeminin etkisi ise 2020 yılında %6 azalırken, Bilecik ilinde %22.4 artış gerçekleştirmiştir. İhracat özelinde bakılırsa Bilecik ili pandemiden bu anlamda etkilenmemiş, aksine artış yaşamıştır. Bu ayrıntılı olarak incelenmesi gereken bir husustur. Burada öyle anlaşılıyor ki Bilecik ihracat mal ve hizmetleri küresel salgından etkilenmeyen, talebi aksine artan ürünlerden oluştuğu söylenebilir. BEBKA (2019) raporuna göre, Bilecik’te ihracatta, çimento, cam, seramik ve toprak ürünlerinin payı %48 olarak hesaplanmıştır.

KAYNAKÇA

BEBKA (2019), https://www.bebka.org.tr/admin/datas/yayins/221/bebka-eg-kasim2019-2_1582540399.pdf#:~:text=G%C3%B6receli%20olarak%20Bursa%20ve%20Eski%C5%9Fehir,25'lik%20bir%20azal%C4%B1%C5%9F%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti. Erişim tarihi: 19.04.2023

Bişgin, A. (2022). Covid-19 Pandemisinin Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 570-578.

Erdoğan, H., Demir, M., ve Önder, R. (2021). COVID-19 salgınının Türkiye’nin vergi gelirleri üzerine etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(43), 6478-6506.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, Muhasebat Genel Müdürlüğü, <https://muhasebat.hmb.gov.tr/iller-itibariyle-mahalli-yonetim-butce-istatistikleri-2006-2018>.

Kamacı, A., ve Kurt, Oya (2021). Kamu harcamaları ile vergi gelirleri ilişkisi: Pandemi öncesi ve sonrası için bir değerlendirme. *Journal of Life Economics*, 8(4), 455-462.

WHO (2023), <https://covid19.who.int/>. Erişim tarihi: 12.04.2023

TCMB (2023), Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, <http://evds2.tcmb.gov.tr> , erişim tarihi, 10.03.2023

TÜİK (2023), İhracat Verileri. <https://www.tuik.gov.tr/>

LOJİSTİK PERFORMANS ENDEKSİNİN VERGİ GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Doç. Dr., Yasin ACAR

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,
yasin.acar@bilecik.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-0847-1902

Doktora öğrencisi, Derya ÖZGÜN ACAR

Selçuk Üniversitesi,
derya-ozgun@hotmail.com - ORCID ID: 0000-0003-0695-1934

ÖZET

Bu çalışma, Lojistik Performans Endeksi (LPI) ile vergi geliri arasındaki karmaşık ilişkiyi, farklı ekonomik manzaralar arasında karşılaştırmalı bir analiz kullanarak incelemektedir. Ticaret lojistiğini etkileyen altyapı, verimlilik ve düzenleyici ortamların bileşik bir ölçüsü olan LPI, malların sınırlar arasında sorunsuz akışını kolaylaştırmada önemli bir belirleyici olarak hizmet etmektedir. Bu araştırma, çeşitli ülkeleri ve zaman dilimlerini kapsayan verilerin titizlikle incelenmesi yoluyla, lojistik performanstaki iyileşmelerin vergi geliri üretimindeki artışa ne ölçüde karşılık geldiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, ticaret hacmi, uyum maliyetleri ve kurumsal kalite gibi faktörleri göz önünde bulundurarak, gelişmiş lojistiğin vergi toplama verimliliğini artırmasına aracılık eden mekanizmaları araştırmaktadır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere elde edilen ampirik kanıtları sentezleyen bu çalışma, mali sürdürülebilirliği ve ekonomik kalkınmayı desteklemek için lojistik çerçeveleri optimize etmeyi amaçlayan politika formülasyonlarına değerli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik Performans indeksi, Ekonomik Büyüme, Vergi Gelirleri, Dış Ticaret

1.GİRİŞ

Günümüz küresel ekonomisinde lojistik, iş dünyasının temel taşlarından biri haline gelmiştir. Lojistik, mal ve hizmetlerin tedarikinden üretimine, dağıtımından müşteriye ulaştırılmasına kadar olan süreçlerin yönetimini içerir. Bu süreçlerin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesi, ekonomik büyüme ve rekabet gücü açısından kritik öneme sahiptir.

Lojistik performansının ekonomiye katkısı çeşitli boyutlarda görülmektedir. İlk olarak, lojistik faaliyetlerin verimli bir şekilde yönetilmesi, maliyetleri düşürür ve işletmelerin kar marjını artırır. Daha hızlı ve düşük maliyetli tedarik zinciri yönetimi, ürünlerin pazara daha rekabetçi fiyatlarla sunulmasını sağlar. Bu da tüketiciye daha uygun fiyatlarla ürünler sunarak satın alma gücünü artırır ve tüketici refahını artırır. İkinci olarak, etkili lojistik yönetimi, tedarik zinciri üzerindeki belirsizlikleri azaltır ve stok seviyelerini optimize eder. Bu da işletmelerin operasyonel risklerini azaltır ve kaynakların daha etkin kullanılmasını sağlar. Örneğin, talep tahminlerindeki doğruluk ve stok yönetimindeki hassasiyet, işletmelerin israfı azaltmasına ve rekabet avantajı elde etmesine olanak tanır.

Üçüncü olarak, lojistik performansı doğrudan ticaret ve ihracatın gelişimine katkı sağlar. Küreselleşen dünyada, ülkeler arası ticaretin artmasıyla birlikte lojistik altyapısı ve hizmetleri daha da önem kazanmaktadır. İyi işleyen bir lojistik ağı, ülkeler arası ticaretin daha hızlı ve maliyet etkin bir şekilde gerçekleşmesini sağlar. Bu da ihracatı artırır, işletmelerin uluslararası pazarlarda rekabet gücünü artırır ve ekonomik büyümeyi teşvik eder.

2. LİTERATÜR

Lojistik sektörünün önemi büyüme potansiyelinin oldukça yüksek olduğu Türkiye’de de giderek artmaktadır. Bu bağlamda, diğer ülkeler gibi Türkiye de, lojistik performansını artırma ve Lojistik Performans Endeksi (LPI) sıralamasında üst basamaklara tırmanmak için daha fazla çaba sarf etmeye başlamıştır. 2014 yılı verilerine ve 133 ülkeye yönelik yapılan çalışmada, Küresel Rekabet Gücü Endeksi ve alt bileşenlerinin Lojistik Performans Endeksine etkisi regresyon analiziyle tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, öncelikle teknolojik altyapılarını geliştiren ve pazarını (GSYH) büyüten ülkelerin lojistik performanslarını arttırdığını, Türkiye’nin de lojistik bir üs olarak 2023 hedeflerine ulaşma yolunda sözü edilen göstergeleri geliştirmesi gerektiğini ifade etmektedir (Erkan, 2014).

Arabacı ve Yücel (2020), lojistik sektörünün gelişmesinin yeni istihdam alanı sağlaması, gelir oluşturması, doğrudan yatırımların olumlu etkilenmesi, ticaret hacminin artması yoluyla ülke ekonomisine katkı sağlayarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacağını ifade etmiştir. OECD (2013) raporuna göre de lojistik sektörünün gelişmesi vergi gelirlerine olumlu etki edecektir.

Bardakçı vd. (2020), lojistik faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini G-7 ve E-7 ülkeleri için analiz ettikleri çalışmalarında; lojistik faaliyetlerinin G-7 ülkelerinin ekonomik büyümeleri üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu bulgularına ulaşmışlardır; buna karşın E-7 ülkelerinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Bozma vd. (2017), 2007-2014 döneminde 69 ülke için Havuzlanmış Panel Veri Analizi kullanılarak LPI (Lojistik Performans Endeksi)'nin ekonomik büyüme (GSYİH) üzerindeki etkisi incelemiştir. Modelde kontrol değişkenler olarak sabit sermaye yatırımları, işgücü, dış açıklık ve doğrudan yabancı sermaye (FDI) yatırımlarının yanı sıra, kurumsal etkiyi göstermek için değişkenler kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, LPI'nin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

3. VERİ ve EKONOMETRİK ANALİZ

Bu çalışmada lojistik performans endeksinin (LPI) vergi gelirlerine olan etkisi incelenmiştir. Bu amaçla Dünya Bankası Veri Tabanından yararlanarak lojistik performans endeksi, ihracatın GSYH içindeki payı, ithalatın GSYH içindeki payı, kişi başı GSYH ve toplam vergi gelirlerinin milli gelir içindeki payı değişkenleri kullanılmıştır. Bazı ülkelerin verilerinde eksiklik nedeniyle 110 ülkenin 2010-2023 yılları arası verileri kullanılmıştır. LPI verileri iki yılda bir yayınlandığı için ikişer yıllık periyodlar analizde kullanılmıştır. Havuzlanmış panel veri yönteminin kullanıldığı çalışmanın ekonometrik denklemi aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = \alpha + \beta' X_{it} + \varepsilon_{it}$$

Burada, y_{it} çalışmamızın bağımlı değişkeni olan vergi gelirlerini, X_{it} LPI başta olmak üzere bağımsız değişkenleri, ε_{it} ise modelin hata terimlerini ifade etmektedir.

Ekonometrik tahmin sonuçları aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir.

	(1)	(2)	(3)
VARIABLES	Taxrevenue All sample	Taxrevenue LPIScore<3	Taxrevenue LPIScore>3

exportgdp	-0.175*** (0.0221)	-0.0414* (0.0250)	-0.423*** (0.0594)
importgdp	0.233*** (0.0242)	0.200*** (0.0221)	0.489*** (0.0691)
gdppc	6.80e-05*** (1.83e-05)	6.92e-05 (5.56e-05)	0.000125*** (2.34e-05)
LPIScore	2.759*** (0.649)	3.348*** (1.201)	0.0124 (1.418)
Constant	4.006** (1.898)	-0.786 (3.136)	12.74*** (4.773)
Observations	610	317	288
R-squared	0.224	0.355	0.203

Analizde üç farklı örneklem kullanılmıştır. Birinci sütunda tüm örneklem yer almaktadır. İkinci sütunda, LPI'si 3'ün altında olan ülkeler, üçüncü sütunda ise LPI'si 3'ün üzerinde olan ülkeler yer almaktadır. Bunun sebebi, lojistik sektörü daha iyi veya daha kötü olan ülkelerde LPI'nin vergi gelirleri üzerinde marjinal etkisini tespit edebilmek içindir. Ana örneklemin incelendiği birinci sütunda, ilgilenilen ana değişken olan LPI'nin vergileri gelirlerini olumlu etkilediği görülmektedir. Katsayı pozitif ve istatistiki olarak %1'de anlamlıdır. LPI'nin 3'ün altında olan ülkelerde ise LPI ile vergi gelirleri arasındaki ilişki devam etmekte iken, LPI'nin 3'ün üzerinde olan ülkelerde LPI'nin etkisi kaybolmaktadır. Bunun anlamı şu olabilir; LPI'nin ekonomik büyüme yoluyla vergi gelirleri üzerindeki dolaylı etkisi lojistik sektörü gelişmemiş ülkelerde daha yüksektir. Marjinal etkisi daha büyüktür.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak, lojistik performansı ekonomiye önemli ölçüde katkı sağlar. Etkin lojistik yönetimi, işletmelerin rekabet avantajı elde etmesine, tüketici refahının artmasına ve ekonomik büyümenin ivme kazanmasına yardımcı olur. Bu nedenle, işletmelerin ve devletlerin lojistik altyapısına ve hizmetlerine yatırım yapmaları, uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma ve rekabet gücü açısından hayati öneme sahiptir. Lojistik performans; ticaret, üretim ve ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisiyle vergi gelirlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu etki LPI'nin düşük olduğu ülkelerde marjinal verimlilik nedeniyle daha yüksektir. Hükümetler ve işletmeler, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve artan vergi geliri için lojistik performansın iyileştirilmesine yönelik tedbirlere öncelik vermelidir.

KAYNAKÇA

Arabacı, H., & Yücel, D. (2020). Lojistik Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(4), 78-84.

Bardakci, M., Erdoğan, A., & Barut, A. (2020). G-7 ve E-7 Ülkelerinde Lojistik Performans, Ekonomik Büyüme ve Finansal Gelişme İlişkisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*.

Bozma, G., Başar, S. İ., & Aydın, S. (2017). Lojistik Performansının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *The International New Issues in Social Sciences*, 5(5), 401-414.

Dünya Bankası (2024), https://data.worldbank.org/?intcid=ecr_hp_BeltC_en_ext

Erkan, B. (2014). Türkiye’de lojistik sektörü ve rekabet gücü. *Assam Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(1), 44-65.

TÜRKİYE'DE ÇEVRE PERFORMANSININ ÇEVRE POLİTİKASI MALİ ARAÇLARI VE ÇEVRE PERFORMANS ENDEKSİ (EPI) ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğretim Üyesi, Çiğdem ÇADIRCI

Harran Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

cigdemcadirci@harran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1602-3103

Özet

Günümüzün en önemli sorunlarından birisi çevresel sorunlardır. Çevresel sorunlar içerisinde küresel ısınma, iklim değişikliği, doğa olayları vb. yer almaktadır. Bu sorunlar gün geçtikçe tüm canlıların neslinin sürekliliğini tehdit etmeye başlamıştır. Bu süreçte ülkeler çevresel performanslarının iyileştirmeye yönelik bazı maliye politikası araçlarını aktif olarak kullanmaya başlamıştır. Bu araçlar arasında; çevre vergileri, çevre harçları, çevresel mali yardımlar ayrı bir yere sahiptir. Bu araçların etkinliği ise günümüzde çevre kaynaklı sorunların artması ile daha önemli hale gelmiştir. Bu süreçte çeşitli kurum ve kuruluşlar ülkelerin sergiledikleri çevresel performansların ölçülmesi ile değerlendirilmesinde birtakım roller üstlenmiş ve çevrenin performansını ölçen endeksler geliştirmiştir. Bu endekslerden Çevre Performans Endeksi ülkelerin en çok başvurduğu endeksler arasındadır. Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin çevre sorunlarını önlemeye yönelik olarak kullanılan mali araçlarının ve bu araçların etkinliğinin incelenmesi ile Çevre Performans Endeksi'ne göre dünya ülkeleri arasındaki mevcut durumunun belirlenmesidir. Çalışmada Türkiye'de çevre sorunlarını önlemeye yönelik birçok mali araç kullanıldığı görülmüştür. Bu mali araçlar arasında çevre vergileri en yaygın olanıdır. Ancak Çevre Performans Endeksi incelendiğinde; Türkiye'nin dünya ülkeleri arasında çok düşük bir performans sergilediği anlaşılmıştır. Endekse göre Türkiye hesaplamaya dahil olan 180 ülke içinde 172. sıradadır. Sonuç olarak çalışmada Türkiye'de uygulanan çevresel mali araçlarının endeks puanları üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu durumda Türkiye'de çevre sorunlarının azaltılmasında çevresel mali araçların daha etkin şekilde kullanılması zorunluluğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Performansı, Çevre Politikası Mali Araçları, Çevre Vergisi, Çevre Performans Endeksi (EPI), Türkiye.

ASSESSMENT OF ENVIRONMENTAL PERFORMANCE IN TÜRKİYE WITHIN THE FRAMEWORK OF ENVIRONMENTAL POLICY FISCAL INSTRUMENTS AND ENVIRONMENTAL PERFORMANCE INDEX (EPI)

Abstract

One of the most important problems of our time is environmental problems. Environmental problems include global warming, climate change, natural events, etc. These problems are increasingly threatening the survival of all living things. In this process, countries have started to actively use some fiscal policy instruments to improve their environmental performance.

Among these instruments, environmental taxes, environmental fees and environmental financial aids have a special place. The effectiveness of these financial instruments has become more important with the increase in environmental problems. In this process, various institutions and organizations have assumed certain roles in measuring and evaluating the environmental performance of countries and developed indices that measure environmental performance. Among these indices, the Environmental Performance Index is among the most widely used indices. The main aim of this study is to analyze Türkiye fiscal instruments used to prevent environmental problems and their effectiveness to determine its current position among the world countries according to the Environmental Performance Index. The study shows that many fiscal instruments are used to prevent environmental problems in Türkiye. Among these fiscal instruments, environmental taxes are the most common. However, when the Environmental Performance Index is analyzed, it is understood that Türkiye has a very low performance among the world countries. According to the index, Türkiye ranks 172nd out of 180 countries included in the calculation. As a result, the study finds that environmental fiscal instruments implemented in Türkiye do not have a positive impact on the index scores. This situation shows that environmental fiscal instruments should be used more effectively to reduce environmental problems in Türkiye.

Keywords: Environmental Performance, Fiscal Instruments for Environmental Policy, Environmental Taxes, Environmental Performance Index (EPI), Türkiye.

1.GİRİŞ

Ülkelerde ekonomik büyümenin sınırsız bir şekilde arttırılma çabaları önemli bir üretim faktörü olan doğa üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu çabalar tüm neslin devamını tehlikeye sokmaktadır. Doğal kaynaklar kıt kaynaklar arasında yer almaktadır. Kıt kaynak olarak ifade edilen doğanın aşırı şekilde tüketilmesi ve bu tüketim sonucunda ortaya çıkan tahribat ve kirlilik düzeltilmesi mümkün olmayan zararlara neden olmaktadır (Ağacan, 2014, s. 49). Bu zararların önlenmesi amacıyla ülkeler ekonomik ve mali araçlar kullanmaya başlamıştır.

Türkiye’de çevre kurallarının belirlendiği Çevre Mevzuatlarının yanı sıra çevreye verilen zararların azaltılması amacıyla çevre vergisi, çevre harçları gibi birçok mali araç aktif olarak kullanılmaktadır. Bu araçlar vatandaşlar tarafından devletin vergi gelirlerini arttırmasının bir yolu gibi yorumlansa da aslında çevre kalitesinin arttırılması ve çevreye olan duyarlılığı arttırma amacı taşımaktadır. Örneğin; çevresel amaçlara yönelik yapılan mali yardımlar da çevresel mali araçlar arasındadır. Bu aracın vergi gelirleri arttıran etkisi olamayacağı gibi kamu harcamalarını arttırıcı etkisinin olması muhtemeldir. Yaşanabilir bir dünya ve gelecek nesillerin güvenli ve huzurlu bir şekilde yaşayabilmeleri için bu araçların aktif olarak kullanılması gerekmektedir. Bu araçların etkinliği ise birçok yöntem ile belirlenmekte ve ölçülmektedir. Bu nedenlere dayanarak çalışmada Türkiye’de uygulanan çevresel maliye politikası araçlarının ve etkinliğinin incelenmesi ile Çevresel Performans Endeksi değerlerine göre mevcut durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada ilk olarak Türkiye’de uygulanan çevresel mali araçlar incelenmiştir. Ardından ise Türkiye’nin Çevresel Performans Endeksi ve bu endeks içindeki performansı

değerlendirilmiştir. Türkiye’de uygulanan çevresel mali araçları ve Çevresel Performans Endeksi performansı arasındaki ilişkinin tartışılması ile politika tavsiyeleri sonuç ve değerlendirme bölümünde verilmiştir.

2. TÜRKİYE’DE ÇEVRESEL SORUNLARI ÖNLEMELİK İÇİN UYGULANAN MALİ ARAÇLAR

Kamu ekonomisinde çevre ve çevre sorunları kamusal mal ve hizmet olarak kabul edilir. Çevre ve çevresel hizmetlerin yoğun negatif dışsallıklara sebep olmaları önemli özelliklerinden birisidir. Bu negatif dışsallıkların önlenmesinde çevre politikalarının iktisadi ve mali araçlarla desteklenmesi önem taşımaktadır (Biyan ve Gök, 2014, s. 282-283). Çevre kalitesini arttırmayı amaçlayan mali araçlar, hedeflediği çevresel amaçlar çerçevesinde farklı uygulama alanına sahiptirler. Mali araçlar arasında en sık başvurulanları vergiler, harçlar, sübvansiyonlar, anlaşmalar ve teşviklerdir (Yıldırım, 2019, s. 33). Aslında çevreye yönelik mali araçların temellerinde iki temel düşüncenin olduğu söylenebilir. İlki; çevre kaynaklarının kullanılmasından oluşan negatif dışsallıkların piyasa fiyatlarında içselleştirilmesini mümkün kılan bir çevre vergisinin oluşturulması; ikincisi ise, pozitif dışsallıkların özendirilmesi amacıyla çevreci önlemler olarak pozitif dışsallık yaratanlara maliyetlerini düşürecek mali yardımları mümkün kılmasıdır (Dağdemir, 2003, s. 172).

Çevre Vergileri: Çevre sorunlarının önlenmesinde mali araçlar içerisinde etkili bir araç olduğundan dolayı çevre vergilerinin ayrı bir önemi vardır. Taşıdığı bu önemden dolayı günümüzde çevre vergileri çevre sorunlarının önlenmesi için ülkeler tarafından aktif olarak kullanılmaktadır.

Çevresel sorunlarla mücadele etmek için uluslararası kuruluşlar çevresel vergileri bazı prensiplere dayandırmaktadır. Bu prensiplerden biri “*kirleten öder*” prensibidir. Bu ilke, üretim veya tüketim faaliyetleri ile çevreye zarar veren ekonomik kuruluşların meydana getirdiği negatif dışsallıkları kendilerinin karşılaması gerektiğine dayanmaktadır. Ancak bazı kuruluşlar çevreye faaliyetleri sonucunda verdikleri zararın maliyetlerini üstlenmeyi kabul etmemektedir. Bu durumda hükümet otoriteleri devreye girmekte ve mali araç olarak vergiler kullanılmaktadır. Vergilerin bu durumdaki asli görevi negatif dışsallık oluşturan kuruluşlar tarafından dışsallıkların içselleştirilmesini sağlamasıdır. Buda kuruluşlar açısından yeni bir maliyet unsuru olmaktadır (Bağdigen ve Demir, 2010, s. 155). İkinci prensip ise; ihtiyat (önleme) prensibidir. Bu prensip çevre sorunlarının önceden öngörülmesi ile olası zararların önlenmesini ve ekosistemlerin uzun dönemde korunmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) uygulamaları bu amaca yöneliktir (Mutlu, 2006, s. 204).

Aşağıda Türkiye’de uygulanan çevre vergilerinden örnekler verilmiştir.

- ✓ Türk Vergi Sisteminde doğrudan çevreyi korumaya dönük ilk ve tek vergi türü Belediye Gelirleri Kanunu’nda yapılan değişiklikle yürürlüğe giren 1993 yılından beri uygulanan Çevre Temizlik Vergisi’dir. Türkiye’de Çevre Temizlik Vergisi 26.05.1981 tarih ve 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’nda 2003 yılında yapılan değişiklikle Belediyeler tarafından tarh ve tahsil edilmek üzere uygulamaya konulmuştur (Ertekin ve Dam, 2020, s. 74). Çevre temizlik vergisinin temeli “*kirleten öder*” prensibine dayanmaktadır. Konutlarının su aboneliğine sahip olan vatandaş ya da kurumlar, aynı zamanda çevre

temizlik vergisinin mükellefi olmaktadır. Su bedeli ile birlikte tahakkuk edilen çevre temizlik vergisini ödemekle yükümlüdürler (Şenyüz vd., 2013, s. 340). Kanun'un 44. maddesinin on birinci fıkrasında, *“Bu maddenin dördüncü ve beşinci fıkralarında yer alan tutarlar, her yıl yeniden değerlendirilerek artırılır. Bu tutarların belirlenmesinde, vergi tutarlarının yüzde beşini aşmayan kesirleri dikkate alınmaz.”* ibaresi bulunmaktadır. Bu vergi, konutlara ait çevre temizlik vergisi, işyerleri ve diğer şekilde kullanılan binalara ait çevre temizlik vergisi, büyükşehir belediyeleri dışındaki belediyelerde uygulanacak olan çevre temizlik vergisi, büyükşehir belediyelerinde uygulanacak çevre temizlik vergisi, indirimli çevre temizlik vergisi uygulaması şeklinde bina grupları sınıflandırılarak uygulanır (TÜRMOB, 2023). Ancak Türkiye’de belirli kurum ve kuruluşlar bu vergilerden muafiyet ve istisnaları yoğun bir şekilde kullanmaktadır.

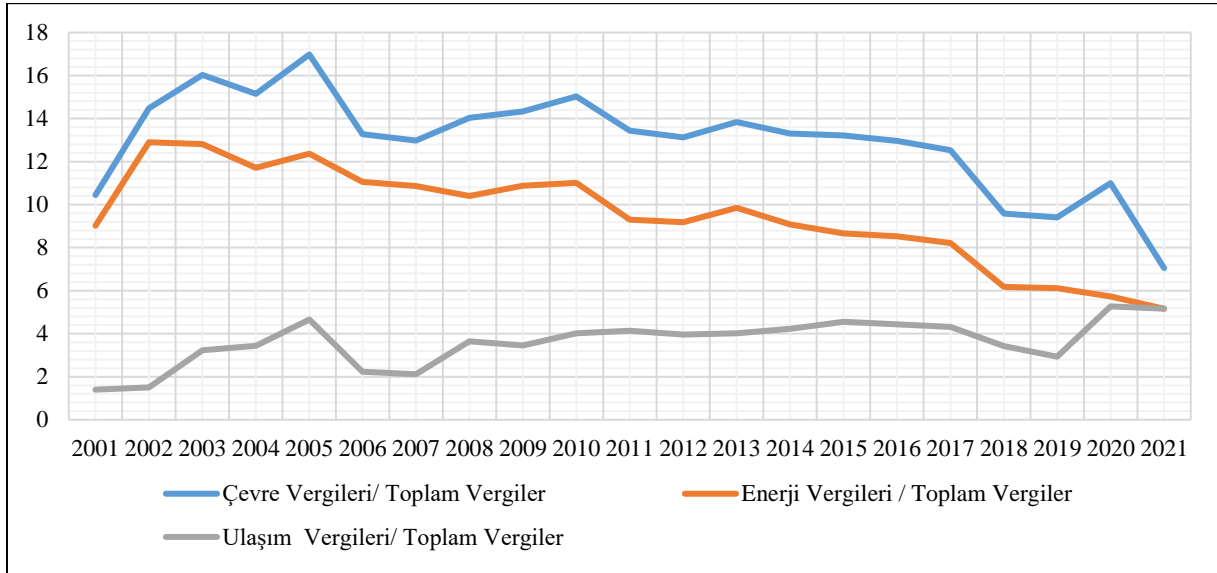
Türkiye’de Çevre Temizlik Vergisi doğrudan çevre vergisi olarak nitelendirilmekte ve kirlilik üzerinden alınan vergiler grubunda yer almaktadır. Aslında temel sorun çevresel sorunların önlenmesi amacıyla uygulanan bu verginin ne kadar çevre harcamalarında kullanılıp kullanılmayacağıdır (Arıkboğa, 2019, s. 35). 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun *“çevrenin korunması”* başlıklı 9. maddesinde *“çevre ile ilgili olarak toplanan her türlü kaynak ve gelirin, tahsisi mahiyette olduğu, öncelikle çevrenin korunması, geliştirilmesi, ıslahı ve kirliliğinin önlenmesi için kullanılacağı”* belirtilmiştir. Çevre Kanunu’nun bu hükmü Belediyelerin Çevre Temizlik Vergisi’ni çevresel amaçlar dışında başka harcamalara tahsis etmesinin önünü kapamıştır.

- ✓ Türkiye’de 10.12.2018 tarih ve 30621 sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanan Çevre Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’una dayanan 2019 yılından bu yana uygulanmaya başlanan Geri Kazanım Katılım Payı ’da çevre vergisi kapsamında değerlendirilebilir. Diğer ismiyle *“Poşet Vergisi”* plastik poşet kullanımını azaltmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle de aslında tam anlamıyla vergi olarak nitelendirilmemelidir (Ertekin ve Dam, 2020, s. 73-74).
- ✓ Katı atık vergisi, vatandaşların su faturalarında *“Katı Atık Yönetim Sistemi Bedeli”* adı altında alınan vergi türüdür. Aslında çevre temizlik vergisiyle beraber su faturaları içerisinde vatandaştan tahsil edilmesi çifte vergilendirmenin söz konusu olduğu tartışmalarını yaratmaktadır.

Türkiye’de doğrudan çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla yürürlüğe girmeyen ancak çevre vergileri olarak değerlendirilen başka çevre vergisi türleri de mevcuttur. Diğer çevre vergileri olarak kabul edilen vergiler;

- ✓ Petrol ve petrol ürünleri ile motorlu taşıtlardan alınan Özel Tüketim Vergisi, çevre vergisi türleri arasında sınıflandırılabilir. Bu düzenlemede kara motorlu taşıtları ve hava taşıtlarının atmosfere saldıkları zararlı gazlar göz önüne alındığında, bu taşıtlar MTV çerçevesinde vergilendirilirse, ancak bu araçların kullanımının sınırlandırılabilmesi ve karbon salınım miktarını azaltılacağı ifade edilmektedir (Bağdigen ve Demir, 2010, s. 167). Türkiye’de MTV servet üzerinden alınmaktadır, ancak dolaylı olsa da çevreye olumlu etkileri nedeniyle çevre vergisi olarak düşünülebilir.

- ✓ Dolaylı yollardan çevre korumasına önemli katkılar sağlayan bir diğer vergi türü de Özel Tüketim Vergisi'dir. Bu vergi türü 01.08.2002 tarihli 4760 sayılı Kanun ile yürürlüğe girmiş olan harcama vergisidir. Özel tüketim vergilerinin çevresel özelliği, konusu dahilinde olan ürünlerin tüketimini ve üretimini etkilemesi ile meydana gelmektedir. Bu vergi türü çevresel dışsallıkların içselleştirilmesi amacına yönelik kullanışlı bir mali araçtır. Bu özelliğinden dolayı gelişmiş ülkelerde tercih nedeni olmaktadır (Canpolat, 2009, s. 138). Aslında karbon gazını daha az üreten araçların ÖTV oranlarının düşürülmesi aksine daha fazla karbon gazı üreten araçların özel tüketim vergilerinin yükseltilmesi küresel ısınmayla mücadelede etkili olacaktır (Bağdigen ve Demir, 2010, s. 171).
- ✓ Türk Vergi Sisteminde önemli bir yere sahip olan Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi ve Katma Değer Vergisi'nde ise çevre kirliliği ile mücadeleyi öngören doğrudan bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak bir takım muafiyet ve istisnalar ile dolaylı yollardan çevre kirliliği mücadele etmede önemli katkılar sağlamaktadır.

**Görsel 1. Türkiye’de Çevre Vergilerinin Toplam Vergi Gelirleri İçindeki Payı
(2001-2021 / %)**

Kaynak: OECD, <https://data.oecd.org/envpolicy/environmental-tax.htm>

* Ulusal Hesap Sistemi’ne göre çevre vergileri enerji, ulaşım, kaynak verimliliği ve kirlilik vergileri bileşenlerinden oluşmaktadır. Grafikte kaynak verimliliği ve kirlilik vergilerinin oranlarının verilmeme nedeni bu vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının %1’in altında değerlere sahip olmasıdır.

Görsel 1’de Türkiye’de çevre vergilerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı verilmiştir. Bu Görsel’den çevre vergileri arasında en önemli kalemin enerji vergileri olduğu görülmüştür. Bu vergi gelirleri içerisinde ulaşım vergileri ise en yüksek ikinci vergi oranına sahiptir.

Enerji vergileri; akaryakıt, doğalgaz, kömür ve elektrik gibi enerji ürünlerinin kullanımı ile vergiye konu olmaktadır. Ulaşım vergileri ise, motorlu taşıtların satın alınması veya kullanımı ile vergiye konu olmuştur. Bu vergiler, motorlu taşıtların ithal edilmesi ya da satılması ile

alınacağı gibi yolların kullanılması ile yıllık yol vergisi şeklinde elde edilir. Motorlu Taşıtlar Vergisi bu grupta değerlendirilmektedir (Arıkboğa, 2019, s. 29-30).

Çevre Harçları: Çevre sorunlarını azaltılması amacıyla kullanılan bir diğer mali araç çevre harçlarıdır. Çevre harçları, çevre kirliliğinin oluşmasına katkı sağlayanlardan alınmaktadır. Örneğin; çevre harçları herhangi bir atık veya ürün üzerinden veya bu konularda verilen hizmetler üzerinden sağlanmaktadır (Mutlu, 2002, s. 120). Türkiye’de 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu’nda belediyeler tarafından tahsil edilebilen harçlar belirlenmiştir. Bu Kanun’da birçok harç bulunmakta ancak bu harçlar arasında doğrudan çevre ile ilgili sunulan hizmetler karşılığında alınan bir harç bulunmamaktadır (Arıkboğa, 2019, s. 37).

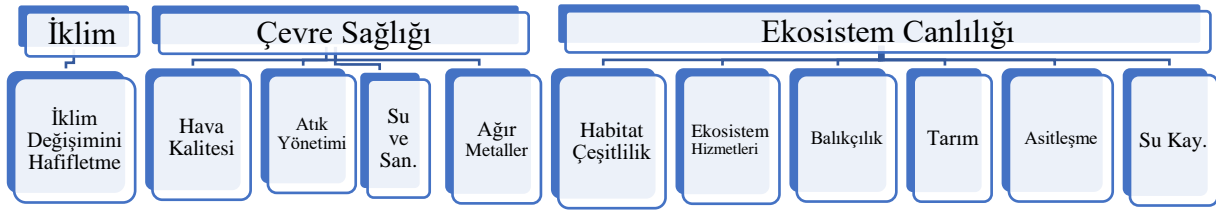
Teşvikler: Doğa dostu teknolojilerin uygulanması ve çevre vergilerinin etkilerinin arttırılması amacıyla kullanılmaktadır. Örneğin; Avrupa Birliği’nde pek çok ülkede çevre amaçlı teknoloji yatırımlarına ve Ar-Ge yatırımlarına uygulanmaktadır (Mutlu, 2006, s. 206). Türkiye’de çevrenin korunması amacıyla yönelik teşvikler TTGV (Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı), DTM Yardımları ve AB Fonları şeklinde gerçekleşmektedir. DTM sağladığı ihracat destekleri kapsamında çevre maliyetlerini de desteklemektedir. Çevrenin korunmasına yönelik AB fonları da önemli teşvikler arasındadır. Örneğin; Akıllı Enerji Avrupa Programı ile tüm sektörlerde enerji verimliliğini artırıcı önlemler alınması; yeni / yenilenebilir ve etkin enerji kullanımının teşviki amaçlanmıştır (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, OKA <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/108turkiyedesaglanan-tesvik-ve-destekler-v2.pdf>).

Çevresel Sübvansiyonlar: Türkiye’de çevre sorunlarının azaltılması amacıyla kullanılan bir diğer mali araç ise; çevresel sübvansiyonlardır. Bu alanda yapılan sübvansiyonların temel amacı, çevre politikalarının gerektirdiği emisyonun azaltımı için maliyetlerinin düşürülmesi ve emisyon azaltımı için inisiyatif sağlanmasına dayanmaktadır. Aslında asıl amaç, eski ve fazla kirlilik oluşturan teknolojilerin bırakılması ve yerine gelişmiş, doğa dostu, çevreye duyarlı üretim teknolojilerinin kullanılmasıdır. Bu sübvansiyonlar birçok ülkede vergilere ek olarak daha etkili eğitim, teçhizat alımı, denetim, doğrudan yardım alanlarında kullanılmak üzere uygulanmaktadır (Kayaer, 2013, s. 134).

Türkiye’de çevre mevzuatının ilerleme kaydettiği yılların 1980 yılı ve izleyen yıllar olduğu belirtilebilir. 1982 Anayasası’nda çevre hakkı ve korunmasına yönelik düzenlemeler yer almaktadır. 1982 Anayasası’nın 56’ncı maddesinde, “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek, devletin ve vatandaşların ödevidir.” ibaresi bulunmaktadır. Türkiye’de merkezi anlamda 1978 yılında Çevre Müsteşarlığı ve 1991 yılında da Çevre Bakanlığı’nın kurulması ile 1983 yılında 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun çıkarılması da merkezi olarak gerçekleştirilen önemli girişlere örnek gösterilebilir (Yıldırım, 2003, s. 333-334). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 04.07.2011 tarihinde 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş, 2021 yılı 85 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Bakanlığın ismi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.

3. ÇEVRESEL PERFORMANS ENDEKSİ'NE GÖRE TÜRKİYE'NİN MEVCUT DURUMU

Çevresel Performans Endeksi “*Environmental Performance Index EPI*” Yale Üniversitesi, Kolombiya Üniversitesi ve Dünya Ekonomik Forumu tarafından ortaklaşa hazırlanmaktadır. Bu endeksin amacı, çevre sağlığının iyileşmesi, ekosistem canlılığının korunması ve iklim değişikliğinin hafifletilmesi yönünde ülkelerin ilerlemelerine göre sıralanmasıdır. Başka bir ifade ile EPI, dünya çevresel sürdürülebilirliğin verilere dayalı bir görünümünü sunmayı amaçlamaktadır. Endekste 2022 yılında 3 politika hedefi kapsamında 11 konu kategorisi 40 performans göstergesi ile 180 ülkeyi puanlanmıştır (EPI, 2022, s. 2).

Görsel 2. EPI Genel Çerçevesi (3 Politika, 11 Alt Konu Kategorisi)

Kaynak: EPI Report, 2022, s. 4.

Çevre Performans Endeksi aslında bir sıralamadan ibaret değildir. Endeks alt bileşenlerinin analizinden oluşmaktadır. Ülkelerde politika yapıcılara çevre ile en iyi politika uygulamaları ve eylem planları belirleme ve uygulamayı yapma imkânı sağlamaktadır. Genel olarak EPI, çevreye dair politika geliştirmeyi ve daha sağlam analitik temeller üzerine kararlar almayı hedefleyen ülkelere sağlam bir çevre performans değerlendirme olanağı sunmaktadır (http://www.yale.edu/epi/files/2006EPI_Report_Full.pdf; Akt, Savaş, 2012, s. 140).

Çizelge 1’de Çevresel Performans Endeksi’ne göre Dünyada en iyi ve en kötü durumda olan 10 ülkenin endeks puanları ve 10 yıllık değişim oranları verilmiştir. Endeks en son 2022 yılları için hesaplanmıştır. Bunun nedeni, endeks hesaplamalarının iki yılda bir ve yılların son hanelerinin çift sayı olan yıllarda yapılmasıdır.

Çizelge 1 incelendiğinde; performans endeks değerleri en yüksek olan üç ülkenin Danimarka, Birleşik Krallık ve Finlandiya olduğu görülmüştür. Bu üç ülkenin performans endeksi değerleri 76 puanın üzerindedir. Dünya ortalaması ise 43.1’dir. Danimarka, Birleşik Krallık, Finlandiya, Malta, İsveç, Lüksemburg, Slovenya, Avusturya, İsviçre ve İzlanda’nın 180 ülke içinde ilk sıralarda yer aldığı ve dünya ortalama performans değerinin üzerinde değerlere sahip olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda bu ülkelerden Finlandiya, Malta, İsveç, Lüksemburg, Slovenya, Avusturya Avrupa Birliğine üye olan ülkeler arasında olduğu da dikkat çekmiştir.

Çizelge 1. Çevresel Performans Endeksi'ne göre Dünyada En İyi ve En Kötü Durumda olan 10 Ülke (2022)

Dünya Sıralaması	En İyi Performansa Sahip 10 Ülke	Puan	2012-2022 10 Yıllık Değişim
1	Danimarka	77.9	14.90
2	Birleşik Krallık	77.7	23.0
3	Finlandiya	76.5	21.0
4	Malta	75.2	25.40
5	İsveç	72.7	15.80
6	Lüksemburg	72.3	13.50
7	Slovenya	67.3	8.60
8	Avusturya	66.5	7.20
9	İsviçre	65.9	8.20
10	İzlanda	62.9	4.40
Dünya Sıralaması	En Kötü Performansa Sahip 10 Ülke	Puan	2012-2022 10 Yıllık Değişim
180	Hindistan	18.9	-0.60
179	Myanmar	19.4	-3.80
178	Vietnam	20.1	-0.60
177	Bangladeş	23.1	-1.90
176	Pakistan	24.6	1.40
175	Papua Yeni Gine	24.8	0.20
174	Liberya	24.9	-4.0
173	Haiti	26.1	2.40
172	Türkiye	26.3	-0.50
171	Sudan	27.6	1.70
170	Gana	27.7	-6.10
Dünya Ortalaması		43.1	

Kaynak: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/environmental-performance-index-by-country> (Erişim Tarihi: 05.02.2024)

Bu Çizelge' de dikkat çeken bir diğer husus ise; endeks içinde Türkiye'nin dünya ülkeleri içindeki sıralaması ve sahip olduğu değerdir. Türkiye 26.3 performans endeks değerine sahip ve 180 ülkenin hesaplamaya dahil edildiği endekste 172. sıradadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Türkiye'nin endekste Dünya ortalamasının çok altında bir performans sergilediği ve dünyada en kötü performans sergileyen 10 ülke arasında yer aldığı anlaşılmıştır.

Çizelge 2. Türkiye'nin Çevre Performans Endeksi'ne Göre Amaçlar ve Alt Kategori Verileri (2022)

Amaçlar ve Alt Kategorileri	Sıralama	Puan
Ekosistem Canlılığı	176	20.30
Biyçeşitlilik	178	7.50
Ekosistem Servisleri	111	22
Balıkçılık	125	9.50
Asitleşme	113	61.80
Tarım	-	-
Su Kaynakları	52.0	30.50
İklim Değişikliği	166	20.50
CO2 Büyüme Oranı	119	26.50
CH4 (Metan Gazı) Büyüme Oranı	156	18.60
Florlu Sera Gazları (F) Büyüme Oranı	48	68.60
Azotprotoksit (N2O) Büyüme Oranı	174	6.20
Sera Gazı Emisyonları	170	0.10
Arazi Örtüsünden Kaynaklanan CO2	76	48.60
Sera Gazı Yoğunluğu Eğilimi	83	51.10
Kişi Başına Sera Gazı	117	39.60
Çevre Sağlığı	60	47.80
Hava Kalitesi	58	44.60
Sanitasyon ve İçme Suyu	75	52.70
Ağır Metaller	59	60.80
Atık Yönetimi	70	40.60

Kaynak: Enviromental Performance Index, <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi>

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmada Türkiye'de uygulanan çevresel mali araçların incelenerek, etkinliğinin tartışılması ve Çevresel Performans Endeksi'ne göre Dünya ülkeleri içindeki mevcut durumunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'de çevre vergileri, sübvansiyonlar ve harçlar gibi birçok çevresel mali araç mevcuttur. Bu araçların en yaygın kullanılanı ise çevre vergileridir. Çalışmada elde edilen en önemli bulgu; çevre sorunlarının önlenmesi veya hafifletilmesi amacıyla kullanılan mali araçların Çevresel Performans Endeksi (EPI) üzerinde olumlu bir etki yaratmadığı ve tam olarak pozitif bir ilişkinin kurulmadığı olmuştur. Türkiye 2022 yılında EPI sıralamasında 172. sırada yer almış ve endeks değerleri olarak da düşük bir performans sergilemiştir. Sonuç olarak çalışmada çevresel mali araçların Türkiye'de etkin bir şekilde kullanılmadığı ve çevresel performansa olumlu bir etki etmediği görülmüştür. Türkiye'de çevre vergileri, harçlar gibi mali araçlar kamu geliri yaratmanın ötesine geçememiştir. Bu mali

araçların çevre sorunlarını önleme ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından hazırlanan endeks verilerine yansımamasının nedenleri farklı şekillerde açıklanabilir. Bu nedenler;

- ✓ Mali araçların farklı kurumlar tarafından uygulanması aşamasında iletişim eksikliklerinin yaşanması,
- ✓ Vergi oranlarının düşük olması ve vergi ödeme isteksizliğine karşı caydırıcılığının az olması,
- ✓ Kurum ve kuruluşlara verilen sübvansiyonların denetlenme aşamasında yaşanan eksiklikler vb. şeklinde belirtilebilir. Aynı zamanda toplumda çevresel sorunlar hakkında bir farkındalığın olmaması da önemli bir neden olarak görülebilir.

Türkiye'de çevresel sorunların azaltılması ve EPI gibi birçok çevresel endekste performansının iyileştirilmesi için çevre mali araçlarının etkinliğini arttırmak önemli bir adım olarak kabul edilmelidir. Bunun yanı sıra çevresel sorunların önlenmesinde;

- ✓ Doğa dostu üretim araçlarının kullanımının artırılması,
- ✓ Bireyler ve kurumlar bazında çevresel farkındalığın artırılmasına yönelik uygulamaların artırılması, - Örneğin; Ev hanımlarına ev içinde atıkların nasıl ayrıştırılabileceği gibi hususları ele alan eğitimler verilmesi gibi...,
- ✓ Vergi uygulamalarına direnç gösterenlere yönelik caydırıcı cezaların uygulanması,
- ✓ Farklı bakanlık ve kurumlar arasında iş birliğinin artırılması,
- ✓ Kurum ve kuruluşlara verilen sübvansiyon ve teşviklerin verilme amacına uygun kullanılıp-kullanılmadığının tespit edilmesi, gerekli görüldüğünde katı yaptırımlar uygulanması, gibi uygulamalar önemli faydalar yaratabilir.

Günümüzde ekonomik sorunların yanı sıra çevre sorunlarında yarattığı olumsuz koşullar gelecek neslin yaşam kalitesini olumsuz etkileyecek güce sahiptir. Bu nedenle neslin sürekliliğinin sağlanması ve yaşam kalitesinin artırılarak devamının sağlanması için mali araçların etkisinin göz ardı edilmemesi ve gerekli önlemlerin alınması elzemdir.

KAYNAKÇA

- Ağacan, İ. (2014). Çevre Kirliliği Sorunları ile Mücadelelerde Türkiye'de Uygulanan Çevre Vergileri ve Çevre Vergisi Bilinci. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Arıkboğa, Ü. (2019). Çevre politikasının ekonomik araçları ve Türkiye'de belediye uygulamaları. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 41 (1), 23-50.
- Bağdigen, M. ve Demir, E. (2010). Küresel ısınmayla mücadelede Türk vergi mevzuatı. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (12), 153-177.
- Biyar, Ö. ve Gök, M. (2014). Çevre politikaları kapsamında Avrupa Birliği ve Türkiye'de çevre vergilerinin uygulanışı: karşılaştırmalı bir analiz. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 281-310.
- Canpolat, S. (2009). Çevre Vergileri ve Türkiye Uygulaması. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye (Kamu Ekonomisi) Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

- Dağdemir, Ö. (2003). Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Enviromental Performance Index, (2022). Ranking Country Performance on Sustainability İssues.
- Enviromental Performance Index, <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi> (Erişim Tarihi: 05.02.2024)
- Ertekin, Ş. ve Dam, M. M. (2020). Türkiye’de Çevre Vergilerinin Çevresel Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme. Special Issue on 3rd International EUREFE Congress, 66-87.
- <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/environmental-performance-index-by-country> (Erişim Tarihi: 05.02.2024)
- Kayaer, M. (2013). Bir çevre koruma aracı olarak çevresel vergilerin, sübvansiyon, teşviklerin ve dış yardımların kullanılması. *Vergi Journalı*, 129-142
- Mutlu, A. (2002). Çevre Ekonomisi Politikalar Uygulamalar ve Türkiye, İstanbul: Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını.
- Mutlu, A. (2006). Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları, 21.Türkiye Maliye Sempozyumu: Kamu Maliyesinde Güncel Gelişmeler, Lara/Antalya, 10-14 Mayıs 2006.
- OECD, <https://data.oecd.org/envpolicy/environmental-tax.htm>
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA), <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/108turkiyede-saglanan-tesvik-ve-destekler-v2.pdf> (Erişim Tarihi: 05.02.2024).
- Savaş, H. (2012). Tüketim toplumu, çevre performans indeksi ve Türkiye’nin çevre performansının indekse göre değerlendirilmesi. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1 (4), 132-148.
- Şenyüz, D., Erdem, M. ve Tatlıoğlu, İ. (2013). Kamu Maliyesi, Ekin Kitabevi. Bursa.
- TÜRMOB, (2023). <https://www.turmob.org.tr/ekutuphane/Read/b28f80b4-cabb-4986-af39-60ccf404eeab> (Erişim Tarihi: 05.02.2024)
- Yıldırım, H. (2019). Çevre Sorunlarını Önlemeye Yönelik Maliye Politikaları. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım, U. (2003). Avrupa Birliği Ortak Çevre Politikası. Avrupa Birliği Ortak Politikaları ve Türkiye, (Ed. Muhsin Kar ve Harun Arıkan) Beta Yayınları, İstanbul, 317-347.

TÜRK DEVLETLERİ TEŞKİLATI ÜLKELERİNDE ÇEVRESEL KUZNETS EĞRİSİ HİPOTEZİ GEÇERLİ Mİ? YENİ NESİL TESTLERDEN KANITLAR

Dr. Öğr. Üyesi Dilek ATILGAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, atlgndilek@hotmail.com

ORCID [0000-0002-3776-558X](https://orcid.org/0000-0002-3776-558X)

ÖZET

İklim değişikliğinin neden olduğu çevresel bozulmaların giderek artması ve etkilerinin her geçen gün daha fazla hissedilmesi, sürdürülebilir büyümeye karşı önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Çevresel bozulmaların artan görünürlüğü, çevre sorunlarına ilişkin farkındalığı artırmış ve çevresel kaygılar nedeniyle ilgili konu dünya çapında dikkat çekmiştir. Bu kapsamda iklim değişikliğinin etkileri ve çevresel bozulma nedeniyle sürdürülebilir çevre konusu ülkelerin en önemli iki gündeminden biri haline gelmiştir. Çalışma, Türk Devletleri Teşkilatı'nı oluşturan ülkelerde 1990-2020 dönemi için Çevresel Kuznets Eğrisi (ÇKE) hipotezinin geçerli olup olmadığını araştırmayı amaçlamaktadır. Ekonomik yöntem olarak yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme ve eşbütünleşme tahminci testlerinden yararlanılmıştır. Çevre göstergesini temsilen karbondioksit emisyonu, büyüme göstergesini temsilen de kişi başı GSYİH ve kişi başı GSYİH'nin karesi değişkenler olarak eklenmiştir. Panel geneli bulguların, ilgili ülkelerde gelirdeki artış karbondioksit emisyonunu %1.984 arttırmakta iken; gelirin karesindeki artış karbondioksit emisyonunu %1.986 arttırmaktadır. Bu durum ÇKE hipotezini destekler nitelikte bir sonuç elde edilmediğini ve sürdürülebilir ekonomik büyüme yaklaşımının sağlanamadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Türk Devletleri Teşkilatı, Çevresel Kuznets Eğrisi, Panel Veri Analizi.

IS THE ENVIRONMENTAL KUZNETS CURVE HYPOTHESIS VALID IN THE COUNTRIES OF THE ORGANIZATION OF TURKEY STATES? EVIDENCE FROM THE NEXT GENERATION OF TESTS

ABSTRACT

Increasing environmental degradation caused by climate change and its effects being felt more and more every day pose a significant threat to sustainable growth. The increasing visibility of environmental degradation has increased awareness of environmental problems and the

relevant issue has attracted worldwide attention due to environmental concerns. In this context, due to the effects of climate change and environmental degradation, the issue of sustainable environment has become one of the two most important agendas of countries. The increasing visibility of environmental degradation has increased awareness of environmental problems and caused politicians and researchers to focus on the relevant field due to environmental concerns. The study aims to investigate whether the Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis is valid for the period 1990-2020 in the countries that constitute the Organization of Turkic States. As economic methods, structural break panel cointegration and cointegration estimator tests were used. Carbon dioxide emissions were added as variables to represent the environmental indicator, and GDP per capita and the square of GDP per capita to represent the growth indicator. While panel-wide findings show that an increase in income increases carbon dioxide emissions by 1,984% in the relevant countries; the increase in the square of income increases carbon dioxide emissions by 1,986%. This situation shows that a result supporting the EKC hypothesis was not obtained and a sustainable economic growth approach could not be achieved.

Keywords: Organization of Turkish States, Environmental Kuznets Curve, Panel Data Analysis.

1. GİRİŞ

Gelir artışı ve büyümenin sağlanması sanayileşmekte olan ülkelerde temel makroekonomik hedeflerin başında gelmektedir. Bu hedefleri gerçekleştirmede önemli role sahip olan enerji kullanımı her geçen gün artmaktadır. Enerjiye olan talebin yenilenemez enerji kaynaklarından olan fosil yakıt kullanımı ile karşılanması çevresel bozulmaları beraberinde getirmiştir. Fosil yakıt kullanımı ile açığa çıkan sera gazları insan sağlığı ve biyolojik çeşitliliği olumsuz etkileyerek iklim değişikliğine yol açmıştır (Türkmen, 2019: 1). Çevresel bozulmaların artan görünürlüğü, çevre sorunlarına ilişkin farkındalığı artırmış ve çevresel kaygılar nedeniyle ilgili konu dünya çapında dikkat çekmiştir (Destek ve Sarkodie, 2019: 2484). Bu kapsamda iklim değişikliğinin etkileri ve çevresel bozulma nedeniyle sürdürülebilir çevre konusu ülkelerin en önemli iki gündeminden biri haline gelmiştir (Sachs, 2012: 2026).

Dünya genelinde fosil yakıt kullanımının artış eğiliminde olması hem enerjide dışa bağımlılığı artırarak arz güvenliği sorununu oluşturmakta hem de sera gazı salınımının artmasına yol açarak sürdürülebilir enerji kullanımını engellemektedir (Çağlar ve Mert, 2017: 22). Geleneksel fosil

yakıt kullanımının meydana getirdiği karbon salınımı insan sağlığını tehdit etmekte ve küresel ısınmayı hızlandırmaktadır. Küresel ısınma artışı, fosil yakıt kullanımının azaltılması ve çevre dostu yenilenebilir enerji altyapısının tüm ülkelerde benimsenmesi ile önlenir (Keleş ve Hamamcı, 2002: 105). Yenilenebilir enerji üretiminin ilk aşamada sabit maliyetleri yüksek olsa da fosil yakıt kullanımının olumsuz sonuçları göz önüne alındığında yenilenebilir enerji kullanımına yönelimin oldukça önemli olduğu belirtilmektedir. Çünkü uzun vadede enerji ithalatının azalması, karbon salınımının düşmesi ve enerji tasarrufunun sağlanması azalan maliyet yapısını sağlayacaktır (Aslan ve Yıldız, 2022: 6).

Ülkelerde küresel ısınma artışının yol açtığı iklim değişikliği ile birlikte temiz çevre ve düşük karbon emisyonu hedefi önem kazanmıştır. Bu bağlamda Stockholm Konferansı (1972), Bruntland Raporu (1987), Rio Konferansı (1992), İstanbul Habitat II Konferansı (1996), Kyoto Protokolü (1997), Johannesburg Zirvesi (2002), Rio +20 BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (2012) ve Paris İklim Anlaşması (2015) iklim değişikliğinin yol açtığı sorunlar ile mücadelede ilgili konferanslar ve anlaşmalar yol gösterici bir niteliğe sahiptir (Türkmen, 2019: 70).

Büyüme ve çevre arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Artan iktisadi faaliyetler çevresel problemlere neden olabileceği gibi çevresel problemler de sürdürülebilir büyümeyi yani enerjinin sürdürülebilirliğini etkilemektedir. Enerjide sürdürülebilirliğin sağlanması çevre dostu olan yenilenebilir enerjinin etkin ve verimli kullanımı ile mümkündür (Ediger, 2009: 15). Bu kapsamda sürdürülebilir büyüme-çevre konusu politikacıların ve araştırmacıların sıkça ilgilendiği alandır.

Ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki ilişkiye ilişkin çalışmaların çoğu, karbondioksit emisyonları üzerine odaklanmıştır (Salahuddin, vd., 2015: 320; Wang, vd., 2016: 362). Bu çalışma, 1990-2020 dönemi için veri varlığı durumuna göre Türk Devletleri Teşkilatı ülkelerinde (Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Özbekistan) Çevresel Kuznets Eğrileri (ÇKE) hipotezinin geçerli olup olmadığını araştırmayı amaçlamaktadır.

Makalenin devam eden bölümünde ÇKE'nin teorik çerçevesinden bahsedilmiştir. Literatür özeti açıklanmış ve daha sonra bu çalışmada kullanılan veriler, analiz yöntemleri ve bulgular sunulmuş ve raporlanmıştır. Çalışmanın son kısmında ise ilgili konuya dair sonuç ve politika önerileri aktarılmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Çevresel sorunların artış trendinde olduğu 1990'lı yıllarda Kuznets (1955) tarafından geliştirilen, büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişki ÇKE olarak adlandırılmaktadır. Hipotez, ekonomik büyümenin ilk evresinde sanayileşme ile gelir artışı yaşanacak ve bu durum gelir eşitsizliğine yol açacaktır. Ancak sonraki evrede büyümenin olumlu etkileri zaman içerisinde ücret ve gelir artışı şeklinde yansıtacaktır. Böylece ekonomik büyümenin ilk evresinde oluşan gelir eşitsizliği ekonomik büyümenin devam etmesiyle azalacaktır. Kuznets (1955) söz konusu ilişkiyi ters "U" olarak ifade etmiştir. Çevre kirliliği ve gelir arasındaki ilişkisi ilk olarak Grossman ve Krueger (1991,1995) çalışmalarında incelenmiştir. Bulgular, ekonomik gelişmenin artması sera gazı salınımını artıracak ancak büyümenin devam etmesiyle bu salınım azalacaktır. Diğer bir ifadeyle; büyüme ile çevre kirliliği artar iken, belirli bir gelir düzeyine ulaşıldığında çevre kirliliği azalacaktır (Deacon ve Norman, 2004: 292). Şekil 1'de ÇKE hipotezinin aşamaları sunulmuştur.

Görsel 1. Çevresel Kuznets Eğrisi Şeması

Kaynak: (Sarkodie ve Strezov, 2018: 99)

Görsele göre ÇKE hipotezinin ilk evresinde yeni sanayileşen düşük gelirli toplumlarda ekonomik gelişme adımları çevre kirliliğine neden olan geleneksel fosil yakıtlarının talebinde artış yaşanmasına neden olarak kirliliği tetiklemektedir (Sarkodie ve Strezov, 2018: 98-99). Bu safhada kaynak tüketme hızı, kaynak yenilenme oranını aşmaya başlamasıyla birlikte atık üretim miktarı ve toksisite oranı artmaktadır (İşcan ve Demirel, 2023: 474). Böylelikle çevresel problemler artan gelir düzeyi ile çevresel iyileşmenin yüksek gelirle arttığı bir eşik değere kadar artar ve bu ilişki ters "U" biçimini almaktadır. İkinci evrede ölçek etkisinin baskın olduğu orta

gelirli ekonomileri içermektedir. Dolayısıyla bu ekonomilerde çevresel kirlilik problemleri ve diğer bozulmalar zaman etkisiyle iyileşmektedir (Shahbaz vd, 2012: 2948).

Üçüncü evrede ise ÇKE hipotezinin tepe noktasını aştığı ve çevresel kalitenin iyileşme göstermeye başladığını belirtmektedir. Bu evrede yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde yüksek gelişme ile çevre bilincinin artması, çevre dostu teknolojilerinin yaygınlaşması ve bilgi yoğun endüstrilere ve hizmetlere yönelik yapısal değişim çevresel problemlerin dengelenerek zaman içinde azalış göstermesini sağlamaktadır (Dinda, 2004: 436).

ÇKE hipotezi ülkelerde ekonomik gelişmeye bağlı olarak gelir düzeyi arttıkça çevre kirliliğinin de arttığını, gelir düzeyinin belirli bir eşik değerini aşması ardından çevre kirliliğinin zamanla azalmaya başlayacağını vurgulamaktadır (Apergis ve Payne, 2010: 650).

3.ÇKE HİPOTEZİNE AİT LİTERATÜR ÖZETİ

ÇKE hipotezinin geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan çalışmaların son dönemde artış gösterdiği söylenebilmektedir. Çalışmalardan elde edilen sonuçlar, çevre kirliliğine sebep olan göstergelerin türüne (karbondioksit, kükürt dioksit, nitrojen oksit vd), ekonometrik yöntem için oluşturulan modellerdeki değişikliklere (log-lineer, kübik, quadratic vb), incelenen dönem aralığı ve örneklem grubuna göre değişmektedir. Söz konusu durumlar ÇKE'nin şeklini ve dönüm noktasını etkilemektedir. Literatürde ÇKE hipotezinin geçerliliğini inceleyen çalışmalarda sıklıkla bağımlı değişkenin karbondioksit emisyonu bağımsız değişkenlerin ise kişi başı GSYİH, enerji kullanımı, nüfus, kentleşme oranı, ticari açıklık ve tarımsal arazi kullanımı olduğu görülmektedir. Çizelge 1'de ÇKE hipotezine ait zaman serisi ve panel veri analizleri literatür özeti kapsamında ayrı ayrı gruplandırılarak sunulmuştur.

Çizelge 1. Literatür Özeti

Zaman Serisi Analizine Yönelik Çalışmalar				
Yazar(lar)	Dönem/ Ülke	Ekonomik Yöntem	Değişkenler	ÇKE Bulguları
Fodha ve Zaghdoud (2010)	1961-2004 / Tunus	Granger Nedensellik ve ECM	Karbondioksit Emisyonu, Kükürt Dioksit ve GSYİH	ÇKE geçerli değildir.
Nasir ve Rehman (2011)	1972-2008 /Pakistan	Granger Nedensellik ve VECM	Karbondioksit Emisyonu ve GSYİH	Uzun dönemde ÇKE (G)
Saboori vd. (2012)	1980-2009 / Malezya	ARDL Sınır Testi	Karbondioksit Emisyonu ve Gelir	ÇKE (G)

Mikayilov vd. (2018)	1992-2013 / Azerbaycan	Eşbütünleşme Tahminci Katsayısı	Karbondioksit Emisyonu ve GSYİH	ÇKE geçerli değildir.
Khan (2019)	1991-2011 / Kazakistan	Granger Nedensellik ve VECM	Karbondioksit Emisyonu, Gelir ve Enerji Kullanımı	ÇKE (G)
Sarkodie ve Ozturk (2020)	1971-2013 / Kenya	EKK Yöntemi	Karbondioksit Emisyonu, GSYİH, Enerji Kullanımı, Elektrik Tüketimi ve Kentleşme	ÇKE (G)
Massagony ve Budiono (2023)	Endonezya	ARDL Sınır Testi	Karbondioksit Emisyonu, Gelir Yenilenebilir ve Yenilenebilir Enerji Kullanımı	ÇKE geçerli değildir.
Panel Veri Analizine Yönelik Çalışmalar				
Yazar(lar)	Dönem/ Ülkeler	Ekonomik Yöntem	Değişkenler	Bulgular
Grossman ve Krueger (1991)	1977-1988 / NAFTA Ülkeleri	Panel Veri Yöntemi	Gelir, SO ₂ , PM ve Duman Emisyonları	N şeklinde bir ÇKE elde edilmiştir.
Selden ve Song (1994)	1973-1984 (3 dönem) / 30 Ülke	Panel Veri Yöntemi	Karbondioksit Emisyonu ve Gelir	ÇKE (G)
Sayed ve Sek (2013)	1961-2009 / 40 Ülke	Panel Veri Yöntemi	CO ₂ , SO ₂ , BOD, SPM ₁₀ , GHG ve GSYİH	Söz konusu tüm ülkelerde ÇKE geçerli değildir.
Erataş ve Uysal (2014)	1992-2010 / BRICT Ülkeleri	Westerlund (2007) ECM Eşbütünleşme Yöntemi	Karbondioksit Emisyonu, Gelir ve Nüfus Yoğunluğu	ÇKE (G)
Apergis ve Ozturk (2015)	1990-2011 / 14 Asya Ülkesi	Pedroni (2001) Eşbütünleşme Yöntemi	Karbondioksit Emisyonu, GSYİH, Nüfus ve Sanayileşme	ÇKE (G)

Romero vd. (2017)	1995-2009 /AB Ülkeleri	Persyn ve Westerlund (2008) Eşbütünleşme Yöntemi	Karbondioksit Emisyonu, Gelir, Ticaret Stoku ve Enerji Kullanımı	ÇKE (G)
Destek vd. (2018)	1980-2013 / 15 AB Ülkesi	Panel Eşbütünleşme Katsayı	GSYİH, Ekolojik Ayak İzi, Ticaret ve Enerji Tüketimi	ÇKE geçerli değildir.
Yılcı ve Özgür (2019)	1970-2014 / G7 Ülkeleri	Konya (2006) Panel Nedensellik Analizi	GSYİH Orman Ürünleri, Tarım Arazileri, Balıkçılık	Hipotezin geçerliliği ülkeden ülkeye farklı sonuçlar sunmaktadır.
Örnek ve Türkmen (2019)	1975-2016 / Gelişmiş ve Yükselen Piyasa Ekonomileri	Westerlund ve Edgerton (2008) Panel Eşbütünleşme Yöntemi	Karbondioksit Emisyonu, Gelir ve Gelirin Karesi	Gelişmiş ülkelerde ÇKE (G), yükselen piyasa ekonomilerinde hipotez geçerli değildir.
Haider vd. (2020)	1980-2012 / 15 Ülke	Panel Veri Yöntemleri	Karbondioksit Emisyonu, GSYİH, Tarımsal Arazi Kullanımı ve İhracat	ÇKE (G)
Not: Literatürden yararlanılarak yazarlar tarafından elde edilmiştir. “G” hipotezin geçerli olduğu ifade etmektedir.				

4. VERİ SETİ, ANALİZ YÖNTEMİ VE BULGULAR

4.1. Veri Seti

Türk Devletleri Teşkilatı ülkelerinde ÇKE hipotezinin geçerli olup olmadığını incelemek amaçlayan bu çalışmada veri varlığı durumuna göre 1990-2020 dönemi baz alınmıştır. Karbondioksit emisyonu (LCE), (kişi başı, ton cinsinden) bağımlı değişken, kişi başı GSYİH (LGRL), (ABD \$) ve kişi başı GSYİH'nin (LGRR), (ABD \$) karesi bağımsız değişkenler olarak yöntemlere dâhil edilmiştir. Analiz değişkenlerinin belirlenmesinde ÇKE hipotezinin öncü çalışmalarından olan Selden ve Song (1994)'un çalışmaları baz alınmıştır. Bu kapsamda

seriler arasındaki ilişkiyi doğrusal olarak (Kar ve Ağır, 2006: 61) incelemek için logaritması alınan Denklem 1’de gösterilmektedir.

$$LCE_{it} = \beta_{1i} LGR_{it} + \beta_{2i} LGRR_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

($i = \dots, 5$) ve ($t = 1990, \dots, 2020$)

4.2. Analiz Yöntemi ve Bulgular

ÇKE hipotezinin geçerli olup olmadığını belirlemek için önce sırasıyla yatay kesit bağımlılığı, eğim homojenliği ve birim kök testlerinin uygulanması gerekmektedir. Bu sürecin devamında eşbütünleşme ve eşbütünleşme katsayı tahminci testleri yapılmaktadır.

4.2.1. Yatay kesit Bağımlılığı Bulguları

Yapısal kırılmalı eşbütünleşme testini uygulamadan önce yatay kesit bağımlılığının araştırılması önemlidir. Çünkü ilgili testin varlığı bir ülkede meydana gelen bir değişimin diğer ülkeleri etkileyip etkilemediğini belirtmektedir. Yatay kesit bağımlılığını incelemek “Breusch ve Pagan (1980), Pesaran (2004) CD ve CD_{LM} ve Pesaran vd. (2008) düzeltilmiş LM_{adj} testleri kullanılmıştır. Eğim katsayılarının homojenliği Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen Delta testi araştırılmıştır. Test, ülkedeki değişimlerinin diğer ülkeleri aynı düzeyde etkileyip etkilemediğini göstermektedir ve boş hipotez eğim katsayıları homojen olduğu yönündedir. Çizelge 2’de ilgili testlere ait bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 2. Yatay Kesit Bağımlılığı ve Eğim Homojenliği Test Bulguları

Yatay Kesit Bağımlılığı			
Testler	LCE	LGR	LGRR
	İst-Ols Değeri	İst-Ols Değeri	İst-Ols Değeri
CD_{lm1} (BP,1980)	26.276*** (0.003)	47.460*** (0.000)	47.558*** (0.000)
CD_{lm2} (Pesaran, 2004)	3.748*** (0.000)	8.376*** (0.000)	8.398*** (0.000)
CD_{lm3} (Pesaran, 2004)	-3.770*** (0.000)	-2.995*** (0.001)	-2.996*** (0.000)
LM_{adj} (PUY, 2008)	4.515*** (0.000)	14.180*** (0.000)	14.183*** (0.000)
Model			
	İstatistik Değeri		Olasılık Değeri
CD_{lm1} (BP,1980)	111.117***		0.000
CD_{lm2} (Pesaran, 2004)	22.610***		0.000
CD_{lm3} (Pesaran, 2004)	4.247***		0.000
LM_{adj} (PUY, 2008)	29.945***		0.000

Eğim Homojenliği		
	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Delta Tilde	19.565***	0.000
Delta Tilde _{adj}	20.552***	0.000
“***” %1 anlamlılık düzeyinde istatistik anlamlılığını ifade etmekte iken olasılık değerleri parantez içerisinde gösterilmektedir.		

Değişkenlerde (LCE, LGR ve LGRR) ve modelde %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığının olduğu kurulan modelin eğim homojenliğinin heterojen olduğuna karar verilmektedir.

4.2.2. Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi Bulguları

Nazlıoğlu ve Karul (2017) Fourier LM birim kök testi panel birim kök literatürünü ani olmayan kırılmalar ile genişletmekte ve testin modellenmesi aşamasında kırılma formunun ve tarihlerinin önceden biliniyor olmasına gerek yoktur (Nazlıoğlu ve Karul, 2017: 2-3). Testin boş hipotezi “Birim kök vardır” şeklindedir. Çizelge 3’te değişkenlere ait birim kök sonuçları sunulmaktadır.

Çizelge 3. Birim Kök Test Bulguları

<i>LCE</i>			
<i>Ülkeler</i>	<i>Fourier tau LM₁</i> <i>k=1</i>	<i>Fourier tau LM₂</i> <i>k=2</i>	<i>Fourier tau LM₃</i> <i>k=3</i>
Türkiye	-2.8472	-2.5581	-2.5913
Kazakistan	-0.3577	-1.1579	-0.3469
Azerbaycan	-1.3456	-0.0323	-0.7921
Kırgızistan	-3.3130	-2.4649	-2.2852
Özbekistan	-1.8900	-2.7382	-2.5359
Sonuçlar			
Z _{LM} (İstatistik Değeri)	3.641	1.312	1.233
Olasılık Değeri	0.999	0.905	0.981
LGR			
Türkiye	-1.8795	-1.6021	-1.5360
Kazakistan	-2.1497	-2.2254	-1.9840
Azerbaycan	0.5190	-0.0210	0.1744
Kırgızistan	-2.6059	-2.9080	-2.2778
Özbekistan	-1.9450	-3.9322	-3.5890
Sonuçlar			
Z _{LM} (İstatistik Değeri)	4.872	0.241	0.782
Olasılık Değeri	1.000	0.595	0.783
LGRR			
Türkiye	-1.8775	-1.5991	-1.5337
Kazakistan	-2.1489	-2.2294	-1.9874

Azerbaycan	0.5196	-0.0193	0.1751
Kırgızistan	-2.6017	-2.9050	-2.2747
Özbekistan	-1.9432	-3.9312	-3.5887
Sonuçlar			
Z _{LM} (İstatistik Değeri)	4.879	0.244	0.784
Olasılık Değeri	1.000	0.596	0.783

Değişkenlere (LCE, LGR ve LGRR) göre birim kök sürecinin olduğu belirlenmektedir. Bu durum eşbütünleşme testinin uygulanmasına izin vermektedir.

3.2.3. Yapısal Kırılmalı Panel Eşbütünleşme Testi

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini belirlemek için yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi kullanılmıştır. Westerlund ve Edgerton (2008) testinin boş hipotezi, “değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur” şeklindedir. Yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme test bulguları Çizelge 4’te aktarılmıştır.

Çizelge 4. Eşbütünleşme Test Bulguları

Model	Z τ (N)		Z ϕ (N)	
	İstatistik Değ.	Olasılık Değ.	İstatistik Değ.	Olasılık Değ.
Kırılmasız	-1.358*	0.087	-1.025	0.152
Sabitte Kırılma	-6.561***	0.000	-3.958***	0.000
Rejim Kırılması	-1.915**	0.027	-1.491*	0.067
	Sabitte Kırılma		Rejimde Kırılma	
Türkiye	2000		2000	
Kazakistan	2013		2013	
Azerbaycan	1995		1995	
Kırgızistan	1994		1994	
Özbekistan	1997		1997	
“***” %1, “**” %5, “*” %10 seviyesinde anlamlılığı belirtmektedir.				

Bulgular göre %1 anlamlılık düzeyinde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Kırılma tarihleri Türkiye’de 2000-2001 ekonomik krizi ve Özbekistan’da Asya krizinin etkileri görülmektedir.

3.2.4. Panel Eşbütünleşme Tahminci Katsayı Bulguları

Ülkeler ve panel geneli için uzun dönem katsayıları “Augmented Mean Group-Arttırılmış Ortalama Grup Tahmincisi (AMG)” yöntemi ile araştırılmıştır. Eberhardt ve Bond (2009) test istatistiğinin boş hipotezi katsayılar istatistiksel olarak anlamsızdır. Çizelge 5’te eşbütünleşme katsayısı tahminci bulguları sunulmuştur.

Çizelge 5. Eşbütünleşme Katsayı Tahminci Bulguları

AMG	LCE=f(LGR)			LCE=f(LGRR)		
	Katsayı	Std. Hata	p-değeri	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
	1.984**	0.952	0.037	1.986**	0.953	0.037
Türkiye	-1.776***	0.237	0.000	-1.776***	0.237	0.000
Kazakistan	2.410***	0.189	0.000	2.410***	0.189	0.000
Azerbaycan	3.038***	0.083	0.000	3.038***	0.083	0.000
Kırgızistan	2.884***	0.396	0.000	2.884***	0.396	0.000
Özbekistan	3.367***	0.178	0.000	3.367***	0.178	0.000

***, ** sırasıyla %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

Tahmin bulgularına göre ilgili ülkelerinde gelirdeki %1'lik bir artış karbondioksit emisyonunu %1.984 arttırmakta iken; gelirin karesinde %1'lik bir artış karbondioksit emisyonunu %1.986 arttırmaktadır. Buna göre söz konusu ülkelerde ÇKE hipotezini destekler nitelikte bir sonuç elde edilmemiştir. Bu durum enerjide sürdürülebilirliğin sağlanmadığının kanıtıdır.

5. SONUÇLAR ve DEĞERLENDİRME

Çevresel bozulmalar canlıların yaşamlarını tehdit eden en önemli sorundur. Özellikle iklim değişikliğine neden olan nüfus yoğunluğundaki artış, kentleşme ve sanayi üretimindeki hızlı artış fosil yakıt kullanımını artırarak çevresel bozulmaya neden olmaktadır. Çevresel bozulma beraberinde ekonomik büyümenin maliyetinin artmasına ve yaşam kalitesinin düşmesine yol açmaktadır. Bu etkilerin her geçen gün artış göstermesiyle son dönemde büyüme ve çevre ilişkisini araştıran çalışmaların sayısı artmaktadır. İlgili konu ÇKE hipotezi kapsamında ele alınmıştır.

Çalışma, 1990-2020 dönemi için Türk Devletleri Teşkilatı ülkelerinde (Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Kırgızistan ve Özbekistan) ÇKE hipotezinin geçerli olup olmadığını araştırmayı amaçlamaktadır. Yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme uygulandığı çalışmada değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisine rastlanmıştır. AMG eşbütünleşme tahminci katsayı bulgularına göre ise ilgili ülkelerde ÇKE hipotezini destekler nitelikte bir sonuç elde edilmemiştir.

Türk Devletleri Teşkilatı ülkelerinin gelir düzeyinin düşük olması ar-ge'ye dayalı çevre ile uyumlu enerji üretimini gerçekleştirememesinden dolayı fosil yakıt kullanımını her geçen gün arttırmaktadır. İlgili ülkelerde karbondioksit azaltılması için fosil yakıt kullanımını yerine çevre

dostu yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının çevre dostu olması ve tekrar tekrar kullanılması iklim değişikliği ile mücadelede oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu alanda ar-ge harcamalarını arttırmaya yönelik politika düzenlemeleri yapılmalıdır. Ayrıca enerjide sürdürülebilirliğin sağlanması için vergiler, sıkı çevre politikaları ile karbondioksit emisyonunu düşürmeye yönelik gerekli teşvik ve yatırımların politika yapımcılar tarafından desteklenmesi önemlidir.

Çalışmada ekonomik büyüme ile çevre kirliliği arasındaki ilişki veri varlığı nedeniyle karbondioksit emisyonlarının çevresel bozulmanın bir göstergesi olarak belirlenmiştir. Ancak karbondioksit emisyonları çevresel bozulmanın bir kısmını oluşturmaktadır. Sonraki çalışmalarda ekolojik ayak izi, ekili araziler, otlak araziler, balıkçılık alanlar, ormanlık araziler, karbon ayak izi ve yapılaşmış araziler dikkate alınarak çevresel bozulmanın derecesi daha kapsamlı bir gösterge ile araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Al Sayed, A. R. and Sek, S. K. (2013). Environmental Kuznets Curve: Evidences from. Applied Mathematical Sciences, 7(22), 1081-1092.

Apergis, N. and Ozturk, I. (2015). Testing Environmental Kuznets Curve hypothesis in Asian countries. Ecological Indicators, 52, 16-22.

Apergis, N. and Payne, J. E. (2010). The emissions, energy consumption, and growth nexus: Evidence from the common wealth of independent states. *Energy policy*, 38(1), 650-655.

Arslan, Ü. and Yıldız, T. (2022). Does the transition to renewable energy increases inflation in european countries?. Research Square, 1-24. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-1408222/v1>

Breusch, T. S. and Pagan, A. R. (1980). The lagrange multiplier test and its applications to model specification in econometrics. The Review of Economic Studies, 47(1), 239-253.

Çağlar, A. E. and Mert M.(2017). Türkiye'de Çevresel Kuznets Hipotezi ve yenilenebilir enerji tüketiminin karbon salımı üzerine etkisi: Yapısal kırılmalı eşbütünleşme yaklaşımı. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24(1), 21-38.

Deacon, R. and Norman, C. S. (2004). Does the Environmental Kuznets Curve describe how individual countries behave?. Land Economics, 82(2), 291-315.

Destek M. A. and Sarkodie, S. A. (2019) Investigation of Environmental Kuznets Curve for ecological footprint: The role of energy and financial development. *Sci Total Environ* 650, 2483–2489. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2018.10.017>

Destek, M. A., Ulucak, R. and Dogan, E. (2018). Analyzing the Environmental Kuznets Curve for the EU countries: The role of ecological footprint. *Environmental Science and Pollution Research*, 25, 29387-29396.

Dinda, S.(2004). Environmental Kuznets Curve hypothesis: A survey. *Ecological Economics*, 49, 431–455, <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2004.02.011>

Enders, W. and Lee, J. (2012). A unit root test using a fourier series to approximate smooth breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 74, 574-599.

Erataş, F. and Uysal, D. (2014). Çevresel Kuznets Eğrisi Yaklaşımının “BRICT” ülkeleri kapsamında değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 64(1), 1-25.

Fodha, M. and Zaghdoud, O. (2010). Economic growth and pollutant emissions in Tunisia: An empirical analysis of the Environmental Kuznets Curve. *Energy policy*, 38(2), 1150-1156.

Grossman, G. M. and Krueger, A. (1991). Environmental impacts of a North American free trade agreement. *NBER Research Working Paper*, No. 3194, Cambridge.

Grossman, G. M. and Krueger, A. (1995). Economic growth and the environment. *Quarterly Journal of Economics*, 110(2), 353–377.

Haider, A., Bashir, A. and Ul Husnain, M. I. (2020). Impact of agricultural land use and economic growth on nitrous oxide emissions: Evidence from developed and developing countries. *Science of the Total Environment*, 741, 140421.

İşcan, İ. H. and Demirel, T. (2023). Yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerine etkisi ve çevresel kuznets eğrisi hipotezi: OECD ülkeleri üzerine bir panel veri analizi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41(3), 470-496.

Kar, M. And Ağır, H. (2006). Türkiye’de beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Eşbütünleşme yaklaşımı ile nedensellik testi, 1926-1994. *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6 (11), 51-68.

Keleş, R. and Hamamcı, C. (Ed.). (1993). *Çevrebilim*, İmge Kitabevi.

Khan, S., Shahbaz, M. and Jam, F. A. (2019). The estimation of the Environmental Kuznets Curve in Kazakhstan. *The Journal of Energy and Development*, 45(1/2), 93-112.

Kónya, L. (2006). Exports and growth: Granger causality analysis on OECD countries with a panel data approach. *Econ Model* 23(6), 978–992.
<https://doi.org/10.1016/j.econmod.2006.04.008>.

Massagony, A. and Budiono (2023). Is the Environmental Kuznets Curve (EKC) hypothesis valid on CO2 emissions in Indonesia?, *International Journal of Environmental Studies*, 80(1), 20-31, doi: 10.1080/00207233.2022.2029097.

Mikayilov, J. I., Galeotti, M. and Hasanov, F. J. (2018). The impact of economic growth on CO2 emissions in Azerbaijan. *Journal of cleaner production*, 197, 1558-1572.

Nasir, M. and Rehman F, U. (2011). Environmental Kuznets Curve for carbon emissions in Pakistan: An empirical investigation. *Energy Policy* 39, 1857–1864.

Nazlıoğlu, S. and Karul, C. Panel LM Unit Root Test With Gradual Structural Shifts, 40th *International Panel Data Conference*, Thessaloniki-Greece, 2017.

Pedroni, P. (2001). Purchasing Power Parity Tests in Cointegrated Panels. *Rev. Econ. Stat.* 83, 727–731.

Pedroni, P. (2004). Panel Cointegration: Asymptotic and finite sample properties of pooled time series tests with an application to the PPP hypothesis. *Econometric Theory*, 20(3), 597-625.

Persyn, D. and Westerlund, J. (2008), Error-correction-based cointegration tests for panel data. *Stata Journal*, 8(2), 232-241.

Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, 435.

Pesaran, M. H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure. *Econometrica*, 74(4), 967-1012.

Pesaran, M. H. Ullah A. and Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.

Pesaran, M. H. Ullah, A. and Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.

Romero, M. D. P., Cruz, L. and Barata, E. (2017). Testing the transport energy-Environmental Kuznets Curve hypothesis in The EU27 countries. *Energy Economics*, 62, 257-269.

Saboori, B. Sulaiman, J. and Mohd, S. (2012). Economic growth and CO2 emissions in malaysia: A cointegration analysis of the Environmental Kuznets Curve. *Energy Policy* 51, 184-191.

SACHS, J. D. (2012). From millennium development goals to sustainable development goals. *The lancet*, 379(9832), 2206-2211.

Salahuddin, M., Gow, J. and Ozturk, I. (2015). Is the long-run relationship between economic growth, electricity consumption, carbon dioxide emissions and financial development in gulf cooperation council countries robust? *Renew. Sust. Energ. Rev.* 51, 317–326. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.06.005>

Sarkodie, S. A. and Ozturk, I. (2020). Investigating the Environmental Kuznets Curve hypothesis in Kenya: A multivariate analysis. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 117, 109481.

Sarkodie, S. A. and Strezov, V. (2018). Empirical study of the environmental Kuznets Curve and environmental sustainability curve hypothesis for Australia, China, Ghana and USA. *Journal of Cleaner Production*, 201, 98-110.

Selden, T. M. and Song, D. (1994). Environmental quality and development: Is there a Kuznets Curve for air pollution emissions? *Journal of Environmental Economics and Management*, 27(2), 147-162.

Shahbaz, M., Lean, H. H. and Shabbir, M. S. (2012). Environmental Kuznets Curve hypothesis in Pakistan: Cointegration and granger causality. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(5), 2947-2953.

Türkmen, S. *Enerjide çevresel sürdürülebilirlik: Yükselen ve gelişmiş ekonomiler karşılaştırması*. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2019.

Türkmen, S., Ağır, H. and Günay, E. (2019). Seçilmiş OECD ülkelerinde ar-ge ve ekonomik büyüme: Panel eşbütünlük yaklaşımından yeni kanıtlar. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 14(2), 89-101.

Wang, S., Li, Q., Fang, C. and Zhou, C. (2016). The relationship between economic growth, energy consumption, and CO2 emissions: Empirical evidence from China. *Sci Total Environ*, 542, 360–371. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2015.10.027>.

Westerlund, J. (2007). Testing for error correction in panel data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 69(6), 709-748.

Westerlund, J. and Edgerton, D. L. (2008). A simple test for cointegration in dependent panels with structural breaks, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 70(5), 665-704.

World Bank *World Development Indicators*,
<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>
(Erişim Tarihi: 09.08.2023).

Yılancı, V. and Ozgur, O. (2019). Testing the Environmental Kuznets Curve for G7 countries: Evidence from a bootstrap panel causality test in rolling windows. *Environmental Science and Pollution Research*, 26, 24795-24805.

EDİRNELİ ŞÂHİDÎ'NİN LEYLÂ VÜ MECNÛN (GÜLŞEN-İ UŞŞÂK) MESNEVİSİ'NDE SU VE SU İLE İLGİLİ KAVRAMLARIN KULLANIMI⁶³

Prof. Dr. Ziya AVŞAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,
zavsar@ohu.edu.tr - 0000-0002-5043-9973

Doktora Öğrencisi Funda DOLAHMET

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,
funda0013@hotmail.com, 0000-0002-3621-0611

ÖZET

Su tüm canlıların hayatında çok önem taşıyan bir maddedir. Yaşamın ve varlığın devamlılığını sağlayıp yaşama biçimini belirleyen bir unsur olarak su, bütün medeniyetlerde, bütün kültürel oluşumlarda ve bunların temelini oluşturan inanç alanında her daim var olmuştur. Bu var oluş neticesinde insanların inanç, düşünce ve hayal dünyalarına yansımaları olmuş ve medeniyetler suya farklı anlamlar yüklemiştir. Türk kültürü açısından da suyun önemi bilinmektedir. İlk destanlardan itibaren edebiyatımızda da su vazgeçilmez bir öge olarak kullanılmaktadır. Divan edebiyatının sembolik anlamlara açılan yönü soyutlamaya müsait olduğundan okundukça yeni anlamlar yüklenebilmektedir. Divan edebiyatında su, gerçek anlamı yanında farklı anlamlarda ve çağrışımlarda kullanılmıştır. Kimi zaman olumlu kimi zaman da olumsuz özellikleriyle karşımıza çıkan su, divan şairlerinin eserlerinde sıklıkla kendisine yer bulmuştur. Divan edebiyatının bilinen eserlerinden olan Leylâ vü Mecnûn birçok şair tarafından kaleme alınmıştır. Bunlardan biri de 15. yüzyıl Divan edebiyatı şairlerinden Edirneli Şâhidî'dir. Edirneli Şâhidî mesnevisinde su ve su ile ilgili kavramlara sıklıkla yer vermiş, su ve su ile kavramları soyut tamlamalar, mecazlarla örülü anlamlar, çağrışım ve hayal unsuru olarak kullanmıştır. Bu çalışmada söz konusu eserde Edirneli Şâhidî'nin su ve su ile ilgili kavramlara verdiği anlamlar seçilmiş beyitler üzerinden ele alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Su, Edirneli Şâhidî, Leylâ vü Mecnûn, mesnevi.

GİRİŞ

Su; hayatın özünü, varlığın esasını oluşturarak tüm canlıların yaşamını sürdürmesinde en temel unsurlardan biridir. Hayatımızı devam ettirebilmemiz için mutlaka suya ihtiyacımız vardır. Su, yaşamın her alanını etkileyerek insan hayatının tarih boyunca hep su etrafında

⁶³Bu çalışma "Edirneli Şâhidî'nin Leylâ vü Mecnûn (Gülşen-i Uşşâk) Mesnevisi (Bağlamlı Dizin ve İşlevsel Sözlük)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

şekillenmesini sağlamış, (Solmaz, 2013: 631) yaşama biçimini belirleyen bir unsur olarak bütün medeniyetlerde, bütün kültürel oluşumlarda ve bunların temelini oluşturan inanç alanında her daim var olmuştur (Çetin, 2013: 185). Bu var oluş sonucunda da insanların inanç, düşünce ve hayal dünyalarına yansımaları olmuş (Sayım, 1996: 127) ve medeniyetler tarafından suya zengin anlamlar yüklenmiştir.

Bolluk ve bereket getiren, canlandıran, temizleyen, sonsuzluğu, saflığı ve kutsal arınmayı temsil eden su, hayatın devamı konusundaki önemli rolünden dolayı birçok kültür, din ve mitolojide kutsallaştırılmış (Yolcu, 2013: 826), Türk Toplumunda da aynı şekilde kutsal olarak kabul edilmiştir. Türkler su kaynakları olan göllerin, denizlerin, nehirlerin, ırmakların, çayların, akarsuların, bataklıkların ruhları ve özel güçleri olduğuna inanarak onları kutsallaştırmışlardır (Uçar, 2020: 24). Su; hikâye, mitoloji, destanlarda (Yaratılış Destanı, Oğuz Kağan Destanı vb.)da kutsallık yönüyle yer almış, (Karabulut, 2016: 1) Türk yaratılış mitindeki yaratılışın başlangıç özünün su olduğu, bütün canlıların da sudan yaratıldığı (Artun, 2013: 79) inancı var olmuştur. Suyun canlılık, bereket ve sürekliliği temsil etmesi, doğurganlık ve ilk madde niteliği, yol göstericilik tarafı gibi dünya mitleri içinde yer alan hususiyetlerinin hemen hemen tamamı Türk mitolojisi ve Eski Türk dininin çeşitli uygulamalarında da görülmüştür (Uçar, 2020: 27). Türk inanç alanında önemli bir yere sahip olan su, Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra da İslamiyet ile birlikte zenginleşerek İslami motiflerle türlü şekillerde varlığına devam etmiştir.

Hayatın her alanında çok önemli etkileri bulunan su bu gibi özellikleriyle edebiyatımızda da sıklıkla yer almış, imge olarak zengin bir anlam yelpazesine sahip olmasıyla geleneksel ve evrensel çağrışımlar üretmiştir. Evrensel anlamlar söyleyebileceğimiz bu çağrışımların yanında bireysel tecrübelerin katkısıyla yeni anlamlara kapı aralamıştır (Bozdemir, 2023: 34). Böylelikle Divan şairleri de şiirlerinde bu imgelerden faydalanarak (Tek, 2013: 736) suyu hem kendi hem de akarsu, ırmak, deniz gibi meydana getirdiği yapılarla birlikte kullanmışlardır. Gerçek anlamı yanında farklı anlam ve çağrışımlarda da kullanmış oldukları suyu bazen olumlu bazen de olumsuz özellikleriyle karşımıza çıkarmışlardır. Suyu kimi zaman bir acının, hasretin, kavuşmanın ifadesi, kimi zaman saflığın, duruluğun temsilcisi, kimi zaman bir benzetme aracı, kimi zaman bir tabiat ögesi, kimi zaman hayatın kaynağı, kimi zaman rahmet, rızık ve bereketin simgesi olarak kullanmışlardır.

XV. yüzyıl Divan edebiyatı şairlerinden Edirneli Şâhidî, bu edebiyatın çok bilinen eserlerinden biri olan Leylâ vü Mecnûn mesnevisini kaleme alan şairlerden bir tanesidir. Anadolu’da yazılan Leylâ vü Mecnûn mesnevisini ilk kez kaleme alan sanatçı olan Edirneli Şâhidî (Erbay, 2012: IV) eserinde su ve su ile ilgili kavramlara geniş yer ayırmış, su ve su ile ilgili kavramları değişik yönleriyle teşbih ve mecazlarla örülü anlamlar, soyut tamlamalar, çağrışım ve hayal unsuru olarak kullanmıştır.

Çalışmamızda, XV. yüzyıl Divan edebiyatı şairlerinden Edirneli Şâhidî tarafından Anadolu sahasında ilk kez kaleme alınan Leylâ vü Mecnûn (Gülşen-i uşşâk) Mesnevisi’nde su ve su ile ilgili kavramların kullanımı üzerinde seçilmiş beyitler vasıtasıyla durulacaktır.

Şair beyitlerin de sürekli Allah’ın adını anıp onun vasıflarını överek rahmet, merhamet gibi yönlerine değinip ondan kendisini sıkıntılar içinde bırakmamasını ister ve vahdet

kavramını tasavvufî bir terim olarak ele alır. Bu beyitlerde şair, Allah'ın merhametinin bolluğunun sonsuzluğunu, nimetinin bolluğunun sınırsızlığını deniz sözcüğüyle karşılayarak onun merhametinin ve lütfunun bol olduğunu, merhametinin sonsuzluğunun hiçbir şeyle kıyaslanamayacağını, kendisini keder denizinde boğulmuş halde bırakmamasını, aksi halde bu girdap içinde ne yapacağını bilemeyeceğini belirterek şevk pınarından canına su vermesini ister.

Bihâr-ı rahmetünün yok kerânı⁶⁴

Bihâr-ı ni'metü'dür câvidânı (351)

Rahmândurur ki rahmet-i bahırına yok kıyâs

Sultândururki milket-i kadrine yok zevâl (106)

Yem-i gamda koma garķ-âb içinde

Ki ser-gerdân ola gird-âb içinde (15)

Atâ kıl mihrüniyle gönlüme tâb

Revân it rûha'ayn-ı şevkden âb (17)

Allah'ın ilminin yanında insanın ilmini okyanusun damlasına benzeten şair, ilminin sınırsızlığını nehir suyuyla karşılayarak yaratılan her şeyi, bütün varlıkları kuşattığını belirtip mutlak varlık olan Allah'ı denize, yaratılmışlar âlemini de bu denizin dalgalarına benzeterek vahdet-kesret tezadına gönderme yapar.

Senüñ 'ilmüñ katında 'ilm-i insân

Mi'sâl-i kaçre-i derya'-i 'ummân (3161)

Ne 'âlimdür ki âb-ı 'ilm-i nehri

Muhtî olmuşdurur eczâ-yı dehri (53)

Ne deryâdur ki 'âlem anda kaçre

Vücûdı mäsivâ nûrında zerre (95)

Cennette özel bir nehrin ismi olduğu ve cennetin tüm ırmaklarının ondan kollara ayrıldığı rivayet edilen Kevser'in rengi süttten beyaz, tadı baldan tatlı ve kardan soğuktur. Bir kez içenin bir daha susmayacağı Kevser'in, Kevser Suresi'nin birinci âyetinde "biz sana kevser'i verdik" söylenildiğinden hareket edilerek Allah'ın peygamberimize özel bir lütfu olduğunu diyenlerde bulunmaktadır (Tökel, 2004: 117). Şair Hz. Muhammed'i övdüğü beyitte lütfunun cana can katan su olan Kevser Havuzu olduğunu söyleyerek bu suya telmihte bulunur.

Halkuñ riyâz-ı 'abherdür virdi mihr-i Hakk

Lutfuñ hıyâz-ı kevseridür âb-ı cân-fezâ (527)

⁶⁴ Bu çalışmada kullanılan beyitler, Nazire Erbay'ın *Edirneli Şâhidi'nin Leylâ vüMecnûn (Gülşen-i Uşşâk) Mesnevisi (İnceleme - Tenkitli Metin)* adlı doktora tezinden alınmıştır. Bundan sonraki her bir beyte sadece beyit numaraları verilecektir.

Cem Sultan'ın Konya'daki valiliği zamanında çevresinde oluşan, Cem Şâirleri olarak isimlendirilen edebi topluluktaki şairlerden biri olup eserini ona sunan Edirneli Şâhidî (Erbay, 2012: 12) beyitlerinde ondan övgü ile bahseder. Vefalı kimseye lütuf, ihsanla âb-ı hayat gibi mutluluk, huzur bahşettiğini, onun adalet denizinin yanında İran hükümdarlarından Nûşirevân'ın adaletinin bir damla yani çok az, cömertlik denizinin yanında da Arap kabileleri arasında tanınmış "Tay, Tayyî, Tâî" kabilesine mensup cömertliğiyle meşhur İbn Abdullah b. Sa'd'ın (Pala, 2004: 198) cömertliğinin bir zerre yani çok küçük bir parça olduğunu Nûşirevân ve İbn Abdullah b. Sa'd'a telmihte bulunarak belirtir.

Cefâ-cūya celâli âfet-i cān

Vefâ-hūya cemâli âb-ı hayvân (611)

Baħr-ı 'adâletüñden bir ҡatre dâd-ı Kisrâ

Şems ü seħâvetüñden bir zerre cūd-ı Hâtem (652)

Tüm insanlığın ölümsüzlük arayışının ortak ismi olan (Avşar,2017: 431), âb-ı hayvân, âb-ı câvidânî, âb-ı İskender, âb-ı Hızır, âb-ı zindegânî gibi isimlerle de kullanılan âb-ı hayat, içene sonsuz hayatı bağışlayıp (Pala, 2004: 3) içeni ölümsüzleştiren bir sudur. Şair beyitlerinde âb-ı hayâtı benzetme unsuru olarak kullanırken telmihte bulunur.

Dilüñdür çeşme-i âb-ı hayâtım

Ki ğarķ olmışdur anda şeş cihâtım (2875)

Sözüñ tārîk-i ğamda bahş ider cān

Nitekim zulmet içre âb-ı hayvân (3357)

Sikender bigi tıtduñ kâyinâtı

Hızırısın nüş kııl âb-ı hayâtı (4052)

Riyâz çeşme-sâr-ı dil-küşâdur

Ki âb-ı hıızır bigi cān-fezâdur (5557)

Şair su ve su ile ilgili kavramları kendi şiirinin, sözlerinin farklılığını ortaya koymak için de kullanırken beyitlerde bunun için orijinal söyleyiş, kendine has üslup, hayaller, el değmemiş düşünceler ile eşi ve benzeri olmayan bir şiir meydana getirmesi ve su gibi akıp giden ifadeler kullanması gerektiğini söyler.

Me'âniden aķıt âb u revānı

K'ide şeķl-i bedî'i tâze cānı (703)

Şair kendisini dalgıca eserini de aşk denizine benzeterek saf, halis inciler çıkarttığını söyleyip değerli, anlamlı bir eser meydana getirdiğini, heves denizinde ömrünü harcasa da bu güzel inci gibi hoş, kıymetli mesneviyi yazdığını ifade eder.

Olalı baħr-ı 'ışķ içinde ğavvâş

Çıķarduñ niçe dürlü gevhher-i hâşş (5561)

Heves bahrında kılub'ömriñü harc

Bu zibâ nazm-ı dürrin eyledüñ derc (5562)

Şâhidî eserinde Ceyhun ve Nil nehirlerinin isimlerini de kullanmıştır. Ancak bu nehirler bir tabiat unsuru olmaktan çok, aşkı uğruna akıttığı gözyaşlarını anlatmak için kullandığı bir vasıtaadır.

Göziniñ yaşları Ceyhün'adönmiş

Nice Ceyhün ki baır-ı hūna dönmiş (1983)

İderken hasretile nāle Mecnūn

Dökerken gözlerinden Nıl ü Ceyhün (4044)

Hayatın esası olup bir araya gelmesiyle kâinatı oluşturan dört temel unsur anâsır-ı erbaa (hava, ateş, toprak ve su)dır (Yıldırım ve İnal, 2013: 809). İnsanoğlu için vazgeçilmez unsurlar olan bu dört unsura şairde eserinde söz konusu anlamıyla yer verir.

'Anâşırdan mürekkebdür çü ābdān

Degül muhkem binā-i cism-i insān (2935)

Ki cem' i bād u nār u āb u hākiñ

Zarūrj menşâ-i oldı helākiñ (2936)

Leylâ'nın güzelliğinin ve olumlu özelliklerinin anlatıldığı bu beyitlerde sözünü Kevser, dudağını zezem suyu, yüzünü Kâbe ve kapısını da cennete benzeterek elmaya benzeyen güzel çenesindeki gül suyu terinin kokusunun cennet bahçesine benzeyen yüzünün güzelliklerinden olduğunu söyler.

Kevşer sözüñ ü lebüñ zezem

Ka'be yüzüñ ü kapuñ cennet (4189)

Zenaḥ sıb-i gülābı misk-i būyı

Ruḥ-ı bāğ behiştüñ yüzi suyu(3254)

Şair mesnevisinde su ve su ile ilgili kavramları tasvir vasıtasıyla bir tabiat unsuru olarak da kullanır. Bu beyitlerde şair, ağacın altında felek gibi çok yüksek, çok büyük, çevresi çimenlerle süslü, etrafı yeşillik ve ağaçlıklarla çevrili yuvarlak bir havuz bulunduğunu, bu havuzun suyunun aynı Kevser havuzu gibi saf olduğunu ancak üstünlükte Kevser havuzunu bile kıskandırdığını söyler.

Var idi ol dıraḥt altında bir ḥavz

O ḥavziñ çevresiydi sebze vü ravz (2409)

Felek bigi ulu ḥavz müdevver

Şuyı şāfı nitekim ḥavz-ı kevşer (2410)

Çimenler virmiş etrāfına ziynet

Şerefde reşk ider havz-ı cennet (2411)

Dünyanın bir öküzün boynuzları arasında durduğuna dair eski bir inanış vardır. Bu eski inanışa göre dünya bir öküzün boynuzları arasında, öküz balığın sırtında durmakta, balık da suyun içerisinde bulunmaktadır. Bu inanışa göre yeryüzündeki deprem ve sarsıntılarının sebebi bu öküzdür. Onun başını sallaması sonucunda bu deprem ve sarsıntılar meydana gelir. (Pala, 2004: 32) Şair bu eski inanışa telmihte bulunarak gökyüzünü öküze benzetir ve deniz öküzü gibi olduğunu söyler.

Felek gāvi nitekim gāv-i deryā

Dehānında güher dürr-i şüreyyā (3106)

Bir benzetme ögesi olarak Divan şairleri tarafından çeşitli benzetmelere konu olan su ve su ile ilgili kavramlara Şâhidî de sıklıkla yer vererek hayal dünyası içinde çeşitli benzetmelere konu eder.

Dile kim 'ışk nārından ire tāb

İder bî-reng anı da nitekim āb (192)

Heves hākinde nār-ı hecrile dil

Hevāya āb bigi k'ola māyil (711)

Dönüb deryālara eşk-i revānı

Ağardı cūy bigi bağırı kanı (3015)

Gözi pür āb rûzı kân-ı āteş

Bulut bigi döker bārān-ı āteş (4331)

Ağıdub gözlerinden cūy-bārı

Nitekim çeşm-i ebr-i nev-bahārı (2486)

Mecnûn, Klasik edebiyatta aşğın sembolüdür. Kara sevdaya tutulup bu aşk yüzünden çöllere düşen, sürekli ağlayıp gözyaşı döken, feryat figanlar eden, üzüntü, keder içinde boğulan, ızdırap çeken bir âşıktır. Şâhidî, Mecnûn'un bu hallerini anlatırken su ve su ile kavramlara oldukça yer verir.

Şair, Leylâ'dan ayrı olan Mecnûn'un, ayrılık zehrini kâse kâse içip eziyet suyunu da testi testi yutarak ayrılık yüzünden çok fazla keder ve eziyet çektiğini ifade eder.

İçerdi kâse kâse zehr-i hecrî

Yudardı küze küze āb-ı zecrî (1104)

Mecnûn'un arzusunun ve şaşkınlığının çokluğunu deniz sözcüğüyle karşılayıp arzu denizine şaşkınlık denizinin, aşk kederine de kıskançlık ateşinin karıştığını söyleyerek duygu durumu hakkında bilgi verir.

Yem-i şevke qarışdı bahr-ı hayret

Ġam-ı 'ışka qarışdı nār-ı ğayret (2727)

Klâsik edebiyatta konu aşksa ilk öncelik hep aşğın döktüğü gözyaşlarına olmuş, gözyaşı çağrışım zenginliğiyle şiirlerde kendisine yer bulmuştur. Şâhidî eserinde aşkı ve aşkın hallerini duygusal yoğunluğun ifadesi olarak dışa yansıyan gözyaşıyla yoğurup coşkun bir lirizmle anlatır. Beyitlerde gözyaşını sele benzeten şair Leylâ'nın sesini duyan Mecnûn'un gözünden gözyaşlarının sel olup aktığını, öyle ki bu gözyaşlarından dünyayı sel bastığını mübalağayla ifade eder.

Çün irdi gūşına āvāz-ı Leyli

Yüregi kıpdı çeşmi dökdi seyli (1264)

Hayâli gitdi varın yile virdi

Gözi yaşı cihâni seyle virdi (4939)

Şair gözlerinden damla damla kan döken Mecnûn'un sonra da kanlı gözyaşı denizi içinde boğulduğunu söyler.

Teni 'uryāndı vü bağı büryān

Dökerdi kıtre kıtre gözleri kıan (1146)

Harık olmuş vücūd-ı tāb içinde

Ġarık olmuş yem-i hūn-āb içinde (5113)

Mecnûn'un çok arzudan gönlünün susamış olup gözününde yaş içinde kaldığını, bu arzu çokluğuyla susayan gönlün gözyaşı içinde virane olduğunu belirtir.

Yüregim teşne çeşmüm ğarık-ı ābe

Şusız şu içre dil vardı harābe (4301)

Şair, Leylâ ve Mecnûn'un aşklarının nefsanî arzular olan günah, şehvetten uzak, saf olmasını kendilerini aşk suyuyla temizlemelerine bağlayarak onların kendilerini aşkın saflığıyla kusur ve günahlardan arındırdıklarını ifade eder.

Mu'ayyendür ki bu iki ten ü hāk

Özini kıldı āb-ı 'ışkıla pāk (4968)

Tasavvufta amaç nefsi terbiye edip kötü özelliklerin uzaklaştırılması, varlıktan geçerek Allah'a ulaşmaktır. Bu yolculukta insan yemeye ve içmeye karşı isteksizleşir ve bu isteksizlik zamanla Allah dışındaki her şeye karşı olan bir isteksizliğe dönüşerek insanın dünyevi olan her şeyle bütün bağlantısını kesmesini, dünyaya ilgi göstermeyeceği bir duruma gelmesini sağlar. Şâhidî mesnevisinde Mecnûn'un durumunu bu tasavvufi boyutla ön plana çıkartacak beyitlere yer verir. Bu beyitlerde şair, Mecnûn'un gönlünü Allah'ın nurlandırarak Allah aşkının tecelli ettiğini, onun Allah aşkıyla ruhani doygunluğa ulaştığı için yiyecek, içecek gibi maddi unsurlara artık ihtiyacının kalmadığını çünkü onun Allah aşkıyla zaten doyup besinini sağladığını ifade eder. Leylâ karşılıklı sohbet ettiği Mecnûn'a kendisini aşkla mahvettiğini söyleyip bu yolculukta su ve yiyeceğinin ne olduğunu sorarak ne yiyip içtiğini merak eder. Mecnûn ise gönlüne aşk parlaklığı erişeli yiyecek ve suyunun keder gözyaşı olduğu cevabını vererek bu uğurda döktüğü gözyaşlarının onu doyurduğunu söyler.

Uзақ sevdāda maḥv itdüñ nihādun
Ne oldı bu seferde āb u zāduñ (4237)
İreli mülk-i cāne ʿaşq-ı tābı
Dilümün eşk-i ğamdur zād u ābı (4239)

SONUÇ

Sonuç olarak Şâhidî'nin mesnevisinde su ve su ile ilgili deniz, derya, umman, nehir, ırmak, akarsu, bulut, baran, sel vb. kavramlar, onun geniş hayal dünyasını ve bu hayal dünyasında meydana getirdiği zengin anlatım yollarını göstermesi yönünden önemlidir. Teşbih, telmih ve mübalağa aracılığıyla geniş ve çeşitli biçimlerde ele aldığı suyu bazı duygu ve durumların somutlaştırılıp, anlam derinliklerinin ifadesinde kullanır. Âb-ı hayat, Kevser ve zemzem sularına telmihte bulunan şair bunları daha çok bir benzetme ögesi olarak ele alır. Suyun saflık, berraklık, temizleyicilik, hayat vericilik gibi özellikleri bu benzetme ilgilerinin kurulmasında vesile olmuştur. Su; hayat, şifa vericiliği, berraklığı, kokusuyla güzellik, aralıksızlık, kesintisizlik, sürekliliği ve bolluğu ile gözyaşı, çokluk, bolluğuyla adalet, cömertlik, merhamet, nimet, arzu, sınırsızlığıyla ilim, mutluluk, yaşama gücü vesilesi olmasıyla lütuf, akıcılığıyla şiir, arındırıcılık, saflaştırıcılık, temizleyiciliğiyle günahsızlık, deniz ve dalga imgesiyle vahdet ve kesret, nefis terbiyesiyle marifet kavramlarının yansıtılmasında kullanır. Kullandığı nehir isimleriyle çektiği acı, ızdıraptan dolayı akıttığı gözyaşlarını belirtir. Dört temel unsurdan ve eski bir inanıştaki unsurlardan biri oluşuyla da söz konusu edilir. Ayrıca suya bazen bir tabiat unsuru olarak yer verir. Suyun bu şekilde kullanımındaki gerçeklik ve doğallık, onun tasvir gücünün iyi olduğunu gösterir. İncelenen mesnevi de suya dair çeşitli unsurlara sıklıkla yer vermesi onun eserinde suyun kullanımına olan ilgisini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Artun, E., *Türk Kültüründeki Su Kültünün Çukurova Halk İnançlarındaki İzleri*, Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu, 77-90, Tekirdağ, 2013.
- Avşar, Z., *Klasik Türk Şiirinde Âb-ı Hayat Arayan Mitolojik İki Figür; Hızır İle İskender*, IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu, 431-438, Niğde, 2017.
- Bozdemir, N., *Veysel Çolak'ın Şiirlerinde Su İmgesinin Göstergebilim Bağlamında İncelenmesi*, (Ed.) M. Özşarı, *Geleceğe Göstergebilimle Bakmak Cilt II*, 32-40, AK-MAT Matbaacılık Yayıncılık/İzmir, 2023.
- Çetin, İ., *Kutsal, Su ve Tedavi*, Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu, 185- 191, Eskişehir, 2001.
- Erbay, N., *Edirneli Şâhidî'nin Leylâ vü Mecnûn (Gülşen-i Uşşâk) Mesnevisi (İnceleme - Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2012.

- Karabulut, M., Necip Fazıl Kısakürek'in Şiirlerinde "Su" İmgesi, Adıyaman Üniversitesi Bilim, Kültür ve Sanat Sempozyumu-III, 1-8, Adıyaman, 2016.
- Pala, İ., *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları/İstanbul, 2004.
- Sayım, H., Dinlerde Kozmogoni ve Yaratılış Açısından Suyun Değeri, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ocak, 14, 9, 1996.
- Solmaz, A. O., *Türkiye Türkçesi Ağzlarında Su İle İlgili Söz Varlığı*, Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu, 631-643, Tekirdağ, 2013.
- Tek, R., *Âşık Şem'i'nin Şiirlerinde Su ve Su İle İlgili Kavramların Kullanımı*, Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu, 736-742, Tekirdağ, 2013.
- Tökel, D. A., "Kevser", *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, C IV*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını/Ankara, 2004.
- Uçar, H., Bir Kültürün Özellikleri: Türklerde Su Kültü, Kültür Araştırmaları Dergisi, Aralık, 7, 2020.
- Yıldırım, A., İnal, G. N., *Bir Rahmet Algısı Olarak Sevgilinin Bakışındaki Su*, Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu, 809-815, Tekirdağ, 2013.
- Yolcu, M., A., Kutsalın Farklı Mekânlarda Yeniden Üretimi: *Mekke Zemzem Kuyusundan Hacibektaş Zemzem Çeşmesine Kutsal Su İnançları*, Halk Kültüründe Su Uluslararası Sempozyumu, 826- 832, Tekirdağ, 2013.

ARAP EDEBİ ELEŞTİRİ ALANINDA YENİ BİR SOLUK: MUHAMMED SABER OBAİD

Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇINAR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, msirin@yyu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5798-0439

Dok. Öğr. Nur MUNLAVELİ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, nurmonlaveli@gmail.com

ORCID ID :0000-0002-3850-2407

ÖZET

Prof. Dr. Muhammed Saber Obaid, Musul'da doğmuş eğitim öğretimini orada tamamlamış ve daha sonra Musul Üniversitesinde akademisyen olmuştur. Obaid, erken yaştan itibaren şiir ve edebi yazılar yazmaya başlamış ve akademik çalışmalarında ise Edebi Eleştiri alanını seçmiştir. Modern Dönem Arap Şiiri, Otobiyografik Yazılar ve Estetik üzerine yazmış olduğu kitaplarla birlikte Obaid, kendine özgü bir diskur ve dil oluşturmuştur. Çok sayıda bilimsel makale ve otuzdan fazla kitabı ile Irak Edebiyatında da önemli bir yer edinmiştir. O, bir eleştirmen olmanın yanı sıra serbest şiirleriyle ve yazmış olduğu 'Hataun Maksud/Kasıtlı Hata' adlı romanıyla da ses getirmiştir. Zira bu romanında son dönem yaşanan siyasi olaylardan yola çıkmış ve yaşanan toplumsal olaylara çok farklı açıdan bakmıştır. Obaid tüm bu çalışmalarının yanı sıra haftalık ve aylık edebi dergilerde de yazılar yazmakta ve edinmiş olduğu birikimi okuyucularıyla paylaşmaktadır. Biz de bu çalışmamızda es-Sabah adlı gazetede yazmış olduğu haftalık edebi makalelerini onun genel eleştiri bakışı üzerinden okumak istiyoruz. Bu okumalarda edindiğimiz en büyük intiba; Obaid'in yazılarında kendine ait bir yöntem ile birlikte icad ettiği yeni kavramlarla Arap Edebiyatına yeni bir soluk olduğudur. Onun bu durumunu yazmış olduğu 'Sevginin Metin İle Alakası: Okumanın Anahtar Kavramları' adlı makalesiyle birlikte, yazara, okuyucuya ve metine yüklemiş olduğu temel değerlere bakışını ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mohammed Saber Obaid, Arap Edebiyatı, Eleştiri, Metin, Okuyucu

A NEW BREATH IN THE FIELD OF ARAB LITERARY CRITICISM: MUHAMMED SABER OBAID

ABSTRACT

Prof. Dr. Muhammed Saber Obaid was born in Mosul, completed his education there and later became an academician at Mosul University. Obaid started writing poetry and literary writings from an early age and chose the field of Literary Criticism in his academic studies. Obaid has created a unique discourse and language with the books he wrote on Modern Arab Poetry, Autobiographical Writings and Aesthetics. He has gained an important place in Iraqi Literature with many scientific articles and more than thirty books. In addition to being a critic, he also made a name for himself with his free verse poems and his novel 'Hataun Maksud/ Conscious Error'. Because in this novel, he started from the recent political events and looked at the social events from a very different perspective. In addition to all these works, Obaid also writes articles in weekly and monthly literary magazines and shares his knowledge with his readers. In this study, we want to read the weekly literary articles he wrote in the magazine es-Sabah from his general critical perspective. The biggest impression we got from these readings was; Obaid's writings are a breath of fresh air to Arabic Literature with his own method and the new concepts he invented. We will try to reveal his view of his situation and the basic values he has attributed to the writer, the reader and the text, together with his article titled 'Love's Relevance with the Text: Key Concepts of Reading'.

Key Words: Mohammed Saber Obaid, Arabic Literature, Criticism, Text, Reader

I. MUHAMMED SABER OBAID

1957 yılında Musul'a bağlı Zummar köyünde dünyaya gelen Mohammed Saber Obaid, ilk ve orta eğitiminden sonra Musul Üniversitesi Eğitim Fakültesi Arap Dili Bölümüne kaydolar. Aynı bölümde edebiyat alanında vermiş olduğu teziyle mezun olur ve artık onun için edebiyat ve özellikle de eleştiri merkezi bir yer alır. (Ebu Leben, 2018, 11 vd.) Üniversite okurken edebi yazılar yazmaya başlar ve edebi çevrelerin dikkatlerini üzerine çeker.

Obaid, 1998 yılında Modern Arap Şiiri üzerine yazmış olduğu “es-Sîretu'z-Zatiyyetu's-Şi'riye –Kirâteun fi's-Sîreti's-Şi'riyyeti li Şu'erâi'l-Hedâseti'l'Arabiyye (Modern Arap Şairleri Üzerine Şiirsel Bir Okuma” adlı eseriyle Arap Edebiyat ödülünü alır. (Ahmed, 2014, s.26) Bu ödül ile birlikte Obaid, Arap Edebiyatında özellikle de eleştiri alanında adından söz ettiren bir kişi oldu.

Saber Obaid'in başarılı akademi hayatıyla bir yayınlamış olduğu eserleri hem nitelik hem nicelik bakımından kıymetlidir. Bu eserlerden bazıları şunlardır (Genel çalışmaları için bkz: Ebu Leben, 2018, s. 13 vd)

- *Şiirsel Özgeçmiş: Modern Arap Şairlerinin Şiirsel Geçmişleri Üzerine Bir Okuma*, Birleşik Arap Emirlikleri, 1999

- *Delalet ve Ritim Yapısı Arasında Modern Arap Kasidesi*, Şam, 2001

- *Modern Şiir Vizyonu*, Amman, 2006

- *Şiirsel Düşünüşün Aynaları*, Riyad 2006

- *Şiirsel Metinlerin Estetik Macerası*, Amman, 2007

- *Modern Şairin Sesi*, Şam, 2007

- *Modern Irak Şiiri*, Amman, 2009

- *Roman Metinlerinin Estetik Macerası*, Amman, 2009

- *Şiirsel Göstergeler –Modern Kaside Teknikleri Üzerine Bir Araştırma-* İrbid, 2009

- *Nesr Kasidesinin Şekli Dünyası*, İrbid, 2009

- *Okuma Retoriği*, İrbid, 2009

- *Şiirsel Metnin Yorumu*, İrbid, 2009

- *Otobiyografik Metnin Estetik Macerası*, Amman, 2010

- *Anlatı Yapısı*, Şam, 2011.

- *Anlatı Felsefesi*, Amman, 2015

- *Okuma Teorisine Giriş*, Lübnan, 2015.

- *Van: Işığın Başkenti*, Amman, 2018

- *Eleştirel Kavramlar*, 3 cilt, Ürdün, 2023

Dr. Obaid, Irak'ta yaşanan olaylardan etkilenerek ülkesini terk etmek zorunda kalır. Türkiye'ye gelir ve Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalına bağlı olarak 2014-16 yılların arasında lisansüstü dersler verir ve bu esnada bir çok seminerler de sunar.

Obaid'in en büyük özelliklerinden birisi gezip gördüğü mekanlar hakkında düşüncelerini edebi bir dil ile hemen yazıya döker ve eserler meydana getirir. Nitekim bu sürede Van ile ilgili yazmış olduğu şiir ve düz yazılarını bir eserde toplar ve Van: 'Asımetu'n-Nûr (Van: Güneşin Başkenti) ismiyle yayımlar. Mekan ve toplumsal hayatıyla ilgili bir çok şiir ve nesir yazar ve Van'ı doğunun incisi olarak tanımlar. (Obaid, Van: 2017, 48)

II. MUHAMMED SABER OBAİD ve ELEŞTİRİYE GETİRDİĞİ YENİLİK

Saber Obaid, eleştiri alanında öne çıkaran ve onu ayrı bir yere koyan iki temel özelliği öne çıkmaktadır; Birincisi, sürekli olarak kendine özgü kavramlar geliştirmekte ve bu kavramlara daha önce kullanılmayan anlamlar yüklemesidir. Nitekim o, kavram konusuna özel önem vermiş ve eserler yazmıştır.

İkincisi ise Obaid, eleştiri alanında teori ve kuramlar için de boğulmaktan ziyade "uygulama" alanına dönük çalışmalar üretmek gerektiğine inanır. Nitekim yukarıda isimlerini verdiğimiz eserler de bu durumu ortaya koymaktadır. Bunu yaparken de özellikle "muğamere/macera" olarak isimlendirdiği bir yaklaşım ile edebi metne yaklaşılması gerektiğini vurgular. (Obaid, 2012, 2 vd) Ona göre eleştiri alanındaki macera, isteme ve seçme özgürlüğüdür ve özgürlük alanında da en etkin biçimdir. Zaten bu manasıyla dilin derinliklerinde ve gizlenmiş anlamdaki ufka uygun olarak gelişir ve manasını tam olarak kazanır. Dolayısıyla o, eleştirmene veya okuyucuya edebi metin karşısında bir maceraya girişecek şekilde davranmasını ve korkmadan metinde gizli ve açık bir şekilde bulunan manaları ortaya çıkarma konusunda özgür ve cesur olmasını öğütler. Tüm bunları da kendisi yazmış olduğu eserler de ortaya koymaya çalışır. Yayınlamış olduğu eleştirel yazılarda da bu düşüncesini uygulamalı olarak ortaya koymuştur. (Obaid, 2015, 36-52)

Obaid, yazdığı eserlerde özellikle giriş kısmına büyük bir önem verir tüm amacını o girişte açıklar. Zira ona göre giriş kısmı da kitabın birinci basamağıdır ve eserin şifrelerinin çözümü için okuyucuya şifreler sunmakta ve metnin anlaşılmasını daha da kolaylaştırmaktadır. (Obaid, 2018, 94) Öne çıkan diğer görüşlerinden birisi de, özellikle Arap kültür söylemine canlılık kazandırmak ve yorumlara daha ziyade bir kültürel kimlik kazandırmak istemektedir. Son dönemlerde Arap dünyasında yaşanan çatışma, göç ve baskılara da karşı sessiz kalmaz bu düşüncesini yazdığı yazılarla çok üst seviyede dile getirir. Ona göre yerinden edilme, göç, yabancılaşma, aidiyet ve kimlik inşası düzeyinde istikrarsız ve kalıcı olmayan alternatif bir yer seçme, baskı koşullarının gerektirdiği ancak ne kadar geçerli olursa olsun insani bir zorunluluğu

temsil etmektedir. Alternatif yer, iyi ve düzgün bir yaşamın gerekçesi niteliğindedir, duygusal ve tarihsel aidiyete ulaşmak için gereken kimliği ve onsuz mekânı sağlamaz.

Saber Obaid'in yazmış olduğu birçok ilmi eserlerine rağmen günlük gazetede yazmış olduğu iki makalesi üzerinde durmak istiyoruz. Bu iki makalesinde özellikle "okuma" eylemine bakışı (Ma hiye el-Kirâetu?/okuma nedir?) ve "okuma ile sevgi" ('Alâkatu'l-Hubb Me'e'n-Nass ve Mefâtihu'l-Kirâeti/Sevginin Metin İle İlişkisi ve Okumanın Şifreleri) arasındaki ilişkiye bakış açısını ortaya çıkarmak istiyoruz.

Saber Obaid okunmayan metnin "ölü aslan"a benzetildiği belirtir ve herhangi bir metnin kıymeti okunmasından geçmektedir. Obaid bu düşüncesiyle, yazarı veya metni önceleyen akımlardan ziyade okuru önceleyen yeni eleştiri yöntemine daha yakın durmaktadır. Nitekim Terry Eagleton da okur olmadığı bir metnin raflarda kalacağını ve yaşayamayacağını dile getirir. (Eagleton, 2014, 87) Bu düşüncesiyle, yeni eleştiri yöntemi ve özellikle de "alımlama" yöntem ve estetiğinde Eagleton ile aynı düşündüğünü söyleyebiliriz. Zira metni yorumlamada, metni, yazarı merkeze almak yerine yazılan yazıya yeni can katacak ve metinde var olan boşlukları dolduracak ve kapalılıkları giderecek kişi okurdur.

Zira metin okunmak için yazılmaktadır. Okuma ise; ma'rife/bilgidir, ıtıla'/bilmektir, keşf/keşfetmektir, mut'e/keyif-zevktir ve istikşaf/bulmak, ortaya çıkarmaktır. Bu yüzden okuma olmazsa metin ontolojik olarak var olamaz zira okuma metnin hayat bulduğu sudur.(Obaid, 05.Ekim 2023, 12)

Ona göre keyif almak/zevk okumanın esasıdır ve diğer tüm okumalardan önce gelir ve sürekli olarak da bu durum göz önünde bulundurulmalıdır. Zira okumak tamamlandıktan sonra aydınlanma ile analiz, tabir, dilsel tahlil ve yorumu birleştikten sonra artık okunan metin yeni ve daha değerli bir metindir.

Keyif alınan derin bir okuma ve okuyucu olmak için de bilgi, kişilik, cesaret, zeka, hassasiyet, esneklik, donanımı, kültür, ilim, düşünce, yöntem, kavram, istek, sevgi ve duygu yönünden donanımlı olması gerekir.

Metnin kendi atmosferi, durumu ve zorunlulukları bağlamında yaşayan bir canlı olarak okuyucunun önünde duran metinsel yapısında şüphe etmesi gerekir. Aynı şekilde okuyucu, yüzeysel yapısına hızlı bir şekilde ulaşıp metnin içindeki yapısal tabakaları keşfetme konusunda da emin olmaması gerekir. Zira metin, ilk anda kendini kolayca sunmuş gibi gelebilir ancak o aynı zamanda özünü/cevherini tabakaların birinde gizliyor da olabilir. Dolayısıyla okuyucunun

yüzeysel okumalarıyla yetinmesi onu vehme ve dolayısıyla da istenen metodik okumada başarısız kılabilir. Metin basit ve zayıf da olabilir ancak bu duruma inanması okuyucuyu, okuma ve metnin kurbanı yapabilir.

Şüphe, kışkırtıcı olan manasıyla, ilk okumadan sonuna kadar devam etmelidir. Zira bu durum, kapsayıcı, geniş, derin ve istisnai olan ideal okumaya ulaşmak ve metnin içerdiği engelleri kaldırmaya da muktedir olmak için tek yoldur. Kendinden emin olma durumu okumanın metni etkilemesi bakımından olumsuz bir durum arz etmektedir.

Başlangıçta hızlı bir şekilde etkileyen okuma ile etkilenen metin arasındaki ilişkiye ulaşıldığında, okuma ile metin arasındaki ilişkinin etki etme ve etkilenme ilişkilerini de geliştirebilir. İşte o zaman asıl olan derin okuma hedefine ulaşılabilir. Özellikle de, etkileyen okumaya cevap veren sınırlarda durmayıp bilakis okumayla birlikte diyalog içinde münazara konumuna geçiş yaparak bu ilişki samimi etkilenmeye ulaşır. Bu diyalog ve etkilenme, tahrik, mücadele, keşf, örtme, alıp verme şeklinde gelişerek, iki çekici taraf olan okuma ile metin arasında okuma, fikirsel ve kültürel yer değiştirme dönüşebilir.

Bu noktada şunu demek mümkün olur; okuma eylemi değişmeyen tek bir hal üzerinde kalmaz bilakis eyleyen okuma için karakteristik, epistemik, ve kültürel birikimine göre sürekli değişen bir mefhum olmaktadır. Zira o, tasnif, had ve şartlardan oluşan bir listenin altına konulacak nihai kuramsal kanun yapmaya uygun bir mefhum değildir.

Tüm bu yönleriyle okuma eylemi, yeni, orijinal ve özgün olanı kapsamaya muktedir bir mefhum olur ve okumayı da en üstün bir şekilde aydınlatır. (Obaid, 05.Ekim 2023, 12) Burada kullandığı kavramları çok bilinçli ve tercih ederek seçtiğini söyleyebiliriz. Ona göre okur, metnin anlaşılması için kendisi için çizilen sınırları, tanımları göz önünde bulundurmamak zorunda değildir. Dolayısıyla “istenilen örnek okuma”ya ulaşabilmesi için okurun tüm birikimiyle birlikte her bir dilsel yapısını tamamlayacak ve yeniden yorumlayacak şekilde okuması ve açık bilinç ile okumalarını tamamlaması gereklidir.

Okumanın çerçevesini bu şekilde çizdikten sonra sevgi ile metin ve okuma arasındaki ilişkinin eleştirel bir okumanın şartlarından sayar. Ona göre, edebi bir malzeme olarak metin ile metnin en ince ayrıntılarına girmek için okuma ve bilişsel deneyimine güvenen bir dış alıcı olarak okuyucu arasındaki sevgi ve manevi bağ gereklidir. Obaid, okuyucunun metinden anlam çıkarma ve onun şifrelerini çözme sürecini kolaylaştıran zorunlu bir kavram olarak “sevgi” kavramıyla bağlantılı duygusal bir faktörden bahseder. Bu kavram, metnin sırlarını ve gizli

yönlerini açığa çıkarma, yorumlama ve keşfetme sürecinde yazarın ortağı olacak en faydalı okumaya öncülük eder. (Obaid, 17 Kasım 2023, 13)

Metinde yer alan içerik ile okuyucu arasındaki mesafeyi kapatmak için yazardan başlayarak aralarında işbirliğine dayalı görevlerin olması gerekmektedir. Bu konuda da yazarın, herkesin okuma eylemini gerçekleştirebilmesi için okuyucuya çok geniş alanlar bırakmasını bekler. Metni hayal gücünde metinle ilgili ilk izlenimi oluşturacak özgürlük, rahatlık ve esneklikle sunmalı. Zira bu ilk izlenim, okuyucunun edebi metni hazırlık aşamasında sindirmesini sağlar. Eleştiri melekesine sahip okur, entelektüel, kültürel ve eleştirel seviye yönden donanımlı bir okurdur. Obaid'in gerçek okuma ve okurdan kastı da bu vasıflara sahip okurdur. Sevgi burada köprü kurma sürecini kolaylaştıran bir anahtardır. Bu sevgi olmadan aralarındaki köprü sallantılı ve zayıf bir köprü olur. Tam da burada düşüncesini etkileyici bir motto olarak şöyle dile getirir: "Büyük okur mutlaka büyük bir aşıktır". (Obaid, 17 Kasım 2023, 13)

Aslında okuma her türlü var olan bir eylemdir ancak sevgi olmadığı zaman yazar ile okuyucu arasında bir boşluk meydana gelmektedir. Zira sevgiyle birlikte okuyucu metinde eksik olan şeyleri keşfedebilir ve yazarın kendisinden beklediği de budur zaten. Kendisinden beklenen okumayı sahip olduğu birikimle ele alan ve bunu bir de "sevgi" ile birleştiren okuyucunun yaptığı okuma "istenilen/arzu edilen bir okuma" şeklindedir. Yazar ile okur arasında olması gereken ideal okuma şekli de budur. Bu okuma ile okunan ve yorumlanan metin, artık yepyeni, kendisini yenilemiş bir metindir. (Obaid, 17 Kasım 2023, 13)

SONUÇ

Edebi eleştiri alanında akademik eserlerinin yanı sıra, kaleme aldığı roman ve şiirlerle Arap Edebiyatında önemli bir yer tutan Muhammed Saber Obaid, günlük gazete ve dergilerde okuma, yorum, güncel meseleler, Arap toplumunun sorunları gibi birçok alanda da yazılar yazmaktadır. Irak'ta yayınlanan es-Sabah gazetesinin haftalık kültür sayfasında da bir kaç yıldır edebi yazılar yazmaktadır. Biz de bu gazetede yayınlamış olduğu iki makalesini tahlil edip onun "okuma" eylemi üzerine sahip olduğu düşünceleri açığa çıkarmak istedik. Bu iki makalesinde de Obaid, ideal, istenilen, arzu edilen bir okumanın gerçekleşmesini istemekte ve böylesi bir eylemin önündeki engelleri ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu yönüyle Arap Edebiyatında eleştiri ve okuma alanında yeni açılımlar getirdiği açıktır.

KAYNAKÇA

Obaid, Muhammed Saber, “Mâ Hiye el-Kirâe?” *es-Sabah* (05 Ekim 2023), 12.
https://alsabaah.iq/uploads/public_files/2023-10/5786.pdf

-----, “Alâkatu’l-Hubb Me’e’n-Nass ve Mefâtihu’l-Kirâeti”, *es-Sabah*,
(17 Kasım 2023). 13 https://alsabaah.iq/uploads/public_files/2023-09/5774.pdf

-----, *el-Muğâmeretu’l-Cemâliyye li’n-Nassi’l-Edebî*, Mısır: el-Şeriketu’l-‘Alemyyetu’l-Mısrıyye li’n-Neşr, 2012.

-----, “Teşkilü’ş-Şahsiyye ve Merâyâ’l-Hades –Kirâetun fi Rivayâti Kasım Tevfik”, *Efkâr*, Sayı 312 (2015), 36-52.

-----, *Van : ‘Asımetu’n-Nûr*, Amman: Dâru Ğaydâ li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 2017.

-----, *Esrâru’l-Kitâbeti’l-İbdâ’î*, Amman: ‘Alemlü’l-Kutubi’l-Hadis, 2018.

Ebu Leben, Zeyad, *Merayâ’l-Hitabi’l-İbdâ’î –Kirââtun fi Tecrubeti Mohammed Saber Obaid*, Amman: Dâru Ğaydâ li’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 2018.

Ahmed, Abdulkerim, *Felsefetu’n-Nakd –Mine’l-İcraât İlâ’n-Nazariyye-*, Ürdün: Alemlü’l-Kutubi’l-Hadis, 2014.

Eagleton, Terry, *Edebiyat Kuramı*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Ayrıntı, 4. Baskı., 2014.

TÜRKÇE VE ALMANCADA SÖZCÜKLERİ KAYNAŞTIRMA

Prof. Dr. Munise Aksöz

Çukurova Üniversitesi

muniseaksoz@hotmail.com

0000-0003-1032-8723

Prof. Dr. Tahir Balcı

Çukurova Üniversitesi

thbalcii@gmail.com

0000-00032557-5567

ÖZET

Türkçede kaynaştırma ünsüzü veya bağlayıcı ünsüz diye tabir edilen dil olgusu aşikârdır: “sofra-y-a, amca-s-ı, amca-n-ın, yedi-ş-er”.⁶⁵ Tabii birleşik sözcüklerde ünlü çatışması, bazen iki sözcüğün kaynaşarak tek sözcüğe dönüşmesiyle sonuçlanabilmektedir: “kahve+altı = kahvaltı, ne+için = niçin, ne+asıl = nasıl”. Birleşik sözcüklerdeki kaynaştırma sesleri çekim eklerinin bazen aynısı, bazen de biçimsel değişime uğramış halleridir. Ancak günümüzde çekim eki özelliklerini genelde yitirmiş, söyleyişi kolaylaştıran unsurlar halini almışlardır. Eşsamanlı dilbilim gözüyle, birleşik sözcüklerde tamlayana gelen çekim eki asıllı unsurlar çekim eki değil, kesinlikle kaynaştırma sesleridir. Türkçeden örnek vermek gerekirse: Kaynaştırma / bağlama görevini yalnız ünsüzler / ünlüler değil, çekim eki kökenli olan, ancak işlevi hiç de öyle olmayan ses öbekleri de üstlenebilir. Birleşik sözcükler, tamlayan ve tamlanan olmak üzere ikili bir yapıya sahiptir. Temel sözcük (Grundwort) birleşik sözcüğün özünü oluşturur. Diğer sözcük onu tamlar, yani onun özellikleri hakkında açıklayıcı bilgi içerir. Ad türünden olan birleşik sözcüklerde tamlayana eklenen ilgi durumu ekleri tamlananı belirli bir kişi ya da nesneye dar bir iyelik ilişkisiyle bağlar. Oysa belirtisiz ad tamlamalarında ilişki doğrudan doğruya belirsiz genel bir nesneye, bir tür adına yöneliktir. Birleşik sözcüklerdeki kaynaştırma sesleri çekim eklerinin bazen aynısı, bazen de biçimsel değişime uğramış halleridir. Ancak günümüzde çekim eki özelliklerini genelde yitirmiş, söyleyişi kolaylaştıran unsurlar halini almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Almanca sözcükler, Türkçe sözcükler, kaynaştırma sesleri, bileşik sözcüklerde kaynaştırma.

FUSING WORDS IN TURKISH AND GERMAN

ABSTRACT

⁶⁵ Halk dilinde ve halk edebiyatında dizenin hece sayısını tutturmak/artırmak için başvurulan kaynaştırma ekleri de bu kapsamda değerlendirilebilir: örn. “Bacıyı koyma gıvana” (bkz. Öztürk 1992: 117 ve Öztürk 1994: 73).

Turkish can be considered a good example for syllabic languages, even if it is not the ideal example. The linguistic phenomenon called fusing consonant or binding consonant in Turkish is obvious: “sofra-y-a, amca-s-ı, amca-n-ın, yedi-ş-er”. Of course, vowel conflict in compound words can sometimes result in the fusion of two words into a single word: “kahve+altı = kahvaltı, ne+için = niçin, ne+asıl = nasıl”. The inflectional suffixes in compound words are sometimes the same as inflectional suffixes, and sometimes they have undergone formal changes. However, today they have generally lost their inflectional features and have become elements that facilitate pronunciation. From the point of view of syntactic linguistics, the inflectional elements coming to the complement in compound words are not inflectional suffixes, they are definitely inflectional sounds. Compound words have a binary structure with a compound word and a compound word. The base word (Grundwort) is the core of the compound word. The other word completes it, i.e. it contains descriptive information about its properties. In compound words of the noun type, the relative case suffixes added to the complement connect the complement to a specific person or object with a narrow possessive relation. However, in unspecified noun phrases, the relationship is directly directed towards an indefinite general object, a species name. The inflectional suffixes in compound words are sometimes identical to inflectional suffixes and sometimes have undergone formal changes. However, today they have generally lost their inflectional suffix features and have become elements that facilitate pronunciation.

Key Words: German words, Turkish words, fusing sounds, fusing in compound words.

1. GİRİŞ

Söz zincirinde bir dilde sese ilikin seslem yapısı, vurgu, uzunluk, kısalık, bürün gibi dizemsel özelliklerin seslem dizemi (Silbenrhythmus) ve sözcük dizemi (Wortrhythmus) diye ayrılır, ancak atıfta bulunduğu Donegan & Stampe’in buna alternatif olarak öbek dizeminden (Phrasenakzent) bahsettiğini ve bunu “dilın tüm düzeylerini kapsayan ve belirli tipolojik eğilimleri açıklayabilecek tek etken, evrimdeki her seviye” olarak gördüğünü söylemektedir (Szczepaniak 2007, 24). Öyleyse bir dilin bürünsel özellikleri, sesletimi ve seslem özellikleri doğrudan dillerin dizemiyle (ritim, Rhythmus) ilgilidir. Dizem, seslem yapılarını belirler.

2. KAYNAŞTIRMA SESLERİ

Türkçede “kaynaştırma ünsüzü” veya “bağlayıcı ünsüz” diye tabir edilen dil olgusu “Ünlü ile biten kelime kök ve gövdelerine ünlü ile başlayan bir ek getirildiğinde araya giren y ünsüzü; koruyucu ünsüz, koruma ünsüzü, bağlantı ünsüzü, kaynaştırma ünsüzü, yardımcı ünsüz: okul-da-y-ım, eski-y-ince” ekinde tanımlanmaktadır.⁶⁶ Ediskun (1985, 83) bu konuyu ünlü çatışmasının (Hiatus) giderilmesi adı altında değerlendirmekte ve {y}, {n}, {s} ve {ş}’nin bu işlevi seslerinin gördüğünü belirtmektedir. Banguoğlu (2015, 73) “türemeye ekleme”den sözeder ve {y}’ye “koruma sesdeşi” adını verir. Ergin de (1988, 49) ünlü çatışmasının bir sonucu olan ilave ya da türemiş seslerden bahseder: sofr-a-y-a, amca-s-ı, amca-n-ın, yedi-ş-er. Tabii birleşik sözcüklerde ünlü çatışması, bazen iki sözcüğün kaynaşarak tek sözcüğe dönüşmesiyle sonuçlanabilmektedir: kahve+altı = kahvaltı, ne+için = niçin, ne+asıl = nasıl.

⁶⁶ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 30.01.2024).

Almancada ise bu kavramı karşılamak üzere kullanılan “Fuge / Bindevokal / Fugenelement / Kompositionsfrage / Interfix / Kennlaut / Sproßvokal” olmak üzere birçok terimle karşılaşılıyor (Glück 2005, 205).

3. BİRLEŞİK SÖZCÜKLERDE KAYNAŞTIRMA

Birleşik sözcükler, tamlayan ve tamlanan olmak üzere ikili bir yapıya sahiptir. Temel sözcük (Grundwort) birleşik sözcüğün özünü oluşturur (bak. Zengin 2023, 7-16) Diğer sözcük onu tamlar, yani onun özellikleri hakkında açıklayıcı bilgi içerir. Ad türünden olan birleşik sözcüklerde tamlayana eklenen ilgi durumu ekleri tamlananı belirli bir kişi ya da nesneye dar bir iyelik ilişkisiyle bağlar. Oysa “belirtisiz ad tamlamalarında ilişki doğrudan doğruya belirsiz genel bir nesneye, bir tür adına yöneliktir” (Kokmaz 2009, 139; Balcı, 2012 ve 2013).

Birleşik sözcüklerdeki kaynaştırma sesleri çekim eklerinin bazen aynısı, bazen de biçimsel değişime uğramış halleridir. Ancak günümüzde çekim eki özelliklerini genelde yitirmiş, söyleyişi kolaylaştıran unsurlar halini almışlardır. (Szczeponiak 2007, 261-262).

Glück (2005, 205) gerek birleşik sözcüklerde tamlayan ile tamlanan arasına giren, gerekse sözcük yapımında kök ile ek arasında yer alan birimlerin – kökensel ve biçimsel açıdan yapım veya çekim ekleri ile örtüşmeler bile – işlevlerinin bu olmadığını ve ek olarak sınıflandırılmayacaklarını belirtmektedir. Nitekim

- Zeitung” ve “Junge” sözcüklerinin birleşmesinden oluşan “Zeitungsjunge”nin neden Genitiv eki görünümü {s},
- “Greis” adı ve “-haft” ekinden oluşan “greisenhaft” sıfatında çoğul “Greise” olduğu halde neden {en} geldiğini,
- “Himmelsbahn” ve “Himmelreich” sözcüklerinin tamlayanı aynı olduğu halde birincisinde {s} olduğunu, ikincisinde olmadığını,
- Bölgesel tercih sebebi olan “Speisekarte – Speisekarte” ve Schweinebraten – Schweinsbraten” gibi seçenekli kullanımların olduğunu,
- kitap üretimi ve sürümü anlamına gelen “Buchhandel” veya “kitabevi” demek olan “Buchhandlung” sözcüklerinde sanki tek bir kitap sözkonusuymuş gibi tamlayanın tekil (Buch) olduğunu, oysa “Bücherschrank”ta çoğul tamlayan kullanıldığını, keza “tavuk yumurtası” anlamındaki “Hühneri”in tamlayanının neden çoğul (= tavuklar yumurtası!) olduğunu

biçimbilgisi (Morphologie) ile açıklamak mümkün değildir. Yani tamlayan ile tamlanan arasına giren, tamlayana eklenen bu unsurlar biçimbirim (Morphem) değildir, sesbirim (Phonem) de değildir, genelde bir anlam taşımadıkları ve anlam ayırt edici bir özellik arzetmedikleri kabul edilir.

Almancada birleşik olan ya da olmayan birçok sözcükte bağlayıcı ünlü ya da ünsüzün ortaya çıktığını görüyoruz. Birkaç örnek vermek gerekirse: Freundschaft-s-anfrage, hoffen-t-lich, Filz-o-kratie, Büch-er-schrank, Tag-e-buch, Tag-es-licht, Mensch-en-liebe, Schmerz-ens-ausdruck, Fuge-n-element ...

Yukarıda verdiğimiz örnekler hep Almancaydı. Nitekim Almancada kaynaştırma sesleri sözcük yapımında (hem birleşik sözcüklerde hem de sonekli türetmelerde) rastlanılan bir sesletim

olgusudur. Bu olgunun sıklığına dair elimizde rakamsal bir veri bulunmamakla birlikte çok sık görülür.

Şimdi Türkçe birleşik sözcüklerdeki kaynaştırma seslerine / ünsüzlerine bir göz atalım. Kaynaştırmanın yalnız ünsüzlerle yapıldığına dair tanım, kaynaştırıcı başka unsurlar olmadığı ve birleşik sözcüklerde kaynaştırma diye bir olgunun sözkonusu olmadığı iddiasını içerir. Öncelikle Banguoğlu'nun (2015, 62-63) işaret ettiği gibi, “his”, “zam”, “zan”, “ret”, “zıt”, “tıp” ve “hak” sözcüklerine ek gelmesi ya da bu sözcüklerin yardımcı eylemle birleşmesi durumunda ikizleşen seslerin aslında kaynaştırma sesi olduğu gayet açıktır: his-s-i, his-s-etmek, zam-m-i, zan-n-etmek, zıt - zı**dd**ını, ret - reddetmek, tıp – tı**bb**ı, hak-k-etmek.

Bir dile ait sözcükleri oluşturan seslerin dizilimi rastlantısal değildir ve bunu gerektiren söyleyiş koşulları vardır. Kaynaştırma sesleri de sedizimin önemli unsurlarındandır. Bu unsuru oluşturan etmenlerin başında sesletim kolaylığı, sözcüklerin büyüklüğü ve sınırlarının çizilmesidir. “Öğretmenlerevi” gibi bir unsur “öğretmenevi”ne nazaran daha büyüktür / uzundur ve sesletimi daha çok çaba gerektirir.

Kaynaştırma unsuru diye değerlendirilebilecek ses olgularına Emre'nin (1945, 113) iyelik bileşikler ve Korkmaz'ın (2009, 142) isnat grubu dediği, üçüncü şahıs iyelik eki almış adların kendilerinden sonra gelen bir sığa dayanmasından oluşan birleşik sözcüklerde de çokça rastlamaktayız: baştankara, ağzıaçık, baldırıçıplak, altıkardeş, baldırıkara, başıboşluk, başıbozuk, karnıkara, karnıyarık, sarığıburma, sırtıkara, yanıkara, papucubüyük.⁶⁷ Bu örneklerden “baştankara”daki, {tan}, artık çıkma bildiren bir ek değildir. Diğer birleşik sözcüklerin tamlayanında bulunan {ı} sesi de artık ilgi kuran bir ek değildir, iki sözcüğü kaynaştırma halini almış, kalıplaşarak biçimbirim özelliğini kaybetmiş bir ünlüdür. Öyleyse kaynaştırma, ünsüzlere özgü değildir.

Bu çalışmayı okuyanların belki öncelikle karşı çıkacakları husus, Emre'nin (1945, 108) “i - Yapılı Bileşik İsimler” dediği, Korkmaz'ın ise (2009, 139) doğrudan doğruya belirsiz genel bir nesneye, bir tür adına yönelik olduğunu söylediği belirtisiz ad tamlamalarındaki durumdur. Bu tür örneklerde tamlayana gelen ek düşmüş, tamlanan üzerindeki ek kalmıştır; yani “öğretmenin evi” ekleriyle birlikte normal belirtili bir ad tamlaması iken, “öğretmenevi” birleşik sözcüğü belirtisiz hale gelmiş, böylece tamlanan üzerinde kalan {i} dilbilgisel özelliğini kaybetmiş, iyelik eki olmaktan ziyade söyleyiş uyumu sağlar durumuna gelmiştir: akşamsefası, aslanağzı, ayakkabı, ayıkulağı, balgümece, balıksırtı, bülbülyuvası, bülbülkonağı, civanperçemi devetabanı, külhanbeyi, orduevi, hekimbaşı, hekimevi, camgöbeği, çiçekbozuğu, kahverengi, narçiçeği, nurtopu ...

Emre'nin (1945, 106) “eksiltili” diye nitelediği, iki isimden ya da bir sıfatla bir isimden meydana gelen çok sayıda birleşik sözcük de vardır. Yani birleşik adlar tamlayana da tamlanana da kaynaştırma (ekleme, uyum) eki gelemeyebilmektedir. Bu özellik sadece sıfatların tamlayan olduğu birleşik sözcüklere özgü değildir. Bu durum göstermektedir ki, yabancı dillerin etkisiyle çoğalma eğilimi gösterdiği varsayılan bu tür yapılar her dilin doğasında vardır; sedizim, daha kolay ve daha pratik olanı seçer; eklenen ya da eksiltelen sesler bu kolaylığı

⁶⁷ Ayrıca bak. Banguoğlu (2015, 299-305).

ve pratikliği sağlar: karaciğer, akciğer, karafatma, sariağız, elmabaş, peynirhane, aneanne, babaanne, sütanne, sütana, sütnine, sütbaba, cingöz, paragöz, demirbaş, tepegöz, demirkapan, gagaburun, kepçeburun... Bunlara çok sayıdaki yer adı da dâhildir: Koçhisar, Doğanhisar, Üçhisar, Akhisar; Sivrihisar, Baltaköy, Dereköy, Erenköy, Zeytinköy, Madenköy, Çamköy, Yeniköy, Beyşehir, Seydişehir, Kırşehir, Alaşehir, Akşehir, Eskişehir, Yenişehir, Toprakkale, Kumkale, Kurtkale, Başkale, Kırıkkale, Maltepe, Göztepe, Demirtepe, Duatepe, Boztepe, Kayapınar, Kavakpınar, Çankaya, Çobankaya, Burunkaya, Vezirköprü, Tekgözköprü, Tahtaköprü...

4. SONUÇ

Almancada “Fugenelement” dediğimiz terimin Türkçe karşılığı sayılan ve {y} ile özdeşleştirilen “koruyucu ünsüz / koruma ünsüzü / bağlantı ünsüzü / kaynaştırma ünsüzü / yardımcı ünsüz” gibi tanımlamaların yetersiz kaldığını görüyoruz. Dikkat edilirse TDK sözlüğünde kaynaştırma ünsüzlerinden, Korkmaz’da (agy.) ise bağlayıcı seslerden bahsedilir ve yalnız basit sözcük örnekleri verilir. Bu görüşler Türkçe birleşik sözcüklerde bağlayıcı seslerin olmadığı anlamına gelir. Bu konuyu başka bir çalışmada tartışacağız.

KAYNAKÇA

- Balcı, T. *Grundzüge der türkisch – deutschen kontrastiven Grammatik.*: Ulusoy Matbaası/Adana, 2009.
- Balcı, U. *Wechsel der Diathese im Türkischen und im Deutschen: Gemeinsamkeiten und Unterschiede in der Passivierung.* Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft 37-38, 7-21, Klagenfurt, 2012.
- Balcı, U. Direkte und indirekte Objekte im Deutschen und im Türkischen. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic.* 8,1, 2013.
- Banguoğlu, T. *Türkçenin Grameri.* TDK Yayınları/Ankara, 2015.
- Ediskun, H. *Türk Dilbilgisi. Dil – Sesbilgisi – Biçimbilgisi – Cümlebilgisi.* Cumhuriyet Matbaası/İstanbul, 1985.
- Emre, A. C. *Türk Dilbilgisi. Türkçenin Bugünkü ve Geçmişteki Gelişimleri Üzerine Gramer Denemesi.* Remzi Kitabevi/İstanbul, 1945.
- Ergin, M. *Türk Dil Bilgisi.* Bayrak Basım -Yayın - Dağıtım/İstanbul, 1988.
- Glück, H. *Metzler Lexikon Sprache.* J. B. Metzler/Stuttgart / Weimar, 2005.
- İmer, K. *Dilbilim Sözlüğü.* Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi/İstanbul, 2011.
- Korkmaz, Z. *Grammer Terimleri Sözlüğü.* : Türk Dil Kurumu Yayınları/Ankara, 1992.
- Korkmaz, Z. *Türkiye Türkçesi Grameri. Şekil Bilgisi.* Türk Dil Kurumu Yayınları/Ankara, 2009.
- Öztürk, A.O. Türk Halk Türkülerinde Dil Kullanımıyla İlgili Bazı Gözlemler. *Gündoğan Edebiyat* 4, - 1992.

Öztürk, A.O. *Das türkische Volkslied als sprachliches Kunstwerk*. Peter Lang/Bern, 1994.

Szczepaniak R. *Der phonologisch-typologische Wandel des Deutschen von einer Silben- zu einer Wortsprache*. Walter de Gruyter/ Berlin / New York, 2007.

Weinrich, H. *Textgrammatik der deutschen Sprache.:* Duden/Mannheim / Leipzig / Wien / Zürich, 1993.

Zengin, D. *Wortarten in den deutschen und türkischen Vornamen*. Schriften zur Sprache und Literatur VII, Çizgi Kitabevi/İstanbul, 2023.

SES YİNELEME BİÇEMLERİ, ÖZELLİKLERİ VE TÜRKÇE KARŞILIKLARI

Prof. Dr. Munise AKSÖZ

Çukurova Üniversitesi

muniseaksoz@hotmail.com

[0000-0003-1032-8723](tel:0000-0003-1032-8723)

ÖZET

Bu çalışmada edebiyattaki ses yineleme biçimleri irdelenmiştir. Ses yineleme biçimlerinin içinde değişik ve birbirine benzer olanlar bulunmaktadır. Bunlar yapıları ve oluşturuluş şekilleri ve işlevleri açısından ortaya konmuştur. Ses yineleme biçimleri içerisinde oldukça sık kullanılanlar olduğu gibi nadir, bilinmeyen ses yineleme biçimleri de bulunmaktadır. Özellikle Batı edebiyatından aktarılan ses yineleme biçimlerinin bazılarında adlandırma sorunları görülmüş ve bu biçimlere Türkçe ad önerisinde bulunulmuştur.

Yapılan ad önerileri o biçimin etimolojik kökenine bakılarak, oradaki anlamı ele alınarak çıkış noktasına uygun bir şekilde yapılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca çalışmanın çıkış noktasını Alman edebiyatında kullanılan ve Türk edebiyatında tanımları pek bilinmeyen ses yineleme biçimleri olduğundan, bu biçimlere hem Türkçe hem de Almanca örnekler verilmiş ve kullanım şekli ortaya konmuştur.

Çalışmada on bir ses yineleme biçimi irdelenmiş ve bunlardan üç tanesinin bir ses yineleme biçimi ve iki tanesinin yine başka bir ses yineleme biçimi için kullanıldığı ortaya çıkartılmıştır.

Türk edebiyatında ister tür ister biçim adı olsun, özellikle batı edebiyatından aktarılan kavramlarla ilgili birçok kargaşa görüldüğünden, bu çalışmanın bir nebze de olsa bir açıklık getirmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ses Yineleme Biçimleri, Ünlem Sesleri, Çok Ekli Yineleme, Hal Eki yineleme Biçimi

1. GİRİŞ

Biçimler, biz farkında olsak da olmasak da yaşamın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Sokakta, pazarda günlük sohbetlerde, gazete yazılarında, reklamlarda vs. birçok kişi tarafından bilinen mecaz, benzetme gibi biçimler varken (bak. Pircanlı & Balcı 2012; Balcı & Darancık 2017; Balcı 2020, 2021a ve 2021b) özel ilgi duyulmadığı sürece hiç bilinmeyenleri de bulunmaktadır.

Bu çalışmada daha çok Batı edebiyatında bilinen ses yineleme biçimleri ele alınacak, bunların Türkçe kullanımlarına örnekler verilerek açıklanmaya çalışılacaktır. Aynı zamanda nadir olarak kullanılan ve Türkçe karşılığı olmayan bazı ses yineleme biçimlerine ad önerisinde bulunulacaktır. Ele alınan biçimlerin özellikleri ve işlevleri irdelenecektir. Ses yineleme biçimlerinin bir kısmı çok bilirse de bir kısmı hiç bilinmemektedir. Bu çalışmada edebiyatta az ya da çok bilinen ses biçimleri ele alınarak bazılarının birbirleri ile benzerlikleri de ortaya konulacaktır. Şunu da belirtmek gerekir ki Alman edebiyatında bazı ses biçimlerinin farklı

adları bulunabilmektedir. Bu değişik adlandırmaların aynı biçem olduğu bilinmediği takdirde, özellikle araştırma yapanlar için kafa karışıklığına neden olmaktadır.

Bazı ses biçemleri vardır ki kültürel öğeler taşıdıkları ve her kültürde farklılık gösterdikleri için çevirmenler açısından da bilinmeleri zorunludur. Örneğin “ses yansıması” (Onomapoésie) biçeminin özellikle çevirmenler tarafından bilinmesi gerekir. Çünkü yapılan çevirilerde erek dile aktarılan ses yapıları o dildeki karşılığında verilmek zorundadır. Aksi takdirde çevirisi yapılan eserin anlaşılması sekteye uğrayacaktır.

Çalışmada ele alınacak olan ses yineleme biçemleri “ses yansıması” (Onomatopoesie), “ünlem sesleri/seslenim biçemi” (Inerjektion), “ünlü ses yinelemesi” (Assonanz), “ünsüz ses yinelemesi” (Alliteration, Homoiarkton, Homöarkton, Homoioprophoron, Homöoprophoron), “tek ünlü ses yinelemesi” (Tautogramm, Pangrammatisch), “sonses yinelemesi” (Homoioteleuton, Homöoteleuton), “hal eki yineleme biçemi” (Homioptoton, Homöoptoton), “çok ekli yineleme biçemi”dir (Polyptoton).

Çalışmada on bir ses yineleme biçemi irdelenmiş ve bunlardan üçünün bir ses yineleme biçemi, ikisinin ise başka bir ses yineleme biçemi için kullanıldığı ortaya çıkartılmıştır. Kısaca toplamda 8 farklı ses yineleme biçemi irdelenmiştir.

2. YÖNTEM

Ele alınacak olan biçemlerin birbirinden farkını ortaya koyabilmek için birbirine yakın olanlar irdelenmeye alınmıştır. Bunun içinde karşılaştırmalı yöntem kullanılmıştır. Ayrıca biçemlerin nasıl tanımlandıklarına bakabilmek, işlevlerini ortaya çıkartabilmek için doküman analizi yapılmıştır.

3. SES YİNELEME BİÇEMLER

3.1. Ses Yansıması / Onomapoésie

Türkçede ses yansımaları olarak adlandırılan ve belki de en sık kullanılan ses yineleme biçemlerinden birdir. Bu biçem Almanca kaynaklarda oldukça değişik adlandırmalara sahip olabilmektedir. Almanca olarak “Lautmalerei”, “Klangmalerei”, “Tonmalerei”, “Schallwort”, “Onomatopoesie”, “Onomatopöie”, “Onomatopöiie” şeklinde adlandırmalara sahip olduğu görülmektedir.

Birçok dilde Yunanca kökene sahip olan “Onomatopoesie” sözcüğü dilin kökenine uydurularak kullanılmaktadır. Örneğin Türkçede “Onomatope” olarak görülmektedir. Sözcük Yunanca “isim” anlamına gelen “Onoma” ve “yaratma”, “oluşturma”, “yapma”, “şiir besteleme” anlamlarına gelen “poiesis” ya da “poiein” sözcüklerinden türetilmiştir (Best 2000: 278-279).

Ses yansımalarında dilsel olmayan sesler dil yolu ile yansıtılmakta ya da taklit edilmektedir. Doğada yer alan sesler bu şekilde yansıtılmaya çalışılır. Bu yolla doğada yer alan insanların, hayvanların, cisimlerin vs. çıkarttıkları sesler dile dökülmektedir. Ses yansımaları her dilde her kültürde farklıdır. Bu nedenle özellikle çeviri yapanların ses yansımalarını aktarırken dikkat etmeleri gerekir. Örneğin Türkçe ses yansımasında köpek sesi Almandakinden, İngilizcedekinden ya da Fransızcadakinden farklıdır. Kaldı ki İngilizce, Almanca, Fransızca Hint - Avrupa dil ailesinden olmasına rağmen onlarda da farklılık göstermektedir. Küçük bir tablo ile görselleştirmek yerinde olacaktır (Aksöz 2017: 91-93):

Çizelge 1: Hayvan Seslerinin Ükelere Göre Çıkardıkları Sesler

	Kedi	Köpek	Kuş	Kurbağ	Eşek	İnek	Horoz	Tavuk
Türkçe	miyav miyav	hav hav	cik cik	vırak vırak	ai ai	mööö mööö	üüüü üürü	gıdak gıdgıd
Almanca	miau miau	wau wau	bibip bibip	quak quak	ia ia	muuu muuu	kiiii kikeri	boook bok bok bok
İngilizce	meow meow	woof woof	chirp chirp	croak/ ribbit (USA)	haw hee	mooo mooo	doodle- doo	cock-a- cluck cluck
Fransızca	miaou miaou	oua oua	cui cui	croa croa	hihan	meuh meuh	cocorico cocorico	cotcotcodet
Rusca	myau myau	gav gav	fiyt fiyt	kva kva	ia ia	muu muu	kukareku	kokoko
Japonca	nyah nyah	wan wan	pyu pyu chun chun	kero kero	hihin hihin	mau mau	kokekkoo kokekkoo	kukuku kokoko

Ayrıca bu farklılıklar sadece hayvan seslerinde mevcut değildir. Aynı şekilde suyun akarken, bir tabağın kırılırken çıkarttığı sesler gibi seslerde dilden dile kültürden kültüre farklılıklar sözkonusudur. Bunu birkaç örnekle kuvvetlendirmek yerinde olacaktır:

Türkçe: “Dere şırl şırl akıyordu.”

Almanca: “Der Fluss plätscherte.”

İngilizce: “The river splashed.”

Türkçe : “Tabaklar şingirdiyordu.”

Almanca: “Die Teller klirrtten.”

İngilizce: “Plates clinked.”

Bu örnekleri çoğaltmak olasıdır. Örneklerde de görüldüğü gibi her dilde büyük ya da küçük farklılıklar görülmektedir.

Atahol Berhamoğlu'nun “Çok sevdim bir zamanlar, seviyorum yine de” adlı şiirinde geçen bir ses yansıması ile bu biçemi sonlandırmak güzel olacaktır:

“Çok sevdim bir zamanlar, seviyorum yine de
Ve hep seveceğim beynim ve tenim varoldukça bu dünyada
Pırl pırl olanı, her zaman bir güz diriliğinde
Değişmez ve değişken olanı sonsuzca...” (Atahol Berhamoğlu)

Şiir örneğinde görüldüğü gibi “pırl pırl” bir ses yansımasıdır. Bunun Almanca karşılığı “blink und blank”tır.

Ses yansımalarına yakın olan bir ses biçemi de “ünlem sesleri” ya da “seslenim biçemi”dir.

3.2. Ünlem Sesleri/Seslenim Biçemi / Inerjektion

Latince kökenli olan “Interiectio” sözcüğü “araya girme” anlamını taşımaktadır. Bu seslenim sözcüklerinin gerçekte bir anlamı yoktur ve bu duygu yansıtan sözcükler ya da ünlem sözcükleri değiştirilemez. Ancak konuşmacının bir duyguyu sesle ifade etme ya da taklit etme gibi durumları yansıtmaktadır. Aynı şekilde bunlar iletişim kurmak ya da iletişimi önlemek gibi birçok durumda başvurulabilen sözcüklerdir. Genelde bu sözcüklerin kullanımının amacı sesin tonlaması ile verilebilmektedir (Schweikle ve Schweikle 1990: 222). Ünlem sesleri genelde cümle başında ya da sonunda kullanılan seslemlerdir. Ünlem seslerinin çok farklı durumlar için kullanılan çok çeşidi vardır. Eğer bu sözler biçem olarak kullanılırsa bunlara ses yansımaları denmektedir. Ses yansımaların edebi eserlerde kullanılması okuru atmosfere sokmakta ve anlatımı güçlendirmektedir. Bir eserde su sesinin şırl şırl ünlemiyle betimlenmesi edebi açıdan bir ses yansımasıdır. Kısaca bu seslerin sözlükte bir anlamı yoktur, “Ah! / Vah!” gibi. Şunu da belirtmek gerekir ki ünlem sesleri kültürden kültüre dilden dile değişebilmektedir. Şiir de nasıl kullanıldığını göstermek için birkaç örnekleme yerinde olacaktır:

Ey!..

Bu böyle kimin gittiği? Sen dur **ey!**
Belki de ellerimiz mi? biraz ince, biraz da çok kelimeli!
Bu sanki niye durduğumuz mu?
Ay, pencere, göz! Siz git **ey!** (Edip Cansever)

Şairin şiirinin başında kullanmış olduğu “ey” sözcüğü bir ünlem sesidir. Kendi başına bir sözcük değildir:

Yazmam Daha Aşk şiiri
Ah şimdi benim gözlerim
Bir ağlamaktı tutturmuş gidiyor
Bir kadın gömleği üstümde
Günün maviliği ondan
Gecenin horozu ondan (Cemal Süreya)

Yukarda Cemal Süreya’nın şiirinden verilen örnekteki “ah” sesi de bir ünlem sesidir. Aynı aşağıdaki örnekte Atahol Berhamoğlu’nun şiirinde geçen “ey” sesi gibi:

Sana Seslenmek İçin
Ey akşam, turuncu ve mor akşam
Ey gökyüzü, **ey** benim
Gittikçe esmerleşen kalbim. (Atahol Berhamoğlu)

Ünlem sesleri roman, şiir, tiyatro gibi her türlü edebi eserde görülebilmektedir.

Şiirlerde belli bir ahengi yakalamak için kullanılan başka bir biçem ise ünlü ses yinelemesidir.

3.3. Ünlü Ses Yinelemesi / Assonanz

Kimi zaman Türkçede de asonans olarak kullanılan “Assonanz” sözcüğü Latince “assonare” sözcüğünden gelmekte ve “tınlayarak katılmak”, “uyuşmak” anlamına gelmektedir. Türkçe karşılığı “ünlü ses yinelemesi” olan bu sözcük kimi kaynakta “asonans” olarak da gösterilmektedir. Bu biçem oluşturulurken bir cümlede, bir dize de ya da bir paragrafta

çoğunlukla aynı ünlünün kullanımı söz konusudur (Habsicht ve Lange 1995: 197; Träger 1989: 47). Günümüzde tek bir ünlüyle oluşturulmaya çalışılan şiirler bulunmaktadır. Almandan Ernst Jandl’ın bir şiirini örnek verelim:

ottos mops trotzt
otto fort mops fort
otooos mops hopst fort
otto: soso

Bu biçemle Türkçe bir şiir yazmış olan Zehra Birsen Yamak ise şiirinde çoğunlukla “e” sesini kullanmaktadır. Aşağıda şiirinden bir bölüm yer almaktadır:

Mânânın meclisinde maddeyi, meyi
Dervişin dergâhında döv divaneyi
Serseri serpuşundan sor serhaneyi
Neyzen sen, nefes sen neylersin neyi
Neyzensen nefessen neylersin neyi (Zehra Birsen Yamak)

Burada ünlü ses yinelemesinden söz etmişken onun tersi olan ünsüz ses yinelemesine de yer vermek gerekir.

3.4. Ünsüz Ses Yinelemesi

Almanca kaynaklara bakıldığında özellikle “Alliteration”un, yani ünsüz ses yinelemesinin birçok eşanlamı adına rastlanmaktadır. En çok kullanılan adlandırma “Alliteration” olduğu için önceliği ona vermek gerekir. Diğer adlandırmalara da yer verilerek kökeninde hangi anlama geldikleri ve aynı şekilde kullanılıp kullanılmadıkları ortaya konulacaktır.

3.4.1. Ünsüz Ses Yinelemesi / Alliteration

Türkçeye “ünsüz ses yinelemesi” olarak aktarılan “Alliteration” terimi Latince kökenli olup “ad” “eklemek” anlamına gelirken “littera” “harf” demektir. Ünsüz ses yinelemesinde çoğunlukla art arda gelen sözcük ya da sözcük öbeklerinde ünsüzün kullanılması söz konusudur (Aksöz, 2017, s.106). Bu tarz kullanımlar şiirlerde olduğu gibi tekerlemelerde, reklamlarda, kitap ve film başlıklarında sık görülmektedir.

Türkçe örnek:

“Bir berber bir berbere gel beraber bir berber dükkânı açalım demiş.”

Almanca örnek:

“Milch macht Männer munter und glücklich.”

İki örneğe de bakıldığında birinde “b” seinin, diğerinde “m”nin sık kullanıldığı görülmektedir.

3.4.2. Ünsüz Ses Yinelemesi / Homoioarkton (Homöarkton)

“Homoioarkton” Yunanca kökenli bir sözcüktür ve “aynı başlayan”, “aynısı ile başlamak” anlamındadır. Zaten “homoios” “aynı olan” anlamına gelmektedir. “Alliteration” sözcüğü ile eşanlamlı kullanılmaktadır (Metzler 1990: 206; Wilpert 1989: 388).

Türkçe örnek:

“Be birader buraya bak, başı bereli burma bıyıklı bastı bacak bayan berberiyle bizim Bedri bey birlikte bir pirinci birinci buluşta birbirine dizip Bursa pazarına indi.”
(<https://www.milliyet.com.tr/cocuk/eglenme/uzun-tekerlemeler-en-uzun-zor-ve-diksiyon-tekerleme-ornekleri-6546047>)

Almanca örnek:

“Wenn Fliegen hinter Fliegen fliegen, fliegen Fliegen Fliegen nach.”
(<https://www.mittelschulvorbereitung.ch/contentLD/DE/Div20Zungenbrecher.pdf>)

Türkçe örnekte “b” sesi Almanca örnekte “f” sesi sıklıkla kullanılmıştır.

3.4.3. Ünsüz Ses Yinelemesi / Homoioproforon (Homöoproforon)

Diğer bir eşanlamlı sözcük ise Homoioproforon (Homöoproforon)dur. Bu sözcük de Yunanca kökenlidir ve “aynısını önde taşımak” anlamına gelmektedir. Kısaca sözcüğün aynı ünsüz ile başlamasıdır (Metzler 1990: 206; Wilpert 1989: 389).

Türkçe örnek:

“Safranbolulu Safnazla Salihlili Salih, Soğukoluk’ta soğuklamışlar, sinüzit olmuşlar, sonra sımsıkı sarınarak söylene söylene Seyitgazi’ye varıp sarmısaklı su teresini susarmısağıyla karıştırarak suyunu süzmüşler.” (<https://www.yenisafak.com/zor-tekerlemeler-soylemesi-zor-uzun-tekerleme-ornekleri-h-4560386>)

Almanca örnek:

“Vor Weihnachten wirbeln wunderschöne weiße Schneeflocken wie weiche wollige Watte über den Waldrand hinweg.” (<https://www.heilpaedagogik-info.de/zungenbrecher/727-zungenbrecher-fuer-kinder.html>)

İlk örnekte “s” harfi ikinci örnekte “w” harfi sıklıkla kullanılmıştır.

Yukarda farklı üç adlandırma için verilen örneklere ve yapılan açıklamalara bakıldığında hepsinin aynı biçemi oluşturduğunu, aynı işlev ve özelliklere sahip oldukları, böylelikle eşanlamlı oldukları görülmektedir. Bilmeyen biri için aynı biçemin bu kadar farklı adlandırılması elbette kafa karıştırıcıdır. Her ne kadar yabancı kaynaklarda üç farklı adlandırma bulunsa da Türkçede “ünsüz ses yinelemesi” adı kullanılmaktadır.

Ünsüz ses yinelemesine çok yakın ve onunla hemen hemen aynı özellikleri taşıyan “tekli ünsüz ses yinelemesi” bulunmaktadır.

3.5. Tekli Ünsüz Yinelemesi / Tautogramm)

Tekli ünsüz ses yinelemesinin, yani “**Tautogramm**”ın, yukarda da belirtildiği gibi ünsüz ses yinelemesinden küçük bir farkı bulunmaktadır. Yukarda yer alan biçimde **çoğunlukla aynı ünsüz** ile başlaması sözkonusu iken tekli ünsüz ses yinelemesinde (Tautogramm) bir cümlenin tamamen **aynı ünsüz** ile oluşmuş olması gerekmektedir (Aksöz 2017, 106-107; Habsicht ve Lange1995. C.8: 47). Bu nedenle Türkçede buna tekli ünsüz ses yinelemesi demek yerinde olacaktır.

“Tautogramm” sözcüğü de Yunancada “aynısı” anlamına gelen “tauto” ile “harf” anlamına gelen “gramma” sözcüklerinden oluşturulmuştur. Kısaca “aynı harf” demektir (Metzler 1990: 456).

Türkçe örnek:

“Dört deryanın deresini dört dergâhın derbendine devrederlerse: Dört deryanın deresini dört dergâhın derbendine devrederlerse, dört deryadan dört dert, dört dergâhtan dört dev dövüür.” (<https://bitimek.com/adan-zye-tekerlemeler/#d>)

Almanca örnek:

Fischers frisch frasierter Fritze frisst frisch frittierte Frisch-Fisch-Frikadellen. **Lustige deutsche Zungenbrecher** (<https://www.heilpaedagogik-info.de/zungenbrecher/287-zungenbrecher-deutsch-sprueche.html>)

“Tautogramm” sözcüğünün de eşanlamlısı “Pangrammatisch” yabancı kaynaklarda bulunmaktadır. Bu sözcüğünde kökenine ve özelliklerine bakmak yerinde olacaktır.

3.5.1. Tekli Ünsüz Ses Yinelemesi / Pangrammatisch

Almanca kaynaklara bakıldığında “Tautogramm” sözcüğü ile eşanlamlı olarak kullanılan “Pangrammatisch” sözcüğü vardır. Sözcük Yunanca bir sıfat kökeninden gelmekte ve “pan” “hepsi”, “bütün” anlamındayken “gramma” harf anlamını taşımaktadır (Metzler 1990: 339; Wilpert 1989: 823-924). Bütün sözcüklerin aynı sessizle başlaması anlamındadır ve böylelikle “Tautogramm”dan hiçbir farkı yoktur.

Türkçe örnek:

“Kınıklı kılıbık kırpıntı Kıyasettin, Kırımlı kıkuyruk kıtmiri kıkır kıkır kıkırdatarak küskütük küçümen küfeci külhaniyle külüstür Kürşat’ı külünklü küngür küttekek kattı.” (<https://www.tekerlemelerimiz.com/mobil/-Tekerlemesi-9487.html>)

Almanca örnek:

“Deutsche Dichter denken das Dornröschen darf donnerstags doch duschen.” (<https://www.pro-kita.com/blog/zungenbrecher-und-lustige-saetze/>)

Wir Wiener Wäscheweiber wollen weiße Wäsche waschen, wenn wir wüssten, wo warmes Wasser wäre. Warmes Wasser wissen wir, weiße Wäsche waschen wir.” (https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/zelb/Dokumente/Sprecherziehung/12_Zungenbrecher.pdf)

Üç örnekte de görüldüğü gibi birinde bütün sözcükler “k” diğesinde “d” ve sonuncuda ise “w” harfi ile başlamaktadır.

Yukrada yer alan biçemler sözcüklerin baş harflerinin yinelenmesine yönelikti, elbette bir de bunun zıddı olan “sonses yineleme biçemi” bulunmaktadır.

3.6. Sonses Yinelemesi / Homoioteleuton (Homöoteleuton)

Önses yinelemesinin zıddı ise sonses yinelemesidir. Yunanca kökenli olan Homoioteleuton (Homöoteleuton) sözcüğünde “homoios” “aynı olan” anlamına gelirken “Telein” “son” demektir. Kısaca “aynı son” anlamındadır. Bu biçemde farklı sözcük ya da sözcük grupları aynı sonekle, aynı hece ile bitmesi gerekmektedir. “Homöoteleuton, Homoeoteleuton, Omoioteliton,

Omoiteleton” gibi adlandırmaları da bulunmaktadır. Soneses yinelemesinde art arda gelen sözcüklerin aynı harflerle, aynı hece ile bitmesi sözkonusudur (Habsicht ve Lange 1995. c. 4: 174. Böylelikle sözcüklerin sıralanışında bir kafiye söz konusudur. Elde edilen kafiyenin yarım, tam zengin olup olmadığının bir önemi yoktur.

Türkçe örnek:

“hep beraber **gelelim**, **görelim**, **gidelim**”

Almanca örnek:

*Ich bin klein, aber fein,
jedoch auch **rund** sowie **gesund**.*

*Ihm ist, als ob es tausend Stäbe gäbe
und hinter tausend Stäben keine Welt.*

Görüldüğü gibi sözcüklerin sonu aynı bitmektedir ve soneses yineleme biçimini oluşturmaktadır. Bunun dışında soneses yineleme biçiminin özel bir biçemi de “hal eki yineleme biçemi”dir.

3.7. Hal Eki Yineleme Biçemi / Homioptoton / Homöoptoton

Soneses yineleme biçiminin özel bir biçemi olan ve Türkçeye “hal eki yineleme biçemi” olarak aktarılması uygun olan “Homioptoton” Yunancadan gelmekte ve “aynı hal eki” anlamını taşımaktadır (Metzler 1990: 206). Birbirini takip eden sözcüklerde aynı hal eki kullanılarak bu biçem oluşturulmaktadır.

Türkçe örnek:

“**Adamın**, **kadının**, **kızın** şapkası sarı idi.”

Örnekte “-ın” hal (kasus) eki ard arda sıralanmış ve aynıdır.

Almanca örnek:

“Des Mannes und des Kindes Mittagessen ist nicht mehr warm.”

Almancada da sözcükler aynı hal eki ile bitmektedir. Bu biçeme benzeyen çok ekli yineleme biçemi (**Polyptoton**) aslında daha sık görülmekte ve kullanılmaktadır.

3.8. Çok Ekli Yineleme Biçemi / Polyptoton

Yunancadan gelen Polyptoton sözcüğünde “polys” çok “stosis” ise “hal” ya da “durum” anlamına gelmektedir. “Homioptoton” biçiminden farklı olarak, farklı sözcükler aynı hal eki ile biterken, “Polyptoton”da aynı sözcüğün farklı hal ekleri ile kullanımı söz konusudur (Aksöz 2017: 122).

Türkçe örnek:

Sarı şapkalı adama sarı şapkalı kadın çarpınca **adamın** omzu ağrıdı.

Örnekte görüldüğü gibi adam sözcüğü farklı hal ekleri ile kullanılmıştır.

Almanca örnek:

“Aug um Auge”

“der Mensch ist dem Menschen ein Wolf”

“das Beste vom Besten”

Almanca örnekte de görüldüğü gibi Auge, Mensch, beste sözcükleri farklı çekim ekleri ile kullanılmıştır.

4. SONUÇ

Çalışmada ele alınan “Onomatopoesie, Assonanz, Alliteration, Homoiarkton (Homöarkton), Homioptoton (Homöoptoton), Inerjektion, Homoioprohoron (Homöoprohoron), Homiooteleuton (Homöoteleuton), Tautogramm, Pangrammatisch, Poyptoton” biçem adlandırmaları özelliklerine, işlevlerine ve sözcüğün kökenlerine göre irdelenmiştir. Yapılan irdelenmede kimi sözcüğün aynı biçem için eşanlamlı kullanıldığı ortaya konmuş kiminin ise Türkçe karşılığı olmadığı tespit edilmiştir. Türkçe karşılığı olmayan biçemlere ad önerisinde bulunulmuştur. Bunlar “ünlem sesleri/seslenim biçemi” (Inerjektion), “tek ünlü ses yinelemesi” (Tautogramm, Pangrammatisch), “çok ekli yineleme biçemi” (Polyptoton), “hal eki yineleme biçemi” (Homioptoton), “senses yinelemesi” (Homiooteleuton). Türkçe ad önerileri biçemin özelliğine ve içeriğine uygun olacak şekilde yapılmaya çalışılmıştır.

Bu biçemleri her türlü edebiyat eserinde görmek olasıdır. Roman, şiir, tiyatro, anlatı türleri gibi. Aynı zamanda farkında olmasak da günlük hayatta gazete yazıları, reklamlar, günlük konuşma dili gibi alanlarda görmekteyiz.

Çalışmada elbette bazı ses biçemlerine değinilmemiştir. Burada daha çok birbiri ile ilintili ya da aynı olan ses yineleme biçemleri ele alınmıştır. Amaç oluşan karışıklığa az da olsa netlik kazandırmaktır.

KAYNAKÇA

- Aksöz, M. *Biçemler ve Uygulamalı Öğretimi*. Çizgi Kitabevi Yayınları / Konya, 2017.
- Balcı, T., Darancık, Y. *Üniversite Öğrencilerinin Facebook Ortamındaki Dil Edinimleri*. Schriften zur Sprache und Literatur V / Dil ve Edebiyat Yazıları. IJOPEC Publication / London, 2017.
- Balcı, T. *Almanya'daki Türk Pazarıcıların Dili ve Manipülasyon*. Schriften zur Sprache und Literatur V / Dil ve Edebiyat Yazıları V. Çizgi Kitabevi Yayınları / Konya, 2021b.
- Balcı, T. *Die Wochenmarktsprache in der Türkei und in Deutschland*. Selcuk University Journal Of Faculty Of Letters, vol.43, no.43, 2020, s. 243-256.
- Balcı, T. *Sprechakte unter besonderer Berücksichtigung der Höflichkeit*, *DIYALOG. Interkulturelle Zeitschrift für Germanistik*, 9, 1, 2021a.
- Best, F.O. *Handbuch Literarischer Fachbegriffe*. Fischer Taschenbuch Verlag GmbH/ Frankfurt am Main, 2000.
- Habsicht, W., Lange W.D. *Der Literaturbrockhaus*. Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus. AG./Mannheim. Cilt.1. 1995.
- Habsicht, W., Lange W.D. *Der Literaturbrockhaus*. Bibliographisches Institut & F.A./Brockhaus. AG. Cilt.8.Mannheim, 1995.
- Habsicht, W., Lange W.D. *Der Literaturbrockhaus*. Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus. AG. Cilt.4. Mannheim, 1995.

- <https://bitimek.com/adan-zye-tekerlemeler/#d>. (Erişim Tarihi: 06.02.2024)
- https://siir.gen.tr/siir/c/cemal_sureya/yazmam_daha_ask_siiri.htm. (Erişim Tarihi: 02.02.2024)
- <https://siir.ihya.org/siir-19518.html>. (Erişim Tarihi: 05.02.2024)
- <https://siir.sitesi.web.tr/ataol-behramoglu/cok-sevdim-bir-zamanlar.html> (Erişim Tarihi: 02.02.2024)
- <https://www.antoloji.com/ey-siiri/antolojim-uyeler/>. (Erişim Tarihi: 02.02.2024)
- <https://www.antoloji.com/siirde-suyu-siiri/>. (Erişim Tarihi: 05.02.2024)
- <https://www.heilpaedagogik-info.de/zungenbrecher/287-zungenbrecher-deutsch-sprueche.html>. (Erişim Tarihi: 07.02.2024)
- <https://www.heilpaedagogik-info.de/zungenbrecher/727-zungenbrecher-fuer-kinder.html>. (Erişim Tarihi: 05.02.2024)
- <https://www.milliyet.com.tr/cocuk/eglence/uzun-tekerlemeler-en-uzun-zor-ve-diksiyon-tekerleme-ornekleri-6546047>. (Erişim Tarihi: 05.02.2024)
- <https://www.mittelschulvorbereitung.ch/contentLD/DE/Div20Zungenbrecher.pdf>. (Erişim Tarihi: 06.02.2024)
- <https://www.pro-kita.com/blog/zungenbrecher-und-lustige-saetze/> (Erişim Tarihi: 07.02.2024)
- https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/zelb/Dokumente/Sprecherziehung/12_Zungenbrecher.pdf (Erişim Tarihi: 07.02.2024)
- <https://www.yenisafak.com/zor-tekerlemeler-soylemesi-zor-uzun-tekerleme-ornekleri-h-4560386>. (Erişim Tarihi: 06.02.2024)
- Pircanlı, D., Balcı, T. *Semiotische Merkmale in der Werbung von türkischen und deutschenalkoholischen Getränken*, Mediterranean Journal of Humanities, vol. II, no.2, s. 206-211, 2012.
- Schweikle, G., Schweikle I. *Metzler Literatur Lexikon*. J.B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag GmbH/Stuttgart, 1990.
- Träger Cl. *Wörterbuch der Literaturwissenschaft*. VEB Bibliographisches Institut. Leipzig, 1989.
- Wilpert, G. *Sachwörterbuch der Literatur*. Alfred kröner Verlag/Stuttgart, 1989.

ÇEVRENİN REALİZMİ YA DA REALİZMİN ÇEVRESİ: “DİĞER DEVLETLER”İN ULUSLARARASI SİYASET DAVRANIŞLARI ÜZERİNE

Arş. Gör. Dr. Ahmet Göksel ULUER

Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü,
aguluer@erbakan.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0003-2528-2780>

ÖZET

Uluslararası İlişkiler disiplininin başat teorilerinden olan Realizm, güç, beka, ulusal çıkar ve güç dengesi gibi ana hassasiyet ve kavramlar etrafında şekillendi. Soğuk Savaş'ta olgunlaşan bir disiplin olan Uluslararası İlişkiler de bilhassa iki kutuplu dünya sistemindeki sert güce dayalı rekabeti anlamaya geniş yer ayırdı. Bu süreçte Realizm, büyük ve/ya süper güçlerin davranışlarını açıklayan bir büyük teori oldu ve Küresel Güney, zayıf, küçük ve gelişmekte olan ülkelerin davranışları da büyük ve/ya süper güçlere kıyasla açıklandı. Bu çalışma, esas olarak 1990'larda ortaya çıkarak popülerlik kazanmış Üçüncü Dünya Güvenliği, madun realizmi ve çevresel realizm kavramlarını ele almaktadır. Bu yaklaşımların mahiyetini, teorik ve tarihsel bağlarıyla bir arada değerlendirme iddiasındadır. Güvensizlik ikilemi, her yerde dengeleme ve iç tehdit ittifakı gibi farklı “akraba kavramlar” ile Batılı/Kuzeyli/gelişmiş/büyük devletler dışındaki “diğer devletler”in davranışlarına dair oluşturulan kavramsal portfolyo ele alınmıştır. Yaklaşımların Realist teori içerisinde ne ifade ettiği, teorinin hangi eksikliklerini tamamlamaya çalıştığı ve bu yaklaşımların yirmi birinci yüzyılın getirdiği yeni koşul, risk ve fırsatlarda nasıl yeniden yorumlanabileceği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Realizm, madun realizmi, çevresel realizm, üçüncü dünya güvenliği.

THE REALISM OF THE PERIPHERY OR THE PERIPHERY OF REALISM: ON THE INTERNATIONAL POLITICAL BEHAVIOR OF "OTHER STATES"

ABSTRACT

Realism, one of the dominant theories of the discipline of International Relations, was shaped around key sensitivities and concepts such as power, survival, national interest and balance of power. As a discipline that flourished during the Cold War, IR devoted a great deal of space to understanding the competition based on hard power, especially in the bipolar world system. In the process, Realism became the grand theory explaining the behavior of the great and/or superpowers, and the behavior of the Global South, weak, small and developing countries was also explained in comparison to the great and/or superpowers. This paper discusses the concepts of Third World Security, subaltern realism and environmental realism, which emerged and gained popularity mainly in the 1990s. It claims to assess the nature of these approaches together with their theoretical and historical contexts. Different "related concepts"

such as the insecurity dilemma, omnibalancing and the insider threat alliance, as well as the conceptual portfolio of the behavior of "other states" other than the Western/Northern/developed/powerful states are discussed. It is discussed what these approaches mean within Realist theory, what shortcomings the theory tries to complement and how these approaches can be reinterpreted in the new conditions, risks and opportunities of the twenty-first century.

Keywords: International Relations, Realism, subaltern realism, peripheral realism, third world security.

1. GİRİŞ

Uluslararası siyaset alanında devlet davranışını açıklamak için kullanılan başat teorilerden biri Realizmdir. Moral ve etik değerlerin dış politika eylemlerinde temel saik olarak alınmamasını, bunun yerine, güç olarak tanımlanan (ulusal) çıkarı maksimize etmenin ana motivasyon/hedef olarak görülmesini öngörür (Morgenthau, 1970). Bu bağlamda devletler, dış politika kararlarını verirken çıkarlarını gözetirler ve bu çıkarların başında da beka, güvenlik ve kendi kendine yeter durumda olma gelir. Her bir devlet için bu senaryo geçerli ise, uluslararası alan bir mücadele sahasına dönüşür ve çatışan çıkarlar birbirine galebe çalmaya çalışır. Karşılıklı mücadelede devletler mutlak bir mağlubiyet olasılığını kabullenmeyeceklerdir ve bu nedenle kendilerinden daha güçlü olduklarını düşündükleri devletlere karşı ittifak kurarak bir güç dengesi kurmaya çalışırlar. Aslında bu denge hali, Realizme göre, uluslararası siyasetin sürdürülebilmesini sağlar. Yani taraflar güç dengesinde bulunduğu için, savaşmaktan kaçınma eğiliminde olacaktır.

Bilhassa iki kutuplu Soğuk Savaş dönemi güvenlik politikalarını anlamaya odaklanan Klasik Realizm yaklaşımı, 1980’lerde Yapısalcı Realizm (Waltz, 1979), 1990’larda Neoklasik Realizm (Rose, 1998) ve diğer alternatif varyasyonlarla genişletildi. Yapısalcı Realizmin en önemli katkısı, uluslararası sistemin iç/ulusal alandaki gibi bir mutlak iktidara sahip olmaması nedeniyle anarşik yapıda olduğunu ve bu nedenle devletlerin beka ve güvenlik kaygısını yoğun olarak yaşadıklarını öne sürmesiydi. Dahası bu anarşik yapı, benzer-birimler olarak tanımlanan devletlere benzer etki etmekteydi.

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında yaşanan “yerel-ulusal dönüş”e (Kaarbo, 2015) müsavi olarak, Realist teori de neoklasik adıyla anılan ve devletlerin iç/ulusal siyasetteki özelliklerinin dış politika analizinde gözetilmesini ileri süren yaklaşım 1990’larda ortaya çıktı. Buna ek olarak Realizmin ana argümanlarını saklı tutan, ancak kimi görüşlerini de eleştirerek onu genişletme ve derinleştirmeye çalışan alternatif yaklaşımlar ortaya çıktı. Bu yaklaşımlardan ikisi, Realizmin büyük devletler/süper güçlerin geniş kapsamlı güvenlik politikalarına odaklanan bir teori niteliğinde olmasını eleştirdi. Özellikle küçük, zayıf, Üçüncü Dünya, gelişmekte olan ülkeler, vb. adlarla anılan, sosyoekonomik özellikler ve güç kapasitelerinin düşüklüğünde ortaklaşan ve Batılı/Kuzeyli/büyük/güçlü devletlerden farklı özellikteki “diğer devletler”e yoğunlaştı. Realist literatürde diğer devletlerin davranışları ağırlıklı olarak, büyük

güçlerin politikalarının peşine takılma ve güçlü olanı ittifaklar kurarak dengeleme çerçevesinde açıklanmaktaydı. Ancak bu iki alternatif Realist yaklaşım, neoklasik açılım ve “yerel-ulusal dönüş”le paralel olarak, diğer devletlerin iç/ulusal alanlarındaki ayrıksı niteliklere bakılmaksızın yorumlanmasını kritik bir eksik olarak gördüler. Bu çalışma, söz konusu alternatif yaklaşımları incelemek amacıyla yapılmıştır. Muhammed Ayoob’un Madun Realizmi ve Üçüncü Dünya Güvenliği ve Carlos Escude’nin Çevresel (Periferik) Realizm yaklaşımlarının temel argümanları, mevcut Realist argümanlara yönelttikleri eleştiriler ve diğer devletlerin dış politikalarının hangi kriterlerle inceleneceğine dair fikirleri ele alınacaktır.

2. ÜÇÜNCÜ DÜNYA GÜVENLİĞİ ve MADUN REALİZMİ

Realist teori içerisindeki alternatif yaklaşımların en kapsamlı örneği 1995 yılında yayınladığı Üçüncü Dünya Çıkması (Ayoob, 1995) adlı kitabın sahibi Mohammed Ayoob’a aittir. Ayoob, Üçüncü Dünya sınıflandırması içerisindeki devletlerin, Batılı/Kuzeyli/gelişmiş ülke gruplarından farklı nitelikleriyle ayrıldığını belirtir. “Yeter derecede devletlilik eksikliği” (Ayoob, 1995, s. 4) adını verdiği bu nitelik, pek çoğu sömürgeci geçmişe sahip olan devletin tecrübe ettiği devlet inşası ve/ya ulus inşası sürecine atıfla öne çıkar.

Üçüncü Dünya ülkeleri, sahip oldukları az gelişmişlik, düşük beşerî sermaye ve düşük askeri güç kapasitesi ile tanımlanırlar. Bu nitelikler üzerine kurulu devletlerin de yapısal olarak birtakım özgün özellikler taşıdıkları ileri sürülür. Ayoob (1983), Üçüncü Dünya ülkelerinin üç temel alanda yaşadığı zafiyetin belirleyiciliğinin altını çizer: Baskıcı/zorlayıcı kapasite, altyapısal güç ve koşulsuz meşruiyet (ss. 43-45).

Üçüncü Dünya ülkeleri, Batılı/Kuzeyli ülkelerin geçirdikleri tarihsel aşamaları tecrübe etmedikleri için, bugün adına modern ve teritoryal devlet denilen nihai niteliğe bürünememişlerdir. Dahası, bu niteliğe kavuşabilmek için hızlandırılmış, içselleştirilmemiş ve üstenci bir dönüşüm süreci yaşamaktadır. Daha önce modernleşen dünyanın, Avrupa örneğindeki gibi, iç savaşlar, bölgesel savaşlar ve eski siyasal kurumların dönüşümüyle yaklaşık beş yüz yıl içerisinde yaşadıkları devlet ve ulus inşası sürecini, neredeyse elli yılda gerçekleştirme sorunu, hedefi ve/ya isteğiyle yüzleşmektedirler. Bu uzamış devlet inşası süreci, üstelik Batılı/Kuzeyli ülkelerin sahip olmadığı sosyoekonomik kısıtlarla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Kaçınılmaz olarak bu yüzleşme, Üçüncü Dünya ülkelerinin sürgit çatışma, güvenlik sorunları, insani ve bölgesel krizlerle karşılaşmasına yol açmaktadır (Ayoob, 2002).

Dolayısıyla Ayoob, Üçüncü Dünya sınıfındaki ülkelerin mevcut Realist teori içerisinde farklı bir kategorizasyona tabi tutulmasını ve onların dış politika davranışlarının ayrı kavramlarla yorumlanması gerekliliğini öne sürer. Realist teoriye göre bir devletin dış/uluslararası alanda karşılaştığı en önemli mesele olan beka ve güvenlik sorunu, Üçüncü Dünya ülkeleri için iç/ulusal alanda çok daha ciddi bir problem olarak karşımızda çıkar. Dış tehdit var olsa da olmasa da iç tehdit çok daha hayati, yakın ve yakıcı bir mesele olarak yorumlanır (Ayoob, 1991, s. 270). Bu durum bilhassa, iç/ulusal alandaki devlet iktidar ve egemenliğinin mutlak ve rakipsiz olarak görüldüğü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler literatüründe bir ayrıksılık doğurur. İç/ulusal alanda konsolide olamamış ve yakın güvenlik

tehditleri ile karşı karşıya kalan bir rejim/hükümet, dış politika tercihlerini iç tehditleri gözetmeden ya da onları ikincilleştirerek yapamaz.

Bu noktada Ayoob, Madun Realizmi adını verdiği teorisini kurar. Böylece “ast, alt” anlamlarına gelen madun, hiyerarşik olarak alt seviyedeki söz konusu ülke grubunu betimlemek için kullanılır. Teorinin ilk ayağını iç/ulusal alan oluşturur. Söz konusu Üçüncü Dünya ülkelerinin dış politika davranışları, kapsamlı ve detaylı bir iç/ulusal alan analizinden bağımsız incelenemez (Ayoob, 1998, ss. 45-46). İkincisi, Üçüncü Dünya ülkelerinin dış politika hamlelerinin içerisinde iç/ulusal alanın konsolide edilmesi çabasının görmezden gelinemez. Bu iki ayakla bağlantılı bir üçüncüsü ise, dış politika kararlarının aslında dış güvenlikten çok iç güvenliği sağlama motivasyonu ile alındığıdır. Öyle ki, dış politikadaki farklı opsiyonlar arasından sivrilmiş nihai karar aslında dış çıkarları maksimize etmeyebilir. Fakat, bu dış politik tercihlerin esas odağı, iç güvenliği sağlamaktır ve bu yönüyle çıkarlar maksimize edilmiş sayılabilir.

Dolayısıyla Madun Realizmi, ana aktör olarak devleti, onun çıkarlarını ve güvenlik kaygısını önceleyen bir Realizm varyasyonudur. Ancak farklı devlet gruplarının varlığını tespit ederek, madun klasmanındaki devletlerin “gerçek”lerinin bu klasmanda olmayan devletlere göre farklılaştığını belirtir. Böylece Realist teoriyi genişletme ve daha derin bir analiz ölçeği inşa etme arayışındadır.

Üçüncü Dünya ülkelerinin yüz yüze oldukları güvenlik meselelerine dair Madun Realizmi ile aynı doğrultuda farklı kavramlar üretilmiştir. Bunlar biri Üçüncü Dünya ülkelerinin, iç/ulusal alandaki meşruiyet zafiyetine dikkat çeken ülkelerin yazılım ve donanımlarıdır (Azar & Moon, 1988). Buna göre bir ülkenin donanımı, o ülkenin sahip olduğu ordu, nüfus, doğal kaynaklar, vb. güç kapasiteleridir. Ancak özellikle Üçüncü Dünya'nın iç sorun ve tehditler nedeniyle tecrübe ettiği güvenlik problemleri, bu devletlerde meşruiyet krizi yaratacak biçimde yazılım eksikliğine yol açmıştır. Dolayısıyla donanım olsa da olmasa da yazılımlarının yetersiz olduğu bir ülkeler grubundan söz edilmektedir.

Diğer bir kavram güvensizlik ikilemidir. Uluslararası alandaki iki aktörün silahlanma ve güvenlik sorunlarını cisimleştirmek için dile getirilen güvenlik ikilemi, tarafların diğeri tarafından mağlup edilmemek için daha fazla silahlanmaya gitmesi, ancak bu durumda karşı tarafın da mevcut dengeyi kendi lehine değiştirmek için silahlanmasına yol açacak bir kısır döngü yaratır. Mağlup olmamak için silahlanmak, sürgit bir silahlanma harcamasının kapısını aralar. Güvensizlik ikilemi de benzer şekilde iç/ulusal alandaki tehditleri sonlandırmak için hamle yapan Üçüncü Dünya devletinin bu adımının, çatışmaları daha da tetikleyebilmesi ya da kapsayıcı sosyoekonomik proje ve harcamalar yerine savunma-güvenlik harcamalarıyla mevcut kapasitesini de meşruiyeti sağlayamayacak şekilde tüketmesine referans verir (Job, 2005). Bir diğer kavram ise her yerde dengelemedir (*omnibalancing*). Buna göre Üçüncü Dünya devletleri kimi dış politika tercihlerini, içerideki rejimi konsolide edebilmek için ve iç/ulusal alandaki rakip güç(ler) karşısında el yükseltebilmek için yaparlar. Bu durumda, dış politikadaki

dengeleme, ittifak, peşine takılma gibi davranışlar, aslında içerideki rakip aktörleri kuvvetlendirmeyecek ve onlara da karşı çıkacak aktörler seçilerek sergilenir (David, 1991).

3. ÇEVRESEL REALİZM

Arjantinli siyaset bilimci Carlos Escude, 1989 yılında Arjantin’de iktidara gelen Carlos Menem hükümetinde dış politika danışmanı olarak görev aldı. Görev yaptığı süre zarfında doğrudan ya da dolaylı olarak katıldığı dış politika uygulamalarına dair yorum ve analizlerini de dahil ettiği Çevresel Realizm bakış açısını kristalize etti. 1992 yılında İspanyolca dilinde yayınladığı eserin ardından, 1997 yılında yayımlanan *Menem Dönemi Arjantin’in Dış Politikası* (Escudé, 1995, 1997) isimli kitabıyla bu bakış açısını küresel tanınırlığa kavuşturdu.

Kitabın önemli bir kısmı mevcut Uluslararası İlişkiler teorilerinin ve özelde Realist teorilerin kimi argümanlarını eleştirmeye ayrılmıştır. Bu eleştirilerin iki ana kümede yoğunlaştığı söylenebilir: (i) Realist teorilerin insanbiçimci (antropomorfik) ve devlet-merkezli aktör tanımlaması ve (ii) devletler arasındaki hiyerarşik ilişkinin göz ardı edilmesi.

Escude, Realist teoride uluslararası sistemin ana aktörü olan devletin insanbiçimci bir yapıda, çıkarlarını tikel biçimde değerlendirme kapasitesine sahip bir birey gibi yorumlandığını ileri sürer. Ancak gerçekte devlet adına karar verici olan elitler farklı fikir ve çıkarlara sahip oldukları için farklı dış politika davranışlarını öngörürler. Dolayısıyla bir devlet davranışıyla bir birey davranışını özdeş olarak yorumlamak sakıncalıdır (Escudé, 1997, ss. 9-10). Dahası devletler, yalnızca karar verici elitlerden değil, onları seçen, meşru kabul eden/etmeyen ve çeşitli taleplere sahip halklardan müteşekkildir. Bu tabloda uluslararası siyasetteki aktörlük meselesi, devlet-toplum kompleksi adı verilen yapının çerçevesinde analiz edilmelidir. Yani karar vericiler, toplumun istek, talep ve çekincelerinden bağımsız ve ayrık hareket edebilen özneler olarak görülemez. Dış politika aktörlüğü toplum ve elitler arasındaki karşılıklı ve diyalektik ilişki gözetilerek ele alınmalıdır.

Escude’nin Realist perspektifindeki birincil unsur yurttaş-merkezli aktörlük anlayışıdır. Bu anlayışı, devlet-toplum kompleksi kavramıyla paralel görür (Escudé, 1997, s. 9). Escude’nin yurttaş-merkezli aktörlük tercihinin temelinde çevre devletlerin toplumların ekonomik kalkınma ve refahı önceleyen talepleri yer almaktadır. Bir çevre devlet, dış politikasında, toplumunun refahını olumsuz etkileyebilecek (örneğin ekonomik ambargo, yaptırımlar, vb.) hamlelerden kaçınarak hareket etmeyi birincil unsur olarak görmelidir.

Yazarın bir diğer ana eleştirisi ise uluslararası siyasetin büyük güçleri öne çıkaran anarşik yapısıdır. Yazara göre büyük güçlerin davranışlarına dikkat kesilen ana akım Realist teori, uluslararası sistemi de anarşik olarak kodlayarak, aslında var olan hiyerarşiyi gizlemektedir. Latin Amerika kökenli bağımlılık (*dependencia*) ekolünün ekonomik temelde Kuzey-Güney ve merkez-çevre ülkeler kategorilerine benzer biçimde, uluslararası siyasetin de merkezi ve çevre (periferik) devletler arasındaki bir ayrıma dayandığını belirtir. Uluslararası ekonominin oluşumu ile daralma ve genişleme döngülerine doğrudan etki etmiş/etmekte olan

devletler merkezi devletlerdir. Dahası merkezi devletler, uluslararası sistemin yazılı olan ve olmayan kurallarını belirleme yeteneğine sahiplerdir. Çevre devletler ise, uluslararası ekonominin söz konusu oluşum, daralma ve genişleme döngülerine etki edemeyen, ancak ondan etkilenen devletlerdir. Bunun yanı sıra, sisteminin yazılı olan kurallarında çok kısıtlı etkiye sahipken, yazılı olmayan kurallarına ise etki edememektedirler (Escudé, 1997, s. 18).

Escude, bu tanımdan yola çıkarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimî üyesini ve Avrupa ekonomisi ve Avrupa Merkez Bankası'ndaki kritik rolüyle Almanya'yı merkezi devletler kategorisine koyar. Çevre devletler ise bu altılının dışında kalan, kimisi gelişmiş kimisi gelişmekte olan kategorisinde yer alan diğer tüm devletlerdir. Altılı arasındaki ilişkiler, Realist teorinin iddia ettiği üzere anarşik yapıda olabilir; ancak merkezi ve çevre devletler arasında anarşi değil hiyerarşi hakimdir. Bu hiyerarşi hem Güvenlik Konseyi'ndeki karar alma ve veto yetkisinden, hem de yazılı olmayan güç, caydırıcılık ve itibar koşullarından/farklarından doğmaktadır.

Merkezi ve çevre devletler ayrımını daha da açan yazar, bu ayrımı daha belirginleştirmek için kural koyan, kurala uyan ve asi devletler kategorilerini vurgular (Escudé, 2016, s. 57). Buna göre, merkezi devletler kural koyarken çevre devletlerin pek çoğu koyulmuş kurallara uyar. Kurallara uymayı reddeden kimi çevre devletler ise asi devlet statüsündedirler. Kuzey Kore, Küba ve Saddam Hüseyin döneminin Irak'ı söz konusu asi devletlere örnek gösterilebilir. Bir çevre devletin, kurala uyma ve ona isyan ederek asi devlet olması arasındaki fark, asi devletliliğin getireceği dış politika maliyetlerine katlanmayı tercih etmek ve etmemek arasında şekillenir. Bilhassa toplumun söz konusu maliyetlere katlanmasını göze almak ya da bundan uzak durmak ile ilişkilidir.

Escude, bu teorik argümanlarını tamamladıktan sonra, çevre devletlerin dış politika analizi için önerdiği çerçevenin “yurttaş-merkezli Çevresel Realizm” yaklaşımı olduğunu söyler. Bu yaklaşımın ana prensibi, çevre devletlerin toplumların birincil yapısal meselesi olan kalkınma ve refahı önceleyerek dış politika tercihlerini yapmaları eğilimidir (Niemann, 1998). Dolayısıyla kurala uyan bir çevre devlet, merkez-çevre ayrımı gereği uluslararası sistemi dönüştürme kapasitesine sahip değilse, uyguladığı dış politika hamleleri toplumun ekonomisini olumsuz yönde etkilemeyecek sonuçlar doğurmalıdır. Bir diğer anlamıyla, dış alandaki hamleler iç alana dönük köklü değişiklikler yaratmayacaksa, en azından olumsuz çıktılar yaratmamalıdır. Bu bağlamda yazar, Çevresel Realizm temelinde bazı temel dış politika davranışı ilkelerini vurgular. Bunlardan ilki, güç siyasetinde uzak durularak ekonomik iyileşmeye odaklanmasıdır. İkincisi, idealist politikalar yerine demokrasi, çevre ve özgürlük gibi “evrensel makbul amaçlar”ı savunan dış politika söylemleri geliştirilmelidir. Üçüncüsü, büyük bir gücün söz konusu makbul amaçları zedeleyen bir tutumu varsa ancak bu doğrudan çevre devletin maddi çıkarına aykırı değilse, büyük güçle çatışmaktan kaçınılmalıdır. Dördüncüsü, büyük güçlerle sonu tahmin edilemez ve olumlu çıktı yaratmayacak çatışmalardan kaçınılmalıdır. Son olarak da yukarıdaki ilkeler saklı kalmak koşuluyla büyük güçler ya da diğer devletler ittifaklar kurulabilir (Escudé, 1997, ss. 88-89).

Escude'nin 1990'larda Arjantin dış politikasına yön veren aktörler biri olduğu söylenmişti. Bu bağlamda yazarın, Arjantin dış politikasının 1990'larda yaşadığı değişimleri, Çevresel Realizm bakışıyla yorumladığının altı çizilmelidir. Soğuk Savaş sırasında uranyum zenginleştiren, Irak ve Mısır ile ortak kıtalar arası füze geliştirme projesi yürüten, nükleer silahların yaygınlaşması antlaşmalarına taraf olmayan ve Britanya ile Falkland Savaşı'nda karşı karşıya gelen Arjantin'in asi devlete daha yakın durduğu söylenebilir (Escudé, 2015, s. 54). Ancak 1980'lerde artan uluslararası ekonomik yaptırım ve olumsuzluklar neticesinde, bir çevre devlet olarak Arjantin, tüm bu politikalarından vazgeçmiş, füze programını durdurmuş, nükleer silah antlaşmalarına taraf olmuş ve uluslararası örgütlerdeki anti-Amerikancı oy verme tutumunu değiştirmiştir. Böylece kurala uyan devlet statüsüne yakınsayıp, toplumun hiper enflasyonist ekonominin içerisinde yaşadığı zorlukların sesini duyarak, dış politikasını yurttaşlarını merkeze alarak yeniden kurgulamıştır.

Çevresel Realizm yaklaşımını benimseyen yazarlar, bu teoriyi açıklama aracı olarak kullanarak çeşitli vakaları analiz etmişlerdir. Ahmedinejad ve Chavez liderliğindeki İran ve Venezuela'nın "asi devlet ortaklığı" adı verilebilecek ikili ilişkiler (Pereira Stallaert, 2018), Latin Amerika'da demokratikleşme çalışmaları (Skjær, 2016), Filipinler'in küresel çevre rejimini değiştirme girişimleri (Dispo, 2021) ve Arjantin'in 21. Yüzyılda Çin ile savunma-güvenlik alanlarında kurduğu ikili ilişkiler (Alvarez Maganini & Rubbi, 2019) Çevresel Realizm bakış açısıyla yorumlanmıştır.

4. SONUÇ

1990'larda Realist Uluslararası İlişkiler literatüründe içinde yükselen bu iki alternatif teorik yaklaşım, özellikle Soğuk Savaş boyunca göz ardı edilen "diğer devletler" in dış politika davranışları meselesine odaklanmıştır. Her ikisi de mevcut teorilerin eksikliklerini gözler önüne sererek eleştirel bir bağlama oturmaktadırlar. Eleştireliliklerinin asıl temeli, diğer devletlerin iç/ulusal alanda yüzleştikleri ekonomi ve güvenlik sorunlarında yatar. Her iki teori de devletlerin Realist teori içerisinde benzer ve özdeş birimler olarak ele alınmaması gerekliliğini, diğer devletleri örnek tutarak açık etmeye çalışıyor gibidirler. Bu nedenle her iki teori ışığında pek çok diğer devletin dış politika uygulamaları vaka olarak analiz edilmiştir.

Hem Madun hem de Çevresel Realizmin, Uluslararası İlişkiler literatüründeki devlet kavramını eleştirmekle birlikte bunların yerine daha kapsamlı ve açık bir kavramsal çerçeve üretmediklerini belirtmek gerekir. Bu zafiyetin yanı sıra, Üçüncü Dünya ülkeleri ya da çevre devletler olarak kodlanan tasnifin ne kadar yeterli ve açıklayıcı olduğu da tartışmaya açıktır. Örneğin, diğer devletler içerisinde görece fazla nüfusa, yüksek ateş gücüne ve ileri sosyoekonomik düzeye sahip örnekler ile bunlara sahip olmayan örnekleri aynı potada eritmek anlamlı olmayabilir. Örneğin Hindistan, Brezilya ve Güney Afrika gibi örnekler bir yanlarıyla Üçüncü Dünya devletlerinin niteliklerini paylaşıyorlar da uluslararası siyasette görece çok daha etkili oldukları söylenebilir. Veyahut ada ülkeleri ya da çok küçük nüfus ve yüzölçümüne sahip devletler ile bu nitelikler açısından küçük olmasına rağmen küresel etkisi çok daha yüksek olan,

İsrail, Vatikan, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülke örnekleri için farklı tasniflerin yapılması teorinin açıklama gücünü arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- Alvarez Maganini, V., & Rubbi, L. N. (2019). The Wrong Partner: Peripheral Realism and Argentina's Defense Foreign Policy towards China and the United States between 2005 and 2015. *Ciencias Políticas y Relaciones Internacionales*, 8(8), 161-184.
- Ayoob, M. (1983). Security in the Third World: The worm about to turn? *International Affairs*, 60(1), 41-51. <https://doi.org/10.2307/2618929>
- Ayoob, M. (1991). The Security Problematic of the Third World. *World Politics*, 43(2), 257-283. <https://doi.org/10.2307/2010473>
- Ayoob, M. (1995). *The Third World Security Predicament: State Making, Regional Conflict, and the International System*. Lynne Rienner Publishers.
<https://doi.org/10.1515/9781685853778>
- Ayoob, M. (1998). Subaltern Realism: International Relations Theory Meets the Third World. İçinde S. G. Neuman (Ed.), *International Relations Theory and the Third World* (ss. 31-54). MacMillan.
- Ayoob, M. (2002). Inequality and Theorizing in International Relations: The Case for Subaltern Realism. *International Studies Review*, 4(3), 27-48.
- Azar, E. E., & Moon, C. (1988). Rethinking Third World National Security. İçinde E. E. Azar & C. Moon (Ed.), *National security in the Third World: The management of internal and external threats*. Elgar.
- David, S. R. (1991). Explaining Third World Alignment. *World Politics*, 43(2), 233-256. <https://doi.org/10.2307/2010472>
- Dispo, A. M. F. (2021). *Changing the Rules of the Game: The Philippines and the Politics of Climate Change in the post-Paris Era* [Yüksek Lisans Tezi, De la Salle University]. https://animorepository.dlsu.edu.ph/etd_masteral/5910/
- Escudé, C. (1995). *El realismo de los estados débiles: La política exterior del primer gobierno Menem frente a la teoría de las relaciones internacionales* (1a ed). Grupo Editor Latinoamericano.
- Escudé, C. (1997). *Foreign policy theory in Menem's Argentina*. Univ. Press of Florida.
- Escudé, C. (2015). Realism in the Periphery. İçinde J. I. Domínguez & A. Covarrubias Velasco (Ed.), *Routledge handbook of Latin America in the world* (ss. 45-57). Routledge.
- Escudé, C. (2016). Who Commands, Who Obeys, and Who Rebels. İçinde D. R. Mares & A. M. Kacowicz (Ed.), *Routledge handbook of Latin American security* (ss. 56-66). Routledge.
- Job, B. (2005). The Insecurity Dilemma: National, Regime, and State Securities in the Third World. İçinde B. Job (Ed.), *The Insecurity dilemma: National security of Third World states*. L. Rienner Publishers.
- Kaarbo, J. (2015). A Foreign Policy Analysis Perspective on the Domestic Politics Turn in IR Theory. *International Studies Review*, 17(2), 189-216.
- Morgenthau, H. J. (1970). *Uluslararası Politika*. Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Niemann, M. (1998). Peripheral States and Realism. *Mershon International Studies Review*, 42(1), 180-182. <https://doi.org/10.2307/254463>

- Pereira Stallaert, C. (2018). The strategic alliance between Chávez and Ahmadinejad, and its impact on international institutions, from a peripheral-realist perspective. *Portuguese Journal of Social Science*, 17(2), 179-197. https://doi.org/10.1386/pjss.17.2.179_1
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51(1), 144-172. <https://doi.org/10.1017/S0043887100007814>
- Skjær, A. I. (2016). *Protecting Democracy? The Role of OAS and UNASUR When Facing Democratic Crises in Latin America* [Yüksek Lisans Tezi]. Norwegian University of Life Sciences.
- Waltz, K. N. (1979). *Theory of international politics* (1st ed). McGraw-Hill.

BIOSECURITY THREATS AND MEASURES IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL SECURITY

Res. Asst. Dr. Tolga ERDEM

Trakya University,

tolgaerdem@trakya.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9354-2914

Ph.D. Candidate Cengiz ÖZBEK

Trakya University,

cengizozbek@trakya.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9158-3381

ABSTRACT

Biological threats refer to problems posed by bacteria, viruses or toxins to human and animal health, as well as to the natural environment. Some of these threats occur naturally without any intent, such as epidemics or the accidental release of biological material into the environment. Others are caused by human misuse of pathogens or toxins to cause harm. The design of biological weapons, bio-attacks and bioterrorism are threats that result from a deliberate act. This also include the theft, misuse or release of biological material into the environment. Security measures taken against these threats on a personal or organizational level fall within the scope of biosecurity. Biosecurity measures also have a significant impact on international security and stability.

This study aims to examine the role and importance of biosecurity measures in international security studies. The study is important in terms of addressing biosecurity measures from an international security perspective. In order to examine the internationalized nature of biosecurity measures through official documents, document analysis method was preferred in the study. In addition to this, the research questions sought to be answered in the study are as follows: What are the biosecurity measures operationalized to prevent biological threats? What are the security problems caused by threats within the scope of biosecurity? What is the place and importance of biosecurity measures in the understanding of international security? Within the framework of these research questions, the main argument of the study is formulated as follows: Biosecurity measures are increasingly gaining importance and priority in ensuring international security. In this context, the study will first discuss "Biosecurity" as a concept and approach. Then, biological threats within the scope of biosecurity will be detailed. In the last section, the reflections of biosecurity measures on international security will be analyzed.

Keywords: Biosecurity, Security, International Security, Biological Threats.

ULUSLARARASI GÜVENLİK KAPSAMINDA BİYOEMNİYET TEHDİTLERİ VE ÖNLEMLERİ

Arş. Gör. Dr. Tolga ERDEM

Trakya Üniversitesi, tolgaerdem@trakya.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-9354-2914

Doktora Adayı Cengiz ÖZBEK

Trakya Üniversitesi, cengizozbek@trakya.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-9158-3381

ÖZET

Biyolojik tehditler bakterilerin, virüslerin veya toksinlerin insan ve hayvan sağlığının yanı sıra doğal çevrenin üzerinde oluşturduğu sorunları ifade etmektedir. Bu tehditlerden bazıları salgın hastalıklar ya da biyolojik materyalin çevreye kazara salınması gibi herhangi bir kasıt olmaksızın doğal yollarla meydana gelmektedir. Bazıları ise zarar vermek amacıyla patojenlerin veya toksinlerin insanlar tarafından kötüye kullanılmasıyla oluşmaktadır. Biyolojik silahların tasarlanması, biyosaldırılar ve biyoterör faaliyetleri kasıtlı yapılan bir eylem sonucunda ortaya çıkan tehditlerdir. Ayrıca biyolojik materyalin çalınması, amacı dışında kullanılması veya çevreye salınması da bu duruma örnektir. Bu tehditlere karşı kişisel veya kurumsal düzeyde alınan güvenlik önlemleri biyoemniyet kapsamındadır. Biyoemniyet önlemlerinin uluslararası güvenlik ve istikrar üzerinde de belirgin etkileri bulunmaktadır.

Bu çalışmada, biyoemniyet önlemlerinin uluslararası güvenlik çalışmalarındaki rolünün ve öneminin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışma, biyoemniyet önlemlerini uluslararası güvenlik perspektifinden ele alması bakımından önemlidir. Biyoemniyet önlemlerinin uluslararasılaşan niteliğinin resmî belgelerle incelenebilmesi için çalışmada doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra çalışmada cevabı aranan araştırma soruları şu şekildedir: Biyolojik tehditlerin önlenmesinde işlerlik kazandırılan biyoemniyet önlemleri nelerdir? Biyoemniyet kapsamındaki tehditlerin yol açtığı güvenlik sorunları nelerdir? Uluslararası güvenlik anlayışında biyoemniyet önlemlerinin yeri ve önemi nedir? Söz konusu araştırma soruları çerçevesinde çalışmanın ana argümanı şu şekilde formüle edilmiştir: Biyoemniyet tedbirleri uluslararası güvenliğin sağlanmasında giderek önem ve öncelik kazanmaktadır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle bir kavram ve yaklaşım olarak "Biyoemniyet" ele alınacaktır. Ardından biyoemniyet kapsamındaki biyolojik tehditler detaylandırılacaktır. Son bölümde ise biyoemniyet önlemlerinin uluslararası güvenliğe yansımaları irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Biyoemniyet, Güvenlik, Uluslararası Güvenlik, Biyolojik Tehditler.

1. INTRODUCTION

In today's conditions, security has expanded to the extent that it can no longer be limited to measures taken by states against threats of war or the use of force against each other. From this perspective, in Security Studies, epidemics, environmental problems, terrorism, direct acts of violence, and structural forms of violence are defined as threats (Collins, 2017, 1-2). Measures to tackle the security challenges of the 21st century are thus interpreted with a multi-layered understanding that requires cooperation across national borders. One such issue is biological threats and hazards. Biological threats are an important security issue that requires international measures due to the damage they can cause to the health of living beings and the natural environment. Intentional acts such as the use of biological weapons, bio-crime, bioterrorism, and bio-attacks can cause mass casualties on a local, regional, or global scale through pathogens/toxins. In addition, biological threats damage the economic order, political mechanisms, medical resources, health systems, and technical and technological infrastructures of states. Biosecurity facilitates taking precautions against a deliberate action with a pathogen/toxin, protecting living beings, controlling biotechnological threats, promoting security against bioterrorism, and ensuring the safety of laboratories.

The aim of this study is to examine the priority given to biosecurity measures from an international security perspective in the context of initiatives and developments in this area. The study is important for Security Studies in terms of linking biosecurity measures to international security studies. In order to analyze biosecurity measures through international official documents, the document analysis method was preferred in this study. During the literature review, it was determined that there is an important distinction between the concepts of biosecurity and biosafety. Biosecurity is the measures taken against the use of pathogens and toxins for attack or intentional harm. Biosafety includes measures against unintentional biological threats. Adopting this distinction rather than integrated definitions, this study is limited to the reflections of biosecurity measures on international security.

The research questions to be answered by the study are as follows: What biosecurity measures are operationalized in the prevention of biological threats? What are the security problems caused by threats within the scope of biosecurity? What is the place and importance of biosecurity measures in the international understanding of security? Within the framework of the identified research questions, the argument of this study is as follows: "Biosecurity measures are increasing their importance and priority in terms of ensuring international security." The roadmap to be followed in testing this argument is as follows: The first part of the study will explain the concept of biosecurity and the differences between biosecurity and biosafety. In the second part of the study, biological threats that fall within the scope of biosecurity measures will be explained. In the last part, the implications of biosecurity measures for international security will be highlighted and a general perspective on the subject will be presented.

2. DEFINING BIOSECURITY

Biological hazards are biological materials that can harm humans, other living beings, and the natural environment. Biological threats have a similar meaning to biological hazards. However, biological threats differ from biological hazards in that they cause greater destruction. Biological risk is the assessment of the nature of possible losses depending on the severity of biological threats and hazards (Callahan, 2010, 2-3). In order to address the issue from a more general perspective, this study will use the term "biological threats". Bacteria, viruses, parasites, toxins, and pathogens that have the potential to be developed as biological agents are biological hazards (UNDRR, 2017, 2). Some of the biological threats are the risk of developing biological weapons, acts of bioterrorism, laboratory safety issues, diseases/epidemics that cause loss of biodiversity (Koblentz, 2010, 110-111).

On the other hand, biosecurity can be defined from different perspectives with the threat perceptions of state and non-state actors in different contexts. Biosecurity concerns politicians, lawyers, academics, industry and production structures, security institutions and organizations, members of the scientific and health communities, and society. With this versatility, the concept can be understood as reducing the risks of misuse of biological materials (Novossioloova, 2016, 1). Major areas of action include defence policies against biological weapons, preventing bioterrorism and the misuse of biotechnology, taking protective measures to limit the environmental exposure of special biological materials, and reducing the loss of biodiversity due to invasive species. Therefore, biosecurity defense requires systematic engineering, including the integration of monitoring and warning, detection, prevention and control, diagnosis and treatment, emergency measures, and technical information (Zhou, 2019, 15). Standardized biosecurity measures: Control, containment, and elimination of the biological threat (Manzella & Vapnek, 2007, 5-6).

According to Renault et al. (2022, 2), biosecurity was first associated with security and defense issues with the understanding of preventive medicine. Later, the concept expanded to include both public health and animal health measures. Renault et al. (2022, 3) provide an example of the concept's use in the United States in the 1980s, including strategies, efforts and planning developed for the protection of living beings in production systems. Nowadays, this use is coming to the fore in different sectors of the agri-food industry, such as food, agriculture, forestry and fisheries, as well as in aspects related to human health. Thus, biosecurity includes the policies and regulations necessary to manage biological risks in order to ensure food safety, protect the natural environment and agricultural yields (Ivess, 2024). Koblentz offers a similar process of definition. Koblentz (2010, 105) states that the concept of biosecurity was first used by the agricultural and environmental communities to protect agricultural products and livestock from biological threats. This definition was then expanded to include the control of Genetically Modified Organisms (GMOs) on the economy and the natural environment. Another attempt to broaden the scope of the definition was the identification of biosecurity with security measures taken to prevent the deliberate misuse of laboratories and harmful biological materials against acts of bioterrorism in the 1990s. Noting that the problem of misuse of

biotechnology was added to this definition in the subsequent process, Koblentz states that in the latest integrated definition, biosecurity is identified with the measures taken against intentional/unintentional harm to any biological material or toxin (Koblentz, 2010, 106-107). Some of the U.S. studies use an integrated definition of biosecurity and biosafety. In these studies, the historical development of the concept is illustrated as follows: Biosecurity was primarily used to protect food production and livestock and poultry from infectious diseases. In this definition, the content of the concept is the prevention of the transmission of harmful biological material such as viruses, bacteria, fungi, protozoa, and parasites from infected farms. This definition was later expanded to include bioterrorism activities for human and the development of active methods of disease prevention. In addition to the U.S., the term biosecurity is often associated with biosafety in research in other countries. Sources in Germany, for example, use the term "*biover sicherung*" as a synonym for both concepts. In Spanish-speaking countries, the word "*bioseguridad*" is used for both concepts (Nordmann, 2010, 66). In its literal meaning, biosecurity is the measures taken to prevent harm from biological threats. In other words, biosecurity is the methods of preventing the spread of diseases to different species (The Cambridge Dictionary, 2024). Biosecurity involves restricting access to biological materials to prevent the biological agent from coming into contact with the environment (Burnette et al., 2013, 3-6). In the Australian Biosecurity Emergency Management Glossary, biosecurity is defined as "*the management of risk situations that may arise in society, the economic order, or the environment as a result of the spread of disease and harmful biological materials*" (Biosecurity Emergency Preparedness Working Group, 2013, 5). The Canadian Biosafety Handbook defines biosecurity as: "*Measures to prevent the theft, misuse, and release of pathogens and toxins or related materials into the natural environment*" (Government of Canada, 2016, 285). According to the Belgian Biosafety Server, biosecurity is defined as "*measures to address threats of the theft, use, release and loss of harmful biological material*" (Belgian Biosafety Server, 2024).

The Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) has addressed biosecurity with the concept of biosafety. Accordingly, biosecurity is the policies or activities developed to identify and manage risks and threats to human, animal and plant health and the natural environment (FAO, 2007, 3). The World Health Organization (WHO) has also linked the concepts of biosecurity and biosafety. Accordingly, the WHO refers to a systematic approach that includes planning, assessment, implementation, review, and improvement to protect people and the natural environment from the effects of biological weapons and the deliberate or accidental release of harmful biological agents into the environment (WHO, 2022, 3).

In the regulations of the Republic of Türkiye, the concept is defined as "measures to prevent unauthorized access, theft, loss and intentional release of biological agents and toxins" (Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020). As seen in the Turkish legislation, biosecurity and biosafety are also used in the work of some expert bodies or intergovernmental organizations with distinctive features that emphasize the differences between the concepts. For example, in the United Nations (UN) document on the subject, biosafety is defined as the principles, technologies and practices designed to prevent unintentional exposure to pathogens

or toxins. Biosecurity is the measures taken at the individual or institutional level to prevent pathogens and toxins from causing harm, such as theft, loss, deliberate release, or use of biological materials for purposes other than peaceful and scientific purposes. Biosecurity is thus related with the protection of people and the natural environment from harmful biological materials and the prevention of access to these materials by malicious individuals (UN, 2022, 2-3). In this study, the relevant regulations of Türkiye and the aforementioned distinction made by the UN are taken into consideration. Therefore, the study is limited to biosecurity measures.

It can be seen that the concept of biosecurity first came to the fore at the national level and then gained an international character. In 2001, for example, letters contaminated with "Bacillus Anthracis" spores were sent to some U.S. senators and media organizations in the U.S., and 22 people were infected with Anthrax disease. The U.S. then turned its attention to bioterrorism measures. In 2003, the publication of the "Fink Report" was the first example of these measures. As part of this Report, the Department of Health and Human Services (HSS) (2003), the National Science Advisory Board for Biosecurity (NSABB), and the Working Group on Strengthening the Biosecurity of the United States (2009) were established to increase surveillance against bioterrorism (PHE, 2015). In 1993, New Zealand enacted the Biosecurity Act to control biological threats (Meyerson & Reaser, 2002, 44). Beginning in 2000, the U.S. began to examine the national security implications of epidemics. As a result, public health security initiatives were added and Acquired Immune Deficiency Syndrome (AIDS) was recognized as a national security threat. The Anthrax attacks of 2001 and the dual-use technologies of 2003 necessitated the internationalization of biological threats. The outbreaks of Severe Acute Respiratory Syndrome (SARS) in 2002-2004 and Avian Influenza (H5N1) in 2003 demonstrated the potential of biological threats as national/international security threats. In 2004, the United Nations High-Level Panel on Threats focused attention on infectious diseases and bioterrorism. In 2006, the acquisition of weapons of mass destruction by terrorist organizations and epidemics were placed in the same category of security threats in the U.S. (Koblentz, 2010, 96-97).

3. BIOSECURITY THREATS AND INTERNATIONAL SECURITY

In this study, the international security dimension of the concept of biosecurity is limited to threats and measures against biological weapons, bioterrorism, misuse of biotechnology and laboratory biosecurity. According to the WHO, biological weapons include biological agents consisting of pathogens/toxins such as viruses, bacteria or fungi that can cause disease or death in living species. They are a subset of weapons of mass destruction (WHO, 2024a). The United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA) has also characterized biological weapons as weapons designed to cause mass disease and death in living beings (UNODA, 2024). Biological weapons consist of the biological agents and the delivery mechanisms used to spread the biological agent (EU, 2022). Delivery mechanisms are spray tanks attached to munitions, equipment, bombs, or aircraft. Aerosol forms, which contain particles small enough to be dispersed by air currents, are one of the main areas of concern for biological weapons because they cause serious illness when inhaled by the target population (Guillemin, 2005, 2). The

effectiveness of biological weapons depends on the ease of production of biological agents and the resistance of the preferred biological agent to medical countermeasures. In addition, the contagiousness, virulence, incubation period, lethality to the human body, and suitability of the biological agent to the mechanisms that can be used for transmission are factors that determine both the preference and the destructive effect of these weapons (WHO, 2004, 43). Compared to other weapons of mass destruction, biological weapons are inexpensive to develop and easy to use. Effectively used, biological agents are comparable in lethality to other weapons of mass destruction. Many of the pathogens that can be used as biological warfare agents are readily available in nature. Delivery mechanisms can be obtained by justifying their use for peaceful purposes (Nordman, 2010, 67).

On the other hand, the rapid spread of an outbreak leading to mass morbidity and mortality, the inability of existing medical measures to prevent this situation despite the increase in morbidity and mortality, and the rapid spread of the disease in different age groups may be signs of the use of a biological weapon. In addition, the use of biological weapons is also suspected in cases where a large number of infected people are observed, pathogen samples taken from different regions have similar genetics, the disease is rare in areas where contact with pathogens is limited despite the prevalence of the disease in areas where there is contact with pathogens, the receipt of bioterrorism intelligence, and the detection of tools used in bioterrorism (Kavuncu & Özbek, 2021, 810). The impact of biological weapons is not limited to causing mass casualties. These weapons can contaminate food and other components of biodiversity. Therefore, the problem of famine and starvation may also arise due to the use of biological weapons. It is also likely to increase economic instability and environmental degradation, epidemics, and feelings of fear and insecurity in society (Kavuncu & Özbek, 2021, 809). Therefore, a state's intelligence, security, medical, and public health institutions should work in cooperation against the threat of biological weapons use (WHO, 2002, 2). Both the health and security sectors take measures against attacks with involving chemical, biological, toxin, or radiological-nuclear weapons. Health measures aim to protect the health and well-being of individuals. Security measures include identifying the source of the agent, controlling the risks and preventing potential harm (WHO, 2002b).

Biological crimes are motivated by personal ambitions against a specific group or individual. Biological crimes use biological weapons with limited effects (Oliveira et al., 2020, 7). Biological attacks, on the other hand, favor types of biological weapons with broader effects (CDC, 2020). Today, international agreements prohibit states from using biological weapons as a means of warfare against each other. However, a conceptual analysis shows that the use of biological weapons as a means of warfare is called "biological warfare (biowarfare)". Despite the prohibition of biological warfare, a major concern is the threat of these weapons being used in terrorist activities. Biological terrorism is the use of biological crimes for ideological, political, or religious reasons that can affect society and living beings (Jansen, 2014, 489-490). The WHO generally divides harmful microorganisms that can be used in acts of bioterrorism into bacteria, viruses, and fungi (WHO, 2002, 5). Based on this classification, the United States Centers for Disease Control and Prevention (CDC) has detailed the pathogens and toxins that have the potential to be used as biological agents in such attacks as Group A, B, and C. Group

A includes "botulinum toxins", "anthrax", "plague", "tularemia", and "viral hemorrhagic fevers" which have high mortality rates and require urgent action and special measures. Group B includes "brucellosis", "epsilon toxin", "salmonella", "ricin toxin", "Q fever" or "alphaviruses", which have lower mortality rates than Group A but require improved disease surveillance. Group C includes microorganisms such as "nipah virus", and "hantaviruses" which are likely to be favored due to their ease of production and use, and some of which can cause high mortality rates (CDC, 2018).

Despite limited scientific data, it is estimated that the use of pathogens/toxins as weapons has a long history, with examples dating back to antiquity (Berns, 2014, 2). Jansen et al. (2014, 491-493) report that between 1990 and 2011, 74 attacks involving biological materials were recorded, and 20 bioterrorists preparing to use ricin toxin were caught. In 1984, 751 people in the U.S. became ill after eating salads contaminated with "salmonella". In 1994, the use of sarin gas in central Japan killed 7 people and injured 200 others. In 1995, 12 people were killed and at least 1400 injured when the gas was released in 5 subway trains in Tokio (Jansen et al., 2014, 491,493). Policies and procedures for defense against biological attacks and emergency response fall within the scope of biological defense/biodefense. Biodefense includes security policies and procedures against natural outbreaks or threats from intentional or accidental biological contamination (Burnette et al., 2013, 8-9).

Biotechnology is the technological development that enables the incorporation of biological materials, systems, and processes into production processes. Biotechnology also encompasses the disciplines of biochemistry, microbiology, and engineering. As a branch of biology, biotechnology consists of studies on the analysis of the structure of biological information/materials in order to utilize living organisms in various sectors (Smith, 2009, 3). Biotechnology implementations can turn into threats as a result of misuse or abuse. The main threats are the diversion of biotechnology from its intended purpose by terrorists and their preference for the production of pathogens or the use of GMOs produced by biotechnology to destroy the natural environment. There is also the possibility of misuse of genetic information by acquiring these technologies for genetic manipulation. The use of biotechnology to design, produce and stockpile biological/toxicological weapons is an example of a dual-use threat (UN, 1991, 10).

Laboratory biosecurity is the set of personal/institutional security measures designed to prevent the loss, theft, misuse, or deliberate release of biological materials being studied in laboratories (WHO, 2020, 83). The WHO categorizes threats in laboratories using biological materials into Risk Groups 1, 2, 3, and 4. Risk Group 1 is the group that poses a low risk of disease to individuals or society. Risk Group 2 includes pathogens for which the spread of disease has been limited by various treatments and preventive measures. Pathogens in Risk Group 3 are rarely transmitted from person to person. However, people infected with these pathogens can develop serious illness. Pathogens in Risk Group 4 are easily transmitted from person to person. These pathogens, for which there is no treatment, cause serious infections in the human body (WHO, 2004, 2). To ensure laboratory biosecurity, it is necessary to assess risks, ensure the physical equipment of facilities, maintain equipment, and update data on occupational health and medical programs. The competence of microbiology practices,

laboratories, and laboratory personnel is also important. In addition, emergency planning should be in place in laboratories that handle biological materials. Other procedures include recording information on biological agents and toxins, inspection of personal protective equipment, investigation of accidents, planning of handling procedures, and adequate decontamination, disinfection and sterilization (Belgian Biosafety Server, 2024). In case of inadequate laboratory biosafety, intentional acts or biological accidents are likely to occur. In 1979 in Sverdlovsk, Soviet Union (USSR), one of the most striking examples of this is the allegation of deaths in the region due to anthrax bacteria spread from a military biological laboratory into the natural environment (Guillemin, 2002, 18).

4. THE ROLE AND IMPORTANCE OF BIOSECURITY MEASURES IN INTERNATIONAL SECURITY

Biosecurity is linked to international security in three important ways. The first is the broadening of the scope of security to include non-military threats. The second is the transformation of non-military threats into threats for transnational non-state actors. The third is the focus on the security of individuals and groups (Koblentz, 2010, 99-100). As a result of the expansion and diversification of the scope of security, the development of biotechnology, the emergence of new diseases, globalization, and the differentiation of the nature of conflict, biological threats have also become international security threats.

One of the most important international security measures falling within the scope of biosecurity to prevent the use of biological weapons is the "Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare (Geneva Protocol)". This Protocol, which was opened for signature in Geneva between May 4 and June 17, 1925, under the auspices of the League of Nations, and entered into force on February 8, 1928, includes the prohibition of bacterial weapons in war (UNODA, 2024a). The resolution taken in line with this prohibition is as follows:

"That the High Contracting Parties, so far as they are not already Parties to Treaties prohibiting such use, accept this prohibition, agree to extend this prohibition to the use of bacteriological methods of warfare and agree to be bound as between themselves according to the terms of this declaration."
(UNODA, 1925, 1).

Many states acceded to the Geneva Protocol, agreeing not to use bacteriological weapons as a means of warfare. However, in their reservations to the text of the treaty, the States Parties declared that they could use these weapons in retaliation for an attack against them. This situation has limited the Protocol in question, making it a compromise text that can only prevent a first strike (UNODA, 2024b). In response to the need for a broader compromise to achieve biological disarmament, "the Biological Weapons Convention (BWC)/Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction" was opened for signature on April 10, 1972 and entered into force on March 26, 1975. The Convention obliges the States Parties not to develop biological weapons and toxins, not to use them as a means of warfare, and not

to produce or stockpile biological weapons materials and delivery mechanisms (UNODA, 2024c; UNODA, 2024d). Since 1975, the States Parties have been organizing meetings and evaluating the development of the Convention in accordance with "the Meeting of the States Parties". In this context, "The Ad Hoc Group of Governmental Experts" is another structure that organizes periodic meetings to increase the effectiveness of the Convention (UNODA, 2024e). The BWC has also been criticized for shortcomings in the reservations made by some States Parties to the Convention. Some of these reservations include the need for the Convention to include an absolute prohibition at the universal level, the need to clearly specify measures for the production, stockpiling, storage, and control of biological weapons, and the establishment of a mechanism to impose sanctions in the event of violations of the Convention (UNODA, 2024f).

UN Security Council Resolution 1540 (2004) on controlling the proliferation of biological weapons includes non-assistance to non-state actors to prevent the development, production, transfer or proliferation of biological weapons, as well as other weapons of mass destruction. (UNODA, 2024g). In addition, under the Secretary-General's Mechanism for Investigation of Alleged Use of Chemical and Biological Weapons (UNSGM), the Secretary-General is authorized to initiate an investigation when a Member State reports to the Secretary-General that a weapon of mass destruction has been used. The Secretary-General reports the results of the investigation to all members (UNODA, 2024h). The International Health Regulations (2005) (WHO, 2024c), prepared by the WHO and containing binding resolutions involving 196 States Parties, decided that in emergencies, States Parties should inform the WHO of the nature of the threat, laboratory results, conditions of spread, and public health measures taken. It also stipulated that reports on the need for assistance and the difficulties encountered in situations requiring urgent public health intervention should be submitted to WHO (WHO, 2005, 12).

Preventing the misuse of biotechnology is also supported by specific initiatives at the international level. For instance, the Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques (ENMOD), which has 78 States Parties, was drafted in response to the threat of hostile actions to alter the natural environment. Articles I and II of the Convention are noteworthy:

"States parties undertake not to engage in military or any other hostile use of environmental modification techniques having widespread, long-lasting or severe effects as the means of destruction, damage or injury to another State party (article I).

Any technique for changing -through the deliberate manipulation of natural processes- the dynamics, composition or structure of the earth, including its biota, lithosphere, hydrosphere and atmosphere, or of outer space (article II). "
(UNODA, 2024g).

"The WTO Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures", also known as "the SPS Agreement", involves the control of conditions harmful to the health of living beings that may directly or indirectly affect international trade. States Parties are

obliged to take the necessary measures to protect the life and health of living beings (WTO, 2024). The Convention on Biological Diversity (CBD) is another convention for human, plant and animal health. Entered into force on December 23, 1993, this Convention includes the protection of biological diversity in all its components (CBD Secretariat, 2011, 1). The general provision of the Convention on this subject is addressed in Article 1 as follows:

"The objectives of this Convention, to be pursued in accordance with its relevant provisions, are the conservation of biological diversity, the sustainable use of its components and the fair and equitable sharing of the benefits arising out of the utilization of genetic resources, including by appropriate access to genetic resources and by appropriate transfer of relevant technologies, taking into account all rights over those resources and to technologies, and by appropriate funding. " (CBD Secretariat, 2011, 4).

Examples of international measures to ensure laboratory biosecurity are the recommended regulations drawn up the WHO. The emphasis in the issued texts is generally on the security of personnel and the laboratory and the prevention of accidental or intentional contamination. Maintenance of laboratories, training of personnel to work with pathogens and adequate protective equipment are also included in this context. It is also recommended to act in accordance with the principles set out against contamination in studies on GMOs, genetic compounds or pathogens (Kavuncu & Özbek, 2021, 284-285).

It is also necessary to develop national security enhancement systems to reduce the risks of unauthorized access, loss, theft, misuse, diversion or deliberate release. The WHO emphasizes the development of national guidelines for the protection of pathogens, toxins, and biotechnological products that can be converted into biological weapons against such actions. The WHO has therefore identified basic measures for a comprehensive laboratory biosecurity program. These include identifying potential risks, assessing the risks of pathogens/toxins, and analyzing the bioethical and scientific aspects of working with biological materials. Responsibilities and authorities of laboratory personnel and managers should be defined, communication between personnel and managers should be ensured, emergency plans should be prepared and communicated to relevant personnel, and emergency response teams and personnel should be trained for emergencies (WHO, 2006, 16-23).

5. CONCLUSION

Acts involving biological material and intended to harm humans and other components of the natural environment are threats that require states to come together to find solutions because of the destruction they can cause. Indeed, a biological attack can pose a life-threatening threat to humans and living beings. It also causes fear, anxiety and panic in the social structure. Moreover, the suspicion of biological weaponization has a negative impact on people's psychology. These threats, which can also be lethal to animal and plant species, can prevent people from obtaining the food they need to survive. A sudden outbreak of a pandemic can rapidly deplete medical resources and lead to economic instability.

Biosecurity encompasses security measures taken at the individual and institutional level against the use of biological weapons, bioterrorist activities, and the use of biotechnology

for malicious purposes. Many of these measures have taken on an international character in the course of history and have become the focus of interest in Security Studies. For example, the UN organization, with its universal participation in today's international politics, is a platform that allows member states to come together worldwide to ensure security and stability. The UN and its specialized agencies, such as UNODA, UNIDIR, WHO, FAO and WTO, play a crucial role both in taking measures against biological threats and in monitoring these measures within their areas of expertise. Many states are also acquiring technical equipment, establishing institutions, and creating legal regulations to integrate their national security approach into the international biosecurity effort. In addition, representatives of States Parties to multilateral binding agreements meet regularly on specific platforms to exchange views on current developments in the field of biological threats. Interdisciplinary scientific meetings, academic studies, national and international projects carried out by universities and their stakeholders also support this situation. On the other hand, seminars, trainings and public health briefings contribute to biosecurity awareness. Therefore, it is possible to suggest that with its reflections on the theory and practice of Security Studies, biosecurity measures will increase its role and importance, with its dynamic structure that can be adapted to current needs. Considering this situation within the framework of the works that have been and are being carried out at the national, international and global levels in the field of ensuring biosecurity, it is possible to conclude that the study supports the argument that "biosecurity measures are increasingly gaining importance and priority in ensuring international security".

REFERENCES

- Belgian Biosafety Server. (2024). *Biosecurity*. Retrieved from <https://www.biosafety.be/content/biosecurity> Date of access: 01.02.2024.
- Berns, K. I. (2014). Grand challenges for biosafety and biosecurity. *Frontiers in Bioengineering and Biotechnology*, 2(35), 1-3. DOI: 10.3389/fbioe.2014.00035.
- Biosecurity Emergency Preparedness Working Group. (2013). *Biosecurity emergency management glossary*. Australian Government Department of Agriculture, Fisheries and Forestry, Canberra, pp. 1-35. Retrieved from <https://www.agriculture.gov.au/sites/default/files/sitecollectiondocuments/biosecurity/partnerships/nbc/bem-glossary.pdf> Date of access: 02.02.2024.
- Burnette, R. N., Hess, J. E., Kozlovac, J. E. & Richmond, J. Y. (2013). *Defining biosecurity and related concepts*. Ryan Burnette (Ed.), *Biosecurity: Understanding, assessing, and preventing the threat*, (pp. 3-16). USA: Wiley & Sons, Inc.
- Callahan, J.R. (2010). *Emerging biological threats: A reference guide*. England: Greenwood Press.
- Collins, A. (2017). Giriş: Güvenlik çalışmaları nedir?. Alan Collins (Ed.), Nasuh Uslu (Çev.), *Çağdaş güvenlik çalışmaları*, (pp. 1-9). Ankara: Röle Akademik Yayıncılık.
- Government of Canada. (2016). *Canadian biosafety handbook*. Ottawa: Public Health Agency of Canada. Retrieved from <https://www.canada.ca/content/dam/phac->

- aspc/migration/cbsg-nldcb/cbh-gcb/assets/pdf/cbh-gcb-eng.pdf Date of access: 03.02.2024.
- Guillemin, J. (2002). The 1979 anthrax epidemic in the USSR: Applied science and political controversy. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 146(1), 18-36.
- Guillemin, J. (2005). Biological weapons from the invention of state-sponsored programs to contemporary bioterrorism. New York: Columbia University Press.
- Ivess, R. (2024). *Biosecurity in food and agriculture*. Retrieved from <https://www.ippc.int/en/biosecurity-in-food-and-agriculture/> Date of access: 03.02.2024.
- Jansen, H.J., Breeveld, F.J., Stijnis, C. & Grobush, M.P. (2014). Biological warfare, bioterrorism, and biocrime. *Clinical Microbiology and Infections*, 20(6), 488-496. DOI: 10.1111/1469-0691.12699.
- Kavuncu, S. & Özbek, C. (2021). Küresel alanda biyolojik silahsızlanmanın sağlanması çabalarında NATO. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 804-836.
- Kavuncu, S. & Özbek, C. (2021). Küresel ölçekte biyotehditler karşısında biyogüvenlik arayışları. Aysel Öztürkçü Akçay (Ed.), *Sosyal, beşeri ve idari bilimler alanında uluslararası araştırmalar XII*, (pp. 273-290). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Koblentz, G. D. (2010). Biosecurity reconsidered calibrating biological threats and responses. *International security*, 34(4), 96-132. DOI: 10.1162/isec.2010.34.4.96.
- Manzella, D. & Vapnek, J. (2007). *Development of an analytical tool to assess biosecurity legislation*. FAO, Rome, pp. 1-270. Retrieved from <https://www.fao.org/3/a1453e/a1453e.pdf> Date of access: 01.02.2024.
- Meyerson, L.A. & Reaser, J.K. (2002). A unified definition of biosecurity. *Science*, 295(5552), 44. DOI: 10.1126/science.295.5552.44a.
- Nordmann, B. D. (2010). Issues in biosecurity and biosafety. *Journal of Antimicrobial Agents*, (36)1, 66-69. DOI: 10.1016/j.ijantimicag.2010.06.025.
- Novossiolovala, T. (2016). *Biological security education handbook: The power of team-based learning*. Bradford: Bradford Disarmament Research Centre, University of Bradford.
- Oliveira, M., Mason-Back, G., Ballard, D., Branicki, W. & Amorim, A. (2020). Biowarfare, Bioterrorism and biocrime: A historical overview on microbial harmful applications. *Forensic Science International*, 314, 1-12. DOI: 10.1016/j.forsciint.2020.110366.
- Renault, V., Humblet, M.F. & Saegerman, C. Biosecurity: Concept, origins, evolution and perspectives. *Animals*, 12(1), 1-6. <https://doi.org/10.3390/ani12010063>.
- Secretariat of the Convention on Biological Diversity (CBD Secretariat). (2011). *Convention on biological diversity*. Retrieved from <https://www.cbd.int/doc/legal/cbd-en.pdf> Date of access: 05.02.2024.
- Smith, J.E. (2009). *The nature of biotechnology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- The Cambridge Dictionary. (2024). *Biosecurity*. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/biosecurity> Date of access: 11.01.2024.
- The Center for Disease Control and Prevention (CDC). (2018). *Bioterrorism agents/diseases*. Retrieved from <https://emergency.cdc.gov/agent/agentlist-category.asp> Date of access: 05.02.2024.
- The Center for Disease Control and Prevention (CDC). (2020). *Anthrax as a bioterrorism weapon*. Retrieved from <https://www.cdc.gov/anthrax/bioterrorism/index.html> Date of access: 05.02.2024.
- The European Union (EU). (2022). *What are biological weapons?*. Retrieved from https://www.eeas.europa.eu/eeas/what-are-biological-weapons_en#:~:text=Biological%20weapons%20disseminate%20disease%2Dcausing,agent%20and%20a%20delivery%20mechanism. Date of access: 03.02.2024.
- The Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). (2007). *FAO biosecurity toolkit*. Rome, pp. 1-140. Retrieved from <https://www.fao.org/3/a1140e/a1140e.pdf> Date of access: 01.02.2024.
- The Public Health Emergency (PHE). (2015). *Biosecurity history*. Retrieved from <https://www.phe.gov/s3/BioriskManagement/biosecurity/Pages/History.aspx> Date of access: 03.02.2024.
- The United Nations (UN). (1991). *Disarmament: New trends in science and technology implications for international peace and security*. Retrieved from https://inis.iaea.org/collection/NCLCollectionStore/_Public/23/037/23037427.pdf Date of access: 29.01.2024, pp. 1-16.
- The United Nations (UN). (2022). *Biosafety and biosecurity*. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/636795> Date of access: 29.01.2024, pp. 1-17.
- The United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). (1925). *Protocol for the prohibition of the use in war of asphyxiating, poisonous or other gases, and of bacteriological methods of warfare*. Retrieved from https://front.un-arm.org/wp-content/uploads/assets/WMD/Bio/pdf/Status_Protocol.pdf Date of access: 05.02.2024, pp. 1-2.
- The United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). (2024). *What are biological weapons?*. Retrieved from <https://www.un.org/disarmament/biological-weapons/about/what-are-biological-weapons/> Date of access: 28.01.2024.
- The United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). (2024a). *Protocol for the prohibition of the use in war of asphyxiating, poisonous or other gases, and of bacteriological methods of warfare*. Retrieved from <https://disarmament.unoda.org/wmd/bio/1925-geneva-protocol/#:~:text=Protocol%20for%20the%20Prohibition%20of,and%20biological%20weapons%20in%20war>. Date of access: 05.02.2024.

- The United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). (2017). *5. Biological hazards risk assessment*. Geneva, pp. 1-15. Retrieved from https://www.preventionweb.net/files/52828_05biologicalhazardriskassessment.pdf Date of access: 02.02.2024.
- The World Health Organization (WHO). (2004). *Laboratory biosafety manual third edition*. Retrieved from <https://www.who.int/csr/resources/publications/biosafety/Biosafety7.pdf> Date of access: 05.02.2024. pp. 1-186.
- The World Health Organization (WHO). (2004). *Public health response to biological and chemical weapons WHO guidance*. Retrieved from <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42611/9241546158.pdf?sequence=1> Date of access: 11.02.2024.
- The World Health Organization (WHO). (2005). *International health regulations 2005*. Retrieved from <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/246107/9789241580496-eng.pdf?sequence=1> Date of access: 15.02.2024, pp. 1-84.
- The World Health Organization (WHO). (2006). *Biorisk management laboratory biosecurity guidance*. Retrieved from https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/69390/WHO_CDS_EPR_2006.6_eng.pdf?sequence=1 Date access: 13.02.2024 pp. 1-41.
- The World Health Organization (WHO). (2020). *Laboratory biosafety manual fourth edition and associate monographs*. Geneva, pp. 1-124. Retrieved from <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/337956/9789240011311-eng.pdf?sequence=1> Date of access: 10.02.2024.
- The World Health Organization (WHO). (2022). *WHO BioHub system. Biosafety and biosecurity: Criteria and operational modalities*. pp. 1-22. Retrieved from <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/359105/9789240044524-eng.pdf?sequence=1> Date of access: 26.01.2024.
- The World Health Organization (WHO). (2024a). *Biological weapons*. Retrieved from https://www.who.int/health-topics/biological-weapons#tab=tab_1 Date of access: 03.02.2024.
- The World Health Organization (WHO). (2024b). *Deliberate events*. Retrieved from https://www.who.int/health-topics/deliberate-events#tab=tab_1 Date of access: 04.02.2024.
- The World Health Organization (WHO). (2024c). *International health regulations (2005)*. Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/9789241580410> Date of access: 10.02.2024.
- The World Trade Organization (WTO). (2024). *The WTO agreement on the application of sanitary and phytosanitary measures (sps agreement)*. Retrieved from https://www.wto.org/english/tratop_e/sps_e/spsagr_e.htm Date of access: 05.02.2024.

- Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı. (2020). *Veteriner biyolojik numunelerin alınması, nakledilmesi, ithalatı, ihracatı ve laboratuvar şartlarına dair yönetmelik*. Retrieved from <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/08/20200829-1.htm> Date of access: 03.02.2024.
- United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). (2024b). *History of the biological weapons convention*. Retrieved from <https://www.un.org/disarmament/biological-weapons/about/history/> Date of access: 05.02.2024.
- United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). (2024c). *Convention on the prohibition of the development, production and stockpiling of bacteriological (biological) and toxin weapons and on their destruction*. Retrieved from <https://treaties.unoda.org/t/bwc> Date of access: 05.02.2024.
- United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). (2024d). *Biological weapons convention*. Retrieved from <https://www.un.org/disarmament/biological-weapons> Date of access: 05.02.2024.
- United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). (2024e). *Meetings under the biological weapons convention*. Retrieved from <https://www.un.org/disarmament/biological-weapons/about/meetings/> Date of access: 05.02.2024.
- United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). (2024f). *Declarations, statements, reservations and notes*. Retrieved from <https://treaties.unoda.org/t/bwc/declarations> Date of access: 05.02.2024.
- United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). (2024g). (UNODA, 2024ğ). *Convention on the prohibition of military or any other hostile use of environmental modification techniques (ENMOD)*. Retrieved from <https://disarmament.unoda.org/enmod/> Date of access: 11.02.2024.
- United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). (2024g). (UNODA, 2024h). *Secretary-general's mechanism for investigation of alleged use of chemical and biological weapons (UNSGM)*. Retrieved from <https://disarmament.unoda.org/wmd/secretary-general-mechanism> Date of access: 12.02.2024.
- United Nations Office for Disarmament Affairs (UNODA). (2024g). *UN security council resolution 1540 (2004)*. Retrieved from <https://disarmament.unoda.org/wmd/sc1540/> Date of access: 06.02.2024.
- World Health Organization (WHO). (2002). Preparedness for the deliberate use of biological agents a rational approach to the unthinkable. Geneva, pp. 1-20. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/handle/10665/67299> Date of access: 06.02.2024.
- Zhou, D., Song, H., Wang, J., Li, Z., Xu, S., Ji, X., Hou, X. & Xu, J. (2019). Biosafety and biosecurity. *Journal of Biosafety and Biosecurity*, 1(1), 15-18. DOI: 10.1016/j.jobb.2019.01.001.

TÜRKİYE'DE YENİLENEBİLİR ENERJİ VE EKOLOJİK AYAK İZİ ARASINDAKİ UZUN DÖNEM İLİŞKİSİ

Dr. Servet Kapçak

Dr., Bağımsız araştırmacı,

İktisat, servet.kapcak@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0397-9704

Dr. Aycan Can

Bağımsız Yazar,

aycancan1903@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4703-4510

ÖZET

Dünya enerji tüketimi her geçen gün artmaktadır. Enerji tüketimi aynı zamanda ülkelerin gelişmişlik seviyesini de göstermektedir. Ülkelerin enerji ihtiyacını karşılamasında fosil yakıtlar tercih edilmektedir. Ancak bu fosil yakıtların çevre ve insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Bu durum çevre sorunlarını beraberinde getirerek, yenilenebilir enerji kaynaklarına olan eğilim artış göstermektedir. Uzun yıllardır devam eden ekolojik çevre sorunlarını baz alan bu çalışmada, Türkiye'de 1980-2020 dönemine ait veriler kullanılarak yenilenebilir enerji ve ekolojik ayak izi arasındaki uzun dönem ilişkisi incelenmiştir. Açıklayıcı değişken olarak yenilenemeyen enerji tüketimi ve beşeri sermaye değişkenleri kullanılmıştır. Modelde ilk olarak değişkenlerin durağanlık analizi ADF ve PP birim kök testleriyle incelenmiş ve değişkenlerin birinci farkta durağan oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik olup olmadığını ARDL sınır testi ile sınanmıştır. Bulgulara göre değişkenler uzun dönemde eşbütünleşme olduğu yani birlikte hareket ettiği sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Ayak İzi, Yenilenebilir Enerji Tüketimi, Beşeri Sermaye, Kentleşme

ABSTRACT

The World energy consumption is increasing day by day. Energy consumption also shows the level of development of countries. Fossil fuels are preferred in meeting the energy needs of countries. However, these fossil fuels have negative effects on the environment and human health. This situation brings environmental problems with it, and the trend towards renewable energy sources is increasing. In this study, based on the long-standing ecological environmental problems, the long-term relationship between renewable energy and the ecological footprint was examined using data from the period 1980-2020 Dec in Turkey. Non-renewable energy

consumption and human capital variables were used as explanatory variables. In the model, the stability analysis of the variables was first examined by ADF and PP unit root tests and it was determined that the variables were stationary at the first difference. In addition, whether the variables were cointegrated in the long term was tested by the ARDL limit test. According to the findings, it has been concluded that the variables are cointegrated in the long term, that is, they act together.

Key words: Ecological Footprint, Renewable Energy Consumption, Human Capital, Urbanization

1.Giriş

Çevre, insanoğlunun varoluşundan beri kullanıp faydalandığı ve hala kullanmakta olduğu önemli bir alan oluşturmaktadır. Ne var ki, artan nüfus, küreselleşme, savaşlar, doğa olayları ve yaşanan ekonomik entegrasyon çevresel sorunları beraberinde getirmiştir. Sürdürülebilir bir ekonomik gelişmenin destekleyicisi olan çevresel kalite kavramının önemi bu bağlamda her geçen gün artmaktadır.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde çevresel kaliteyi artırmak ve korumak için ekolojik politikalar uygulanmaktadır. Çevresel kaliteyi olumsuz etkileyen iklim değişikliği sorunu ve bununla birlikte artan sorunlar, çevre ekonomistlerinin ve politikacıların dikkatini çekmiş ve dünya üzerindeki ekonomik büyüme anlayışını zenginleştirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler basit ekonomi modellerinden daha gerçekçi, tutarlı ekolojik büyüme politikalarına geçişi hızlandırmıştır (Alam vd., 2016). Çevre bilinci oluşan ülkelerde ise çevreye duyarlılık daha yüksektir. Yapılan teorik ve ampirik çalışmalarda çevre kirliliğine neden olan sera gazlarının önemli yer tuttuğu ve çevresel kalitenin bozulması ve havanın kirlenmesinin arkasında karbon emisyonlarının rol oynadığı vurgulanmaktadır (Danish vd., 2017). Az gelişmiş ülkelerde çevre bilincinin henüz oluşmamış olması iklim değişikliğiyle mücadelede yoksun bir politika izlemelerine neden olmaktadır (Nkengfack ve Fotio, 2019).

Son yıllarda çevresel bozulmaya ilişkin yapılan çalışmalarda ekolojik ayak izi kavramı kullanılmaktadır. Ekolojik ayak izi göstergesi, ilk olarak Wackernagel ve Rees (1996) tarafından geliştirilmiştir (Charfeddine ve Mrabet, 2017: 144). İnsanlar tarafından tüketilen tüm kaynakların neticesinde oluşan atıkların ortadan kaldırılması ve yok edilmesi için ihtiyaç duyulan toprak ve su olarak ifade edilmektedir. Ayrıca ekolojik ayak izi karbon emisyonuna göre daha kapsamlı ve önemli bir kavramdır (Galli vd., 2012; Al-Mulali vd., 2015). Başka bir ifadeyle ekolojik ayak izi, üretim ve tüketim nedeniyle ortaya çıkan insan faaliyetleri sonucunda çevreden talep edilen mal ve hizmetlerden oluşmaktadır (Rudolph ve Figge, 2017).

Doğal kaynaklar ve yenilenemeyen enerji kaynakları olarak adlandırılan kömür, petrol ve doğal gaz sürdürülebilir bir büyüme için üretim ve tüketime entegre edilmektedir. Ancak bu doğal kaynakların tükenmesi ve sonlu olması doğal olarak yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelime neden olmuştur. Başlangıçta yenilenemeyen enerji kaynakları ile sanayileşen ülkeler bu kaynakların açığını kapatmak için büyük miktarlarda fosil yakıtları ithal etmişler, plansız ve öngörülemez oranda kullanılması nedeniyle de çevre ve insan sağlığı üzerinde ciddi oranda tahribatlar bırakmışlardır (Balsalobre-lorente vd., 2018). Geleneksel ve doğal kaynakların aksine yenilenebilir enerji kaynakları ise (güneş, rüzgâr, jeotermal ve hidrolik) doğada bol olarak bulunmaktadır. Bu yenilenebilir kaynakların sürdürülebilir olmasının yanı sıra ekolojik çevre ve insan sağlığı üzerinde pozitif katkısının olması ekolojik ayak izini azaltmaktadır (Owusu ve Asumadu-Sarkodie, 2016).

Son yıllarda artan nüfus ve kentleşme ile birlikte artış gösteren enerji tüketimi, sanayileşmede kullanılan fosil enerji tüketiminin de artmasına sebep olmuştur ki, bu durum ekolojik ayak izinin artmasına sebep olarak biyokapasiteyi azaltmıştır. Doğal kaynakları üretme kapasitesi olarak tanımlanan biyokapasite, azalarak hem ekolojik çevreyi hem de insan sağlığını tehdit etmektedir (Danish vd., 2020, 4-5). Yapılan çalışmalar, ülkelerin becerikli, bilinçli, eğitilmiş ve çevre bilincine ulaşmış beşeri sermaye stoğuna sahip olmasının ekolojik ayak izi üzerindeki etkisinin genel olarak pozitif olduğunu göstermektedir. Çünkü çevre bilincine sahip olan beşeri sermaye, enerji kullanımını planlayarak emisyonu azaltabilecek yeteneğe sahiptir. Ayrıca üretime sağladığı katkı ülkenin gelişmişlik seviyesine katkı sağlamaktadır (Lan vd., 2017).

Yapılan çalışmalarda çevresel bozulmayı temsil eden ekolojik ayak izi birçok ekonomik ve politik faktörlerle ilişkilendirilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar (Solarin ve Al-mulali 2018), turizm (Katırcıoğlu vd., 2018), sosyo-politik faktörler (Charfeddine ve Mrabet, 2017), küreselleşme (Rudolph ve Figge, 2017), doğal kaynaklar ve beşeri sermaye (Zafar ve ark., 2019), kentleşme, enerji tüketimi ve ticaret (Nathaniel ve Khan, 2020), finansal gelişmeler (Baloch ve ark., 2019), demokrasi (Ursavaş, 2021; Çetin vd.,2022) ve Mutluluk (Kapçak, 2022) gibi göstergeler literatürde ekolojik ayak izi üzerinde önemli araştırma konusu olmuştur.

Bu çalışmada ekolojik ayak izinin temel belirleyicilerinden olan yenilenebilir enerji tüketimi, yenilenemeyen enerji tüketimi ve beşeri sermaye dikkate alınmıştır. Bu değişkenlerin Türkiye’de ekolojik ayak izi üzerinde etkisi araştırılmaktadır.

2. Literatür Taraması

Nüfus artışı, enerji tüketimi ve çevre bilincinin olmaması veya eksik olması çevresel kaliteyi olumsuz etkilemekte ve beraberinde birçok sorun oluşturmaktadır. Yapılan ampirik literatür araştırmasında, ilk çalışmaların çevresel bozulmanın arkasında yatan sebep olarak karbon emisyonuna odaklandığı, son yıllarda yapılan çalışmaların ise karbon emisyonundan daha geniş ve kapsayıcı kavram olan ekolojik ayak izi kavramı üzerinde durdukları görülmektedir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Ampirik Çalışmalar

Yazar ve Çalışma Yılı	Ülke	Dönem	Kullanılan Yöntem	Bulgular
Martinez-Zarzoso ve Maruotti (2011)	152 Gelişmekte olan Ülke	1975-2003	Panel	Farklı gelir grubundaki ülkelerdeki nüfus artışı karbon emisyonunu artırmaktadır. Kentleşme ise önemli derecede karbon emisyonunu etkilemektedir
Zhang ve Yan (2012)	Çin	1995-2010	Panel	Kentleşme ve enerji tüketimi karbon emisyonunu etkilemektedir,
Aytun ve Akın (2016)	Türkiye	1971-2010	Bootstrap Nedensellik	Yükseköğretimin çevresel kaliteyle yakın ilişkili olduğu bulunmuştur
Charfeddine (2017)	Katar	1970-2015	Markov Switch Model	Enerji tüketimi, ekolojik ayak izini artırmaktadır
Shahbaz ve ark., (2017)	Çin	1970-2012	ARDL	Kömür tüketimi karbon emisyonunu artırmaktadır ve küreselleşme karbon emisyonunu azaltmaktadır.

Bello ve ark., (2018)	Malezya	1971-2016	ARDL	Kentleşme çevreye zarar vermemektedir.
Solarin ve Al-Mulali (2018)	20 ülke	1982-2013	AMG	Tüm ülkeler için enerji kullanımı ve ekonomik büyüme kirliliği artırmaktadır.
Baloch ve ark. (2019)	Pakistan	1980-2014	EKK ve 3SLS	Bulgulara göre beşeri sermayenin karbon emisyonunu azalttığı tespit edilmiştir
Ahmed ve Wang (2019)	Hindistan	1971-2014	ARDL	Beşeri sermayenin ekolojik ayak üzerinde pozitif etki oluşturmaktadır
Hassan ve ark. (2019a)	Pakistan	1970-2014	ARDL	Doğal kaynaklar, ekolojik ayak izini artırmaktadır
Hassan ve ark., (2019b)	Pakistan	1971-2014	ARDL	Beşeri sermaye ekolojik ayak izini azaltmaktadır
Nathaniel ve ark., (2019)	Güney Afrika	1965-2014	ARDL	Kentleşme ve enerji kullanımı çevresel bozulmaya katkı sağlamaktadır
Sabir ve Gorus (2019)	Güney Afrika	1975-2017	Panel	Doğrudan yabancı yatırımlar ve ticaret açıkları ekolojik ayak izi üzerinde pozitif etki oluşturmaktadır.
Mikayilov ve ark., (2019)	Azerbaycan	1996-2014	Panel	Enerji kullanımı ve ticaret ekolojik ayak izini artırmaktadır
Destek ve Sinha (2020)	24 OECD ülkesi	1980-2014	FMOLS, DOLS, CCEMG	Yenilenebilir enerjinin ekolojik ayak izini azalttığı, enerji kullanımının ise artırdığı tespit edilmiştir
Iorember ve ark., (2020)	Güney Afrika	1980-2016	ARDL	Beşeri sermaye, yenilenebilir enerji tüketimini artırabilir ancak ekolojik ayak izini azaltabilir
Nathaniel vd.(2020)	Akdeniz kıyısı ülkeler	1980-2016	Nicel Regresyon	Doğrudan yabancı yatırımlar ve kentleşme ekolojik ayak izini azaltmaktadır.
Ahmet ve ark. (2020)	G7	1971-2014	Panel	Kentleşme ekolojik ayak izini artırmakta, beşeri sermaye azaltmaktadır. Kentleşme ve beşeri sermaye arasında tek yönlü bir ilişki vardır.
Pata ve Çağlar (2021)	Çin	1980-2016	ARDL	Beşeri sermaye çevresel bozulmayı azaltmada önemli rol oynamaktadır.
Ursavaş (2021)	Türkiye	1980-2017	ARDL	Demokrasi ile ekolojik ayak izi arasında uzun dönemde pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca demokrasi düzeyinde artış ekolojik ayak izini artırmaktadır.

3. Veri Seti, Model ve Yöntem

3.1. Veri Seti ve Model

Türkiye için yapılan bu çalışmada 1980-2020 dönemine ait ekolojik ayak izi, yenilenebilir enerji tüketimi, yenilenemeyen enerji kaynakları (fosil yakıtlar), ekonomik büyüme ve beşeri sermaye değişkenleri kullanılmıştır. Tüm değişkenlerin doğal logaritması alınmıştır. Değişkenler logaritmik şekliyle ekolojik ayak izi (lnEF), yenilenebilir enerji tüketimi (lnREN), yenilenemeyen enerji tüketimi (lnFOSIL) beşeri sermaye (lnHC) olarak gösterilmiştir. Denklem model aşağıda gösterilmektedir.

$$\ln EF_t = \beta_0 + \beta_1 \ln REN_t + \beta_2 \ln FOSIL_t + \beta_3 \ln HC_t + \beta_4 \ln GDP_t + \beta_5 \ln POP_t + \beta_6 \ln URBAN_t + \beta_7 \ln INDUSTRY_t + \beta_8 \ln AGRICULTURE_t + \beta_9 \ln SERVICES_t + \beta_{10} \ln INFRASTRUCTURE_t + \beta_{11} \ln EDUCATION_t + \beta_{12} \ln HEALTHCARE_t + \beta_{13} \ln ENVIRONMENTAL_t + \beta_{14} \ln POLICY_t + \beta_{15} \ln TECHNOLOGY_t + \beta_{16} \ln INNOVATION_t + \beta_{17} \ln INVESTMENT_t + \beta_{18} \ln SAVINGS_t + \beta_{19} \ln EXPORTS_t + \beta_{20} \ln IMPORTS_t + \beta_{21} \ln TRADE_t + \beta_{22} \ln FOREIGN_INVESTMENT_t + \beta_{23} \ln DEBT_t + \beta_{24} \ln GOVERNMENT_EXPENDITURE_t + \beta_{25} \ln GOVERNMENT_REVENUE_t + \beta_{26} \ln FISCAL_POLICY_t + \beta_{27} \ln MONETARY_POLICY_t + \beta_{28} \ln FINANCIAL_POLICY_t + \beta_{29} \ln EXTERNAL_POLICY_t + \beta_{30} \ln DOMESTIC_POLICY_t + \beta_{31} \ln SOCIAL_POLICY_t + \beta_{32} \ln CULTURAL_POLICY_t + \beta_{33} \ln SPORTS_POLICY_t + \beta_{34} \ln ARTS_POLICY_t + \beta_{35} \ln SCIENCE_POLICY_t + \beta_{36} \ln TECHNOLOGY_POLICY_t + \beta_{37} \ln EDUCATION_POLICY_t + \beta_{38} \ln HEALTHCARE_POLICY_t + \beta_{39} \ln ENVIRONMENTAL_POLICY_t + \beta_{40} \ln POLICY_t + \beta_{41} \ln ERROR_t + \epsilon_t$$

Yukarıdaki modelde β_0, ϵ_t sırasıyla sabit terim ve hata terimini temsil etmektedir. Ayrıca Tablo 2'de değişkenlerle ilgili bilgiler verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlerle İlgili Açıklamalar

Değişken Kısaltması	Değişkenlerin Açıklaması	Elde Edilen Kaynak	Dönem
lnEF	Ekolojik Ayak İzi (Kişi Başına Düşen Hektar)	Global Footprint Network	1980-2020
lnREN	Yenilenebilir Enerji Tüketimi (Toplam)	Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)	1980-2020
lnFOSIL	Yenilenemeyen Enerji Tüketimi (Fosil Yakıtların Toplamın İçindeki % Payı)	Dünya Bankası	1980-2020
lnHC	Beşeri Sermaye	Pen World Table (PWT)	1980-2020

3.2. Ekonometrik Yöntem

Sözü geçen değişkenler arasında uzun ve kısa dönem ilişkinin var olup olmadığını belirlemek için literatürde en çok kullanılan ARDL sınır testi kullanılmıştır. Bu sınır testi Pesaran, Shin ve Smith (1995) tarafından geliştirilmiştir. ARDL sınır testi hem değişkenlerin düzey değerlerinde hem de birinci farkında durağan olmasını kabul etmektedir (Shahbaz vd., 2013).

3.3. Ekonometrik Testler ve Bulgular

Değişkenler arasında bir bütünlük olabilmesi için durağanlık testleri uygulanmaktadır. Literatürde birçok durağanlık testleri bulunmasına rağmen en çok ADF ve PP testleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada değişkenlere ADF ve PP durağanlık testleri uygulanmış ve birinci düzeyde durağan oldukları tespit edilmiştir. Değişkenlerin birim kök test sonuçları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Birim Kök Testleri

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli-trendli	Sabitli	Sabitli-trendli
LNEF	-0.719	-2.423	-0.726	-2.423
LNREN	-0.918	-0.945	-0.816	-0.872
LNFOFOSIL	-2.086	-1.724	-3.728	-1.398
LNHC	0.823	-2.711	-0.413	-2.319
Δ LNEF	-5.535***	5.461***	-5.537***	-5.461***
Δ LNREN	-2.854***	-4.123***	-2.085***	2.745***
Δ LNFOFOSIL	-7.147***	-7.862***	-7.157***	-12.761***
Δ LNHC	-2.125	-5.339	-2.125	-4.025

Not: ***, **, * göstergeleri %1, %5 ve %10 önem seviyelerini göstermektedir

Yapılan birim kök test sonuçlarına göre değişkenlerin orijinal düzeyde durağan olmadıklarına dair hipotez ADF ve PP istatistik değerleri mutlak değerce MacKinnon kritik değerden küçük olmasından dolayı red edilmemektedir. Orijinal düzeyde rastsal trende sahip olan değişkenlerin birinci farkı alınıp tekrar birim kök testine tabi tutulduğunda serilerin birinci farkında durağan oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuç değişkenlerin birinci farkında birim kök içermediği anlamını taşımaktadır (Mucuk ve Uysal, 2009: 111).

Değişkenlerin uzun dönem ilişkilerini tespit etmek için ARDL sınır testi kullanılmıştır. ARDL sınır testi denklemsel ifadesi aşağıda gösterilmiştir.

$$\Delta LNEF_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^q \alpha_{1i} \Delta LNEF_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_{2i} \Delta LNREN_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_{3i} \Delta LN FOSIL_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_{6i} \Delta LNHC_{t-i} + \beta_7 LNEF_{t-1} + \beta_8 LNREN_{t-1} + \beta_9 LN FOSIL_{t-1} + \beta_{12} LNHC_{t-1} + \varepsilon_t$$

ARDL sınır testi gecikme uzunlukları AIC, SC ve HQ bilgi kriterleri ile ölçülmüştür. Çalışmada uygun gecikme uzunluğu Akaike bilgi kriterinden faydalanılmış ve gecikme uzunluğu 3 olarak tespit edilmiştir. Tablo 4'te alt sınır ve üst sınır verilmiştir.

Tablo 4: ARDL (4,1,3,4,3,4) Modelinin Sınır Testi Sonuçları

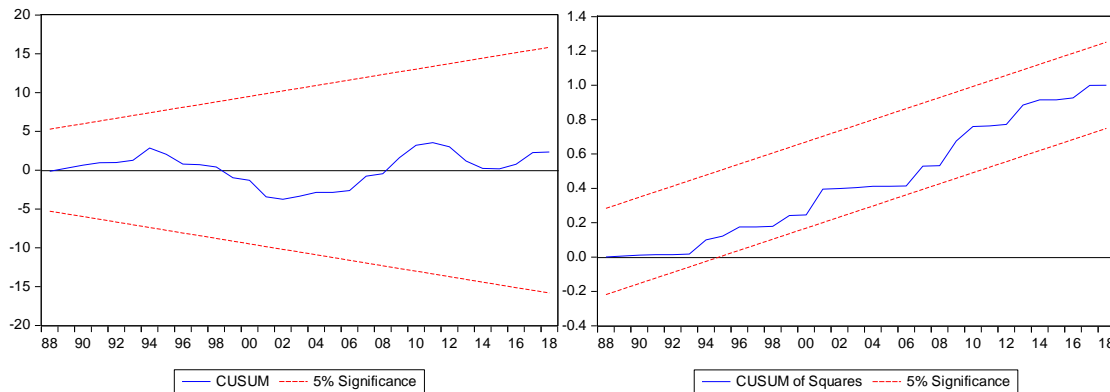
Model	$\ln EF = f(\ln REN, \ln FOSIL, \ln HC)$
F istatistiği	7.45
Kritik değer	%5
Alt sınır I(0)	2.62
Üst sınır I(1)	3.79

Not: ***, **, * göstergeleri %1, %5 ve %10 önem seviyelerini göstermektedir

Eşbütünlüğün olup olmadığı H_0 hipotezin sınanmasıyla başlar. F istatistiğinin değeri (7.45), üst sınır olan 3.79 değerinden büyük olduğu için H_0 red edilerek eşbütünlüğün varlığı tespit edilmiştir.

Uzun dönemde değişkenlerin anlam kazanabilmesi için bazı varsayım testlerinin yapılması gerekmektedir. Breusch-Godfrey LM test sonucuna göre otokorelasyonun olmadığı, Jarque-Bera testine göre modelin normal dağıldığı tespit edilmiştir. White testi ile değişen varyans sorununun olmadığı, Ramsey Reset testi ile modelin doğru kurulduğunu kanıtlanmıştır. Son olarak yapısal kırılmanın olmadığı Cusum ve Cusumq grafiklerine yer verilmiştir. Grafik 1'de Cusum ve Cusumq testleri gösterilmektedir.

Grafik 1. Cusum ve Cusumq Testleri (1980-2020)

4. Sonuç ve Değerlendirme

Ekolojik çevre ile insanoğlu doğduğu itibaren etkileşim içinde bulunmaktadır. Bu etkileşim ile birlikte insanoğlu hem çevreyi etkilemiş hem de çevreden ciddi oranda etkilenmiştir. İnsanlar farkında olarak ya da farkında olmadan çevreye zarar vermişlerdir. Başlangıçta çevreye verilen zarar az iken daha sonra artan nüfus artışı, kullanılan plansız enerji tüketimi, artan kentleşme oranı neticesinde çevreye verilen zararın boyutu günden güne artmıştır. Böylece artan çevre sorunları ile birlikte ülkeler ve çeşitli çevre yanlı kurum ve kuruluşlar sorunların üstesinden gelebilmek için bölgesel ve küresel bazda gerekli konferanslar, iklim ve enerji politikaları

yürütmektedirler. Ancak üretimin küreselleşmesi ile birlikte ekonomik entegrasyonun artması çevresel sorunları makro boyuta ulaştırmıştır.

Bu çalışmada modelde kullanılan bağımlı değişken olarak ekolojik ayak izi, bağımsız değişkenler ise yenilenebilir enerji tüketimi, yenilenemeyen enerji tüketimi ve beşeri sermaye arasındaki ilişki araştırılmıştır. Ancak ekonomik büyüme açıklayıcı değişken olarak modele eklenmiştir. Çalışmada Türkiye'ye ait 1980-2020 dönemini kapsayacak şekilde değişkenlerin uzun dönem ilişkisi ARDL sınır testi ve değişkenlerin birim kök içerip içermediği ADF ve PP testleri ile sınanmıştır. Elde edilen bulgulara göre değişkenlerin birinci farkında durağan, uzun dönemde eşbütünlük olduğu bulunmuştur.

Ekolojik ayak izi, tüm canlıların daha kaliteli ve sürdürülebilir ekolojik bir ortamda yaşayabilmesi için temel araştırma konuları arasında yer almaktadır. Ancak yapılan araştırmalar neticesinde ekolojik ayak izinin artış göstermesi sağlıklı bir sonuç olmadığını göstermektedir. Mahmod vd.,(2019), Ahmed ve Wang (2019), Pata ve Çağlar (2021), Hassan vd. (2019b) ve Iorember vd.(2020) çalışmalarında beşeri sermayenin, Destek ve Sinha (2020) ise yenilenebilir enerji tüketiminin ekolojik ayak izini azalttığını; Nathaniel vd., (2019), Charfeddine (2017), Solarin ve Al-Mulali(2018), Mikayilov vd. (2019) çalışmalarında enerji kullanımının artırdığı; Shahbaz vd., (2017) ise kömür tüketiminin karbon emisyonunu artırdığı ve küreselleşmenin karbon emisyonunu azalttığını tespit etmişlerdir. Ancak Bello vd.(2018) ve Zhang & Yan (2012) ise Malezya ve Çin'de kentleşme ile enerji tüketimin çevreye zarar vermediğinin sonucuna ulaşmışlardır. Literatürde yapılan ampirik çalışmalarda farklı sonuçların bulunması modelde kullanılan yöntem, veri seti aralığının dar ve geniş tutulması, kullanılan ülke ve son olarak ülkenin sanayileşme sürecinde gösterdiği gelişim olarak gösterilebilir. Öte yandan ekolojik ayak izinin azalması çevresel kalite üzerinde pozitif etki oluştururken, artması ise hem sürdürülebilir kalite hem de insanların sağlığı açısından olumsuz etki oluşturmaktadır.

Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak enerji ihtiyacının yaklaşık olarak tamamına yakınına dışardan ithal etmektedir. Bu durum ekonomik göstergelerin bozulmasına ve dış açıkların kronik hale gelmesine sebep olmaktadır. Türkiye daha gerçekçi ve tutarlı enerji politikaları izlemesi gerekmektedir. Aynı zamanda coğrafik konum itibarıyla geleneksel enerji kaynaklarından daha çok yenilenebilir (tükenmeyen) kaynaklarına eğilim göstermelidir. Öte yandan çarpık kentleşme Türkiye'nin ekolojik dengesini bozmaktadır. Bu yüzden kentleşme açısından daha ciddi planların yapılması ve çevre bilincinin oluşması uzun dönemde ülkenin ekonomik göstergelerine katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Ahmed Z, Zafar M. W & Ali, S. (2020). Linking Urbanization, Human Capital, And The Ecological Footprint In G7 Countries: An Empirical Analysis. *Sustain Cities Soc*, 55.
- Ahmed Z., & Wang Z. (2019). Investigating The Impact Of Human Capital On The Ecological Footprint In India: An Empirical Analysis. *Environ Sci Pollut Res Int*, 26: 26782–26796.
- Alam, M. M., Murad, M. W., Noman, A. H. M., & Ozturk, I. (2016). Relationships Among Carbon Emissions, Economic Growth, Energy Consumption And Population Growth: Testing Environmental Kuznets Curve Hypothesis For Brazil, China, India And Indonesia. *Ecological Indicators*, 70, 466–479. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2016.06.043>.
- Al-Mulali U, Tang C. F, Ozturk, I. (2015). Estimating The Environment Kuznets Curve Hypothesis: Evidence From Latin America And The Caribbean Countries. *Renew Sust Energ Rev* 50, 918–924. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.05.017>
- Aytun, C. ve Akin C. (2016). Relationship Between CO2 Emissions, Energy Consumption And Education In Turkey: Bootstrap Causality Analysis. *Eurasian Econometr Stat Empir Econ*, 4, 49–63.

- Baloch, M. A. & Zhang, J., (2019). The Effect Of Financial Development On Ecological Footprint In BRI Countries: Evidence From Panel Data Estimation. *Environ. Sci. Pollut. Res.* 26, 6199–6208.
- Balsalobre-lorente, D., Shahbaz, M., Roubaud, D., & Farhani, S. (2018). How Economic Growth, Renewable Electricity And Natural Resources Contribute To CO₂emissions? *Energy Policy*, 113(November 2017), 356–367. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.10.050>
- Bello, M.O., Solarin, S.A., & Yen, Y. Y., (2018). The Impact Of Electricity Consumption On Co₂ Emission, Carbon Footprint, Water Footprint And Ecological Footprint: The Role Of Hydropower In An Emerging Economy. *J. Environ. Manag.* 219, 218e230.
- Charfeddine, L. (2017). The Impact Of Energy Consumption And Economic Development On Ecological Footprint And CO₂ Emissions: Evidence From A Markov Switching Equilibrium Correction Model. *Energy Economics*, 65, 355– 374. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2017.05.009>
- Charfeddine, L. ve Mrabet,Z.(2017). The Impact Of Economic Development and Social-Political Factors On Ecological Footprint: A Panel Data Analysis For 15 MENA Countries. *Renewable And Sustainable Energy Reviews*, 76, 138-154.
- Çetin, M., Kapçak, S., & Can, A. (2022). Türkiye'de Demokrasinin Ekolojik Ayak İzi Üzerindeki Etkisi: ARDL Sınır Testi. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 8, 136-145
- Danish, K., Ulucak, R. & Khan, S. (2019). Determinants Of The Ecological Footprint: Role Of Renewable Energy, *Natural Resources, And Urbanization*, 1-34.
- Danish, Wang Z, & Zhang B., (2017) Role Of Renewable Energy and Non-Renewable Energy Consumption On EKC: Evidence From Pakistan. *J. Clean Prod* 156:855–864. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2017.03.203>
- Destek, M.A., & Sinha, A., (2020). Renewable, Non-Renewable Energy Consumption, Economic Growth, Trade Openness and Ecological Footprint: Evidence From Organisation For Economic Co-Operation And Development Countries. *J. Clean. Prod.* 242, 118537.
- Galli A, Kitzes J, Niccolucci V, Wackernagel M, Wada Y, & Marchettini N. (2012). Assessing The Global Environmental Consequences Of Economic Growth Through The Ecological Footprint: A Focus On China And India. *Ecol Indic* 17:99–107. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2011.04.022>
- Global Footprint Network, (2010). The Ecological Wealth of Nations: Earth's Biocapacity as a New Framework for International Cooperation.
- Granger, C.W.J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross Spectral Methods, *Econometrica*, (37).
- Hassan, S.T., Baloch, M.A., Mahmood, N., & Zhang, J., (2019b). Linking Economic Growth and Ecological Footprint Through Human Capital And Biocapacity. *Sustainable Cities And Society* 47, 101516
- Hassan, S.T., Xia, E., Khan, N.H., & Shah, S.M.A., (2019). Economic Growth, Natura Vidence From Pakistan. *Environ. Sci. Pollut. Control Ser.* 26 (3), 2929e2938
- Hatfield-Dodds, S., Schandl, H., Adams, P. D., Baynes, T. M., Brinsmead, T. S., & Bryan, B. A., (2015). Australia Is Free To Choose” Economic Growth And Falling Environmental Pressures. *Nature*, 527, 49–53. <https://doi.org/10.1038/nature16065>
- Iorember PT, Jelilov G, Usman O, (2020). The Influence Of Renewable Energy Use, Human Capital, and Trade On Environmental Quality In South Africa: Multiple Structural Breaks Cointegration Approach. *Environ Sci Pollut*, 28: 13175
- Kapçak, S. (2023). Gelişmekte Olan Ülkelerde Mutluluk ve Ekonomik Büyümenin Ekolojik Ayak İzi Üzerindeki Etkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 136-146.

- Katircioglu S, Gokmenoglu, K. K, & Eren, B.M., (2018). Testing The Role Of Tourism Development In Ecological Footprint Quality: Evidence From Top 10 Tourist Destinations. *Environ Sci Pollut Res* 25:33611–33619. <https://doi.org/10.1007/s11356-018-3324-0>
- Lan, J., Kakinaka, M., & Huang, X., (2012). Foreign Direct Investment, Human Capital and Environmental Pollution In China. *Environ. Resour. Econ.* 51, 255–275.
- Martinez-Zarzoso I., & Maruotti, A. (2011). The impact of urbanization on CO2 emissions: evidence from developing countries. *Ecol Econ*, 70: 1344–1353
- Mikayilov, J.I., Mukhtarov, S., Mammadov, J., & Azizov, M., (2019). Re-Evaluating The Environmental Impacts Of Tourism: Does EKC Exist? *Environ. Sci. Pollut. Control Ser.* 1e14.
- Mucuk, M. ve Uysal, D. (2009). Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme. *Maliye Dergisi*, 157, 105-115.
- Muhammad Awais Baloch, M. A., Zhang, J., Iqbal, K., & Iqbal, Z. (2019). The Effect Of Financial Development On Ecological Footprint In BRI Countries: Evidence From Panel Data Estimation. *Environmental Science And Pollution Research* <https://doi.org/10.1007/s11356-018-3992-9>
- Nasir, M. Zhaohua W, Hassan S. T., & et al. (2019). Renewable Energy, Economic Growth, Human Capital, And CO2 Emission: An Empirical Analysis. *Environ Sci Pollut*, 20: 20619–20630
- Nathaniel, S. & Khan, S.A.R. (2019). The Nexus Between Urbanization, Renewable Energy, Trade, and Ecological Footprint In ASEAN Countries. *Journal Of Cleaner Production*, 272, 1-9.
- Nathaniel, S., Anyanwu, O., & Shah, M., (2020). Renewable Energy, Urbanization, and Ecological Footprint In The Middle East And North Africa Region. *Environ. Sci. Pollut. Control Ser.* 1-13.
- Nathaniel, S., Nwodo, O., Adediran, A., Sharma, G., Shah, M., & Adeleye, N., (2019). Ecological footprint, urbanization, and energy consumption in South Africa: including the excluded. *Environ. Sci. Pollut. Control Ser.* 1-12
- Nkengfack, H., & Fotio, H.K., (2019). Energy Consumption, Economic Growth and Carbon Emissions: Evidence From The Top Three Emitters In Africa. *Mod. Econ.* 10 (1), 52-71.
- Owusu, P. A., & Asumadu-Sarkodie, S. (2016). A Review Of Renewable Energy Sources, Sustainability Issues And Climate Change Mitigation. *Cogent Engineering*, 3(1), 1–14. <https://doi.org/10.1080/23311916.2016.1167990>
- Pata, U. K., & Caglar, A. E (2021). Investigating The Ekc Hypothesis With Renewable Energy Consumption, Human Capital, Globalization and Trade Openness For China: Evidence From Augmented ARDL Approach With A Structural Break. *Energy*, 216: 119220.
- Rudolph A, Figge L (2017). Determinants Of Ecological Footprints: What Is The Role Of Globalization? *Ecol Indic* 81:348–361. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2017.04.060>
- Sabir, S., ve Gorus, M.S. (2019). The Impact Of Globalization On Ecological Footprint: Empirical Evidence From The South Asian Countries. *Environ. Sci. Pollut. Control Ser.* 1e12.
- Shahbaz M, Khan S, Ali A, & Bhattacharya, M. (2017) The Impact Of Globalization On CO2 Emissions In China. *Singap Econ Rev*, 62(4): 929–957
- Shahbaz, M., Kumar Tiwari, A., Nasir, M., 2013b. The effects of financial development, economic growth, coal consumption and trade openness on CO2 emissions in South Africa. *Energy Policy* 61, 1452–1459.
- Solarin, S. A, & Al-mulali, U. (2018) Influence Of Foreign Direct Investment On Indicators Of Environmental Degradation. *Environ Sci Pollut Res* 25: 24845–24859. <https://doi.org/10.1007/s11356-018-2562-5>
- Solarin, S.A., & Al-Mulali, U., (2018). Influence Of Foreign Direct Investment On Indicators Of Environmental Degradation. *Environ. Sci. Pollut. Control Ser.* 25 (25), 24845e24859.

- Ursavaş, N. (2021). Türkiye’de Demokrasinin Ekolojik Ayak İzi Üzerindeki Etkisi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 56(4), 2745-2757
- Wackernagel, M. & Rees, W. (1996). *Our Ecological Footprint: Reducing Human Impact On The Earth*. Gabriola Island: New Society Publishers.
- Zafar, M.W., Zaidi, S.A.H., Khan, N.R., Mirza, F.M., Hou, F., & Kirmani, S.A.A., (2019). The Impact Of Natural Resources, Human Capital, And Foreign Direct Investment On The Ecological Footprint: The Case Of The United States. *Resour. Pol.* 63, 101428
- Zhang, C. & Yan, L. (2012). Panel Estimation For Urbanization, Energy Consumption and CO2 Emissions: A Regional Analysis In China. *Energ Policy*, 49: 488–498.

OYUN TEORİSİ VE NASH DENGESİ

Dr. Servet Kapçak

Dr., Bağımsız araştırmacı,

İktisat, servet.kapcak@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-0397-9704

Dr. Aycan Can

Bağımsız Yazar,

aycancan1903@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4703-4510

ÖZET

Bireyler, devletler ve kurumlar arasındaki çatışmaları, anlaşmaları ve iş birliğini matematiksel ve mantıksal açıdan ortaya koyan Oyun Teorisi, karşılıklı bağımlılığın mevcut olduğu asimetrik bir disiplindir. Oligopol rekabet piyasasını açıklamaya çalışan iktisatçılar bu teoriyi sürekli olarak geliştirmiştir. 1940 ve 1950 yıllarında oyun teorisinin en çok tartışıldığı yıllar olmuştur. Bu dönemde iktisatçıların ve matematikçilerin üstünde çok çalıştığı ve yaptıkları katkılar ile tutarlı bir sistematığe oturtulmuş bir yaklaşımdır. Bu önemli katkıları sağlayan ünlü matematikçi John F. Nash, diferansiyel denklemlerin incelenmesinde bulunmuştur. Bazı araştırmalar doğrultusunda “Nash Dengesi” formülünün sosyal bilimlere ve iktisat bilimine önemli katkılar sağlayarak iktisat biliminin vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oyun of Teorisi, Oligopol Piyasa, Nash Dengesi.

ABSTRACT

Game Theory is an asymmetric discipline in which interdependence is present, and it presents the conflicts, agreements and cooperation between individuals, states and institutions in mathematical and logical terms. Economists trying to explain the oligopoly competition market have continuously developed this theory. The 1940s and 1950s were the years when game theory was discussed the most. In this period, it is an approach that economists and mathematicians have worked on a lot and has been put into a consistent systematisation with their contributions. The famous mathematician John F. Nash, who made these important contributions, was involved in the analysis of differential equations. In line with some researches, the "Nash Equilibrium" formula has become an indispensable part of economics by making important contributions to social sciences and economics.

Keywords: Game Theory, Oligopoly Market, Nash Equilibrium.

GİRİŞ

Sistemik bir etkileşimi ortaya koyan, rasyonel varlık olan insanların karşılıklı etkileşimini ve nasıl davrandıklarını, nasıl hareket etmesi gerektiğini ortaya koyan Oyun Teorisi, stratejik bir matematik akıl yürütme oyunudur. Karşılıklı bağımlılığın analitik bir analizidir (Şahin ve Ercan, 2012: 266). İnsanların karşılaştıkları ikilemleri ortadan kaldırmak, çözmek ve strateji üretmek Oyun Teorisinin temel ilkelerini oluşturmaktadır (Aktan ve Bahçe, 2013: 94).

Oyun Teorisi, sosyal bilimler için geliştirilen ilk ve tek matematiksel akıl yürütme yaklaşımıdır (Giocoli 2003). Yalnız iktisat alanında değil, birçok disiplinler arası çalışmalara ışık tutan ve etkinliğini ispatlamış akıl yürütme teorisidir (Leonard, 1995).

Bu çalışmada Oyun Teorisiyle ilgili bilgi sunmak, tarihsel gelişim ve değişimine değinmektedir.

OYUN TEORİSİ VE TARİHİ

Oyun teorisi, insanlar arasında gerçekleşen bir oyun olduğundan, cezai ve medeni kanunu olarak kabul edilen M.S. 500'lü yıllarda Talmud Yasalarında görülmektedir. Evlilik sözleşmesinde kocanın ölümünde mirasın üç eşi arasında nasıl paylaşıldığının stratejisidir (Bayraktar, 2016: 4).

Bireyler arasında yapılan tercihlerin ve stratejik odak noktayı gösteren karşılıklı işbirliğini ifade eden Oyun teorisi (Dutta, 2001: 3), iktisat biliminin suç teorisini matematiksel inceleyen bir karar verme oyunudur. Oyun teorisi 17. Yüzyılda Fransız aylak sınıfının kumar sorunlarını çözmek için matematikçiler tarafından icat edilmiştir. Pascal ve Fermat'ın kumarda kazanma olasılıkları ilgili yazışmaları bunun örnekleri olarak gösterilebilir. Bu yıllarda oyun salonlarında oynanan satranç gibi ikili oyunlar konu alınmıştır. Oyun teorisinin ekonomi ve politika alanlarına girmesi 1881 yılında Edgewordt ile olmuş, 1959 yılında Martin Shubik yeniden keşfetmiştir (Gökçe, 2020: 97).

Modern çağda oyun teorisi Fransız araştırmacı Borel tarafından 1927 yılında oyun modelleri geliştirmiştir. Yaşanan gelişmelere bağlı olarak oyun teorisi kuramın çıkışı 1900'lü yıllarda gözüksede aslında yine Fransız matematikçi ve iktisatçı olan Antoine Augustin Cournot 1838 monopol, düopol ve oligopol piyasasına uyarlandığı bilinmektedir (Elibol, 2017:5). Cournot piyasa çalışmasında sıfır maliyetle çalışan birden fazla firmanın davranışlarını analiz etmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, firmalar anlaşma yoluna gitmemekte, birbirlerinin arz miktarlarını sabit olarak kazancını yüksek tutacak şekilde kendi arz miktarlarını ayarlamaktadır (Çevikkan, 2010:3).

Cournot, daha sonra Nash dengesi olarak adlandırılacak modelin sınırlı bir versiyonunu kullanmıştır. Böylece yeni dengeyi ortaya koymuştur. Ekonomi alanında yaptığı önemli çalışmalarla Oyun Teorisini, iktisat bilimine kazandıran ilk kişi olarak literatürde yerini almıştır (Şahin ve Eren, 2012: 267).

Oyun teorisinin matematiksel bir disiplin olarak Von Neumann ve Morgenstern'in 1944 yılında yayınlanan Oyun Teorisi ve Ekonomik Davranış adlı çalışmasında sıfır toplamlı iki kişilik oyun teorisini açıklamış ve faydanın transferini kapsayan bu çalışmaya sıfır toplamlı olmayan oyunların şekli anlatılmıştır (Dimand ve Dimand, 1996: 16). Çalışma önemli bir oyun teorisi olarak ifade edilmiştir. Daha sonra Mahkûmlar çıkmazı ortaya çıkmış, 1950 yıllarında John Nash'ın işbirlikçi olmayan oyunların temelleri atılmıştır (Yılmaz, 2012: 1).

Oyun teorisinin muhtemel beş stratejiden söz edilebilir. Bunlar: hakim (baskın) stratejisi, Nash dengesi, maksimin, anlaşma (işbirliği) stratejisi ve elemedir. Bu başlıklardan sadece Nash dengesi açıklanacaktır. Ancak bu stratejik başlığın anlaşılabilmesi için Mahkûmlar çıkmazı olarak tanınan oyun teorisini anlamak gerekmektedir (Dinler, 2019: 465).

MAHKÜMLAR ÇIKMAZI

Çatışmalı ilişkilere uyarlanabilecek ve gerçek bir model olarak kabul görülen Mahkûmlar çıkmazı, taraflar arasında herhangi bir iletişimin olmadığını gösteren stratejik bir yaklaşımdır (Elibol, 2017:22). Mahkûmlar çıkmazı 1950 yılında Melvin Dresher ve Merill Flood tarafından geliştirilip Nash'in çalışmaları üzerinde kurulmuştur. Oyunda iki banka soyguncu vardır. Trafik kazası sonucunda banka soyguncusu olduklarını düşünen polisler tarafından tutuklanan iki mahkûm tutuklanarak ayrı hücrelere kapatılarak sorgulanması ve birbirleriyle haberleşme imkanının olmaması durumudur (Munsey, 2015:238). Fakat polislerin ellerinde tutuklanan bu sanıkların gerçekten suçlu olduklarına dair herhangi bir delil bulunmamaktadır. Ancak gerçekten sanıklar suçludur. Thelma ve Louis (Mahkûmlar) sorgulanma esnasında ya suçlarını inkar edecekler ya da kabul edeceklerdir. Taraflardan biri suçunu inkar etmesi veya kabul etmesi alacağı ceza diğerinin ifadesine bağlıdır (Dinler, 2019: 465). Thelma ve Louis'in verecekleri alternatif kararlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Mahkûmlar Çıkmazı

		THELMA			
		Karar	İtiraf	Susma	
LOUISE	İtiraf	5, 5 yıl	A	1, 10 yıl	B
	Susma	10, 1 yıl	C	2, 2 yıl	D

Tablo 1’de görüldüğü gibi mahkûmların en iyi kara verme alternatifleri A, B, C ve D kutucuklarında gösterilmiştir. İki mahkûm için en iyi alternatif susma gözükebilir eğer susmayı tercih ederler ise D kutusunda görüleceği üzere iki mahkûmda 2’şer yıl ceza almaktadır. Ancak mahkûmların birbirinden habersiz olması güven problemini ortaya çıkarmaktadır. Biri itiraf ederse diğeri susmayı tercih eder ise A ve C kutucuklarında itiraf eden 1, susmayı tercih eden ise 10 yıl ceza almaktadır. Son olarak her iki mahkûm suçlarını itiraf ederler ise A kutucuğunda görüldüğü gibi 5’er yıl ceza alacaklardır.

Mahkûmlar açmasında en iyi çözüm baskın stratejiyi izlemektir. Baskın strateji ise, taraftarlardan bazılarının kendisi için diğerklerinden bağımsız olarak en iyi kazançlı stratejiyi benimsemektir (Dinler, 2019:465).

NASH DENGESİ

Nash dengesi stratejisinde aktörler her zaman rakiplerinin oynayacağı düşündükleri stratejilere karşı kendisi için en çok faydayı sağlayacak en iyi stratejiyi seçecektir. Nash dengesinin temel unsuru bir denge noktasının olmasıdır (Çevikkan,2010: 17). Oyunlarda rasyonellik gereği oyuncular hem kendi faydalarını hem de bu faydayı maksimum yapabilmek için diğerk oyuncuların faydalarını düşünmeleridir (Bayraktar, 2016:14). Böylece rakipleri hangi stratejiyi uygularlarsa uygulansınlar kendisinin durumu kötüleşmeyecektir. John F. Nash tarafından 1951 yılında ortaya atılan bu denge her oyuncunun rakiplerinin kendileri için en iyi stratejiyi seçecekleri varsayımı altında, kendisi için en iyi olan strateji seçeceği varsayımdır. Nash dengesi gerçekleştiğinde taraflar stratejilerini değiştirmek istemezler. Nash dengesi gerçekleştiğinde taraflar seçimlerini değiştirerek daha iyi duruma gelmeleri söz konusu değildir (Dinler, 2019:468). Tablo 2’de Kola ve Pepsi’nin aynı parayla televizyon reklamı veya gazete

reklamı yapmaları halinde elde edebilecekleri ek kazanç gösterilmiştir. Ancak ilave kazanç rakiplerinin uyguladıkları stratejiye bağlıdır.

Tablo 2: Kola ve Pepsi'nin Karşılıklı Olarak En Kazançlı Oldukları Stratejiyi İzlemesi Halinde Denge: Nash Dengesi

		Pepsi	
		Karar	Televizyon
Kola	Televizyon	200, 300 A	100, 200 B
	Gazete	300, 200 C	200, 300 D

Tablo 2'de Kola ve Pepsi şirketleri için en iyi kazanç avantajları gösterilmektedir. Pepsi için televizyon ve gazete seçenekleri bulunduğu gibi Kola şirketi içinde televizyon ve gazete seçenekleri bulunmaktadır.

Kola şirketi için en iyi strateji gazete ile reklam yapmaktır. Pepsi şirketi de gazete reklamını seçerse kolanın kazancı D kutucuğunda görüldüğü gibi 200 milyon tl olur. Ancak Pepsi televizyon reklamını seçerse C kutucuğunda görüldüğü gibi kazancı 300 milyon tl olmaktadır.

Pepsi şirketi kendisi için en iyi stratejiyi seçerken Kola'nın kendisi için en iyi olan stratejiyi benimseyeceği varsayımından hareketle, gazete ile reklam yapma stratejini seçecektir. Bu durumda Kola 200 milyon tl kazanç elde ederken, Pepsi 300 milyon tl gelir elde etmektedir (C kutucuğu).

Nash dengesi Pepsinin, Kolanın kendisi için en iyi stratejiyi seçeceği varsayımına dayanarak kendisi için en iyi stratejiyi belirlemesi durumudur. Böylece Nash dengesi oluşmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihsel açıdan çok eskilere dayanan oyun teorisi, 1960 yılından sonra sosyal bilimlerde ve fen gibi diğer bilim alanlarında etkin bir şekilde kendini göstermiştir. Konuyla ilgilenen araştırmacıların katkıları günden güne artış gösterirken 1980 yıllarına kadar ekonomi alanlarında uygulanabileceği inancı az olmuştur. Üstelik olumsuz eleştiriler almıştır. 1980 yılından sonra araştırmacıların önemli katkılarından popüleritesi giderek artan ve günümüzde çeşitli bilim alanlarında yer bulan oyun teorisinin en önemli mimarlarından olan John Nash olmuştur.

Dünyanın en iyi matematikçilerinden biri olarak kabul edilen John Nash, oyun teorisinin yanı sıra diferansiyel geometri ve kısmi diferansiyel alanlarında önemli katkılar yapmıştır. Kendisi iyi bir matematikçi olmasına rağmen 1995 yılında ekonomi alanında kendisine Nobel ödülü kazandırmış “Nash Dengesi” kavramını kazandırmıştır.

Oyun teorisinin gelişimi için üniversitelerde ve gerekli olan araştırma merkezleri kurulmalıdır. Genç araştırmacılar yetiştirilip ülkenin hem ekonomik hem de diğer disiplinler arası etkileşime katkı sağlayacaktır. Oyun teorisinin kurallarını iyi öğrenip çok hareketli bir araştırma alanı oluşturmak uzun dönemde önemli katkılar sağlayacaktır. Oyun teorini gerçekten çalışan bir araç haline getiren etken oyun teorisine olan ilginin sürekli bir ilginin artmasındandır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. ve Bahçe, A. B. (2013). Kamu Tercihi Perspektifinden Oyun Teorisi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 93-117.
- Bayraktar, P. (2016). Oyun Teorisi ve Matematiksel Modelleme İle Küçük Yatırımcı İçin Yatırım Araçlarının Karşılaştırılması. Fırat üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü yüksek lisans tezi. Elazığ
- Çevikkan, N.,(2010). Oyun Teorisi ve Sektörel Bir Uygulama, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Dimand, M.A. ve Dimand, R.W. (1996). The History of Game Theory, Volume 1: From The Beginnings to 1945, Routledge
- Dinler, Z. (2019). Mikro İktisat, Gözden Geçirilmiş 29.Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Dutta, P. K. (2001), Strategies and Games, MIT Press, Third Edition, Cambridge, Massachusetts, U.S.A.
- Elibol, M. (2017). Oyun Teorisi Ve Toplu Pazarlık Stratejileri(Yüksek Lisans tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü).Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ
- Giocoli, N. (2003). Fixing The Point: The Contribution Of Early Game Theory To The Toolbox Of Modern Economics. *Journal of Economic Methodology* 10(1),1-39.

- Gökçe, D. H. (2020). Suç ve İktisat: Oyun Teorisi Yaklaşımı. İstanbul Üniversitesi (Yüksek Lisans Tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü) İktisat Anabilim Dalı. İstanbul
- Leonard, R. (1995). From Parlor Games to Social Science: Von Neumann, Morgenstern, and the Creation of Game Theory, 1928-1994. *Journal of Economic Literature* 33(2), 730-761.
- Munsey, L. (2013). Ekonomi Kitabı, Çevirenler: Yosun Akverdi ve Suphi Nejat Ağırnaslı, Alfa Yayınları, İstanbul
- Şahin, S. ve Ercan, E. R. E. N. (2012). Oyun Teorisinin Gelişimi Ve Günümüz İktisat Paradigmasının Oluşumuna Etkileri. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 265-274.

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF TEACHING SPEAKING SKILLS IN EFL CLASSROOMS

Aseel Saeed Rasheed ALSHAKHSHIR

Selçuk University, Faculty of Arts,

seelshak75@gmail.com – ORCID ID 0009-0006-2061-7157

Abstract:

The aim of this paper is to identify the problems faced by EFL learners in learning English speaking skills and how to overcome these problems. In this paper, the researcher discusses the most common psychological problems that are often faced by English learners when learning English speaking skills namely; the lack of motivation, worrying of making mistakes, and the lack of confidence. The researcher also suggests some solutions, according to previous research, that could be used to overcome these difficulties such as; focusing more on allocating time for speaking, giving rewards to motivate students, using different activities to improve speaking skills, and more strategies discussed in this paper.

Keywords : EFL Learners, English Speaking Skills, Psychological Problems.

1. INTRODUCTION

There are some skills that should be mastered by students in English namely, listening, reading, writing and speaking. Speaking is considered as the most important skill in English communication. Researchers such as Ur (1996); Leong & Ahmadi (2017); and Shteivi & Hamuda (2016) declared that among the four English skills, speaking is considered the most effective and significant skill. Also, Bailey and Savage (1994) state that:

“Speaking in a second language has often been viewed as the most demanding of the four skills”.

In the Arab Region countries, English is used as a foreign language, so that’s why EFL students of these countries still feel difficult in speaking English well in daily life or even inside the classroom. Although, the Arab students have studied English since they are children until they are in the university.

Al- Hosni (2014); and Al-Jamal & Al-Jamal (2014) have discussed why EFL learners have such difficulties speaking English. Their studies showed problems in speaking, because students use their mother tongue in the classroom, the time practicing speaking is limited, vocabulary is lacking, and, there is low proficiency in oral performance.

Therefore, for many EFL learners and teachers, speaking has been generally accepted as one of the most difficult skills to perform. McDonough and Shaw (2003) point out: “As a skill that enables us to produce utterances, when genuinely communicative, speaking is desire-

and purpose-driven, in other words we genuinely want to communicate something to achieve a particular end". The target language is taught to help learners achieve a particular purpose in daily life. The speaking ability of learners should be promoted within this view of language. However, to accomplish this aim some fundamental elements of speaking should be closely considered. By doing so, teachers enrich their students' communicative competencies in the target language. So, in order to enhance their students' speaking skill they should improve their students' grammar, enrich their vocabulary, and manage interactions in terms of who says what, to whom, when, and about what.

In this paper the researcher discussed the most common problems that could face EFL learners when practicing speaking skill and suggested some solutions to overcome these problems or challenges.

2. LITERATURE REVIEW

Speaking is the activity of delivering a message from one person into another by using language. According to Florez (1999), speaking is not only the activity of a process of building meaning by making, getting and understanding information, analyzing the speaking, but also has complex steps because it is about the situation and the condition of speaking, such as the subject of speaking, the speakers' knowledge, the condition of speakers' environment, and the purpose of speaking. Speaking should be practice in daily activities, so it is one of the active skills Nunan (2003) said that speaking should consider about building English sentence structure to get understanding the conversation.

Speaking needs several steps in interaction. Speaking included many skills in order to gain the purpose of speaking, the skills are listening, vocabulary, grammar, and pronunciation. Barras said that (2006) speaking needs some steps in gaining message between speaker and listener.

According to Mazouzi (2013), learning should be based on the equivalence between achieving fluency and accuracy. They are parts of the skill of speaking (Mazouzi, 2013). Fluency means the ability to speak clearly (Hughes, 2002). Fluency is a requirement for learners of a new language. They need to focus on grammar, vocabulary, and pronunciation when speaking a new language (Mazouzi, 2013). At the same time, Hedge (2000) explains that fluency uses suprasegmental features like stress, intonation, producing the sounds clearly, and connecting words and phrases.

To gain accuracy in grammar, learners need to focus on the length and complexity of utterances and clauses. To gain accuracy in vocabulary, they need to choose the suitable vocabulary in each context. Learners are required to use words correctly in their positions. To gain accuracy in pronunciation, learners should produce the sounds correctly, as well as focus on the phonological rules, and be aware of the different sounds of the language. In addition, they need to know the suprasegmental features such as stress, intonation, and pitch, to speak the language easily and effectively (Thornbury, 2005).

Researchers have studied the difficulties of speaking in different regions. In Eastern Asia, a study by Tuan & Mai (2015) discovered what students at Le Thanh Hiem High School in Vietnam encounter, when they speak English. Students faced problems because they do not practice speaking English outside the classroom, they use their mother tongue in English classes, and they lacked motivation to speak English.

In the Middle East, studies such as those of Al Hosni (2014), Al-Jamal and Al Jamal (2014), Keong, Ali and Hameed (2015), and Shteivi and Hamuda (2016) emerged. Al-Jamal & Al- Jamal (2014) studied Jordanian students at six public universities, to discover their difficulties when speaking English. The researcher used a mixed-method, which is a questionnaire distributed into 566 students, and interviewed 64 participants. Jordanian students were found to have a low proficiency in speaking. The reasons are using their mother tongue, large classes, and lack of time.

In Turkish society, a study by Tok (2009) examined the communication difficulties by Turkish EFL learners inside the classroom. The researcher applied his study at the Faculty of Education at Adiyaman University in Turkey. The researcher used a questionnaire on 139 participants. The findings showed that students in Turkey are unwilling to speak English and feel anxiety when using the language. Different research discovered different results. So, in this research, the researcher is going to the reasons behind the difficulties of speaking English in the classroom, and the strategies to overcome such problem among the students.

3. ANALYSIS

It has been mentioned by many researchers that there are some psychological problems which hinder students from practicing their English skills inside the classroom. Each of those factors are explained in detailed by focusing on the reasons behind these challenges and adding some possible solutions to overcome these problems.

The first challenge is fear of making mistakes, as argued by many theorists, fear of making mistakes becomes one of the main factors of students' reluctance to speak in English in the classroom (Tsui in Nunan, 1999; Yi Htwe, 2007; Robby, 2010). The main reason behind this issue is that students are afraid to look foolish or stupid in front of their friends and don't want people to laugh at them when making speaking mistakes. Hieu (2011) and Zang (2006) cited in He and Chen (2010) explain that students feel afraid of the idea of making mistakes as they are worried that their friends will laugh at them and receive negative evaluations from their peers if they make mistakes in speaking English. In terms of possible solutions to overcome students' fear of making mistakes, Zua (2008) gives several suggestions. First, she suggests that emotional bonds between students and teachers should be built. This way, the students are expected to feel comfort with their teacher and believe that the teacher will help them if they make any mistakes. Secondly, Zua further states that the teacher should improve the students' concentration when learning English. This can be done, as she suggests, by creating a supporting learning atmosphere. Finally, the last suggestion is that the teacher should create a harmonious atmosphere that can minimize students' nervousness.

The second problem is lack of confidence. It is commonly understood that students' lack of confidence usually occurs when students realize that their conversation partners have not understood them or when they do not understand other speakers. In this situation, they would rather keep silent while others do talking showing that the students are lack of confidence to communicate. He and Chen (2010) stated the main cause of students' confidence is their low ability in speaking English. And here the student may think that their English language is bad, so the student in this case keeps silent in speaking classes. The other cause according to (Brown, 2001), is the lack of encouragement from the teacher. In this context, many teachers do not think that convincing students that they are able to speak English is important. In fact, giving students encouragement and showing that they will be able to communicate well in English plays a role in students' success of learning. To overcome this problem, Ye Htwe (2007) shares the strategy to build students' confidence. He says that maximizing students' exposure to English is a good way to build the students' confidence. In line with this, Kubo (2009) adds that to build students' confidence to speak English, teachers can provide regular opportunities to practice proper pronunciation and intonation, and to converse freely. Therefore teachers should create a comfortable atmosphere in which learners are encouraged to talk in English and are praised for talking.

The last point to be mentioned in this paper is the lack of motivation. It is pointed out in the literature that motivation is a key to students' learning success (Songsiri 2007). With regard to the issue of motivation in learning, Nunan (1999) stresses that motivation is important to notice in that it can affect students' reluctance to speak in English. In this sense, motivation is a key consideration in determining the preparedness of learners to communicate. Zua (2008) further adds that motivation is an inner energy. She says that no matter what kinds of motivation the learners possess it will enhance their study interest. It has been proven in many studies that students with a strong motivation to succeed can persist in learning and gain better scores than those who have weaker motivation of success showing that building student's motivation to learn is urgent for every teacher. According to Nunan(1999) the causes of the students 'lack of motivation e.g. uninspired teaching, boredom, lack of perceived relevance of materials and lack of knowledge about the goals of the instructional program. These four, as he further says, very often become source of students' motivation. Uninspired teaching, for example, affects students' motivation to learn. In this context, monotonous teaching, in many cases, reduces the students' motivation due to their feeling of boredom. This shows that paying attention to those four factors is vital. In response to the issue of motivation, Babu (2010) argues that lack of motivation in learning causes students' hesitation to speak English in the classroom. He says that the background of this situation is that students are not motivated by the teachers towards the communication in English. In line with what Babu says, Aftat (2008) believes that motivation is a product of good teaching. In his further explanation, Aftat emphasizes that to motivate students to learn well and actively communicate in English, teachers should have passion, creativity and interest in their students. In other words, students' motivation is really influenced by the teachers' teaching performance. Therefore, it is important that teachers also show enthusiasm in their teaching performance. So, to overcome this problem, Aftat (2008) suggests that to encourage students' motivation, teachers should provide

constant encouragement and support as well ask questions that reveal the basis of a students' problems. Doing this is a very important because it promotes the students' feeling of safety and welcome in their learning. Other suggestions to increase students' motivation are shared by Liu and Huang (2010). They say that to overcome students' lack of motivation, teachers can do activities like promoting students' awareness of the importance of English, enhancing students' interest in English, and developing their self-confidence.

4. CONCLUSION

In conclusion, this paper has identified the challenges faced by EFL learners in speaking English, including fear of making mistakes, lack of confidence, and lack of motivation. Strategies to overcome these challenges include creating a supportive and harmonious learning atmosphere, maximizing exposure to English, providing regular opportunities for practice, and promoting students' awareness and interest. By addressing these challenges and implementing these strategies, teachers can help EFL learners improve their speaking skills and become more proficient in English communication.

5. REFERENCES

1. Aftat, M. (2008). *Motivation and genuine learning*. Retrieved from [online] Available: <http://www.englishteacher1.com/motivation.html>.
2. Al Hosni, S. (2014). Speaking difficulties encountered by young EFL learners. *International Journal on Studies in English Language and Literature*, 2(6), 22-30. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/270340628_Speaking_Difficulties_Encountered_by_Young_EFL_Learners
3. Al-Jamal, D. A., & Al-Jamal, G. A. (2014). An investigation of the difficulties faced by EFL undergraduates in speaking English. *English Language Teaching*, 7(1), 19-27. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1075655.pdf>
4. Babu, R. (2010). *Teaching spoken English for non-native students*. Retrieved from problems, solutions, and techniques: <http://www.eltweekly.com-articles-teaching-spoken-english-for-non-native-students-problems-solutions-and-techniques-by-a-ramesh-babu>
5. Bailey, K. M., & Savage, L. (1994). *New ways in teaching speaking*. Alexandria, VA: Teachers of English to Speakers of Other Languages.
6. Brown, H.D. (2001). *Teaching by Principles. An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
7. Florez, M. A. (1999). *Improving Adult English Language Learners' Speaking Skills*. ERIC Digest. (ERIC Document)

8. He, Summer X., & Chen, Amanda J.Y. (2010). *How to improve spoken English*. Retrieved July 15,2011, From <http://sites.google.com/site/languagejournal/Home/how-to-improve-spoken-English>
9. Hedge, T. (2000). *Teaching and Learning in the Language Classroom*. Oxford: Oxford University Press.
10. Hieu, T. (2011), *Students Lack Confidence To Use English*. Retrieved July15, 2011, From :[http://vietnamnews.vnagency.com.vn/Talk Around-town/212262/Students-lack-confidence-to-use-English.html](http://vietnamnews.vnagency.com.vn/Talk-Around-town/212262/Students-lack-confidence-to-use-English.html)
11. Kubo, M. (2009). *Extensive Pair Taping For College Students In Japan: Action Research In Confidence And Fluency Building*. Retrieved from: <http://accentsasia.org/3-1/kubo.pdf>
12. Leong, L., M. & Ahmadi, S., M. (2017). An Analysis of Factors Influencing Learners' English Speaking Skill. *International Journal of Research in English Education*, 2(1), 34-41. Retrieved from: <http://ijreeonline.com/article-1-38-en.pdf>
13. Liu, M., & Huang, W. (2010). *An Exploration of Foreign Language Anxiety and English Learning Motivation*. Education Research International, Volume 2011, Article ID 493167.
14. Mazouzi, S. (2013). *Analysis of Some Factors Affecting Learners' Oral Performance. A Case Study: 3rd Year Pupils of Menaa's Middle Schools*. M. A. Dissertation, Department of Foreign Languages, English Division, Faculty of Letters and Languages, Mohamed Khider University of Biskra, People's Democratic Republic of Algeria.
15. McDonough, J., & Shaw, C. (2003). *Materials and Methods in ELT: A Teacher's Guide* (2nd ed.). Oxford: Blackwell Publishing. [unication%2520Problems-3077.pdf%26act%3Dbook&usg=AOvVaw023Pn5P7hUyrTcmKpBiqJ](http://www.researchpublish.com/download.php?file=communication%2520Problems-3077.pdf%26act%3Dbook&usg=AOvVaw023Pn5P7hUyrTcmKpBiqJ)
16. Nunan, D. (1999). *Second Language Teaching & Learning*. USA. Heinle&Heinle Publisher.
17. Robby, S. (2010). *Conquer your fear of making mistakes when speaking English*.<http://englishharmony.com/conquer-fear-of-making-mistakes-when-speaking-English>.
18. Shteiwi, A., A. &Hamuda., M., A. (2016). Oral communication Problems Encountering English Major Students: Causes & Remedies. *International Journal of Social Science and Humanities* 4(2), 19-26. Retrieved from: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjcpqRyebkAhXPblAKHbphBuQQFjAAegQIABAC&url=http%3A%2F%2Fwww.researchpublish.com%2Fdownload.php%3Ffile%3DORal%2520communication%2520Problems3077.pdf%26act%3Dbook&usg=AOvVaw023Pn5P7hUyrTcmKpBiqJ>
19. Tok, H. (2009). EFL learners' communication obstacles. *Electronic Journal of Social Sciences*, 8(29), 84-100. Retrieved from: <http://eds.b.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=5150db9d-8cf9-4f0d-a2a4-8a6340e402ee%40pdc-v-sessmgr06>

20. Tuan, N. H., & Mai, T. N. (2015). *Factors Affecting Students' Speaking Performance at LE Thanh Hien High School*. *Asian Journal of Educational Research*, 3(2), 8-23. Retrieved from:
<https://pdfs.semanticscholar.org/b3e1/ad026cd9700c479cb143934b4ce0cf985ad4.pdf>
21. Ur, P. (1996). *A course in language teaching: Practice and theory*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
22. Yi Htwe, Y. (2007). *Shyness Main Obstacle to Learning English*. Retrieved on of 2th December, 2018 from: <http://no371/n010.html>
23. Zua, L. (2008). *Exploring the affective factors influencing teaching of spoken English*. Retrieved February 19, 2011, From:
<http://okarticle.com/html/Thesis/20080104/26.html>

WHERE DOES EDUCATION INTERSECT WITH EMIGRATION: ALBANIAN UNIVERSITY YOUTH STUDY CASE

Ph.D. MERLINA KOSENI (POGRAZHA)

Faculty of Education
University of 'Aleksander Moisiu' Durres (UAMD), Albania
E-mail address: merlinapograzha@uamd.edu.al
<https://orcid.org/0009-0009-5664-3455>

Ph.D. MATILDA LIKAJ

Faculty of Education
University of 'Aleksander Moisiu' Durres (UAMD), Albania
E-mail address: matildalikaj@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3471-3036>

ABSTRACT

In the rhetoric of Albanian political and mediatic speech nowadays, current emigration flows of high-skill workers, are defined as the youth cultural productivity, a new trend of youth desire to change lifestyles. In Albania, the 'cultural productivity' and the desire of university youth to emigrate, is as personal as a social choice, because of the multi-dimensions of the social, cultural, political, and economic current situation state situation. University youth get international skills and knowledge and specialise in universities with internationalised scope there in Albania, and are prepared for the global market. In case the home country could not offer better opportunities, to get better working conditions, a more successful career, a satisfactory salary, health insurance, better health services, a secure retirement in the future and current better conditions of life, university-educated youth decide to emigrate. In this context, international 'brain' movements have gained momentum in recent years and are reflected in Albania in the last few years.

To get a deep understanding, the research is based on an analysis of two main pillars of the intersection of education and emigration, by measurement of the opinions of youth. Firstly, it is about the tendency to emigrate, the education in university that prepares them as highly skilled workers for global trades (due to curricula and internationalisation policies). Secondly, university youth (bachelor and master programs), as a potential dynamic group to emigrate as high-skill workers and form the drain of this workforce in the national labour market. The research study hypothesis is about university education's effect on powering the attention to emigrate, by the internationalization of the skills and academic knowledge gained during the education process in universities strengthens the—decision-making to emigrate. The methodology of study is based on the national-level research, of university youth in Albania, to understand the intersection of education as the push factor of emigration.

Keywords: *Education; Emigration; Albania; University Youth*

Introduction

After the fall of the communist regime (1990), no longer than the last few years ago, Albania as a country, sent huge emigration flows of a labour force all over the world, especially in Western countries. For the first time in post-communist history, during 2020-2023, the direction and the trend of emigration flows changed from low-skill to high-skill workers.

Cultural productivity of youth movement trends generally occurs in developed countries, with the attention of knowing a different and attractive lifestyle and wondering for global equality as better political conditions (not for maintenance of basic needs and economic conditions). In Albania, the desire of university youth to emigrate, is as personal as a social choice, because of the multi-dimensions of the social, cultural, political, and economic current situation, discussed as follows. 'Bourdieu emphasized that formal education institutions are the basis of cultural productivity and the formation of society's social and cultural capital (Lilla, 2004). The cultural productivity of forming the new flows of emigration depends on individuals, who are skills workers (or university students as potentially near future high-skill workers), who gained an internationalized education and are prepared for the internationalized labour market, to get better economic conditions, which Albania could not afford. The gap of interactions, intersections, and collaboration of main institutions, such as the triangle of education institutions (universities in this case), economic institutions (political bodies), and policymaker institutions, influences the poor political rhetoric of the identified factors of the drain of high-skill workers as university youth, as cultural productivity, not as concern phenomenon for Albanian society and state.

One of the main properties of the 21st century, which is also called the 'information age', is the educated brainpower equipped with the knowledge, to use in the international labour market. 'The wealth indicator of many countries is now measured by the value they give to science and education rather than their resources, labour potential, or industrialization rates. For this reason, 'brain power' is a serious investment for the country to produce, develop and move forward. The concept of brain drain means the international transfer of resources in the form of human capital, rather it refers to the migration flow of highly educated and intelligent individuals from developing countries to developed countries (Docquier & Rapoport, 2006). University youth get international skills and knowledge and specialise in universities with internationalized scope in their home country, usually have attention to live in countries that offer better opportunities, to get better working conditions, a more successful career, a satisfactory salary, health insurance, better health services, a secure retirement in the future and current

better conditions of life. To get these opportunities, Western European countries allocate the largest share of their budgets to hiring foreign high-skill workers through developing young minds. In this context, international ‘brain’ movements have gained momentum in recent years and are reflected in Albania in the last few years. According to this point of view, individual decisions to emigrate are formed as a rational result of the individuals themselves, and the consequences of the comparison of the present economic, social, and political situation of their incomes with the benefits and material goods that they can provide during the process of emigration

The hypothesis of this research is based on the social and political situation, which reflects on the powering of fears and securities for the future of youth, and the internationalization of the skills and academic knowledge gained during the education process in universities strengthens the decision-making to emigrate. It is empowered by the research questions based on the main concepts and evaluated as the main variable of the study, such as education as a trampoline to emigrate as high-skill workers, the perceptions of youth about the current political, economic, and social situation as push factors, and the actual emigration potential situation of university students as the ‘high skill workers drainers’ of the near future. The study sample is 200 university students (in bachelor and master programs), of the faculty of education, at the University of Aleksander Moisiu Durrës (UAMD) in Albania. Youth as the most dynamic group is the main group that forms the trajectory of new trends in emigration in Albanian society and causes the ‘drain’ of high-skill workers. Three main concepts of the study, such as education, emigration, and social policies, all attend to offer a better life to the youth. Paradoxically, in social life, youth search for a better life in other countries (by emigration as high-skill workers).

Intersection of Education with Emigration

As a consequence of the deterioration of the relationship between education and society, the reinterpretation of education as a service company in society, as a marketplace for the future, is becoming the dominant one taking over from the traditional emphasis on academic self-steering of students. Two functions of formal education exist in institutions (universities). First, to prepare social actors for employment and to be generally productive citizens (high-skill workers) and to help them socialize to become ‘good citizens. Secondly, formal education contributes to individual personality formation of dispositions, that are necessary for successful participation in social everyday life, and prepared to suit the specific social roles

and experiences that accompany each person's expected social position. Both of the functions are for the better lives of youth and society.

When considered in the context of education, migration mobility has effects on the education systems and policies of the countries in terms of the opportunities it creates. Because good management of the internationalization of universities (by agreement of exchanges, curricula development and unification, the requirement of usage of European languages at an academic level, exchange programs, getting prepared for the international labour market same as other students in European universities, etc.), which have the potential to provide new human resources and human capital. The paradox of the triangle education-economy-emigration, which is all for a better life, reflects due to the current situation in Albania. 'Education (in this case universities), as institutions with international scope (due to education politics) prepares youth as high-skill workers for future life' (Academic discussion in Albanian Ministry of Education, 2023). On the other hand, the dynamics of globalization and internationalization, the increase in the level of attention and desire to search for better conditions due to education, and technological advances (especially the internet). 'This made individuals more conscious and demanding, thus increasing their expectations to work in a better environment (technologically and administratively)' (Barış & McLeod, 2000). This coercion may promote the migration potential of university youth as near-future high-skill workers. 'International agreements to reduce trade barriers across borders have led to the emergence of new legal frameworks governing the production and international movement of high-skill workers. Factors such as the development of common educational standards, mutual recognition or harmonization of professional qualifications between countries and the liberalization of processes that allow professionals to work have emerged as prerequisites for the creation of effective regional markets like the EU (Skar, 2001).

Emigration follows a characteristic trajectory, moving from place to place with low incomes, towards those countries with high incomes. According to Martin and Taylor, this process is identified as the neoclassical theory of emigration with a 'U-shaped trajectory (Martin & Taylor, 1996). According to this perspective, individual decisions to emigrate are formed as a rational result of the individuals themselves, which were triggered by the comparison of the present situation of income earnings, with the benefits and material goods that they can provide by the process of migration. The neoclassical theory of migration and education as a formal institution forms highly controversial discussions and paradigms, because, both of them are formed on the concept of a better life, but enlightens extremely different the

process of emigration of youth as the high-skill workers prepared in the universities for the international labour market. To ‘a better life’ for youth and Albanian society, the prevention of the drain depends on social and political policies, to offer better conditions and keep them in the national trade market, with high incomes. A national economic and political system is needed to be sensitive to the reality of current emigration.

Albanian University Youth Potential Of Emigration Flows

The understanding of youth as a social category is a main indicator of the topic to carry out the analysis in this research article. The research article analyzes the university youth, as a potential group to emigrate as high-skill workers. In general, youth face higher levels of unemployment than adults. Because unemployment is less shocking to the results for the group of unemployed youth than it is for adults. The main issue to consider in this case is the period of unemployment. The longer the period of unemployment, the deeper and more devastating the impact of the negative consequences of unemployment and the formation of emigration desire and attention. The problem of unemployment of youth in Albania has become a strong structural element in the economy and the new emigration flows. Unemployment rates are extremely important to an economy's performance, strength, fragility, and efficiency. It is worth mentioning that the unemployment situation in Albania has become structural, and polarized according to the high and low incomes. Especially, youth, who do not participate in the labour force because they are discouraged, or disadvantaged group, problems faced by young people in the transition from education to work, and problems arising from poverty, underemployment, and working conditions of young people that work are among the most important issues to be analyzed. All these factors influence as push factors of emigration of young people, from Albania. ‘Emigration from Albania is mainly motivated by economic reasons (unemployment and the effort for better living conditions), although other considerations have come to the fore. Two categories of the population, young people and women find the situation in the country's labor market particularly difficult’ (Strategjia Kombëtare për Migracionin the Plani i Veprimit, 2023). This trend has changed in the last few years, due to the economic crisis, the current political and social situation, and the preparation of skills and knowledge for the labour market in universities (public or private) with an international scope. The new trend of emigration flow, is high-skilled workers, university graduates, and university students. ‘Anticipating the future needs of the labour market is essential to address the challenges related to the rapid decline of the population due to the low

birth rate, accompanied by steady emigrant flows from Albania. This analysis will make it possible for the national labour market not to suffer major challenges, but also to maintain a good social security system' (Strategjia Kombëtare për Migracionin the Plani i Veprimit, 2023). Despite this rhetoric of national social policies and strategies, the current situation is not the same (see the data analysis follow). Albanian society still faces a huge gap in the expectations of different age groups, social practices and strategies, and policies. The theoretical perspective of the strategies and policies to prevent the flow of emigration of youth, as the 'brain drain' of society, most of the time does not match with the social practice reality. This happens because of the lack of attention to studying the 'university youth' as a potential group of 'brain gaining and high skill workers', to measure opinions about the desire to leave Albania, and identification of the pushing factors (social, political, and economic current situation and the faith on social institutions, public institution, politics, government, etc.). Weak national social policies and strong international policies on empowering youth to get employment and have better opportunities, influence the attention and desire of youth as high-skill workers, to get a better life in other countries, by emigration. In the following part, the study will analyze the potential desire and attention of youth, to emigrate, by identification of what universities offer and pushing factors of current social reality.

Methodology

The conceptual framework of the study is based on an emergency of research of new trends of emigration flows, of Albanian youth, during the last few years (2020-2023), after the pandemic period. The factors affecting emigration flows contain multi-dimensions. 'According to findings of the most prominent migration studies, young, educated, and economically active residents of a country are the most mobile group to emigrate (Castles & Miller, 2003). The current emigration flows, in Albania, have on the focus, emigration of youth as high-skill workers. Getting a deep analysis of the understanding of education and emigration intersection is an emergency. The emergency of this research academic study makes possible, the identification and reflection on push factors, a deep understanding of the current social, political, and economic situation, and the review of the lack of public and political institutions policies to prevent brain drain from Albania.

Problem

The design of the research is based on a theoretical perspective on the three main pillars, the missing interrelation and collaboration of education, emigration, and social policies to prevent

the emigration of high-skill workers and university graduate students. To get a clear understanding, the research is based on an analysis of three main pillars (education, emigration, and policies) by measurement of the opinions of youth.

Aim of Study

The study's conceptual framework aims to better understand the intersection of education and emigration due to the research on the causing of push factors of new current trends of emigration flows on Albanian university students' youth perceptions, as a dynamic group, of the formation of new trajectories of emigration.

Hypothesis

The research study hypothesis is about the social and political current situation, reflects on the powering of fears for the future youth, and the internationalization of the skills and academic knowledge gained during the education process in universities strengthens the–decision-making to emigrate, and shows the intersection of education and emigration.

Population and Sample

The research is completed in one of the most important internationalized faculty of education, the public University of Aleksander 'Moisiu Durres' (UAMD), in Albania (see academic activities and agreement on the official page). It was considered reasonable to select 230 from the 2300 total students, of the Faculty of Education, randomly selected in different departments and program levels. The data collection occurred in January and February 2023. The availability of questionnaires belongs to 200 students, 120 master's and 80 bachelor programs level, 155 female and 45 male students, age group between 18 and 30 years old.

Methodo Approach

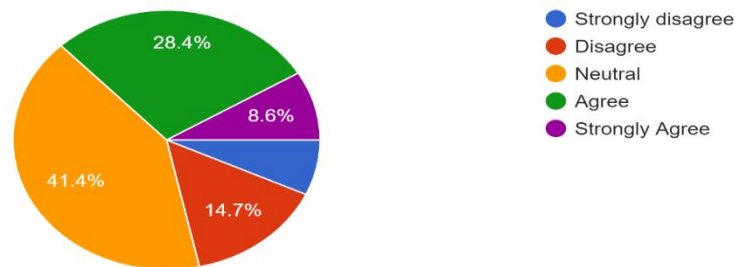
This is an empirical research study, based on field research. The method used in this study occurred as a combination of the formulation of the theoretical framework and the application of the quantitative approach (by field research with surveys), which are very applicable in contemporary social and education sciences in the research field.

Results Analysis

Regarding the research article, university youth, potentially highly skilled workers for the near future, as pushing factors to emigrate are insecurity, not believing in state and political bodies, and feeling unsatisfied with the current economic and political situation. The insecurity comes as the result of the actual situation influencing the fear of the future. This issue is found in the

data analysis on the subtitling of perceptions of the current economic and political situation as push factors (charts 1-7).

Chart 1: How strongly do you agree with insecurity and hopelessness affected my desire and intention to emigrate

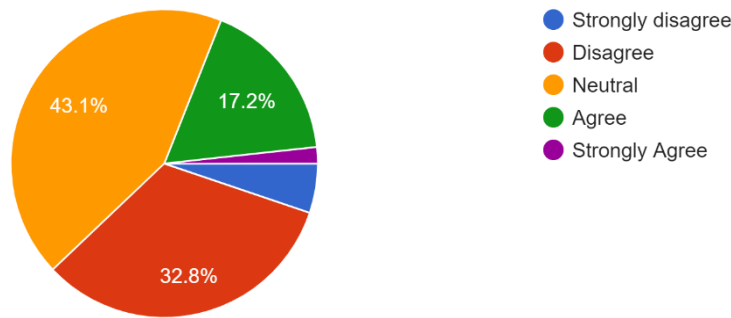

The feeling of insecurity and hopelessness is the most important indicator of push factors of emigration, for human beings. Regarding this part of the study, questions about the current social, political, and economic situation, are linked to the increasing feeling of being insecure and hopeless for the future.

As shown in chart 1, the highest distribution of the responders is on the being neutral (41,4 % or 83 of the responders) in agreeing with the statement that insecurity and hopelessness affected their desire and intention to emigrate. 28,4 % or 57 of the responders, agree with the statement that insecurity and hopelessness affected their desire and intention to emigrate. 8,6% or 17 of the responders, strongly agree with the statement that insecurity and hopelessness affected their desire and intention to emigrate.

14,7 % or 29 of the responders and 6,9 % or 14 of the responders disagree and strongly disagree with the statement that insecurity and hopelessness affected their desire and intention to emigrate.

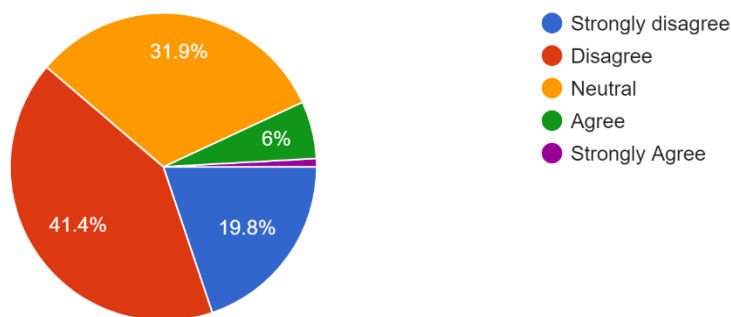
Chart 2: How strongly do you agree to believe in Police

As shown in Chart 2, the highest distribution of the responders is on the being neutral (43,1 % or 82 of the responders) with the statement that is agreed to believe in the police.

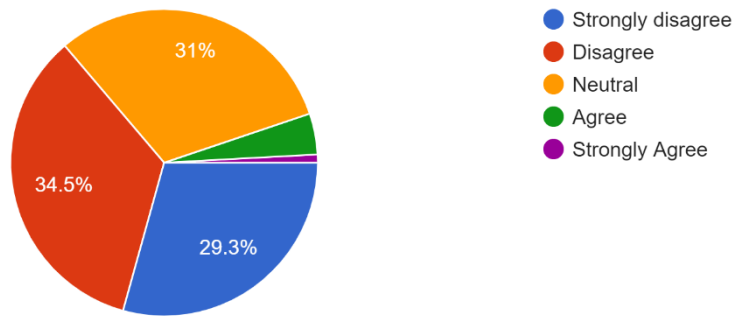
32,8 % or 66 of the respondents, do not agree with believing in the police. Another higher percentage strongly disagrees with believing in police (5,2 % or 11 of the responders). This is a strong indicator of the increasing insecurity and hopelessness of university youth, in Albania.

Chart 3: How strongly do you agree to believe in the Judiciary System

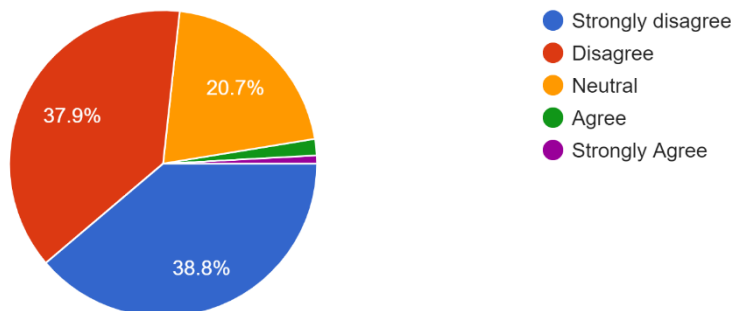
As shown in chart 3, the highest distribution of the respondents is on the being disagree (41,4% or 83 of the respondents) and strongly disagree (19,8 % or 40 of the responders) with the statement that they believe in the judiciary system. This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement of agreeing to believe in the judiciary system (31,9 or 64 of the responders). Just a few students responded that they agreed (6 % or 12 of the responders) and strongly agreed (0,9 % or 2 of the responders). to the statement on agreeing to believe in the judiciary system in Albania.

Chart 4: How strongly do you agree to believe in Government

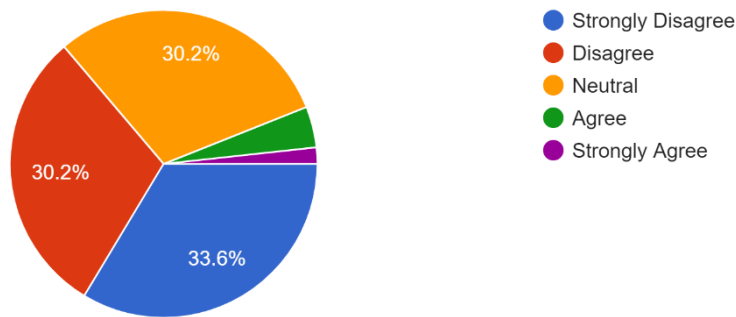
As shown in chart 4, the highest distribution of the respondents is on the being disagree (34,5 % or 69 of the respondents) and strongly disagree (29,3 % or 58 of the responders) with the statement that they believe in the government. This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement of agreeing to believe in the government (31 % or 62 of the responders). Just a few students responded that they agreed (4,3 % or 9 of the responders) and strongly agreed (0,9 % or 2 of the responders). to the statement on agreeing to believe in the government in Albania.

Chart 5: How strongly do you agree to believe in Political Parties

As shown in Chart 5, the highest distribution of the respondents is on the being strongly disagree (38,8 % or 78 of the respondents) and disagree (37,9 % or 75 of the responders) with the statement that they believe in the political parties. This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement of agreeing to believe in political parties (20,7 % or 41 of the responders). Just a few students responded that they agreed (1,7 % or 3 of the responders) and strongly agreed (0,9 % or 2 of the responders). to the statement on agreeing to believe in the political parties in Albania.

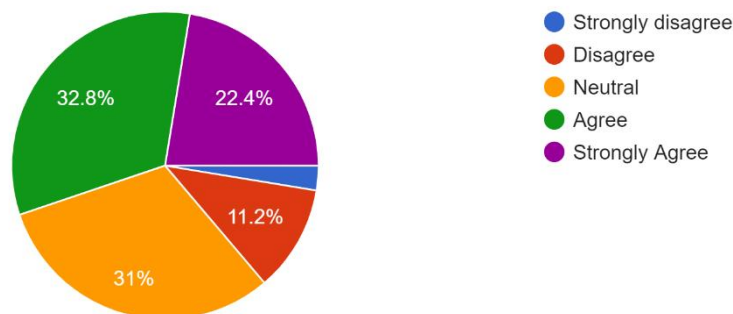
Chart 6: How strongly do you agree to believe in the Fairness of Elections

As shown in chart 6, the highest distribution of the respondents is on the being strongly disagree (33,6 % or 67 of the respondents) and disagree (30,2 % or 60 of the responders) with the statement that they believe in the fairness of elections. This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement of agreeing to believe in the fairness of elections (30,2 % or 60 of the responders).

Just a few students responded that they agreed (1,7 % or 3 of the responders) and strongly agreed (1,7 % or 3 of the responders). to the statement on agreeing to believe in the fairness of elections in Albania.

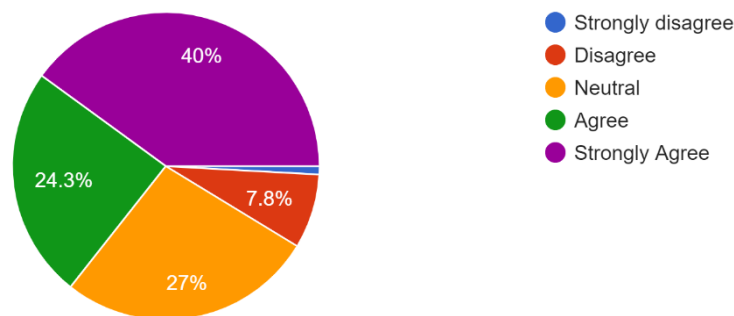
Chart 7: How strongly do you agree with: Economic Crise Affected My Desire And Intention To Emigrate

The question about the being agree with the statement that the economic crisis affected students' desire and intention to emigrate, is formulated to measure if the economic situation is the primary pushing factor of youth emigration. As shown in chart 7, among responders agreeing (32,8 % or 66 of the responders) and neutral (31% or 62 of the responders) with this statement, do not have many changes. This shows that the economic conditions are not the only primary pushing factors of youth from Albania as their home country. The insecurities of youth, as the pushing factors, are not just economic crisis, but the current political and cultural anomie situation, where is Albania in nowadays.

For this reason, most of the surveyed university students are willing and have the attention to leave their home country, Albania. The variables related to this statement are distributed in the data analysis of charts (charts 8-16). The next following charts (8-16), are related to the push factors of emigration of Albanian youth from their home country. These questions are distributed in the survey, but the usage indicators such as feelings of insecurity, hopelessness, lack of stability (in a multidimensional perspective of economic, social, and political conditions), and lack of insecurity, are used to measure the potential desire and attention of university youth to emigrate. In case of better conditions, due to these dimensions, prevent the desire of youth to emigrate.

Chart 8: How strongly do you agree with: I Want to Have Sense of Stability and Perspective in my Home Country (to not Emigrate)

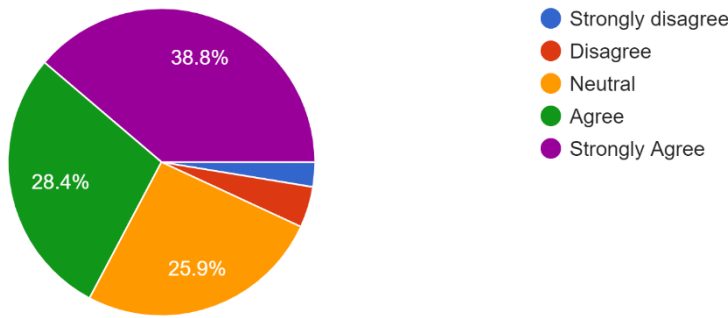

As shown in chart 8, the highest distribution of the respondents is on the being strongly agree (40 % or 80 of the respondents) and agree (24,3 % or 43 of the responders) with the statement that they want to have a sense of stability and perspective in Albania, not to emigrate.

This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement agreeing with the statement that they want to have a sense of stability and perspective in Albania, not to emigrate (27 % or 54 of the responders).

Just a few students responded that disagreeing (7,8 % or 16 of the respondents) and strongly disagreed (0,9 % or 2 of the responders) with the statement that they want to have a sense of stability and perspective in Albania, not to emigrate.

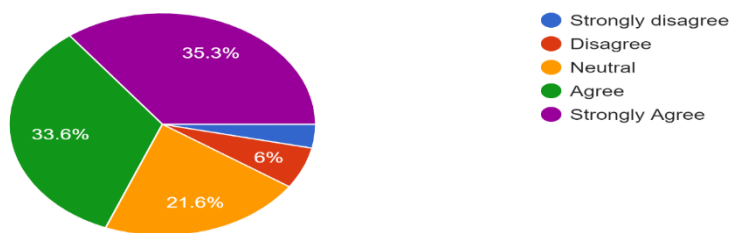
Chart 9: How strongly do you agree with: I Want to Have Access to Better Public Services in My Home Country (to not Emigrate)

As shown in chart 9, the question measures the pushing factor of emigration as the of not having a good public service. The desire to have better public service in Albania influences the desire not to emigrate to EU countries (that offer this issue). The highest distribution of the respondents is on the being strongly agree (38,8 % or 78 of the respondents) and agree (28,4 % or 56 of the responders) with the statement that agreeing with having access to better public services in my home country will influence students not to emigrate. This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement of (25,9 % or 52 of the responders.) with the statement that agreeing with having access to better public services in my home country will influence students not to emigrate.

Just a few students responded that they disagreed (4,3 % or 9 of the responders) and strongly disagreed (2,6 % or 5 of the responders). to with the statement that agreeing with having access to better public services in my home country will influence students not to emigrate.

Chart 10: How strongly do you agree with I Need to Access Better Health Care Services Due to My Health Condition/Disability (to not Emigrate)

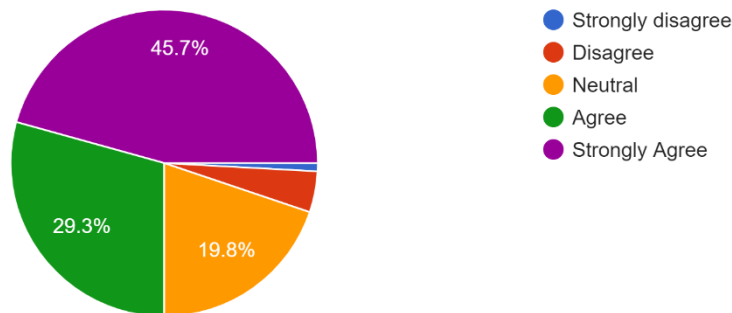

As shown in chart 10, the highest distribution of the respondents is on the being strongly agree (35,3 % or 71 of the respondents) and agree (33,6 % or 67 of the responders) with the statement that they need access to better health care services due to my health condition/disability in Albania, not to emigrate.

This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement of agreeing that they need to access better health care services due to their health condition/disability in Albania, not to emigrate (21,6 % or 43 of the responders).

Just a few students responded that disagreeing (6 % or 12 of the responders) and strongly disagreed (3,4 % or 7 of the responders) with the statement agreeing that they need access to better health care services due to my health condition/disability in Albania, not to emigrate.

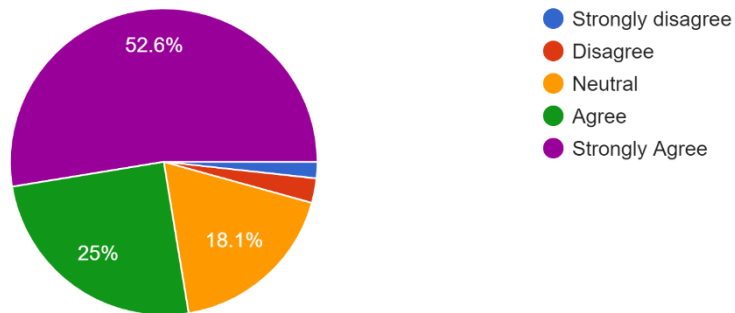
Chart 11: How strongly do you agree with I Want to Find a Job That is Appropriate to My Level of Qualification and My Profession (to not Emigrate)

As shown in chart 11, the highest distribution of the respondents is on the being strongly agree (45,7 % or 90 of the respondents) and agree (29,3 % or 59 of the responders) with the statement they want to find a job that is appropriate to my level of qualification and my profession in Albania, not to emigrate. This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement of agreeing that they need to access better health care services due to their health condition/disability in Albania, not to emigrate (19,8 % or 40 of the responders).

Just a few students responded that disagreeing (4,3 % or 9 of the responders) and strongly disagreed (0,9 % or 2 of the responders) with the statement agreeing that they need access to better health care services due to my health condition/disability in Albania, not to emigrate.

Chart 12: How strongly do you agree with I Want to Live in a Safe Environment Where No One Will Discriminate or Violate My Rights (to not Emigrate)

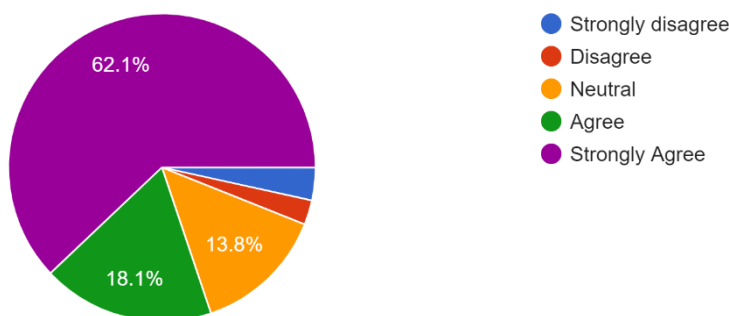

As shown in chart 12, the highest distribution of the respondents is on the being strongly agree (52,6 % or 105 of the respondents) and agree (25 % or 50 of the responders) with the statement they want to live in a safe environment where no one will discriminate or violate their rights in Albania, not to emigrate.

This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement of agreeing that they want to live in a safe environment where no one will discriminate against or violate their rights in Albania, not to emigrate (18,1 % or 37 of the responders).

Just a few students responded that disagreeing (2,6 % or 5 of the responders) and strongly disagreed (1,7 % or 3 of the responders) with the statement of agreeing that they want to live in a safe environment where no one will discriminate or violate their rights in Albania, not to emigrate.

Chart 13: How strongly do you agree I Want to Live in a Less Corrupted Society

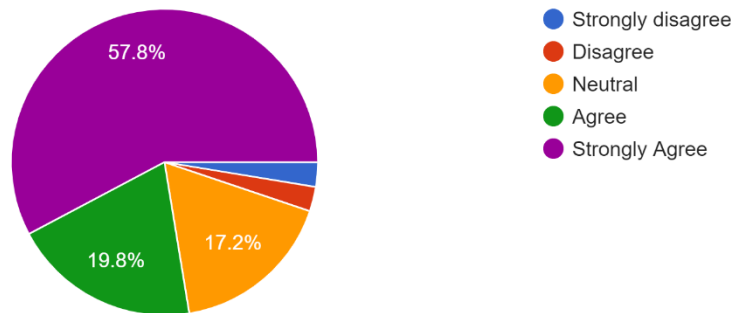

As shown in chart 13, the highest distribution of the respondents is on the being strongly agree (62,1 % or 124 of the respondents) and agree (18,1 % or 36 of the responders) with the statement they want to live in a less corrupted society in Albania, not to emigrate.

This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement of agreeing that they want to live in a less corrupted society in Albania, not to emigrate (13,8 % or 28 of the responders).

Just a few students responded that disagreeing (3,4 % or 7 of the respondents) and strongly disagreed (2,6 % or 5 of the responders) with the statement agreeing that they want to live in a less corrupt society in Albania, not to emigrate.

Chart 14: How strongly do you agree I Want to Live in a More Economically and Politically Stable Society

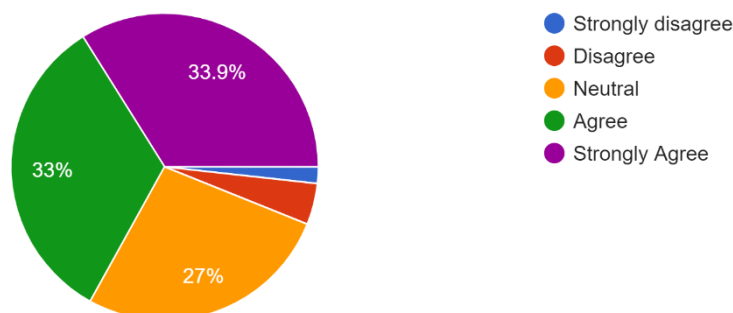

As shown in chart 14, the highest distribution of the respondents is on the being strongly agree (57,8 % or 116 of the respondents) and agree (19,8 % or 39 of the responders) with the statement want to live in a more economically and politically stable society in Albania, not to emigrate.

This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement of agreeing that want to live in a more economically and politically stable society in Albania, not to emigrate (17,2 % or 35 of the responders).

Just a few students responded that disagreeing (2,6 % or 5 of the respondents) and strongly disagreed (2,6 % or 5 of the responders) with the statement agreeing that want to live in a more economically and politically stable society in Albania, not emigrate

Chart 15: How strongly do you agree with: I Want to Have the Stability of Employment Over Salary Level

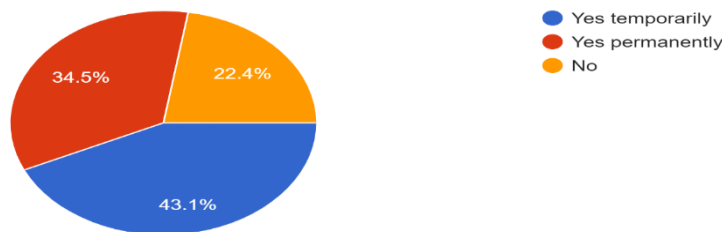

As shown in chart 15, the highest distribution of the respondents is on the being strongly agree (33,9 % or 68 of the responders) and agree (33 % or 66 of the responders) with the statement want to have the stability of employment over salary level in Albania, not to emigrate.

This statement is followed by another high distribution of being neutral with the statement of agreeing that want to have the stability of employment over salary level in Albania, not to emigrate (27 % or 54 of the responders).

Just a few students responded that they disagreed (4,3 % or 9 of the respondents) and strongly disagreed (1,7 % or 3 of the respondents) with the statement agreeing that want to have the stability of employment over salary level in Albania, not to emigrate.

Chart 16: During the past 12 months, did you think about leaving/moving from Albania to a developed country, either temporarily or permanently?

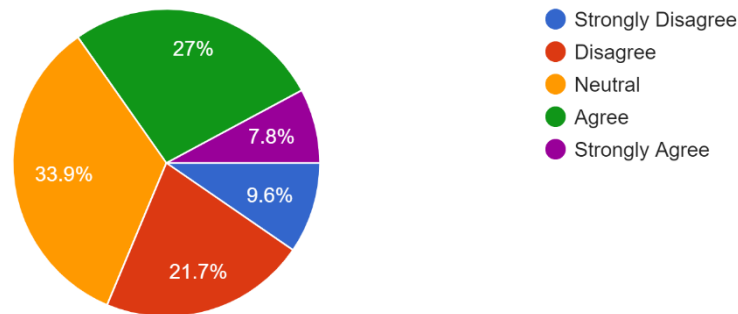

As shown in chart 16, the highest distribution of the respondents during the past 12 months, they think about leaving/moving from Albania to a developed country, temporarily (43,1% or 86 of the respondents) and permanently (34,5% or 69 the respondents).

Just a few students responded that during the past 12 months, they did not think about leaving/moving from Albania to another developed country (22,4% or 44 of the respondents).

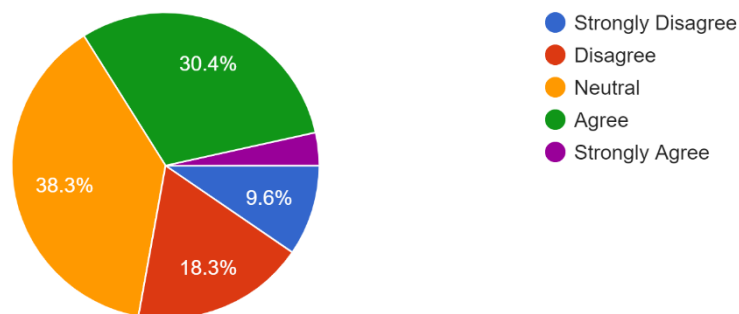
An important variable to be mentioned in this study is the university internationalized education, as a trampoline for emigration. The knowledge and skills prepare university students to get easy in the international labour market as high-skill workers (charts 17-21).

Chart 17: How strongly do you agree with: Education in university prepares students to get a job in the future

As shown in chart 17, 33.9 %, or 67 of the respondents of the study sample group, responded that are neutral and agree that education at university prepares students to get a new job in the future. The other high percentage 27 % or 54 of the responders that are agreed that being satisfied with education in university prepares students to get new jobs in the future. 7,8 % or 16 of the responders strongly agree with the statement that university prepares students to get jobs in the future. 21,7 % or 43 of the respondents, strongly disagree with the statement that the university prepares students for the future, Only 9,6 %, or 20 of the respondents disagree with the university preparing students to get jobs in the future.

Chart 18: How strongly do you agree with: Education in university equips students with the necessary skills and competencies for living and working in this century (critical thinking, problem-solving, decision-making, digital research, and literacy, etc.)

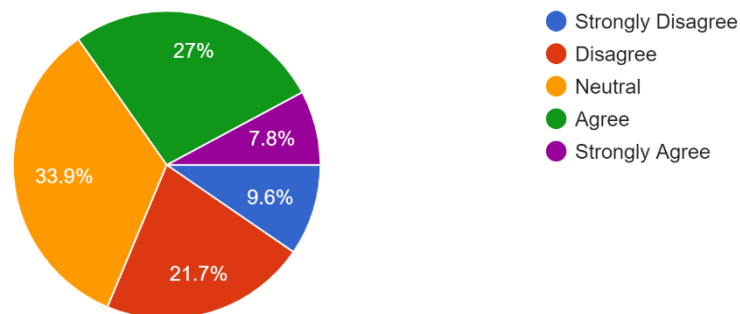

38,3 %, or 77 of the respondents of the study sample group, responded that are neutral on the statement that education in university equips students with the necessary skills and competencies for living and working in this century (critical thinking, problem-solving, decision-making, digital research, and literacy, etc.). The other high percentage 30.4 % or 60 of the responders that are agreed with the statement that education in university equips students with the necessary skills and competencies for living and working in this century (critical

thinking, problem-solving, decision-making, digital research, and literacy, etc.). 3,5 % or 7 of the responders strongly agree with this statement.

18,3 % or 37 of the respondents disagree with the statement that the on the statement that education at university equips students with the necessary skills and competencies for living and working in this century (critical thinking, problem-solving, decision-making, digital research, literacy, etc.). Only 9,6 % or 19 of the respondents strongly disagree with the statement that education in university equips students with the necessary skills and competencies for living and working in this century (critical thinking, problem-solving, decision-making, digital research, literacy, etc.).

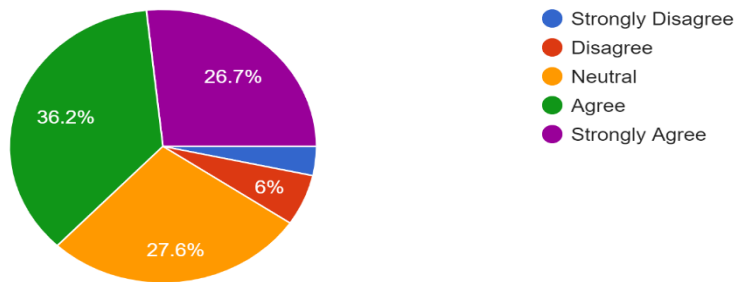
Chart 19: How strongly do you agree with: Education in universities prepares students with knowledge and skills, to even work in the global market

As shown in chart 19, 33.9 %, or 68 of the respondents of the study sample group, responded that are neutral and agree that education in universities prepares students with knowledge and skills, to even work in the global market. The other high percentage 27 % or 54 of the responders that are agreed that education in universities prepares students with knowledge and skills, to even work in the global market. 7,8 % or 16 of the respondents strongly agree with the statement that education in universities prepares students with knowledge and skills, to even work in the global market.

21,7 % or 43 of the respondents, strongly disagree that education in universities prepares students with the knowledge and skills, to even work in the global market. Only 9,6 %, or 19 of the respondents disagree that education in universities prepares students with the knowledge and skills, to even work in the global market.

Chart 20: Students feel insecure due to their low income after graduation.

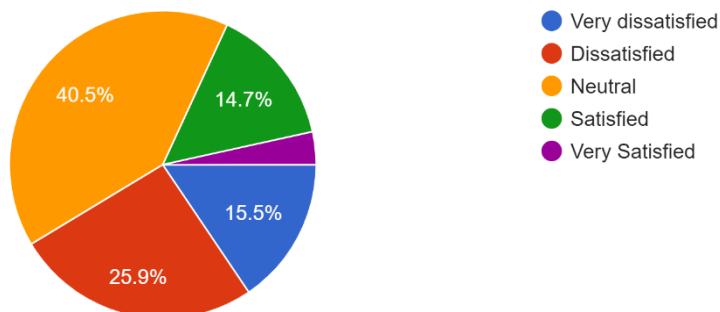

As shown in chart 20, the highest distribution of the responders is on the being agree (36,2 % or 72 of the responders) and strongly agree (26,7 % or 53 of the responders) that students feel insecure due to their low income after graduation.

27,6 %, or 56 of the respondents of the study sample group, responded that are neutral on the statement that students feel insecure due to their low income after graduation.

Only, 6 % or 12 of the respondents, disagree with the statement that students feel insecure due to their low income after graduation. And 3,4 %, or 7 of the respondents strongly disagree with the statement that students feel insecure due to their low income after graduation.

Chart 21: How satisfied are you with the educational system or the schools

As shown in chart 21, the highest distribution of the responders is on the being neutral(40,5 % or 81 of the responders) on the evaluation of satisfaction due to the education system or schools in Albania.

25,9 % or 52 of the responders and 15,5 % or 31 of the responders are dissatisfied and very satisfied with the education system or schools in Albania. 14,7 % or 29 of the responders and 3,4% or 7 of the respondents are satisfied with the education system or schools in Albania.

This research shows the perceptions of university youth about the current economic and political situation, which are identified as variables of the push factors of new emigration trends in Albania. Insecurity, not believing in state and political bodies, and feeling not

satisfied with the economic and political current situation are distributed in different questions and aim to measure the effect on the attention of youth to emigrate.

University students as potential high-skill workers have the desire and attention to emigrate. Emigration of university students will form a huge gap in the dynamic group in society and a huge gap in brain-gaining and high-skill workers.

Conclusion

All the factors analyzed in the study tested the hypothesis and the development of research questions, by focusing on the current social and political situation and reflecting on the everyday life of university youth, reflecting unseen social tension to the youth and the decision to emigrate, show the intersection of emigration and education. A very high number of students, are willing and have attention to emigrate. This shows that university youth are potentially prepared to emigrate, soon. Feelings of insecurity, hopelessness, lack of stability (in a multidimensional perspective of economic, social, and political conditions), and lack of insecurity, not believing in state administrative systems and political bodies, and satisfaction with life from social, political, and economic perspectives, potentially affected the university youth in desire and attention to emigrate.

Also, universities play a very important role in internationalizing knowledge for preparing students with skills for the local and international labour market. Contradictory, university youth use internationalized knowledge and skills as an opportunity to work in the international development labour market (especially in developing EU countries). Internationalizing universities is used as a trampoline for being in the international labour market. Prevention of emigration of university youth as a phenomenon, and the brain drain of the future high-skill workers, does not belong to the universities as high education institutions, but to the political bodies and policymakers, by offering to this group as high-skill workers, an international level of the local labour market.

References

- Barış, E.& McLeod, K. (2000). *Globalization and international trade in the twenty-first century: Opportunities for and threats to the health sector in the South*. International Journal of Health Services 30(1): 187-210.
- Borjas, G.J. (1989), *Economic Theory and International Migration*; International Migration Review; Vol.23, 457-485
- Castles, S. & Miller, M. J. (2003). *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. 3rd edition. London: Macmillan Publication

Lilla, M. (2004). *Ikesiz Deha: Felsefeyi Siyasete Alet Edenler*. Cev: A.Ergenc.Istanbul: Kurtis Matbaasi

Martin, P. L. & Taylor, J. E. (1996); *The Anatomy of a Migration Hump.*” in J-Development Strategy, Employment, and Migration: Insights from Models, Paris: Organization for Economic Cooperation and Development.

Skar, M. (2001). *Mobility in the European health sector: The role of transparency and recognition of vocational qualification*. Cedefop Panorama Series, European Communities
Policitial Discussion on youth emigration. (2023, July 13). *Çfarë po bëni për të penguar emigrimin? Rama: Çdo ditë një avaz, edhe spanjollët po ikin nga vendi i tyre.* <https://pamfleti.net/cfare-po-beni-per-te-penguar-emigrimin-rama-cdo-dite-nje-avaz-edhe-spanjollet-po-ikin-nga-vendi-i-tyre>

Strategjia Kombëtare për Migracionin the Plani i Veprimit (2023). *Strategic kombëtare për migracionin dhe plani i veprimit 2019-2022* (draft), <https://www.mb.gov.al/wp-content/uploads/2019/07/Strategjia-Kombetare-per-Migracionin-MB-2019.pdf>

The European Social Charter at a Glance. (2017, July 12). published by Concile of Europe, file:///C:/Users/User/Downloads/044217GBR_Social%20Charter%20at%20a%20glance.pdf

**YABANCI UYRUKLU AKRANLARIYLA EĞİTİM ALAN VE ALMAYAN
ÇOCUKLARIN DİL GELİŞİMİ İLE YARATICI DÜŞÜNME BECERİLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİ**
**THE RELATIONSHIP BETWEEN LANGUAGE DEVELOPMENT AND CREATIVE
THINKING SKILLS OF CHILDREN WITH AND WITHOUT FOREIGN PEERS**

Bilim Uzm. Fatma Nur Karataş

Gazi Üniversitesi, fatmanur8733@hotmail.com- 0000-0003-4477-4780

Prof. Dr. Hatice Bekir

Gazi Üniversitesi, hsimsekbekir@gmail.com- 0000-0001-9591-7660

Prof. Dr. Ayşe Sanem Şahlı

Hacettepe Üniversitesi, ssahlı@hacettepe.edu.tr- 0000-0001-5050-8994

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the relationship between language development and creative thinking skills of preschool children who receive and do not receive education with foreign peers. The study group of the research consisted of 101 (F: 52; M: 49) five and six years old children attending kindergarten. "General Information Form", "Torrance Creative Thinking Test (TTCT)" and "Preschool Language Scale 5 (PLS-5)" are used as data collection tools. Since the data is not normally distributed, Spearman's rho test is used. The correlation values are categorized as low (0-0.29), medium (0.30-0.69) and high (0.70-1).

As a result of the study, a moderate positive correlation is found between the receptive language, expressive language, and total language scores of the PLS-5 sub-dimensions and the creative forces list and creative thinking skills total figural score of the TTCT sub-dimensions of the children receiving education with foreign peers ($p<.05$; $r=0.379$). In children who did not receive education with foreign peers, a positive, moderate relationship is found between receptive language, expressive language, total language score and fluency, enrichment, creative forces and creative thinking skills total score ($p<.05$; $r=0,547$).

Keywords: Preschool, foreign national, language development, creative thinking skill

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, yabancı uyruklu akranlarıyla eğitim alan ve almayan anasınıfına devam eden çocukların dil gelişimi ve yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmanın çalışma grubunu anasınıfına devam eden 5-6 yaş toplam 101(K:52; E:49) çocuk oluşturmuştur. Çalışmada veri toplama aracı olarak “Genel Bilgi Formu”, “Torrance Yaratıcı Düşünme Testi (TYDT)” ve “Okul Öncesi Dil Ölçeği-5 (Preschool Language Scale 5, (PLS-5))” kullanılmıştır. Veriler normal dağılım göstermediği için Spearman’s rho testi kullanılmıştır.

Bu çalışma, ilk yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Korelasyon değerlerinin sınıflandırılması düşük (0-0,29), orta (0,30-0,69) ve yüksek (0,70-1) değerleri ile yapılmıştır. Çalışma sonucunda yabancı uyruklu akranlarıyla eğitim alan çocukların PLS-5 alt boyutlarından olan alıcı dil, ifade edici dil, toplam dil puanıyla; TYDT'nin alt boyutlarından yaratıcı kuvvetler listesi ve yaratıcı düşünme becerileri toplam şekilsel puan arasında pozitif yönlü orta düzey bir ilişki çıkmıştır ($p<,05$; $r=0,379$). Yabancı uyruklu akranlarıyla eğitim almayan çocukların ise alıcı dil, ifade edici dil, toplam dil puanı ile akıcılık, zenginleştirme, yaratıcı kuvvetler ve yaratıcı düşünme becerileri toplam puan arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur ($p<,05$; $r=0,547$).

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi, yabancı uyruklu, dil gelişimi, yaratıcı düşünme becerisi

GİRİŞ

Ülkemize, dünya genelinde oluşan çeşitli krizler ve çatışmalar sonucunda, birçok ülkeden zorla göç etmek zorunda kalan insan sayısı çok fazla artmıştır (Göç İdaresi, 2024). Bu zorunlu göç dalgası içinde yer alan birçok aile ve çocuklar farklı kültürlerle etkileşime girmiştir (Mızıkcacı ve diğerleri, 2022) ve bu etkileşim, eğitim süreçlerini de şekillendirmektedir.

Dil gelişimi, çocukların iletişim kurma, düşüncelerini ifade etme ve dünyayı anlama sürecinde temel bir rol oynar (Berk,2022). Okul öncesi dönem, dil gelişiminin en hızlı olduğu dönemlerden biridir ve çocuklar bu dönemde geniş bir kelime dağarcığı edinirler. Yaratıcı düşünme becerileri ise, çocukların farklı problemlere yaratıcı çözümler bulma, yeni fikirler üretme ve hayal güçlerini kullanma yeteneklerini içerir (Yaşar ve Aral, 2010). Bu beceriler, çocukların öğrenme süreçlerinde ve hayatları boyunca başarı ve mutluluk açısından önemlidir.

Özellikle yabancı uyruklu akrana sahip olan veya onlarla aynı ortamda eğitim alan çocuklar, dil gelişimi ve yaratıcı düşünme becerileri açısından farklı deneyimlere sahip olabilirler. bu nedenle çalışmada, yabancı uyruklu akranlarıyla eğitim alan ve almayan çocukların dil gelişimi ile yaratıcı düşünme becerileri arasındaki ilişki ve çocukların dil ve yaratıcılık becerilerini nasıl etkileyebileceği amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırmada veriler normal dağılmadığından Spearman's rho testi kullanılmıştır. Korelasyon değerlerinin sınıflandırılması düşük (0-0,29), orta (0,30-0,69) ve yüksek (0,70-1) değerleri ile yapılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Gaziantep ilinde MEB'e bağlı anasınıfına devam eden 5-6 yaş toplam 101 (K:52; E:49) çocuk oluşturmuştur. Çalışmada veri toplama aracı olarak "Genel Bilgi Formu", "Torrance Yaratıcı Düşünme Testi (TYDT)" ve "Okul Öncesi Dil Ölçeği-5 (Preschool Language Scale 5, (PLS-5))" kullanılmıştır.

Çizelge 1. Çalışmaya Katılan Çocukların Demografik Özellikler Açısından Frekans ve Yüzde Dağılımları

Demografik özellikler	Yabancı Uyruklu Akranlarıyla Eğitim Alan Çocuklar		Yabancı Uyruklu Akranlarıyla Eğitim Almayan Çocuklar	
	n	%	n	%
Cinsiyet				
Kız	30	50,80	22	52,40
Erkek	29	49,20	20	47,60
Toplam	59	100,0	42	100,00

Yaş				
60-64 Ay	29	49,20	24	57,10
65-69 Ay	23	39,00	13	31,00
70-73 Ay	7	11,90	5	11,90
Toplam	59	100,00	42	100,00
Anne Öğrenim Düzeyi				
İlköğretim	12	20,30	11	26,20
Lise	33	55,90	13	31,00
Lisans	14	23,70	18	42,90
Toplam	59	100,00	42	100,00
Baba Öğrenim Düzeyi				
İlköğretim	10	16,90	5	11,90
Lise	22	37,30	17	40,50
Lisans	27	45,80	20	47,60
Toplam	59	100,00	42	100,00

Yukarıdaki çizelge incelendiğinde yabancı uyruklu akrarıyla eğitim alan çocukların cinsiyet açısından dağılımında; %50,80'in kız; %49,02'nin erkek olduğu görülmektedir. Yaş grubu dağılımında; %49,02'nin 60-64 ay, %39'u 65-69 ay, %11,09'u 70-73 ay olduğu görülmektedir. Çocukların anne öğrenim düzeyi incelendiğinde annelerin %20,30' unun ilköğretim, %55,09'unun lise, %47,6'sinin lisans düzeyinde eğitim aldığı görülmektedir. Çocukların baba öğrenim düzeyi incelendiğinde ise babaların %16,09' unun ilköğretim, %37,03'ünün lise, %45,08'inin lisans düzeyinde eğitim aldığı görülmektedir.

Yabancı uyruklu akrarıyla eğitim almayan çocukların cinsiyet açısından dağılımı incelendiğinde %52,4'ünün kız; %49,02'sinin erkek olduğu görülmektedir. Yaş grubu dağılımında; %57,1'in 60-64 ay, %31'i 65-69 ay, %42,9'u 70-73 ay olduğu görülmektedir. Çocukların anne öğrenim düzeyi incelendiğinde annelerin %26,02'sinin ilköğretim, %31'nin lise, %42,9'unun lisans düzeyinde eğitim aldığı görülmektedir. Çocukların baba öğrenim düzeyi incelendiğinde ise babaların %11,9' unun ilköğretim, %40,5'inin lise, %47,06'nın lisans düzeyinde eğitim aldığı görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Genel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan çocukların demografik bilgilerini ortaya koymaya yönelik araştırmacılar tarafından "Genel Bilgi Formu" oluşturulmuştur.

Okul Öncesi Dil Ölçeği-5 (Preschool Language Scale-5,(PLS-5))

Okul Öncesi Dil Ölçeği-5 (Preschool Language Scale-5,(PLS-5)), Zimmerman, Steiner ve Pond (2011) tarafından geliştirilen dil gelişimi değerlendirme ölçeğidir. Ölçeğin Türkçe çeviri, adaptasyon, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları Şahlı ve Belgin (2017) tarafından sıfır-yedi yaş 11 ay arasındaki toplam 1320 çocuk üzerinde yapılmıştır (Şahlı, 2017). 2013-2016 yıllarını kapsayan bu süreçte öncelikle İngilizce-Türkçe ve Türkçe-İngilizce çevirisi, her iki dile de hâkim iki akademisyen tarafından yapıldıktan sonra, bazı test maddeleri Türkçe'nin dilbilgisi özellikleri ve ülkenin kültürel yapısı göz önünde bulundurularak yeniden düzenlenmiştir. Test genelinde, soru maddeleri ve resimli kitapçıktaki resimlere sadık kalınmıştır. Araştırmaya PLS-5'in pilot çalışmasıyla başlanmıştır. Pilot çalışma öncesinde, veri toplama konusunda gönüllü olan testörler belirlenerek test ve uygulama konusunda bir dizi eğitime tabi tutulmuşlardır. Pilot uygulama, tabakalama yöntemi ile Ankara ili merkez ve ilçelerinden, yaş aralığı, anne öğrenim

durumu ve sosyoekonomik açıdan farklılık gösteren çevrelerden rastgele seçilen sıfır-yedi yaş 11 ay arası 378 çocuk ile yapılmıştır. Pilot çalışma sırasında test kitapçıkları ve soru maddeleri tekrar gözden geçirilmiş ve uzmanların görüşleri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak, geçerlik ve güvenilirlik çalışması için son hali verilmiştir. Pilot çalışma sonrasında, testin geçerlik ve güvenilirlik analizlerini yapabilmek amacıyla, başta Türkiye'nin başkenti Ankara olmak üzere, ülkenin farklı bölgelerinden tabakalama yöntemi ile belirlenen sıfır-yedi yaş 11 ay arası 942 normal gelişim gösteren çocuk daha olmak üzere toplamda 1320 çocuğa PLS-5 testi uygulanmıştır. Çalışmanın yürütüldüğü 1320 çocuğun 1044'ü normal işitme, dil ve konuşma gelişimine sahip, herhangi bir ek problemi olmayan sağlıklı çocuklar iken, 276'sının alıcı ve/veya ifade edici dil bozukluğu bulunmaktadır. Testin güvenilirliğini belirlemek amacıyla uygulamalar sonrasında test-retest yöntemi uygulanmıştır ve PLS-5'in daha önce uygulandığı 120 çocuk, iki hafta sonra tekrar test edilmiştir. Çalışma sonucunda PLS-5'in standart ölçekleri için Pearson korelasyon katsayıları sırasıyla İşitsel Algı (İA) Ham Puan: 0.937, İfade Edici Dil (İED) Ham Puan: 0.908 ve Toplam Dil Puanı (TDP): 0,926 olarak bulunmuştur. Yaş eşdeğerlilik için korelasyon katsayıları ise, İA:0.871, İED:0.896, TDP:0.887'dir. İkinci kez değerlendirmeye alınan 120 çocuktan sağlıklı olan 103 çocuğun 98'inin dil gelişimi aynı şekilde normal bulunurken, dokuz dil gelişim bozukluğu olan çocuktan sekizinin test sonuçları yine dil gelişim bozukluğunu göstermiştir (Kappa katsayısı: 0,468, $p<0,001$). Çalışma sonuçları PLS-5'in Türk çocukları için geçerli ve güvenilir bir dil testi olduğunu göstermektedir.

PLS-4'ün yenilenmiş versiyonu olan PLS-5;

- Çocuğun, dil gelişiminde bir gerilik/gecikme olup olmadığının belirlenmesinde,
- Çocuğun, alıcı veya ifade edici dil gelişiminin kronolojik yaşı ile uyumlu olup olmadığının veya bu alanların her ikisini içeren bir gecikme varsa bunun tespit edilmesinde ve düzeyinin belirlenmesinde,
- Çocuğun, erken müdahale veya konuşma ve dil hizmetlerine uygun olup olmadığının belirlenmesinde,
- İlgi, jestler, oyun, ses gelişimi, sosyal iletişim, kelime bilgisi, kavramlar, dil yapısı, bütüncül dil ve yeni gelişim gösterdiği okuryazarlık alanlarındaki alıcı ve ifade edici dil becerilerinin tanımlanmasında,
- Uygun müdahalelerin yapılabilmesi için çocuğun dile ilişkin güçlü ve zayıf yönlerinin belirlenmesinde,
- Konuşma ve dil terapisinin faydasının ölçülmesinde kullanılmaktadır.

Resimli Kitapçık, Kayıt Formu ve Manipülatiflerden (spesifik nesne ve oyuncaklar) oluşan testin, uygulama süresi, çocuğun yaşına, yeteneğine ve test esnasında işbirliği içinde hareket etme düzeyine bağlı olarak farklılık göstermektedir. PLS-5, iki standart ölçek ve iki ek ölçekten meydana gelmiştir. Ek ölçekler ihtiyaç durumunda kullanılır (Şahlı, 2017; Şahlı ve Belgin, 2017).

PLS-5 içeriğindeki standart ölçekler;

İşitsel Algı (İA) ölçeği, çocuğun dili anlama düzeyini değerlendirmek için kullanılmaktadır. Okul öncesi dönemdeki çocuklar için tasarlanan maddeler, temel kelimelerin, kavramların, biçim bilgisinin ve erken sözdiziminin değerlendirilmesini amaçlar. Beş, altı ve yedi yaşlarındaki çocuklara yönelik maddelerde, karmaşık cümlelerin anlaşılması, dilin karşılaştırma yapmak ve çıkarımda bulunmak için kullanılması ve yeni oluşmaya başlayan okuryazarlık becerisini gösterme yeteneği değerlendirilir.

İfade Edici Dil (İED) ölçeği, çocuğun iletişim becerilerinin değerlendirilmesini amaçlar. Okul öncesi dönemdeki çocuklardan, bilinen nesnelere saymaları, nesnelere tanımlayan kavramları kullanmaları, miktarları ifade etmeleri, spesifik edatları, dilbilgisi göstergelerini ve cümle yapılarını kullanmaları istenir. Beş-yedi yaş arasındaki çocuklara yönelik maddelerde, yeni gelişen okuryazarlık becerileri (örnek; fonolojik farkındalık ve kısa bir hikâyedeki olayların doğru sıralama ile anlatılması) ile bütüncül dil becerileri (örnek; benzetmeleri, eş anlamlıları ve kelimeleri sınıflandırmak için dilin kullanımı) değerlendirilir.

Torrance Yaratıcı Düşünme Testi (TYDT)

Torrance Yaratıcı Düşünme Testi (TYDT), E.P.Torrance tarafından 1966 yılında geliştirilmiştir. Testin Türkçeye çevrilmesi ve uyarlaması Aslan (1999, 2001, 2004; Aslan ve Puccio, 2006) tarafından yapılmıştır. TYDT, anaokulundan itibaren yetişkinlik dönemine kadar uygulanabilen bir testtir. Bu bakımdan test, bu araştırmada yer alacak olan öğrencilerin yaşları için uygundur. Test A ve B olmak üzere iki ayrı paralel formdadır, her bir form sözel ve şekilsel alt testlerden meydana gelmiştir. Aslan (2004), testin dilsel eşdeğerlik, geçerlik ve güvenilirliklerini incelediği çalışmada okul öncesi grubu okuma yazma bilmediğinden okul öncesi dönem yaş grubu için sözel test uygulamadığını ve şekilsel yaratıcılık güvenilirlik katsayılarının ise Cronbach Alfa değeri .72 şekilsel toplam yaratıcılık ve yaratıcı kuvvetler listesi puan türü için .74 olarak belirlenmiştir. Yapı geçerliği analizlerinde elde tüm puan türleri için anlamlı istatistiksel korelasyon katsayıları elde edilmiştir.

Bu çalışmada kullanılan Şekilsel Form A üç faaliyetten oluşmaktadır. Birinci faaliyet amorf bir şekil içermektedir, çocuktan bu şekli kullanarak bir resim yapması, bir hikâyeye oluşturarak ona bir başlık vermesi istenir. İkinci faaliyet, yarım bırakılmış 10 adet şekil içermektedir. Çocuktan bu şekilleri tamamlaması ve isimlendirmesi istenir. Üçüncü faaliyet ise 30 adet birbirine paralel ikişerli çizgilerden oluşmaktadır ve çocuktan elinden geldiği kadar bu çizgilerden değişik nesnelere, şekiller oluşturacak biçimde resimler yapması ve bunlara başlık bulması istenir.

3.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çizelge 2. Yabancı Uyruklu Akranlarıyla Eğitim Alan Çocukların Dil Gelişim Düzeyleri ile Yaratıcı Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki (n=59)

		Akıcılık	Orijinallık	Başlıkların Soyutluğu	Zenginleştirme	Erken Kapamaya Direnç	Yaratıcı Kuvvetler	Toplam Puan	Alıcı Dil	İfade Edici Dil	Sözel Dil Performansı
Akıcılık	r	1,000									
	p										
Orijinallık	r	,600**	1,000								
	p	0,000									
Başlıkların Soyutluğu	r	0,054	-0,065	1,000							
	p	0,686	0,624								
Zenginleştirme	r	0,134	0,165	0,022	1,000						
	p	0,311	0,211	0,866							
	r	0,216	0,077	0,239	-0,028	1,000					

Erken Kapamaya Direnç	p	0,100	0,562	0,068	0,832						
Yaratıcı Kuvvetler	r	,401**	,564**	,373**	0,092	,261*	1,000				
	p	0,002	0,000	0,004	0,489	0,046					
Toplam Şekilsel Puan	r	,577**	,653**	,439**	,278*	,364**	,931**	1,000			
	p	0,000	0,000	0,001	0,033	0,005	0,000				
Alıcı Dil	r	0,203	0,146	0,139	0,097	0,125	,304*	,330*	1,000		
	p	0,122	0,271	0,292	0,465	0,347	0,019	0,011			
İfade Edici Dil	r	0,246	0,167	0,224	0,193	0,136	,333**	,381**	,808**	1,000	
	p	0,060	0,207	0,089	0,144	0,303	0,010	0,003	0,000		
Toplam Dil Puanı	r	0,205	0,154	0,220	0,147	0,127	,347**	,379**	,916**	,946**	1,000
	p	0,120	0,245	0,094	0,266	0,336	0,007	0,003	0,000	0,000	

*p<,05 (Korelasyon değerleri: Düşük (0-0,29), Orta (0,30-0,69) Yüksek (0,70-1)

Çizelge 2’de yabancı uyruklu akranlarıyla eğitim alan çocukların PLS-5’in (Okul öncesi Dil Ölçeği) alıcı dil, ifade edici dil, toplam dil puanıyla alt boyutlarıyla Torrance Yaratıcı Düşünme Testi (TYDT)’nin yaratıcı kuvvetler listesi alt boyutuyla toplam şekilsel puan arasında pozitif yönlü orta düzey bir ilişki olduğu görülmektedir. PLS-5’in alt boyutlarıyla TYDT’nin akıcılık, orijinallik, başlıkların soyutluğu, zenginleştirme, erken kapamaya direnç alt boyutları arasında ilişki ortaya çıkmamıştır.

Çizelge 3. Yabancı Uyruklu Akranlarıyla Eğitim Almayan Çocukların Dil Gelişim Düzeyleri İle Yaratıcı Düşünme Becerileri Arasındaki İlişki(n=42)

		Akıcılık	Orijinallik	Başlıkların Soyutluğu	Zenginleştirme	Erken Kapamaya Direnç	Yaratıcı Kuvvetler	Toplam Puan	Alıcı Dil	İfade Edici Dil	Sözel Dil Performansı
Akıcılık	r	1,000									
	p										
Orijinallik	r	,506**	1,000								
	p	0,001									
Başlıkların Soyutluğu	r	-0,068	-,491**	1,000							
	p	0,667	0,001								
Zenginleştirme	r	,557**	0,117	0,101	1,000						
	p	0,000	0,461	0,525							
Erken Kapanmaya Direnç	r	0,127	-0,156	0,127	0,171	1,000					
	p	0,424	0,323	0,425	0,279						
Yaratıcı Kuvvetler	r	0,302	-0,104	,491**	,459**	0,177	1,000				
	p	0,052	0,511	0,001	0,002	0,262					
Toplam Şekilsel Puan	r	,522**	0,084	,466**	,600**	0,227	,941**	1,000			
	p	0,000	0,597	0,002	0,000	0,148	0,000				

Alıcı Dil	r	,343*	-0,009	0,261	,504**	0,168	,561**	,568**	1,000		
	p	0,026	0,956	0,095	0,001	0,288	0,000	0,000			
İfade Edici Dil	r	,370*	0,055	0,128	,416**	0,061	,488**	,493**	,794**	1,000	
	p	0,016	0,731	0,420	0,006	0,699	0,001	0,001	0,000		
Toplam Dil Puanı	r	,357*	0,014	0,198	,513**	0,145	,538**	,547**	,905**	,951**	1,000
	p	0,020	0,931	0,209	0,001	0,361	0,000	0,000	0,000	0,000	

* $p < ,05$ (Korelasyon değerleri: Düşük (0-0,29), Orta (0,30-0,69) Yüksek (0,70-1))

Çizelge 3'DE yabancı uyruklu akranlarıyla eğitim almayan çocukların PLS-5'in alt boyutlarından alıcı dil, ifade edici dil, toplam dil puanı ile TYDT'nin akıcılık, zenginleştirme, yaratıcı kuvvetler ve toplam şekilsel puanı arasında pozitif yönlü orta düzey bir ilişki olduğu görülmektedir. PLS -5'in alt boyutlarıyla TYDT'nin orijinallik, zenginleştirme ve erken kapamaya direnç alt boyutları arasında ilişki bulunamamıştır.

Çizelge 2 ve 3 karşılaştırıldığında yabancı uyruklu akranlarıyla eğitim alan ve almayan çocukların her ikisinde PLS-5 alt boyutlarıyla TYDT'nin alt boyutlarından yaratıcı kuvvetler ve toplam şekilsel puan alt boyutlarında pozitif yönlü orta düzey bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alıcı-ifade edici dil ve her ikisinin bileşkesi olan toplam dil puanıyla TYDT'nin beş alt boyutunun bileşkesi olan toplam şekilsel puan ve 13 alt boyutun bileşkesi olan yaratıcı kuvvetler toplam puanı arasında pozitif ilişki bulunması sonucunda dil gelişimi ve yaratıcı düşünme becerisinin birbiriyle ilişkili olduğu söylenebilir.

4.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Yaratıcı düşünme becerisi, düşüncenin belirli aşamalardan sonra spontan olarak ortaya çıktığı ve gelişiminin doğrusal olmadığı bir süreçtir (Argun, 2004). İdeal koşullar oluşturulduktan sonra bir kuluçka evresi geçiren yaratıcı düşünme süreci, düşüncenin oluşması için zaman alabilir. Bu süreçte düşünce, belirli bir doğrultuyu takip etmeyebilir ve belli aşamalardan geçerek aniden ortaya çıkabilir (Aslan, 2001). Dil gelişim alanı ise belirli bir yaşa ulaşıldığında tamamlanan içerisinde kritik dönemde bulunduğu doğrusal ilerleyen bir gelişim alanıdır (Berk, 2022). Çalışmada dil gelişimi ve yaratıcı düşünme arasında pozitif ilişki olabileceği bulgusunun çıkması bu iki gelişim alanının doğrusal şekilde ilerlediğini göstermektedir. Çocuğun dil gelişim düzeyinin artması yaratıcı düşünme becerisinin ortaya konulmasında etkili olacağından dil gelişiminin desteklenmesi de yaratıcı düşünme becerisinin gelişmesinde etki sağlayabilir. Bu çalışmada çocuklar okuma yazma bilmedikleri için TYDT uygulamasında çocuklardan çizdikleri şekilleri yazarak ifade etme yerine sözel olarak ifade etmeleri istenmiştir. Bu durumda dil gelişim düzeyi iyi olan çocukların kendilerini daha iyi ifade ettikleri ve bununla performans puanlarının daha yüksek olmasını sağladığı sonuç olarak dil gelişimi ve yaratıcı düşünme becerisi arasında pozitif yönlü ilişki bulgusu elde edildiği düşünülmektedir. Aydın ve Şahin (2021) da sevgi evlerinde bulunan okul öncesi dönem çocuklarıyla yaptığı çalışmada alıcı dil ve sözel dil performansı puanlarıyla yaratıcı kuvvetler listesi, toplam şekilsel yaratıcılık puanı arasında ilişki olduğunu bulmuştur. Araştırmamızda, çocukların yaratıcı düşünme becerisi ile ürün ortaya koyma arasındaki ilişkiyi anlamak için orff, drama gibi etkinliklerin ve dil gelişiminin bu sürece etkisini deneysel olarak incelenmesi önerilebilir. Ayrıca farklı sosyoekonomik seviyelere

sahip okul öncesi dönem çocuklarının yaratıcı düşünme becerileri ile dil gelişimi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda yapılabilir

KAYNAKÇA

Argun, Y. *Okul öncesi dönemde yaratıcılık ve eğitimi*. Ankara, Anı, 2004.

Aslan, A. E & Puccio, G.J. Developing and testing a Turkish version of torrance tests of creative thinking: a study of adults. *Journal of Creative Behavior*, Massachusetts, 40 (3), 163-178., 2006.

Aslan, A. E. , *Torrance tests of creative thinking (Form A) nursery age level Turkish version*. Istanbul: Yapa, 2004.

Aslan, A. E & Puccio, G.J. Developing and testing a Turkish version of torrance tests of creative thinking: a study of adults. *Journal of Creative Behavior*, Massachusetts, 40 (3), 163-178. 2006.

Aslan, A.E. *Adaptation of torrance test of creative thinking, International Conference on Test University. Washington D.C. Adaptation Proceedings, George Town ,1999.*

Aslan, E. ,*Torrance yaratıcı düşünce Testi 'nin Türkçe versiyonu*. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 14(14), 19-40, 2001.

Aydın, A. R., & Şahin, F. T. çocuk Evlerinde Yaşayan Çocukların Dil Gelişim Düzeyleri ile Yaratıcı Düşünme Becerilerinin İncelenmesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 56-77, 2021.

Berk, L. E. *Development through the lifespan*. Sage Publications, 2022.

Göç idaresi ,<https://www.goc.gov.tr/> (Erişim tarihi: 28.02.2024).

Mızıkacı, F., Enginyurt, D., Düzen, N., Issoufou, M. B. D., Gökdoğan, D., Aksoy, E., & Çöplü, F. Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Çocukların Türkçe Erken Okuryazarlık Becerilerine Yönelik Öğrenme İhtiyaçlarının Belirlenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(1), 447-473. 2021.

Şahlı, A.S & Belgin E., Adaptation, validity, and reliability of the Preschool Language Fifth Edition (PLS-5) in the Turkish context: The Turkish Preschool Language Scale5 (TPLS-5). *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology*, 98, 143-149. 2017.

Şahlı, A.S, & Belgin E., *Okul öncesi dil ölçeği-5 (Preschool Language Scale-5/PLS 5) uygulayıcı el kitabı*, (Zimmerman, I.L.,Steiner, V.G.,Pond), Ankara: Pearson. 2016.

Şahlı A.S, & Belgin E., *PLS-5 (Preschool Language Scale-5) Testi'nin Türkçe çeviri, adaptasyon, geçerlik-güvenirlilik sonuçları*, II. İşitme Konuşma ve Ses Bozuklukları Sempozyumu, İstanbul. 2016.

Şahlı, A.S., Temel odyoloji 2. E. Belgin, & A.S. Şahlı (Eds.), *İşitme kayıplı çocuklarda eğitsel değerlendirme ve testler* (s.543-563). Ankara: Güneş. 2017.

Şahlı, A.S & Belgin, E. Pearson *Türkiye, preschool Language Scale-5 testinin Türk çocuklarına adaptasyonu, normalizasyonu ve Türkiye standardizasyonu*. Başkent 1. Otoloji-Odyoloji Sempozyumu'nda Sunulmuş Bildiri, Başkent, Ankara. 2014.

Şahlı, A.S & Belgin, E., *Preschool language scale-5 (Okul öncesi dil ölçeği-5) Testinin Türk çocuklarına adaptasyonu, normalizasyonu ve Türkiye Standartizasyonu Projesi 2, IV. Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Uluslararası Kongresinde Sunulmuş Bildiri*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara. 2014.

Yaşar, M. C., & Aral, N. Yaratıcı düşünme becerilerinde okul öncesi eğitimin etkisi. Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi, 3(2). ,2010.

Zimmerman, I.L., Steiner V.G & Pond R.E., *Preschool Language Scales*. San Antonio : Pearson. 2011.

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN KIRSALDA MATEMATİK ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İrem BAŞAĞAÇ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,

irem_basagac@hotmail.com – 0009-0002-6912-0134

Prof. Dr., Kürşat YENİLMEZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,

kyenilmez@ogu.edu.tr – 0000-0001-6256-4686

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde karşılaştıkları sorunları ortaya koymak ve bu sorunlara dair çözüm önerilerini paylaşmaktır. Çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak nitel araştırma paradigması benimsenmiştir ve durum çalışması modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2023 – 2024 eğitim öğretim yılında İç Anadolu Bölgesinde bir il merkezinde görev yapan 13’ü kadın ve 7’si erkek olmak üzere toplam 20 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, görüşme tekniği kullanılarak “Kişisel bilgi formu” ve “Görüşme formu”nda yer alan görüşme sorularıyla toplanmıştır. Bireysel olarak yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, sınıf öğretmenlerinin mesleki gelişimlerinde yaşanan zorluklar daha çok materyal tedariki, kırsalda okulöncesi eğitimi almayan öğrencilerin olması, uygulama derslerinin ve hizmet içi seminerlerin yetersiz olması şeklinde dile getirilmiştir. Kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinin öğretim programına ilişkin en çok “Sayılar ve işlemler” öğrenme alanında zihinden toplama/çıkarma işlemi, bölme işlemi, çarpma işlemi, dört işlem problemleri, eldeli toplama işlemi, onluk bozarak çıkarma işlemi ve rakamlar/sayılar konularının öğretiminde zorlandığı, ölçme ve değerlendirmeye yönelik herhangi bir zorlukla karşılaşmadıkları ve öğretmen – öğrenci – aile etkileşiminin öğrencinin akademik hayatında önemli bir yere sahip olduğunu düşündükleri elde edilen diğer sonuçlar arasındadır.

Anahtar kelimeler: Kırsalda eğitim, matematik öğretimi, sınıf öğretmenleri.

1. GİRİŞ

Kırsal; sanayileşme, tarımda makineleşmenin yaygınlaşması, iç ve dış göçler, kitle iletişim ve haberleşme olanaklarının artması, teknolojik ve ekonomik sistemdeki gelişmeler, iş bölümünde ve nüfus yapısında meydana gelen değişimler, ulaşım olanaklarının düzelmesi ve özellikle de kentleşme süreciyle birlikte, zaman boyutu içerisinde sürekli olarak değişen karmaşık yapısı ile, bu temeli en derinden sarsmaya devam etmektedir (Arslan, 2001). Sözü edilen karmaşık yapıyı anlayabilmek için kırsal kelimesine dair ortak bir kavramsal bütünlük oluşturulmalıdır. Literatürde “kırsal” kelimesine ait tanımlar incelendiğinde, bu tanımların

kavramsal bir bütünlüğü sağlamadığı görülmektedir. Dolayısıyla bu kavramı açıklamak, bu kavrama ilişkin bakış açısına bağlı olmaktadır (Garan, 2005).

Dünyada insanların yaşam alanları kentsel alanlar ve kırsal alanlar olmak üzere ikiye ayrılır. İktisadi faaliyetlerin daha çok tarım ve hayvancılık gibi işlerle ilerlediği, nüfusun seyrek olduğu, yaşam ve çevre kurallarının büyük ölçüde gelenek ve göreneklere göre biçimlendiği, geniş doğal bir çevrenin olduğu, sosyo-kültürel ve ekonomik alandaki gelişmelerin daha yavaş ve gecikmeli olarak gerçekleştiği ortamları kırsal alanlar olarak tanımlanabilir. TÜİK (2023)'e göre yoğun kent, nüfusun en az %50'sinin kent merkezi gridlerinde yaşadığı yerleşim yerlerini, orta yoğun kent, yoğun kent ve kır olma koşullarını sağlamayan yerleşim yerlerini, kır ise nüfusun %50'sinden fazlasının kırsal gridlerde yaşadığı yerleşim yerlerini ifade etmektedir.

Kırsal alan için yapılan tanımlar eğitim – öğretim açısından da önem taşımaktadır. Çünkü öğretmenler, kırsal alan olarak ifade edilen bölgelerde zorunlu hizmet görevini yerine getirmektedir. Zorunlu hizmet görevi kapsamındaki eğitim kurumları; kurumun bulunduğu yerin coğrafi konumu, nüfusu, sosyo-ekonomik ve kültürel faaliyet düzeyi, sağlık, ulaşım ve barınma koşullarının ne düzeyde olduğu gibi şartlar temel alınarak belirlenmiştir. Bu nedenle öğretmenler zorunlu hizmet görevini, kırsal olarak ifade edilebilecek şartlar altında yapmaktadır.

Türkiye'de, kırsal eğitimin temelini ilköğretim oluşturmaktadır. İlköğretimin temel amaçlarından biri, öğrenciyi ilgi ve yetenekleri yönünden yetiştirerek bir üst öğrenime hazırlamak; diğeri, öğrenciye gerekli temel bilgi, beceri ve davranışları kazandırmaktır. Bu temel amaçlar, öğrencinin toplumda yer edinebilmesi için gerekli beceri ve tutumları geliştirirken bir yandan öğrenciye bilişsel beceriler de kazandırmaktadır. Bilişsel beceriler için önem taşıyan eğitimler Türkçe ve matematiktir. Ana dili etkili kullanma, sayısal beceriler, işlem becerileri ve problem çözme bilişsel beceriler arasındadır. Sayısal becerilerle işlem becerilerinin geliştirilmesi matematiğin konusudur (Baykul, 1999). Matematik hem bir disiplin hem de kazandırdığı düşünme ve problem çözme becerileriyle bir dil ve araç olarak bireyin gelişmesine çok yönlü yarar sağlar (Ersoy, 2003).

Literatür incelendiğinde kırsal eğitimin matematik alanında yapılan çalışmalar da mevcuttur. Uluslararası literatürde Lee ve McIntire (2001), 1992 ve 1996 yılları arasında yaptıkları araştırmada, Amerika'daki eyaletlerde kırsal ve kırsal olmayan bölgelerdeki matematik başarıları konusunda bazı farklılıklar gözlemlemişlerdir. Bu farklılıkların temelindeki ana faktörleri; öğretim materyalleri, eğitimde uzmanlaşma, matematik sınıflarının uygunluğu, ilerici eğitim anlayışı, güvenli ve düzenli sınıf atmosferi ve toplumsal desteğin önemi olarak açıklamışlardır (Williams, 2005). Webster ve Fisher (2000), TIMSS raporlarında, matematik başarısının öğrencilerin kırsal bölgelerde ya da kent merkezlerinde yaşıyor olmaları ile ilişkili olduğunu göstermişlerdir. Williams (2005), PISA 2000 verilerini kullanarak yaptığı araştırmasında, sanayileşmiş 24 ülkede okuyan 15 yaşındaki öğrencilerin matematik başarısındaki uluslararası değişimi incelemiştir. 24 ülkenin 14'ünde kırsal matematik puanları, kent ve orta ölçekli yerleşim yerlerindeki puanlardan önemli ölçüde düşük olduğu belirlenmiştir. Genellikle yerleşim büyüklüğü ile ortalama matematik puanı arasında doğrusal

bir ilişki olduğu görülmüştür. Fakat bazı ülkelerde orta ölçekli yerleşim yerlerindeki öğrenciler en yüksek puanı almış ve onu kentler ve sonra da kırsal yerleşimler izlemiştir.

Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde, öğrencilerin matematik derslerinde zorlandıkları ve matematiğe karşı ön yargıları olduğundan dolayı olumsuz tutum sergiledikleri görülmektedir. Bu durum sadece üst kademelerde değil, ilköğretim düzeyindeki öğrencilerde de mevcuttur. İlköğretimdeki öğrencilerin uluslararası düzeyde matematik ve fen bilgisi başarısını ölçmeye yönelik hazırlanmış olan TIMSS (2019), öğrencilerin matematik ve fen bilgisindeki başarılarını ülkeler bazında değerlendirmektedir. Türkiye, TIMSS (2019)’da dördüncü sınıf düzeyinde 58 ülkenin katılımıyla öğrencilerin matematik başarıları öğrenme alanlarına ve bilişsel alanlarına göre değerlendirildiğinde 23. sırada yer almaktadır (TIMSS 2019 Türkiye Raporu, MEB, 2020). Türkiye’nin (TIMSS – 2019) dördüncü sınıf düzeyinde matematik başarıları bölgelere göre farklılık göstermektedir. Doğu Marmara olarak belirlenen bölge en yüksek başarı ortalamasına sahip iken, Güneydoğu Anadolu bölgesinin diğer bölgelere göre düşük başarı ortalamasına sahip olduğu görülmektedir.

79 ülkenin katılımıyla gerçekleşen PISA 2018 araştırmasında Türkiye, matematik alanında 42. sırada yer almaktadır. Bu ülkelerin arasında 37 ülke OECD üyesi olup Türkiye bu sıralamada 33. sıradadır. PISA 2018 sonuçlarına göre Türkiye’de matematik performansı bölgelere göre farklılık göstermektedir. Doğu Marmara Bölgesinde eğitime devam eden öğrenciler ortalama matematik puanı ile en yüksek performansı göstermiştir. Matematik alanında en düşük performansı gösteren öğrenciler ise Ortadoğu Anadolu bölgesinde eğitimlerine devam etmektedir.

Yenilmez ve Demir (2023) çalışmasında kırsal kesimlerde eğitime ilişkin karşılaşılan sorunların boylamsal olarak incelemesini yapmışlardır. Çalışmaların incelenmesiyle belirlenen sorunları, yayım tarihlerine göre altı dönemde incelemektedirler. Bu dönemler 2000 öncesi, 2000 – 2005 arası, 2005 – 2010 arası, 2010 – 2015 arası, 2015 – 2020 arası, 2020 sonrası olacak şekildedir. Araştırmanın sonucunda tüm dönemler incelendiğinde elde edilen sorunlar ‘öğrenci, veli, müfredat, fiziki, yönetim, maddi, online eğitim’ şeklinde temalara ayrılmaktadır.

Gökçek ve Toker (2016) araştırmasında, kırsal kesimde öğrenim gören 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin ve öğretmenlerinin matematik eğitimi hakkındaki görüşlerini belirlemeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonuçlarında kırsal kesimde öğrenim gören öğrenciler açısından matematiği önemli ve gerekli bir ders olarak gördükleri ve iyi bir meslek sahibi olmada matematiğin etkisinin önemli olduğuna inandıkları belirtilmiştir. Kırsal kesimde görev yapan öğretmenler açısından matematik eğitiminin dezavantajlarını öğrenci, öğretmen ve aile-çevre olup matematik programını kırsalda uygulamada sıkıntı yaşamakta oldukları ve öğrencilerin matematiği günlük hayatla ilişkilendirmedi sorunlar yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Akan (2001), ilköğretim 1. kademesinde matematik öğretiminde karşılaşılan sorunları betimlemeye çalışan bir araştırma yapmıştır. Araştırmanın sonucuna bakıldığında matematik dersi için ayrılan sürenin yetersiz olduğu, programın içeriğinin öğrenci seviyesinin çok üstünde olduğu, programın öğretmenlere kılavuzluk yapmadığı, öğretmenlerin derste kullanabilecekleri yöntem ve teknikler konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları ve

uygulamada yetersiz kaldıkları ve matematik dersinde kullanılan araç-gereçlerin çok yetersiz olduğu gibi bulgular belirtilmiştir.

Garan (2005), kırsal kesimde görev yapan sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde karşılaştıkları sorunları belirlemeye yönelik çalışma yapmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, kırsal kesimde çalışan sınıf öğretmenlerinin; mesleki gelişimlerine, matematik müfredatına, fiziksel koşullara ve sınıfların öğrenme kültür ve iklimini etkileyen öğretmen-öğrenci-aile paydaşlarına yönelik karşılaştıkları sorunların temelinde kırsal kesimdeki mevcut durumun ve kırsal gerçeğin göz ardı edilmesi bulunmaktadır.

Yapılan araştırmaların sonuçlarında sorunlar her ne kadar farklı adlandırılrsa da Türkiye’de matematik alanında sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu süregelen bir durumdur. Silver’ın (2003) çalışmasında da belirttiği gibi, kırsal bölgelerde matematik öğretiminin sorunlarını görmezden gelmeye devam edersek tüm öğrenciler için yararlı olabilecek güçlü uygulama fırsatlarını kaçırabiliriz. Matematikte etkili bir öğretim için pek çok unsur bulunmakta olup ilköğretim kademesi için en önemli görev sınıf öğretmenlerine düşmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı, kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde karşılaştıkları sorunları ortaya koymak ve bu sorunlara dair çözüm önerilerini paylaşmaktır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama ve analizi açıklanmıştır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada araştırmanın amacına uygun olması açısından, nitel araştırma paradigması benimsenmiştir ve “durum çalışması” modeli kullanılmıştır. Durum, belirli bir zaman dilimi içerisinde gözlemlenen olgudur (Gerring, 2007). McMillan (2000), durum çalışmalarını bir ya da daha fazla olayın, ortamın, programın, sosyal grubun ya da diğer birbirine bağlı sistemlerin derinlemesine incelendiği yöntem olarak tanımlamaktadır (akt. Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017). Durum çalışması, örnek olay çalışması olarak da adlandırılır. Creswell (2013)’e göre ise durum çalışması, araştırmacının gerçek yaşam, sınırları belirlenmiş güncel bir durum ya da belirli bir zaman aralığındaki durumlar hakkında gözlem, mülakat, görsel-işitsel materyaller veya dokümanlar aracılığıyla derinlemesine bilgi topladığı, ardından bir durumun betimlemesini yaptığı araştırma yaklaşımıdır. Durum çalışması, tek bir durumun ele alındığı tekli durum, birden fazla durumun incelendiği çoklu durum çalışması şeklinde olabilir (Creswell, 2013). Yin (1984), durum çalışmasını dört başlıkta incelemektedir. Bunlar; bütüncül tek durum deseni, bütüncül çoklu durum deseni, iç içe geçmiş tek durum deseni, iç içe geçmiş çoklu durum desenidir (akt. Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu araştırmanın amacına uygun olması için bütüncül çoklu durum deseni kullanılmıştır. Bütüncül çoklu durum deseni, her bir durumu tümüyle ele almakta ve ardından birbiriyle karşılaştırmaktadır.

2.2. Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu gönüllülük esasına dayalı olarak 2023 – 2024 eğitim – öğretim yılında İç Anadolu Bölgesinin bir ilinde, merkez okulda görev yapan sınıf öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerden 13’ü kadın ve 7’si erkek olmak üzere toplam 20 öğretmen, araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Kırsal kesimde çalışmış

sınıf öğretmenleriyle yapılan görüşmeden yola çıkarak öğretmenlerin cinsiyet ve yaş aralıklarının dağılımı tablolar şeklinde verilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan sınıf öğretmenlerinin cinsiyetlerine göre dağılımı Çizelge 1’de sunulmuştur.

Çizelge 1. Sınıf Öğretmenlerinin Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Cinsiyet	f	%
Kadın	13	65
Erkek	7	35

Çizelge 1 incelendiğinde, araştırmanın örneklemindeki sınıf öğretmenlerinin cinsiyet dağılımlarında eşitlik olmadığı, en çok kadın sınıf öğretmenleriyle (f=13) görüşüldüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Görüşme kapsamındaki sınıf öğretmenlerinin yaş aralıklarına göre dağılımı aşağıda Çizelge 2’de sunulmuştur.

Çizelge 2. Sınıf Öğretmenlerinin Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı

Yaş aralığı	f	%	Yaş aralığı	f	%
30 – 34	0	0	45 – 49	6	30
35 – 39	3	15	50 – 54	6	30
40 – 44	5	25	55 – 59	0	0

Görüşme kapsamındaki sınıf öğretmenlerinin yaş aralıklarına göre dağılımları incelendiğinde en çok 45 – 49 yaş aralığı ve 50 – 54 yaş aralığında eşit sayıda (f=6) öğretmenin olduğu görülmektedir. Devamında diğer öğretmenlerin yaş aralıkları sırasıyla 40 – 44 yaş aralığı (f=5) ve 35 – 39 yaş aralığı (f=3) şeklindedir. 30 – 34 yaş aralığı ve 55 – 59 yaş aralığında ise öğretmen bulunmamaktadır. Kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinin kişisel bilgilerine ulaşmak amacıyla görüşme formunun ilk 4 sorusu yönlendirilmiş olup veriler elde edilmiştir. Kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinin “Kaç yıldır öğretmensiniz? Kaç yıl kırsalda görev yaptınız?” sorusuna verdikleri cevaplar Çizelge 3’te sunulmuştur.

Çizelge 3. Sınıf Öğretmenlerinin Görev Süreleri ile İlgili Bulguların Dağılımı

	Öğretmenlikte doldurduğu yıl	Kırsal kesimde görev yaptığı süre		Öğretmenlikte doldurduğu yıl	Kırsal kesimde görev yaptığı süre
Ö1	18	16	Ö11	31	15
Ö2	16	11	Ö12	25	20
Ö3	13	12	Ö13	18	12
Ö4	33	15	Ö14	22	16
Ö5	22	16	Ö15	20	14
Ö6	26	19	Ö16	23	16
Ö7	18	7	Ö17	27	20
Ö8	15	11	Ö18	25	18
Ö9	30	17	Ö19	30	19
Ö10	30	22	Ö20	31	20

Çizelge 3 incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin öğretmenlikte doldurduğu yıl en az 13 yıl (Ö3), en çok 33 yıl (Ö4) olarak görülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin kırsal bölgede görev yaptığı süre ise en az 7 yıl (Ö7), en çok 22 yıldır (Ö10). Öğretmenlikte doldurduğu yıl; 15 yıl olan 1 öğretmen, 16 yıl olan 1 öğretmen, 18 yıl olan 3 öğretmen, 20 yıl olan 1 öğretmen, 22 yıl olan 2 öğretmen, 23 yıl olan 1 öğretmen, 25 yıl olan 2 öğretmen, 26 yıl olan 1 öğretmen, 27 yıl olan 1 öğretmen, 30 yıl olan 3 öğretmen ve 31 yıl olan 2 öğretmen bulunmaktadır. Kırsalda görev yaptığı süre olarak incelendiğinde ise 11 yıl görev yapan 2 öğretmen, 12 yıl görev yapan 2 öğretmen, 14 yıl görev yapan 1 öğretmen, 15 yıl görev yapan 2 öğretmen, 16 yıl görev yapan 4 öğretmen, 17 yıl görev yapan 1 öğretmen, 18 yıl görev yapan 1 öğretmen, 19 yıl görev yapan 2 öğretmen ve 20 yıl görev yapan 3 öğretmen bulunmaktadır. Kırsalda çalışmış sınıf öğretmenlerinin görüşmede yer alan “Mezun olduğunuz yer neresi?” sorusuna verdikleri cevaplar Çizelge 4’te sunulmuştur.

Çizelge 4. Sınıf Öğretmenlerinin Mezun Oldukları Yerler ile İlgili Bulguların Dağılımı

Üniversite adı	f	%	Üniversite adı	f	%
Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi ¹	12	60	Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	5
Baskent Üniversitesi	1	5	Kırıkkale Üniversitesi	1	5
Atatürk Üniversitesi	1	5	Selçuk Üniversitesi	1	5
Hacettepe Üniversitesi	1	5	İnönü Üniversitesi	1	5
Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi ²	1	5			

¹Kırşehir Eğitim Fakültesi, 2006 yılına kadar Gazi Üniversitesine bağlı olup 2006 yılında Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi kurulmuştur.

²1992 tarihinde kurulan Niğde Üniversitesine, Ağustos 2016’da Ömer Halisdemir’in adı verilerek Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi oldu.

Çizelge 4’te sınıf öğretmenlerinin mezun oldukları yerler ile ilgili dağılım incelendiğinde öğretmenlerin yarısından fazlasının (f=12) Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi mezunu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Diğer öğretmenlerin ise tabloda yer alan farklı üniversitelerden mezun oldukları görülmektedir. Kırsalda görev yapmış sınıf öğretmenlerine yönlendirilen “Eğitim durumunuz nedir?” sorusuna verilen cevaplar Çizelge 5’te yer almaktadır.

Çizelge 5. Sınıf Öğretmenlerinin Eğitim Durumları ile İlgili Bulguların Dağılımı

Eğitim durumu	f	%
Lisans	19	95
Yüksek lisans	1	5
Doktora	0	0

Sınıf öğretmenlerinin eğitim durumları ile ilgili Çizelge 5 incelendiğinde, öğretmenlerin tamamına yakınının eğitim durumu lisans düzeyinde olup sadece tek bir öğretmenin eğitim durumunun yüksek lisans düzeyinde olduğu görülmektedir. Doktora düzeyinde eğitim durumu olan öğretmen bulunmamaktadır. Kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinin nerelerde görev yaptıkları ile ilgili cevapların illere göre dağılımı Çizelge 6’da verilmiştir.

Çizelge 6. Sınıf Öğretmenlerinin Görev Yaptıkları Yerler ile İlgili Bulguların Dağılımı

İl adı	Öğretmen kodu	İl adı	Öğretmen kodu
Nevşehir	Ö1. Ö2. Ö13. Ö15. Ö18	Sırnak	Ö8. Ö18
Kırşehir	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10, Ö11, Ö12, Ö13, Ö14, Ö15, Ö16, Ö18, Ö19, Ö20	Kars	Ö8, Ö9
Batman	Ö2. Ö3. Ö7. Ö14. Ö17	Van	Ö7. Ö16. Ö19
Yozgat	Ö4. Ö7. Ö8. Ö17. Ö20	Ardahan	Ö9
Adıyaman	Ö5	Ankara	Ö10
Sanlıurfa	Ö5	Erzurum	Ö11. Ö19
Bitlis	Ö6. Ö16. Ö20	Konva	Ö12

Çizelge 6'da sınıf öğretmenlerinin görev yaptıkları illerin dağılımları incelendiğinde, daha çok İç Anadolu Bölgesinde bulunan illerde görev yaptıkları, devamında Doğu Anadolu Bölgesindeki illerde görev yaptıkları görülmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerde (Adıyaman ve Şanlıurfa) tek bir öğretmenin görev yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

2.3. Verilerin toplanması

Araştırmada veriler, öğretmenlerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme hem sabit seçenekli cevaplama hem de ilgili alanda derinlemesine gidebilmeyi birleştirir. Analizlerin kolaylığı, görüşülene kendini ifade etme imkânı, gerektiğinde derinlemesine bilgi sağlama gibi özelliklere sahiptir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2017). Araştırmada kullanılan veri toplama araçları ise kişisel bilgi formu ve görüşme formudur. Bu araştırma, görüşmeyi kabul eden kırsalda görev yapmış sınıf öğretmenleri ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçları olan kişisel bilgi formu ve görüşme formu aşağıda verilmiştir.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Bu form, araştırmanın verilerini toplamada yapılan görüşme sorularının ilk dört sorusunu oluşturmaktadır. Sorular açık uçlu olup, öğretmenlere ilişkin genel bilgilere ulaşılması amaçlanmıştır.

2.3.2. Görüşme Formu

Bu form, kırsal kesimde görev yapmış sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine dair görüşlerini almak amacıyla 12 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Görüşme formu oluşturulurken ilgili literatür incelenmiştir. Görüşme formundaki soruların anlaşılabilirliği için bir uzman görüşü alınmıştır. Görüşme formunun içeriği; öğretmenlerin mesleki gelişimi, öğretim programı, ölçme – değerlendirme ve “öğretmen – öğrenci – aile” etkileşimi olacak şekilde açıklanabilir.

2.4. Verilerin analizi

Toplanan verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz, verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesini ve yorumlanmasını içeren nitel bir veri analizi türüdür. Bu analiz türünde araştırmacı görüştüğü katılımcıların doğrudan alıntılarına sık sık yer verebilmektedir. Betimsel analizde temel amaç elde edilmiş verilerin okuyucuya özetlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Verilerin analiz edilmesi, Yıldırım ve Şimşek (2016) tarafından belirtilen dört aşamaya göre yapılmıştır: *Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturulması, verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması, bulguların yorumlanması.*

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde toplanan verilere dair bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Kırsal Kesimde Çalışmış Sınıf Öğretmenlerinin Mesleki Gelişimleri ile İlgili Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin mesleki gelişimlerine yönelik görüşlerinde; kırsal kesimde materyal tedariği sıkıntısının yaşanması (n=8), kırsal kesimde okul öncesi eğitimi almayan öğrencilerin olmasından dolayı oluşan seviye farkının zorluk yaşatması (n=5), eğitim fakültelerinde verilen teorik derslerin dışında uygulama derslerinin yetersiz olması (n=3), hizmet içi seminerlere katılma sorununun olması (n=2) ve matematik dersine karşı öğrencilerin ön yargılı olması (n=2) yer almaktadır. Bu doğrultuda sınıf öğretmenlerinden birinin verdiği cevap aşağıdaki gibidir:

Ö3: “Üniversitede gördüklerimiz, eğitim iyi ama mesleğe başladığım zaman her şey daha farklı oluyor. Yani uygulamada çok farklı, en basitinden bir sınıf defteri yazmak bile farklı oluyor. Üniversitede göstermiyorlar, sonuçta onu bile yaparak yaşayarak öğreniyorsun.”

3.2. Kırsal Kesimde Çalışmış Sınıf Öğretmenlerinin Öğretim Programı ile İlgili Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretim programının hedef becerileri ile ilgili kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinin görüşlerini almak amacıyla öncelikle programda yer alan hedef beceriler hatırlatılmış ve kırsalda bu becerilere dair zorluklarla karşılaşmış ve karşılaşmadıkları sorulmuştur. Görüşmelerde bu becerilerin kazandırılmasında çoğu sınıf öğretmenin (n=16) zorluk yaşadığı, diğer sınıf öğretmenlerinin (n=4) zorluk yaşamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğretim programının hedef becerilerinin kazandırılmasına dair yaşanan zorlukların tahmin etme ve zihinden işlem yapma becerileri olduğu sınıf öğretmenleri tarafından görüşmelerde belirtilmiştir. Bu doğrultuda hedef becerileri kazandırmada zorluk yaşayan ve zorluk yaşamayan sınıf öğretmenlerinden birine ait cevap aşağıdaki gibidir:

Ö8: “Aslında kırsalda çalıştığım süreçte, şu anda da çalıştığım süreçte tahmin etmede zorlanıyorlar. Mesela ‘Bu nesne kaç santimetre?’ dediğimde, en basitinden bir silgiyi baz aldığımda, tahmin etmede zorlanıyorlar. Ona mesela 100 santimetre diyebiliyor çocuk, bazen bilemeyebiliyor. Bu tahmin etme de zorluk olduğu gibi bilgi eksikliğinde de bir sıkıntı olabilir. 100 santimetrenin 1 metreye

eşit olmadığını bilmiyor olabilir. Hem bilgi eksikliği hem de tahmin etmede zorluk diyebilirim beceriler arasından.”

Öğretim programında hedeflenen birey özellikleri ile ilgili görüşmeler sonucunda elde edilen verilere göre öğretim programında hedeflenen birey özellikleri ile ilgili 4 sınıf öğretmenin güçlük yaşamadığı, geriye kalan sınıf öğretmenlerinin (n=16) ise güçlük yaşadığı belirlenmiştir. Öğretim programında hedeflenen birey özellikleri ile ilgili kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinden güçlük yaşamadığını söyleyenler, bu birey özelliklerini öğretmenin matematiğe karşı olan tutumu ile bağdaştırmışlardır. Hedeflenen birey özellikleri ile ilgili sınıf öğretmenlerinden güçlük yaşadığını söyleyenler ise öğretim programındaki hedef becerilerin kazandırılmasında zorluk yaşanması, birey özelliklerinde de güçlük yaşadığı sonucuna ulaştırmıştır. Yapılan görüşmeler doğrultusunda hedeflenen birey özelliklerine dair güçlük yaşayan ve güçlük yaşamayan sınıf öğretmenlerinden birine ait cevap aşağıda verilmiştir:

Ö4: “Şunu söyleyebilirim, yani şimdi daha yoğun bir program işliyoruz. Kırsalda bu kadar yoğun değildi. Kırsalda çalıştığım zamanlarda böyle daha emin adımlarla ilerliyorduk, daha temeline inip sindire sindire işliyorduk. Böyle olunca matematikteki kavramları daha güzel kavradılar... Belki okuryazarlık oranı, diploma alan sayısı arttı. Ama eskiden matematiği daha çok severek yapıyorlardı, çocukların daha çok matematikle ilgilendiklerini görüyordum. Gerekli ciddiyeti matematiğe karşı eskiden daha çok gösteriyorlardı. Matematiğe bakış açıları daha farklıydı, bu yüzden daha değer veren öğrenciler bulunuyordu.”

Öğretim programının hangi öğrenme alanlarında zorluklar yaşandığına dair veriler elde etmek amacıyla sınıf öğretmenlerine kırsal kesimde öğretmekte zorluk yaşanan konuların neler olduğu; sayılar ve işlemler, geometri, ölçme ve veri işleme öğrenme alanlarından hangilerinde daha çok zorlandıkları ile ilgili soru yöneltilmiştir. Kırsal kesimde çalışmış 2 sınıf öğretmeni kırsal kesimde çalıştığı süreç boyunca öğrenme alanlarıyla ilgili herhangi bir zorluk yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Diğer sınıf öğretmenleri (n=18) ise en az 1 öğrenme alanı ile ilgili zorluk yaşadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda verilen cevaplar incelendiğinde en çok “Sayılar ve işlemler” öğrenme alanında sınıf öğretmenlerinin zorlandığı ortaya çıkmıştır. Sınıf öğretmenleri açısından zorluk yaşanan diğer öğrenme alanları sırasıyla “Ölçme”, “Geometri” ve “Veri işleme” olarak belirlenmiştir.

Kırsalda sınıf öğretmenlerinin “Sayılar ve işlemler” öğrenme alanında zorluk yaşadığı konular sırasıyla zihinden toplama/çıkarma işlemi, bölme işlemi, çarpma işlemi, dört işlem problemleri, eldeli toplama işlemi, onluk bozarak çıkarma işlemi ve rakamlar/sayılar şeklindedir. “Ölçme” öğrenme alanında ise zorluk yaşanan konular sırasıyla sıvı ölçme, zaman ölçme, paralarımız, alan ölçme ve tartma şeklindedir. Sınıf öğretmenlerinin kırsalda “Geometri” öğrenme alanında zorluk yaşadığı konular sırasıyla üç boyutlu geometrik cisimler, geometrik şekiller ve özellikleri, simetri ve geometrideki temel kavramlar şeklindedir. Sınıf öğretmenleri “Veri işleme” öğrenme alanında yaşadıkları zorluğu, tablo ve grafik yorumlama olarak ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda sınıf öğretmenlerinin öğretim programında yer alan öğrenme alanlarının öğretimindeki zorluklara ilişkin görüşlerden biri aşağıda verilmiştir:

Ö1: “Saat ve geometrik cisimlerde çok zorlandım. Bir de sıvılarda, sıvıları ölçmede. 1. sınıflarda son konu sıvıları ölçmeydi. Mesela ben her ders sıvıları o kaptan o kaba boşaltıyordum ama

çocuklar bir türlü zihinlerinde hangi kabın daha fazla alacağını, hangi kabın daha az alacağını canlandıramıyorlardı. Ya da standart ölçme aracı olmayan karış, ayak gibi... Onlarda da çok zorlanıyorlardı. Onların dönüşümü konusunda çok zorlanıyorlardı. Zihinlerinde canlandıramıyorlar. Özellikle 1. sınıf ve 2. sınıf, bu yaştaki öğrenciler canlandıramıyorlar. Saat olsun, sıvıları ölçme olsun, geometrik cisimler olsun bir somutlaştıramama söz konusu... Bize verilen süre geometrik cisimler konusunda çok az... ”

Sınıf öğretmenlerinin, öğretim programında yer alan öğrenme alanlarının öğretimindeki zorluklara ilişkin görüşlerinin ardından kırsal kesimdeki öğrencilerin öğretim programında yer alan öğrenme alanlarından öğrenmede yaşadıkları zorluklara ilişkin görüşleri de alınmıştır. Görüşmeler doğrultusunda öğrencilerin öğrenmede zorluk yaşadıkları öğrenme alanları ile sınıf öğretmenlerinin öğretimde zorluk yaşadığı öğrenme alanları paralellik göstermektedir. Yapılan görüşmeler doğrultusunda kırsal kesimdeki öğrencilerin öğrenme alanlarındaki konuları öğrenmelerinde yaşadıkları zorluklara ilişkin sınıf öğretmenlerinden birinin cevabı aşağıdaki gibidir:

Ö14: *“Genelde öğretmekte zorluk yaşadığımız konularda öğrencilerin öğrenmede zorluk yaşadığını görüyoruz, çabuk unutuyorlar. Yani mesela bir geometrik cisim öğretmek için çok zaman ayırıyorum. Canlandırma canlandırma yapıyorum, ondan sonra çocuklara yaptırıyorum gerçekten... Bu sefer öğrenciler gelecek yılı unutup geliyorlar.”*

Kırsalda çalışmış sınıf öğretmenlerinin öğretim programında yer alan kazanımlar ile zaman yönetimine ilişkin görüşleri incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin yarısı (n=10) zamanı yönetmede herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını, müfredattan geride kalma gibi bir durum yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Sınıf öğretmenlerinin diğer yarısında ise (n=10) kazanımları yetiştirememe gibi durumlar yaşadıkları, bazı zamanlarda ders programına göre ilerlemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinden birinin kırsalda zaman yönetimine dair verdiği cevap şu şekildedir:

Ö7: *“Son 10 yıldır merkezde çalıştığım için çok hatırlayamadım. Ama genelde yetiştiriyordum, yani konularımın hepsini işliyorum.”*

Öğretim programındaki kazanımlar ile kırsal kesimdeki öğrencilerin düzeylerine ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşleri incelendiğinde, sınıf öğretmenlerinin yarısı (n=10) kazanımların kırsaldaki öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olduğunu düşünürken sınıf öğretmenlerinin diğer yarısı (n=10) kazanımların kırsaldaki öğrencilerin gelişim düzeyine uygun olmadığını, üst düzey kaldığını düşünmektedirler. Kazanımların kırsaldaki öğrencilerin düzeylerine uygun olduğunu düşünen sınıf öğretmenleri, bunun nedenlerini kırsalda çalıştığı yerin diğer köy/kasabalara göre merkeze daha yakın olması ve çalıştığı yerin sosyo-ekonomik düzeyinin diğer köy/kasabalardan daha iyi olması şeklinde ifade etmişlerdir. Diğer yandan kazanımların kırsaldaki öğrencilerin düzeylerine uygun olmadığı kanaatinde olan sınıf öğretmenleri ise öğrencinin okul öncesi eğitimi almadan 1. sınıfa başlaması, kazanımların içeriğinin yoğun olması, ailenin desteği olmadığında bütün yükün öğretmede olması ve kırsalda çalıştığı yerin merkezden uzak olması nedenleriyle görüşlerini açıklamışlardır. Bu doğrultuda sınıf öğretmenlerinden birine ait kazanımlar ile kırsaldaki öğrencilerin düzeylerine ilişkin verdiği cevap aşağıdaki gibidir:

Ö10: “Merkezdeki ilkokullarda anasınıfına gitmiş olan öğrenciler çoğunlukta ama köydeki öğrencilerin çoğu anasınıfı hiç görmüyor. Orada bir eksiklik var. O yüzden eşit şartlarda bir yarış olmuyor, onu söyleyebilirim. Maalesef böyle bir sıkıntı var.”

Kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinin öğretim programında değinilen somut materyallerin ve matematik oyunlarının kullanımına ilişkin görüşlerini derinlemesine incelenmesiyle elde edilen verilerde, sınıf öğretmenlerinin tamamının matematik derslerinde somut materyal kullandığı ve öğrencilerin sınıf düzeylerine ve konuya göre oyunlara yer verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenleri, somut materyallere ve matematik oyunlarına derslerinde yer verme nedenlerini; oyunlaştırarak kalıcı öğrenmenin sağlanması, ilkokul düzeyindeki bir çocuğun daha çok somut düşünmesi, oyunlarla öğrencilerin ilgilerinin daha kolay çekilmesi şeklinde ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda elde edilen bulguları destekleyen öğretmen görüşü aşağıda yer verilmiştir:

Ö10: “O konuda rahattık. Köyde şöyle bir rahatlığımız var, öğrenci sayımız azdı. Öğrenci sayısı az olunca çok daha fazla etkinlik yaptık. Örneğin, çalıştığım bir okulda basket potamız vardı, ritmik saymaları basket atarak gösteriyorduk. Somut şeylerle çalıştık, ders materyallerimizi kendimiz yaptık, el emeğimizle diyelim... Okulda ne lazımsa kendimiz yaptık, eğlenerek öğrenmeyi de sağladık... Yıllardır öğrencilerimle yaptığım matematik materyallerini hangi okula gidersem yanımda taşıırım. Hiçbir okulda da bırakmıyorum. Şu anki sınıfımda da kullanıyorum.”

Kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinin öğretim programında vurgu yapılan ilişkilendirme becerisine ilişkin görüşleri incelendiğinde, günlük hayatla ve diğer branşlarla ilişkilendirmeler yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinden birkaçı kırsalda çalıştıkları süreçte, günlük hayatla ilişkilendirme ile ilgili merkezdeki öğretime göre daha kolay ilişkilendirme yaparken diğer sınıf öğretmenleri ise kırsalda bu beceride zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Günlük hayatla ilişki kurmada zorluk yaşansa da yaşanmasa da sınıf öğretmenlerinin bu beceriye yer verdikleri görülmektedir. Sınıf öğretmenlerinden birkaçının günlük hayatla ilişkilendirme ile ilgili verdikleri örneklerin; pazarda sebze-meyve alırken veya satarken tartmadan yararlanma, ineklerden sağılan sütü satarken sıvı ölçme birimlerinden yararlanma, evlerindeki eşyaların hangi geometrik şekle veya cisme benzediği gibi çevreden yararlanılarak oluşturulması şeklindedir. Kırsalda günlük hayatla ilişkilendirmede zorluk yaşandığını düşünen sınıf öğretmenlerinin bu şekilde düşüncelerinin nedenleri ise öğrencilerin alışveriş ortamlarına girmemesi, harçlık biriktirme veya para harcama gibi olayların olmaması, şehir merkezlerinden uzakta olmaları şeklinde sosyo-kültürel çevrelerindeki örneklerle daha az karşılaşmalarından kaynaklanabileceğini belirtmişlerdir. Bu doğrultuda elde edilen bulguları destekleyen sınıf öğretmenine ait görüş aşağıdaki gibidir:

Ö2: “Hiçbir sıkıntı yaşamadım, günlük hayatla gayet güzel ilişkilendirme kurduk. Mesela öğrenciler tarlada domates ekiyorlardı. Sonrasında toplayıp sattıkları zaman tartma konusunda bunu örneklendirdik. Mesela inekleri olanlar süt satıyorlar. Bir bidon 5 litre, 2 bidon 10 litre gibi onlarda hiçbir sıkıntı yaşamadım. Çiftçilikle uğraştıkları için, hayvancılıkla uğraştıkları için onlarla ilgili ilişkilendiriyoruz. Mesela ton konusunda ‘Buğday kaç ton?’ zaten bunları ailelerden duyuyorlar. Şu kadar kilo buğday çıktı ya da 20 kilo salça çıktı, 5 kilo pekmez çıktı gibi. Şu kadar kilo üzüm topladık, bir kilogram üzümün fiyatı şu o zaman 3 kilogram üzümün fiyatı da şu şekilde olur... O yüzden çok sıkıntı yaşamadım.”

Sınıf öğretmenlerinin (n=12) kırsalda matematiğin diğer branşlarla ilişkilendirilmesi ile ilgili görüşlerinde ise İngilizce, hayat bilgisi/sosyal bilgiler ve fen bilimleri dersleri ile ilişkilendirildiğine yönelik öğretmen cevapları bulunmaktadır. Matematik dersinde zaman ölçme için yapılan saat materyalinin, İngilizce dersinde saatlerin okunuşlarının ve anlamlarının İngilizce olarak öğretilirken kullanılması; matematik dersinde öğretilen uzamsal bilgilerin hayat bilgisi dersinde yer-yön konusuna kullanılması; hayat bilgisi dersinde “Planlı yaşamak” konusunda saatleri ifade etmede, matematik dersinde zaman ölçmede öğretilen bilgileri kullanması; fen bilimleri dersinde ise matematik dersinde öğretilen ölçü birimleri, sıvıların ölçülmesi ve tartma konularından yararlanılması matematiğin diğer branşlarla ilişkilendirilmesinde sınıf öğretmenlerinin verdikleri örnekler şeklindedir. Yapılan görüşmeler doğrultusunda sınıf öğretmenlerinin kırsalda diğer branşlarla ilişkilendirme yapmalarına ilişkin öğretmen görüşü aşağıda verilmiştir:

Ö1: *“İngilizcede mesela saati çok kullanıyorduk. Hatta matematik dersinde zaman ölçme konusunda yaptığımız saatleri İngilizcede kullanıyorduk. Hayat bilgisi dersinde planlı yaşamak konusu var. Orada yine saatlerden bahsediyoruz. Ya da işte planınıza göre günü dilimleme var, o dilime en çok ayrılan vakit gibi. O da yine matematikle alakalı olduğundan onunla ilişkilendirilebilir hayat bilgisi dersi.”*

3.3. Kırsal Kesimde Çalışmış Sınıf Öğretmenlerinin Ölçme ve Değerlendirme ile İlgili Görüşlerine Ait Bulgular

Ölçme ve değerlendirme sürecinde sınıf öğretmenlerinin herhangi bir zorluk yaşamadıkları; öğretmenlerin sınıf mevcuduna, sınıf düzeyine, öğrencilerin durumlarına göre farklı ölçme ve değerlendirme teknikleri kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin görüşleri incelendiğinde; sınıf mevcudunun az olması öğrencileri daha iyi gözlemlemeyi sağlamış, test tekniği yerine açık uçlu soruların yer aldığı klasik sınavların yapılmasıyla öğrencilerin çözüm adımları incelenebilmiş ve detaylı puanlama yapılabilmıştır. Sınıf öğretmenlerinin görüşleri arasında, defter kontrolü ve ödev kontrolü ile öğrencilerden dönütler alındığına da değinilmiştir. Bu doğrultuda sınıf öğretmenine ait görüş aşağıda verilmiştir:

Ö16: *“Ölçme değerlendirme de işlediğimiz konu ile ilgili tarama testleri hazırlıyorduk. Ders için gözlem de mutlaka yapıyorduk. Hatta öğrenci sayısı az olduğu için daha iyi gözleme şansımız oluyordu. İşlediğimiz konu ile ilgili mutlaka ödevlendirme yapıyordum konuyu ne kadar anlamışlar diye. Ödevlerin kontrolünü mutlaka yapıyordum ki ona göre eksik neler artıları neler, tekrar ona göre bir hazırlık yapıyordum. Belki her şeyi kendi başımıza hazırlama konusunda zorlanmalar yaşasak da ölçme ve değerlendirme sürecini iyi bir şekilde yürütmeye çalışıyordum.”*

3.4. Kırsal Kesimde Çalışmış Sınıf Öğretmenlerinin “Öğretmen – Öğrenci – Aile” Etkileşimi ile İlgili Görüşlerine Ait Bulgular

Sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde, “öğretmen – öğrenci – aile” etkileşiminin öğrencinin akademik hayatında önemli bir yere sahip olduğuna dair görüşleri bulursa da görüşme yapılan kimi sınıf öğretmenlerinden kırsalda bu etkileşimin zayıf olduğu, hatta neredeyse olmadığı belirtilmiştir. “Öğretmen – öğrenci – aile” etkileşiminde olumlu yönde görüşleri bulunan sınıf öğretmenlerinin cevapları arasında iletişime açık ailelere denk gelme,

ailelerin öğretmenlerin dediklerini dikkate alma, ailelerin öğrencilere destek olması, ailenin okulda verilen eğitime evde katkı sağlayarak kalıcı öğrenmeye yardımcı olmaları gibi ifadeler yer almaktadır. Kırsal kesimde matematik öğretiminde “öğretmen – öğrenci – aile” etkileşiminin zayıf olduğuna yönelik sınıf öğretmenlerinin cevapları; ailelerin yeteri kadar ilgi göstermemesi, ailenin sadece okuma-yazma bilmesi, öğrencilerin evde konu tekrarı yaparken ailenin destek olmaması, merkezden uzaklaştıkça ailenin etkisinin azalması şeklindedir. Verilen bu cevapları destekleyen sınıf öğretmenlerinden birine ait görüş aşağıdaki gibidir:

Ö20: “Bu etkileşim mutlaka var. Öğretmen – aile iş birliği olmadığı zaman bu sac ayaklarından biri eksik olmuş oluyor, aksamalar yaşanabiliyor. Ailenin desteğinin olduğu öğrenci ile olmayan öğrenci arasında çok çok fark oluşabiliyor... Veli ne dersiniz aynı şekilde yapıyor, neler vereceksiniz diye takip ediyor. Veli resmen her şeyiyle size bakıyor. ‘Ne yaptırabiliriz, fazladan ne yapabiliriz?’ diye... Sürekli iletişim halinde olan velilerim vardı.”

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu bölümde bulgular bölümünde yer alan öğretmen görüşlerinin ve yorumların değerlendirilmesi ile varılan sonuçlara, bu sonuçların literatürdeki çalışmalarla kıyaslanması ile oluşturulan tartışmalara, ulaşılan bulgu ve sonuçlar doğrultusunda önerilere yer verilmiştir. Araştırma kapsamında kırsal kesimde görev yapmış sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimine dair görüşlerini almak amacıyla görüşme sorularını içeren bir form oluşturulmuştur. Formda yer alan sorular doğrultusunda görüşlere ait sınıf öğretmenlerinin mesleki gelişimi, öğretim programı, ölçme – değerlendirme ve “öğretmen – öğrenci – aile” etkileşimi olacak şekilde başlıklar belirlenmiş olup bulgular elde edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında, kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinin mesleki gelişimleri ile ilgili görüşleri arasında; materyal tedariki sıkıntısının yaşanması, kırsalda okul öncesi eğitimi almayan öğrencilerin olmasından dolayı oluşan seviye farkının zorluk yaşatması, eğitim fakültelerinde verilen teorik derslerin dışında uygulama derslerinin yetersiz olması, hizmet içi seminerlere katılma sorununun olması ve matematik dersine karşı öğrencilerin ön yargılı olması yer almaktadır. Garan (2005) çalışmasında, lisans döneminde alınan matematik eğitiminin kırsal kesimdeki matematik eğitime yönelik yetersiz kalmasından dolayı öğretmenlerin kırsaldaki gerçeklere hazırlıksız yakalanmalarına neden olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Garan (2005), kırsal kesimdeki matematik eğitime yönelik hizmet içi eğitim etkinliklerinin yapılmadığına ve bu durumun ülkede yapılan bilimsel araştırmalarda göz ardı edildiğine de değinmiştir. Sınıf öğretmenlerinin mesleki gelişimleri ile ilgili Garan’ın (2005) çalışmasında yer alan sonuçlar ile bu çalışmada elde edilen sonuçlar benzerlik göstermektedir.

Araştırmada, kırsal kesimde çalışmış sınıf öğretmenlerinin öğretim programına ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Öğretim programı ile ilgili öğretmen görüşlerinin derinlemesine incelenmesi amacıyla öğretim programı bağlamında alt başlıklar belirlenmiştir. Bunlar; hedef beceriler, birey özellikleri, öğrenme alanları, zaman yönetimi, kazanımların gelişim düzeyine göre uygunluğu, somut materyal ve matematik oyunlarının kullanımı ve ilişkilendirme becerisi şeklindedir. Bu çalışmanın bulgularında yer alan öğretim programına ilişkin görüşlere dair

paralellik gösteren bir çalışma olarak Özpınar'ın (2021) çalışmasında; benzer alt başlıklarla benzer bulgular oluşturulmuş ancak farklı olarak öğrenci, aile, sosyo-kültürel çevre, okul ve ekonomi faktörleriyle alt temalara bağlanmıştır.

Araştırmanın bulgularından elde edilen diğer bir sonuç ise ölçme ve değerlendirme sürecinde sınıf öğretmenlerinin herhangi bir zorluk yaşamadıkları; sınıf öğretmenlerin sınıf mevcuduna, sınıf düzeyine, öğrencilerin durumlarına göre farklı ölçme ve değerlendirme teknikleri kullandıkları olmuştur. Araştırmanın sonucundan farklı olarak Özpınar'ın (2021) çalışmasında öğretmenlerin çoğunluğunun değerlendirme ögesi ile ilgili zorluklar yaşadıkları, öğretmenlerin bazılarının kırsalda süreç odaklı ölçüme yer veremedikleri belirtilmiştir. Özpınar'ın (2021) çalışmasında yer alan sonuçlara benzer, bu çalışmada bulunan sonuçlardan farklı olarak literatürde, farklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarının yaygın olarak kullanılmadığı ve kırsalda bu konuda zorluklarla karşılaşıldığı belirtilmektedir (Çoban ve Erdoğan, 2013; Bal, 2008; Torçuk, 2008).

Araştırmada, sınıf öğretmenlerinin matematik öğretiminde, “öğretmen – öğrenci – aile” etkileşiminin öğrencinin akademik hayatında önemli bir yere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kimi sınıf öğretmenlerinden bu etkileşimin kolaylıkla sağlandığı ve öğrenciye etkisinin olumlu yönde olduğu belirtilmiş olsa da kimi sınıf öğretmenleri de kırsalda bu etkileşimin zayıf olduğu, hatta neredeyse olmadığını belirtmiştir. Bu sonuca benzer olacak şekilde Garan (2005) çalışmasında; kırsal kesimde öğretmen, öğrenci ve veli paydaşlarının karşılıklı etkileşiminin önemli olduğu fakat bu üç paydaşın ülkede sağlam temellere oturan bir sacayağı oluşturamadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca “öğretmen – öğrenci – veli” etkileşiminin ikili kombinasyonları arasında bir güven eksikliğinin oluştuğu, dolayısıyla güvenin olmadığı bir yerde de öğrenciden beklenen akademik başarının görülmediğine değinmiştir.

Çalışmada ulaşılan bulgu ve sonuçlar doğrultusunda şu önerilere yer verilmiştir: Üniversitelerin eğitim fakültelerinde verilen matematik öğretimi derslerinin daha çok uygulamaya dönük olacak şekilde, şehirlerdeki okulların yanı sıra kırsal kesimlerdeki koşullar da dikkate alınarak yeniden düzenlenebilir. Kırsal kesimde çalışan sınıf öğretmenlerinin, mesleki gelişmelerinin iyileşmesini ve ilerlemesini sağlamak ve hizmet içi eğitimlerden yararlanabilmeleri için kırsal kesime yönelik düzenlemeler yapılabilir. Kırsal kesimde “öğretmen – öğrenci – aile” etkileşiminin artırılması için aileler çeşitli etkinlikler düzenlenerek bilinçlendirilebilir. Kırsal kesimdeki öğretim ortamları, fizikî koşullar göz önünde bulundurularak sahip olunan imkânlarla yenilenebilir. Kırsal kesimdeki matematik öğretimine dair farklı çalışma gruplarıyla, farklı veri toplama araçlarıyla çalışmalar yapılarak literatüre katkı sağlanabilir.

KAYNAKÇA

[1] Akan, F., *İlköğretim Matematik Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2001.

[2] Arslan, D. A. (2001). Bir köy sosyolojisi çalışması: Kavaközü Köyü'nün sosyo-ekonomik yapısı ve sorunları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 1- 26.

- [3] Bal, P.A. (2008). Yeni ilköğretim matematik öğretim programının öğretmen görüşleri açısından değerlendirilmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17 (1), 53-68.
- [4] Baykul, Y., *İlköğretim Birinci Kademedeki Matematik Öğretimi*, MEB, İstanbul, 1999.
- [5] Berberoğlu, G., Çelebi, Ö., Özdemir, E., Uysal, E. ve Yayan, B. (2003). Üçüncü uluslararası matematik ve fen çalışmalarında Türk öğrencilerin başarı düzeylerini etkileyen etmenler. Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 2 (3), 3-14.
- [6] Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi, Ankara, 2017.
- [7] Creswell, J. W., *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, M. Bütün ve C. B. Demir (Çev. Ed.), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2013.
- [8] Çoban, F.N. ve Erdoğan, A. (2013). Ortaokul öğretmenlerinin matematik uygulamaları dersinde karşılaştıkları sorunlar. Turkish Journal of Computer and Mathematics Education, 4 (3), 242-258.
- [9] Ersoy, Y. (2003). Teknoloji destekli matematik eğitimi-1: Gelişmeler, politikalar ve stratejiler. İlköğretim Online, 2 (1), 18-27.
- [10] Garan, Ö. (2005). *Kırsal Kesimdeki Sınıf Öğretmenlerinin Matematik Öğretiminde Karşılaştıkları Sorunlar*, Yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 2005.
- [11] Gerring, J., *Case Study Research: Principles and Practices*, Cambridge University Press, 2007.
- [12] Gökçek, T. ve Toker, S. (2016). Ortaokul öğrenci ve öğretmenlerinin kırsaldaki matematik eğitimine bakış açıları. Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 33 (2), 43-67.
- [13] MEB, 2020. Uluslararası Matematik ve Fen Eğilimleri Araştırması (TIMSS) 2019 Türkiye Raporu.
https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_12/10173505_No15_TIMSS_2019_Turkiye_On_Raporu_Guncel.pdf (Erişim tarihi: 30/10/2023)
- [14] Özpınar, F., *Kırsaldaki Matematik Öğretmenlerinin Öğretim Programını Uygulamada Karşılaştıkları Zorluklar ve Çözüm Yaklaşımları*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2021.
- [15] Silver, E. A. (2003). Attention deficit disorder? Journal for Research in Mathematics Education, 34 (1).
- [16] Torçuk, F. Ç., *2006-2007 Eğitim Öğretim Yılı İlköğretim 6. Sınıf Matematik Dersi Öğretim Programının "Ölçme ve Değerlendirme" Boyutunun Uygulanma Düzeyinin İncelenmesi (Muğla İli Örneği)*, Yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla, 2008.
- [17] TÜİK (2023). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Kent-Kir-Nufus-Istatistikleri-2022-49755>

- [18] Webster, B. J. and Fisher, D. L. (2000). Accounting for variation in science and mathematics achievement: a multilevel analysis of australian data Third International Mathematics and Science Study (TIMSS). *School Effectiveness and School Improvement*, 11 (3), 339-360.
- [19] Williams, J. H. (2005). Cross-national variations in rural mathematics achievement: a descriptive overview. *Journal of Research in Rural Education*, 20 (5).
- [20] Yenilmez, K. ve Demir, G. (2023). Kırsalda eğitime ilişkin sorunların boylamsal olarak incelenmesi. *Anadolu 12th International Conference On Social Sciences*, 149–164.
- [21] Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016.

MATEMATİKSEL DÜŞÜNME İLE İLGİLİ İLİŞKİSEL TÜRDE YAPILMIŞ ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, İrem BAŞAĞAÇ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
irem_basagac@hotmail.com – 0009-0002-6912-0134

Prof. Dr., Kürşat YENİLMEZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi,
kyenilmez@ogu.edu.tr – 0000-0001-6256-4686

ÖZET

Bu araştırmanın amacı matematiksel düşünme ile ilgili ilişkisel türde yapılmış 2006 – 2022 yılları arasında yazılmış olan lisansüstü tezleri ve makaleleri inceleyerek çalışmalarda matematiksel düşünmenin nasıl ele alındığı konusunda bir durum tespiti yapmaktır. Bu çalışma lisansüstü tezleri ve makaleleri; hazırlandığı yıllara, türüne, örnekleme, araştırma yöntemine, araştırma desenine, veri analiz tekniklerine, matematiksel düşünme ile hangi türde ilişkilendirildiğine göre inceleyerek bu çalışmalar hakkında genel durumu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, lisansüstü tezler ve makaleler incelendiğinden dolayı nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemi YÖK TEZ (Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi) ve Google Akademik veri tabanında bulunan 2006 – 2022 yılları arasında yayınlanan makale, yüksek lisans ve doktora tezlerinden matematiksel düşünme ile ilgili 13 lisansüstü tez ve 5 makaleden oluşmaktadır. Elde edilen veriler frekans ve yüzde değerleri kullanılarak analiz edilmiş ve bulgular tablolar halinde sunulmuştur. Matematiksel düşünme ile ilişkisel türde yapılmış çalışmaların benzer ve farklı yönleri ele alınmıştır. Matematiksel düşünme ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda bu çalışmada ele alınan kriterler dışında farklı değişkenler belirlenerek inceleme yapılması önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Matematiksel düşünme, doküman incelemesi, lisansüstü tezler, makaleler.

1. GİRİŞ

Matematik; herhangi bir sınırı olmayan, günlük yaşamda karşılaştığımız durumları veya olayları, çevreyi, bilimi, teknolojiyi anlamak ve anlatmak için kullanılan evrensel bir dildir. Ulusal ve uluslararası literatürde matematiğe dair yapılmış pek çok tanım bulunmaktadır. Matematikle ilgili yapılan farklı tanımlamalar; matematiğe ilişkin tam ve net bir tanım yapmanın oldukça zor olduğunu göstermektedir ve matematiğin genel olarak herkes tarafından kabul edilen tek bir tanımı da bulunmamaktadır (Alkan ve Altun, 1998; Ersoy, 2013). Türk Dil Kurumu (TDK, 2019) Matematik Terimleri Sözlüğünde matematiği; “Biçim sayı ve çoklukların yapılarını, özelliklerini ve aralarındaki ilişkileri usbilim yoluyla inceleyen ve sayıbilgisi, cebir, uzambilgisi gibi dallara ayrılan bilim” şeklinde tanımlamaktadır. Bu ve bunun gibi matematik için yapılmış olan tanımları okumak, matematiğe dair güncel olan ne varsa takip edebilmek,

kısaca matematik ile iç içe olabilmek bireye farklı bakış açıları kazandırabilir. Matematiği benimseyen, iyi anlayan ve etkili şekilde kullanabilen bireylerin toplumda var olması; günümüzde giderek artan teknolojik gelişmeleri gerçekleştirilmeyi, kullanmayı ve toplumsal olarak kalkınmayı sağlar. Matematiğin günlük yaşamla iç içe olması, matematik öğretiminde de günlük yaşama değinilmesi gerektiği söylenebilir. Matematiği öğretmek, sadece kavram ve kazanımları kazandırmak değil, bütün olarak ele alınıp matematiğe yönelik bir yatkinlik kazandırmaktır.

Okullarda öğretilen matematiğin iki amacı vardır. Birincisi, toplumu matematik yönünden eğiterek sanayinin, teknolojinin ve günlük hayattaki diğer alanların ihtiyaç duyduğu elemanları yetiştirmektir. İkincisi ise akademi alanında matematik üzerine çalışacak matematikçileri, daha küçük yaşlarda bir matematikçi gibi şekillendirmek ve onları matematik bilimcisi olarak hayata hazırlamaktır (Baki, 2008). Bu iki genel amaçtan yola çıkarak aslında matematik öğretiminin temelinde amaçlanan matematiksel düşünme ve bunun geliştirilmesidir. Bir eğitimci ve öğretmen olarak geliştirilmesi amaçlanan matematiksel düşünmenin ne olduğunu anlamak önemlidir.

Çağımızda “eğitim ve öğretim” demek, araştırmayı ve düşünmeyi bilmek, bunu genç kuşaklara da öğretmek demektir (Gözen, 2001). Düşünme aşamasında bireyin kendi düşünce sistemini iyi ve etkili bir şekilde kullanması beklenir. Bu sebeple “düşünme nedir?” sorusuna değinmek gerekir. Düşünme, bireyi içsel ya da çevresel etmenler açısından rahatsız hissettiği, bireyin fiziksel ve psikolojik dengesini bozan olayların giderilmesi için girişilen kasıtlı zihinsel davranışların tamamı olarak tanımlanabilir (Kazancı, 1989). Düşünme yeteneği, insanın doğuştan gelen özelliklerinden biridir. İnsanlar yaşadığı süreçte problem çözerken, karar verirken, kişileri veya olayları değerlendirirken, bir durumu açıklarken, tahmin yaparken düşünme eyleminde dirler (Hughes ve Lavery, 2004). Birey bu tür faaliyetleri yaparken süreç içerisinde tahminlerde bulunur, çeşitli hipotezler kurar, nedenleri belirler ve çözüme ulaşır. Davis, vd. (1981), üst düzey düşünme becerilerinin analiz, sentez ve değerlendirme basamağında gelişebileceğini ortaya çıkarmışlardır. Üst düzeyde düşünme; uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarından geçer. Bloom’a göre üst düzey düşünebilme, bilgi, hatırlama, anlama ve uygulama gibi temel düşünme becerilerinin kullanımını gerektirir; ancak analiz, sentez ve değerlendirme üst düzey düşünmenin birincil bilişsel gereklilikleridir (Üstünlüoğlu, 2006). Analiz, sentez ve değerlendirme basamağındaki davranışları kazanan birey, üst düzey bilişsel düşünme becerisi kazanmıştır. Üst düzey düşünmenin oluşması için problemin belirlenmesi gerekir. Birey belirlenen problemin çözümü için kavramlar arasındaki ilişkiyi kurarak problemi çözmeye çalışması dolayısıyla matematiksel düşünmesi gerekmektedir (Ersoy ve Başer, 2016).

Matematiksel düşünme, “matematiksel teknik, kavram ve yöntemleri problem çözme sürecinde dolaylı ya da doğrudan kullanmak” şeklinde tanımlanabilir (Henderson vd., 2004). Birey yaşamı boyunca okulda, işte, günlük hayatta problem çözmeye çalışır (Blitzer, 2018) ve problemi çözebilmek için de matematiksel düşünmeye ihtiyaç duyar. Bundan dolayı bireyler, günlük hayatta karşılaştıkları olay ve olguları çözümlenmede, bilinçli olarak ya da olmayarak, matematiksel düşünmeyi kullanırlar. Matematiksel düşünmenin tanımı incelendiğinde, soyut bir tanım olduğu görülmektedir. Matematiksel düşünmeyi “somutlaştırmak” için araştırmacılar,

matematiksel düşünmenin özelliklerini, bileşenlerini ve matematiksel düşünmeyi özel kılan hususları incelemiştir. Bu bağlamda, matematiksel düşünme tahmin etme, genelleme, varsayımda bulunup test etme, soyutlama, muhakeme etme, ispatlama ile yeni bir bilgi ya da kavrama ulaşma özellikleriyle diğer düşünelerden ayrılır (Alkan ve Bukova Güzel, 2005).

Matematiksel düşünmeye dair literatürü incelediğimizde, farklı araştırmacıların matematiksel düşünmenin bileşenleri hakkında çalışmalarının olduğu görülmektedir. Örneğin Tall (2002) matematiksel düşünmenin soyutlama (abstraction), sentezleme (synthesizing), genelleme (generalizing), modelleme (modelling), problem çözme (problem solving) ve ispat (proof) gibi bileşenleri kapsadığını ifade etmektedir. Stacey, Burton ve Mason (1985) da matematiksel düşünmenin özelleştirme (specializing), genelleme (generalizing), varsayımda bulunma (conjecturing), doğrulama ve ikna etme (justifying and convincing) bileşenlerini incelemiştir. Hacısalihoğlu, Mirasyedioğlu ve Akpınar (2003) ise Stacey, Burton ve Mason'un çalışmalarına dayanarak matematiksel düşünme sürecinin ayrıntılamak (özelleştirme), genelleştirmek, tahmin etmek ve ikna etmek bileşenlerinden oluştuğunu ifade etmişlerdir. Liu (2003) ise matematiksel düşünmeyi "tahmin edebilme, tümevarım, tümdengelim, örnekleme, genelleme, analogi, formal ve informal olmayan usavurma, doğrulama ve benzeri karmaşık süreçlerin bir birleşim kümesi" olarak tanımlamıştır.

Yukarıda sözü geçen çalışmalar incelendiğinde, matematiksel düşünmeyi açıklarken kullanılan bileşenler için farklı araştırmacıların benzer ifadeler kullandıkları görülmektedir. Bu ifadeler; özelleştirme, genelleme, varsayımda bulunma ve ispatlama bileşenleri olacak şekilde genellenebilir. Bu bileşenler ve bileşenlerin özellikleri kısaca aşağıda açıklanmıştır.

Özelleştirme: Özelleştirme, bir genellemeye ulaşmayı sağlayacak kanıtları bir araya getirme işlemidir (Stacey, vd. 1985). Diğer bir deyişle özelleştirme, örnekleri rastgele (problem durumunu anlamak için), sistematik bir şekilde (genellemeye zemin oluşturmak için) ve ustaca (genellemeyi test etmek için) seçme anlamındadır (Stacey, vd. 1985). Özelleştirmede bir veya birden çok örnek gösterme, örneği açıklama, karşıt durum bulma, istenilenleri bularak sonucu farklı şekillerde ifade etme, belirtme veya çizme gibi eylemleri içerir.

Genelleme: Genelleme, birkaç örnekten hareketle daha geniş olaylar kümesi hakkında tahminlerde bulunma (Stacey, vd. 1985; Tall, 2002) veya bazı temel ilişkilere ait sezgileri açık bir şekilde ifade etmeye çalışmak (Stacey, vd. 1985) şeklinde tanımlanmıştır. Genelleme, bizi "Doğru olması muhtemel görünen şey nedir?", "Niçin ve nerede doğrudur?" sorularına götürür (Stacey, vd. 1985). Genelleme yapma sürecinde örüntülerden faydalanma, sınıflama yapma, matematiğin kendi içerisinde veya matematik ile farklı disiplinler arasında ilişkilendirmelerde bulunma, sıralama ve karşılaştırma yapma, benzer veya farklı durumları belirleme, elde edilebilecek tüm sezgileri göz önünde bulundurma gibi eylemlerden söz edilir.

Varsayımda Bulunma: Varsayım, bir durum hakkında mantıklı çıkarımlar yapılabilen ancak doğruluğu henüz ispatlanmamış ifadeler için kullanılır. Özelleştirme ve genelleme süreçleri içerisinde spontane olarak yapılan varsayımlarda bulunma, herhangi bir önermenin doğruluğunu tahmin yürüterek doğruluğunu ispat etme sürecidir. Varsayımda bulunma sürecinde sözel olarak veya matematiksel dile çevrilmiş bir biçimde tahmin yürütme, matematiksel önermeleri ispat etme, önermelerden sonuç ortaya koyma ve hipotezler oluşturma

eylemler yer alır. Stacey, vd. (1985) varsayımları ifade ve test etmenin, gerektiğinde değiştirmenin matematiksel düşünmenin bel kemiğini oluşturduğunu ifade etmiş ve varsayımda bulunmayı döngüsel bir süreçle göstermişlerdir. Varsayımda bulunmaya başladığında, varsayımların bazılarını kontrol altında tutmaya çalışmak ve döngüsel süreçte onlara güvenmek gerekir (Stacey, vd. 1985). Bu süreçte varsayımın doğru olup olmadığı, doğruysa neden doğru olduğu, varsayım yanlış ise düzeltilip düzeltilmeyeceği gibi adımlar bulunur. Eğer varsayımda yanlışlık var ve bu yanlış düzeltileniyorsa yeni bir varsayım oluşturulur. Böylelikle döngüsel bir süreç oluşmuş olur.

İspatlama: Matematiğin öğrenilmesinde en önemli olan ispat (Knuth, 2002) matematiksel düşünme için de önemlidir. İspatlama, ispat yöntemlerini bilme ve kullanma, bir önermeyi gerekçeleriyle açıklama, önermenin doğruluğunu veya yanlışlığını ifade etme gibi eylemleri barındırır. Matematiksel ispatlar doğrulama, açıklama ve soyutlama olmak üzere üç aşamada tamamlanır (Baki, 2008). İlk aşamada ispatın doğruluğu araştırılır ve “Neden?” sorusunun üzerinde durulması gerekir. İkinci aşamada, ispatın neden doğru olduğu izah edilir. Son aşamada ise, matematiksel dil aracılığıyla önermenin ispatındaki genelleme koşulları kontrol edilerek en kısa yoldan soyutlama yapılır (Baki, 2008).

Yukarıda matematiksel düşünmenin bileşenlerine dair yapılan açıklamalar, matematiksel düşünmenin süreçlerden oluştuğunu ve bileşenlerin adım adım birbirini izleyen ve iç içe aşamalar olduklarını göstermektedir. Bu çalışmada, matematiksel düşünme ve matematiksel düşünmeye ait bileşenlerin neler olduğu, literatürde matematiksel düşünmenin nasıl ele alındığı, matematiksel düşünmeyle ilgili ilişkisel türde hangi araştırmaların yapıldığı incelenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, incelenen dokümanlar, verilerin toplanması ve verilerin analizi konuları açıklanmıştır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada araştırma konusunun amacına uygun olması açısından, nitel araştırma paradigması benimsenmiştir ve “doküman analizi” ile modeli kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırma verilerinin sistematik şekilde birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir. Bu yöntem, çalışmanın hedefine uygun verilere ulaşılmasını ve bu verilerden bulgular elde etmek için kullanılır (Çepni, 2010). Aynı zamanda doküman analizi, araştırılmayı düşünülen konular ile ilgili bilgiler içeren malzemelerin incelenmesiyle ulaşılan verilerin toplanarak onlarla ilgili genellemelere ve açıklamalara ulaşılmasını sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada, matematiksel düşünme ile ilgili ilişkisel türde yapılmış araştırmalar inceleneceğinden dolayı doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. İncelemesi yapılacak dokümanların tayin edilmesinde araştırmanın amacına ve araştırma probleminin durumuna uygun olması önem arz etmektedir; bu sebeple toplanmış olan her tür doküman, araştırmacı kişinin içerik ile ilgili değişik fikirler oluşturmasına ve fark etmesine yardımcı

olmaktadır (Merriam ve Tisdell, 2016). Doküman inceleme metodunda araştırmacıya yol gösterme amacıyla belirlenmiş aşamalar bulunmaktadır, bu aşamalar araştırmanın amacı, problem cümlesi ve dokümanların kapsamlı incelenme durumuna göre çalışmaya uygun hale getirilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Doküman inceleme yönteminin aşamaları özellikler bakımından aşağıda açıklanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018):

Dokümanlara ulaşma: Ulaşılması gereken dokümanların ne hakkında olması gerektiği ve bu dokümanlara ne şekilde ulaşılacağı konusunda belirlemeler yapılmalıdır.

Özgünlüğü kontrol etme: Dokümanın özgünlüğünü belirleyen hususlar ve belgelere ilk kaynaklardan ulaşıp ulaşılmadığı araştırılmalıdır.

Dokümanları anlama: Dokümanlar anlamaya çalışılırken araştırmaya uyumlu bir düzen içinde dokümanları idrak etmeye ve geçerliğinin sağlanmasına gayret edilmelidir.

Veriyi analiz etme: Araştırmayı kapsayan bütün dokümanların incelemeye tabi tutulması muhtemel olmadığında elde bulunan verilere uygun bir hedef kitle seçilerek araştırmadaki temel problem ve alt problemlerine uyan temalar meydana getirilmelidir. Araştırmanın amacına göre temalar, sözcük, paragraf ya da cümle vb. gibi analiz birimleri belirlenmeli ve elde edilmiş olan veriler sayısallaştırılarak kullanılmalıdır.

Veriyi kullanma: Araştırmanın içinde yer alacak olan dokümanların gerek olacak izinlerinin alınmış olması ve tamamen ya da kısmi olarak kullanılmasının kurum, kuruluş ya da kişilerle alakalı olarak olumsuz bir sonuç doğurmaması, çıkar sağlamaması şartıyla gizliliğin sağlanması gerekmektedir. Bu süreçte dokümanda ifade edilenlerin düzgün olarak anlaşılabilirliğini saptamak amacıyla ilk kaynaklara ulaşılarak bu kaynaklardaki bilgi ve görüşlere başvurulabilir.

Bu araştırmanın amacı 2006-2022 yılları arasında matematiksel düşünmeyi ve matematiksel düşünme ile ilgili ilişkisel türde yapılmış çalışmalarını baz alan tez veya makalelerin araştırılması olup, araştırma aşamalarının da doküman inceleme yöntemine uygun olduğu belirlenmiştir.

2.2. İncelenen Dokümanlar

Bu çalışmada “matematiksel düşünme/düşünce” anahtar kelimelerinden yola çıkılarak Ulusal Tez Merkezi’nde (Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi) yer alan tezlerin ve Google Akademik ([İngilizce](#) özgün adı: *Google Scholar*) aramalarında yer alan akademik makalelerin taranması sonucunda matematiksel düşünmeyle ilgili ilişkisel türde 13 tez ve 5 makaleye ulaşılmıştır.

2.3. Verilerin Toplanması

Bu çalışma için bulunan tez ve makaleler Ulusal Tez Merkezi ve Google Akademik üzerinden temin edilmiştir. Ulaşılan 13 tez ve 5 makale araştırmanın dokümanlarını oluşturmaktadır. Araştırma bağlamında 2006 – 2022 yılları arasındaki matematik eğitimi için hazırlanmış matematiksel düşünme adına tezler Ulusal Tez Merkezi’nden, makaleler Google Akademik üzerinden bulunduğu internet sayfasından indirilerek düzenlenmiştir. Araştırmada incelenen tez ve makaleler için YÖK tez numaraları ve makalelerin internet üzerinden ulaşım

linkleri Microsoft Word programı ile kayıtları tutulmuştur. Uygulanan adımlar tezlerin incelenmesinde kontrol amaçlı olarak uygulanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Kayıtları tutulan tez ve makalelerin değerlendirilmesinde, verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz araştırma sonucunda var olan verilerin araştırmanın problemlerine uygun olarak yeniden düzenlenmesine ya da başka boyutlarda dikkate alınarak ortaya konulmasına olanak sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Bu çalışma kapsamındaki tez ve makalelerin içeriklerine ilişkin değişkenler sınıflandırılmıştır ve oluşturulan inceleme tablosuna göre değerlendirilmesinde aşağıda belirtilen başlıklar dikkate alınmıştır:

Tez veya makalenin yayınlandığı yıla göre, araştırmanın türüne göre, araştırma yöntemine göre, araştırma desenine göre, verilerin analizine göre, örneklem grubuna göre ve matematiksel düşünme ile hangi türde ilişkilendirildiğine göre incelenmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde toplanan verilere dair bulgulara yer verilmiştir. Araştırmanın örneklemini 2006'dan 2022 yılına kadar Ulusal Tez Merkezi ve Google Akademik üzerinden "matematiksel düşünme/düşünce" anahtar kelimelerinden yola çıkarak matematiksel düşünmeyle ilişkilendirilebilen tez ve makaleler oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların yıllara göre dağılımı incelenmiş olup, sonuçlar Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Matematiksel Düşünme ile İlgili İlişkisel Türde Yapılmış Araştırmaların Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	f	%	Yıl	f	%
2006	1	5,56	2015	1	5,56
2007	0	0	2016	0	0
2008	2	11,11	2017	0	0
2009	1	5,56	2018	3	16,67
2010	0	0	2019	3	16,67
2011	2	11,11	2020	1	5,56
2012	0	0	2021	2	11,11
2013	1	5,56	2022	1	5,56

2014	0	0			
------	---	---	--	--	--

Çizelge 1 incelendiğinde yıllara göre dağılımın dengeli olmadığı görülmektedir. En çok 2018 ve 2019 yıllarında eşit olacak şekilde çalışma yapılmış olup, 2006 – 2022 yılları arasında 6 yılda hiç çalışma yapılmamıştır. Diğer yıllarda ise 1 veya 2 çalışma yayımlanmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen çalışmaların araştırma türüne göre dağılımı Çizelge 2’de verilmiştir.

Çizelge 2. Matematiksel Düşünme ile İlgili İlişkisel Türde Yapılmış Araştırmaların Türüne Göre Dağılımı

Araştırma Türü	f	%
Yüksek Lisans Tezi	6	33,33
Doktora Tezi	7	38,89
Makale	5	27,78

Çizelge 2’nin gösterdiği üzere çalışmaların çoğunluğunu doktora tezlerinin oluşturduğu görülmektedir. Matematiksel düşünme ile ilgili ilişkisel türde yapılmış araştırmaların 7’si (%38,89) doktora tezi, 6’sı (%33,33) yüksek lisans tezi ve 5’i (%27,78) makale düzeyindedir. Daha çok doktora seviyesinde araştırma yapmanın baskın olduğu söylenebilir.

Matematiksel düşünme ile ilgili ilişkisel türde yapılmış çalışmaların araştırma yaklaşımına göre dağılımları Çizelge 3’te gösterilmektedir.

Çizelge 3. Matematiksel Düşünme ile İlgili İlişkisel Türde Yapılmış Araştırmaların Yaklaşımlarına Göre Dağılımı

Araştırma Yaklaşımı	f	%
Nitel	4	22,22
Nicel	10	55,56
Karma	4	22,22

Çizelge 3’te görüldüğü üzere araştırma yaklaşımı olarak en çok nicel araştırma (f=10, %55,56) kullanılmış olup, nitel ve karma çalışmalar eşit sayıda (f=4, %22,22) dağılım göstermiştir.

İncelenen çalışmaların matematiksel düşünme ile ilgili ilişkisel türde yapılmış araştırmaların modeline göre frekans – yüzde değerleri Çizelge 4’te sunulmuştur.

Çizelge 4. Matematiksel Düşünme ile İlgili İlişkisel Türde Yapılmış Araştırmaların Modeline Göre Dağılımı

	Desen		f	%
Nicel Yöntem	Deneysel	Yarı Deneysel	5	25
	Deneysel Olmayan	Nedensel Karşılaştırma	2	10
		Tarama	5	25
	Belirtilmemiş		1	5
Nitel Yöntem	Doküman		2	10
	Olgubilim (Fenomenoloji)		2	10
	Örnek Olay		2	10
	Belirtilmemiş		1	5

Çizelge 4'te görüldüğü gibi incelenen çalışmalarda; nicel yöntemin kullanıldığı çalışmaların %25'ini deneysel desen, %40'ını deneysel olmayan desenler oluşturmuştur. Nicel yöntemler arasında deneysel desenler içinde tek ve en fazla kullanılan model yarı deneysel model olup çalışmaların %25'ini oluşturmaktadır. Nicel yöntemlerde kullanılan deneysel olmayan desenlerde ise en çok tarama modeli (%25) kullanılmış olup devamında nedensel karşılaştırma modeli (%10) gelmektedir. Nicel yöntemin kullanıldığı bir çalışmada ise kullanılan desen hakkında bilgi verilmemiştir.

İncelenen çalışmalarda nitel araştırmalarda kullanılan desenler eşit sayıda olup; doküman analizi, olgubilim (fenomenoloji) ve örnek olay deseni tercih edilmiştir. Nitel yöntemin kullanıldığı bir çalışmada ise hangi desenin kullanıldığına yer verilmemiştir. İncelenen çalışmalarda hem nicel hem nitel yöntemin (karma yöntemin) kullanıldığı çalışmaların desenleri, Çizelge 4'te hangi yönteme aitse o başlık altında yer verilmiştir.

Matematiksel düşünme ile ilgili ilişkisel türde yapılmış araştırmaların veri analiz tekniklerine uygun dağılım Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Matematiksel Düşünme ile İlgili İlişkisel Türde Yapılmış Araştırmaların Veri Analiz Tekniklerine Göre Dağılımı

	Veri Analizi Tekniği		f	%
Betimsel İstatistik	Frekans, Yüzde Tabloları		3	9,68
	Ortalama, Standart Sapma		2	6,45
Kestirimsel Veri Analizi	Korelasyon		3	9,68
	t-Testi		5	16,13
	Anova/Ancova		4	12,90
	Manova		2	6,45
	Faktör Analizi		1	3,23
	Regresyon		1	3,23
	Parametrik Olmayan Testler	Ki-Kare		1
Spearman Korelasyon Testi			1	3,23
Betimsel Analiz			1	3,23
İçerik Analizi			3	9,68
Belirtilmemiş			4	12,90

Tablodaki çalışmalarda benimsenen veri analiz tekniklerine göre dağılım incelendiğinde, makale ve tezlerde çoğunluğa dayanılarak nicel veri analizlerinin kullanıldığı gözlenmiştir. Karma yöntemin kullanıldığı çalışmalarda birden fazla tekniğin kullanıldığı da göze çarpmıştır. Nicel veri analizi tekniklerine bakıldığında; betimsel istatistik veri analizi tekniklerinin kestirimsel veri analizi tekniklerine göre daha az olduğu görülmektedir. Betimsel istatistik veri analiz tekniklerinden sırasıyla en çok tercih edilen frekans ve yüzde olmuştur. Çalışmalarda kestirimsel veri analiz tekniklerinde en fazla t-Testi kullanılmıştır. Nitel veri analizi tekniklerine baktığımızda ise içerik analizi en çok tercih edilen olmuştur.

Matematiksel düşünme ile ilgili ilişkisel türde yapılmış araştırmaların örneklem grubuna göre dağılımı Çizelge 6’da verilmiştir.

Çizelge 6. Matematiksel Düşünme ile İlgili İlişkisel Türde Yapılmış Araştırmaların Örneklem Grubuna Göre Dağılımı

Örneklem Grubu	f	%
İlköğretim (Ortaokul) Öğrencileri	5	29,41
Ortaöğretim (Lise) Öğrencileri	3	17,65
Üniversite Öğrencileri	6	35,29
İlköğretim (İlkokul-Ortaokul) Öğretmenleri	1	5,88
Ortaöğretim (Lise) Öğretmenleri	-	-
Üniversite Öğretim Elemanları	-	-
Doküman	2	11,76

Çizelge 6’da görüldüğü gibi en fazla kullanılan örneklem grubu Üniversite Öğrencileri (%35,29) olarak belirlenmiştir. Daha sonra bu grubu İlköğretim (Ortaokul) Öğrencileri (%29,41) takip etmektedir. 2 çalışma örneklem grubu olarak doküman analizi yapmıştır. Çalışmalarda, Ortaöğretim (Lise) Öğretmenleri ve Üniversite Öğretim Elemanlarına dair örneklem grubuna yer verilmemiştir.

Matematiksel düşünme ile ilgili ilişkisel türde yapılmış araştırmaların matematiksel düşünme ile hangi türde ilişkilendirildiğine göre dağılımı Çizelge 7’de sunulmuştur.

Çizelge 7. Matematiksel Düşünme ile İlgili İlişkisel Türde Yapılmış Araştırmaların Matematiksel Düşünme ile Hangi Türde İlişkilendirildiğine Göre Dağılımı

İlişkilendirme Türü		f	%
Akademik Başarı		2	9,52
Öğrenme Ortamları	5E Öğrenme Ortamı	2	9,52
	HTTM (History/Theory/Technology/Modeling) Öğrenme Ortamı	1	4,76
Beceriler	Problem Çözme Becerisi	2	9,52

	Akıl Yürütme Becerisi	1	4,76
Disiplinler	Fen ve Teknoloji Dersi	1	4,76
	Muhasebe Dersi	1	4,76
Matematik Felsefesi		1	4,76
Matematiğe Yönelik Tutum		1	4,76
Matematik Öz-yeterliliği		1	4,76
Materyal Kullanımı		2	9,52
Yapılandırmacı Öğrenme Yaklaşımı		1	4,76
Yaratıcılık Fenomenine Duyarlılık		1	4,76
Bilgiyi Oluşturma Süreçleri		1	4,76
Bireysel Yenilikçilikler		1	4,76
Doküman İnceleme		2	9,52

Çalışmalar incelendiğinde Çizelge 7’de verilen ilişkisel türde başlıklara göre akademik başarı, 5E öğrenme ortamı, problem çözme becerisi, materyal kullanımı ve doküman inceleme frekans ve yüzde değeri olarak ($f=2$, $\%=9,52$) eşit sayıda dağılmış olup, bu ilişkisel türlerde çalışmalar diğerlerine göre fazladır.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu bölümde bulgular bölümünde yer alan tablo ve yorumların değerlendirilmesi ile varılan sonuçlara, bu sonuçların literatürdeki çalışmalarla kıyaslanması ile oluşturulan tartışmalara yer verilmiştir. Araştırma kapsamında matematiksel düşünme ile ilgili ilişkisel türde yapılmış araştırmaların tez veya makalenin yayınlandığı yıla göre, araştırmanın türüne göre, araştırma yöntemine göre, araştırma desenine göre, verilerin analizine göre, örneklem grubuna göre ve matematiksel düşünme ile hangi türde ilişkilendirildiğine yönelik bulgular elde edilmiştir. Yücedağ ve Erdoğan (2011), lisansüstü tezleri incelemeyi konu edinen çalışmaların Türkiye’de matematik eğitimindeki durumu görmek ve betimleyebilmek için faydalı olacağını belirtmiştir. Bu araştırmada matematiksel düşünme ve matematiksel düşünme ile ilgili ilişkisel türde yapılmış lisansüstü tezler ve makaleler incelenmiştir.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında matematiksel düşünmeyle ilişkisel türde yapılan çalışmalarda doktora tezlerinin daha fazla olduğu görülmektedir. Tez ve makale çalışmalarının sayıca fazla olduğu yıllar ise 2018-2019 yılları olmuştur. Araştırmada yer alan lisansüstü tezlerin ve makalelerin ilişkisel türde dağılım sonuçlarına bakıldığında matematiğin kendi içerisinde yapılan ilişkilendirmelere kıyasla genel konu başlıklarını içeren çalışmaların sayıca fazla olduğu söylenebilir. Matematiksel düşünme ile taratılan tez ve makalelerde öğrenme alanlarını öne çıkaracak çalışma yapılmamış olduğu görülmüştür. Bu durumun literatürde eksiklik olduğuna dikkat çekilebilir.

İncelenen tezlerin ve makalelerin araştırma yaklaşımları incelendiğinde; nicel çalışmaların en çok yapıldığı, nitel ve karma çalışmaların eşit sayıda dağıldıkları görülmektedir. Lisansüstü tezlerin ve makalelerin araştırma modeline ilişkin bulgulara bakıldığında yarı deneysel ve tarama çalışmalarının en çok kullanıldığına ulaşılmıştır. Lisansüstü tezlerin ve makalelerin veri analiz tekniklerine ilişkin bulguların dağılımları incelendiğinde; nicel analiz yöntemlerinden betimsel veri analiz tekniklerinin kestirimsel veri analizi tekniklerine göre daha az kullanıldığı görülmüştür. Nitel veri analiz yöntemlerinde ise içerik analizinin, betimsel analize göre daha fazla kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Kestirimsel veri analizlerinden de t-Testi en çok kullanılan analizdir. Literatürdeki çalışmaların bir kısmında da bu çalışmadaki sonuca uyumlu olacak şekilde t-Testinin kullanıldığı görülmektedir (Yaşar ve Papatğa, 2015; Yıldız, 2018; Biber ve Er, 2020).

İncelenen tez ve makalelerle ilgili örneklemelerin seçilmiş olduğu gruplara bakıldığında çoktan aza doğru örneklem grubu sırasıyla, üniversite öğrencileri, ilköğretim (ortaokul) öğrencileri, ortaöğretim (lise) öğrencileri, doküman incelemeleri ve ilköğretim (ilkokul-ortaokul) öğretmenlerinden oluşmaktadır.

5. ÖNERİLER

Bu bölümde çalışmada ulaşılan bulgu ve sonuçlar doğrultusunda şu önerilere yer verilmiştir;

Matematiksel düşünme ile ilgili yapılacak olan çalışmalarda bu çalışmada ele alınan kriterler dışında farklı değişkenler belirlenerek inceleme yapılabilir.

İlerleyen süreçlerde araştırmanın güncelliğini koruması için belirli aralıklarla tarama tekrarlanarak detaylı incelenen araştırmalar yapılabilir.

Matematiksel düşünme ile ilişkisel türde yapılmış araştırmalarda öğrenme alanlarına ait çalışmalar yapılabilir, matematiksel düşünme ile farklı disiplinler arası çok az çalışma yapılmış olup bu alandaki çalışmalar artırılabilir.

Matematiksel düşünme ile ilişkisel türde yapılmış çalışmalarda makale ve yüksek lisans tezi sayılarının doktora tezlerine göre sayıca az olduğu görülmüş olup matematik eğitime katkı olması adına bu konularla ilgili daha fazla yüksek lisans tezi ve makale çalışması önerilebilir.

Örnekleme grubu çeşitliliği artırılarak (örneğin, üniversite öğretim elemanları ve ortaöğretim (lise) öğretmenleri) çalışmanın kapsamı genişletilebilir.

Yurtdışı, yabancı dil kaynaklı çalışmalar da incelenerek ilerleyen süreçte yapılacak olan araştırmalara ışık tutabilir, literatür zenginleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Alkan, H. ve Altun M., *Matematik Öğretmenliği – Matematik Öğretimi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 1998.
- [2] Alkan, H. ve Bukova Güzel, E. (2005). Öğretmen adaylarında matematiksel düşünmenin gelişimi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25 (3), 221-236.
- [3] Baki, A., *Kuramdan Uygulamaya Matematik Eğitimi*, Harf Eğitim Yayıncılık, Ankara, 2008.
- [4] Er, G. ve Biber, A. (2020). Matematik eğitimi alanındaki deneysel desenli tezlerde tematik ve metodolojik eğilimler. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10 (3), 995-1006.
<https://doi.org/10.24315/tred.708202>
- [5] Blitzer, R., *Thinking Mathematically*, Pearson Publishing, UK, 2018.
- [6] Çepni, S., *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*, Celepler Matbaacılık, Trabzon, 2010.
- [7] Davis, H., Kryzan, R., Fay, B., Lindblad, J., and Arnitz, J., *Higher Level Thinking in The Junior High*, State University of New York, 1981.
- [8] Ersoy E. ve Başer N. (2016). Matematiksel düşünme ölçeğinin geliştirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (4), 1471-1486.
- [9] Ersoy, E., *Gerçekçi Matematik Eğitimi Destekli Öğretim Yönteminin 7. Sınıf Olasılık ve İstatistik Kazanımlarının Öğretiminde Öğrenci Başarısına Etkisi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya, 2013.
- [10] Gözen, Ş., *Matematik ve Öğretimi*. Evrim Kitabevi, İstanbul, 2001.
- [11] Hacısalihoğlu, H., Mirasyedioğlu, Ş. ve Akpınar, A., *Matematik Öğretimi: Matematikte Yapılandırıcı Öğrenme ve Öğretme*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2003.
- [12] Henderson, P. B., Marion, B. Fritz, S. J., Riedesel, C., Hamer, J., Scharf, C., et al. (2004). *Materials development in support of mathematical thinking*.
<https://cs.geneseo.edu/~baldwin/math-thinking/iticse2002-paper.pdf>
- [13] Hughes, W., Lavery, J., *Critical Thinking: An Introduction To The Basic Skills*, Broadview Press Ltd., Canada, 2004.
- [14] Kazancı, O., *Eğitimde Eleştirel Düşünme ve Öğretimi*, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul, 1989.
- [15] Knuth, E. J. (2002). Proof as a tool for learning mathematics. *The Mathematics Teacher*, 95 (7), 486-490.

- [16] Liu, P. H. (2003). Do teachers need to incorporate the history of mathematics in their teaching? *The Mathematics Teacher*, 96 (6), 416-421.
- [17] Merriam, S. B., and Tisdell, E. J., *Qualitative Research A Guide To Design and Implementation*, John Wiley & Sons, Inc. San Francisco, 2016.
- [18] Stacey, K., Burton, L., and Mason, J., *Thinking Mathematically*, Addison-Wesley Publishers, England, 1985.
- [19] Tall, D., *Advanced Mathematical Thinking*, Kluwer Academic Publishers, USA, 2002.
- [20] TDK, (2019). Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>
- [21] Üstünlüoğlu, E. (2006). Üst düzey düşünme becerilerini geliştirmede bilişsel soruların rolü. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 31 (331), 17-24.
- [22] Yaşar, Ş. ve Papatğa, E. (2015). İlkokul matematik derslerine yönelik yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 113-124.
- [23] Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.
- [24] Yıldız, Ş., *Gerçekçi Matematik Eğitimi ile İlgili Lisansüstü Tezlerin Tematik İçerik Analizi*, Uluslararası Marmara Fen ve Sosyal Bilimler Kongresi, 59, Kocaeli, 2018.
- [25] Yücedağ, T. ve Erdoğan, A. (2011). 2000–2009 yılları arasında matematik eğitimi alanında Türkiye’de yapılan çalışmaların bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 825–838.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMDE TÜRKÇE ETKİNLİĞİNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Bil. Uzm. Ayşe DOĞAN

Milli Eğitim Bakanlığı, kelesyilmazayse@gmail.com

Dr. Ayşegül KESKİNKILIÇ

İnönü Üniversitesi, aysegul.ulutas@inonu.edu.tr – ORCID 0000-0002-6497-6534

Özet

Bu çalışma, okul öncesi öğretmenlerinin Türkçe etkinliklerine ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini 2022-2023 eğitim öğretim yılında görev yapmakta olan 20 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenlerin görüşlerini belirlemek için araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda; okul öncesi öğretmenlerinin tamamının Türkçe etkinliklerine günlük eğitim akışı içerisinde her gün yer verdikleri, Türkçe etkinliğini en çok drama ve müzik etkinliği ile birlikte kullandıkları görülmüştür. Ayrıca, Türkçe etkinliği sırasında resimli çocuk kitaplarını tercih ettikleri, materyallerin seçiminde çocuğun gelişim düzeyine uygun olmasına dikkat ettikleri, Türkçe etkinliklerinin dil gelişimine katkı sağladığını düşündükleri ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi; Türkçe etkinliği, dil etkinliği.

Giriş

Türkiye’ de erken çocukluk eğitimine dair çalışmalar imparatorluk dönemi içerisinde 1400 lü yıllara dayansa da okul öncesi eğitimin ayrıca verildiği kurumlar kapsamında ilk resmî kurumlar, 1914 yılında Eğitim bakanlığının açmış olduğu ‘Çiçek Bahçesi’ isimli okullardır. Bunun öncesinde okul öncesi eğitime dair ilk yasal düzenlemeler de 6 Ekim 1913 tarihinde yayımlanan ‘Geçici İlköğretim Yasası (Tedrisat-ı İptidatiye Kanuni Muvakkati)’ yer bulmuştur (1,2).

Daha sonra cumhuriyet döneminde 1961 yılında yayımlanan 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu çerçevesinde okul öncesi eğitime dair yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanun çerçevesinde 1962 yılında ‘Anaokulları ve Anasınıfları Yönetmeliği’ çıkarılmıştır ancak programa dair ilk çalışmalar 1989 yılında gerçekleştirilmiştir ve bu çalışmalar neticesinde 1994 yılında ‘Okul Öncesi Eğitim programı’ uygulamaya konulmuştur (3,4).

Eğitim-öğretim alanındaki gelişmeler, değişen eğitim anlayışı, okul öncesi eğitim verilen önemin artması gibi çeşitli etkenlerle, programın geliştirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar neticesinde program 2002, 2006 ve son olarak 2013 yıllarında revize edilmiştir. Hala kullanmakta olduğumuz 2013 Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı, çocuğun çok yönlü olarak desteklenmesini amaçlayan bir çerçevede; özel eğitim uyarlamaları, olası

yetersizlikleri önleyici çalışmaları, sağlıklı büyüme ve hazır bulunuşluğu destekleyecek zengin öğrenme ortamlarını vurgulamaktadır. Eğitimde aile katılımı, aile ve çocuk için rehberlik desteği ve okul aile iş birliği programının temel bileşenlerindedir.

2013 Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim Programı incelendiğinde, sunulan kazanım ve göstergeler doğrultusunda öğretmenlerin kendi aylık ve günlük planlarını hazırlayabildikleri görülmektedir. Bu kazanım havuzu içerisinde seçilen kazanımlar yıl boyunca birçok kez kullanılarak günlük eğitim akışı içerisinde yer bulmaktadır. Kazanımlara ait göstergelere çocukların ulaşması için hazırlanacak etkinlikler, farklı yöntem ve tekniklerle sunularak, çocuğa zengin öğrenme ortamı sunmaya fırsat verecek niteliktedir.

2013 okul öncesi eğitim programı kapsamında günlük eğitim akışı içerisinde çocuklarla gerçekleştirilen etkinlikler Türkçe etkinliği, fen, matematik, sanat, drama, müzik, hareket, oyun, okuma yazmaya hazırlık etkinliği ve alan gezileri olarak tanımlanmıştır. Bu etkinlikler yapılandırılmamış, öğretmen veya çocuklar tarafından yapılandırılmış ya da yapılandırılmış bir şekilde farklı katılımcı sayısı ile sınıf içinde ya da dışında yürütülebilir. Okul öncesi eğitim programının amaçlarından biri çocukların Türkçeyi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamaktır. Türkçe etkinlikleri çocukların sözcük bilgisi, ses bilgisel farkındalık ve yazı farkındalıklarını artırmayı, sesleri düzgün çıkarabilme, konuşurken ses tonunu doğru ayarlama, farklı cümle yapılarını anlama ve kullanma gibi çeşitli iletişim ve erken okuryazarlık becerilerini kazandırmayı sağlayan süreçler içerir (5). Bu bağlamda program içerisinde Türkçe etkinliği önemli bir yer tutmaktadır.

Okul öncesi yıllarda sözlü dil becerilerini geliştirmek erken okuryazarlık kazanımı için kritik öneme sahiptir. Erken okuryazarlık becerilerinin gelişimi ise çocukların gelecekteki akademik becerileri üzerinde etkilidir (6). Bu durumun tam tersi olarak dil gelişimi için gerekli uyaranların eksikliği ya da azlığı dil ediniminin gecikmesine ve ileri akademik becerilerin zayıflığına yol açar (7). Türkçe etkinlikleri çocuklara, başkalarının haklarına, duygu ve düşüncelerine saygı duyma, kendi duygu ve düşüncelerini ise sosyal kurallar çerçevesinde ifade etme, farklı düşünceleri kabul edebilme gibi becerileri kazandırır (8). Dil bilgiyi taşıyan en önemli araçtır ve dil gelişiminin desteklenmesi tüm dünyada eğitim öğretim faaliyetleri içerisinde önemli bir yer tutarken, okul öncesi eğitimde neredeyse tüm eğitsel süreçlerin tabanı olarak görülebilir. Bu önemi esas alarak bu çalışmada amaç, okul öncesi öğretmenlerinin Türkçe etkinliklerine ilişkin görüşlerini incelemektir. Araştırmanın ana amacı doğrultusunda aşağıdaki alt amaçlara yanıt aranmıştır.

1. Türkçe etkinliği sizin için ne ifade etmektedir ve sizce Türkçe etkinliklerinin çocuklara katkıları nelerdir?
2. Günlük eğitim akışı içerisinde ne sıklıkla Türkçe etkinliğine yer veriyorsunuz?
3. Bütünleştirilmiş etkinlik kapsamında Türkçe etkinliğini hangi etkinlikler ile birlikte kullanıyorsunuz?
 1. Türkçe etkinliği sırasında ne tür materyaller kullanıyorsunuz?
 2. Türkçe etkinliği sırasında kullanılacak materyallerde hangi özelliklerin bulunmasına dikkat ediyorsunuz?
 3. Türkçe etkinliği için kullanacağınız materyalleri temin etme ya da kullanma noktasında sorun yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?
 1. Türkçe etkinliği sırasında çocukların oturma düzeni neye göre belirliyorsunuz?
 2. Türkçe etkinlikleri kapsamında mekân kullanımı konusunda sorun yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız bu sorunlar nelerdir? Sorularına yanıt aranmıştır.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Temel nitel araştırma modelinde tasarlanmış bu araştırma, katılımcıların düşüncelerine ve deneyimlerine, kendi detaylı ifadeleriyle yer vermeye çalışmaktadır. Nitekim Merriam (9), nitel araştırmaları, insanların içinde buldukları durumu anlamlandırma şeklini anlamaya çalışmak olarak tanımlamaktadır. Araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin Türkçe etkinliklerine ilişkin görüşleri onların yaşantılarını esas alacak şekilde durum çalışması deseninde tasarlanmıştır. Durum çalışması, araştırılan durumu, mevcut ortamı içerisinde inceleyen, durum ve ortam arasındaki sınırların kesin çizgilerle sınırlandırılmadığı ancak sınırları belirli olan bir sistem içerisinde derinlemesine inceleyen bir araştırma desendir (10).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın örneklemini, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Türkiye’ de görev yapmakta olan 20 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Örnekleme dahil olan öğretmenler, Türkiye’deki üniversitelerin eğitim fakültelerinin, Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Bölümünden mezun olmuşlardır. Çalışma grubunun belirlenmesinde araştırmanın amacı temel alınarak, araştırmaya hız ve pratiklik katan, uygun örnekleme yöntemi seçilmiştir. Uygun örnekleme yöntemi, araştırmacı tarafından incelenen konu hakkında fikir sahibi olmak için evrenden alınan ve o evreni temsil ettiği düşünülen örneklemden verilerin toplanması olarak ifade edilmektedir (11).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu, katılımcıların cinsiyet, yaş, hizmet yılı ve eğitim durumunu içeren bir bölümden sonra, Türkçe etkinliğine ilişkin 3 ana başlık altında 8 görüşme sorusundan oluşmaktadır. Görüşme soruları Türkçe etkinliğe ilişkin temel bileşenler (öğretmen, öğrenci, mekân, kaynak) göz önüne alınarak, mevcut durumun detaylı bir şekilde incelenmesine olanak verecek ölçüde geniş sınırlarda hazırlanmaya çalışılmıştır. Soruların katılımcılar tarafından kolayca anlaşılabilir, katılımcılara yol gösterici fakat onları sınırlamayan, açık uçlu sorular olmasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda oluşturulmuş 13 soru 3 uzmana sunularak soru sayısı 10’a düşürülmüştür. Daha sonra alanda deneyimli (11 yıl, 16 yıl ve 19 yıl mesleki tecrübe) 3 okul öncesi öğretmeni ile pilot görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler neticesinde sorular değerlendirilerek öğretmenlerle, soruların kapsamı, farklı sorulara verilen cevapların benzerliği göz önüne alınmıştır ve mevcut sorulardan bazıları aynı başlık altında toplanmıştır, bazıları formdan çıkarılmıştır ve görüşme formuna 8 soru içeriği ile son hali verilmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmada veriler 2022 yılının Mart ve Nisan aylarında, 20 okul öncesi öğretmeni ile birebir görüşmeler yapılarak toplanmıştır. Görüşmeler için öğretmenler çalışmanın içeriği ile ilgili ön bilgi verilmiş ve verilerin görüşme tekniği ile yapılacağı bildirilmiştir. Çalışmaya katılmayı kabul eden öğretmenlerden görüşme tarihi için randevu alınmıştır. Her bir görüşme için öğretmenler görev yerlerinde ziyaret edilerek, eğitim faaliyetleri sonrasında görüşmeler yapılmıştır. Görüşme süreleri 40 dakika ile 60 dakika arasında değişmektedir. Görüşmeler, görüşme esnasında araştırmacı tarafından yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Bu şekilde veri kaybının önüne geçilmek istenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizi, içerik analizi yöntemiyle yapılmıştır. Nitel araştırmalarda sıklıkla başvurulan içerik analizi yönteminde amaç araştırmadan elde edilen verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Bunun için veriler derinlemesine bir analizle incelenir ve ortaya çıkan bu kavram ve temalar, okuyucunun anlayacağı şekilde düzenlenerek sunulur (11). Araştırmacı, dokümanlarda yer alan verileri objektif olarak ele almalı, yorumlamalı, analiz

sürecinde de olabildiğince titiz ve şeffaf davranarak, bilimsel etik unsurlarına dikkat etmelidir (9). Bu çalışmada da bu amaçlar doğrultusunda verilere hiçbir müdahalede bulunulmadan, sıklıkla doğrudan alıntılara yer verilerek veriler yorumlanmıştır.

Geçerlik ve güvenilirlik

Lather, nitel araştırmalarda geçerliğin, araştırmada sunulan verilerin inandırıcılığı temsil ettiğini belirtmektedir (Moss vd. 2009; Yaşar, 2018). İnandırıcılık ise verilerin anlamının doğru bir şekilde yorumlandığına yönelik güven oluşturmak için araştırmacının ortaya koyduğu bilinçli çabayı ifade eder (Whittemore vd. 2001; Yaşar, 2018). Bu bağlamda araştırmacının verileri doğrudan alıntılarla sunularak yorumlanmıştır. Veri toplama için en uygun yöntemi seçmek, yeterli düzeyde veri toplamak, kapsayıcı kategoriler ve temalar oluşturmak inandırıcılığı sağlamada önemlidir (Graneheim & Lundman, 2004; Yaşar, 2018). Çalışmada geçerliği sağlayabilmek adına çalışmanın amacını kapsayacak tüm öğelere yer vermeye çalışılmıştır. Türkçe etkinliği sürecini doğrudan ve dolaylı etkileyebilecek; doğrudan sürecin kendisinin nasıl ele alındığına dair (katılımcının etkinliğin önemine dair görüşleri, etkinliğe yer verme durumu ve sıklığı, diğer etkinliklerle birleştirme durumu), etkinlik esnasında kullanılacak materyallere dair (ne tür materyaller kullanıldığına dair durum tespitleri, materyallerde bulunması gereken özelliklere dair görüşler ve materyal ihtiyacı noktasındaki görüşler) ve etkinliğin gerçekleştirildiği mekanlara dair (çocukların oturma düzeni ve mekânsal problemlere dair görüşler) durumlar bu şekilde ayrıntılı ve kapsamlı olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bulgular

Türkçe etkinliğinin okul öncesi eğitimdeki çeşitli boyutlarını incelemek amacıyla yapılmış bu çalışmada, okul öncesi öğretmenlerinin Türkçe etkinliklerinin ağırlıklı olarak dil gelişimine katkı sağladığını düşündükleri, öğretmenlerinin tamamının Türkçe etkinliklerine günlük eğitim akışı içerisinde hergün yer verdikleri, bütünleştirilmiş etkinlik kapsamında Türkçe etkinliğini öğretmenlerin en çok drama etkinliği ve müzik etkinliği ile birlikte kullandıkları görülmektedir. Öğretmenlerin etkinlik esnasında materyal olarak çoğunlukla basılı materyalleri kullandıkları, bu materyaller içerisinde ise resimli çocuk kitaplarını daha fazla tercih ettikleri görülmektedir. Araştırma sonuçları göstermektedir ki, öğretmenler kullandıkları materyallerin çocukların gelişim düzeyine uygun olmasına dikkat ettikleri ayrıca öğretmenlerin büyük kısmının materyallerle ilgili sorunlar yaşadıkları, bu öğretmenlerin çoğunun ise bu sorunu materyallerin yüksek maliyetli olması ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Araştırma sonuçları incelendiğinde öğretmenlerin çocukların etkinlik esnasındaki oturma durumlarını, şekilsel olarak: yarım daire/ u/ çember, önlü-arkalı/ sıralı ya da masa etrafında; çocukların etkinlik esnasında kullandıkları oturma aracına göre: sandalye, minder, halı üzerinde oluşturdukları görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin bu düzeni sağlarken çocuklara ait cinsiyet, sayı, karakter özelliği, dikkat süresi gibi özellikleri baz alarak ve katılıma etki edecek: genel dikkatin sağlanma durumu, sınıftaki etkileşim olanağına göre ve çocukların görüş açısına göre oluşturdukları görülmektedir. Öğretmenlerin toplamda çoğunluğunun mekanla ilgili sorun yaşadığını görülürken, sorun yaşayan öğretmenlerin çoğunluğunun ise öğrenci sayısının sınıf büyüklüğüne oranı nedeniyle çeşitli sorunlar yaşadıklarını görülmektedir. Araştırmada katılımcı kimliklerinin gizli tutulması ve bulguların sunumunda kolaylık sağlanması için katılımcılara K1, K2, K3, K4.... şeklinde kodlar atanmıştır. Araştırmadaki katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Hizmet yılı	Öğrenim Durumu
K1	Kadın	41	15	Tezsiz Yüksek Lisans
K2	Kadın	37	12	Lisans
K3	Kadın	47	24	Lisans
K4	Kadın	38	12	Tezsiz Yüksek Lisans
K5	Kadın	39	13	Lisans
K6	Kadın	37	15	Lisans
K7	Kadın	40	16	Lisans
K8	Kadın	38	17	Tezsiz Yüksek Lisans
K9	Kadın	36	13	Tezsiz Yüksek Lisans
K10	Kadın	34	11	Lisans
K11	Kadın	37	14	Doktora
K12	Erkek	35	10	Doktora
K13	Kadın	38	15	Lisans
K14	Kadın	40	14	Lisans
K15	Kadın	53	31	Lisans
K16	Kadın	40	17	Lisans
K17	Kadın	36	14	Lisans
K18	Kadın	40	15	Tezsiz Yüksek Lisans
K19	Kadın	41	16	Yüksek Lisans
K20	Kadın	30	5	Lisans

Tablo 1'e göre katılımcıların 1 tanesi erkek ve 19 tanesi kadındır. Katılımcıların yaş aralığı 30 ile 53 arasında değişmektedir. Katılımcıların mesleki deneyimleri 5 yıl ile 31 yıl arasında değişmektedir. Katılımcıların eğitim durumları lisans, tezsiz yüksek lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi şeklinde değişmektedir. Tablo 1'de araştırmaya katılan öğretmenler ait bilgiler ayrıntılı olarak verilmiştir.

1. Okul Öncesi Öğretmenlerinin Türkçe Etkinliğine Ve Yer Verme Durumu İlişkin Öğretmen Görüşlerine Yönelik Bulgular

Soru 1. Türkçe etkinliği sizin için ne ifade etmektedir ve sizce Türkçe etkinliklerinin çocuklara katkıları nelerdir?

Bu soruya verilen cevaplar incelendiğinde, katılımcıların yalnızca bir kısmının Türkçe etkinliğine yükledikleri anlama ilişkin açıklamalarda buldukları görülmektedir. Bu katılımcılardan bazıları Türkçe etkinliğini en önemli etkinlik ya da en önemli etkinliklerden biri, bazıları diğer gelişim alanları açısından bir araç olarak çok önemli görürken, bazı katılımcılar ise özgün ifadelerle Türkçe etkinliğini tanımlamaktadır. Tablo 2’te öğretmenlerin Türkçe etkinliğine yüklediği anlamlara ilişkin katılımcı görüşleri sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin Türkçe Etkinliğine Yüklediği Anlam ve Önem

K3: " Türkçe etkinliği çocukların dil gelişimi ve tüm gelişim alanları için en önemli etkinliklerden biridir."

K10: " Bana göre Türkçe etkinlikleri diğer tüm etkinlikleri olumlu yönde etkilediğinden okul öncesinin temel taşıdır. Kendi duygularını tanıyan ve duygularını ifade edebilen çocuklar yetiştirmek için olmazsa olmaz öneme sahiptir."

K11: " Türkçe etkinliği dil gelişimini temel alan bir süreç olduğu için benim için çok önemli bir etkinliktir..."

K13: " çok önemli görüyorum. Hatta en önem verdiğim etkinlik diyebilirim..."

K15: " ...Türkçe etkinlikleri eğitimin başıdır."

K17: " Türkçe dil etkinliği çocuğun kendini ifade edebilmesini kazandırmaya çalışmasından dolayı çok önemlidir."

K19: " Türkçe etkinliği bence en önemli etkinliktir. Çünkü bütün etkinliklerin temelinde dil vardır..."

Öğretmenlerin Türkçe etkinliğine yüklediği anlama ilişkin görüşler, birçok katılımcı tarafından, çocuklara sağladığı katkılar dışında değerlendirilmediğinden ayrıca temalar altında tablolaştırılmamıştır.

Türkçe etkinliklerinin çocuklara katkılarına ilişkin öğretmen görüşleri değerlendirildiğinde, bu katkıların 4 farklı kategoride belirdiğini görmekteyiz. Katılımcılardan alınan cevaplar, Türkçe etkinliğinin çocuklara tüm gelişim alanları çerçevesinde katkı sağladığı, dil gelişimlerine, sosyal-duygusal gelişimlerine ve bilişsel gelişimlerine, çeşitli beceriler bazında katkılar sağladığı yönünde görüşler içermektedir. Her bir görüş, çoğunlukla Türkçe etkinliklerinin 2 ya da 3 gelişim alanına dair farklı becerileri desteklediği yönündedir. Bu durum Tablo 3’de temalaştırılarak sunulmuştur.

Tablo 3. Türkçe etkinliklerinin çocuklara katkılarına ilişkin öğretmen görüşleri

Gelişim alanı	Beceri, davranış ve tutumlar	katılımcılar
Tüm gelişim alanları		K3, K4, K10, K19
Sosyal Gelişim	Bütünsel olarak	K11, K13, K14, K15
	Duygu ve düşüncelerinin farkında olma	K10
	Duygu ve düşüncelerini ifade edebilme	K1, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K16, K17
	İletişim becerileri	K7, K9, K12

	Prososyal davranışlar	K12, K20
	Toplam	K1, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K20
	Bütünsel olarak	K2, K3, K4, K5, K6, K12, K13, K15, K17, K19
Dil Gelişimi	Kelime dağarcığı	K1, K12, K16, K17
	Telaffuz becerisi	K2, K14, K16
	Konuşma/Cümle oluşturma becerisi	K2, K5, K9, K11, K16, K18, K20
	Dinleme becerisi	K5, K9, K16, K20
	Türkçe'yi doğru ve düzgün kullanma	K8, K9, K12, K16
	Kitaplara karşı olumlu tutum geliştirme	K16
	Toplam	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K8, K9, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20
	Bütünsel olarak	K12, K13, K14
Bilişsel Gelişim	Kavram bilgisi	K9
	Dikkat	K17, K20
	Düşünme	K5, K11
	Yorumlama	K5
	Problem çözme	K12
	Hayal gücünü kullanabilme	K6
	Toplam	K5, K6, K9, K11, K12, K13, K14, K17, K20

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların, Türkçe etkinliklerinin, sosyal-duygusal gelişime olan katkılarını bütünsel olarak, duygu ve düşüncelerinin farkında olma, duygu ve düşüncelerini ifade edebilme, iletişim becerileri ve prososyal davranışlar açısından değerlendirdikleri görülmektedir. Dil gelişimine olan katkılarını, bütünsel olarak, kelime dağarcığı, telaffuz becerisi, konuşma ve cümle oluşturma becerisi, dinleme becerisi, Türkçe'yi doğru ve düzgün kullanma ve kitaplara karşı olumlu tutum geliştirme açısından, bilişsel gelişime olan katkısını: bütünsel olarak, kavram bilgisi, dikkat, düşünme, yorumlama, problem çözme, hayal gücünü kullanabilme açısından değerlendirdikleri görülmektedir. Türkçe etkinliklerinin çocuklara katkılarına ilişkin bazı görüşler tablo 4'te verilmiştir.

Tablo4. Türkçe etkinliklerinin çocuklara katkılarına ilişkin görüşler

Gelişim alanı	Beceri, davranış ve tutumlar	Katılımcılar
Tüm gelişim alanları		K3: " Türkçe etkinliği çocukların dil gelişiminde ve tüm gelişimleri üzerinde en önemli etkinliklerden biridir." K4: " Dil gelişimine katkıları var diğer tüm alanları da destekler." K19: " Türkçe etkinliği bence en önemli etkinliktir çünkü bütün etkinliklerin temelinde dil vardır. Ama sağladığı faydalar sadece dil gelişimi ile sınırlı değildir. Tüm gelişim alanlarına katkı sağlar.
Sosyal Gelişim	Bütünsel olarak Duygu ve düşüncelerinin farkında olma	K15: "Türkçe etkinliği, dil ve sosyal gelişime etki eder. " K10: " Bana göre Türkçe etkinlikleri, diğer tüm etkinlikleri olumlu yönde etkilediğinden okul öncesinin temel taşıdır.

		<p><i>Kendi duygularını tanıyan ve duygularını ifade edebilen çocuklar yetiştirmek için olmazsa olmaz öneme sahiptir. "</i></p>
	Duygu ve düşüncelerini ifade edebilme	<p><i>K1: "Kelime hazinesini ve kendini ifade etme becerisini geliştirir."</i></p>
	İletişim becerileri	<p><i>K7: " kendini ifade edebilme, yaşlıları ile iletişim kurabilme becerilerini geliştirmek, hayal dünyalarını aktarabilmek için bir araçtır."</i></p>
	Prososyal davranışlar	<p><i>K20: " Türkçe etkinliği benim için dinlediğini anlama, bir duruma konsantre olma, sorulara uygun cevaplar verebilmeyi ifade eder. Saygı duyma, sırasını bekleyebilme, konuşulan konuya dikkatini verebilme, etkinlik süresince dikkatini toplayabilme gibi katkıları vardır. "</i></p>
Dil Gelişimi	Bütünsel olarak	<p><i>K2: " Dilimizi geliştirmek, doğru telaffuz edebilmek ve konuşma yetimizi geliştirmek yararlarındandır."</i></p>
	Kelime dağarcığı	<p><i>K1: "Kelime hazinesini ve kendini ifade etme becerisini geliştirir."</i></p>
	Telaffuz becerisi	<p><i>K14: " Çocukların kelimeleri doğru telaffuz etmelerini sağlar. Sosyal ve bilişsel gelişime katkısı yüksektir."</i></p>
	Konuşma/Cümle oluşturma becerisi	<p><i>K18: " Çocukların düzgün ve cümle yapısına uygun konuşmalarını sağlar."</i></p>
	Dinleme becerisi	<p><i>K20: " Türkçe etkinliği benim için dinlediğini anlama, bir duruma konsantre olma, sorulara uygun cevaplar verebilmeyi ifade eder..."</i></p>
	Türkçe'yi doğru ve düzgün kullanma	<p><i>K8: " Türkçe etkinliklerine özellikle okul dönem çocukları için gerek ana dilini doğru ve düzgün kullanabilme gerekse kendini ifade edebilme becerilerini kazanabilmesi açısından çok çok önemli görüyorum."</i></p>
	Kitaplara karşı olumlu tutum geliştirme	<p><i>K16: "Sözcük dağarcığını geliştirir. Çocukların kitaplara karşı olumlu tutum geliştirmesine kitap sevgisi kazanmalarına katkı sağlar. Türkçeyi doğru kullanmalarını, ses tonunu ayarlamalarını ve sözcükleri doğru çıkarmalarını sağlar. Çocukların dinleme ve anlama becerilerini kazanmalarını ve ifade etmelerini sağlar. İlerideki okuryazarlık becerilerinin temelini oluşturmalarına katkı sağlar. "</i></p>
Bilişsel Gelişim	Bütünsel olarak	<p><i>K13: "Dil gelişimi açısından, bilişsel açıdan ve sosyal açıdan çocukların gelişimi için çok önemli bir etkinliktir."</i></p>
	Kavram bilgisi	<p><i>K9: " Türkçe etkinlikleri kendilerini ifade etme becerisini kazanmaları açısından önemlidir. çocuklar bu etkinlikler sayesinde, ana dilini doğru bir şekilde öğrenmektedirler. Hayal dünyalarında ve gerçek dünyada yaşadıklarını ifade edebilmektedirler. İfadelerinde jest ve mimikleri kullanabilmekte, yapılan çalışmalarla belli kavramları öğrenebilmektedirler. Dinleme ve konuşma becerilerini kazanmaktadır."</i></p>
	Dikkat	<p><i>K17: " Türkçe dil etkinliği çocuğun kendini ifade edebilmesini kırmaya çalışmasından dolayı çok önemlidir. Pandemi sonrasında teknolojiye maruz kalan ve dikkat süreleri kısalan çocukların odaklanmasına yardımcı olduğu için dikkat gelişimine katkıları çok fazladır. Dil gelişiminin</i></p>

	<i>desteklenmesine, kelime dağarcığının genişlemesine katkısı da tartışılmaz. "</i>
Düşünme	<i>K11: " Türkçe etkinliği dil gelişimini temel alan bir süreç olduğu için benim için çok önemli bir etkinliktir. Çocuklarda düşünme ve konuşma becerilerini destekler. Sosyal Gelişim açısından da çok önemli olduğunu düşünüyorum. Etkinlik esnasında çocuk duygularını ifade etmeyi öğrenir. "</i>
Yorumlama	<i>K5: " Türkçe etkinliği benim için çocukların düşünme, yorumlama ve dil gelişimlerini destekleyen bir etkinliktir. Özgün cümleler kurma ve algılama, ifade etme becerilerini yansıtabildikleri bir etkinliktir. "</i>
Problem çözme	<i>K12: " Okul öncesi eğitimde Türkçe etkinlikleri çocukların dil gelişimi açısından oldukça önemlidir. Çocukların Türkçe' yi doğru ve güzel konuşmalarını sağlamak, sözcük dağarcığını geliştirmek, iletişim, işbirliği, empati becerilerini desteklemek, problem çözme, prososyal becerileri geliştirme, sözcüklerini kullanmayı sağlama ve kendini ifade etme becerileri ile birlikte bilişsel gelişim sürecini de destekler. "</i>
Hayal gücünü kullanabilme	<i>K6: "Hayal güçlerini genişletmekte ve dil becerilerini artırmaktadır. "</i>

Soru 2. Günlük eğitim akışı içerisinde ne sıklıkla Türkçe etkinliğine yer veriyorsunuz?

Tablo 5. Öğretmenlerin Günlük Eğitim Akışı İçerisinde Türkçe Etkinliğine Yer Verme Durumu

Yapı	Sıklık	Katılımcılar
Yapılandırılmış (1 etkinlik süresi)	Her gün (5 gün)	K1, K2, K3, K4, K5, K6, K10, K12, K13, K14, K15, K17, K18, K 19
	Haftada en az 3 gün	K9, K11, K20
Yapılandırılmamış	(Tüm eğitim akışı boyunca)	K7, K8, K9, K11, K16, K20

Katılımcılar bu soruya 'hergün 1 kere ya da 'her gün tüm akış boyunca şeklinde cevaplar verirken, 'her gün tüm akış boyunca' şeklinde cevaplayan katılımcılardan bir kısmı, planlanmış bir etkinlik olarak günlük eğitim akışı içerisinde 'Türkçe Etkinliğine' 'haftada en az 3 kere yer verdiklerini belirtmişlerdir. Bu durum tablo 5'te sunulmuştur.

Türkçe etkinliğine yer verme durumuna ilişkin bazı katılımcı görüşleri tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Türkçe etkinliğine yer verme durumuna ilişkin bazı öğretmen görüşleri

Sıklık	Katılımcı Görüşleri
Her Gün	<p>K3: 'Mutlaka her gün düzenli bir şekilde eğitim akışı içinde yer veriyorum.'</p> <p>K5: 'Her gün mutlaka 1 etkinlik süresi ayırıyorum.'</p> <p>K10: 'Her gün mutlaka Türkçe etkinliğine yer veriyorum.'</p> <p>K12: 'Mümkün oldukça her gün yer vermeye çalışıyorum.'</p> <p>K14: 'Eğitime katkısı yüksek olduğu için her gün yer veriyorum.'</p> <p>K17: 'Çocuklar yemek saatinden çıktıktan sonra, dingin bir etkinlik olması sebebiyle de yemek sonrası Türkçe etkinliğine her gün yer vermekteyim.'</p>
Haftada 3 gün	<p>K9: 'Günlük eğitim akışı içerisinde çocukların dikkatini çekmek, başka bir etkinliğe geçiş yapmak için hemen hemen her gün eğitim akışında Türkçe etkinliklerini kullanıyoruz. Öğrenci ve öğretmen iletişimi dil sayesinde olduğu için aslında her an kullanıyoruz. Ancak planlanmış bir Türkçe etkinliğini haftada 3 kez uygulamaya çalışıyorum.'</p> <p>K11: 'Gün içerisinde mutlaka Türkçe etkinliklerine yer vermek istiyorum ancak müfredat dahilinde haftada 3 gün hikaye okuma etkinliği yapabiliyorum. Haftanın her günü ise planlanmış sohbetler, parmak oyunu, tekerleme ya da video ile Türkçe etkinliğini plana dahil etmeye çalışıyorum.'</p>
Tüm Akış Boyunca	<p>K7: 'Günlük eğitim akışının her alanında yer veriyorum. Etkinlikler arası geçişlerde, oyun etkinliklerinde ve hikaye saatinde sürekli kullanıyorum. Güne başlamadan sohbet saati yapıyoruz.'</p> <p>K8: 'Bence Türkçe etkinliği belirli bir zaman dilimine sığdırılan bir etkinlik değildir. Bir okul öncesi öğretmeni çocukları ile birlikte olduğu her an Türkçe- dil etkinliği yapıyor olmalıdır...'</p> <p>K16: 'Gün içerisinde çocuk-çocuk ve yetişkin-çocuk iletişimi sürekli devam ettiği için günlük eğitim akışı içerisinde her daim kullanıyorum. Türkçe-dil etkinliğine, diğer bütün etkinliklerin bir parçası olarak her zaman yer veriyorum.'</p>

Soru 3. Bütünleştirilmiş etkinlik kapsamında Türkçe etkinliğini hangi etkinlikler ile birlikte kullanıyorsunuz?

Bu soru ile öğretmenlerin günlük eğitim akışı içerisinde Türkçe etkinliğini hangi etkinliklerle bütünleştirerek uyguladıklarına yanıt aranmıştır. Öğretmenlerin Türkçe etkinliğine bütünleştirilmiş etkinlik kapsamında yer verme durumları tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Türkçe etkinliklerinin başka etkinliklerle bütünleştirilme durumu

Etkinlikler	katılımcılar
Tüm Etkinlikler	K10, K11, K13, K16
Drama	K1, K5, K7, K8, K9, K11, K14, K15, K17, K18, K19
Sanat	K6, K11, K12, K20
Müzik	K1, K2, K3, K4, K5, K9, K11, K12, K17, K18, K19
Oyun	K4, K7, K9, K14, K15, K19
Fen Ve Doğa	K8, K20
Matematik	K8, K13, K20
Okuma Yazmaya Hazırlık	K3

Bütünleştirilmiş etkinlik kapsamında Türkçe etkinliğini başka etkinliklerle birlikte kullanma durumlarına ilişkin bazı öğretmen görüşleri tablo 8'da sunulmuştur.

Tablo 8. Türkçe etkinliklerini bütünleştirilmiş etkinlik kapsamında kullanımlarına ilişkin öğretmen görüşleri

Etkinlikler	Katılımcı görüşleri
Tüm etkinlikler	<i>K10: " Türkçe etkinliklerini diğer tüm etkinlikler ile birlikte kullanabilirim." K16: " Seçilen bütün etkinliklerde sözel ve sözel olmayan dil becerileri kullanıldığı için yaparak, yaşayarak yapılan öğrenmelerin bir parçası olarak kullanıyorum.</i>
Drama	<i>K5: " Daha çok hikaye, drama ve parmak oyunları ile kullanıyorum. K7: " Hikaye saati, drama ve oyunlarda kullanıyorum." K14: "Drama ve oyunla birleştiriyorum." K17: " Türkçe etkinliğinde kitap dramatisasyon yapmaya uygunsu drama ile bütünleştiriyorum ya da uygun şarkı varsa müzik etkinliği ile pekiştiriyorum."</i>
Sanat	<i>K6: " Sanat etkinliği ile bütünleştiriyorum." K11: " Her etkinlikle bütünleyebilirim. Ancak sıklıkla sanat, drama ve müzik etkinliği ile birlikte yürütüyorum." K12: " Türkçe etkinlikleri ile, müzik ve sanat etkinliklerini sık sık birlikte kullanırım."</i>
Müzik	<i>K1: " Genelde yaratıcı drama ve müzik etkinlikleri ile birlikte kullanırım." K2: " Müzikle beraber kullanırım." K4: "Bazen oyun etkinliği ve müzik etkinliği ile birleştiriyorum." K19: " Oyun, müzik bazen de drama ile beraber kullanıyorum."</i>
Oyun	<i>K9: " Müzik, drama ya da oyunla birlikte. K15: " Drama etkinliği ve oyunla birlikte." K19: " Oyun, müzik bazen de drama ile beraber kullanıyorum."</i>
Fen ve doğa	<i>K20: " Genellikle sanat etkinliği ile bütünleştiriyorum. Fen, doğa ve matematik etkinlikleri ile de bütünleştirme yaptığım oluyor." K8: "Drama, fen ve matematikle..."</i>
Matematik	<i>K13: " Bütün etkinliklerle birleştirebiliyorum. Yeri gelirse matematik etkinliği ile bile birleştiririm. Bu kitabın içeriğine göre değişebilir."</i>
Okuma yazmaya hazırlık	<i>K3: " Genellikle okuma yazmaya hazırlık çalışmaları ve müzik çalışmaları ile bütünleştiriyorum."</i>

2. Türkçe Etkinliği Esnasında Materyal Kullanımına İlişkin Bulgular

Soru 1. Türkçe etkinliği sırasında ne tür materyaller kullanıyorsunuz?

Öğretmenlere yöneltilen bu soru ile, öğretmenlerin Türkçe etkinliği esnasında ne tür malzemeler kullandıkları belirlenmek istenmiştir. Öğretmenlerin kullandığı materyallere ilişkin bulgular tablo 9'da temalaştırılarak sunulmuştur.

Tablo 9. Öğretmenlerin kullandığı materyal çeşitleri

Materyal türü	Materyal çeşidi	Katılımcılar
(Genel bir ifade ile) görsel materyaller		K1,K2, K3, K18
Üç boyutlu materyaller	Kukla maske	K1, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K14 K9, K16
	Toplam	K1, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K14, K16
Basılı materyaller	Resimli çocuk kitapları	K1, K4, K5, K7, K8, K9, K10, K11, K13, K14, K15, K16, K19, K20
	Dergiler ve bilimsel içerikli yayınlar	K12,K13
	Kart, fotoğraf ve resim	K2, K7, K9, K10, K17, K18, K19, K20
	Genel bir ifade ile	K11
	Toplam	K1, K2, K4, K5, K7, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17, K18, K19, K20
Sözlü edebi ürünler	Genel bir ifade ile	K11
	Masal	K19
	Toplam	K11, K19
Dijital ortam	Teknoloji	K2
	Bilgisayar	K15, K16
	Dijital ekran	K5
	Projeksiyon	K14
	Akıllı tahta	K16
	Video	K3, K11, K13, K16, K20
	Toplam	K2, K3, K5, K11, K13, K14, K16, K20
Ritim aletleri		K12

Tablo 9 incelendiğinde, Öğretmenlerin Türkçe etkinliği esnasında kullandıkları malzemelerin 3 boyutlu materyaller, basılı materyaller, sözlü edebi ürünler, dijital ortam, ritim aletleri ve genelleştirilmiş bir ifade ile görsel materyaller olarak temalara ayrıldıklarını görmekteyiz. Bazı öğretmenlerin Türkçe etkinliğinde kullandıkları materyallere ilişkin görüşleri tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Öğretmenlerin kullandıkları materyallere ilişkin görüşleri

Materyal türü	Materyal Çeşidi	Katılımcılar
Genel bir ifade ile görsel materyaller		K1: "Görsel materyaller." K18: "Kuklalar, resimli kartlar ve çeşitli görseller kullanırım."
	Kukla	K4: "Kuklalar ve kitapları kullanırım." K6: "En çok kukla kullanıyorum."

3 boyutlu materyaller		<i>K8: "Parmak kuklaları, el kuklaları, resimli çocuk kitaplarını kullanıyorum."</i>
	Maske	<i>K9: "Resimli çocuk kitapları, bilmece kartları, kuklalar ve kukla sahneleri ve maskeler kullanıyorum."</i>
Basılı materyaller	Resimli çocuk kitapları	<i>K10: "Türkçe etkinliklerinde öykü kitapları, kuklalar, öykü kartları ve benzeri materyaller kullanıyorum." K13: "En çok kitap kullanıyorum uygun olursa konuya göre dergi, video falan da kullanıyorum."</i>
	Dergiler ve bilimsel içerikli yayınlar	<i>K12: "Kukla sahnesi, parmak kukla, el kuklası, çomak kukla gibi çeşitli kuklalar, görsel materyal olarak hikaye, masal kitapları, bilim kitapları, çocuk dergileri ve marakas, zil, çelik üçgen, ritim çubuğu gibi çeşitli ritim aletleri kullanırım."</i>
	Kart, fotoğraf ve resim	<i>K7: " Kitaplar, hikaye kartları, bak anlat kartları ve kuklalar." K17: "Kukla merkezindeki kuklaları Türkçe etkinliğinde aktif kullanırım. Çoğunlukla çomak kuklası ve parmak kuklayı kullanırım. Kuklanın karakterlerle uygun olmasına özen gösteririm. Hikaye kartlarına da aktif kullanırım."</i>
Sözlü edebi ürünler	Genel bir ifade ile	<i>K11: "Çeşitli yazılı materyaller kullanabilirim, sözlü edebi ürünlerden de faydalanırım. Çeşitli kuklalar kullanıyorum. Mesela; kucak kuklası, parmak kuklası gibi. Videoya da son yıllarda sıklıkla yer veriyorum."</i>
	Masal	<i>K19: "Kitaplar, kuklalar, hikaye kartları kullanıyorum. Bazen de masal anlatıyorum ya da masal oluşturuyoruz."</i>
Dijital ortam	Teknoloji	<i>K2: "Kuklalar' hikaye kitabı ya da kartlar ve teknoloji."</i>
	Bilgisayar	<i>K15: "Kitaplar ve bilgisayar kullanıyorum."</i>
	Dijital ekran	<i>K5: "Hikaye kitapları, kuklalar ve dijital ekran."</i>
	Projeksiyon	<i>Ç14: "Kuklalar, hikaye kitapları ve projeksiyonu çok kullanırım."</i>
	Akıllı tahta	<i>K16: "Etkileşimli kitap okumaları(soru sorma tahminde bulunma), resimli Öykü okumaları(öyküdeki olay karakter ve unsurlar hakkında sohbet etme), teknolojinin gelişmesi ile birlikte kukla maske ve benzeri materyallerin yanında video, akıllı tahta, bilgisayarı da aktif olarak kullanıyorum."</i>
Ritim aletleri	Video	<i>K3: "En çok görsel materyal ve videoları çocuklarla diyalog kurarak kullanırım." K20: "Fotoğraf, resim, kitap, kısa bir video ya da 1 cümle, hatta 1 kelime bile materyal olabilir."</i>
		<i>K12: "Kukla sahnesi, parmak kukla, el kuklası, çomak kukla gibi çeşitli kuklalar, görsel materyal olarak hikaye, masal kitapları, bilim kitapları, çocuk dergileri ve marakas, zil, çelik üçgen, ritim çubuğu gibi çeşitli ritim aletleri kullanırım."</i>

Soru 2. Türkçe etkinliği sırasında kullanılacak materyallerde hangi özelliklerin bulunmasına dikkat ediyorsunuz?

Öğretmenlerin Türkçe etkinliği esnasında kullandıkları materyallerin taşımalarını istedikleri özellikleri belirleyebilmek amacıyla yöneltilen bu soruya verilen cevaplar çeşitli çeşitli temalar altında kategorize edilerek tablo 11’de sunulmuştur.

Tablo 11. Materyallerde aranan özellikler

Özellik	Katılımcılar
Sağlıklı/ güvenilir	K11, K12, K13
Sağlam/ kullanışlı	K4, K11, K12
Estetik	K1, K2, K9, K12, K16
Kolay ulaşılabilir	K17
Gerçeğe yakın	K10
Amaca/ konuya uygun	K3, K6, K13, K19
Anlaşılabilir/ net	K7, K9
İlgi çekici/ sıradışı	K3, K5, K7, K9, K16, K18
Yoruma açık/ düşündürücü	K20
Olumlu içerik/ mesaj	K8, K9, K10, K19
Gelişim düzeyine uygunluk	K5, K7, K10, K11, K13, K15, K16, K18, K19
Eğitici/ Öğretici	K4, K14
Diğer teknik ya da süreçlerle uyumlu	K15, K17
Sözlü materyallerde ahenk	K1

Tablo 11'e ilişkin bazı öğretmen görüşleri tablo 12'de sunulmuştur.

Tablo12. Materyallerde bulunması beklenen özelliklere ilişkin öğretmen görüşleri

Özellik	Katılımcılar
Sağlıklı/ güvenilir	<i>K11: Çocukların gelişim özelliklerine uygun olmasına, sağlık açısından uygun olmasına uzun yıllar kullanılabilir, sağlam materyaller dikkat ederim.</i> <i>K13: Çocuklara uygun ve sağlıklı olmalı. Etkinliğe yani konuya uygun olması önemli. Konuya göre seçiyorum materyali.</i>
Sağlam/ kullanışlı	<i>K12: Sağlam, güvenilir, hijyenik ve vurgu, renk, yakınlık, uzaklık, boyut gibi materyal tasarım özelliklerine uygun olmasına, kitapların yapıştırma, zımbalama yöntemi ile değil, dikiş yöntemi ile ciltlenmesine, materyallerin zararlı içerikler içermemektir, plastik olmamasına ve kuklaların düğmeli olmamasına dikkat ederim.</i>
Estetik	<i>K1: Büyük resimli az yazı olan renkli yerleri tercih ediyorum.</i> <i>K2: Materyallerin görselliğine özellikle dikkat ediyorum.</i>
Kolay ulaşılabilir	<i>K17: Hikayeyi ya da parmak oyununa uyumlu olmasına ve kolay ulaşabileceğim bir malzeme ile tasarlayabilmeye dikkat ederim.</i>
Gerçeğe yakın	<i>K10: Görsellerin net ve gerçeğe yakın olmasına dikkat ederim. Hikaye kitaplarını mutlaka önceden kendim okurum ve çocuklara uygunluğuna bakarım. Kuklaların çocuklarda olumlu Duygu ve düşünce geliştirilecek karakterler olmasına dikkat ederim.</i>

Amaca/ konuya uygun	<i>K3: Kullandığım materyal ve videolar çocukların ilgisini çekecek ve işlenen konu ile alakalı ve sıkmayan özelliklerde olmalı.</i>
Anlaşılabilir/ net	<i>K7: Çocuğun yaşına uygun, karmaşık olmayan çekici olmasına dikkat ederim.</i> <i>K9: Resimli çocuk kitaplarının verdiği mesajın çocuklara uygun olup olmadığına, kitaplarda yazının az resimlerin daha fazla olmasına, kağıdın parlak olup çocukların gözünü almamasına, sayfa sayısının çok olmamasına, bilmece kartlarının sağlam olup bir tarafında bilmecelerin yazılı olmasına, diğer yüzünde bilmecenin cevabını resminin olmasına dikkat ederim.</i>
İlgi çekici/ sıradışı	<i>K5: Çocukların ve sınıfın genel gelişim düzeyine uygun, görsel olarak ilgi çekici ve sıradanın dışında olmasına dikkat ederim.</i> <i>K18: Çocuğa göre ve çocuğun ilgisini çekebilecek nitelikte olması gerekir.</i>
Yoruma açık/ düşündürücü	<i>K20: Materyal seçerken üzerine farklı yorumlar yapılabilecek özellikte olmasına dikkat ediyorum.</i> <i>K8: Özellikle çocuk kitapları konusunda seçim yaparken çok hassas davranırım. Kitapların çocuklara olumsuz örnek teşkil edecek herhangi bir unsur içermemesi benim için çok çok önemlidir.</i>
Olumlu içerik/ mesaj	<i>K16: Öğrencilerin seviyelerine uygun içerikte ve görsel olarak uygun olmasına, dikkat çekmesine, resim, renk, yazı, boyut özelliklerinin çocuklara uygun olmasına dikkat ediyorum.</i> <i>K19: Çocukların seviyesine ve amacımıza uygun olacak materyaller olmalı. Dili çok önemli. Seçeceğimi materyal eğer yazılı kaynak ise belirli standartları taşımalı. Bu nedenle önce kendim okuyup öyle seçiyorum.</i>
Gelişim düzeyine uygunluk	<i>K4: Kullanışlı ve eğitici olmasına dikkat ederim ve sınıfın genel gelişim düzeyine uygun, görsel olarak ilgi çekici ve sıradanın dışında olmasına dikkat ederim.</i> <i>K14: Eğitici ve öğretici olmasına, kolay öğrenme ortamı oluşturmasına dikkat ederim.</i>
Eğitici/ Öğretici	<i>K17: Hikayeyi ya da parmak oyununa uyumlu olmasına ve kolay ulaşılabileceğim bir malzeme ile tasarlayabilmeye dikkat ederim.</i> <i>K15: "Hikayenin yaşa uygun olmasına, tekerleme ve şiirlerin tekrarla ve ritmik olmasına, hikayelerin drama ve kukla çalışmalarına uygun olmasına dikkat ederim.</i>
Diğer teknik ya da süreçlerle uyumlu	
Sözlü materyallerde ahenk	

Soru 3. Türkçe etkinliği için kullanacağınız materyalleri temin etme ya da kullanma noktasında sorun yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız ne tür sorunlar yaşıyorsunuz?

Öğretmenlerin Türkçe etkinliği dahilinde kullandıkları yada kullanmak istedikleri materyallere ilişkin sorun yaşayıp yaşamama durumunu belirleyebilmek amacıyla sorulmuş bu soruya verilen yanıtlar, sorun yaşama durumunun gerçekleşmesine bağlı olarak 'pozitif' ya da gerçekleşmemesine bağlı olarak 'negatif' şeklinde kategorize edilmiştir. Öğretmenlerin materyallere ilişkin sorun yaşama durumları bu

iki ana kategori altında soruna ilişkin çeşitli nedenlere göre alt kategoriler halinde temalaştırılarak tablo 13’de sunulmuştur.

Tablo 13. Öğretmenlerin materyallere ilişkin sorun yaşama durumu

Durum	Duruma ilişkin neden	Katılımcılar
Pozitif	Neden belirtmeksizin	K2, K12
	Yüksek maliyet	K6, K7, K10
	Eksik kurum desteği	K11
	Sınırlı/eksik materyal	K5, K9, K13
	Niteliksiz materyal	K10
	Gelişim düzeyine uygun olmama	K16
	Konuya/ortama/duruma uygun olmama	K4, K15, K16
	Kullanım ve yöntem bakımından tekdüze olma	K14, K16
	Teknik hatalar/donanım eksikliği	K20
	Toplam	K2, K4, K5, K6, K7, K8, K10, K11, K12, K13, K15, K16, K20
Negatif	Neden belirtmeksizin	K3, K18
	Materyal üretebilme	K1
	Yeterli materyal	K8, K17
	Mevcut materyale göre etkinlik tasarlama	K19
	Toplam	K1, K3, K9, K17, K18, K19

Öğretmenlerin Türkçe etkinliği kapsamında materyallerle ilgili sorun yaşama durumuna ilişkin görüşleri tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14. Materyal açısından yaşanan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri

Durum	Duruma ilişkin neden	Katılımcılar
Pozitif	Neden belirtmeksizin	<i>K2: Tabi ki yaşıyorum. Velilerin yardımı ile tamamlamaya çalışıyorum. K12 Bazen materyal eksikliği hissediyorum. Bu eksiklikler gerek kurum gerekse de velilerin desteği ile giderilmektedir.</i>
	Yüksek maliyet/ sınırlı imkan	<i>K6: Evet. mesela kuklalar çok pahalı. K7: Materyaller fiyat olarak çok pahalı, her zaman istediğimi alamıyorum.</i>
	Eksik kurum desteği	<i>K11: Kurum desteğini her kurumda bulmak mümkün değil. Bu noktada maddi olanaklar açısından kendi imkanlarımı kullanıyorum ya da velilerden destek alıyorum. Yıllar içinde oluşmuş bir kütüphanem ve materyal havuzum var. Yeni durum ve gelişmelere göre de destekliyor ya da revize ediyorum.</i>
	Sınırlı/eksik materyal	<i>K9: Bulduğum okulda resimli kitapların olması işimi kolaylaştırıyor. Ancak kukla sahnesinin olmaması, farklı kuklaların ve maskelerin olmaması sorun teşkil ediyor.</i>

	<p><i>Bilmece kartlarını kendim yapıyorum. Maddi olarak uygun olduğumda da materyal alabiliyorum.</i></p> <p><i>K13 Bazen yaşıyorum. Okul kütüphanesi yok. Kendi kitaplarım var. Arkadaşlardan da alıyorum. Önce çalıştığım okulda kuklalar vardı. Burada ise materyaller çok eksik. Elimde ne varsa onları kullanıyorum.</i></p>
Niteliksiz materyal	<p><i>K10: Özellikle nitelikli hikaye kitabı temin etmekte sıkıntı yaşıyorum. Okulların maddi imkanları kısıtlı olduğu için temin edemiyoruz.</i></p>
Gelişim düzeyine uygun olmama	<p><i>K16 Materyallerin çocukların yaş ve gelişim özelliklerine uygun olmasına, eğitim ortamına uygun olmasına, farklı yöntem ve teknikleri içermemesi farklı sosyo-kültürel dışlara sahip öğrencilere kitap etmemesi açısından sorun yaşıyorum.</i></p>
Konuya/ortama/duruma uygun olmama	<p><i>K4: Bazen konulara uygun ya da eğitici olmuyorlar.</i></p> <p><i>K15, Evet maalesef, kısıtlı imkânlarla istenilen konu bazlı bulunmuyor. İhtiyaç duyulan kuklalar yok. Çalışma alanımız çok kısıtlı.</i></p>
Kullanım ve yöntem bakımından tekdüze olma	<p><i>K14: Evet maalesef, kısıtlı imkânlarla istenilen konu bazlı bulunmuyor. İhtiyaç duyulan kuklalar yok. Çalışma alanımız çok kısıtlı.</i></p>
Teknik hatalar/donanım eksikliği	<p><i>K20 Bazı materyallerde baskı sorunları yaşıyorum. Bazen de bilgisayar donanım sorunu yaşayabiliyorum.</i></p>
Neden belirtmeksizin	<p><i>K3 Hayır, sorun yaşamıyorum.</i></p> <p><i>K18 Sorun yaşamıyorum.</i></p>
Negatif	<p><i>K1: Hayır fazla yaşamıyorum, kendim de üretebiliyorum.</i></p>
Yeterli materyal	<p><i>K8: Okulumuzda zengin bir okul öncesi kütüphanesine sahibiz. Kendime ait güzel eserlerin olduğu bir kitaplığım da var. Bu konuda sıkıntı yaşamıyorum. Parmak ve el kuklaları da okulumuzda mevcuttur.</i></p>
Mevcut materyale göre etkinlik tasarlama	<p><i>K19 Her zaman çalışacağımız kavramla ilgili kaynak bulamıyorum ama elimdeki kaynaklara göre etkinliğimiz şekillendiriyorum. Mesela basılı materyal yoksa hikaye uydurabilirim ya da kuklalarla aynı işi yapabilirim. O yüzden kaynak sorunu yaşamıyorum.</i></p>

3. Türkçe Etkinliği Esnasında Mekan Kullanımına İlişkin Bulgular

Soru 1. Türkçe etkinliği sırasında çocukların oturma düzeni neye göre belirliyorsunuz?

Öğretmenlerin Türkçe etkinliğini sürdürürken, oturma düzenlerini nasıl ya da neye göre oluşturduklarına ilişkin bulgular elde etmek amacıyla yöneltilen bu soruya verilen cevaplar, çocukların

etkinlik esnasındaki konumlanma şekillerine, oturdukları araca, sınıfın mevcut düzeni yada büyüklüğüne, etkinliğin içeriği ya da yapısına, çocukların çeşitli özelliklerine ve çocukların etkinliğe katılımına etki edecek çeşitli unsurlara göre kategorize edilmiştir. Öğretmenleri Türkçe etkinliği esnasında oluşturdukları oturma düzenine ilişkin bulgular tablo 15’te sunulmuştur.

Tablo 15. Türkçe etkinliği sırasında çocukların oturma düzeni

Etki Eden Unsur	Özellik	Katılımcılar
Çocukların Konumlanma şekline göre	Yarım Daire/ U/ Çember	K2, K5, K7, K9, K13, K17, K18, K20
	Önlü-Arkalı/ Sıralı	K13
	Masa Etrafında	K11, K19
	Toplam	K2, K5, K7, K9, K11, K13, K17, K18, K19, K20
Oturma Aracına Göre	Sandalye	K5, K11, K13, K15, K19
	Minder	K5, K11, K19
	Halı	K13, K19
	Toplam	K5, K11, K13, K15, K19
Sınıf Düzenine/ Büyüklüğüne Göre		K12, K14, K15
Etkinliğin İçeriğine/Yapısına Göre		K9, K11, K12, K20
Çocukların Özelliğine Göre	Cinsiyet	K1, K12, K17
	Sayı	K6, K12, K13
	Karakter Özelliği	K1, K8
	Dikkat Süresi	K3, K9
	Toplam	K1, K3, K6, K8, K9, K12, K13, K17
Katılıma etki edecek çeşitli unsurlara göre	Genel Dikkatin Sağlanma Durumuna Göre	K11, K16, K17
	Etkileşim Olanına Göre	K5, K9
	Çocukların Görüş Açısına Göre	K4, K9, K10, K12, K16, K20
	Toplam	K4, K5, K9, K10, K11, K12, K16, K17, K20

Çocukların Türkçe etkinliği esnasındaki oturma düzenine ilişkin öğretmen görüşleri tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16. Çocukların oturma düzenine ilişkin öğretmen görüşleri

Etki Eden Unsur	Özellik	Katılımcılar
Çocukların Konumlanma şekline göre	Yarım Daire/ U/ Çember	<i>K2: U şeklinde oturuyorum. K7: Bu şekilde istedikleri yerde oturuyorlar. K18: Hikaye saatinde yarım daire şeklinde oturma düzeni oluşturuyorum.</i>
	Önlü-Arkalı/ Sıralı	<i>K13: Daire şeklinde ya mindere ya da sandalyeye oturuyorum. Sınıf mevcudunun tamamı gelirse çok geniş alan gerektiği için arka arkaya iki ya da üç sıra halinde halıya oturuyorlar.</i>

	Masa Etrafında	<i>K11: Etkinliğin içeriğine göre masada, minderde ya da yarım daire şeklinde sandalye de oturuyorlar. Dikkatlerinin dağılmayacak şekilde oturuyorum.</i>
	Sandalye	<i>K15: Sınıfın büyüklüğüne göre masa ve sandalye düzenini sağlıyorum.</i>
Oturma Aracına Göre	Minder	<i>K5: Türkçe etkinliğinde farklı düzen kullanmaya çalışıyorum. Daha çok yarım daire şeklinde sandalye ya da minder kullanıyorum. Çocukların hepsi ile göz teması kurmam benim için önemli.</i>
	Halı	<i>K19: Oturma düzeni etkinliğin içeriğine göre değişebilir. Bazen minderlerde ve halıda oturuyoruz. Çoğunlukla sandalyelerle daire şeklinde oturarak etkinliği sürdürüyoruz. Bazen de masada kalabiliyoruz. Mesela video izleyeceksek ya da hikaye oluşturmada ve masal anlatımında.</i>
Sınıf Düzenine/ Büyüklüğüne Göre		<i>K14: Sınıfın düzenine göre belirliyorum.</i>
Etkinliğin İçeriğine/ Yapısına Göre		<i>K12: Çocukların oturma düzeni, etkinliğin türüne, çocuk sayısına, bireysel ya da grup etkinlik yapısına, sınıfın ve sınıftaki eşyaların konumuna, kız-erkek oturma düzenine, eğitimiçi görüş açısına göre değişmektedir.</i>
Çocukların Özelliğine Göre	Cinsiyet	<i>K17: Çember şeklinde oturan öğrencilerden bir kız bir erkek olacak şekilde örüntü oluşturuyorum. Böylece dikkatleri dağılmadan etkinliği sonlandırıyorum.</i>
	Sayı	<i>K6: Sınıf mevcudunun sayısına göre düzenliyorum.</i>
	Karakter Özelliği	<i>K1: Oturma düzenini hareketli ve sakin çocukların durumlarına göre, kız-erkek sayılarına göre belirlerim. K8: Hareketli ve sakin çocukları yan yana oturtmaya dikkat ediyorum.</i>
	Dikkat Süresi	<i>K3: Dikkati dağınık olan çocukları daha göz önüne almaya dikkat ederim.</i>
Katılıma etki edecek çeşitli unsurlara göre	Genel Dikkatin Sağlanması	<i>K16: Görüş açısını sağlayacak ve dikkatlerini dağıtacak unsurları tolere edecek şekilde yerleştiriyorum.</i>
	Etkileşim Olanağı	<i>K9: Öğrencilerimin beni görebileceği şekilde, yarım ay şeklinde oturmalarını sağlıyorum. Dikkati dağınık olan öğrencilerimin bana daha Yakın mesafede olmalarını sağlıyorum.</i>
	Çocukların Görüş Açısı	<i>K4: Sınıf düzenine göre bütün çocukların görebileceği şekilde oturuyorum. K10: Çocukların kitabı veya kuklayı rahat ve net görebilecekleri şekilde oturmalarına dikkat ederim.</i>

Soru 2. Türkçe etkinlikleri kapsamında mekân kullanımı konusunda sorun yaşıyor musunuz? Yaşıyorsanız bu sorunlar nelerdir?

Öğretmenlerin Türkçe etkinliğini yürütürken kullandıkları alana dair sorun ya da sorunlar yaşayıp yaşamadıkları bilgisine ulaşmak için yöneltilmiş bu soruya verilen cevaplar, sorun yaşama durumunun gerçekleşmesine bağlı olarak ‘pozitif’ ya da gerçekleşmemesine bağlı olarak ‘negatif’ şeklinde kategorize edilmiştir. Öğretmenlerin mekana ilişkin sorun yaşama durumları bu iki ana kategori altında soruna ilişkin çeşitli nedenlere göre alt kategoriler halinde temalaştırılarak tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17. Öğretmenlerin mekan kullanımına ilişkin sorun yaşama durumu

Durum	Neden	Katılımcılar
Pozitif	Öğrenci/Sınıf Büyüklüğü	K4, K9, K11, K12, K13, K15, K19
	Olumsuz Fiziki Ortam	K5, K6, K14, K16
	Sabit Ortam	K7
	Toplam	K4, K5, K6, K7, K9, K11, K12, K13, K14, K15, K16, K19
Negatif	Öğrenci/Sınıf Büyüklüğü	K1, K17
	Düzenlenmiş Ortam	K10
	Alternatif Ortam	K18, 20
	Neden belirtmeksizin	K2, K3, K6, K8
	Toplam	K1, K2, K3, K6, K8, K10, K17, K18, K20

Öğretmenlerin Türkçe etkinliği kapsamında mekanla ilgili sorun yaşama durumuna ilişkin görüşleri tablo 18’te verilmiştir.

Tablo 18. Mekan kullanımında yaşanan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri

Kategori	Neden	Katılımcılar
Evet	Öğrenci/Sınıf Büyüklüğü	<i>K12: Türkçe etkinliklerini diğer etkinliklerle bütünleştirerek etkinlik yaparken zaman zaman zorlanıyorum. Örneğin oyun etkinliklerini sınıfta uygulayamıyorum. Ayrıca öğrenci sayısının çok olduğu durumlarda sınıf hakimiyeti ve yönetiminde zorlanıyorum.</i> <i>K19: Sınıfım dar. 30 metrekare ancak vardır ve 24 öğrenci var. Mekan daha büyük olsun isterdim. Etkinlik için ayrı bir köşem yok. Öyle olsa daha iyi olurdu.</i>
	Olumsuz Fiziki Ortam	<i>K5: Okulun fiziki şartları yetersiz olduğundan bir oyun ya da drama odası olsa Türkçe etkinlikleri için mekan değişikliği yapılabilirdi.</i> <i>K16: Eğitim ortamını Türkçe etkinliğini uygun hale getirmede mobilyaların kullanımı sınıf düzeni sorun oluşturmaktadır. Oturma düzenini işlevsel hale getirmeye çalışıyorum.</i>
	Sabit Ortam	<i>K7: Sınıfta sürekli aynı ortamda olmalarından dolayı sıkılıyorlar. Drama için özel bir yer ve malzemelerin olmaması sıkıntı yaşıyor.</i>
Hayır	Öğrenci/Sınıf Büyüklüğü	<i>K1: Hayır yaşamıyorum. Anaokullarında sınıf büyüklüğü yeterli oluyor.</i> <i>K17: Sınıfım gayet geniş ve bu tarz problemler yaşamıyorum.</i>
	Düzenlenmiş Ortam	<i>K10: Mekan sıkıntısı yaşamıyorum. Çünkü kitap merkezi mi bu düzene uyacak şekilde hazırladım.</i>
	Alternatif Ortam	<i>K18: Hayır. Sınıf ve masal odasını kullanabiliyorum.</i> <i>K20: Mekan kullanımını sorunu yaşamıyorum. Mekan olarak, kitap sınıfını kendi sınıfımızı ya da bahçedeki büyük ağacın gölgesinde kullanıyorum.</i>
	Neden belirtmeksizin	<i>K3: Hayır sorun yaşamıyorum.</i> <i>K6: Yaşamıyorum.</i> <i>K8: Genelde yaşamıyorum.</i>

Tartışma

Öğretmenlerin Türkçe etkinliğine ilişkin görüşleri incelendiğinde, diğer gelişim alanlarına katkısı, günlük eğitim akışının temelini oluşturması esasıyla Türkçe etkinliklerine dair yaşanan materyal ve mekân sorunlarına yönelik çözümler üretilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Sınıf boyutlarına oranla öğrenci sayılarının fazla olması eğitim öğretimi olumsuz etkilerken, Türkçe etkinliklerinin ve tüm eğitim akışının daha az öğrenciyle daha verimli yürütülebileceği görülmektedir. Öğretmenlerin ifade ettiği şekilde Türkçe etkinlikleri günlük eğitim akışı içerisinde önemli bir yer tutarken, öğrenme ortamlarının bir örneği olacak şekilde tüm etkinlik süreçlerini temsil ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu etkinlik sürecinde yaşanan süreç ve sorunlar da tüm eğitim öğretim sürecini temsil etmektedir.

Okul öncesi eğitimde Türkçe etkinliği baz alınarak dil etkinliklerinin, okul öncesi öğretmenlerinin görüş ve deneyimlerine dayanarak eğitim öğretim süreci içerisinde çok boyutlu olarak araştırmanın verileri incelendiğinde öğretmenlerin, Türkçe etkinliklerinin çocukların gelişimine en çok dil gelişimi yönünden katkı sağladığını, bu katkının sırası ile sosyal-duygusal gelişim ve bilişsel gelişim alanında da sürdürüldüğünü düşündükleri görülmektedir. Öğretmenlerin büyük çoğunluğu, Türkçe etkinliklerinin dil gelişimine olan katkılarını, bütünsel olarak (tüm dil becerilerini destekleyecek şekilde), yine sosyal-duygusal gelişime olan katkılarının büyük oranda duygu ve düşüncelerini ifade edebilme becerilerine yönelik olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Öğretmenlerin bir kısmı da Türkçe etkinliklerinin çocukların gelişimine, tüm gelişim alanlarını etkileyecek şekilde katkı sağladığını belirtmektedir.

Araştırmalar dil etkinliklerini, çocukların okuduğunu anlama ve okuma becerilerini kazanmasının temel bir parçası olarak görmektedir (12). 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı kapsamında Türkçe etkinlikleri esnasında kullanılması öngörülen, tekerleme, parmak oyunu, şiir, bilmece, sohbet, etkileşimli ve paylaşımlı okumalar, öykü anlatma, taklit oyunları, dramatizasyon, öykü tamamlama, öykü oluşturma, öyküyü tekrar anlatma, resimlendirme ve resimlerden yeni bir öykü oluşturma gibi çeşitli teknikler erken okuryazarlık becerilerinin desteklenmesini sağlar. Böylece çocuğun gelecekteki okul başarısı için oldukça önemli bir işlev görür. Çocuklarla dil etkinlikleri kapsamında sürdürülen konuşmaların, dil gelişimi kadar, bilişsel gelişim, sosyal beceri gelişimi ve duygusal olgunluk gibi birçok alanda gelişmeyi teşvik ettiğini söylemektedirler (13). Çocuklar, Türkçe etkinlikleri esnasında çeşitli yüz ifadelerini ve beden dillerini kullanırlar ya da akranlarının ve öğretmenlerinin yüz ifadelerini ve beden dillerini çözümlerler. Bu şekilde karşılıklı dialoglar ve fikir alışverişi gibi süreçlerle katkı bulan sözel iletişim becerilerinin yanında sözsüz iletişim becerileri de desteklenmiş olur. Çocuklar Türkçe etkinliklerinde kullanılan resimli çocuk kitaplarındaki konular ve hikaye kartlarıyla oluşturulan hikayelerdeki, anlatılan masallardaki, kuklalarla sergilenen oyunlardaki olay ya da durumlarla özdeşim kurarak, olaylarda geçen karakterlerin yaşadığı sorunlar bağlamında hikayelerin düğüm noktalarına çözüm üretmeye çalışırlar. Böylece Türkçe etkinlikleri, çocukların kendi duygu ve düşüncelerinin farkında olma ve bu duygu ve düşünceleri ifade edebilme gibi duygusal becerilerinin yanı sıra, fikir üretme, çözüm yolları arama ve problem çözme becerilerini geliştirerek çocuklara bilişsel açıdan katkı sağlar. Türkçe etkinliklerinin önemli bir işlevi de çocukların kitaplara karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlamasıdır. Öğretmenlerin Türkçe etkinliğine ilişkin görüşleri incelendiğinde, diğer gelişim alanlarına katkısı, günlük eğitim akışının temelini oluşturması esasıyla Türkçe etkinliklerine dair yaşanan materyal ve mekân sorunlarına yönelik çözümler üretilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Sınıf boyutlarına oranla öğrenci sayılarının fazla olması eğitim öğretimi olumsuz etkilerken, Türkçe etkinliklerinin ve tüm eğitim akışının daha az öğrenciyle daha verimli yürütülebileceği görülmektedir. Öğretmenlerin Türkçe etkinliklerine her gün yer verdikleri de araştırma sonuçlarında açıkça görülmektedir. Öğretmenlerin tamamının günlük eğitim akışı içerisinde

Türkçe etkinliğine, yapılandırılmış şekilde ya hergün 1 kere'ya da yapılandırılmamış şekilde her gün tüm akış boyunca yer verdikleri görülmektedir. Her gün tüm akış boyunca yer verdiğini belirten öğretmenlerin bir kısmının ise, planlanmış bir etkinlik olarak günlük eğitim akışı içerisinde Türkçe etkinliğine haftada en az 3 kere yer verdiklerini belirlenmiştir. Sonuçlar incelendiğinde bütünleştirilmiş etkinlik kapsamında Türkçe etkinliğini öğretmenlerin en çok drama etkinliği ve müzik etkinliğiyle, onları takiben sıra ile oyun etkinliği ile, sanat etkinliği ile, matematik etkinliği ile, fen ve doğa etkinliği ile, okuma yazmaya hazırlık etkinliği ile beraber kullandıkları görülmüştür. Bütünleştirilmiş etkinlik kapsamında Türkçe etkinliğini tüm etkinliklerle birlikte kullanabildikleri belirlenmiştir. Araştırmacılar dil etkinlikleri kapsamında sürdürülen Okuma faaliyetleri sonrasında, sürecin ilgili bir masa etkinliği, drama etkinliği ya da oyun etkinliği ile süreç desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir (14). Araştırma sonuçları incelendiğinde, öğretmenlerin Türkçe etkinliği esnasında kullandıkları malzemelerin 3 boyutlu materyaller, basılı materyaller, sözlü edebi ürünler, dijital ortam, ritim aletleri ve genelleştirilmiş bir ifade ile görsel materyaller olarak çeşitlilik arz ettiğini görmekteyiz. Öğretmenlerin tamamına yakınının etkinlik esnasında basılı materyalleri kullandıklarını, bu öğretmenlerin büyük çoğunluğunun da basılı materyaller olarak resimli çocuk kitaplarını kullandıklarını tespit edilmiştir. Araştırmalar göstermektedir ki çocuklar kitaplar aracılığıyla renkleri, şekilleri ve birçok kavramı öğrenebilir, yazının öğelerinin farkına varabilirler. Kitaplar, içerikleriyle çocukların düşünme becerilerini derinleştirirken, zengin görselleriyle birçok duyuya hitap ederek duygusal gelişimlerine katkıda bulunurlar (15). Araştırma sonuçları göstermektedir ki, öğretmenler kullandıkları materyallerin çocukların gelişim düzeyine uygun olmasına, materyallerin ilgi çekici ya da sıradışı olmasına, materyallerin estetik özellik taşımasına, materyallerin amaca ya da konuya uygun olmasına, materyallerin olumlu içerik ya da mesaj ihtiva etmesine, materyallerin sağlıklı ya da güvenilir olmasına, materyallerin sağlam ya da kullanışlı olmasına dikkat etmektedirler. Ayrıca öğretmenlerin büyük kısmının materyallerle ilgili sorun yaşadıkları, bu öğretmenlerin çoğunun ise bu sorunu materyallerin yüksek maliyetli olması ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Araştırma sonuçları incelendiğinde öğretmenlerin çocukların etkinlik esnasındaki oturma durumlarını, şekilsel olarak: yarım daire/ u/ çember, önlü-arkalı/ sıralı ya da masa etrafında; çocukların etkinlik esnasında kullandıkları oturma aracına göre: sandalye, minder, halı üzerinde oluşturdukları görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin bu düzeni sağlarken çocuklara ait cinsiyet, sayı, karakter özelliği, dikkat süresi gibi özellikleri temel alarak ve katılıma etki edecek: genel dikkatin sağlanma durumu, sınıftaki etkileşim olanağına göre ve çocukların görüş açısına göre oluşturdukları görülmektedir. Öğretmenlerin toplamda çoğunluğunun mekânla ilgili sorun yaşadığını görülürken, sorun yaşayan öğretmenlerin çoğunluğunun ise öğrenci sayısının sınıf büyüklüğüne oranı nedeniyle çeşitli sorunlar yaşadıklarını görülmektedir. Bu yüzden bu tür etkinliklerin büyük gruplardan ziyade küçük gruplarla yapılması daha uygundur. Nitekim çocuklar, anlamlı konuşmalar yapma konusunda büyük gruplara göre, küçük grup ortamlarında, daha fazla fırsata sahiptirler (16).

Öneriler

Okul öncesi öğretmenlerin Türkçe etkinliklerinin dil gelişimine katkı sağladığını düşündükleri, öğretmenlerinin tamamının Türkçe etkinliklerine günlük eğitim akışı içerisinde hergün yer verdikleri, bütünleştirilmiş etkinlik kapsamında Türkçe etkinliğini öğretmenlerin en çok drama etkinliği ve müzik etkinliği ile birlikte kullandıkları görülmektedir. Öğretmenlerin etkinlik esnasında materyal olarak çoğunlukla basılı materyalleri kullandıkları, bu materyaller içerisinde ise resimli çocuk kitaplarını daha fazla tercih ettikleri görülmektedir. Öğretmenlerin, kullandıkları materyallerin çocukların gelişim düzeyine uygun olmasına dikkat ettikleri ayrıca öğretmenlerin büyük kısmının materyallerle ilgili sorunlar yaşadıkları, bu öğretmenlerin çoğunun ise bu sorunu materyallerin yüksek maliyetli olması ile ilişkilendirdikleri

görülmektedir. Araştırma sonuçları incelendiğinde öğretmenlerin çocukların etkinlik esnasındaki oturma durumlarını, şekilsel olarak: yarım daire/ u/ çember, önlü-arkalı/ sıralı ya da masa etrafında; çocukların etkinlik esnasında kullandıkları oturma aracına göre: sandalye, minder, halı üzerinde oluşturdukları görülmektedir. Ayrıca öğretmenlerin bu düzeni sağlarken çocuklara ait cinsiyet, sayı, karakter özelliği, dikkat süresi gibi özellikleri baz alarak ve katılıma etki edecek: genel dikkatin sağlanma durumu, sınıftaki etkileşim olanağına göre ve çocukların görüş açısına göre oluşturdukları görülmektedir. Öğretmenlerin toplamda çoğunluğunun mekânla ilgili sorun yaşadığını görülürken, sorun yaşayan öğretmenlerin çoğunluğunun ise öğrenci sayısının sınıf büyüklüğüne oranı nedeniyle çeşitli sorunlar yaşadıklarını görülmektedir. Öğretmenlerin Türkçe etkinliğine ilişkin görüşleri incelendiğinde, diğer gelişim alanlarına katkısı, günlük eğitim akışının temelini oluşturması esasıyla Türkçe etkinliklerine dair yaşanan materyal ve mekân sorunlarına yönelik çözümler üretilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Sınıf boyutlarına oranla öğrenci sayılarının fazla olması eğitim öğretimi olumsuz etkilerken, Türkçe etkinliklerinin ve tüm eğitim akışının daha az öğrenciyle daha verimli yürütülebileceği görülmektedir. Öğretmenlerin ifade ettiği şekilde Türkçe etkinlikleri günlük eğitim akışı içerisinde önemli bir yer tutarken, öğrenme ortamlarının bir örneği olacak şekilde tüm etkinlik süreçlerini temsil ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu etkinlik sürecinde yaşanan süreç ve sorunlar da tüm eğitim öğretim sürecini temsil etmektedir. Araştırmanın sonuçları ışığında daha verimli, kaliteli bir öğrenme süreci ve öğretmenlerin veriminin artmasına katkı sağlayacağı üzere;

- Okul öncesi eğitim kurumlarında sınıf ortamlarının etkinlikleri kendi çerçevesinde sürdürebilecek şekilde düzenlenmesine olanak sağlanması,
- Öğretmenlere materyal desteğinde bulunulması,
- Öğrenci sayısı/ sınıf büyüklüğü oranında düşüş yönünde bir iyileştirme yapılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Aktan, O., & Akkutay, Ü. (2014). OECD ülkelerinde ve Türkiye’de okulöncesi eğitim. *Asya Öğretim Dergisi*, 2(1), 64-79.
- Akyüz, Y. (1996). Anaokullarının Türkiye’deki Kuruluş ve Gelişim Tarihçesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 132, 11-17.
- Brannon, D., & Dauksas, L. (2012). Studying the Effect Dialogic Reading Has on Family Members' Verbal Interactions during Shared Reading. *Srate Journal*, 21(2), 9-20.
- DAĞLI, Ü. Y., & DAĞLI, A. (2012). 1950'lerden Günümüze Türk Yasalarında ve Kalkınma Planlarında Okul Öncesi Eğitim. *Journal of Theoretical Educational Science/Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 5(4).
- Doğan, A., Ulutaş Keskinçilic A. Diyalojik Okumanın Beş-Altı Yaş Çocukların Erken Okuryazarlık Becerilerine Etkisi. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Researches* 2022, 16, p. 189 - 207.
- Gilkerson, J., Richards, J. A., & Topping, K. J. (2017). The impact of book reading in the early years on parent-child language interaction. *Journal of Early Childhood Literacy*, 17(1), 92-110.
- Graneheim, U. H. & Lundman, B. (2004). Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve. *Nurse Education Today*, 24, 105-112.
- Gül, E. D. (2008). Meşrutiyet’ten günümüze okul öncesi eğitim. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 269-278.

- Köksal, O., Tükel, A., & Duman, A. (2015). Okul öncesi öğretmenlerinin Türkçe dil etkinliklerini gerçekleştirmelerine yönelik görüşleri.
- MEB, (2013). Okul öncesi eğitim programı. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Merriam, S. B. (1988). *Case study research in education: A qualitative approach*. Jossey-Bass.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Moss, P. A., Phillips, D. C., Erickson, F. D., Floden, R. E., Lather, P. A. & Schneider, B. L. (2009). Learning from our differences: A dialogue across perspectives on quality in education research. *Educational Researcher*, 38(7), 501-517.
- Neuman, L. W. (2014). *Social Research Methods: Qualitative And Quantitative Approaches (Seventh Ed.)*. Essex: Pearson Education Limited.
- Test JE, Cunningham DD, Lee AC. Talking with young children: How teachers encourage learning. *Dimensions of Early Childhood* 2010, 38(3): 3-14.
- Turan, F., Gönen, M., & Aydos, E. H. (2017). Okul öncesi öğretmen adaylarının resimli öykü kitaplarını seçme konusunda yeterlik düzeyleri ve kendi yeterliklerine ilişkin algılarının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1).
- Wasik, B. A., & Bond, M. A. (2001). Beyond the pages of a book: Interactive book reading and language development in preschool classrooms. *Journal of educational psychology*, 93(2), 243.
- Whitehurst, G. J., & Lonigan, C. J. (1998). Child development and emergent literacy. *Child development*, 69(3), 848-872.
- Whittemore, R., Chase, S. K., & Mandle, C. L. (2001). Validity in qualitative research. *Qualitative Health Research*, 11, 522-537
- Yaşar, M. (2018). Nitel Araştırmalarda Nitelik Sorunu . *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 5 (2) , 55-73 . DOI: 10.21666/muefd.426318
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri [Qualitative research methods in the social sciences]*. Seçkin Yayıncılık.

ZEKÂ VE ÇOCUK

Dr. Burcu GÜLEY

Muş Alparslan Üniversitesi,

b.cosanay@alparslan.edu.tr – ORCID 0000-0002-8337-3851

Dr. Ayşegül KESKİNKILIÇ

İnönü Üniversitesi,

aysegul.ulutas@inonu.edu.tr – ORCID 0000-0002-6497-6534

ÖZET

Zekâ genellikle deneyimler neticesinde öğrenme ve çevredeki ortama uyum sağlama becerisi olarak görülür. Zekâyı anlamak için psikometrik, bilişsel, biyolojik, kültürel / bağlamsal ve sistem yaklaşımları gibi çeşitli yaklaşımlar vardır. Her yaklaşım, zekânın farklı psikolojik yönlerine ve onu araştırmanın farklı yollarına vurgu yapar. Psikometrik yaklaşım büyük ölçüde istatistiksel yöntemlere, özellikle faktör analizine dayanmaktadır. Bilişsel yaklaşım zihinsel temsiller ve süreçleri incelerken biyolojik yaklaşım büyük ölçüde beyin tabanlıdır. Kültürel / bağlamsal yaklaşım, belirli bir kültürel ortamda zekâyı neyin oluşturduğunun tanımlanmasında kültürün rolünü vurgularken sistem yaklaşımı zekâyı karmaşık sistemik etkileşimler açısından ele almaktadır. İki sistem teorisi Howard Gardner'ın çoklu zekâ teorisi ve Robert Sternberg'in başarılı zekâ teorisidir. Gardner'ın teorisi sekiz farklı zekânın olduğunu savunurken, Sternberg'in teorisi zekânın yaratıcı, analitik, pratik ve hatta bilgeliğe dayalı becerileri içerdiğini savunmaktadır. Literatüre bakıldığında zekânın bazı etkenler neticesinde biraz da olsa biçimlendirilebilir olduğu görülmektedir. Bazı programların çocukların zekâlarını geliştirmeye yardımcı olma konusunda iyi bir başarı elde ettiği de görülmektedir. Çocukluk döneminde zekâ, zekânın ölçümü ev zekâyı etkileyen faktörler ile ilgili araştırmaların araştırmacılara ışık tuttuğu belirtilmektedir.

Anahtar Kelimeler : Zeka, çocuk, gelişim

GİRİŞ

Zekâ genellikle deneyimler neticesinde öğrenme ve çevredeki ortama uyum sağlama becerisi olarak görülür. Zekâyı anlamak için psikometrik, bilişsel, biyolojik, kültürel / bağlamsal ve sistem yaklaşımları gibi çeşitli yaklaşımlar vardır. Her yaklaşım, zekânın farklı psikolojik

yönelimlerine ve onu araştırmanın farklı yollarına vurgu yapar. Psikometrik yaklaşım büyük ölçüde istatistiksel yöntemlere, özellikle faktör analizine dayanmaktadır. Bilişsel yaklaşım zihinsel temsiller ve süreçleri incelerken biyolojik yaklaşım büyük ölçüde beyin tabanlıdır. Kültürel / bağlamsal yaklaşım, belirli bir kültürel ortamda zekâyı neyin oluşturduğunun tanımlanmasında kültürün rolünü vurgularken sistem yaklaşımı zekâyı karmaşık sistemik etkileşimler açısından ele almaktadır. İki sistem teorisi Howard Gardner'ın çoklu zekâ teorisi ve Robert Sternberg'in başarılı zekâ teorisi. Gardner'ın teorisi sekiz farklı zekânın olduğunu savunurken, Sternberg'in teorisi zekânın yaratıcı, analitik, pratik ve hatta bilgeliğe dayalı becerileri içerdiğini savunmaktadır. Literatüre bakıldığında zekânın bazı etkenler neticesinde biraz da olsa biçimlendirilebilir olduğu görülmektedir. Bazı programların çocukların zekâlarını geliştirmeye yardımcı olma konusunda iyi bir başarı elde ettiği de görülmektedir. Çocukluk döneminde zekâ, zekânın ölçümü ev zekâyı etkileyen faktörler ile ilgili araştırmaların araştırmacılara ışık tuttuğu belirtilmektedir.

1. Zekâ Nedir?

Zekâ konusu ile ilgili ilk çalışmaların Agassiz ve Morton'un bireyin kafatası büyüklüğü ile zekâsı arasındaki ilişkiyi araştırmasıyla 19. yüzyılda başlamasına rağmen bilimsel anlamdaki ilk gerçekçi çalışmaların Sir Francis Galton tarafından 19. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı bilinmektedir. Oldukça eski bir geçmişe sahip olan zekâ kavramı her alanda yoğun bir şekilde kullanılmaya başlandığı için bilim insanlarının üzerinde anlaşıldığı tek bir tanımı bulunmamaktadır. Zekâ kavramının biyologlara göre bireyin çevreye uyum sağlama becerisi; eğitimcilerle göre öğrenme kabiliyeti; bilgisayar bilimcilerine göre bilgiyi işleme yeteneği ve psikologlara göre muhakeme yollarını kullanarak sonuca ulaşabilme kabiliyeti olarak tanımlandığı görülmektedir. Bununla birlikte psikologların çoğunun, bellek ve algının yanında problem çözme ve muhakeme becerileri ile kavram oluşumunun gerçekleştiği üst bilişsel süreçler olarak belirtilen tüm konuların bireyin zekâsıyla alakalı olduğu konusunda da uzlaştığı görülmektedir (Solso ve ark., 2007; Yıldırım, 2004). Bazı bilim insanlarının zekâ ile ilgili tanımlarına bakacak olursak:

- ✓ Zekâ Starddat'a göre, karmaşık, zor, ekonomik, soyut, sosyal bir değeri olan, yaratıcı ve belirli bir amaca uygun nitelikler taşıyan zihinsel becerilere sahip; heyecanlara karşı koyabilme ve sahip olduğu enerjiyi davranışları üzerinde toplayabilme kabiliyetidir (Starddat, 1943; Akt. Özgüven, 1994).
- ✓ William Sten zekâyı, bireyin sahip olduğu düşünceleri yeni durumlara bilinçli olarak aktarabilmesi yeteneği olarak ifade etmektedir (Özgüven, 1994).
- ✓ Wechsler, bireylerin, gerçekçi düşünme, amaca uygun davranış sergileme ve çevresiyle sağlıklı bir iletişim kurma becerilerini zekâ olarak tanımlamaktadır (Türkmen, 2018).
- ✓ Zekâ Piaget'e göre, bireyin çevreye uyum sağlama yeteneği ve tüm zihinsel yapıların yöneldiği denge durumu hali olarak belirtilmektedir (Türkmen, 2018).
- ✓ Alfred Binet ise zekâyı, karar verme, akıl yürütme ve kavrama gibi kompleks işlemleri yapabilme olarak tanımlamaktadır (Demirel, Başbay ve Erdem, 2006).
- ✓ Thorndike zekâyı, soyut, sosyal ve mekanik zekâ olmak üzere üç boyutta ele almakta ve zekânın birbirinden bağımsız faktörlerden meydana geldiğini savunmaktadır.
- ✓ Guilford da Thorndike gibi zekânın birbirinden bağımsız faktörlerden meydana geldiğini ifade etmiş Thorndike'dan farklı olarak zekâyı işlem, içerik ve ürün olmak üzere üç boyutta açıklamıştır. Guilford gibi zekânın çok boyutlu olduğunu belirten diğer

bir bilim insanı da Skinner'dır (Aral ve Bıçakçı, 2009; Bayhan ve Artan, 2007; Yörükoğlu, 2010).

- ✓ Gardner ise zekâyı çok boyutlu ele alarak bireylerde sekiz farklı zekâ alanının bulunduğunu belirtmiştir. Bu zekâ alanlarını; sosyal, sözel, kişisel, matematiksel, görsel, doğacı, bedensel ve müziksel olarak belirlemiştir. Tüm bireylerin bu zekâ alanlarına değişik seviyelerde sahip olduğunu ifade etmiştir (Demirel, ve ark., 2006).

Literatürde yer alan diğer tanımlara da bakıldığında tanımların bir kısmının zekâyı nitel yönden yani zekâyı oluşturan bileşenlere vurgu yaparak çok boyutlu bir şekilde ele aldığı görülürken; bir kısmının ise zekânın sadece sayısal yani nicel değerine vurgu yaparak tek boyutlu olarak tanımladıkları görülmektedir (Sak, 2014). Tüm bunlardan hareketle zekânın en genel tanımı; kavrama, soyut düşünme, akıl yürütme, problem çözme, bellek, algılama yeteneği, geçmiş tecrübelerden edinilen bilgileri kullanma, bildiklerini yeni durumlara uygulayabilme gibi bireyin yaşamının her alanında ona kolaylık sağlayabilecek zihinsel yetilerin tümü olarak karşımıza çıkmaktadır (Budak, 2000).

2. Zekâ Ölçümlerinde Kullanılan Testler

Zekâ ölçümlerinde kullanılan araçlar bireyin sahip olduğu güçlü ve zayıf yönleri belirleyerek hem klinik ortamlarda hem de eğitim ortamlarında tanı koyabilmek, bireyle ilgili tahminde bulunmak ve bireyin zekâ düzeyine uygun eğitim olanakları sağlamak açısından oldukça önemlidir. Zekâ ölçekleri ve testleri ile bireyin sahip olduğu kişisel profiller belirlenerek bireysel farklılıklara uygun eğitim programı planlama daha kolay bir hale gelmektedir (Gürpınar, 2006).

Sir Francis Galton (1822-1911), zekâyı ölçmeye çalışan ilk bilim insanıdır. Çalışmasında temel duyulardaki duyarlılığı inceleyerek zekâyı bilgileri yapısallaştıran ve kullanan bir araç olarak ele almıştır. Daha sonra psikolog McKeen Cattell, zekâyı ölçme girişimlerini ABD'ye taşımış ve Thorndike ile işbirliği içerisinde zekâ ölçümü ve zekâ testleri için gereken temel kuramsal çalışmaları gerçekleştirmişlerdir (Johnson, Thomas ve Bouchard, 2005). Ülkemizde zekâ ölçümlerinde kullanılan bazı testlere aşağıda yer verilmiştir.

2.1. Stanford-Binet Zekâ Testi

Fransız okul sistemi için Sorbonne psikoloji laboratuvarında yönetici olarak çalışan Alfred Binet ve iş arkadaşı Theodore Simon tarafından bir dizi sorunun geliştirilmesiyle hazırlanmıştır. Paris'te okula devam eden çocuklara uygulanan bu test ile hangi çocuklarda öğrenme güçlüğü ya da hangilerinde zihinsel gerilik olduğunu tespit etmeye çalışmışlardır. Bilinen ilk zekâ testidir. Bu test uzman kişi tarafından çocuklara, ergenlere ve genç yetişkinlere uygulanabilmektedir (Özbakış, 2015).

2.2. CAS Zekâ Ölçeği

Bu ölçek, bireyin problemlerin çözümüne yönelik fikirler belirlediği, bu fikirlerden birini seçtiği, uyguladığı ve değerlendirdiği zihinsel işlemler bütünüdür. CAS (Cognitive Assessment System) zekâ ölçeği, Naglieri ve Das tarafından hazırlanmıştır. Oldukça karmaşık bir şekilde verilen problemlerinin çözümünde kullanılan araçları kapsayan 5-17 yaşları arasına uygulanabilen bireysel bir testtir (Naglieri ve Das, 1997).

2.3. Porteus Labirentleri Testi

Bireylerin planlama becerileri ve yeniliklere uyum sağlama yeteneklerini saptayabilmek için S.D. Porteus (1959) tarafından geliştirilmiştir. Kâğıt ve kalem kullanarak uygulanan performans dayalı bir zekâ testidir. Okuma-yazma bilme ve süre şartı yoktur. Bağlan Toğrol tarafından Türkçe'ye uyarlanan bu test 7-14 yaşları arasında bireylere bireysel olarak uygulanmaktadır. Bireye verilen labirent görselinde, yanlış yola sapmadan ve çizgileri aşmadan çizerek çıkışa ulaşması istenir (Karadağ ve Baştuğ, 2018; Toğrol, 1974).

2.4. Leiter Uluslararası Performans Testi

1929 yılında Leiter tarafından işitme-konuşma problemi olan ve İngilizce konuşamayan çocukların zekâsını değerlendirmek için hazırlanan dile dayalı olmayan bir zekâ testidir. 2-18 yaşları arasındaki çocuklara bireysel olarak uygulanan bir testtir.

2.5. Cattell Zekâ Testi

R. B. Cattell (1957) tarafından geliştirilen bu testin Türkçe uyarlaması Bağlan Toğrol (1974) tarafından yapılmıştır. Kültürden bağımsız olarak hazırlanan Cattell zekâ testi tüm toplumlarda uygulanabilmektedir. 4-7 yaş, 7-14 yaş ve 14 yaş üstünde olan bireylere grup veya bireysel olarak uygulanabilir. Bireyin verdiği her doğru cevap "1" puan alırken tüm testten alınan puanların toplamının dönüştürülmesiyle bireyin zekâ puanı saptanmaktadır (Özbakiş, 2015).

2.6. Bayley Bebekler İçin Zekâ Testi

Prematüre ve gelişimsel açıdan riskli bebeklerin motor ve zihinsel gelişimlerini takip edebilmek adına oldukça önemli bir testtir. Genellikle 3,5 yaş ve üzerinde olan bebeklerin zihinsel gelişimlerini belirlemek için de kullanılan bir testtir.

2.7. WISC-R Zekâ Testi

Wechsler çocuklar için zekâ testi (WISC-R), zekâ ölçümlerinde ve araştırmalarda en yoğun kullanılan testlerden biridir. Test içerisindeki sorular gittikçe zorlaşmaktadır. Ayrıca test, sözel ve performans düzeyini ölçebilmek adına iki bölümden oluşmaktadır. Sözel zekâ bölümünde; genel bilgi, sözcük dağarcığı, benzerlikler, yargılama, aritmetik ve sayı dizisi alt testleri bulunmaktadır. Performans zekâ bölümünde ise resim düzenleme, parça birleştirme, resim tamamlama, labirentler, şifre ve küplerle desen alt testleri yer almaktadır. Sözel zekâ bölümü ve performans zekâ bölümünde alınan puanların toplamı ise genel zekâ puanını yansıtmaktadır. Test uzman tarafından bireysel olarak uygulanmakta ve yaklaşık 1,5-2 saat sürmektedir. (Soysal, Karateke, Kılıç, Akay ve Gücüyener, 2011).

2.8. Anadolu SAK Zekâ Ölçeği (ASİS)

4-12 yaşları arasında yer alan üstün yetenekli ve özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları belirleyebilmek için Sak ve arkadaşlarının (2016) geliştirdiği bir testtir. Test, çocukların algı, dikkat, bellek, muhakeme ve zihinsel işlevlerinin değerlendirilebildiği bir zekâ testidir. Ölçek sözel ve görsel olmak üzere iki bölüm ve yedi alt ölçekten oluşmaktadır. Test çocuğun yaş ve performans düzeyine bağlı olarak 25-45 dakika arası sürmekte ve sonucunda sekiz farklı performans türünde puan elde edilmektedir. Telif hakkı Milli Eğitim Bakanlığı'nda olan ölçek sadece RAM'larda kullanılmaktadır (Sak, Bal Sezerel, Ayas, Tokmak, Özdemir, Demirel Gürbüz ve Öpengin, 2016).

3. Çağımızın Zekâ Anlayışı: Yapay Zekâ

Bireyin düşünme, nesnel gerçekleri algılayabilme, akıl yürütme, yargılama, kavrama ve belirli bir sonuca varabilme becerilerinin tümü sözlükte zekânın tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca soyut düşünebilme, karşılaşılan yeni durumlara uyum sağlama ve öğrenme becerileri de zekâ kavramını kapsayan özelliklerdendir. İnorganik bir sistemin sayılan tüm bu özelliklere sahip olması ise “yapay zekâ” olarak adlandırılmaktadır (İnam, 2001; Nilson, 2010). Bu özelliklerin otonom ya da bilişsel davranışlara karşılık gelmesi yapay zekânın oluşturulmasında amaç edinilmiştir. Konuşma ve konuşulanları anlama, bilgisayarlı görüntü işleme ya da görüntüyü tanıma, dil işlemi, metinden anlama ve robotik gibi birçok çalışma alanını da kapsamaktadır. Bundan dolayı yapay zekâyı kullanabilmek yalnızca programlama düzeyine getirilip istenen sonucun elde edilmesinden daha fazla bir durumdur. Fakat matematik ve istatistik bilgisi, iş alan bilgisi ve programlama bilgisi gibi bilgilere sahip olma yapay zekâ teknolojilerinden yararlanmayı kolaylaştıran etkenlerdendir (Aslan, 2019).

Günümüzde dünya üzerindeki tüm ülkelerin yatırımlarında en fazla önem verdikleri alanların başında yapay zekâ çalışmaları gelmektedir. Bu nedenle yapay zekâ konusunda yapılan çalışmalara ülkeler büyük bütçeler ayırmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemi ve geleceği şekillendiren yapay zekâ, gündelik yaşamımızın bir parçası haline gelmiş ve birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Yapay zekâ konusunda yapılan çalışmalar ve geliştirilmesindeki asıl hedef ise yararlı bir zekâ üretebilmektir (Prentzas, 2013).

Eğitim teknolojisi de yapay zekâ için ilginç bir alan olarak görülmektedir. Onlarca yıldır eğitim teknolojisinde kullanılan yapay zekâyı dayalı öğrenme yaklaşımları öğrencilerin derse yönelik ilgilerini arttırmakta, öğrenme güdülerini sağlamakta ve yaratıcı etkinliklere katılması konusunda onları teşvik etmektedir. Eğitime adapte edilen bu teknoloji ile multimedya tabanlı etkileşim ve problem çözümlerinin görselleştirilmesi gibi olanaklar sunulmaktadır. Yapılandırıcı ve öğrenme temelli bir eğitim olanağı sunan bu yöntem ile bilgisayar, interaktif yazı tahtaları ve programlanabilir oyuncaklar ile erken çocukluk dönemi eğitimi ile birlikte eğitimin her basamağında öğrenme sürecinin daha etkili gerçekleşeceği düşünülmektedir (Prentzas, 2013).

4. Zekâ ve Çocuk

Zeki olmak tam olarak ne anlama geliyor? Zekâ çocuklarda tek bir şekilde mi yoksa farklı şekillerde mi ortaya çıkıyor? Çocuklar önceden tasarlanmış zekâ kavramlarına uyuyor mu? Tüm bu sorular çocuk ve zekâ konusunda yapılan çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Araştırmacıların zekâ konusunda en çok merak ettiği ve araştırdığı konu zekâ üzerinde çevrenin mi genetiğin mi daha etkili olduğudur. Fakat günümüzde araştırmacıların üzerinde uzlaştığı net bir sonuç bulunmamaktadır. Kalıtsal özelliklerin zekâ üzerinde etkili olduğu bilirse de, çocuklara sunulan zengin uyarıcıların da zekâ üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca çocukların var olan potansiyellerini açığa çıkaramamaları veya zekâyı köreltmeye neden olan tutum ve davranışların olduğu bir çevrenin de çocukların zekâ düzeyini olumsuz etkilediği belirtilmektedir.

Doğuştan gelen zekâ, genetik etkenler ile belirlenmekte ve bireyin içinde bulunduğu çevresel faktörler tarafından da şekillenmektedir. Yani anne ve babanın zekâsı çocuğun zekâ potansiyelini etkilemektedir. Çocuğun zekâsını etkileyen faktörler ile ilgili yapılan bazı

araştırmalar sonucunda çocukların zekâ potansiyellerinin annesi ve babasının zekâ ortalamalarının biraz üzerinde, biraz altında ya da ortalamaya yakın olabileceği belirlenmiştir (Akboy, 2005; Oklan Elibol ve Tuğrul, 2001; Vural, 2005). Çocuklara özellikle ilk 2-3 yaş aralığında sunulan zengin çevre olanaklarının beyin ve zekâ gelişimine olumlu yansıdığı görülmektedir. Dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren öğrenme sürecine dâhil olan bebeğin karşılaştığı her pozitif uyarı onun zekâ gelişimini de pozitif bir şekilde etkilemektedir. Hayatın ilk dört yılında zekânın %75'lik bir kısmı hızlı bir şekilde gelişirken ilerleyen yıllarda zekânın gelişimi yavaşlamaktadır (Bayhan ve Artan, 2004). Gelişimde bireysel farklılıklar olduğundan dolayı her çocukta zekâ aynı hızda gelişme göstermemektedir. Kuramcıların çoğuna göre, zekâ bir derece geçmiş tecrübelerle dayanırken aslen bireyin öğrendiklerinden de farklılaşmaktadır. Bireyler, çevrelerindeki konular ve gerçekleştirmeleri gereken olaylar hakkında ne kadar çok şey öğrenirse zekice davranışları da o derece artış göstermektedir (Berk, 2006; McDevitt ve Ormrod, 2002).

Zekâ ve çocuk ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde ebeveynlerin eğitim durumları ve sosyoekonomik durumları gibi ebeveyn faktörlerinin çocukların zekâsını etkilediği sonucunda ulaşılmıştır (Der, Batty ve Deary, 2006; Johnson, Gow, Corley, Starr ve Deary, 2010; Lager ve ark., 2012; Sanson, Smart ve Misson, 2011). Ayrıca annenin zekâsının çocuğun bilişsel gelişimi ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğu bulunmuştur (Der ve ark. 2006). Lager ve diğ. (2012), yaptıkları çalışmada ise çocukların aldıkları eğitim ile zekâları arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Zekâyı etkileyen faktörlerin bilinmesi eğitimciler ve aileler açısından çocuğun gelişimine destek olmak açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle zekâ ve çocuk konusunda yapılacak çalışmaların literatüre kazandırılması önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Akboy, R. (2005). *Eğitim Psikolojisi ve Çoklu Zekâ*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Aral, N., & Bıçakçı, M. Y. (2009). Çoklu zekâ kuramı. N. Aral ve T. Duman içinde, *Eğitim Psikolojisi*, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Aslan, A.A. (2019). *Müze eğitiminde yapay zekânın kullanılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi: Ankara.
- Bayhan, P.S. & Artan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. Ankara: Morpa Yayınları.
- Bayhan, P. & Artan, İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa Yayınları.
- Berk, L.E. (2006). *Child Development* (7th ed.). USA: Pearson International Edition.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. 2. Baskı. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Demirel, Ö., Başbay, A., & Erdem, E. (2006). *Eğitimde çoklu zekâ kuram ve uygulama*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Der, G., Batty, G. D., & Deary, I. J. (2006). Effect of breast feeding on intelligence in children: Prospective study, sibling pairs analysis, and meta-analysis. *British Medical Journal*, 333(7575), 945.

- Gürpınar, N. (2006). Bilişsel Değerlendirme Sistemi'nin (CAS) 8 yaş grubu için ön norm çalışması ve üstün zekâlı ve yetenekli öğrencilerin bilişsel değerlendirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- İnam, A. (2001). *Yapay Zekâ*. Bilim ve Teknik.
- Johnson, W., Gow, A. J., Corley, J., Starr, J. M., & Deary, I. J. (2010). Location in cognitive and residential space at age 70 reflects a lifelong trait over parental and environmental circumstances: The Lothian Birth Cohort 1936. *Intelligence*, 38(4), 402– 411.
- Johnson, W., Thomas, J. & Bouchard, J.R. (2005). The structure of human intelligence, It is verbal, perceptual and image rotation (VPR), not fluid and crystallized. *Intelligence*, 33, 393-416.
- Karadağ, Y., & Baştuğ, G. (2018). Türkiye’de Zekâ Değerlendirme Sürecinde Yaşanan Etik Sorunlar ve Öneriler. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 17(2), 46-57.
- Lager, A., Modin, B. E., De Stavola, B. L., & Vågerö, D. H. (2012). Social origin, schooling and individual change in intelligence during childhood influence long-term mortality: A 68-year follow-up study. *International Journal of Epidemiology*, 41(2), 398– 404.
- McDevitt, T.M. & Ormrod, J.E. (2002). *Child Development and Education*. Upper Saddle River, New Jersey Columbus, Ohio: Merrill Prentice Hall.
- Oklan Elibol, F. & Tuğrul, B. (2001). Altı Yaş Çocuklarının Güçlü Oldukları Zeka Türlerinin Belirlenmesi ve Çocukların Tercih İle Ailelerin Görüşlerinin Karşılaştırılması. *H.Ü. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1,45, 35-45.
- Özbakış, Ö. (2015). *Okul öncesi ve okul çağı kekeme çocukların WISC-R testi ile genel zeka performanslarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Başkent üniversitesi, Ankara.
- Özgüven, İ.E. (1994). *Psikolojik Testler*. Ankara: Yeni Doğu Matbaası
- Porteus, S.D. (1959). Recent Maze Test studies. *British Journal of Medical Psychology*, 32(1):38- 43.
- Prentzas J. (2013) *Artificial Intelligence Methods in Early Childhood Education*. In: Yang XS. (eds) *Artificial Intelligence, Evolutionary Computing and Metaheuristics*. Studies in Computational Intelligence, vol 427. Springer, Berlin, Heidelberg
- Sak, U. (2014). *Üstün Zekâlılar Özellikleri Tanılanmaları Eğitimleri*. 4. Baskı. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Sak, U., Bal Sezerel, B., Ayas, B., Tokmak, F., Özdemir, N. N., Demirel Gürbüz, Ş., & Öpengin, E. (2016). Anadolu Sak Zekâ Ölçeği (ASİS) uygulayıcı kitabı. *Anadolu Üniversitesi ÜYEP Merkezi, Eskişehir*.
- Sanson, A., Smart, D., & Misson, S. (2011). Children's socio-emotional, physical, and cognitive outcomes: Do they share the same drivers? *Australian Journal of Psychology*, 63, 56– 74.

- Solso, R.L., Maclin, MK. & Maclin, O.H. (2007). *Bilişsel Psikoloji*. (Çev: Ayçiçeği-Dinn, A.). İstanbul: İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Soysal, A. Ş., Karateke, B., Kılıç, K. M., Akay, S., & Gücüyener, K. (2011). Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu olan çocukların bilişsel özellikleri ile annelerinin problem çözme becerileri arasındaki ilişki. *In New Symposium*, 49(1), 35-42.
- Toğrol, B. (1974). Rb Cattell zekâ testinin 2a ve 2b formları ile Porteus labirenti zekâ testinin 1300 Türk çocuğuna uygulanması. *Tecrübi Psikoloji Çalışmaları*, 11, 1-32.
- Türkmen, S. (2018). *Okul öncesi eğitim alan 48-60 aylık çocukların zekâ alanlarıyla prososyal davranışları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu.
- Vural, B. (2005). Öğrenci Merkezli Eğitim ve Çoklu Zekâ. 3. Baskı. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Yıldırım, İ. (2004). Bireyi tanıma teknikleri. Gürhan Can (Ed.) içinde, *Psikolojik danışma ve rehberlik* (s. 145). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (2010). *Çocuk ruh sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayınevi.

SINIF ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÖĞRETMENLİĞE HAZIR OLMA DURUMLARI

Doç. Dr., Aysel ARSLAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

Dr. Öğr. Üyesi, Didem KAYAHAN-YÜKSEL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

didemkayahan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0184-6070

ÖZET

Öğretmenlik pedagojik eğitim gerektiren bir meslektir. Üniversitelerin eğitim fakültelerinde aday öğretmenlere yönelik verilen eğitimlerle onların mesleğe hazırlanması amaçlanmaktadır. Öğretmenliğin profesyonel olarak bir meslek olması ve eğitim ortamlarında niteliğin artırılması için öğretmen adaylarının nitelikli yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı; sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenliğe hazır olma düzeylerinin belirlenmesi ve araştırma değişkenlerine göre incelenmesidir. Araştırmada tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu 2023-2024 eğitim öğretim döneminde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği 3 ve 4. sınıfta eğitime devam eden 130 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma verileri Silvernail (1998), Darling-Hammond, Chung ve Frelow (2002) tarafından geliştirilen Türkçeye uyarlaması Yıldırım ve Kalman (2017) tarafından yapılan “Öğretmenliğe Hazır Olma Ölçeği” kullanılarak elde edilmiştir. Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma (6 madde), Öğretim Sürecini Tasarlama (6 madde), Teknopedagojik Yeterlik (5 madde), Öğreneni Anlama (3 madde) olmak üzere dört faktörlü bir yapıya sahip olan ölçek toplamda 20 maddeden oluşmaktadır. 1=çok yetersiz ve 5=çok yeterli aralığında beşli likert tipi olarak derecelendirilen ölçeğin güvenilirliği uyarlama çalışmasında .923 bu çalışmada ise .958 olarak belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre sınıf öğretmenliği öğrencileri kendilerini öğretmenliğe yüksek düzeyde hazır hissetmektedir. Öğretmenliğe hazır oluş ölçek genelinde cinsiyet ve programa isteyerek gelme değişkenleri açısından anlamlı farklılık bulunmamaktadır ($p>.05$). Sınıf düzeyi değişkeni açısından ise 4. sınıf öğrencileri lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür ($p<.05$).

Anahtar Kelimeler : Öğretmenliğe hazır olma, Öğrenci, Sınıf Öğretmenliği

1. GİRİŞ

Günümüzdeki değişim ve gelişim hayatın her alanını etkilemektedir. Toplumların bu değişimi yakalayabilmesinde en önemli etken nitelikli insan gücüdür. Bunun için de yaşanan değişime paralel olarak eğitim sistemlerinin kendilerini yenilemeleri gerekmektedir. Çünkü çağın ihtiyacı olan nitelikli bireylerin yetişmesi ancak sürekli kendini güncelleyen bir eğitim sistemi ile mümkün olabilir. Gelecekte hangi meslekte çalışırsa çalışsın bireylerin eğitim ortamlarında yetişirken işbirlikli çalışma yapabilen, teknolojiyi takip eden, problemlere çözüm üreten bireyler olarak yetişmeleri beklenmektedir. Eğitim ortamlarının da öğretmen ve öğrencinin birlikte öğrendiği bir niteliğe sahip olması gerekmektedir (Yurtluk, 2003). Eğitim ortamlarında istenen tüm değişimlerin odak noktasında öğretmenler yer almaktadır. Çünkü eğitimle ilgili tüm hedeflerin gerçekleştirilmesinde en büyük görev öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenlerin sınıf içi rolleri sadece öğrencilerinin akademik başarılarını sağlamanın çok ötesindedir (Sammons, Day, Stobart, Kington, & Gu, 2007). Öğrencilerin gelecekte tercih edecekleri mesleklerde uyumlu ve başarılı bir profil oluşturabilmeleri için eğitim ortamlarında duyuşsal, bilişsel, sosyal ve kişisel gelişimlerini bir bütün olarak ilerletebilmeleri gerekmektedir. Öğretmenlerin öğrencilerini farklı gelişimsel alanlarda desteklemeleri, her bir öğrencinin ihtiyacının farklı olduğunu bilincinde olmaları önem arz etmektedir (Aksoy & Gözütok, 2014). Alan yazında yapılan öğretmen yeterlikleri ile ilgili yapılan çalışmalarda öğretmenlerin velilerle iş birliği, sınıflarındaki özel durumu olan öğrencilerin ihtiyaçlarının farkında olarak çözüm geliştirme, çokkültürlü ortamlardaki kültürel farklılıkların bilincinde olma gibi günümüzün en önemli konularında gerekli donanıma sahip olmadıkları belirlenmiştir (Arslan & Çalmaşur, 2017; Dotger, 2010; Rowan & Townend, 2016).

Günümüzde eğitim alanında nitelikli öğretmen yetiştirme konusu üzerinde durulan ve tartışılan önemli problem alanlarından biridir. Dünyadaki tüm devletler yetiştirdikleri öğretmenlerin niteliklerini yükseltmek, eğitim süreçlerinin kalitesini artırarak dünya standartlarını yakalamak için çaba göstermekte ve kendi standartlarını oluşturmaya çalışmaktadır (Eret-Orhan, Ok, & Capa-Aydin, 2018). OECD üyesi olan 25 ülkede öğretmenlik eğitim programlarına öğrencilerin kabul edilme kriterlerini ve akreditasyonu kapsayan teklifler sunulmuştur (OECD, 2012). Bununla ilgili olarak Türkiye’de de çok sayıda çalışmalar yapılmakta, yeni yöntemler öğretmen yetiştirme alanlarında denenmektedir. Geçmiş zaman içinde yapılan uygulamaların bir kısmı başarılı olurken bir kısmının çok da planlandığı gibi sonuçlar vermediği görülmüştür (Kuru & Uzun, 2008). Geçmişte öğretmenlikle ilgili farklı uygulamalar olmakla birlikte günümüzde öğretmenlik eğitimi eğitim fakültelerinde verilmektedir. Öğretmen adaylarının eğitim

fakültelerinde aldıkları eğitimin niteliği eğitimin geleceği ve öğretmenlerin niteliğini belirlemektedir (Beare, Marshall, Torgerson, Tracz, & Chiero, 2012).

MEB öğretmen yeterlik alanlarını mesleki bilgi, mesleki yeterlik ve tutum ve değerler olmak üzere üç kategoride belirlemiştir (MEB, 2017). Bu yeterlikler çerçevesinde öğretmenlerin yetiştirilmesi hedeflenmektedir. Öğretmenlerin aldıkları eğitimlerle bu yeterlik alanlarında yetişmeleri ve öğretmenlik mesleğine başlamaya hazır hale getirilmeleri önemlidir. Eğitim süreçlerinde aldıkları eğitimlerin asıl uygulama alanı olan sınıflarda sorun yaşamamaları için alan bilgisi, pedagojik bilginin yanı sıra duyuşsal olarak da kendilerini yeterli hissetmeleri gerekmektedir. Alan yazında öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır olma durumlarının belirlenmesine yönelik çalışmaların olduğu belirlenmiştir. Karakaya, Gül, Uzel ve Yılmaz (2019) öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır olma durumlarını demografik değişkenlere göre incelemiştir. Benzer çalışmalar Levent (2016), Yenen ve Durmaz (2019) tarafından öğretmen adaylarına yönelik olarak yapılmıştır. Yapılan çalışmaların öğretmenlere ve öğretmen adaylarına yönelik olarak yapıldığı görülmektedir. Belirli bir branşa yönelik olarak yapılan bir çalışmaya alan yazında rastlanılmamıştır. Buradan hareket edilerek bu çalışmada araştırmacılar tarafından sınıf öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır olma durumlarının belirlenmesi planlanmıştır. Araştırmanın amacı; sınıf öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır olma durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan soruların yanıtı aranmıştır.

Sınıf öğretmenliğinde öğrenim gören öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır olma düzeyleri;

- ✓ Ölçek ortalamalarına göre nedir?
- ✓ Araştırma değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Bu araştırma tarama deseninde nicel bir araştırmadır. Tarama deseni bir durumun olduğu gibi betimlenmesinde kullanılan bir araştırma tekniğidir (Creswel, 2013). Bu araştırmada ise öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır olma düzeyleri betimsel bir yaklaşımla ve nicel tekniklerle incelendiği için bu tekniğin kullanılması tercih edilmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği programında 2023-2024 eğitim öğretim döneminde eğitime devam eden 130 3 ve

4. sınıf öğrencisi oluşmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Çizelge 1’de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken		f	%
Cinsiyet	Kadın	66	50.8
	Erkek	64	49.2
Sınıf	3. Sınıf	68	52.3
	4. Sınıf	62	47.7
Programa İsteyerek Gelme	Evet	64	49.2
	Hayır	66	50.8
Toplam		130	100.0

Çizelgede görüldüğü üzere çalışma grubunun 66’sı kadın, 64’ü erkektir. 68 öğretmen adayı 3 sınıf, 62 öğretmen adayı ise 4. sınıfta eğitim almaktadır. Ayrıca öğretmen adaylarının 64’ü sınıf öğretmenliği programını isteyerek tercih etmişlerdir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Öğretmenliğe Hazır Olma Ölçeği; Amerika’da bulunan Devlet Okulları İçin Yeni Vizyonlar (New Visions for Public Schools) ve Öğretim ve Amerika’nın Geleceği Ulusal Komisyonu (National Commission on Teaching and America’s Future) tarafından ortaklaşa olarak yürütülen bir çalışma süreci ile Darling-Hammond, Chung ve Frelow (2002) ve Silvernail (1998) katkılarıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Yıldırım ve Kalman (2017) tarafından yapılmıştır. 20 maddeden oluşan ölçek “*Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma*”, “*Öğretim Sürecini Tasarlama*”, “*Teknopedagojik Yeterlik*” ve “*Öğreneni Anlama*” şeklindeki dört faktörden oluşmaktadır. Ölçek faktörleri toplam varyansın % 58.71’ini açıklamakta olup Cronbach’s Alpha güvenirlik katsayısı .923’tür.

2.3. Veri Toplama Süreci ve Analiz

Araştırma verileri 2023-2024 eğitim öğretim dönemi Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği programına devam eden 3 ve 4. sınıf öğrencilerinden toplanmıştır. Araştırmacılar tarafından online forma dönüştürülen veri toplama aracı sınıf temsilcileri aracılığı ile öğrencilere yönlendirilmiş olup öğrencilerin gönüllü katılımları esas alınmıştır. Veri toplama süreci 10 gün sürmüştür. Araştırmadan elde edilen veriler SPSS kullanılarak

betimsel ve ilişkisel analize tabi tutulmuştur. Verilere ilişkin betimleyici değerler Çizelge 2’de sunulmaktadır.

Çizelge 2. Araştırma Verilerine İlişkin Betimleyici Değerler

Boyutlar	N	Madde Sayısı	X	ss	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach’s Alpha
Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma	130	6	4.22	.633	-.881	1.605	.909
Öğretim Sürecini Tasarlama	130	6	4.27	.580	-.404	-.287	.912
Teknopedagojik Yeterlik	130	5	4.28	.563	-.299	-.630	.832
Öğreneni Anlama	130	3	4.20	.634	-.669	.824	.857
Toplam	130	20	4.24	.541	-.378	-.285	.958

Araştırma verilerinin normal dağılım göstermeleri nedeniyle parametrik testlerden olan ilişkisiz örneklem için T-testi yapılmıştır. Araştırma bulguları *f* ve % değerler eşliğinde tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmadan elde edilen betimsel bulgular Çizelge 3’te sunulmaktadır.

Çizelge 3. Öğretmenliğe Hazır Olma Ölçeğinin Uygulamasından Elde Edilen Betimsel Bulgular

Ölçek Maddeleri	Çok Yetersiz		Yetersiz		Kararsız		Yeterli		Çok Yeterli		X	ss
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
	1. Alanla ilgili kavramları, bilgileri ve becerileri öğrencilerin anlayabileceği şekilde öğretebilme	0	0	3	2.3	11	8.5	68	52.3	48		
2. Sınıftaki öğrencilerin ne kadar öğrendiğini anlayabilme	0	0	2	1.5	15	11.5	64	49.2	49	37.7	4.23	.710
3. Öğrenciler için uğraştırıcı, uygun öğrenme ve başarı beklentileri oluşturabilme	0	0	3	2.3	19	14.6	65	50.0	43	33.1	4.13	.744
4. Öğrencilerin ailevi ve kültürel arka planlarının öğrenmelerini nasıl etkileyeceğini anlayabilme	0	0	8	6.2	13	10.0	51	39.2	58	44.6	4.22	.865
5. Özel öğrenme ihtiyaçlarını veya güçlüklerini tanımlayabilme ve bunlara odaklanabilme	1	.8	6	4.6	18	13.8	55	42.3	50	38.5	4.13	.875
6. Farklı öğretimsel amaçlar için uygun öğretim stratejileri seçebilme	0	0	2	1.5	15	11.5	64	49.2	49	37.7	4.23	.710
7. Öğrenci ihtiyaçlarına cevap verecek öğretim stratejileri seçebilme	1	.8	4	3.1	8	6.2	69	53.1	48	36.9	4.22	.760
8. Öğrencilerin hem bağımsız olarak hem de grup içinde öğrenmesini sağlayabilme	1	.8	0	0	10	7.7	61	46.9	58	44.6	4.34	.690
9. Konu alanı bilgisini, eğitim programını ve öğrenci gelişimini kullanarak öğretim sürecini planlayabilme	0	0	1	.8	14	10.8	70	53.8	45	34.6	4.22	.661

10. Sosyal gelişimi ve grup sorumluluğunu geliştiren bir sınıf ortamı oluşturabilme	0	0	2	1.5	19	14.6	53	40.8	56	43.1	4.25	.760
11. Öğrencilerin öğrenmesine ve davranışlarına rehberlik etmek amacıyla etkili sözel ve sözel olmayan iletişim stratejileri kullanabilme	0	0	1	.8	16	12.3	57	43.8	56	43.1	4.29	.709
12. Öğrencilerin farklı şekillerde öğrenmesini teşvik etmek amacıyla soruları kullanabilme	0	0	2	1.5	8	6.2	70	53.8	50	38.5	4.29	.652
13. Öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri geliştirmelerine yardımcı olabilme	0	0	1	.8	13	10.0	66	50.8	50	38.5	4.26	.668
14. Öğrencileri, farklı fikirleri düşünmesi, sorgulaması ve yorumlaması konusunda teşvik edebilme	0	0	1	.8	10	7.7	69	53.1	50	38.5	4.29	.640
15. Öğrencilerin öz değerlendirme becerilerinin gelişmesine yardımcı olabilme	0	0	4	3.1	11	8.5	62	47.7	53	40.8	4.26	.742
16. Öğrencinin ilgisini ve öğrenme düzeyini artırabilme	0	0	2	1.5	9	6.9	63	48.5	56	43.1	4.33	.675
17. Araştırma ve analiz yapmayı destekleyebilme (internet aracılığıyla)	0	0	1	.8	11	8.5	58	44.6	60	46.2	4.36	.670
18. Öğrenci başarısını değerlendirme ve izleyebilme	0	0	2	1.5	10	7.7	62	47.7	56	43.1	4.32	.684
19. Diğer kişilerle (okul, il, ülke ve dünya çapında) iletişim kurabilme	1	.8	6	4.6	22	16.9	50	38.5	51	39.2	4.10	.900
20. Grup iş birliğini ve takım çalışmasını geliştirebilme	0	0	2	1.5	10	7.7	62	47.7	56	43.1	4.32	.684

Çizelge 3'te görüldüğü üzere sınıf öğretmenliği öğrencileri öğretmenliğe hazır olma durumuna ilişkin maddelerde kendilerini yüksek düzeyde yeterli hissetmektedirler. Öğrencilerin kendilerini en fazla yeterli hissettikleri maddeler ise “Araştırma ve analiz yapmayı destekleyebilme (internet aracılığıyla)” ve “Öğrencinin ilgisini ve öğrenme düzeyini artırabilme”dir. Çizelge 4'te sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğretmenliğe hazır olma durumlarının cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 4. Cinsiyet Değişkeni Bulguları

Boyut	Cinsiyet	n	\bar{x}	ss	t	p
Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma	Kadın	79	4.27	.639	1.002	.318
	Erkek	51	4.16	.624		
Öğretim Sürecini Tasarlama	Kadın	79	4.34	.541	1.648	.102
	Erkek	51	4.17	.627		
Teknopedagojik Yeterlik	Kadın	79	4.31	.540	.748	.456
	Erkek	51	4.24	.600		
Öğreneni Anlama	Kadın	79	4.23	.649	.753	.453
	Erkek	51	4.15	.612		
Toplam	Kadın	79	4.29	.527	1.149	.253
	Erkek	51	4.18	.561		

Çizelgede görüldüğü üzere cinsiyet değişkeni açısından sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğretmenliğe hazır olma durumları ile alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Çizelge 5'te sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğretmenliğe hazır olma durumlarının sınıf düzeyi değişkenine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 5. Sınıf Düzeyi Değişkeni Bulguları

Boyut	Sınıf Düzeyi	n	x	ss	t	p
Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma	3. Sınıf	68	4.10	.688	-2.330	.021*
	4. Sınıf	62	4.36	.542		
Öğretim Sürecini Tasarlama	3. Sınıf	68	4.16	.602	-2.359	.020*
	4. Sınıf	62	4.40	.532		
Teknopedagojik Yeterlik	3. Sınıf	68	4.24	.578	-.956	.341
	4. Sınıf	62	4.33	.547		
Öğreneni Anlama	3. Sınıf	68	4.08	.687	-2.184	.031*
	4. Sınıf	62	4.32	.548		
Toplam	3. Sınıf	68	4.15	.565	-2.203	.029*
	4. Sınıf	62	4.35	.496		

* $p < .05$

Çizelgede görüldüğü üzere sınıf öğretmenliği öğrencilerinin sınıf değişkeni açısından teknopedagojik yeterlik boyutunda anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Etkili öğrenme ortamı oluşturma, öğretim sürecini tasarlama, öğreneni anlama ve genel öğretmenliğe hazır olma durumları açısından ise anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. bu anlamlı farklılık 4. Sınıf öğrencileri lehinedir. Bir başka ifade ile 4. sınıfta eğitime devam eden sınıf öğretmenliği öğrencileri 3. sınıfta eğitime devam eden öğrencilere göre kendilerini öğretmenliğe daha hazır hissetmektedir.

Çizelge 6'da sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğretmenliğe hazır olma durumlarının sınıf öğretmenliği programına isteyerek gelme değişkenine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 6. Programa İsteyerek Gelme Değişkeni Bulguları

Boyut	Programa İsteyerek Gelme	n	x	ss	t	p
Etkili Öğrenme Ortamı Oluşturma	Evet	64	4.30	.593	-1.430	.155
	Hayır	66	4.15	.665		
Öğretim Sürecini Tasarlama	Evet	64	4.38	.590	-2.021	.045*
	Hayır	66	4.17	.556		
Teknopedagojik Yeterlik	Evet	64	4.36	.557	-1.530	.128
	Hayır	66	4.21	.563		
Öğreneni Anlama	Evet	64	4.25	.647	-.931	.353
	Hayır	66	4.15	.622		

Toplam	Evet	64	4.32	.558	-1.631	.105
	Hayır	66	4.17	.517		

* $p < .05$

Çizelgede görüldüğü üzere programa isteyerek gelme değişkeni açısından etkili öğrenme ortamı oluşturma, teknopedagojik yeterlik, öğreneni anlama ve genel öğretmenliğe hazır olma durumlarında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Ancak anlamlı farklılık olmamasına rağmen puan ortalamaları incelendiğinde sınıf öğretmenliği programına isteyerek gelen sınıf öğretmenliği öğrencileri kendilerini öğretmenliğe hazır hissetme açısından daha yüksek ortalama puanlara sahiptir. Öğretim sürecini tasarlama boyutunda ise anlamlı farklılık olup bu farklılık programa isteyerek gelen öğrencilerin lehinedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çizelge 3'te görüldüğü üzere sınıf öğretmenliği öğrencileri öğretmenliğe hazır olma durumuna ilişkin maddelerde kendilerini yüksek düzeyde yeterli hissetmektedirler. Öğrencilerin kendilerini en fazla yeterli hissettikleri maddeler ise “araştırma ve analiz yapmayı destekleyebilme (internet aracılığıyla)” ve “öğrencinin ilgisini ve öğrenme düzeyini artırabilme”dir.

Çizelgede görüldüğü üzere cinsiyet değişkeni açısından sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğretmenliğe hazır olma durumları ile alt boyutlarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Çizelgede görüldüğü üzere sınıf öğretmenliği öğrencilerinin sınıf değişkeni açısından teknopedagojik yeterlik boyutunda anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Etkili öğrenme ortamı oluşturma, öğretim sürecini tasarlama, öğreneni anlama ve genel öğretmenliğe hazır olma durumları açısından ise anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. bu anlamlı farklılık 4. Sınıf öğrencileri lehinedir. Bir başka ifade ile 4. sınıfta eğitime devam eden sınıf öğretmenliği öğrencileri 3. sınıfta eğitime devam eden öğrencilere göre kendilerini öğretmenliğe daha hazır hissetmektedir.

Çizelgede görüldüğü üzere programa isteyerek gelme değişkeni açısından etkili öğrenme ortamı oluşturma, teknopedagojik yeterlik, öğreneni anlama ve genel öğretmenliğe hazır olma durumlarında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Ancak anlamlı farklılık olmamasına rağmen puan ortalamaları incelendiğinde sınıf öğretmenliği programına isteyerek gelen sınıf öğretmenliği öğrencileri kendilerini öğretmenliğe hazır hissetme açısından daha yüksek

ortalama puanlara sahiptir. Öğretim sürecini tasarlama boyutunda ise anlamlı farklılık olup bu farklılık programa isteyerek gelen öğrencilerin lehinedir.

Bu çalışma farklı branşlarda eğitim alan öğretmenlere uygulanarak aralarında farklılık olup olmadığına bakılabilir. Öğretmen ve öğretmen adaylarına birlikte araştırılabilir. Nitel boyut eklenerek derinlemesine çalışmalar yapılabilir

KAYNAKÇA

- [1] Arslan, A., & Çalmaşur, H. (2017). İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin çokkültürlü eğitim tutumları ve demokratik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (34), 90-109.
- [2] Beare, P., Torgerson, C., Marshall, J., Tracz, S., & Chiero, R. (2013). Surveys of teacher education graduates and their principals: The value of the data for program improvement. *Teacher Education Quarterly*, 40(3), 143-161. <https://www.jstor.org/stable/43684708>
- [3] Creswel, J. W. (2013) *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çeviri Editörü. S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- [4] Darling-Hammond, L., Chung, R., & Frelow, F. (2002). Variation in teacher preparation: How well do different pathways prepare teachers to teach? *Journal of Teacher Education*, 53(4), 286-302.
- [5] Dotger, B. H. (2010). "I had no idea": Developing dispositional awareness and sensitivity through a cross-professional pedagogy. *Teaching and Teacher Education*, 26(4), 805-812. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tate.2009.10.017>
- [6] Eret-Orhan, E., Ok, A., & Çapa-Aydın, Y. (2018). Biz antrenman yapıyoruz ama onlar ne düşünüyor? Öğretmen adaylarının Türkiye'deki öğretmenlik eğitiminin yeterliliğine ilişkin algıları. *Asya-Pasifik Öğretmen Eğitimi Dergisi*, 46(2), 183-198.
- [7] Karakaya, F., Uzel, N., Gül, A., & Yılmaz, M. (2019). Öğretmen adaylarının öğretmenliğe hazır olma düzeyleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(1), 373-396.
- [8] Kuru, M., & Uzun, H. (2008). Türkiye'de öğretmen adaylarının seçiminde 1954 örneği. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 207-232.
- [9] Levent, F. (2016). Öğretmenlerin değişime hazır olma durumlarının farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 43(43), 117-134.
- [10] MEB. (2017). *Öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri*. Ankara: MEB Yayınevi.

- [11] OECD (Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü). (2012). *Bir bakışta eğitim 2012: OECD göstergeleri*. OECD Yayınları. Retrieved from https://www.oecd.org/edu/EAG%202012_e-book_EN_200912.pdf
- [12] Rowan, L., & Townend, G. (2016). Early career teachers' beliefs about their preparedness to teach: Implications for the professional development of teachers working with gifted and twice-exceptional students. *Cogent Education*, 3(1), 1242458. <http://dx.doi.org/10.1080/2331186X.2016.1242458>
- [13] Sammons, P., Day, C., Kington, A., Gu, Q., Stobart, G., & Smees, R. (2007). Exploring variations in teachers' work, lives and their effects on pupils: key findings and implications from a longitudinal mixed-method study. *British Educational Research Journal*, 33(5), 681-701. <https://doi.org/10.1080/01411920701582264>
- [14] Silvernail, D. L. (1998). *Findings from an initial analysis of the New York City Teacher Survey*. New York: New Visions for Public Schools.
- [15] Yenen, E. T., & Durmaz, A. (2019). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik hazırbulunuşluk düzeylerinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 13(19), 922-940. <https://doi.org/10.26466/opus.594671>
- [16] Yıldırım, İ., & Kalman, M. (2017). Öğretmenliğe hazır olma ölçeği'nin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(6), 2311-2326.
- [17] Yurtluk, M. (2003). *Proje tabanlı öğrenme yaklaşımının matematik dersi öğrenme süreci ve öğrenci tutumlarına etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

PEDAGOJİK FORMASYON ÖĞRENCİLERİNİN MESLEK ÖNCESİ ÖĞRETMEN KİMLİK DÜZEYLERİ

Dr. Öğr. Üyesi, Didem KAYAHAN-YÜKSEL

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

didemkayahan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-0184-6070

Doç. Dr., Aysel ARSLAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,

ayselarslan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8775-1119

ÖZET

Öğretmenlik eğitimi alan öğrencilerin mesleki kimlik edinimleri meslekteki başarıları, mesleğe yönelik tutumları ve mesleği içselleştirmeleri adına oldukça önemlidir. Öğretmenliğe aidiyet geliştirilmesi için mesleğin yeterliklerine sahip olmak ve duygusal olarak da mesleği sevmek gerekmektedir. Bir öğretmenin profesyonel kimliği, öğretmen hazırlık programlarına girmeden önce başlamakta ve programa girerken gelişmeye devam etmektedir. Bu nedenle öğretmen adaylarının öğretme konusundaki algılarını keşfetmeye ve bu konudaki algılarını karşılaştırmaya yönelik araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmanın amacı; formasyon öğrencilerinin öğretmenlik mesleği öncesinde öğretmen kimliği taşıma düzeylerinin belirlenmesi ve araştırma değişkenlerine göre incelenmesidir. Araştırmada tesadüfi örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Çalışma grubunu İç Anadolu Bölgesinde yer alan bir üniversitenin 2023-2024 akademik yılında mezun formasyon programına katılan 102 kadın 35 erkek olmak üzere toplamda 137 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verileri Friesen ve Besley (2013) tarafından geliştirilen Türkçeye uyarlaması Arpacı ve Bardakçı (2015) tarafından yapılan “Meslek Öncesi Öğretmen Kimliği Ölçeği” kullanılarak elde edilmiştir. Tek faktörlü ve 17 maddeden oluşan ölçeğin güvenilirliği uyarlama çalışmasında .91 bu çalışmada .87 olarak belirlenmiştir. Ölçekten elde edilen bulgulara bakıldığında katılımcıların ölçek ortalama puanlarının yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Cinsiyet değişkeni açısından kadın katılımcıların lehine ve öğretmenlik deneyimine sahip olma değişkeni açısından öğretmenlik deneyimi olan katılımcıların lehine anlamlı farklılık bulunmaktadır. Yaş, medeni durum, çocuk sahibi olma, çalışma durumu, algılanan gelir düzeyi değişkenleri açısından ise anlamlı farklılık görülmemiştir.

Anahtar Kelimeler : Pedagojik formasyon, Mesleki kimlik, Öğretmenlik, Öğrenci

2. GİRİŞ

Kimlik; bireyin taşıdığı özellikler, davranışları, deneyimleri, inançlarının tümünden oluşan bir olgu olup ayrıca kişinin kendine ilişkin algılarını da içermektedir. Bir anlamda kişinin kendisini ifade ettiği ve tanımladığı yanıdır (Sfard & Prusak, 2005). Bireyin sahip olduğu kimlik onun ilişkilerini, çevresini ve davranışlarını yönlendirerek onun toplum içindeki konumunu belirlemektedir (Carlone & Webb, 2006). Taşıdığı kimlikle birey sadece başkaları tarafından değil kendisi tarafından da tanımlanarak kendisini betimlemesini sağlamaktadır (Kozoll & Osborne, 2004). Erikson'un geliştirdiği kuramda yer alan kimlik kavramı Freud'un ego ve benlik kavramlarına göre daha öznel ve gelişimseldir (Straub, 2002). Burada bireyin kimliğinin kişisel özellik ve deneyimlerle ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Holland ve Lachicotte (2007) kimliği Erikson'un kuramı bağlamında ele almış ve psikolojik yaklaşımları önceleyerek açıklamıştır.

Bireyin sahip olduğu kimlikler içinde bulunduğu duruma göre değişebilmektedir. Örneğin birey ailesiyle birlikteyken eş, anne, baba, çocuk, dede vb. kimlikleri taşıırken okulda öğretmen ya da öğrenci, sosyal alanlarda arkadaş, dost, tanıdık, komşu gibi kimlikleri taşıyabilmektedir. Burada bireyin yaşamında sahip olduğu rollerin kimliğiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken noktalardan biri bireyin farklı durumlarda farklı kimliklere sahip olmasının yanında geneline bakıldığında bu kimliklerin birbirleriyle uyumluluğunun olması gerekliliğidir. Stets ve Burke (2000) tüm bu kimliklerin kişisel ve sosyal başlıkları altında iki kategoride ele alınabileceğini savunmaktadır. Ayrıca kişisel kimliğin daha çok bireyin özel hayatına odaklanırken sosyal kimliğin bireyin sosyal hayatına grup ilişkilerine odaklandığını söylemektedir.

Bireyin sosyal kimliğinin altında yer alan başlıklardan bir mesleki kimliğidir. Mesleki kimlik; değer, inanç, deneyim, özellik vb. tarafından şekillenen mesleki öz şeklinde ifade edilebilir (Slay & Smith, 2011). Mesleki kimlik bireyin yaşamında oldukça önemli bir yeri olan onun sosyal normlarını oluşturan kriterler arasındadır. Bireyin mesleğine ilişkin kimliğini oluşturmasında aldığı eğitim, deneyimleri, ilişkileri, etkileşimleri ve süreç içerisindeki rol performansının önemli olduğu belirtilmektedir (Ward & McCotter, 2004). Bu bağlamda bireyin mesleki kimliğinin sabit bir yapısının olmadığı, zamanla gelişen ve değişen bir yapıya sahip olduğu ifade edilebilir (Kondo, 1990). Birçok meslekte olduğu gibi bu durum öğretmenlik mesleğinde de görülmektedir. Öğretmenlik mesleğine ilişkin kimliğin gelişiminde bireyin aldığı eğitim, öğretmenlik mesleğinde geçirdiği süre, toplumun öğretmenliğe yüklediği anlam gibi unsurlar oldukça önemli bir yere sahiptir (Flores & Day, 2006) Öğretmen meslek kimliğinin çok farklı etkenlerle ilişkili ve devinimsel bir yapıya sahip olduğu ifade edilmektedir. Öğretmen olmak; bireyin kendisini söylemsel, toplumsal, kurumsal, doğal, benzeşik

ortamlarda yeniden oluşturduğu, sürekliliği sahip bir süreçtir (Straub, 2002). Mesleki kimliğin oluşmasında etkili olan sosyolojik faktörlere bakıldığında bunların; kültür, okullar, politikalar, öğrenciler, kurumlar, idareciler, meslektaşlarla kurulan ilişkiler sonucunda ortaya çıkan toplu etkileşim ve bağlamsal unsurların ön plana çıktığı görülmektedir (Cheng, 2008). Bir diğer etken olan ilişkisel faktörlerin ise meslektaş iş birliği, öğrencileri iletişim ve ilişkileri, uyumu kapsadığı belirtilmektedir (Williams, 2007). Öğretmen kimliğini etkileyen etkenler arasında yer alan psikolojik faktör bilgi, duygular, ilgi alanları, yetenekler, özgeçmiş, kişilik, motivasyon, umut, endişe, tutku, güven unsurlardan oluşmaktadır (Brown, 2006). Öğretmen mesleki kimliğinin oluşumunda birçok farklı etkenin olduğu görülmektedir. Alan yazında öğretmen mesleki kimliğine yönelik olarak yapılan çalışmaların yer aldığı belirlenmiştir. Çelik ve Kalkan (2019), öğretmen adaylarının mesleki kimlik algılarını; Uluyol ve Şahin (2018) pedagojik formasyon öğrencilerinin mesleki kimlik ve mesleki kaygı durumları arasındaki ilişkiyi; Yolcu ve Kınır (2021) sınıf öğretmenlerinin mesleki algılarını; Genç, Altuntaş ve Hapakaz'ın (2021) öğretmenlerin mesleki kimlik oluşumlarına yönelik görüşlerini araştırmıştır. Yapılan çalışmaların genelde eğitim fakültelerinde eğitim alan öğretmen adaylarına ve öğretmenlere yönelik olarak yapıldığı görülmektedir. Pedagojik formasyon alan öğrencilere yönelik olarak yapılan çalışmaların sayısının artırılması gerektiği düşünülmektedir. Buradan hareket edilerek bu çalışmada araştırmacılar tarafından pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretmenliğe hazır olma durumlarının belirlenmesi planlanmıştır. Araştırmanın amacı; pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretmenliğe hazır olma durumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıda yer alan soruların yanıtı aranmıştır. Pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliği algıları;

- ✓ Ölçek ortalamalarına göre nedir?
- ✓ Araştırma değişkenlerine göre farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Pedagojik formasyon eğitime devam eden öğrencilerin meslek öncesi öğretmen kimliği algı düzeylerinin incelendiği bu araştırma tarama deseninde, betimsel nicel bir araştırmadır. Tarama deseni bir durumun müdahale olmaksızın olduğu gibi betimlenmesi esasına dayanmaktadır (Creswel, 2013). Bu nedenle araştırmacı tarafından herhangi bir müdahale olmaksızın yürütülen bu araştırma tarama deseninde yürütülmüştür.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu basit rastgele örnekleme tekniğine göre oluşturulmuş olup Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde 2023-2024 eğitim öğretim döneminde açılmış olan pedagojik formasyon eğitimine devam eden 130 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 1’de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

Değişken		<i>f</i>	%
Cinsiyet	Kadın	102	74,5
	Erkek	35	25,5
Yaş	20-29	83	60,6
	30-39	33	24,1
	40 ve üzeri	21	15,3
Medeni Durum	Evli	67	48,9
	Bekar	70	51,1
Çocuk Sahibi Olma	Var	55	40,1
	Yok	82	59,9
Çalışma Durumu	Çalışıyor	78	56,9
	Çalışmıyor	59	43,1
Öğretmenlik Deneyimi	Var	61	44,5
	Yok	76	55,5
Algılanan Gelir Düzeyi	Düşük	37	27,0
	Orta	70	51,1
	Yüksek	30	21,9
Toplam		130	100

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplamak amacıyla Friesen ve Besley (2013) tarafından geliştirilen, Arpacı ve Bardakçı (2015) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan “*Meslek Öncesi Öğretmen Kimliği Ölçeği*” kullanılmıştır. Ölçek tek boyut ve 17 maddeden oluşmaktadır. Toplam varyansın %48.94’ünü açıklayan ölçek yapısının uyarlama çalışmasından elde edilen güvenilirlik katsayısı .91’tir.

2.3. Veri Toplama Süreci ve Analiz

Araştırmanın verileri Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde 2023-2024 eğitim öğretim dönemi mezunlar için pedagojik formasyon programına katılan öğretmen adaylarından online form aracılığı ile toplanmıştır. Veri toplama süreci 15 gün sürmüştür.

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS kullanılarak betimsel ve ilişkisel analize tabi tutulmuştur. Verilerin normal dağılım göstermesi sebebiyle (çarpıklık=-.421, basıklık=-.819) ilişkisiz örneklem t-testi ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA testi) yapılmıştır. Bu uygulamadan elde edilen güvenirlik değeri .87 olarak hesaplanmıştır. Bulgular tablolaştırılarak sunulmuştur.

3. BULGULAR

Pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliğine ilişkin betimsel istatistikler Çizelge 2’de sunulmaktadır.

Ölçek	N	Madde Sayısı	X	ss	Min	Max
Meslek Öncesi Öğretmen Kimliği	137	17	4.28	.534	3.00	5.00

Çizelgede görüldüğü üzere pedagojik formasyon öğretmen adaylarının meslek öncesi öğretmen kimliği puan ortalamaları yüksek düzeydedir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının öğretmen mesleki kimlik algılarının yüksek olduğu söylenebilir. Çizelge 3’te pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliğinin cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 3. Cinsiyet Değişkeni Bulguları

Cinsiyet	n	x	ss	t	p
Kadın	102	4.38	.490	4.296	.000
Erkek	35	3.96	.539		

* $p < .05$

Çizelgede görüldüğü üzere pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliği cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Anlamlı farklılık kadın öğrencilerin lehinedir. Çizelge 4’te pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliğinin yaş değişkenine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 4. Yaş Değişkeni Bulguları

Yaş	N	X	ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
20-29	83	4.23	.518	Gruplararası	.374	2	.187	.651	.523	-
30-39	33	4.34	.487	Gruplariçi	38.474	134	.287			

40 ve üzeri 21 4.34 .663 Toplam 38.847 136

ANOVA Testi bulgularına göre pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliği yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Çizelge 5’de pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliğinin medeni durum değişkenine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 5. Medeni Durum Değişkeni Bulguları

Medeni Durum	n	<i>x</i>	<i>ss</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Evli	67	4.23	.564	-1.050	.295
Bekar	70	4.32	.508		

Çizelgede görüldüğü üzere medeni durum değişkeni açısından pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimlikleri anlamlı farklılık göstermemektedir. Çizelge 6’da pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliğinin çocuk sahibi olma değişkenine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 6. Çocuk Sahibi Olma Değişkeni Bulguları

Çocuk Sahibi Olma	n	<i>x</i>	<i>ss</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Var	55	4.24	.608	.735	.464
Yok	82	4.30	.480		

Çizelgede görüldüğü üzere pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliği çocuk sahibi olma değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Çizelge 7’de pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliğinin çalışma durumu değişkenine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 7. Çalışma Durumu Değişkeni Bulguları

Çalışma Durumu	n	<i>x</i>	<i>ss</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Çalışıyor	78	4.22	.562	-1.478	.142
Çalışmıyor	59	4.35	.488		

Öğrencilerin meslek öncesi öğretmen kimliği çalışma durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Çizelge 8’de pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliğinin öğretmenlik deneyimi değişkenine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 8. Öğretmenlik Deneyimi Değişkeni Bulguları

Öğretmenlik Deneyimi	n	<i>x</i>	<i>ss</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Var	61	4.40	.504	-2.546	.012
Yok	76	4.17	.538		

**p*<.05

Çizelgede görüldüğü üzere pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliği öğretmenlik deneyimi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Anlamlı farklılık öğretmenlik deneyimi olan öğrencilerin lehinedir. Çizelge 9’da pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliğinin algılanan gelir düzeyi değişkenine ilişkin bulgular sunulmaktadır.

Çizelge 9. Algılanan Gelir Düzeyi Değişkeni Bulguları

Algılanan Gelir Düzeyi	N	X	<i>ss</i>	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	<i>p</i>	Anlamlı Fark
Düşük	37	4.29	.543	Gruplararası	.846	2	.423	1.492	.229	-
Orta	70	4.21	.536	Gruplarıçi	38.001	134	.284			
Yüksek	30	4.41	.508	Toplam	38.847	136				

Çizelgede görüldüğü üzere pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliği algılanan gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Pedagojik formasyon öğretmen adaylarının meslek öncesi öğretmen kimliği puan ortalamaları yüksek düzeydedir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının öğretmen mesleki kimlik algılarının yüksek olduğu söylenebilir.

Formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliği cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Anlamlı farklılık kadın öğrencilerin lehinedir. Araştırma bulgularına göre pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliği yaş değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Medeni durum değişkeni açısından pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimlikleri anlamlı farklılık göstermemektedir. Pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliği çocuk sahibi olma değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Öğrencilerin meslek öncesi öğretmen kimliği çalışma durumu değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Pedagojik formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliği öğretmenlik deneyimi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Anlamlı farklılık öğretmenlik deneyimi olan öğrencilerin lehinedir. Formasyon öğrencilerinin meslek öncesi öğretmen kimliği algılanan gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir.

Bu çalışma farklı branşlardaki öğretmen adaylarına uygulanarak aralarında farklılık olup olmadığına bakılabilir. Öğretmen, öğretmen adayları ve formasyon öğrencileri birlikte araştırılabilir. Nitel boyut eklenerek derinlemesine çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- [1] Arpacı, D., & Bardakçı, M. (2015). Meslek öncesi öğretmen kimliği ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 687-719.
- [2] Brown, T. (2006). Negotiating psychological disturbance in pre-service teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 22, 675-689. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.03.006>
- [3] Carlone, H. B., & Webb, S. M. (2006). On (not) overcoming our history of hierarchy: Complexities of university/school collaboration. *Science Education*, 90, 544-568. <https://doi.org/10.1002/sce.20123>
- [4] Cheng, H. Y. (2008). Measuring the professional identity of Hong Kong in-service teachers. *Journal of In-service Education*, 34(3), 375-390. <https://doi.org/10.1080/13674580802003060>
- [5] Creswel, J. W. (2013) *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çeviri Editörü. S. B. Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- [6] Çelik, H. R., & Kalkan, Ö. K. (2019). Öğretmen adaylarının meslek öncesi öğretmen kimliği algıları: Pamukkale Üniversitesi örneği. *Ege Eğitim Dergisi*, 20(2), 351-365. <https://doi.org/10.12984/egeefd.628810>
- [7] Flores, M. A., & Day, C. (2006). Contexts which shape and reshape new teachers' identities: A multi-perspective study. *Teaching and Teacher Education*, 22, 219- 232. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2005.09.002>
- [8] Friesen, M. D., & Besley, S. C. (2013). Teacher identity development in the first year of teacher education: A developmental and social psychological perspective. *Teaching and Teacher Education*, 36, 23-32. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2013.06.005>

- [9] Genç, D., Altuntaş, N., & Hapakaz, K. (2021). Öğretmenlerin mesleki kimlik oluşumlarına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Journal of European Education*, 11(1-2), 31-51.
- [10] Holland, D., and Lachicotte, W. (2007). Vygotsky, Mead, and the new sociocultural studies of identity. In H. Daniels, M. Cole, & J. V. Wertsch (Eds.), *The Cambridge companion to Vygotsky* (pp. 101–135). New York, NY: Cambridge University Press.
- [11] Kondo, D. K. (1990). M. Butterfly: Orientalism, gender, and a critique of essentialist identity. *Cultural Critique*, 16, 5-29. <https://doi.org/10.2307/1354343>
- [12] Kozoll, R. H., & Osborne, M. D. (2004). Finding meaning in science: Lifeworld, identity, and self. *Science Education*, 88, 157-181. <https://doi.org/10.1002/sce.10108>
- [13] Sfard, A., & Prusak, A. (2005). Telling identities: In search of an analytic tool for investigating learning as a culturally shaped activity. *Educational Researcher*, 34(4), 14-22. <https://doi.org/10.3102/0013189X034004014>
- [14] Slay, H. S., & Smith, D. A. (2011). Professional identity construction: Using narrative to understand the negotiation of professional and stigmatized cultural identities. *Human Relations*, 64(1), 85-107. <https://doi.org/10.1177/0018726710384290>
- [15] Stets, J. E., & Burke, P. J. (2000). Identity theory and social Identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 63(3), 224-237.
- [16] Straub, J. (2002). Personal and collective identity: A conceptual analysis. In H.Fries (Eds.), *Identities: Time, difference, and boundaries* (s.56-76). New York, NY: Berghahn Books Inc.
- [17] Uluyol, Ç., & Şahin, S. (2018). Pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretmen kimliği ve mesleki kaygı durumlarının incelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(4), 1051-1072.
- [18] Ward, J. R., & McCotter, S. S. (2004). Reflection as a visible outcome for preservice teachers. *Teaching and Teacher Education*, 20(3), 243-257. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2004.02.004>
- [19] Williams, D. L. (2007). *Student teaching in an urban context: Student teachers' views and construction of identities* (Unpublished Doctoral Dissertation). U.S.A: Georgia State University.
- [20] Yolcu, M. A., & Kınır, S. (2021). Sınıf öğretmeni adaylarının mesleki kimlik algılarının incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 778-812. <https://doi.org/10.19171/uefad.873791>

MODERN LOJİSTİK İŞLETMELERİNDE STRATEJİK STOK YÖNETİMİNİN ETKİNLİĞİNİ VE VERİMLİLİĞİNİ ARTTIRMA YÖNTEMLERİ

YL Öğrencisi, Ahmad Farhad AIMAQ

Bursa Teknik Üniversitesi,

ahmadfarhadaimaq9@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7122-2730

ÖZET

Stratejik stok yönetimi, bir işletmenin mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlarını karşılamak için stok seviyelerini yönetme sürecidir. Bu hammaddelerin, yarı mamul malların ve bitmiş ürünlerin stok seviyelerini içerir. Modern lojistik işletmelerinde stratejik stok yönetimi, tedarik zinciri süreçlerinin verimliliğini artırmak ve operasyonel maliyetleri azaltmak için önemli bir rol oynamaktadır. Bu strateji işletmelerin stok seviyelerini optimize etmelerini ve talebi doğru bir şekilde tahmin etmelerini sağlar. Bu da hem müşteri memnuniyetini artırır hem de işletme karlılığını artırır. Bu nedenle, modern lojistik işletmeleri stratejik stok yönetimine odaklanarak etkinlik ve verimliliklerini artırmayı hedeflemektedir. Bu bildiride, modern lojistik işletmelerinde stratejik stok yönetimin etkinliğini ve verimliliğini artırma yöntemleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Stok yönetimi her işletmenin başarılı bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için hayati önem taşımaktadır. Doğru stok yönetimi ile, işletmeler talebi doğru bir şekilde yönetebilir, stok seviyelerini optimize edebilir ve işletme maliyetlerini azaltabilirler. Ayrıca, müşteri memnuniyetini artırarak işletmelerin rekabet avantajı elde etmesine yardımcı olabilmektedir. Bu bildirinin amacı, modern lojistik işletmelerinde stratejik stok yönetiminin önemini vurgulamak ve bu alanda etkinlik ve verimliliği artırmak için kullanılacak stratejileri incelemektir. Ayrıca, stok yönetiminin işletme performansı üzerindeki etkilerini ve bu alanda karşılaşılan zorluklar konusunda farkındalık yaratılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik İşletmeleri, Stok Seviyeleri, Stok Yönetimi, Stratejik Stok Yönetimi

METHODS TO INCREASE THE EFFECTIVENESS AND EFFICIENCY OF STRATEGIC INVENTORY MANAGEMENT IN MODERN LOGISTICS ENTERPRISES

ABSTRACT

Strategic inventory management is the process of managing inventory levels to meet the current and future needs of a business. This includes managing the levels of raw materials, semi-finished goods, and finished products. In modern logistics enterprises, strategic inventory management plays an important role in increasing the efficiency of supply chain processes and reducing operational costs. This strategy enables businesses to optimize their inventory levels and accurately forecast demand, leading to increased customer satisfaction and business

profitability. Therefore, modern logistics enterprises aim to increase their effectiveness and efficiency by focusing on strategic inventory management. This report will detail the methods for increasing the effectiveness of and efficiency of strategic inventory management in modern logistics enterprises. Inventory management is vital for businesses to operate successfully. Proper invlevels andgement enables businesses to manage demand accurately, optimize inventory levels, and reduce operational costs. Additionally, it can help increase customer satisfaction and provide businesses with a competitive advantage. The purpose of this report is to emphasize the importance of strategic inventory management in modern logistics enterprises and to examine the strategies that can be used to increase effectiveness and efficiency in this field. It also aims to raise awareness about the impact of inventory management on business performance and the challenges encountered in this area.

Keywords: Logistics Enterprises, Inventory Levels, Inventory management, Strategic Inventory Management

1.GİRİŞ

Günümüzde lojistik işletmeleri, hızla değişen pazar koşulları ve artan rekabet ortamıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle, stratejik stok yönetimi, işletmelerin rekabet avantajı sağlamak ve maliyetleri minimize etmek için önemli bir rol oynamaktadır. Stratejik stok yönetimi, doğru miktarda stok tutarak müşteri taleplerini karşılamak, operasyonel verimliliği artırmak ve nakit akışını optimize etmek gibi hedeflere odaklanmaktadır. Bu çalışmada, modern lojistik işletmelerinde stratejik stok yönetiminin etkinliğini ve verimliliğini arttırmak için kullanılacak yöntemler incelenecektir. Bu yöntemler arasında talep tahmini modelleri kullanarak stok seviyelerini optimize etme, tedarik zinciri süreçlerini entegre etme, stok rotasyonunu artırma ve stok yönetim yazılımlarını kullanma gibi stratejiler yer almaktadır. Bu yöntemlerin doğru bir şekilde uygulanması, işletmelerin rekabetçi avantaj elde etmelerine ve karlılıklarını artırmalarına yardımcı olacaktır(KELEŞ & OVA, 2020).

Lojistik endüstrisinde, modern Nesnelerin İnterneti teknolojisinin kullanımı, geleneksel lojistik ekonomik yönetim üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabilir, lojistik işletmelerinin bilim, teknoloji ve bilgiye olan tanımlarını yeniden belirleyebilir, lojistik işletmelerinin akıllı izleme ve yönetimini iyileştirebilir ve lojistik işletmeleri arasında bilgi kaynaklarının paylaşımını teşvik edebilir (Huang, 2022). Lojistik yönetim bilgi sistemi kurmak, Çinli şirketlerin lojistik verimliliklerini artırmak için önemli bir yoldur. Tedarik zinciri lojistik kaynaklarını sürekli entegre eden ve bilgi teknolojisini kullanarak lojistik operasyon verimliliğini artıran entegre lojistik işletmeleri, tüm lojistik endüstrisinde daha yüksek kar payı elde edebilir. Modern lojistik işletmeleri, hammadde tedarikçilerinden son müşterilere kadar tüm süreçlerde tedarik zincirinin şeffaflığını sağlamayı hedefler, bilgi asimetrisini ve belirsizliği azaltmayı amaçlar(Bi vd., 2020). Lojistik dağıtım sistemleri ve faaliyetlerin planlanması ve karar verilmesinde, modern Çinli işletmelerin mümkün olan en az çevresel kirliliğe sahip planın benimsenmesi gerekmektedir, örneğin işbirlikçi dağıtım ve üçüncü taraf lojistik işletmesi ile işbirliği(Guo & Long, 2023). Ayrıca, (NEBATİ & ACAR, 2022) Padhi ve diğerleri (2018) tarafından Fuzzy

Multi-Criteria Decision Making yöntemi kullanılarak, verimli teknoloji, stratejik tedarik, sürdürülebilir tasarım ve geliştirme gibi tedarik zinciri yönetiminin en iyi süreçlerini ortaya çıkarmak için kullanılmıştır(et al., 2021). Stratejik İnovasyon Yönetimi, işletmelerin verimliliğini artırmak için kritik bir rol oynar ve genellikle karlarının artması ve pazar paylarının artmasıdır(Zadorozhnyi et vd., 2020). Bu durumda, risklerin uygun bir şekilde değerlendirilmesi ve bunların azaltılması yollarının geliştirilmesi, mevcut rekabetçi konumun korunmasını veya güçlendirilmesini belirler ve böylece stratejik yönetimin etkinliğini de koşullandırır. Mal değerlerinin artan çeşitliliği, lojistik işletmelerinde muhasebe yansımalarının karmaşıklığını ve yeni bir lojistik sistemin uygulanmasını gerektirir.

2.LOJİSTİK SEKTÖRÜNDEKİ GÜNCEL DURUMU VE STOK YÖNETİMİ TRENDLERİ:

Lojistik sektöründeki mevcut durum ve stok yönetimi trendleri, teknolojik ilerlemeler ve yenilikçi yaklaşımlar tarafından önemli ölçüde etkilenmektedir. Endüstri 4.0 kavramları, özellikle Lojistik 4.0, lojistik uygulamaları yeniden şekillendirmede kilit rol oynamıştır (Yılmaz & Duman, 2019). Lojistik sektörde yapay zeka ve makine öğrenme tekniklerinin entegrasyonu, küresel lojistik ve tedarik zinciri yönetimi süreçlerini geliştirmede etkili olmuştur (Aylak vd., 2021). Ancak, lojistik yönetiminin iş sağlığı ve güvenliği üzerindeki etkilerini vurgulayan çalışmalar, lojistik ve iş yeri güvenliği arasındaki ilişkinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasının önemini vurgulamaktadır. Bayes Ağı modelleri gibi teknolojilerin uygulanmasıyla lojistik alanındaki verimliliği artırmaya yönelik çabalar, Endüstri 4.0 uygulamalarının yaygınlaştırılmasında umut vaat etmektedir, sektörde gerçekçi ve kontrollü girişimleri mümkün kılmaktadır (DUZDAR ARGUN & OCAKLI, 2022). Küresel olarak ve Türkiye'de, lojistik endüstrisinin büyümesi, gelişen teknolojiler ve değişen ihtiyaçlar tarafından yönlendirilmektedir. Bu da sektör içinde sürekli adaptasyon ve gelişimi gerektirmektedir (SENİR & AKIN, 2022). Böylelikle, lojistik sektörü Türk ekonomisinde kritik bir rol oynamakta olup, ülke içindeki önemi ve mevcut konumu detaylı bir şekilde analiz edilmesini gerektirmektedir (AYDIN, 2022). Maliyet etkinliği ile bilinen deniz taşımacılığı, işletmeler, tüketiciler ve ulusal ticaret için avantajlar sunarak lojistik operasyonlara önemli katkıda bulunmaktadır . Yeşil lojistik kavramı ve lojistik performansı ile yönetim kalitesi arasındaki ilişki, sektörün daha geniş sosyal ve operasyonel çerçeve içindeki rolünü vurgulamaktadır . Küresel krizler gibi dış faktörlerin Türk lojistik sektörünü etkilediği gösterilmiş olup, sektörün dış dinamiklere karşı hassasiyetini ortaya koymaktadır (FIRAT, 2023).

Askeri kökenlerden modern tedarik zinciri yönetimine kadar lojistiğin tarihsel evrimi, sektörün karmaşık ve detaylı doğasını yansıtmakta olup, bu zorluklar ve fırsatlarla başa çıkmak için çok yönlü bir yaklaşım gerektirmektedir . Örgütsel destek ve çalışan katılımı, lojistik endüstrisinin karmaşıklıklarını yönlendirmede kritik roller oynamakta olup, sektörün dinamiklerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasının önemini vurgulamaktadır (AYKAN & AKGÜL, 2019). Genel olarak lojistik sektörü, teknolojik yenilikler, küresel trendler ve dış etkiler tarafından yönlendirilen önemli dönüşümler yaşamaktadır. Bu dinamiklerin ve trendlerin anlaşılması,

paydaşların lojistik peyzajındaki karmaşıklıkları yönlendirmesi ve fırsatları değerlendirmesi açısından çok hayati öneme sahiptir.

3.STRATEJİK STOK YÖNETİMİNİN ÖNEMİ:

Stratejik stok yönetimi, iş sürekliliğini sağlamak, rekabet ortamında başarılı olmak, değişime uyum sağlamak, kriz durumlarına yanıt vermek ve fırsatları yakalamak gibi bir dizi temel nedenden dolayı giderek daha önemli hale gelmektedir(GÖRKEMLİ & KÜÇÜKBİYİK, 2021). Stokların işletme sermayesinin bir oranı olarak büyüklüğü ve karlar üzerindeki etkisi, stok yönetimi ve analizinin önemini artırmıştır (KISAKÜREK & ERDOĞAN, 2021). Ayrıca stok yönetimine ilişkin simülasyon çalışmaları ile farklı stok yönetim modelleri incelenmiş ve sonuçları karşılaştırılarak değerlendirilmiştir (DOĞAN et al., 2017). Stratejik stok yönetimi, şirketlerin maliyetleri etkin bir şekilde yönetmesini sağlar. Stratejik maliyet yönetimi, bir şirketin maliyet sistemini stratejisiyle uyumlu hale getirerek maliyetlerin etkin bir şekilde yönetilmesini sağlar (ÖZÇELİK & YAĞMURLU, 2020). Ayrıca stratejik maliyet yönetimi, kuruluşun stratejik konumunu ve değer zincirindeki rolünü dikkate alarak maliyet yönetimini ele almaktadır (GİRAY, 2018). Bu bağlamda, stok yönetimi yalnızca maliyetlerin etkin bir şekilde yönetilmesine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda şirketlerin iş süreçlerini optimize etmelerine ve rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olur. Böylelikle stratejik stok yönetimi, bir şirketin başarılı olması ve sürdürülebilirliğini sağlaması için elzemdir.

4.STRATEJİK STOK YÖNETİMİNİ ETKİNLİLİĞİ /VERİMLİLİĞİ:

Stratejik stok yönetimi, modern bir lojistik işletmesinde verimliliği artırmak için çok önemlidir. Verimliliği ve etkinliği artırmak için aşağıdaki stratejiler vurgulanmalıdır:

Dinamik talep tahmini: Mevsimsel değişimlere, pazar trendlerine ve özel olaylara dayalı talebi analiz ederek gelecekteki talebi daha doğru bir şekilde tahmin etmek için gelişmiş talep tahmin modellerini kullanın (Nanediti vd., 2022).

Stok optimizasyonu: Stok maliyetlerini en aza indirmek için minimum stok seviyelerini belirleyin ve tedarik zincirindeki değişikliklere hızla yanıt vermek için esnek stok stratejileri geliştirin(Nanediti vd., 2022).

Teknolojik çözümler: Otomatik veri toplama ve analiz sistemlerini kullanarak stok performansını izlemek ve RFID, barkod teknolojisi vb. gibi otomatik araçları kullanarak stok hareketlerini takip etmek (Nanediti vd., 2022).

Stratejik tedarikçi ilişkileri: Kilit tedarikçilerle stratejik ortaklıklar kurarak ve tedarikçilerle düzenli iletişim yoluyla tedarik süreçlerini optimize ederek stok mevcudiyetini sağlamak (Nanediti vd., 2022).

Depo ve dağıtım yönetimi: Hızlı sevkiyatı ve stoğa erişimi kolaylaştırmak için depo düzenini optimize ederek ve en uygun lojistik ve dağıtım stratejilerini kullanarak stok maliyetlerini azaltın (Nanediti vd., 2022).

Bu stratejiler stratejik yönetim modern lojistik işletmelerin stratejik karar alma ekibindeki rolünü vurgulamaktadır. Stratejik planlama ve strateji formülasyonu, organizasyon genelinde performansın etkin yönetimi için gereklidir (Cadez & Guilding, 2008). Stratejik yönetim, modern lojistik işletmelerin araçlarının uygulanması, rekabetçi ve değişken çevrelerdeki organizasyonlar için özellikle çok önem taşımaktadır (Marei al-gburi & Karim al-Kubaisi, 2020). Son olarak, bu stratejilerin uygulanması modern lojistik işletmelerinde, stratejik stok yönetimi uygulamalarını önemli ölçüde iyileştirebilir, maliyetleri azaltabilir ve kuruluş içindeki genel operasyonel verimliliği artırabilir.

5. STRATEJİK STOK YÖNETİMİNİ PERFORMANSI:

Stok yönetiminin modern lojistik işletme performansı üzerindeki etkilerini anlamak ve farkındalık yaratmak için atılabilecek adımlar arasında performans analizi, eğitim ve farkındalık programları ile teknolojik iyileştirmeler bulunmaktadır:

Performans analizi: Stok devir hızı ve stok dönüş süresi gibi göstergelerin düzenli olarak izlenmesini ve stok maliyetleri ile gelir ve kar arasındaki ilişkilerin analiz edilmesini içerir. Bu adım, stokların etkin bir şekilde yönetilmesi ve işletme performansının artırılması için temel bir adımdır (Hilborn et al., 2020).

Eğitim ve farkındalık programları: Çalışanlara stok yönetimi konusunda eğitimler düzenlenmesini ve işletme içinde stok yönetiminin önemini vurgulayan kampanyaların başlatılmasını içerir. Bu adımlar, çalışanların stok yönetimi konusunda bilinçlenmesini sağlayarak işletme performansına olumlu katkıda bulundurabilir (Granek et al., 2008).

Teknolojik iyileştirmeler: Stok yönetimini destekleyen yazılım ve sistemlerin kullanılmasını ve çalışanlara bu konuda eğitim verilmesini içermektedir. Bu adım, stok yönetiminin daha verimli ve etkin bir şekilde yapılmasını sağlayarak işletme performansını artırabilir (Nilsson et al., 2019).

Stratejik Stok yönetimiyle ilgili karşılaşılan zorlukları aşmak için sürekli iyileştirme stratejileri geliştirmek önemlidir. Bu stratejiler, talep belirsizlikleri, stok aşırı yüklemeleri ve tedarik zinciri kesintileri gibi sorunlarla başa çıkmak için esnek bir yaklaşımı içerir. Bu sayede, işletmeler stok yönetiminde karşılaştıkları zorlukları daha etkin bir şekilde çözebilir ve performanslarını artırabilir (Burgess vd., 2013). Bu adımların uygulanması, modern lojistik işletmelerin stratejik stok yönetimini daha etkin bir şekilde yapmalarını sağlayarak rekabet avantajı elde etmelerine ve işletme performanslarını artırmalarına yardımcı olabilirler.

6. LOJİSTİK İŞLETMELERİNDE STRATEJİK STOK YÖNETİMİNİN ETKİNLİĞİNİ VE VERİMLİLİĞİNİ:

Stratejik stok yönetimi, lojistik işletmelerinde rekabet avantajı elde etmek için önemli bir unsurdur. Bu kapsamda, teknolojik inovasyon, tedarik zinciri entegrasyonu, sürdürülebilir

yönetim, risk değerlendirmesi ve stratejik optimizasyon gibi faktörlerin etkinliği ve verimliliği üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Teknolojik inovasyon: Stok yönetimini optimize etmek için kullanılan teknolojik araç ve sistemlerin geliştirilmesini ifade eder. Bu teknolojiler sayesinde stok seviyeleri daha doğru belirlenebilir, talep tahmini hassaslaştırılabilir ve stok devir hızı artırılabilir (Flynn vd., 2010).

Tedarik zinciri entegrasyonu: Tedarikçilerden müşterilere kadar olan süreçlerin koordinasyonunu sağlayarak stok yönetiminde etkinliği artırabilir. Gerçek zamanlı veri paylaşımı ve lojistik süreçlerin entegrasyonu sayesinde stok seviyeleri optimize edilebilir ve maliyetler düşürülebilir (Flynn et al., 2010).

Sürdürülebilir yönetim: Çevresel ve sosyal faktörleri dikkate alarak stok yönetimini şekillendirir. Atık azaltma, geri dönüşüm gibi uygulamalarla sürdürülebilir stok yönetimi sağlanabilir (Flynn et al., 2010).

Risk değerlendirme: Olası riskleri belirleyerek stok yönetiminde olumsuz durumların önlenmesine yardımcı olur. Talep belirsizliği, tedarikçi problemleri gibi risklerin önceden belirlenmesi stok yönetiminin etkinliğini artırabilir (Hoyt & Liebenberg, 2011).

Stratejik optimizasyon: Stok yönetiminde belirlenen hedefler doğrultusunda stratejiler geliştirilmesini ifade eder. Veri analitiği ve optimizasyon modelleri kullanılarak stok seviyeleri, sipariş miktarları optimize edilerek işletmenin performansı artırılabilir (Flynn et al., 2010).

Yukarıdaki faktörlerin bir arada ele alınması, modern lojistik işletmelerinin stratejik stok yönetiminde etkinliği ve verimliliği bir şekilde rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olabilmektedir. Böylelikle, modern lojistik işletmelerinin stratejik stok yönetimine odaklanarak bu faktörleri başarılı bir şekilde entegre etmeleri gerekmektedir.

7.SONUÇ

Modern lojistik işletmelerinde stratejik stok yönetimini, işletmelerin rekabet avantajı sağlamak, maliyetleri minimize etmek ve operasyonel verimliliği artırmak için kritik bir öneme sahiptir. Bu stratejik stok yönetimi, dinamik talep tahmini, stok optimizasyonu, teknolojik çözümler, stratejik tedarikçi ilişkileri ve depo/dağıtım yönetimi gibi çeşitli stratejilerin etkili bir şekilde kullanılmasını gerektirir. Bununla birlikte, stratejik stok yönetimi uygulamalarının başarıyla hayata geçirilmesi, işletmelerin performansını etkileyen çeşitli faktörlerin dikkate alınmasını gerektirir. Bu faktörler arasında teknolojik inovasyon, tedarik zinciri entegrasyonu, sürdürülebilir yönetim, risk değerlendirmesi ve stratejik optimizasyon gibi unsurlar bulunmaktadır. Son olarak, modern lojistik işletmelerinin rekabetçi kalabilmesi ve başarılı olabilmesi için stratejik stok yönetimine odaklanarak etkinlik ve verimliliği artırmaları önemlidir. Bu bağlamda, işletmelerin stratejik stok yönetimi uygulamalarını sürekli olarak gözden geçirerek ve geliştirerek rekabet avantajı elde etmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

AYDIN, A. (2022). Lojistik Sektörünün Türkiye Ekonomisindeki Yerinin Girdi Çıktı Modeli ile Analizi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 467–491.
<https://doi.org/10.17336/igusbd.820167>

- AYKAN, E., & AKGÜL, H. (2019). Örgütsel Destegın, Çalışanların İşe Gömülmüşlüğü Üzerindeki Etkisinde İşgören Avukatlığının Aracılık Rolü: Kayseri Lojistik Sektörü Çalışanlarında Bir Uygulama. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2714–2733. <https://doi.org/10.33206/mjss.465906>
- Aylak, B. L., Oral, O., & Yazici, K. (2021). Using artificial intelligence and machine learning applications in logistics. *El-Cezeri Journal of Science and Engineering*, 8(1), 74–93. <https://doi.org/10.31202/ecjse.776314>
- Bi, K., Yang, M., Zahid, L., & Zhou, X. (2020). A new solution for city distribution to achieve environmental benefits within the trend of green logistics: A case study in China. *Sustainability (Switzerland)*, 12(20), 1–25. <https://doi.org/10.3390/su12208312>
- Burgess, M. G., Polasky, S., & Tilman, D. (2013). Predicting overfishing and extinction threats in multispecies fisheries. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 110(40), 15943–15948. <https://doi.org/10.1073/pnas.1314472110>
- Cadez, S., & Guilding, C. (2008). An exploratory investigation of an integrated contingency model of strategic management accounting. *Accounting, Organizations and Society*, 33(7–8), 836–863. <https://doi.org/10.1016/j.aos.2008.01.003>
- DOĞAN, İ., TEKKEŞİN, A., & KARA, A. (2017). Kısa Ömürlü Ürünlerin Tedarik Zincirinin Modellenmesi ve Simülasyon Çalışması. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(2), 605–618. <https://doi.org/10.17100/nevbittek.292995>
- DUZDAR ARGUN, İ., & OCAKLI, G. (2022). Endüstri 4.0 Perspektifinden Verimlilik Etmenlerinin Bayes Ağ Modeli ile Lojistik Alanındaki Uygulaması. *Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 1–18. <https://doi.org/10.55007/dufed.1022602>
- FIRAT, S. (2023). Küresel Krizlerin Türk Lojistik Sektörüne Etkileri: 2008 Küresel Finansal Krizi ve COVID-19 Sağlık Krizi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 89–102. <https://doi.org/10.52791/aksarayibd.978854>
- Flynn, B. B., Huo, B., & Zhao, X. (2010). The impact of supply chain integration on performance: A contingency and configuration approach. *Journal of Operations Management*, 28(1), 58–71. <https://doi.org/10.1016/j.jom.2009.06.001>
- GİRAY, G. (2018). Bilgi Sistemlerinin Toplam Sahip Olma Maliyetini Hesaplamak İçin Bir Çerçeve. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 11(4), 383–397. <https://doi.org/10.17671/gazibtd.420300>
- GÖRKEMLİ, H., & KÜÇÜKBİYYIK, F. N. (2021). STRATEJİK Yönetim Üzerine Yazılmış Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir İnceleme Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(4), 1737–1761. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.931095>
- Granek, E. F., Madin, E. M. P., Brown, M. A., Figueira, W., Cameron, D. S., Hogan, Z., Kristianson, G., De Villiers, P., Williams, J. E., Post, J., Zahn, S., & Arlinghaus, R. (2008). Engaging recreational fishers in management and conservation: Global case studies. *Conservation Biology*, 22(5), 1125–1134. <https://doi.org/10.1111/j.1523-1739.2008.00977.x>
- Guo, X., & Long, X. (2023). Research on the Development Strategy of E-Business Green Logistics Based on AHP. *E3S Web of Conferences*, 372.

<https://doi.org/10.1051/e3sconf/202337202003>

- Hilborn, R., Amoroso, R. O., Anderson, C. M., Baum, J. K., Branch, T. A., Costello, C., De Moor, C. L., Faraj, A., Hively, D., Jensen, O. P., Kurota, H., Little, L. R., Mace, P., McClanahan, T., Melnychuk, M. C., Minto, C., Osio, G. C., Parma, A. M., Pons, M., ... Ye, Y. (2020). Effective fisheries management instrumental in improving fish stock status. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 117(4), 2218–2224. <https://doi.org/10.1073/pnas.1909726116>
- Hoyt, R. E., & Liebenberg, A. P. (2011). The Value of Enterprise Risk Management. *Journal of Risk and Insurance*, 78(4), 795–822. <https://doi.org/10.1111/j.1539-6975.2011.01413.x>
- Huang, Y. (2022). Design of Logistics Economic Management Measures System in the Era of Internet of Things. *Scientific Programming*, 2022. <https://doi.org/10.1155/2022/6475022>
- KELEŞ, B., & OVA, G. (2020). Gıda Tedarik Zinciri Yönetiminde Bilgi Teknolojileri Kullanımı. *Adnan Menderes Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 137–143. <https://doi.org/10.25308/aduziraat.695732>
- KISAKÜREK, M., & ERDOĞAN, S. (2021). StoYönetimİle Karlılık Arasılışınıİncelenmesi:Bist'TeBir Araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(3), 2065–2089. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.943302>
- Marei al-gburi, M. H., & Karim al-Kubaisi, S. al-D. A. (2020). Analysis and Evaluation of the North Oil Companies. *International Journal of Research in Social Sciences and Humanities*, 10(3), 471–478. <https://doi.org/10.37648/ijrssh.v10i03.040>
- Nanediri, H. M., Rajeshwaran, N., & Epitawalage, K. U. (2022). Strategic Management Accounting Practices and Organizational Performance of Manufacturing Firms in Kurunegala District. *International Journal of Accountancy*, 2(1), 26. <https://doi.org/10.4038/ija.v2i1.38>
- NEBATİ, E. E., & ACAR, M. F. (2022). SÜRDÜRÜLEBİLİRTedariZincirYönetiminiDeğerlendirilmesiİçİAnalitik AğSüreci Yaklaşımı. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(45), 1032–1054. <https://doi.org/10.46928/iticusbe.1066741>
- Nilsson, J. A., Fulton, E. A., Johnson, C. R., & Haward, M. (2019). How to sustain fisheries: Expert knowledge from 34 nations. *Water (Switzerland)*, 11(2). <https://doi.org/10.3390/w11020213>
- ÖZÇELİK, H., & YAĞMURLU, N. (2020). STRATEJİK MaliyeYönetimi UygulamalarınıEtkileyen Faktörler: Borsaİstanbul'DaBir Araştırma. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 13(1), 73–91. <https://doi.org/10.29067/muvu.611498>
- SENİR, G., & AKIN, M. (2022). İhracatçı Firmaların Lojistik Sektörüyle İlgili Devletten Beklentileri. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 563–576. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.1010988>
- Vergera, H. T., Mariano, D. W., & Lopez, B. A. (2021). Strategic Innovation Management (SIM) Practices and the Efficiency of State Owned Enterprises Perspective from Mexico City, Mexico. *Journal of Strategic Management*, 5(4), 13–29.

<https://doi.org/10.53819/81018102t4024>

Yılmaz, Ü., & Duman, B. (2019). Lojistik 4.0 Kavramına Genel Bir Bakış: Geçmişten Bugüne Gelişim ve Değişimi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 186–200. <https://doi.org/10.33905/bseusbed.465962>

Zadorozhnyi, Z.-M., Muravskiy, V., Pochynok, N., & Hrytsyshyn, A. (2020). Innovation Management and Automated Accounting in the Chaotic Storage Logistics. *Marketing and Management of Innovations*, 2, 313–323. <https://doi.org/10.21272/mmi.2020.2-23>

İŞLETMELERİN BİLGİ PAYLAŞIM SÜRECİNDE PSİKOLOJİK GÜVENLİK VE PROSOSYAL MOTİVASYONUN ROLÜ

THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL SAFETY AND PROSOCIAL MOTIVATION IN THE INFORMATION SHARING PROCESS OF BUSINESS

Öğr. Gör. Dr. Ayşe BADAĞ

Mersin Üniversitesi, aysebadak@mersin.edu.tr, 0000-0003-1143-419X

Öğr. Gör. Dr. Şerife KUZGUN

Kırklareli Üniversitesi, serife.erdun@klu.edu.tr, 0000-0002-6145-6349

ABSTRACT

Between 2019 and 2023 throughout the world during the Covid 19 pandemic period with the impact of the changes and developments experienced it has become necessary to transform and restructure most of the currently used information. With the impact of social and economic changes during the pandemic period, innovations have been made in individual, social, institutional relations and rules. Sharing information among employees has become more important in order to direct the changes in business practices and working conditions to positive business results and to increase efficiency and performance. Accordingly, in this study, the issues of psychological safety perception and prosocial motivation, which are factors that affect information sharing among employees and ultimately performance was discussed. Information sharing, psychological safety and prosocial motivation were examined conceptually and the relationships between them were determined. In parallel with these methods that can be applied in workplaces are discussed.

Keywords: Information Sharing, Psychological Safety, Prosocial Motivation.

ÖZET

2019-2023 yılları arasında tüm dünyada Covid 19 pandemi sürecinde yaşanan değişimlerin ve gelişimlerin etkisiyle, hali hazırda kullanılan bilgilerin pek çoğunun dönüşmesi ve yeniden yapılanması zorunluluğu doğmuştur. Pandemi dönemdeki sosyal ve ekonomik değişimlerin etkisiyle bireysel, toplumsal, kurumsal ilişkilerde ve kurallarda yeniliklere gidilmiştir. İşletmelerde iş yapış şekillerinde ve çalışma şartlarında yaşanan değişimlerin olumlu iş sonuçlarına yönlendirilmesi, verimliliğin ve performansın artırılması için çalışanlar arasında bilgilerin paylaşılması daha da önem kazanmıştır. Bu doğrultuda, bu çalışmada çalışanlar arasında bilgi paylaşımını ve nihayetinde performansı etkileyen faktörlerden olan psikolojik güvenlik algısı ve prososyal motivasyon konuları ele alınmış, kavramsal olarak incelenmiş ve

aralarındaki ilişkiler belirlenmiştir. Bunlara paralel olarak işyerlerinde uygulanabilecek yöntemler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Paylaşımı, Psikolojik Güvenlik, Prososyal Motivasyon.

1. GİRİŞ

Küresel değişimlerin şekillendirdiği iş dünyasında, işletmelere sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayan insan kaynaklarının, hedefe yönelik yeni bilgileri edinme ve diğer çalışanlarla paylaşımları anahtar bir faktör olarak kabul edilmektedir.

Bilgi paylaşımı, işletmelerdeki hem bireysel hem de kurumsal düzeyde bilginin oluşması, paylaşılması ve mevcut somut kaynaklara uygulanması yoluyla gerçekleşmektedir ve işletme performansını yüksek düzeyde etkilediği iddia edilmektedir (Santhose ve Lawrence, 2023: 32442).

Bilgi paylaşımı, bireysel düzeyde çalışanların bilgiyi paylaşarak bireysel becerilerini geliştirme fırsatları oluşturarak performanslarını yükseltmelerine destek olmaktadır. İşletme düzeyinde ise verimlilik, üretkenlik ve kalitenin artmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte, daha iyi karar alma süreçlerinin iyileştirilmesi, veri entegrasyonu ve geniş iş birliği yoluyla işletme performansını yükseltmektedir (Abeyrathna ve Priyadarshana; 2020: 290). İşletme içinde bilgiyi etkili bir şekilde paylaşmak, bilginin yeniden kullanılabilirliğine ve yenilenmesine olanak sağlamaktadır. Böylece yeni ürün veya hizmetin üretilmesi, maliyetin azaltılması, işletmenin yenilikçi özelliklerinin geliştirilmesini, satış büyümesinde artış ve verilen projelerin üstün bir şekilde tamamlanmasında rol oynamaktadır (Santhose ve Lawrence, 2023: 32428). Bu doğrultuda, işletmenin büyümesinde önemli bir rol oynayan bilgi kaynaklarının ve bilginin yönetiminin, varlık yönetimi kadar önemli olduğu ifade edilmektedir (Yi, 2009: 65).

2019 pandemi süreciyle birlikte tüm alanlarda olduğu gibi iş dünyasında da zorunlu dönüşümler yaşanmıştır. Bu süreçte sağlık güvenliği önlemleri doğrultusunda işyerlerinde dönüşümlü çalışma saatlerinin, vardiyalı çalışma sisteminin daha fazla uygulanmasıyla birlikte, aynı zaman diliminde çalışanların sayısının ve birbirleriyle etkileşimlerinin azaldığı görülmüştür. Bu süreç, çalışanların gündeme uygun olarak değişen iş yapış şekillerini ve yeni bilgileri birbirleriyle paylaşımlarında ciddi problemler oluşturmuştur. Bu da işlerin gecikmesini, maddi ve manevi olumsuz iş sonuçlarını doğurmuştur.

Genel olarak işletme içinde işin devamlılığını sağlamak ve başarılı performans sergilemek, değişimlerin ve gelişimlerin tüm çalışanlarla paylaşılmasını gerektirmektedir. Bu doğrultuda, pandemi sürecinde ve sonrasında işyerinde bilginin paylaşılması ve bunu etkileyen faktörlere odaklanılmasını zorunlu hale getirmiştir.

Bu bağlamda bu çalışmada, işletme içinde bilgi paylaşımının çalışanların buldukları ortamın özellikleriyle ilgili olduğu dikkate alınarak, psikolojik güvenli ortamın çalışanların bilgi

paylaşımına etkisi detaylıca incelenecektir. Bunun yanında, çalışanlar arasındaki bilgi paylaşımına etki eden bir diğer faktör olarak prososyal motivasyon kavramı ele alınacaktır. Sonrasında ise, işletmelerde başarılı ve verimli bilgi paylaşımında üst düzey yönetimin etkisine bakılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Bilgi Paylaşımı

Bilgi paylaşımı, bilginin bir kişiden, gruptan veya örgütten diğerine aktarılması veya yayılması faaliyetleri olarak belirtilmektedir. Bu tanım, hem örtülü (kişisel ve bağlama özgü) hem de açık (resmi, sistematik dille aktarılabilen) bilgiyi içermektedir (Lee, 2001: 324).

Bilgi, işletmenin istenen sonuçlara ulaşılması için kullanılabilen gerçek bir varlık ve temel bir yetkinlik olarak ifade edilmektedir (Santhose ve Lawrence, 2023: 32439) ve temel olarak bilgiyi işletme içindeki diğer çalışanların kullanımına hazır hale getirmekle (İpe, 2003: 32) ilgili olduğu görülmektedir (Yi, 2005: 13).

Bilgi paylaşım davranışı, kişinin işiyle ilgili bilgi ve uzmanlığını, işletme içindeki diğer üyelerle paylaşmayı içeren ve örgütün nihai etkinliğine katkıda bulunabilecek bireysel davranışlardan oluşmaktadır (Yi, 2009: 68). Başkalarına yardım etmek için görevle ilgili bilgi ve deneyimlerin sağlanmasının yanı sıra görevleri gerçekleştirmek, yeni fikirler geliştirmek veya prosedürleri uygulamak için iş arkadaşları ve yöneticilerle iş birliği anlamına gelmektedir (Abeyrathna ve Priyadarshana, 2020: 290).

Bilgi paylaşımı alanında 2000 ile 2020 yılları arasında yapılan toplam 57 çalışmada değişik faktörlerin incelendiği görülmektedir. Bunlara göre bireysel özellikler, tutumlar, destekleyici örgüt kültürü, örgütsel destek, örgütsel ödüller, daha az merkezi yapı, güven, bilgi yönetimini ve paylaşımını teşvik ettiği ifade edilmektedir. Öte yandan, işletme içindeki iletişim kalitesi, çalışanın bilgi düzeyini anlayamama, güven eksikliği, davranış değişikliği, zaman eksikliği, yapılandırılmamış örgütsel tasarım, çalışan tutumu, çalışanların bilgi aktarımını kabul etmemesi, ağır iş yükleri, tartışma panolarının eksikliği, farklı iş gündemleri, yaşlılık, sınırlı kaynaklar, teknolojik değişimler de bilgi yönetimini ve paylaşımını engelleyen faktörler olarak belirtilmektedir (Santhose ve Lawrence, 2023: 32439).

Bilgi paylaşımı, işletmeler içinde yüz yüze veya gayri resmi olarak işbirlikçi gruplar halinde olabileceği gibi sosyal ağlar yoluyla çalışanların birbirleriyle etkileşimlerini ve katılımlarını içeren soru-cevap oturumları aracılığıyla da gerçekleşebilir. Böylelikle, işletmede içinde oluşan kavramsal ve operasyonel bilginin, deneyimlerin ve becerilerin iletilmesine ve aktarılmasına yönelik eylemler sonuçta bilgi paylaşımına ivme kazandırmaktadır (Abeyrathna ve Priyadarshana 2020: 291).

İşyerinde bilgi paylaşımı çalışanların temel rekabet avantajı olan değerli bilgilerini kaybetme ve bedavacılık sorunu yaşama gibi riskleri taşımaktadır. Bunun yanında, bilgi paylaşımı bir zorunluluk değildir (Qian v.d., 2020: 2). Yani bilgiyi iş arkadaşlarıyla paylaşma isteğe bağlı

görülmektedir (Yi, 2009: 68). Ayrıca, örgütsel faktörler de bireylerin bilgi paylaşma niyetlerini etkilemektedir (Abeyrathna ve Priyadarshana 2020: 290).

Bu bağlamda, işyerinde çalışanın kendisini güvende hissettiği, fikirlerini dile getirdiği, isteyerek geri bildirimde bulunduğu, diğerlerinden dürüst geri bildirim edindiği, iş birliği yapabildiği, risk alabildiği ve denemeler yapabildiği yani kendini psikolojik olarak güvenli hissetmeye ihtiyacı görülmektedir (Newman v.d., 2017: 521).

Çalışanların diğerleriyle kolaylıkla bilgi alışverişinde bulunmaları, iş arkadaşlarıyla daha verimli çalışmalarını desteklerken, yeni fırsatları daha iyi yakalamalarını sağlayarak, bireysel performanslarını etkilemektedir. Ancak öte yandan, çalışanların bazı çekinmeleri sebebiyle bilgi paylaşımında bazı problemler oluşmaktadır. Burada çalışanın işyerini psikolojik olarak güvenli bir ortam olarak algılaması, enerjisini daha olumlu yönlendirmesine yardımcı olmaktadır.

2.2.Psikolojik Güvenlik

Psikolojik güvenlik kavramı, William A. Kahn (1990: 708) tarafından; “kişinin kendi imajını, statüsünü veya kariyerini olumsuz etkilemekten korkmadan, kendini gösterebilme ve meşgul edebilmeyi hissetmek” olarak tanımlanmaktadır. “İnsanların işyeri gibi belirli bir bağlamda, kişilerarası risk almanın sonuçlarına ilişkin algıları” olarak ifade edilmektedir Edmondson (1999: 350). Çalışanların konuşmasıyla ilişkili duygu yüklü biliş olarak görülmektedir (Detert ve Burris, 2007: 871). Bu bağlamda soru sormak, geri bildirim almak, hata raporlamak veya yeni bir fikir önerme gibi durumlarda başkalarının nasıl tepki vereceğiyle ilgili inançlardan oluşmaktadır. Bu süreçte, bireyin davranışlarının sonucunda yaşayabileceği incinme, utandırılma, yargılanma gibi bireysel yorumları, kişinin eylemini etkilemektedir (Edmondson, 2003: 4).

İşyerinde psikolojik güvenlik, sosyal belirsizlik ve kişilerarası risk alanlarındaki kaygı seviyesini azaltarak (Li ve Tan, 2013: 421), çalışanların bilgi ve enformasyonu neden paylaştıklarını, kurumsal iyileştirmeler için neden önerilerde bulduklarını ve yeni ürün ve hizmetler geliştirmek için inisiyatif alma durumlarını açıklamaya yardımcı olmaktadır (Edmondson ve Lei, 2014: 24).

Psikolojik olarak güvenli bir iş ortamında çalışanlar, bireysel düşüncelerini söyledikleri zaman iş arkadaşları tarafından onaylanacaklarını düşünmekte ve birbirlerinin yetkinliğine saygı duymaktadırlar (Newman v.d., 2017: 522). Kişiler arası ilişkilerin açık, destekleyici ve güvenilir olduğu psikolojik güven iklimleri, kişilerin çatışmak yerine beraber hareket etmelerine destek olmaktadır (Kahn, 1990: 709). Böylelikle, kaliteli ilişkilerde bulunan çalışanlar, iş süreçlerini ve çıktılarını iyileştirmenin yeni yollarını deneme, daha fazla bilgi ve fikir alışverişi için güvende olduklarını hissetmektedirler (Carmeli v.d., 2008: 83). Ödüllendirici iş arkadaşlığı ilişkisi, çalışanların birbirleriyle etkileşime girme derecesini, bireysel öğrenmeyi ve katılımını etkilemektedir (Newman v.d., 2017: 525).

Çalışanların işyerini psikolojik olarak güvenli algılamaları, bireysel ve grupsal ilişkilerde daha rahat olmalarını sağlayarak iş birliklerini arttırmakta, yenilikçi hareket etmelerini ve hedefe yönelik daha fazla çaba göstermelerini desteklemektedir.

2.3. Prososyal Motivasyon

Prososyal (toplum yanlısı) motivasyon, başkalarına fayda sağlamak için çaba harcama arzusu olarak tanımlanmaktadır (Grant, 2008: 49). Prososyal motivasyonun çeşitli görevler, işler ve ekstra rol davranışları genelinde daha yüksek düzeylerde kalıcılık, performans, üretkenlik, olumsuz geribildirim kabul etme ve kullanma istekliliği ile ilişkili olduğunu belirtilmektedir (Grant, 2008; 48). Prososyal davranışlar başkalarına fayda sağlayan eylemler ve prososyal etki, kişinin eyleminin başkalarına fayda sağlamada başarılı olduğunun farkındalığını ifade etmektedir (Bolino ve Grant; 2016: 4).

Prososyal motivasyona sahip çalışanların, iş arkadaşlarına veya işletmelerine fayda sağlayan vatandaşlık davranışları sergileme (Rioux ve Penner, 2001), himaye altındakilere mentorluk yapma (Aryee, Chay ve Chew, 1996) ve kurumsal organizasyonlara (sponsorlu gönüllülük programları) katılma olasılıkları daha yüksek bulunmuştur (Hu, Jiang, Mo, Chen ve Shi, 2016). Bu olumlu sosyal davranışlar iş bağlamında takdir edilerek olumlu performans değerlendirmesiyle sonuçlanmaktadır. Ancak, öte yandan prososyal olarak motive olmuş çalışanlar bazen kendi zamanlarını, enerjilerini, iş performanslarını ve sonuçta kendi kariyer başarılarını başkalarına fayda sağlamak için kullandığından (Fehr ve Fischbacher, 2003; Lester, Meglino ve Korsgaard, 2008) bireysel performanslarının olumsuz etkilendiği belirtilmektedir (Aktaran: Liao v.d., 2022: 7).

Yönetim ve psikoloji alanlarında yapılan kapsamlı araştırmalar, prososyal motivasyona sahip bireylerin iş arkadaşları, yöneticiler, tedarikçiler ve müşteriler de dahil olmak üzere bir dizi başka insanın bakış açılarını benimseme olasılıklarının daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Axtell, Parker, Holman ve Totterdell, 2007; Batson, 1998; De Dreu v.d., 2000; Parker ve Axtell, 2001). Böylece daha bütünleştirici bir anlayış elde ettikleri ileri sürülmektedir (Grant ve Berry, 2011: 91).

Yüksek düzeyde prososyal motivasyona sahip bireylerin iş yerinde daha fazla refah yaşadıkları, daha olumlu sosyal iş davranışları, daha yüksek iş performansı ve daha fazla kariyer ilerlemesi sergiledikleri vurgulanmaktadır (Liao, v.d., 2022: 79).

Prososyal motivasyona sahip çalışanların işletme içinde, iş arkadaşları, meslektaşları ve diğer gruplarla güçlü ilişkiler kurma ve iş birliği konusunda daha fazla istekli oldukları görülmektedir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Covid 19 Pandemi dönemi sürecinde ve sonrasında yaşanan değişimler ve teknolojik, sosyal, ekonomik gelişmeler işletmelerin önceliklerini etkilemiştir. Bu değişimler sonucunda işletmenin varlığı ve devamlılığı, işletme içinde edinilen deneyimlerle ve yeniliklerle

oluşturulan bilgilerin etkin ve verimli şekilde değerlendirilmesini ve paylaşılmasını gerektirmektedir.

Ekonomilerin durgunluk dönemlerinde ve firma küçülmelerinin sonrasında, hayatta kalabilmek için işletmelerde bilgi paylaşımı, yeni beceriler öğrenme ve yüksek riskli projeleri gerçekleştirme ortamlarının oluşturulması gerekmektedir. Bu doğrultuda çalışanların işe katılımını sağlamak, yetkinliklerini ve bağlılıklarını korumak için psikolojik güvenli bir ortamın gerekliliği vurgulanmaktadır (Tiwari ve Lenka, 2016: 19-22). Bir işletmenin çalışanları arasında yararlı bilgi paylaşımı, belirlenen işletme hedeflerine ulaşmak için çalışanın performansını olumlu yönde etkilemektedir (Abeyrathna ve Priyadarshana, 2020: 288). Prososyal çalışanların işe yönelik bilgi ve becerileri yeni gelen kişilerle paylaşmaya daha istekli olmaları, işyerinde kazanılmış olan bilginin paylaşılmasını teşvik etmekte, verimliliği arttırmakta ve dolayısıyla da performansı olumlu etkilemektedir (Liao v.d., 2022: 27).

Değerli bilgilerini paylaşmak, önerilerde bulunmak, geri bildirim almak ve enerjilerini daha fazla işe yönlendirmek için çalışma ortamını psikolojik olarak güvenli algılayan çalışanlar; diğerleriyle daha fazla iş birliği yaparak, daha üst düzeyde bireysel performans sergileyerek işletme performansını olumlu yönde desteklemektedirler. Bunun yanında, işyerinde diğerlerine fayda sağlamayı, yardım etmeyi amaçlayan prososyal motivasyon, çalışanların yeni ve yararlı fikirleri diğerleriyle paylaşmalarını, birlikte hedefe yönelik hareket etmelerini desteklemektedir. Böylece yapılan işin kalitesi, verimliliği artmakta ve işletme performansı yükselmektedir.

Bu doğrultuda, işyerinde bireysel çalışmalardan elde edilen deneyimlerin, becerilerin, bilgilerin diğerleriyle paylaşılması için başarılı bilgi yönetimi platformlarına ihtiyaç bulunmaktadır. Çalışanların bilgi paylaşarak verimli iş birlikleri oluşturabilmeleri için üst yönetimin desteğini hissedebildikleri bir çalışma ortamına ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu bağlamda, işletme içinde destekleyici yönetim anlayışının oluşturulması gerekmektedir. İşletmelerde, yöneticilerin bilgi yönetimi stratejilerini günlük veri akış sistemi ile birleştirerek geliştirmeleri daha olumlu iş sonuçlarına ulaşılmasını da destekleyecektir.

KAYNAKÇA

Abeyrathna, G. ve Priyadarshana, A.J.M., (2020).The Impact of Knowledge Sharing on Performance: Evidence from Sri Lankan Public Sector Employees (October 26, 2020). *3rd Research Conference on Business Studies (RCBS) –2020 Proceedings*, Vavuniya Campus of the University of Jaffna, Sri Lanka, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3835851>.

Bolino, M. C., ve Grant, A. M. (2016). The bright side of being prosocial at work, and the dark side, too: A review and agenda for research on other-oriented motives, behavior, and impact in organizations. *The Academy of Management Annals*, 10(1), 599–670. <https://doi.org/10.1080/19416520.2016.1153260>

Carmeli, A., Brueller, D. ve Dutton, J.E. (2008). Learning Behaviours in the Workplace: The Role of High-quality Interpersonal Relationships and Psychological Safety. *Systems Research and Behavioral Science*. 26, 81-98.

- Detert, J.R. ve Burris, E.R. (2007). Leadership behaviour and Employee Voice: Is The Door Really Open? *Academy of Management Journal*. 50.4, 869–884.
- Edmondson, A. (1999). Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. *Administrative and Science Quarterly*. 44, 350-383.
- Edmondson, A.C. (2003). Psychological Safety, Trust, and Learning in Organizations: A Group-level Lens. R. Kramer and K. Cook (Ed.). In *Trust and Distrust in Organizations: Dilemmas and Approaches*. New York: Russell Sage Foundation, 239–272.
- Edmondson, A.C. ve Lei. Z. (2014). Psychological Safety: The History, Renaissance, and Future of an Interpersonal Construct. *The Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 1, 23-43.
- Grant, A. M. (2008). Does intrinsic motivation fuel the prosocial fire? Motivational synergy in predicting persistence, performance, and productivity. *Journal of Applied Psychology*, 93(1), 48–58. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.93.1.48>
- Grant, A. M., ve Berry, J. W. (2011). The necessity of others is the mother of invention: Intrinsic and prosocial motivations, perspective taking, and creativity. *Academy of Management Journal*, 54(1), 73–96. <https://doi.org/10.5465/AMJ.2011.59215085>
- Kahn, W.A. (1990). Psychological Conditions of Personal Engagement and Disengagement at Work. *Academy of Management Journal*. 33.4, 692-724.
- Lee, J. (2001). The impact of knowledge sharing, organ-izational capability and partnership quality on IS out-sourcing success. *Information & Management*, 2001, 38, 323-335.
- Li, A.N. ve Tan, H.H. (2013). What happens when you trust your supervisor? Mediators of individual performance in trust relationships. *Journal of Organizational Behavior*. 34, 407–425.
- Liao, H., Su, R., Ptashnik, T., ve Nielsen, J. (2022). Feeling good, doing good, and getting ahead: A meta-analytic investigation of the outcomes of prosocial motivation at work. *Psychological Bulletin*, 148(3-4), 158–198. <https://doi.org/10.1037/bul0000362>
- Newman, A., Donohues, R. ve Eva, N. (2017). Psychological safety: A systematic review of the literature. *Human Resource Management Review*. 27, 521–535.
- Qian, J., Zhang, W., Qu, Y., Wang, B., ve Chen, M. (2020). The enactment of knowledge sharing: The roles of psychological availability and team psychological safety climate. *Frontiers in Psychology*, 11, Article 551366. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.551366>
- Santhose, S.S., ve Lawrence, L.N. (2023). Understanding the implementations and limitations in knowledge management and knowledge sharing using a systematic literature review. *Curr Psychol* 42, 32427–32442. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-04115-6>
- Tiwari, B. ve Lenka U. (2016). Building Psychological Safety for Employee Engagement in Post-Recession. *Development and Learning in Organizations*. 30.1, 19-22.

Yi, J. (2005). A measure of knowledge sharing behavior: Scale development and validation. *Un-published 3204302, Indiana University, United States* .1-131.

Yi, J. (2009). A measure of knowledge sharing behavior: scale development and validation, *Knowledge Management Research & Practice*, 7:1, 65-81, DOI:10.1057/kmrp.2008.36
<https://doi.org/10.1057/kmrp.2008.36>

ÇEVRESEL BELİRSİZLİK İŞLETMELERİN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİ NASIL ETKİLİYOR?

HOW ENVIRONMENTAL UNCERTAINTY AFFECTS SUSTAINABILITY OF BUSINESSES?

Öğr. Gör. Dr. Şerife KUZGUN

Kırklareli Üniversitesi, serife.erdun@klu.edu.tr, 0000-0002-6145-6349

Öğr. Gör. Dr. Ayşe BADAĞ

Mersin Üniversitesi, aysebadak@mersin.edu.tr, 0000-0003-1143-419X

ABSTRACT

Environmental uncertainty is a phenomenon that has been on the agenda in recent years and may arise from different reasons. Environmental uncertainty has positive or negative effects on variables and the relationships between variables. Economic, social, environmental problems and the causes and consequences of these problems are felt and discussed more and more every day. In this context, it seems that researchers and practitioners attach increasing importance to the phenomenon of sustainability. Environmental uncertainty affects the sustainability performance of businesses. In this research, it was determined that environmental uncertainty is generally considered as a moderator variable in the relationship between environmental uncertainty and the sustainability performance of businesses, and in very few studies environmental uncertainty is considered as an independent variable. This research reveals what types of environmental uncertainties are mainly evaluated in the literature, the effects of environmental uncertainty on the sustainability performance of businesses, and the activities that businesses can take to address these effects.

Keywords: Environmental Uncertainty, Sustainability, Business.

ÖZET

Çevresel belirsizlik son yıllarda gündemde olan bir olgu olup farklı nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Çevresel belirsizliğin değişkenler ve değişkenler arasındaki ilişkiler üzerinde pozitif veya negatif etkileri bulunmaktadır. Ekonomik, sosyal, çevresel sorunlar ve bu sorunların neden ve sonuçları her geçen gün daha fazla hissedilmekte ve tartışılmaktadır. Bu bağlamda araştırmacıların ve uygulayıcıların sürdürülebilirlik olgusuna giderek daha fazla önem verdiği görülmektedir. Çevresel belirsizlik işletmelerin sürdürülebilirlik performanslarını etkilemektedir. Bu araştırmada, çevresel belirsizlik ile işletmelerin sürdürülebilirlik performansı arasındaki ilişkide çevresel belirsizliğin genellikle moderatör değişken olarak ele alındığı, çok az çalışmada çevresel belirsizliğin bağımsız değişken olarak ele alındığı saptanmıştır. Araştırma, literatürde ağırlıklı olarak hangi tür çevresel belirsizliklerin

değerlendirildiğini, çevresel belirsizliğin işletmelerin sürdürülebilirlik performansına olan etkilerini ve bu etkilere yönelik işletmelerin gerçekleştirebileceği faaliyetleri ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Belirsizlik, Sürdürülebilirlik, İşletme.

1. GİRİŞ

Belirsizlik son yıllarda sürekli gündemde olan bir olgudur. İşletmeler için belirsizliğin nedenleri farklılık gösterdiği için türleri de farklıdır. Belirsizlik işletmeleri farklı şekillerde etkileyebilir ve karar vermede farklı etkileri olabilir (Chen, 2013). Çevredeki değişen koşullar çoğu zaman öngörülemeyen sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, Trump yönetiminin 2018 yılında ticaret savaşları yürütmesi küresel tedarik zincirinde bozulmalara (ekonomik politika belirsizliği) neden olmuştur. Benzer şekilde siyasi sistemlerden kaynaklanan belirsizlik (siyasi istikrarsızlık), özellikle iş dünyası liderlerini tedirgin etmektedir. Örneğin, 2014 yılında Tayland'da gerçekleşen darbe ve 2016 yılında Türkiye'de yaşanan darbe girişimi, bazı bölgelerdeki siyasi sistemlerin istikrarsız olabileceğini ve bu istikrarsızlıkların işletmelerin faaliyetlerini etkileyebileceğini ortaya koymuştur. Hamsal vd. (2021), Covid-19 sürecinin etkilerini de değerlendirdikleri çalışmalarında bu dönemin belirsizliğini pandemik belirsizlik olarak adlandırmışlardır (Kuzgun, 2022: 102). Covid-19 krizi birçok işletme için çevresel belirsizlikleri birkaç ay boyunca artmıştır (Wegner vd., 2023: 371).

Son yıllarda özellikle iklim değişikliğinin etkisinin daha çok hissedilmesi ile birlikte yoğun bir şekilde tartışılan bir diğer kavram da sürdürülebilirliktir. 2018 yılında birçok Avrupa ülkesinin yüksek derecede sıcak hava koşullarından etkilenmesi aşırı kuraklığa ve tarımda ciddi kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. Bu durum iklim değişikliğinin işletme düzeyinde iş operasyonlarını önemli ölçüde etkilemiştir (Jia ve Li, 2020). Dolayısıyla araştırmacıların ve uygulayıcıların sürdürülebilirlik olgusuna giderek daha fazla önem verdiği ve bu çerçevede faaliyetlerini yönlendirdiği görülmektedir. Ancak özellikle yerli literatürde sürdürülebilirlik kavramını etkileyen faktörleri içeren araştırmaların yetersizliği göze çarpmaktadır. Oysa sürdürülebilirlik olgusu, boyutları itibariyle farklılık gösteren dinamik bir kavramdır ve bu bağlamda kavram ile ilişkili değişkenlerde farklılık göstermektedir.

Bu çalışmanın teorik çerçevesini çevresel belirsizlik ve sürdürülebilirlik performansı oluşturmaktadır. Çevresel belirsizlik işletmelerin sürdürülebilirlik performanslarını olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışmada çevresel belirsizlik ile işletmelerin sürdürülebilirlik performansı arasındaki ilişki, literatürde ağırlıklı olarak hangi tür çevresel belirsizliklerin değerlendirildiği, çevresel belirsizliğin işletmelerin sürdürülebilirlik performansına olan etkileri ve bu etkilere yönelik işletmelerin gerçekleştirebileceği faaliyetler incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Çevresel Belirsizlik

Küreselleşme beraberinde çevrenin daha karmaşık yapıya dönüşmesini getirmektedir. Bununla birlikte rekabet artmakta ve değişiklikler süreklilik kazanmaktadır. Çalkantılı durumların ve

belirsizliklerin hâkim olduğu yeni düzende işletmelerin temel amaçlarından biri potansiyel fırsat ve tehditleri bilmektir (Slagmulder ve Devoldere, 2018: 734). Aynı zamanda yeni düzen işletmelerin yaşamsal faaliyetlerini sürdürmelerini zorlaştırdığı için işletmeleri çevik, dinamik ve değişime uyumlu olmaya zorlamaktadır.

Belirsizlik, örgüt teorisi ve stratejik yönetim literatüründe, özellikle de işletmeler ile dış çevre arasındaki ilişkiyi araştıran teoriler açısından, uzun süredir merkezi bir kavram olmuştur (Haarhaus ve Liening, 2020: 1). Çevresel belirsizlik, çevresel faktörlerin bir örgütün hayatta kalması üzerinde etkisi olduğunda ortaya çıkan belirsizliği tanımlayan örgüt teorisinde anahtar bir kavramdır (Luhman ve Cunliffe, 2013). Literatür incelendiğinde çevresel belirsizlik işletme ve çevresi arasındaki ilişkide çok önemli bir değişken olarak değerlendirilmekte (Liao ve Gartner, 2006: 25) ve günümüz dünyasında yaygın bir fenomen olarak görülmektedir (Senbeto ve Hon, 2020: 1122). Kavramı sistematik bir açıdan incelediğimizde, sistemin çevredeki durum veya ilerlemeler hakkındaki insan bilgisinin yetersiz ve kusurlu olduğunu ifade etmektedir. Karar verirken belirsizliğe sebep olan durum, beklenen sonuçlardan olumlu (fırsat) ve olumsuz (tehdit) birtakım sapmalara neden olabilir.

İşletmelerin faaliyetlerini büyük ölçüde etkileyebilen çevresel belirsizlik, geniş açıdan ele alındığında; teknolojik belirsizlik, pazar belirsizliği ve rekabetçi değişimler (Jaworski ve Kohli, 1993) ile yasal ve düzenleyici eylemleri (Burnard ve Bhamra 2011) kapsamaktadır. Yönetim alanındaki çalışmaların çoğunlukla pazar belirsizliği ve teknolojik belirsizlik boyutları üzerine kurulduğu görülmektedir. Pazar belirsizliği müşterilerin ve tercihleriyle ilgili değişiklikleri, rakiplerin tekliflerindeki ve satış/iletişim stratejilerindeki değişimleri içerirken, teknolojik belirsizlik ise teknolojik değişimin hızı olarak tanımlanmaktadır (Jaworski ve Kohli 1993, aktaran; Kuzgun ve Gözükara, 2023: 403-404). Örneğin Calantone vd. (2003), tekrarlayan, şaşırtıcı ve etkili pazar ve teknolojik değişikliklere sahip bir ortamın çalkantılı olacağını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu karmaşık ortam işletmelerde belirsizliği artırdığı gibi işletmelerin adaptasyon ihtiyacını da artırmaktadır (Buliga vd., 2016: 651). “Peki işletmeler belirsizliğin oldukça yoğun olduğu bir pazarda rekabet etmeyi ve diğer işletmelerden geride kalmamayı nasıl başarıyor?” Bu soru (Richtner ve Löfsten, 2014: 137) her dönem güncelliğini koruyan ve ayrıca sadece pazar belirsizliği için değil teknolojik belirsizlik için de sürekli gündemde olan bir sorudur.

Çevresel belirsizliğin tespit edilmesi ve bu doğrultuda önlemler alınmasına yönelik yetkinliklere sahip yöneticiler işletme için kritik önem taşımaktadır. Nitekim (Veršič, vd., 2022) gerçekleştirdikleri çalışmalarında çevresel belirsizliği tanıma yeterliklerinde cinsiyete göre bir farklılık bulunmadığını saptamışlardır. Üst yönetim çevrenin belirsizliğini yeterince hızlı ve yeterli bir şekilde tespit edemezse işletmenin performansı kötüleşmektedir (Veršič, vd., 2022: 24).

Çevresel belirsizlik ile ilgili yapılan çalışmaların sonuçlarında farklılıklar olmaktadır. Araştırma sonuçları araştırmanın değişkenlerine, ana kütle ve örnekleme, kapsadığı coğrafyaya veya ülkeye göre farklılaşabilmektedir. İşletmelerin doğru politika, programlar ve eylemler gerçekleştirmeleri çevresel belirsizliğin olumsuz etkisini azaltmaktadır (Briguglio vd., 2009: 239). Bu bağlamda çevresel belirsizliğin değişkenler üzerinde veya değişkenler

arasındaki ilişkiler üzerinde pozitif etkilerini gösteren çalışmalar olduğu gibi negatif etkilerini gösteren çalışmaların da bulunduğu söylenebilir.

2.2. Sürdürülebilirlik

Günümüzde insanlığın karşı karşıya olduğu sorunlar son derece karmaşıktır. Bu sorunlar arasında genellikle su, enerji, hızlı nüfus artışı, ekonomik krizler, yoksulluk, adaletsizlik, salgın hastalıklar, şiddet, çatışma ve savaşlar yer almaktadır. Bu tehditlerin dışında, son elli yılda, küresel iklim sistemi dünyanın birçok yerinde aşırı hava olaylarındaki artış ve bu artışın etkisi ile kendini gösteren önemli değişiklikler yaşanmıştır (Li vd., 2021). İklim değişikliğinin yirmi birinci yüzyılda küresel toplum için en büyük sistematik risklerden biri olduğu düşünülmektedir (Hambira vd., 2020). İklim değişikliği yalnızca çevreyi değil toplumları ve ekonomileri de öngörülemez bir şekilde etkilemektedir. Başlangıçta etkisinin olumlu olacağı düşünülse de uzun vadede faydalarının yok olacağı ve küresel ekonomi üzerinde olumsuz bir etki yaratacağı gerçektir (Tol, 2020). Bu bağlamda sürdürülebilirlik konusu, küresel bir sorun haline gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınma hedefleri, sosyal, ekonomik ve çevresel sorunları sona erdirmek ve dünyayı korumak için tüm ülkeler tarafından benimsenen değerlerdir (Lu, 2021).

Sürdürülebilirlik, bir kişinin, grubun veya örgütün çevresel, sosyal ve ekonomik alanlar üzerinde zararlı etkilerden kaçınmayı amaçladığı bilinçli, ahlaki ve ideal olan, süreklilik gösteren davranış biçimi olarak ifade edilebilir (Banon vd., 2011: 176).

Sürdürülebilirlik konusunu ülkelerin ana meselelerinden biri olarak görmeleri ve bu doğrultuda gerçekleştirilen faaliyetler ile sürdürülebilirliğin ölçümü makro ve mikro boyutta dikkat çekmeye başlamıştır. Özellikle 1990 ve takip eden yıllar örgütlerin sürdürülebilirlik ölçümüne olan ilgisinin arttığı yıllardır. Ancak literatür incelendiğinde sürdürülebilirlik performansının ölçümüne yönelik tüm çevrelerce kabul edilen genel bir ölçüm metodunun bulunmadığı görülmektedir (Zenya ve Nystad, 2018: 2). Örgütler sürdürülebilirlik performanslarının ölçümü için çeşitli araçlardan faydalanmaktadır. Bunlar arasında en yaygın kullanılanlar olarak; Triple Bottom Line (TBL), Küresel Raporlama Girişimi (GRI), Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksi, ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemi, SA 8000 Sosyal Sorumluluk Standardı sayılabilir. Kurumsal yönetimin etkili bir şekilde uygulanması paydaşların güvenini koruduğu için sürdürülebilirlik performansı büyük ölçüde kurumsal yönetim uygulamalarının kalitesine bağlıdır. (Tjahjadi vd., 2021). Sürdürülebilirlik performansının toplum ve ekonomi üzerindeki çevresel etkisinin uzun vadeli olması beklenmektedir (Formentini ve Taticchi, 2016).

2.3. Çevresel Belirsizlik ve Sürdürülebilirlik İlişkisi

İşletmelerin rekabet avantajı elde edebilmeleri, tüketicilerin taleplerini karşılayabilmeleri (Chan vd., 2016: 386; Hajishirzi vd., 2022) ve sürdürülebilirliği sağlayabilmelerinde dış çevre belirsizliklerini iyi analiz etmeleri ve tepkilere doğru yanıtlar verebilmeleri gerekmektedir (Galbraith, 2002: 82). Yüksek oranda belirsizlik içeren böyle ortamlar kriz yönetimini ve acil tedbirler alabilmeyi öne çıkarmaktadır. Ayrıca işletmelerin piyasayı takip etmesini ve yeni beklentilere karşı hazırlıklı olmasını teşvik etmektedir (Kuzgun ve Gözükar, 2023: 421).

Çevresel belirsizlikler, işletmelerin sürdürülebilirlik performansını etkileyen önemli bir faktördür ve bu etki çeşitli yollarla kendini göstermektedir. İşletmelerin çevresel, sosyal ve

ekonomik boyutlarda sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını zorlaştıran sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Çevresel belirsizliğin işletmelerin sürdürülebilirlik performansı üzerindeki etkisini inceleyen makaleler, genellikle çevresel risklerin yönetimi, sürdürülebilir iş pratiklerinin benimsenmesi ve bu faktörlerin finansal performans ile ilişkisi üzerine odaklanır. Bu yöndeki çalışmalar, işletmelerin çevresel belirsizliklerle nasıl başa çıktıklarını, sürdürülebilirlik yatırımlarının önemini ve bu yatırımların uzun vadede işletmelerin rekabet gücünü nasıl etkileyebileceğini ele almaktadır. Çevresel belirsizlikler, hükümet politikalarındaki değişiklikler, iklim değişikliği, kaynakların kıtlığı gibi faktörlerden kaynaklanabilir. Literatürde ağırlıklı olarak değinilen zorluklar ve sonuçlar aşağıda yer almaktadır:

- a. Yenilik ve Adaptasyon:** Çevresel belirsizlik, işletmeleri sürekli adaptasyon ve yenilik yapmaya zorlamaktadır. İşletmeler, değişen pazar koşullarına, tüketici taleplerine ve düzenleyici gerekliliklere uyum sağlamak için sürekli olarak iş modellerini, ürünlerini ve süreçlerini güncellemek zorundadır. Bu durum, sürdürülebilir teknolojilere ve pratiklere yatırım yapmayı gerektirmekte olup aynı zamanda maliyetleri ve yönetim karmaşıklığını da artırabilmektedir. Dolayısıyla yenilikleri açık olmak ve yenilikler oluşturup uygulamak işletmeler için önemlidir. Ayrıca işletmelerin değişen her türlü koşula uyum sağlama yeteneği de kazanması sorunların çözümü için önemlidir.
- b. Risk Yönetimi:** Çevresel belirsizliklerin artması, işletmelerin karşılaştığı risklerin çeşitliliğini ve yoğunluğunu artırmaktadır. Bu durum, işletmelerin daha kapsamlı ve dinamik risk yönetimi stratejileri geliştirmesini gerektirmektedir. Etkili risk yönetimi, sürdürülebilirlik performansını doğrudan etkileyen finansal istikrar ve operasyonel verimlilik için kritik bir öneme sahiptir. Etkili risk yönetimi, sürdürülebilirlik performansını artırabilir ve uzun vadede işletmelerin değerini koruyabilir. Bu bağlamda işletmelerin risk yönetimini sağlayacak yönetim faaliyetlerini gerçekleştirmiş olması önemlidir.
- c. Sürdürülebilir İş Pratiklerinin Benimsenmesi:** Çevresel belirsizlikler işletmeleri sürdürülebilir iş pratiklerini benimsemeye teşvik edebilir. Çevrenin sürekli değişimi, işletmeler için büyük bir belirsizlik kaynağı olmaktadır. Yeni çevresel düzenlemeler, işletmeleri ek yatırımlar yapmaya ve operasyonlarını düzenlemelere uyacak şekilde ayarlamaya zorlayabilir. Bu durum, kısa vadede işletmelerin maliyetlerini artırırken, uzun vadede sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarını destekleyebilir. Bu pratikler arasında yenilenebilir enerji, geri dönüşüm, enerji tasarrufu, atık yönetimi, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi ve yeşil teknolojilere yatırım yapmak gibi uygulamalar yer almaktadır. Bu yaklaşımlar, hem çevresel etkiyi azaltabilir hem de operasyonel maliyetleri düşürebilir. Dolayısıyla bu tür sürdürülebilir uygulamalar işletmelerin yaşadığı çevresel belirsizliklerin etkisinin azaltılmasına yardımcı olmaktadır.
- d. Tedarik Zinciri Sürdürülebilirliği:** Küresel tedarik zincirleri, çevresel belirsizliklerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Tedarik zincirindeki aksamalar, işletmelerin sürdürülebilirlik performansını doğrudan etkileyebilir. Örneğin, sürdürülebilir kaynaklardan malzeme tedariki yapmak zorlaşabilir veya maliyetleri artabilir. Bu bağlamda işletmelerin küresel alanda gerçekleşen her türlü belirsizliği (ekonomik, siyasi, kültürel vb.) takip etmesi ve bu bağlamda faaliyetlerini proaktif bir yaklaşım çerçevesinde yönetmesi önemlidir.

- e. Pazar ve Müşteri Talepleri:** Çevresel belirsizlikler, tüketici davranışlarında ve taleplerinde değişikliklere neden olabilir. İşletmeler, sürdürülebilir ürün ve hizmetlere yönelik artan talebe uyum sağlamak için çabalarını artırmak zorunda kalabilir. Bu durum, işletmelerin sürdürülebilirlik performansını artırmak için yenilikçi çözümler geliştirmesini teşvik etmektedir. Sürdürülebilirlik pratiklerini benimseyen işletmeler, rekabet avantajı elde edebilmekte ve bu avantajı sürekli hale getirebilmektedirler. Bu avantaj, marka değerinin artması, müşteri sadakatinin güçlenmesi ve yeni pazarlara erişim gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir.
- f. Finansal Performans ve Yatırım:** Çevresel belirsizlik, işletmelerin finansal performansını ve yatırımcıların örgütlere bakış açısını etkileyebilir. Yatırımcılar ve tüketiciler giderek daha fazla çevre dostu ve sosyal sorumluluk sahibi işletmelere yönelmektedir. Bu durum sürdürülebilirlik yatırımlarının işletmeler için finansal getiri sağlayabileceğini göstermektedir. Sürdürülebilirlik uygulamalarına yapılan yatırımlar, uzun vadede işletmelerin maliyetlerini düşürebilir ve rekabet avantajı sağlayabilir; ancak, bu yatırımlar kısa vadede büyük mali yükler de getirebilmektedir. Dolayısıyla işletmelerin kısa vadeli değil uzun vadeli bir yönetim anlayışıyla faaliyetlerini sürdürmesi sorunların çözümü için daha etkili olacaktır.
- g. Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal İtibar:** Dış çevrede meydana gelen belirsizlikler işletmeleri birçok açıdan zorlasa da çevresel belirsizliklere hazırlıklı ve sosyal sorumluluk konusunda proaktif olan işletmeler, tüketicilerin ve diğer paydaşların gözünde itibarlarını güçlendirmektedir. Değişen koşullara hazırlıklı olmak veya hızlı tepkide bulunarak çözüm sunmak tüketicilere ve paydaşlara güven vermektedir. Bu durum, işletmelerin sürdürülebilirlik performansını pozitif yönde etkileyerek, uzun vadede müşteri sadakati ve pazar payında artışa yol açabilmektedir.
- h. Politika ve Regülasyonlara Uyum:** Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği kurumları başta olmak üzere birçok örgüt iklim değişikliği ve beraberinde gelen çevresel, ekonomik ve sosyal sorunları önlemeye yönelik ciddi tedbirler alınması gerektiği konusunda önlemler almakta, yasal düzenlemeleri yürürlüğe koymakta ve hükümetlere çağrılarda bulunmaktadır. Bu çağrılar artık daha fazla karşılık bulmakta gerek kamu sektörü gerekse özel sektör faaliyetlerine yeni anlayışlar doğrultusunda yeşil perspektiften yön vermektedirler. AB'nin 2030 ve 2050 hedefleri çerçevesinde açıkladığı plan ve programlar, yeşil mutabakat, Paris İklim Anlaşması'nın bağlayıcılığının firmaları yakından ilgilendirmesi nedeniyle yöneticilerin sürdürülebilirlik performansını artıracak faaliyetleri işletmelerinin ana gündemine almaları, stratejik bir araç olarak görmeleri bu konularda liderlik etmeleri oldukça önemlidir (Kuzgun, 2022). Sonuç olarak hükümetler ve uluslararası kuruluşlar, çevresel etkiyi azaltmayı amaçlayan giderek daha katı düzenlemeler getirmektedir. Bu düzenlemelere uyum sağlamak, işletmeler için önemli bir zorluk olabilir, ancak aynı zamanda sürdürülebilirlik konusunda proaktif olan işletmeler için fırsatlar sağlamaktadır.

Literatür incelendiğinde ağırlıklı olarak çevresel belirsizliğin negatif etkilerine yönelik çalışmalar olsa da pozitif etkilerini içeren çalışmalarda bulunmaktadır. Belirsizliğin olumsuz etkilerinin yanı sıra, işletmelerde girişimciliği ve sürdürülebilir yönetimi tetiklediği kanıtlanmıştır. Nitekim Liu vd. (2020) girişimciliğin piyasa belirsizliği ve sürdürülebilirlik

arasındaki ilişkide aracı rolü olduğunu saptamışlardır. Bu nedenle işletmelerin varlıklarını sürdürülebilirlikleri için yenilik yapmaları, proaktif olmaları, risk almaları ve güçlü bir işletme kültürü oluşturması gerekmektedir.

Sezen ve Çankaya (2015), çevresel belirsizliğin sürdürülebilirlik performansı üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu belirttikleri çalışmalarında dair ekolojik yenilik ve sürdürülebilirlik performansı arasındaki ilişkide çevresel belirsizliğin moderatör rolünü incelemiştir. Bu çalışmalar, firmaların ekolojik yenilikler (eko-organizasyon, eko-süreç ve eko-ürün) yapma yeteneğinin, sürdürülebilirlik performanslarına doğrudan veya dolaylı olarak olumlu etkileri olduğunu belirlemiştir. Bu bağlamda, çevresel belirsizlik, firmaların ekolojik yenilikler yapma yeteneklerini tetikleyici bir faktör olarak görülmekte ve bu yeniliklerin sürdürülebilirlik performansı üzerinde olumlu etkileri olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada, çevresel belirsizliğin moderatör etkisinin yalnızca eko-süreç yeniliği ve sürdürülebilirlik performansı (çevresel, ekonomik ve sosyal) arasındaki ilişkide olduğu görülmektedir.

Jia ve Li (2020), kurumsal sürdürülebilirliğin yaygınlaşması ve ulusal düzeyde belirsizliğin artmasından hareketle, ekonomi politikası, iklim değişikliği ve politik istikrarsızlığın işletmelerin sürdürülebilirlik performansı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. 72 ülkeden 6804 işletmeden oluşan 15 yıllık bir örneklemi kullanarak gerçekleştirilen çalışma ile iklim değişikliği, ekonomi politikası ve politik istikrarsızlıktan kaynaklanan belirsizliğin işletmelerin sürdürülebilirlik performansını olumsuz etkilediği saptanmıştır. Bu sonuç, dış ortamdaki belirsizliğin işletmelerin uzun vadeli yatırımlarını (örneğin kurumsal sürdürülebilirliğe yatırım) caydırdığını öne süren gerçek opsiyon teorisiyle uyumludur. Ayrıca çalışmanın sonuçları sürdürülebilirlik yatırımlarındaki gecikme seçeneğinin ulusal düzeydeki belirsizlik ile işletmelerin sürdürülebilirlik performansı arasındaki ilişkiyi yumuşattığını (düzenleyici etkisinin bulunduğunu) göstermektedir. Sürdürülebilirlik performansı daha iyi olan işletmelerin belirsizlikle karşı karşıya kaldıklarında işletme değeri daha yüksektir. Ayrıca kâr oranı daha yüksek olan işletmelerin, ulusal düzeyde belirsizlikle karşı karşıya kaldıklarında sürdürülebilirlik konusunda daha iyi performans gösterdikleri tespit edilmiştir.

Larbi-Siaw vd. (2022), Ganalı imalat işletmeleri üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında; yeşil yeniliğin sürdürülebilir iş performansı üzerindeki etkisini ve pazar belirsizliğinin bu ilişkideki moderatör rolünü incelemiştir. Özellikle, bir imalat işletmesinin çevresel performansının, ürün, süreç ve organizasyonel yeşil yenilik üçlüsünün uygulanmasıyla önemli ölçüde geliştirilebileceğini ayrıca işletmenin yeşil yeniliklere ilişkin Ar-Ge yatırımı, yeni yeşil yönetim uygulamaları ve yeşil yenilik konusunda personel duyarlılığı ile sosyal performansını iyileştirebileceğini belirtmektedirler. Teknolojik gelişmeler, yoğun pazar rekabeti, değişen hane halkı talebi ve beğenisi biçimindeki pazar belirsizliği (teknolojik ve çevresel belirsizlik) nedeniyle, ürün ve örgütsel yeşil yeniliğin sürdürülebilirlik performansının ekonomik boyutu üzerindeki pozitif etkisinde artış sağladığı saptanmıştır.

Kuzgun ve Gözükara (2023), Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu (İSO 500 ve İSO İkinci 500) üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmalarında, yeşil yeniliğin işletmelerin sürdürülebilirlik performansı üzerindeki etkilerinde çevresel belirsizliğin (teknolojik belirsizlik ve pazar belirsizliği) moderatör etkisinin bulunduğunu saptamışlardır. Moderatör etki pozitif/negatif

açından incelendiğinde; teknolojik belirsizliğin veya pazar belirsizliğinin yüksek olduğu durumlarda yeşil yenilikteki artış sürdürülebilirlik performansını artırmaktadır. Teknolojik belirsizliğin veya pazar belirsizliğinin düşük olduğu durumlarda yeşil yeniliğin artması sürdürülebilirlik performansını azaltmaktadır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dalgalı, muğlak, rekabetçi veya daha geniş kapsamlı bir çevrede değişimin çok hızlı ve yıkıcı olması anlamına gelen çevresel belirsizlik (McCann vd., 2009: 45) işletmelerin dış ortamındaki performansını etkileyebilecek olan tüketici davranışındaki değişiklikler ve yeni politik düzenlemelerin gelişimi gibi bir takım değişiklikleri kapsamaktadır (Wegner vd., 2023: 371). Çevresel belirsizlik işletmelerin stratejik planlarını, kararlarını, faaliyetlerini ve performanslarını etkileyen önemli bir faktördür (Porter, 1980). Belirsizliğin her geçen gün daha da arttığı bu yeni düzen işletmeler için birçok sorunu beraberinde getirmektedir. İşletmelerin sürekli takip etmesi gereken dinamik gelişmeler, işletmelerin sürdürülebilirlik performanslarını çevresel belirsizlik ortamında ele almalarını gerektirmektedir (Kuzgun ve Gözükara, 2023: 422). Örgütlerin belirsizliklere karşı dirençli ve esnek olmaları, sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarında kritik bir rol oynamaktadır.

Bu çalışmada literatürde ağırlıklı olarak değinilen zorluklar ve sonuçlar irdelenmiştir. Bunlar; yenilik ve adaptasyon, risk yönetimi, sürdürülebilir iş pratiklerinin benimsenmesi, tedarik zinciri sürdürülebilirliği, Pazar ve müşteri talepleri, finansal performans ve yatırım, sosyal sorumluluk ve kurumsal itibar, politika ve regülasyonlara uyum başlıkları şeklinde özetlenmiştir. Çevresel belirsizliğin işletmelerin sürdürülebilirlik performansı üzerindeki etkisini inceleyen sınırlı sayıdaki çalışma, genellikle çevresel risklerin yönetimi, sürdürülebilir iş pratiklerinin benimsenmesi ve bu faktörlerin finansal performans ile ilişkisi üzerine odaklanmaktadır. Bu tür çalışmalar, işletmelerin çevresel belirsizliklerle nasıl başa çıktıklarını, sürdürülebilirlik yatırımlarının önemini ve bu yatırımların uzun vadede işletmenin rekabet gücünü nasıl etkileyebileceğini ele almaktadır. Çevresel belirsizlik ile işletmelerin sürdürülebilirlik performansı arasındaki ilişkide çevresel belirsizliğin genellikle moderatör değişken olarak etkisinin bulunduğu, az sayıdaki çalışmada çevresel belirsizliğin bağımsız değişken etkisinin bulunduğu saptanmıştır. Araştırma sonuçları ağırlıklı olarak çevresel belirsizliğin işletmelerin sürdürülebilirlik performansı üzerindeki negatif etkisini vurgulamaktadır. Çok az çalışma çevresel belirsizliğin işletmelerin sürdürülebilirlik performansı üzerindeki pozitif etkisini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Banon G, A. J., Guillén P., M., Hoffman, W. M. ve McNulty, R. E. (2011). Rethinking the concept of sustainability. *Business and Society Review*. 116(2), 171-191.

Briguglio, L., Cordina, G., Farrugia, N. ve Vella, S. (2009). Economic vulnerability and resilience: concepts and measurements. *Oxford Development Studies*. 37(3), 229-247

Buliga O., Scheiner C. W. ve Voigt K. I. (2016). Business model innovation and organizational resilience: towards an integrated conceptual framework. *Journal of Business Economy*. 86(6):647-670.

- Calantone R., Garcia R. ve Dröge C. (2003). The effects of environmental turbulence on new product development strategy planning. *Journal of product innovation management*. 20(2):90-103.
- Chan, K. H., Yee, R. W., Dai, J. ve Lim, M. K. (2016). The moderating effect of environmental dynamism on green product innovation and performance. *Int. J. Production Economics*. 181, 384-391.
- Chen, J. (2013). Environmental uncertainty. In E. Kessler (Ed.), *Encyclopedia of management theory*, 1, 246-249. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications Ltd.
- Galbraith, J. R. (2002). *Designing Organizations. An Executive Guide to Strategy, Structure, and Process*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Haarhaus, T. ve Lienen, A. (2020). Building dynamic capabilities to cope with environmental uncertainty: The role of strategic foresight. *Technological Forecasting and Social Change*, 155, 120033.
- Hajishirzi, R., Costa, C. J. ve Aparicio, M. (2022). Boosting Sustainability through Digital Transformation's Domains and Resilience. *Sustainability*. 14(3), 1822.
- Hambira, W. L., Saarinen, J. ve Moses, O. (2020). Climate change policy in a world of uncertainty, changing environment, knowledge, and tourism in Botswana. *African Geographical Review*, 39(3), 252-266.
- Hamsal, M., Ichsan, M., Zulkarnain, A. ve Abdinagoro, S. B. (2021). The impact of environmental turbulence on the organizational resilience: a perspective from telecommunication sector in Indonesia. In 2021 AUN-BE Conference, 8.
- Jia, J. ve Li, Z. (2020). Does external uncertainty matter in corporate sustainability performance? *Journal of Corporate Finance*, 65, 101743.
- Kuzgun, Ş. (2022). "Örgütsel Dayanıklılık Kapasitesi, Yeşil Yenilik, Algılanan Yeşil Örgütsel Davranış, Çevresel Belirsizlik ve Sürdürülebilirlik Performansı Arasındaki İlişkiler". Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Arel Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
- Kuzgun, Ş. ve Gözükar, E. (2023). Örgütsel Dayanıklılık Kapasitesi, Yeşil Yenilik, Algılanan Yeşil Örgütsel Davranış ve Sürdürülebilirlik Performansı Arasındaki İlişkiler: İSO 500 Uygulaması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 21 (49), 399-432.
- Larbi-Siaw, O., Xuhua, H., Owusu, E., Owusu-Agyeman, A., Fulgence, B. E. ve Frimpong, S. A. (2022). Eco-innovation, sustainable business performance and market turbulence moderation in emerging economies. *Technology in Society*. 68, 1-15.
- Li, H.-M., Wang, X.-C., Zhao, X.-F. ve Qi, Y. (2021). Understanding systemic risk induced by climate change. *Advances in Climate Change Research*, 12(3), 384-394.
- Liao, J. ve Gartner W. (2006), The Effects of Pre-venture Plan Timing and Perceived Environmental Uncertainty on the Persistence of Emerging Firms. *Small Business Economics*. 27(1), 23-40.

- Liu, T., Pan, B. ve Yin, Z. (2020). Pandemic, mobile payment, and household consumption: Micro-evidence from China. *Emerging Markets Finance and Trade*.
- Lu, L. W. (2021). The moderating effect of corporate governance on the relationship between corporate sustainability performance and corporate financial performance. *International Journal of Disclosure and Governance*, 18(3), 193-206.
- Luhman, J. ve Cunliffe, A. (2013). Environmental uncertainty. In *The SAGE key Concepts: Key concepts in organization theory*, 57-60. London: SAGE Publications Ltd.
- McCann, J, John S. ve James L. (2009). Building agility, resilience and performance in turbulent environments. *People ve Strategy*. 32(3), 44-51.
- Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy: Techniques for analyzing industries and competitors*. New York, USA: Free Press.
- Richtner, A. ve Löfsten, H. (2014). How the capacity for resilience influence creativity. *R&D Management*. 44(2), 137-151.
- Senbeto, D. L. ve Hon, A. H. Y. (2020). Market turbulence and service innovation in hospitality: examining the underlying mechanisms of employee and 194 organizational resilience. *The Service Industries Journal*. 40(15-16), 1119- 1139.
- Slagmulder, R. ve Devoldere, B. (2018). Transforming under deep uncertainty: A strategic perspective on risk management. *Business Horizons*, 61(5), 733-743.
- Tjahjadi, B., Soewarno, N. ve Mustikaningtiyas, F. (2021). Good corporate governance and corporate sustainability performance in Indonesia: A triple bottom line approach. *Heliyon*, 7(3), e06453.
- Tol, R. S. (2020). The economic impacts of climate change. *Review of Environmental Economics and Policy*, 12(1), 1-36.
- Veršič, S., Tominc, P. ve Štrukelj, T. (2022). SME Top Management Perception of Environmental Uncertainty and Gender Differences during COVID-19. *Sustainability*, 14(6), 3593.
- Wegner, D., Foguesatto, C. R. ve Zuliani, A. L. (2023). Firm performance in uncertain times: the importance of networking capabilities. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 30(2), 369-389.
- Zenya, A. ve Nystad, Ø. (2018). Assessing Corporate Sustainability with the Enterprise Sustainability Evaluation Tool (E-SET). *Sustainability*. 10(12), 4661.
- Sezen-Gültekin, G. ve Argon, T. (2020). Examination of the Relationship Between Organizational Resilience and Organizational Sustainability at Higher, Education Institution. *International Journal of Curriculum and Instruction*. 12, 329-343.

ÜLKEMİZDE YÜRÜTÜLEN AKTİF VE SAĞLIKLI YAŞLANMA PROGRAMLARINDA SOSYAL POLİTİKA AÇISINDAN İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Öğr. Gör. Dr., Cemil YAVUZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye Sağlık Bilimleri Fakültesi,
cyavuz@mu.edu.tr - ORCID: 0000-0002-3324-5069

Öğr. Gör. Dr., Zahide YUVAKGİL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Köyceğiz Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu
zahideyuvakgil@mu.edu.tr - ORCID: 0000-0003-1795-2705

ÖZET

65 yaş ve üzeri nüfusun oranı, bu yaşın altındakilere göre daha hızlı artmaktadır. 65 yaş ve üzeri dünya nüfusunun 2022'de %10'dan 2050'de %16'ya yükselmesi beklenmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre ülkemizde, 2012 yılında %7,5 olan 65 yaş üstü nüfus oranı 2023 yılında %10,2 ye yükselmiştir. 2030 yılında %12,9, 2080 yılında %25,6 olacağı tahmin edilmektedir. Türkiye'de doğuştan beklenen yaşam süresi giderek artmıştır. 1990 yılında 66 yıl olan doğuştan beklenen yaşam süresi, 2023 yılında 77,5 yıl (K: 80,3, E: 74,8) olmuştur. Doğuştan beklenen yaşam süresi artarken hastalıklardan uzak yaşam süresinin (sağlıklı yaşam süresi) artırılması önemlidir. Kronik hastalıklara ne kadar geç yakalanılırsa sağlıklı yaşam süresi o kadar uzamaktadır. Türkiye'de 2019-2021 döneminde 58,1 yıl olan bu süre 2020-2024 döneminde 58,4 yıla yükselmiştir. Ülkemizde yaşam beklentisiyle birlikte ele alındığında, insanların ömürlerinin yaklaşık 20 yılını hastalıklarla geçirdiği görülmektedir. Sağlıksız olarak geçeceği beklenen bu yıllar **aktif ve sağlıklı yaşlanma açığı/farkı** olarak değerlendirilmektedir.

Ölüme kadar hastalıkla geçirilen uzun sürelerin olması kişilerin yaşam kalitesini düşürürken, bakım ve tedavi gerektirmesi maliyetleri yukarı çekmektedir. Bu durum topluma ve ülkelerin sosyal güvenlik kurumlarına önemli bir yük getirmektedir. Buna karşın önerilen politika yaklaşımların başında aktif ve sağlıklı yaşlanma yaklaşımı gelmektedir. Aktif ve sağlıklı yaşlanma perspektifinde yaşlılıkla koruyucu hizmetler çok daha önemli hâle gelmiştir. Aktif ve sağlıklı yaşlanma, hayat boyu öğrenme kapsamında hayat kalitesinin artırılması ve yaşlılığın fonksiyonel bağımsızlığını sürdürmenin son derece önemli olduğu, yaşlılığa gelmeden yaşlılığa hazırlanılması sürecidir. Türkiye'de aktif ve sağlıklı yaşlanma perspektifinin yaşlılarımıza yönelik geliştirilen tüm politika alanları ve sunulan hizmetlerde hâkim kılınması önerilmektedir. Bu çalışmanın amacı ülkemizde aktif ve sağlıklı yaşlanma perspektifi ile kamu, yerel yönetimler, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarınca yürütülen programları incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Aktif sağlıklı yaşlanma, Sosyal politika, İyi uygulama örnekleri

EXAMPLES OF GOOD PRACTICES IN ACTIVE AND HEALTHY AGING PROGRAMS CARRIED OUT IN OUR COUNTRY IN TERMS OF SOCIAL POLICY

Öğr. Gör. Dr., Cemil YAVUZ

Muğla Sıtkı Koçman University, Fethiye Faculty of Health Sciences, cyavuz@mu.edu.tr -
ORCID: 0000-0002-3324-5069

Öğr. Gör. Dr., Zahide YUVAKGİL

Muğla Sıtkı Koçman University, Köyceğiz Vocational School of Health Services,
zahideyuvakgil@mu.edu.tr - ORCID: 0000-0003-1795-2705

SUMMARY

The proportion of the population aged 65 and over is increasing faster than those under this age. The world population aged 65 and over is expected to increase from 10% in 2022 to 16% in 2050. According to the data of the Turkish Statistical Institute (TUIK), the proportion of the population over the age of 65, which was 7.5% in 2012, increased to 10.2% in 2023. It is estimated that it will be 12.9% in 2030 and 25.6% in 2080. Life expectancy at birth in Turkey has gradually increased. Life expectancy at birth, which was 66 years in 1990, increased to 77.5 (F: 80.3, M: 74.8) in 2023. While increasing the congenital life expectancy, it is important to increase the life span away from diseases (healthy life expectancy). The later chronic diseases are caught, the longer the healthy life expectancy. In Turkey, this period, which was 58.1 years in the 2019-2021 period, increased to 58.4 years in the 2020-2024 period. When considered together with life expectancy in our country, it is seen that people spend about 20 years of their lives with diseases. These years, which are expected to pass unhealthily, are considered as active and healthy aging deficit/difference.

While the long periods spent with the disease until death reduce the quality of life of people, the need for care and treatment increases the costs. This situation imposes a significant burden on the society and the social security institutions of the countries. On the other hand, one of the proposed policy approaches is the active and healthy aging approach. In the perspective of active and healthy aging, preventive services with old age have become much more important. Active and healthy aging is the process of preparing for old age before it reaches old age, in which it is extremely important to increase the quality of life within the scope of lifelong learning and to maintain the functional independence of the elderly. In Turkey, it is recommended that the perspective of active and healthy aging should be made dominant in all policy areas and services developed for the elderly. The aim of this study is to examine the programs carried out by the public, local governments, universities and non-governmental organizations with the perspective of active and healthy aging in our country.

Keywords: Elderly, Active and healthy aging, Social policy, Good practice example

1. GİRİŞ

1.1. Yaşlılık

Yaşlılık insan yaşamının gelişim evrelerinden biridir. Genetik bir programla düzenlenir ve çevresel faktörlerin etkisiyle bedenimizde yapısal ve işlevsel değişimlere neden olur. Yaşlanmayı etkileyen pek çok faktör olduğu gibi birçok da tanımı vardır. Kronolojik (doğum tarihine göre) yaşlanma, biyolojik (anatomik ve fizyolojik değişikliklerle) yaşlanma, ekonomik yaşlanma, sosyal (yaşının hayattaki rolü) yaşlanma, kültürel yaşlanma, psikolojik yaşlanma sık kullanılan tanımlamalardan bazılarıdır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2016). Birleşmiş Milletler, gelişmekte olan ülkelerde 60 yaş ve üzeri kişileri yaşlı yetişkinler olarak sınıflandırırken yaygın olarak Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 65 yaş üzeri kişileri yaşlı olarak tanımladığı kronolojik sınıflandırma kullanılmaktadır. DSÖ, yaşlılığı çevresel koşullara uyum sağlama kabiliyetinin zaman içerisinde yitilmesi şeklinde tanımlamaktadır (WHO, 2015).

1.2. Yaşlı Nüfusun Demografik Değişimi

Dünya genelinde nüfus artış hızı azalmakta, yaşlı nüfusunun toplam nüfus içindeki oranı ise hızla artmaktadır. Nüfus artış hızı 1950 yılından itibaren ilk kez 2020 yılında yılda %1'in altına düşmüştür ve izleyen yıllarda bu düşüşün devam edeceği öngörülmektedir. Bu düşüşün önemli nedenlerinin biri uzayan ortalama yaşam süresidir. Ortalama küresel yaşam süresi 1950 yılında 46 yılken 2020 yılında 72,6 yıla yükselmiştir (World Bank, 2020a). 2050 yılında 77,1 yıla 2100 yılında 81,69 yıla yükseleceği tahmin edilmektedir (UN, 2022). Türkiye'de doğuştan beklenen yaşam süresi 1950'de 46 yıldan 2000'de 71,86 yıla, 2023 yılında 77,5 yıla (K: 80,3, E: 74,8) yükselmiştir (TUİK, 2024).

1950 yılında her 12 kişiden 1'i (%8,3) 60 yaş ve üzerinde, her 20 kişiden 1'i (%5) 65 yaş ve üzerindeyken, 2020 yılında, 60 yaş ve üstü küresel nüfus %13,5'e, 65 yaş üstü nüfus %9,3'e ulaşmıştır. 2050 yılına kadar 60 üzeri nüfusun oranının %22'ye, 65 üstü nüfusun ise %16'ya ulaşacağı öngörülmektedir (UNDESA, 2019a; World Bank, 2020b). Bu 2050 yılında her 5 kişiden birinin 60 yaş ve üzerinde, her 6 kişiden birinin ise en az 65 yaşında olacağı anlamına gelmektedir (UN, 2022). Öngörüler önümüzdeki 80 yıl içinde özellikle 80 yaş üstü grubun hızlı büyüyeceğini (UNDESA, 2019b; World Bank, 2020b), 80 yaş ve üstü kişilerin sayısının 2020 ile 2050 yılları arasında üç katına çıkacağını belirtmektedir. Bu verilerde önemli olan hususlardan biri de 2050 yılında yaşlı bireylerin %80'inin düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşayacağı öngörüsüdür (Özmete, 2022).

Sosyoekonomik refaha ulaşan gelişmiş ülkeler uzun zaman diliminde kademeli olarak yaşlanmış iken ülkemizde demografik geçiş ise oldukça kısa bir zaman diliminde yaşanmıştır. Fransa veya İsviçre'nin 100 yılda geçirdiği; demografik dönüşüm olarak tanımlanan bu süreç Türkiye için 27 yıl olup, 2030 yılında sürecin tamamlanacağı öngörülmektedir (Gürsoy Çuhadar, 2020; Yavuz, 2020). Ayrıca ülkemizde yaşlı nüfus, diğer yaş gruplarındaki nüfusa göre daha yüksek bir hız ile artış göstermektedir. Toplam nüfus içerisinde yaşlı nüfusun payı artarken çocuk ve genç nüfusunun payı azalmaktadır. Bu durum Türkiye nüfusunun yaş

yapısının değişimine neden olmuş, ülkemiz nüfus piramidi 1975 yılında tipik piramit şekline yakinken 2020 yılında arı kovanı piramit şeklini almıştır (Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2020). Demografik dönüşüm süreci devam etmekte olan Türkiye, geçmişin yüksek doğurganlık oranlarından kaynaklanan genç bir nüfus yapısına sahip olsa da yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının 2023 yılında yüzde 10,2'ye çıkarak Cumhuriyet tarihinde ilk kez çift haneyi görmüştür. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranının 2030 yılında %12,9, 2080 yılında %25,6 olacağı tahmin edilmektedir (TUİK, 2024). Türkiye'deki yaşlı nüfusun büyük bir kısmının gelecekte ağırlıklı olarak kentlerde ve özellikle büyük kentlerde yaşayacağı ön görülmektedir (Kurtkapan, 2018).

1.3. Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma

Yaşın ilerlemesi ile birlikte bir takım sağlık sorunları görülmeye başlanmaktadır. Kronik hastalıklar bu sağlık sorunlarından en önemlileridir. Ülkemizde 22 milyon kronik hastalık sahibi birey bulunmaktadır. Türkiye'de 65 yaşın üzerindeki nüfusun %90'ında genel olarak bir kronik hastalık olduğu belirtilmektedir (Gökbunar, 2016). Kronik hastalıkların tedavisi tüm sağlık harcamalarının %60'ı kadardır (Kaya & Gamsızkan, 2022). Kronik hastalıklara ne kadar geç yakalanılırsa sağlıklı yaşam süresi o kadar uzamakta, kişilerin yaşam kalitesi devam ederken topluma ve sosyal güvenlik kurumlarına olan yük azalmaktadır. Türkiye'de sağlıklı yaşam süresi 2019-2021 döneminde ortalama 58,1 yıldan, 2020-2024 döneminde 58,4 yıla yükselmiştir. Ancak 2014-2016 yılları arasında 65 yaşında bir kişinin sağlıklı yaşam süresi 6,5 yıl (kadın: 7,2; erkek: 6,0 yıl) iken, bu süre 2017-2019 yılları arasında 6,1 yıla (kadın: 6,9; erkek: 5,3 yıl) inmiştir. Aynı dönem içinde 85 yaşındaki bir kişinin sağlıklı yaşam süresi 1,4 yıldan 1,1 yıla düşmüştür (TÜSEB, 2021). Türkiye'de doğuştan beklenen yaşam süresinin 2023 yılında 77,5 olduğu (TUİK, 2024) göz önüne alındığında insanların ömürlerinin yaklaşık 20 yılını hastalıklarla geçtiği hesaplanmaktadır. Sağlıksız olarak geçeceği beklenen bu yıllar **aktif ve sağlıklı yaşlanma açığı/farkı** olarak değerlendirilmektedir (Özmete, 2022).

Aktif yaşlanma; beklenen yaşam süresinin uzamasıyla birlikte hayatlarımıza eklenmiş gibi olan bu “*fazladan*” yılların olabilecek en yüksek nitelikte yaşanabilmesi sürecini ifade etmektedir. Yaş alma ile beraber hastalık ya da maluliyetlerin olmaması, fiziksel ve bilişsel kapasitenin korunmuş olması ve kişinin toplum içinde etkin biçimde yer almaya devam etmesi aktif yaşlanma için temel gereklilikler olarak sıralanmaktadır. Sosyal hayat içinde yer almak, var olan ilişkilerin ve rollerin korunması, bilişsel becerilerin sürdürülmesi ve hatta korunması anlamına gelmektedir (Ünalın, 2012).

1990'lı yıllardan başlayarak artan yaşlı nüfusun aktif ve sağlıklı yaşlanması amacıyla politikalar belirlenmiş ve eylemler uygulanmıştır. Bunlardan ilki 1990 yılların sonlarında Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilen Aktif yaşlanma kavramıdır. Dünya Sağlık Örgütü aktif yaşlanma kavramını tüm insanların yaşlandıkça kaliteli ve bağımsız yaşam ile sağlıklı bir yaşam beklentisini sürdürmek olarak tanımlamıştır Aktif yaşlanma; yalnızca fiziksel olarak sağlıklı olmak ya da işgücüne katılabilme yeteneği değil, sosyal, ekonomik, kültürel, manevi ve vatandaşlık görevlerini yerine getirme ve sürekli katılım olarak ifade edilmiştir (WHO, 2002). Aktif yaşlanma, 2002'de Madrid'de düzenlenen Dünya Nüfus Zirvesinde “*yaşlı nüfusa sahip*

ülkeler, önleyici sağlık politikaları, sürekli öğrenme ve esnek çalışma programları aracılığıyla aktif yaşlanmayı teşvik etmelidir.” ifadesi ile yaşlılara yönelik sunulan sağlık ve sosyal politikaların temel hedefi olarak onaylanmıştır (UNDESA, 2019c). Sonrasında 2012 yılı Avrupa Aktif Yaşlanma Yılı ilan edilmiş, aktif yaşlanma konusunda önemli farkındalık çalışmaları ve politikalar yürütülmüştür (AB Bakanlığı Sosyal Bölgesel ve Yenilikçi Politikalar Başkanlığı, 2012).

Bu gelişmelere paralel olarak ülkemizde özellikle 10. Kalkınma Planı (2014-2018), 11. Kalkınma Planlarında (2019-2023) hedefler belirlenmiş, yaşlılık ulusal eylem planları uygulanmış, 2019 yılı “Yaşlılık Yılı” olarak ilan edilmiş ve I. Yaşlılık Şûrası düzenlenmiştir. Bundan sonraki süreçte Sağlık Bakanlığınca Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı (2021-2026) ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı(2023-2025) yayımlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021; Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). 2022 yılında yaşlıların hayatın çeşitli alanlarında yaşadıkları sorunların araştırılarak alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde Meclis Araştırması Komisyonu kurulmuş ve yayımladığı rapor son yıllarda bu alanda atılan önemli adımlar arasında yer almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı (2021-2026) stratejilerinin başında Yaşam Boyu Sağlığın Geliştirilmesi ve Sağlıklı Yaşlanma gelmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021). 12 kalkınma planında (2024-2028); Aktif yaşlanma çerçevesinde yaşlı bireylerin, sağlıklı yaşam biçimlerinin desteklenmesi ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin geliştirilmesi yoluyla ruhsal ve fiziksel olarak hastalıklardan korunması, yaşam boyu öğrenme fırsatlarından faydalandırılması ve kuşaklararası ilişkilerin güçlendirilmesiyle toplumsal, kültürel ve ekonomik hayata etkin katılımlarının sağlanması, fiziksel ve ekonomik bağımsızlıklarının korunması ile yaşam kalitelerinin yükseltilmesinin hedeflendiği (656) belirtilmektedir. Planda ayrıca; Yerel yönetimlerin sağlıklı yaşlının, sosyal olarak etkinlik yapabileceği merkezler açması için özendirileceği (807.1), genç-yaşlı işbirliğinin özendirildiği, yaşlıların gençlere deneyim aktardığı program ve projeler uygulanacağı (808.1.), yaşlılarda gönüllülük kültürünün geliştirilmesi için farkındalık çalışmaları yapılacağı (808.2.), yaşlılara yönelik eğitim ve yaşam boyu öğrenme olanakları geliştirileceği (809) belirtilmektedir (On İkinci Kalkınma Planı, 2024).

Emeklilik sonrası yaşam boyu öğrenme aktivitelerine katılım; yaşlılarda bakıma muhtaçlığı en düşük düzeye indirmekte, ilaç masraflarını azaltmakta ve en önemlisi de hastalıklarla baş edebilme yeteneğini artırmaktadır (Patterson et al., 2016). Bireylerde özgüven, öz yeterlilik, yaşamdan ve kendinden memnuniyet, yaşamın anlamına değer katması nedeniyle yaşam kalitesinin yükselmesine neden olmaktadır (Oğlak & Canatan, 2020). Aktif ve sağlıklı yaşlanma, hayat boyu öğrenme kapsamında hayat kalitesinin artırılması ve yaşlının fonksiyonel bağımsızlığını sürdürmenin son derece önemlidir. Aktif ve sağlıklı yaşlanma, yaşlılık gelmeden yaşlılığa hazırlanılması sürecidir. Türkiye’de aktif ve sağlıklı yaşlanma perspektifinin yaşlılarımıza yönelik geliştirilen tüm politika alanları ve sunulan hizmetlerde hâkim kılınması

önerilmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2020; TBMM Meclis Araştırması Komisyonu, 2023).

2. ÜLKEMİZDE AKTİF VE SAĞLIKLI YAŞLANMA KAPSAMINDA YÜRÜTÜLEN İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Ülkemizde aktif ve sağlıklı yaşlanma kapsamında yürütülen çok sayıda proje vardır. Bu projeler bakanlıklar, kamu kurumları, yerel yönetimler, üniversiteler ve Sivil Toplum Kuruluşları tarafından ve/veya işbirlikleri ile yürütülmektedir.

2.1. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İyi Uygulama Örnekleri

Bakanlığın yatılı bakım kurumlarında sunduğu hizmetler bu kapsama alınmamıştır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, “**Gündüz Yaşlı Yaşam Merkezleri Modeli**” ve “**Gündüzlü Aktif Yaşlanma Merkezi**” ile bu kapsamda çalışmalara öncülük etmektedir. Gündüz Yaşlı Yaşam Merkezleri Modelinde; yaşamını evde ailesi, akrabalarıyla veya yalnız sürdüren sağlıklı yaşlıların boş zamanlarını değerlendirmelerini sağlayan yaşlı gündüz bakım merkezleri, özellikle kendi imkânlarıyla karşılamakta güçlük çektikleri konular ile günlük yaşam faaliyetlerinde yaşlılara destek hizmetleri vermek, aktivitelerini artırmak ve yaşlıların yaşam kalitesinin artırılmasını amaçlamaktadır. Bakanlığa bağlı bağlı 37 gündüz hizmet sunan kuruluştaki 538 yaşlıya aktif olarak gündüz bakım hizmeti sunulmaktadır (Durğun & Merde, 2023). 2023 yılında 6 ilde daha Mersin, Osmaniye, Şanlıurfa, Hatay, Bursa ve Adana’da Gündüzlü Bakım ve Aktif Yaşam Merkezi açılması planlandığı belirtilmektedir (DHA, 2023).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının aktif ve sağlıklı yaşlanma perspektifiyle hayat boyu öğrenme kapsamında yürüttüğü temel çalışmalardan biri de **60+ Tazelenme Üniversiteleridir**. Tazelenme Üniversiteleri 2016 yılında Akdeniz Üniversitesinde başlatılan bir sosyal sorumluluk projesidir. Prof. Dr. İsmail TUFAN tarafından geliştirilen bir 3. Yaş Üniversite modelidir. Ege Üniversitesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Nişantaşı Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi ve Girne Üniversitesinde uygulanmaya başlanan proje 25 Mayıs 2021 tarihinde imzalanan işbirliği protokolü ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına devredilmiştir. Tazelenme Üniversiteleri Muş, Sivas ve Malatya illerinde de yaygınlaştırılmıştır. Türkiye’de yaşlılık alanında uygulanan en yaygın yaşam boyu eğitim programlarından biridir. Proje ile yaşlılık algısının olumlu değişimine ek olarak, 60 yaş ve üzeri bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal yeteneklerini korumalarını ve geliştirmelerini destek sağlamak amaçlanmaktadır. Yaşlılık döneminde sosyalizasyonu ve topluma katılımı destekleyen bir yaşam boyu eğitim modelidir (Durğun & Merde, 2023; Yavuz, 2022). Eğitim modeli gönüllülük esasına dayalıdır. Hedefleri arasında yaşlı bireylerin kampüs ortamında genç kuşaklarla aynı ortamda buluşması ile kuşaklararası dayanışmanın artırılması ve bütüncül bir toplum yapısı oluşturulması yer almaktadır (TÜSEB, 2021).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının son dönemde uygulamaya koyduğu iyi uygulama örneklerinden biri de **Aktif ve Akıllı Yaşama Merkezi Projesi “Yaşlılıkta Zihinsel Düzeyin Korunması” Amaçlı Yenilikçi Sosyal İş Modeli**’dir. Bakanlık Maltepe İl Müdürlüğü ve

Maltepe Üniversitesi işbirliği ile yürütülen projede, İstanbul'da kentte yaşayanların yaşlılıkta zihinsel düzeylerinin korunması amacıyla, çok disiplinli, ortak aklı ve üzerinde uzlaşma sağlanan uluslararası ve yerel bilimsel bilgiyi, etkinlik, hizmet, ürün ve eylemleri üretecek, araştırmaları destekleyecek bir merkez kurmak amaçlanmaktadır. 12 ay sürmesi planlanan projenin finansmanı İstanbul Kalkınma Ajansı tarafından sağlanmaktadır. Proje ile; aktif ve akıllı yaş alma konusunda, yenilikçi, girişimci ve yatırımcıların, hizmet ve ürün geliştiren, tasarım yapan, araştırma yapan tüm kişi, kurum ve kuruluşların katma değeri yüksek iş modeli tasarımları için danışmanlık ve destek vermek, tüm etkinlikleri ve araştırmaları, hizmet ürünleri duyuracak, tanıtacak bilgilendirecek kolay erişimli ve katılımlı bir web portalı, bilgisayar yazılımı ve veri tabanı oluşturmak, zihinsel düzeyin korunmasına hizmet edecek bilgi, uzaktan eğitim, egzersiz ve bireysel danışmanlık hizmeti sunacak uzman yetiştirmek, bu alanda ihtiyaç duyulan insan gücünü yetiştirmek, kuruluşlara, eğitim, danışmanlık, destek vermek hedeflenmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

2.2. Sağlık Bakanlığı İyi Uygulama Örnekleri

Sağlıklı Yaş Alma Merkezlerimizi (YAŞAM)

80 yaş ve üzeri bireylerimizin aktif, üretken ve sağlıklı yaşam sürmelerini desteklemek amacıyla 01 Haziran 2023 tarihinde yayımlanan genelge ile "Sağlıklı Yaş Alma Merkezlerimizi (YAŞAM)" hayata geçirilmiştir. Genelgesinde her ne kadar "*koruyucu sağlık hizmetleri dahil olmak üzere tıbbi bakım hizmetlerinin takip ve koordinasyonu amacıyla aşağıda belirtilen usul ve esaslar dahilinde "Sağlıklı Yaş Alma Merkezleri'nin" kurulması ve hizmet sunması uygun görülmüştür*" denilse de daha çok 2. ve 3. basamak sağlık kurumlarında yapılandırılmıştır. Halen 69 ilde hizmet veren Sağlıklı Yaş Alma Merkezleri (YAŞAM), yılsonuna kadar ülke genelinde yaygınlaştırılması hedeflenmektedir (Sağlık Bakanlığı, 2023).

2.3. Yerel Yönetimler İyi Uygulama Örnekleri

Karşıyaka Belediyesi 3. Yaş Üniversitesi

2022 yılında hayat boyu öğrenme ve aktif yaşam felsefesi hayata geçirilen bir projedir. Türkiye'de ilk kez bir belediye tarafından yaşama geçirilen 3. Yaş Üniversitesi modelidir. Projede 60 yaş üzeri yaşlılar yılda iki dönem gönüllü eğiticilerden ders alırlar. 3. Yaş Üniversitesi çatısı altında İngilizce, Almanca, Fransızca, psikodrama, spor gibi zorunlu ve seçmeli olarak toplam 20 ders Karşıyaka Belediyesi'ne ait tesislerde işlenmektedir. 105 öğrencisi ile 2022 yılında eğitime başlayan proje ilk mezunlarını 2023 yılında vermiştir (Karşıyaka Belediyesi, 2023).

Beşiktaş Belediyesi 65+ Yaşam Ofisi

Bir belediyede hayata geçirilen ilk 65+ ofistir. 65 yaş üstü her bireye sağlıklı ve aktif yaşlanma, demanstan korunma, yaşlılık hakları, kurum bakımı, belediye hizmetleri gibi konularda bilgi ve danışmanlık hizmeti veren, 65 yaş üstü bireylere yönelik projeleri koordine eden ve yeni projeler üreten bir ofis olarak tanımlanmaktadır (Beşiktaş Belediyesi, 2022).

Beşiktaş Belediyesi Yaşam Evleri

2008 yılında faaliyet başlamıştır. Etiler Yaşam Evi ve Ulus Yaşam Evi olmak üzere iki merkezde hizmet vermektedir. Günlük gazetelerin okunması ve köşe yazılarının yorumlanması, Sabah sporu (kültür fizik egzersizleri: baş, boyun, omuz, sırt, kol, bacak, el, ayak bölgelerinin çalıştırılmasına yönelik egzersizler), bilişsel becerilerin gelişimine yönelik faaliyetler (kelime oyunu, hafıza oyunu, bulmaca çözme vb.), grup terapisi, ahşap boyama, satranç, belgesel gösterimi vb. faaliyetler düzenlenmektedir (Beşiktaş Belediyesi, 2024).

Gaziemir Belediyesi Ata Evi Sağlıklı Yaş Alma Merkezi

Ata Evi Sağlıklı Yaş Alma Merkezi'nde, 60 yaş üstü bireylere verilen hizmetlerle onların yaşamla bağlarını koparmalarının önüne geçilerek, evlerinden çıkıp sosyalleşmelerine olanak tanımak amacıyla hayata geçirilmiştir. Spor odası, kütüphane, dinlenme odası ve çeşitli etkinlik alanlarının bulunduğu Ata Evi'nde, yaş almış bireylerin fiziki, sosyolojik ve psikolojik yönden güçlenmeleri amaçlanmaktadır. Psikoloğun görev yaptığı merkezde, üyelere düzenli olarak demans ve depresyon testleri uygulanarak bilişsel ve psikolojik durumları takip edilmektedir. Merkezde, vatandaşların bilişsel kapasitelerini korumak ve iyi vakit geçirmelerini sağlamak için sudoku, kelime oyunu, masa oyunları, spor, öykü atölyesi ve sohbet gibi etkinlikler düzenlenmektedir (Gaziemir Belediyesi, 2023).

2.4. Üniversiteler İyi Uygulama Örnekleri

Sağlık Bilimleri Üniversitesi Üçüncü Yaş Üniversitesi (3YÜ)

2019 yılında Sağlık Bilimleri Üniversitesi (SBÜ) koordinatörlüğünde Kadıköy Kaymakamlığı ve Kadıköy İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü işbirliği ile “Üçüncü Yaş Üniversitesi (3YÜ)” başlıklı bir sosyal sorumluk projesi olarak başlatılmıştır. Proje ile üçüncü yaşlarındaki (60 ve üzeri) insanları bir araya getirmek ve ilgilerini çeken konularda öğrenmeye devam etmelerini teşvik etmek amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Sağlık Bilimleri Üniversitesi akademisyenleri ve Kadıköy ilçesi Halk Eğitim Merkezi eğitmenler gönüllülük esasıyla görev almaktadırlar. Öğrencilerin eğitiminde sağlık ve sosyal yaşam ile ilgili derslerin yanı sıra kendi yeteneklerini keşfedecekleri etkinliklere de yer verilerek kendi kendine yardım aracılığıyla yaşam boyu öğrenmeyi teşvik etmek amaçlanmaktadır. Ayrıca Sağlık Bilimleri Üniversitesi kampüsünde eğitim gören genç öğrenciler ile sağlanacak buluşmalar ile kuşaklararası bilgi ve deneyim paylaşımına katkıda bulunmak amaçlanmıştır (Kadıköy Kaymakamlığı, 2019). Yarı zamanlı olarak sürdürülen programın öğrenim süresinin iki dönem (10+10) 20 haftadan olduğu ve dersler haftanın üç günü olacak şekilde Hamidiye Külliyesi (Haydarpaşa) dersliklerinde yüz-yüze yapılacağı belirtilmektedir. Programın %70 devam zorunludur (SBÜ, 2024).

Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM)
Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Temelli 3. Yaş Üniversitesi:
50+ HAYAT OKULU

Ankara Üniversitesi Yaşlılık Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (YAŞAM) tarafından aktif ve sağlıklı yaşlanmayı, kuşaklararası dayanışmayı, yaşlıların topluma katılımını desteklemek amacıyla kuşaklararası dayanışma ve aktif yaşlanma temelli olarak hayata geçirilmiştir. 2022-2023 Bahar Yarıyılı Eğitim-Öğretim programı 7 hafta ve 14 oturum şeklinde Salı ve Perşembe günleri olmak üzere haftada iki gün/yarım gün olarak yürütülmüştür.

3. Yaş Üniversitesi: 50+ HAYAT OKULU eğitim programına, T.C Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Ankara Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı huzurevlerinde kalan, aktif ve katılmaya gönüllü olan huzurevi sakinlerinin ve 50+ yaş grubundaki personellerin de katılımıyla gerçekleştirilmiştir (Ankara Üniversitesi YAŞAM, 2023).

Ege Üniversitesi Ege 3 Yaş Üniversitesi

2016 yılında Tazelenme Üniversitesi Ege Kampüsü olarak başlamıştır. 2022 yılında Ege 3. Yaş Üniversitesi olarak devam etmektedir. Eğitim süresi 4 yıldır. Bir eğitim öğretim yılı 2 dönemden oluşmaktadır. 60+ yaş öğrencilerine; geriatri, arkeoloji, halk sağlığı, mitoloji, palyatif bakım, hastalıkta ve sağlıkta bakım, psikoloji teorik derslerinin yanı sıra psikodrama, tango, halk dansları, örgü, aikido, yoga, metin atölyesi gibi uygulamalı pratik dersler verilmektedir. Pandemi süreci nedeniyle eğitimler online olarak devam edilmiş olup pandemi sonrası eğitimleri yüz yüze devam etmektedir (Ege Ajans, 2021).

Pamukkale Üniversitesi Üçüncü Yaş Akademisi

3YAK, Türkiye'de 60 yaş ve üzeri bireylerin dahil olduğu bir sivil toplum girişimidir. Toplumun emekli üyelerinin yaşamlarının üçüncü "yaşında" eğitimine ve teşvik edilmesine yönelik bir inisiyatif olan 3YAK'ın amacı; bireyin yaşam kalitesini artırmak ve başarılı yaşlanmasını sağlamaktır. Yaşlı Sorunları Araştırma Derneği yürütücülüğünde Denizli'de başlayan hareket (Oğlak & Canatan, 2020), 16 Ekim 2023'de Pamukkale Üniversitesi Kınıklı Kampüsü'nde eğitime başlamıştır (Pamukkale Üniversitesi, 2024).

Sinop Üniversitesi Üçüncü Yaş Üniversitesi

2023-2024 Akademik Yılı Güz döneminde eğitim öğretime başlamıştır. "3. Yaş Üniversitesi" ile Üçüncü yaş grubundaki (60 yaş ve üzeri) bireylerin sağlıklı, başarılı ve aktif yaşlanmalarını desteklemek; hayat boyu öğrenmenin ileri yaşa denk gelen dönemini uygun eğitim-öğretim programlarıyla daha verimli hale getirmek amaçlanmaktadır. 2023-2024 Akademik Yılı Güz döneminde eğitimler dijital beceriler, sağlık ve spor, sanat ve kültür, kişisel finans yönetimi, doğa ve çevre, insan ve toplum başlıklarında 6 modülde yapılandırılmıştır (Sinop Üniversitesi, 2024).

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yaşlı Sağlığı ve Bakımı Uygulama ve Araştırma Merkezi

Sağlıklı Aktif Yaş Alma Programı (SAYAP)

2022-2023 eğitim öğretim yılında 3. YAŞAM Akademi olarak faaliyete başlamıştır. 2023-2024 yılında 60+ yaş öğrencilerinden gelen istek üzerine SAYAP (Sağlıklı Aktif Yaş Alma Programı) ismini alarak devam etmektedir. Fethiye İlçesinde 60 yaş üzeri kişilerin aktif ve sağlıklı yaşlanma sürecinin, hayat boyu öğrenme isteklerinin desteklenmesi, toplumda aktif ve sağlıklı yaşlanma bilinci ve yaşlı hakları konusunda farkındalık oluşturma amacıyla hayata geçirilmiş bir sosyal sorumluluk projesidir. Projenin süresi bir yıl (2 dönem) olarak yapılandırılmıştır. Her bir dönem 12 haftadan oluşmaktadır. Program gönüllü yürütücüler, koordinatörler tarafından yürütülmektedir. Yürütücü ve koordinatörler 60 yaş üzeri kişilerdir. 2023-2024 güz dönemi eğitimleri haftada 5 gün 10 ders olarak yapılandırılmıştır. Spor (Taichi & Yoga), İngilizce (Zoom Meeting), resim, beceri atölyeleri I, Türk müziği korosu, satranç, konferanslar, Sirtaki ve Line dans. Kendine ait bir binası ve dersliği yoktur. İlçedeki kurumlarla yapılan işbirlikleri salonları derslik olarak kullanılmaktadır. Spor, beceri atölyeleri, konferanslar zorunlu, diğer dersler seçimlidir. Ayrıca her dönem bir sosyal sorumluluk projesi hayata geçirilmektedir. Derslerin %70'ine devam mecburidir (MSKÜ, 2023; Batı Akdeniz Medya, 2024).

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Birlikte Öğrenme Üniversitesi

Birlikte Öğrenme Üniversitesi; Hayat Boyu Öğrenme Merkezi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi iş birliği ile 2024 yılında bahar döneminde başlamıştır. Eğitimler akademisyenler ve paydaş kurumların uzmanları tarafından sağlık, sanat ve müzik, spor ve fiziksel aktivite, edebiyat ve yabancı dil, hukuk, sosyal ve temel bilimler, teknoloji ve dijital beceriler gibi alanlarda verilecektir. Gezi, atölye çalışmaları, kültürel ve sportif aktiviteler de programda yer almaktadır (İBÜ, 2024).

2.5 Sivil Toplum Kuruluşları İyi Uygulama Örnekleri

Heredit Akademi H3A

2010 yılında Türkiye'deki Üçüncü Yaş hareketinin öncüsü olarak Bodrumda kurulmuştur. Farklı altyapılara ve kültürlere sahip değişik ülkelerden gelen üyelerden oluşur. Gönüllü üyeler, [sunumlar](#), [geziler](#), sosyal aktiviteler ve karşılıklı ilgi grupları gibi çeşitli etkinliklerde bilgi ve kültürel zenginliklerini paylaşmak için buluşurlar (Heredit Derneği, 2024).

Mersin Alzheimer Derneği

Alzheimer Hasta ve yakınlarına sunduğu hizmetler kadar sağlıklı yaşlıların aktif ve sağlıklı yaşlanma süreçlerini desteklemek amacıyla önemli projeleri hayata geçirmiştir. Yaşlı Yaşam Merkezi, Aktif Yaşam Evleri bu kapsamda iki iyi örnektir. Mersin'in Tarsus ve Mezitli ilçelerinde Derneğin öncülüğünde, yerleri Belediyeler tarafından tahsis edilen "Tarsus Ülker Aydın Yaşlı Dayanışma ve Erinç Evi" ve "Mezitli Gülbahar Özmen Aktif Yaş Alma Evi" adları ile "Aktif Yaşam Evleri" kurmuştur. Haftanın 5 günü yaşlıların sosyal hayata katılımını sağlayan, aktif ve sağlıklı yaşlanma süreçlerine destek olan müzik, sanat, spor vb. faaliyetler sürdürülmektedir (Türkiye Alzheimer Derneği, 2023).

3. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Ülkemizde artan yaşlı nüfusu ve bu nüfusun sağlıklı ve aktif bir yaşlılık dönemi geçirmesi için ülkemizde uygulanan iyi uygulama örneklerinin incelenmesi, 12 kalkınma planı ve diğer ulusal eylem planlarının önerileri ve hedefleri doğrultusunda önerilerimiz şöyledir.

- Aktif ve sağlıklı yaşlanma ve hayat boyu öğrenme kapsamında yürütülen programlarda iyi örnekler olsa da kapsayıcılık açısından sayıları çok azdır. Bu tür programların sayısı artırılabilir.
- Kırsal yaşlının da aktif ve sağlıklı yaşlanma ve hayat boyu öğrenme gereksinimlerine uygun programlar düzenlenebilir, yerinde ve kolay erişim imkân sağlayacak şekilde yaygınlaştırılabilir.
- Yaygınlaştırılmasında yüz yüze programlara erişme imkânı olmayan sağlıklı, hasta, engelli vb. yaşlılar için, TRT bünyesinde TRT Çocuk örneğinde olduğu gibi TRT Yaşlı Televizyon kanalı açılarak aktif ve sağlıklı yaşlanma ve hayat boyu öğrenmelerine imkân sağlanabilir.
- Yerel yönetimler bu konuda daha da cesaretlendirilebilir. Aktif ve sağlıklı yaşlanma alanında zorunlu hizmet vermeleri sağlanabilir.
- Aktif ve sağlıklı yaşlanma ve hayat boyu öğrenme kapsamında faaliyet gösteren Sivil Toplum Kuruluşları proje bazlı desteklenebilir.
- Aktif ve sağlıklı yaşlanma ve hayat boyu öğrenme kapsamında kurumlar arası işbirliği projeleri artırılabilir. Başvuru yapılabilecek kurumlar ya da çağrıları artırılabilir. İşbirliği ile yazılan projelere öncelik verilebilir.
- Topluma Hizmet Kapsamında üniversitelerce yürütülen Aktif ve sağlıklı yaşlanma ve hayat boyu öğrenme projeleri için kaynak ayrılabilir. Görev alan öğretim üyelerinin teşviki için ek ders, atama, yükseltme kriterlerinde kullanılması gibi haklar sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- AB Bakanlığı Sosyal Bölgesel ve Yenilikçi Politikalar Başkanlığı. (2012). *Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesillerarası Dayanışma Yılı Hakkında Bilgi Notu* (Issue Ağustos 2011). [https://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal Politika ve İstihdam/aktif_yaslanma_bilgi_notu.pdf](https://www.ab.gov.tr/files/SBYPB/Sosyal_Politika_ve_Istihdam/aktif_yaslanma_bilgi_notu.pdf)
- Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2020). *2020 Yılı Yaşlı Nüfus İstatistikleri Bülteni*. https://www.aile.gov.tr/media/89041/yasli_nufus_istatistik_bulteni.pdf
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). *I. Yaşlılık Şûrası Komisyon Raporları*. <https://www.aile.gov.tr/media/40504/i-yas-lilik-s-urasi-07022020-pdf-pdf.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2023). *Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı 2023-2025*. https://aile.gov.tr/media/133624/yasli_haklari_ulusal_eylem_plani.pdf
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). *İstanbul Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü Aktif ve Akıllı Yaşama Merkezi Projesi “Yaşlılıkta Zihinsel Düzeyin Korunması” Amaçlı Yenilikçi Sosyal İş Modeli*. <https://www.aile.gov.tr/istanbul/projeler/aktif-ve-akilli-yasama-merkezi-projesi-yaslilikta-zihinsel-duzeyin-korunmasi-amacli-yenilikci-sosyal-is-modeli/>

- Ankara Üniversitesi YAŞAM. (2023). *Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Temelli 3.Yaş Üniversitesi: 50+ HAYAT OKULU*. <http://yasam.ankara.edu.tr/hayat-universitesi/>
- Batı Akdeniz Medya. (2024). *Sağlık egzersizi yaptılar*. <https://www.gazetefethiye.com.tr/saglik-egzersizi-yaptilar/>
- Beşiktaş Belediyesi. (2022). *65+ Yaşam Ofisi*. <https://besiktas.bel.tr/kurumsal/projelerimiz/65+-yasam-ofisi-8>
- Beşiktaş Belediyesi. (2024). *Beşiktaş Belediyesi Yaşam Evleri*. <https://besiktas.bel.tr/merkezler/hizmet-merkezleri/yasam-evleri>
- DHA. (2023). Gündüzlü Bakım ve Aktif Yaşam Merkezleri tüm illerimizde yaygınlaşacak. *Demirören Haber Ajansı 10.06.2023*. <https://www.dha.com.tr/gundem/bakan-goktas-gunduzlu-bakim-ve-aktif-yasam-merkezleri-tum-illerimizde-yayginlasacak-2264689>
- DURĞUN, A., & MERDE, E. (2023). Türkiye’de Yaşlılara Yönelik Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Analizi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 9(18), 38–62. <https://doi.org/10.25306/skad.1265458>
- Ege Ajans. (2021). *Ege 3. Yaş Üniversitesi ilk mezunlarını verecek*. <https://www.euegeajans.com/index.php/2021/03/18/ege-3-yas-universitesi-ilk-mezunlarini-verecek/>
- Gaziemir Belediyesi. (2023). *Hizmetlerimiz - Ata Evi*. <https://www.gaziemir.bel.tr/hizmet/36/ata-evi.html>
- Gökbunar, A. R. (2016). Yaşlı Nüfusa Yönelik Sağlık Harcamalarının Azaltılmasında Kamusal Politikaların Önemi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 109–122.
- Gürsoy Çuhadar, S. (2020). Yaşlanan Nüfusa Çözüm Önerisi Olarak Aktif Yaşlanma Yaklaşımı: Eleştiriler ve Olası Endeks için Türkiye Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi/Journal of Social Policy Conferences*, 361–397. <https://doi.org/10.26650/jspc.2020.79.0004>
- Herodot Derneği. (2024). *Herodot Akademisi*. <https://herodotakademi.com>
- İBÜ. (2024). *Birlikte Öğrenme Üniversitesi_ 2024 Bahar Dönemi başvuruları devam ediyor*. <https://ajanda.ibu.edu.tr/birlikte-ogrenme-universitesi-2024-bahar-donemi-basvurulari-basladi/#:~:text=Birlikte Öğrenme Üniversitesi%2C 60 yaş,ile uyumlu hale getirmeyi amaçlıyor.>
- Kadıköy Kaymakamlığı. (2019). *Üçüncü Yaş Üniversitesi İlk Öğrencilerini Bekliyor*. <http://www.kadikoy.gov.tr/ucuncu-yas-universitesi-ilk-ogrencilerini-bekliyor>
- Karşıyaka Belediyesi. (2023). *Karşıyaka Belediyesi 3. Yaş Üniversitesi’nde Mezuniyet Sevinci*. <https://www.karsiyaka.bel.tr/karsiyaka-belediyesi-3-yas-universitesinde-mezuniyet-sevinci>
- Kaya, A., & Gamsızkan, Z. (2022). Yaşlı Bireylerin Kronik Hastalık Sayıları ile Aile Hekimliğine Başvurularının İncelenmesi: Tek Birimlik Retrospektif Çalışma. *Turkish Journal of Family Practice*, 26(1), 1–5. <https://doi.org/10.54308/tahd.2022.22932>
- Kurtkapan, H. (2018). *Aktif Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği*. <https://doi.org/10.24876/senex.2018.13>
- MSKÜ. (2023). *Fethiye 3 Yaş YAŞAM Akademi*. https://yasam.mu.edu.tr/tr/fethiye-3_-yas-yasam-akademi-8264
- Oğlak, S., & Canatan, A. (2020). Yaşam Boyu Öğrenme ve Aktif Yaşlanma Bakış Açısından

- Üçüncü Yaş Üniversiteleri: İyi Uygulama Örnekleri. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 13(2), 131–141. <https://doi.org/10.46414/yasad.726075>
- On İkinci Kalkınma Planı (2024). https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf
- Özmete, E. (2022). *Türkiye Yaşlı Hakları Raporu (Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumu)*. <http://yasam.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/259/2022/07/yasam1658857536.pdf>
- Pamukkale Üniversitesi. (2024). *Üçüncü Yaş Akademisi Eğitimleri*. <https://www.pau.edu.tr/ftrf/tr/haber/ucuncu-yas-akademisi-egitimleri-2>
- Patterson, R., Moffatt, S., Smith, M., Scott, J., McLoughlin, C., Bell, J., & Bell, N. (2016). Exploring social inclusivity within the University of the Third Age (U3A): A model of collaborative research. *Ageing and Society*, 36(8), 1580–1603. <https://doi.org/10.1017/S0144686X15000550>
- Sağlık Bakanlığı. (2023). *Sağlıklı Yaş Alma Merkezlerinin Kurulmasına Dair Genelge*. <https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR-96308/saglikli-yas-alma-merkezlerinin-kurulmasına-dair-genelge-yayimlandi.html>
- Sağlık Bakanlığı. (2016). *Türkiye aktif ve sağlıklı Yaşlanma araştırması*. <http://yasam.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/259/2017/08/AKTIF-VE-SAGLIKLI-YASLANMA-ARASTIRMASI-BILGI-NOTU.pdf>
- Sağlık Bakanlığı. (2021). *Türkiye Sağlıklı Yaşlanma Eylem Planı Ve Uygulama Programı 2021-2026*. <https://onikinciplan.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/12/Turkiye-Saglikli-Yaslanma-Eylem-Plani-ve-Uygulama-Programi-2021-2026.pdf>
- SBÜ. (2024). *Sağlık Bilimleri Üniversitesi Üçüncü Yaş üniversitesi*. 2023–2025. https://www.sbu.edu.tr/FileFolder/Dosyalar/eb408a43/2023_10/3yu-20232024-program-6658d013.pdf
- Sinop Üniversitesi. (2024). *Sinop Üniversitesi – Üçüncü Yaş Üniversitesi*. <https://ucuncuyas.sinop.edu.tr/hakkimizda/>
- TBMM Meclis Araştırması Komisyonu. (2023). *Yaşlıların Hayatın Çeşitli Alanlarında Yaşadıkları Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu 27. Yasama Dönemi. Sıra Sayısı: 406*. <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss406.pdf>
- TÜİK. (2024). *TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2023*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684>
- Türkiye Alzheimer Derneği. (2023). *MERSİN ŞUBESİ ETKİNLİKLERİ _ Türkiye Alzheimer Derneği*. <https://www.alzheimerderneği.org.tr/sube-ve-temsilcilikler/mersin-subesi-etkinlikleri/>
- TÜSEB. (2021). Türkiye Yaşlı Sağlığı Raporu: Güncel Durum, Sorunlar ve Kısa-Orta Vadeli Çözümler. In *Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Türkiye Halk Sağlığı ve Kronik Hastalıklar Enstitüsü*. <http://www.tuseb.gov.tr>
- Ünalın, P. (2012). Active Ageing : Cognitive and Social Aspect Aktif Yaşlanma : Bilişsel ve Sosyal Boyut. *The Journal of Turkish Family Physician*, 3(1), 13–17.
- UNDESA. (2019a). *Old-age dependency ratio (ratio of population aged 65+ per 100 population 15-64)*. World Population Prospects 2019.

- UNDESA. (2019b). *Population Division (2019). World Population Prospects 2019*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs. <https://population.un.org/wpp/dataquery/>
- UNDESA. (2019c). World Population Ageing 2019. In *Department of Economic & Social Affairs Population Division*. http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-94-007-5204-7_6
- UNDESA. (2022). W. P. P. 2022: S. of R. (2022). World Population Prospects 2022. In *United Nation* (Issue 9). www.un.org/development/desa/pd/.
- WHO. (2002). *Active ageing: a policy framework*. <https://doi.org/10.1080/tam.5.1.1.37>
- WHO. (2015). *World report on ageing and health* (WHO (Ed.); Vol. 145). <https://doi.org/10.4103/0971-5916.207249>
- World Bank. (2020a). *Life expectancy at birth* (pp. 14–15). https://doi.org/10.1787/health_glance_ap-2016-5-en
- World Bank. (2020b). *Population ages 65 and above (% of total population) | Data*. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS>
- Yavuz, C. (2020). Aktif yaşlanma ve üçüncü yaş üniversiteleri. In D. S. Şahin (Ed.), *Yaşlılık ve Sosyal Politika Tartışmaları* (Pp. 248–263). Detay Yayıncılık.
- Yavuz, C. (2022). 3. Yaş Üniversitelerinin Aktif Yaşlanmaya Etkisi; Fethiye Tazelenme Üniversitesi. 4. Uluslararası 15. Akademik Geriatri Kongresi. <https://www.akademikgeriatri.org/files/15kongrebildirikitabi.pdf>

BÜYÜK EBEVEYNLERİN TORUNLARININ YAŞAMINDAKİ ROLÜ THE ROLE OF GRANDPARENTS IN THE GRANDCHILDREN'S LIFE

Öğr. Gör. Dr., Zahide YUVAKGİL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Köyceğiz Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu,
zahideyuvakgil@mu.edu.tr - ORCID: 0000-0003-1795-2705

Öğr. Gör. Dr., Cemil YAVUZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Fethiye Sağlık Bilimleri Fakültesi, cyavuz@mu.edu.tr -
ORCID: 0000-0002-3324-5069

ÖZET

Türkiye’de dahil olmak üzere dünya genelinde artan ömür süreleri büyük ebeveynler (babaanne, aneanne, dede, dedenin annesi vb.) ile torunların geçmiş yıllara göre daha uzun süreler birlikte yaşamalarını mümkün kılmaktadır. Bireyler hayatlarının yaklaşık yarısını büyük ebeveyn rolünde geçirmektedir. Nesiller arası örtüşen yılların uzaması büyük ebeveynler ile torunların anlamlı ilişkiler kurmalarını da sağlamaktadır. Büyük ebeveyn bakımı yeni bir kavram değildir. Ancak uzayan yaşam süreleri ve aile yapısındaki değişimler (aile boyutlarının küçülmesi, kadın istihdamının artması gibi) küresel çapta bu fenomene olan vurguyu artırmıştır. Son dönemlerde yapılan çalışmalar torunların yaşamlarında büyük ebeveynlerin önemini ortaya koymaktadır. Büyük ebeveynler, geleneksel olarak çocuğun temel bakımı (besleme, yıkama, göz kulak olma vb.) yanı sıra torunları ile çocukları arasında arabuluculuk, arkadaşlık kurma, finansal destek olma, ev ödevlerine yardım ve tavsiyeler ile akademik destek, bilgelik, rol model ve aile kimliği kaynağı olma gibi görevleri üstlenmektedirler. Büyük ebeveynler, torunları ile aynı çatı altında olsunlar veya olmasınlar nesiller arası ilişkiler temelinde torunlarının günlük yaşamlarında yer almaktadırlar. Bu çalışmada büyük ebeveynlerin torunlarının yaşamındaki rolü ve etkisi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler : Büyük ebeveynler, torunlar, nesiller arası ilişkiler, büyük ebeveyn desteği

ABSTRACT

Increasing life expectancy worldwide, including in Turkey, makes it possible for grandparents (grandmother, grandfather, grandfather's mother, etc.) and grandchildren to live together for longer durations than in the past. Individuals spend approximately half of their lives in the role of grandparent. The longer intergenerational overlapping years also enables grandparents and grandchildren to have meaningful relationships. Grandparent care is not a new concept. Nevertheless, increasing life expectancy and changes in family structure (e.g. shrinking family size, increasing female employment) have increased the global emphasis on this phenomenon. Recent studies demonstrate the importance of grandparents in the lives of grandchildren. Grandparents traditionally provide basic care for the child (feeding, washing, looking after, etc.) as well as mediating between grandchildren and their children, forming friendships, providing financial support, academic support with homework help and advice, wisdom, role models and

sources of family identity. Grandparents are involved in their grandchildren's daily lives on the basis of intergenerational relationships, whether or not they are under the same roof with their grandchildren. In this study, the role and influence of grandparents in the lives of their grandchildren will be evaluated.

Keywords : Grandparents, grandchildren, intergenerational relationships, grandparent support

1. GİRİŞ

Türkiye'de yaşlıların oranı artarken çocukların oranı azalmaktadır. 2007 yılından bu yana 65 yaş ve üzeri nüfusun oranı %7,1'den %10,2'ye yükselmiş, 0-14 yaş arası nüfusun oranı ise %26,4'ten %21,4'e gerilemiştir (TÜİK, 2024). Bugün doğan bir çocuğun ortalama 77,5 yıl yaşaması beklenmektedir (TÜİK, 2023). Dünya genelinde olduğu gibi artan yaşam süreleri, büyük ebeveynler (babaanne, anneanne, dede, dedenin annesi vb.) ile torunların geçmiş yıllara göre daha uzun süreler birlikte yaşamalarını mümkün kılmaktadır. Bireyler hayatlarının yaklaşık yarısını büyük ebeveyn rolünde geçirmektedir (Silverstein ve Marenco, 2001). Büyük ebeveynler ve çocukların örtüşen yıllarının uzaması anlamlı ilişkiler kurmalarını da sağlamaktadır (Findler vd., 2013; Sadruddin vd., 2019).

Büyük ebeveyn bakımı yeni bir kavram değildir. Ancak uzayan yaşam süreleri ve aile yapısındaki değişimler (aile boyutlarının küçülmesi, kadın istihdamının artması gibi) küresel çapta büyük ebeveyn bakımına olan vurguyu artırmıştır (Kowaleski-Jones, 2007; Dunifon ve Schatz ve Seeley, 2015; Bol ve Kalmijn, 2016). Geçmiş yıllara kıyasla büyük ebeveynlerin daha sağlıklı ve torunlarına sunabilmek için daha fazla kaynağa (zaman ve para) sahip olmalarının yanı sıra azalan doğurganlık oranları ile bu kaynaklar için rekabet içerisinde olan daha az sayıda torunları vardır (Uhlenberg, 2004).

Son dönemlerde yapılan araştırmalar torunların yaşamlarında büyük ebeveynlerin önemini ortaya koymaktadır (Elder ve Conger, 2000; Ruiz ve Silverstein, 2007; Attar-Schwartz vd., 2009; Hazer ve Öztürk, 2017). Büyük ebeveynler torunlarının bakımında önemli bir kaynaktır. Büyük ebeveynler üstlendikleri çok çeşitli birincil ve ikincil bakım rollerine rağmen, araştırma ve politika girişimlerinde genellikle dışlanmaktadır (Sadruddin vd., 2019).

Geleneksel olarak büyük ebeveynler torun bakımı, torunları ile çocukları arasında arabuluculuk ve onlarla arkadaşlık kurmanın yanında bilgelik ve aile kimliği kaynağı olarak aile yaşamında temel roller oynamaktadırlar (Thomas vd., 2000). Sahip oldukları finansal kaynaklar ile torunlarını destekleyebilmektedirler (Yorgason vd., 2011). Diğer yandan büyük ebeveynler torunlarıyla kurdukları etkileşim ve yakın ilişkiler ile torunlarının uygun davranışlarda bulunmasında rol model olma görevi üstlenebilirlerken onların ev ödevlerine yardım ederek, tavsiyeler vererek akademik ve diğer başarılarını teşvik edebilirler (Dunifon ve Bajracharya, 2012). Büyük ebeveynler, torunları aynı çatı altında olsun veya olmasın nesiller arası ilişkiler temelinde torunlarının günlük yaşamlarında yer almaktadırlar. Ancak büyük ebeveynlerin gençlerin yaşamlarındaki rolü yeterince çalışılmamış bir konu olmaya devam etmektedir (Dunifon ve Bajracharya, 2012). Bu çalışmada büyük ebeveynlerin, torunlarının yaşamındaki rolü, ilgili literatürken faydalanılarak değerlendirilecektir.

2. BÜYÜK EBEVEYNLERİN ROLLERİ

Geleneksel olarak büyük ebeveynler ailede birçok rol üstlenmektedirler. Akıl hocalığından tarihçiye, sevgi dolu bir arkadaştan çocuk bakımına kadar. Sevgi, cesaretlendirme, sabır, rol model olma, beceri ve yeteneklerini diğer aile üyelerine öğretme gibi konularda ailelere destek olmuşlardır (Blundon, 2013). Geçmiş zaman, gelenekler, ritüeller, kendi çocuklukları, ülke tarihi ve aileleri hakkında hikayeler paylaşarak, aile ve ülke kimliğine katkıda bulunurlar. Bir çok kültürde de sosyal destek, bakım, barınma, sevgi ve şefkat, ahlaki değerler denilince torunlar için en önde gelen destek kaynağıdır (Rani ve Sharma, 2004).

Yaşlılar için aileleri ve çocukları çok önemlidir. Dolayısıyla çocuklarının yaşamlarının önemli dönemlerinde torunlarının bakımına ve eğitimine hem maddi hem de manevi olarak değerli katkılarda bulunurlar (Harper ve Levin, 2005). Büyük ebeveynler, torunlarının gelişimini ve refahını ya dorudan torunuyla etkileşim yoluyla ya da dolaylı olarak torunlarının ebeveynleri ile etkileşimleri yoluyla etkileyebilirler (Attar-Schwartz & Buchanan, 2020; Dunifon, 2013). Büyük ebeveynlerin torunlarının yaşamlarındaki rolleri, birincil ve ikincil bakım rolleri başlıkları altında değerlendirilecektir.

2.1. Birincil Bakım Rollerini

Birçok Avrupa ülkesinde ebeveynlerin her ikisi de finansal gereklilik sebebiyle ev dışında çalışmaktadır. Her iki ebeveynin çalışması, çocukların, özellikle de kritik öneme sahip okul öncesi dönemdeki ve daha büyük çocukların (iki yaş altı) bakımında zorluklar yaratmaktadır. Bebekleri kabul edebilecek donanımına sahip kreş bulmak zordur ve maliyetleri yüksek olabilmektedir. Diğer yandan okul sonrasında ve tatillerde çocuklara kimin bakacağı sorusu da çalışan ebeveynlerin gündemini oluşturmaktadır. Uzayan çalışma saatleri çocuklar ile geçirilen kaliteli zamanın azalmasına neden olmaktadır. Mali baskılar ve güvenilir bakım arayışı büyük ebeveynlerin çocuk bakımı sorumluluğuna dahil olmalarını sağlamaktadır.

Büyük ebeveynlerin düzenli çocuk bakımı, ebeveynlerin hayatını kolaylaştırmaktadır. İngiltere’de yapılan bir araştırma büyük ebeveynlerin beşte birinin 5-12 yaş arası torunlarına haftada bir veya daha fazla baktığını ortaya koymuştur. Öyle ki anneler yarı zamanlı çalıştığında bakım sıklığı daha da artmaktadır (Dench ve Ogg, 2002). Öyle ki torunlara bakmak yani “büyükanne-babalık”, bireylerin yetişkin çocuklarına sağlayabilecekleri en önemli destek biçimi olarak görülmektedir (Bengtson, 2001). Büyük ebeveynler, torunlarının ihtiyaçlarını karşılarken kimi zaman “çocuk kurtarıcıları” kimi zaman ise “kurtarıcı anneler” gibi hareket etmektedirler (Herlofson ve Hagestad, 2012). Eğer büyük ebeveynler, çocukları ve torunları ile aynı evde ikamet ediyorsa, çocuk bakımına yardımcı olma fırsatları daha çok olabilmektedir (Dench ve Ogg, 2002).

Türkiye’de aileler giderek küçülmektedir. Özellikle geçtiğimiz son 40-50 yıl içerisinde “çekirdek aile” ve “dağılmış aile” yapılarının oranı artış gösterirken “geniş aile” oranları giderek azalmıştır (Engin 2022). Toplumsal yapıdaki değişim, çalışma saatlerinin artması, çalışma alanlarının çeşitlenmesi, kadın istihdamının artması, doğum, analık- babalık izin sürelerinin yetersiz olması, kurumsal çocuk bakımı ve ya evde bakıcı ücretlerinin maliyetleri

gibi sebeplerle çocuk bakım işi için büyük ebeveynlere sıklıkla başvurulmaktadır. Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında, çocuk bakım işinin genellikle geleneksel yollarlar (kayınvalide, anne, kız kardeş, komşu, akraba vb.) çözüldüğü görülmektedir (Tunca ve Durmuş, 2019). Genç ebeveynler için çocuklarını rahatça teslim edecekleri güvenilir kişilerin olması önemli bir destek kaynağıdır (Çiftçi, 2008). Gönüllü ve İçli (2001) tekstil fabrikasında çalışan kadınlar ile gerçekleştirdikleri araştırmada kadınların %31,3’ünün çocuklarına anneleri/kayınvalideleri, %1,7’sinin teyzeleri/halaları bakmaktadır. Çocukların toplam %33’ü akraba çevresinde bakılırken; %2,8’i ise ana okuluna gitmektedir. Sağlık çalışanları ile yapılan diğer bir çalışmada ise çalışan kadınların %63’ünün çocuklarına kendinin ya da eşinin ailesi bakarken, %13,3’ünün çocuklarına ise bakıcı bakmaktadır (Arpacı ve Ersoy, 2007).

Büyük ebeveynler torunlarının hayatlarında genellikle anneler kadar önemlidir ve muhtemelen birçok durumda da daha fazla etkili olabilmektedirler (Schmid, 2018). Özellikle büyükanne, çocuk yetiştirmede uzun süredir destekleyici bir role sahiptir (Keller-Schafer, 2013) ve günümüzde de çocuk bakımı verme ihtimalleri büyükbabalara kıyasla daha yüksektir (Horsfall ve Dempsey, 2011). Dünya genelinde toplumsal cinsiyet kavramındaki dönüşüm ile büyükbabaların bu görev için her zamankinden daha hazır durumda oldukları belirtilmektedir (Schmid, 2018).

Büyük ebeveynler, ebeveynlerin ölümü, hapse girmesi, boşanması, ya da yeniden evlenmesi gibi durumlarda kilit rol oynamaktadırlar. Büyük ebeveynler bu durumlarda torunlarının ebeveynlik ihtiyaçlarını karşılarlar (Tan, 2010). Vekil ebeveynlik, vasilik yapabilmekte ya da koruyucu aile olabilmektedirler. Ebeveyn figürü olarak, büyük ebeveynler torunlarına rol model olurlar. Torunlarına bakım verir, sevgi ve destek sağlarlar. Torunlarını disipline eder, fiziksel sağlık ve güvenlikleri ile ilgilenirler. Kültür ve çağdaş yaşam konuları ve hayatlarının gittiği yön konusunda mentörlük ederler (Tan, 2010). İngiltere’deki boylamsal çalışmalar gösteriyor ki aile ayrılığı ve boşanmanın ardından büyük ebeveynler genellikle çocuklar için önemli sırdaşlar olmaktadır. Birçok genç, ebeveynleri desteklemese bile, büyükanne ve büyükbabalarıyla sürekli temas halinde olmak istemektedir (Griggs vd., 2010).

Büyük ebeveynler, torunları için aynı zamanda finansal destek kaynağıdır. Büyük ebeveynler, doğrudan torunlarına finansal ve araçsal destek olabildikleri gibi sahip oldukları ekonomik sermayenin kuşaktan kuşağa aktarımı ile de destek olabilmektedirler. Büyük ebeveynler torunları bir güvence kaynağı olabilmektedirler. Yapılan bir araştırma gösteriyor ki üniversite öğrencileri çaresiz kaldıklarında ya da sıkıntı anlarında, maddi veya duygusal destek almak için büyük ebeveynlerine başvurumaktadırlar. (Ruiz ve Silverstein, 2007). Gençler ebeveynlerinden mali destek alamadıklarında, büyük ebeveynler devreye girerek torunlarının maddi ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar (Huo vd., 2018). Ebeveynlerin ücretli olarak çalışmadığı, evli olmadığı veya yaşam sorunları (örneğin, fiziksel engellilik, alkolizm) yaşadığı durumlarda büyük ebeveynler, torunlarının finansal anlamda desteğe yetişmektedirler. Özellikle tek ebeveynli ve çok çocuklu ailelerde büyük ebeveynin verdiği finansal destek daha da önemli hale gelmektedir (Yorganson vd. 2011).

2.2. İkincil Bakım Rollerini

Büyük ebeveynler, çocuklarının hayatında çocuk bakımı ve finansal destek vererek direkt rol oynayabildikleri gibi, sundukları sevgi, yakınlık, şefkat, bilgi, akıl hocalığı gibi faktörlerle dolaylı yoldan rol oynayabilmektedirler. Özellikle torunları ile kurdukları ilişkiler ve yakınlık, torununun hayatında önemlidir. Büyük ebeveynlerin çoğunun torunlarıyla yakın ilişkileri vardır ve bu ilişkiler torunlarının hayatlarını genellikle olumlu yönde etkilemektedir (Harwood, 2004; Attar-Schwartz ve Huri, 2009; Hayslip ve Smith, 2012). Büyük ebeveynlerin torunları ile ilişkileri, çocukların sosyal gelişimlerini, kişilik, dil, zihin ve ahlak gelişimlerini desteklemektedir (Smith, 1991; Altan ve Tarhan, 2018).

Büyük ebeveynler torunlarının yaşamında kültürel değerlerin ve aile kimliğinin kaynağı rolündedir. Yaşlılar kültürel değerlerin ve bilginin kaynağıdır (Canatan, 2008). Büyük ebeveynler, yıllar boyu edindikleri tecrübeler ve birikimler sayesinde kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarımını sağlamaktadırlar (Çiftçi, 2008; Tezcan, 2023). Dolayısıyla çocuklar büyük ebeveynleri sayesinde tarihi ve kültürel değerleri, gelenekleri öğrenirler. Yaşam deneyimi kazanır ve yeteneklerini geliştirirler (Şener, 2009). Büyük ebeveynler ile iletişim yoluyla torunlar değerleri, yaşlanmaya yönelik tutumları ve aile geçmişlerini öğrenirler. (Hartshorne ve Manaster, 1982; Brussoni ve Boon, 1988).

Büyük ebeveynler çocukları ile torunları arasında yeri geldiğinde arabuluculuk rolü oynamaktadır. Çocukların, günlük hayatta ebeveynleri ile yaşadıkları münakaşalar, otorite-üstünlük mücadeleleri büyük ebeveynler ile torunlar arasında rastlanmaktadır (Arpacı ve Bekar, 2013). Büyük ebeveynler torunlarıyla ilgilenerek, yardım severlik ve sevgi göstererek, oyun oynayarak, nasihat vererek torunlarıyla daha iyi iletişim kurarlar. Böylece çocukları ile torunları arasında görülen gerilimleri ve çatışmaları yatıştırarak veya azaltarak, arabuluculuk ederler (Çiftçi, 2008; Şener, 2009). Büyük ebeveynler, torunlarına kendi çocuklarından daha fazla hoşgörülü olduklarını belirtmektedirler (Şahin Yonca ve Tezel Şahin, 2021). İngiltere’de yaklaşık 1500 ergenin katıldığı ulusal geniş çaplı bir araştırmada, ergenliğin ebeveynlere daha az bağımlı hale geldiği bir dönem olmasına rağmen büyük ebeveynlerinin günlük yaşamlarında dikkate aldıkları ve yaşamlarında önemli rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır (Attar-Schwartz vd., 2009)

Büyük ebeveynler torunlarına doğrudan veya dolaylı yoldan akademik destek sağlarlar. Büyük ebeveynler, torunları ile kurduğu iletişim ve yakınlık aracılığıyla güven sağlarlar ve rol model olurlar. Ev ödevlerine yardım ederler, tavsiye ve önerilerle akademik ve diğer başarılarla teşvik edebilirler (Dunifon ve Bajracharya, 2012). Çinin kırsal kesiminde büyük ebeveynlerin torunlarının eğitim başarısına etkisinin incelendiği bir araştırmada, torunlarıyla birlikte ikamet eden büyük ebeveynlerin eğitim düzeyinin, torunlarının eğitim düzeyini doğrudan, ebeveyn eğitimine benzer bir etki büyüklüğüyle etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Zeng ve Xie, 2014). İsveç’te ise önceki nesillerin eğitim kazanımlarının gelecek kuşaklara etkisinin araştırıldığı bir çalışma öğrencilerin matematik ve İsveççede en yüksek notları alma ihtimallerinin, büyük ebeveynlerinin bu derslerden aldıkları notlar attıkça, artma eğiliminde olduğunu göstermektedir (Modin vd., 2013). Yani büyük ebeveynlerin dilsel ve matematik başarıları, gelecek kuşakları da olumlu etkilemektedir.

Diğer yandan büyük ebeveynler torunların akademik başarısında dolaylı yoldan rol oynayabilirler. Büyük ebeveynler, öncelikle kendi çocuklarının başarısını etkiler. Daha sonrasında ise onlar da kendi çocuklarının etkiler. Böylelikle bir önceki neslin akademik alandaki desteği, gelecek nesillerde artarak devam etmesi olanağını yaratır. Benzer eğitim seviyelerine sahip ebeveynlerin çocukları karşılaştırıldığında büyük ebeveyni üniversite eğitimi almış olan çocuğun, büyük ebeveyni yalnızca lise mezunu olan çocuğa göre daha yüksek bir eğitim düzeyine sahip olma ihtimali artmaktadır (Mare, 2011). Büyük ebeveynlerin sahip oldukları kültürel sermaye torunlarının eğitim başarılarını etkilemektedir (Møllegaard ve Jæger, 2015). Daha yüksek eğitilmiş erkek akrabaları (büyükbabalar dahil) olan erkek çocukların, aile düzeyindeki birçok durumu kontrol ederek daha fazla eğitim alma ihtimalleri oluşmaktadır (Loury, 2006). Büyük ebeveynler yüksek eğitim seviyelerine sahip ise, özellikle sahip oldukları sosyal ve finansal kaynaklar ile torunlarının da eğitim düzeylerine katkı sağlamaktadırlar (Chan ve Boliver, 2013).

Büyük ebeveynler torunların psiko-sosyal gelişimlerine olumlu etki sağlamaktadırlar. Büyük ebeveynler, torunlarına yalnızca temel ihtiyaçları (yiyecek, barınma vb.) sağlamakla kalmaz, aynı zamanda verdikleri sevgi ile refahlarını da sağlarlar (Mansson, 2013a) Verilen sevginin torunlarının kişisel yaşamlarında olumlu etkileri vardır (Mansson ve Booth-Butterfield, 2011). Araştırmalar gösteriyor ki, çocukların büyük ebeveynleri ile duygusal yakınlığı; düşük depresif belirtilerle (Ruiz ve Silverstein, 2007), düşük duygusal sıkıntı, azalan hiperkativite (Attar-Schwartz, vd., 2016) ve daha yüksek düzeyde olumlu sosyal davranışla ilişkilidir (Attar-Schwartz vd., 2009).

ABD’de Iowa aileleri ile yapılan çok kuşaklı bir araştırmada gençlerin büyük ebeveynleri ile yakınlıklarının akademik yeterlilik algılarıyla, kişisel ve sosyal yeterlilikle, özgüven ve olgunlukla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Elder ve Conger, 2000). İsrail’de eğitim amaçlı yurtlarda kalan 1236 ergen ile yapılan diğer bir araştırma sonucunda ise kendine yakın hissettiği büyük ebeveyni ile arasında iyi ilişkilerin olduğunu bildiren ergenlerin, yaşam memnuniyetleri diğerlerine göre daha yüksektir. Büyük ebeveyn desteği ile gençlerin yaşam memnuniyetleri düzeyleri arasında anlamlı bir etkileşim olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Attar-Schwartz ve Huri, 2019).

Büyük ebeveynlerin torunlarının sağlık çıktıları üzerinde de etkisi vardır. Büyük ebeveynlerle uyumun, özellikle tek ebeveynli ailelerde büyüyen torunlarda depresif belirtileri azalttığı belirtilmektedir. Öyle ki büyük ebeveynlerin kendi çocukları ile bağları daha güçlü olduğunda depresif belirtiler daha da azalmaktadır (Ruiz ve Silverstein, 2007). Büyük ebeveyn sevgisinden yoksun kalmak zihinsel sağlık sorunlarıyla (yalnızlık, depresyon) ilişkili olduğunu göstermektedir. Büyük ebeveyn-torun ilişkilerinde alınan sevgi ve sağlık sonuçlarını inceleyen bir çalışmada ise genç yetişkin torunların zihinsel sağlıklarının (örn. stres, depresyon, yalnızlık), alınan bazı sevgi türleri (örn. anılar, mizah, kutlama) ile negatif ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Mansson, 2013b).

Büyükkanneler, bebeklerin emzirmesinden başlayarak çocukluk döneminde genel beslenmeye kadar uzanan beslenme uygulamalarına rehberlik ederler. Beslenme

uygulamalarına katılımları, özellikle torunlarındaki obezite ve buna bağlı eşlik eden hastalıklarla ilgili olarak fiziksel sağlığı önemli ölçüde etkileyebilir (Aubel, 2012). Diğer yandan, çalışan ebeveynler, öğün hazırlığı için yeterli zaman bulamamaları gibi sebeplerle çocuklarına hazır yiyecekler sunabilmekteler veya akşam yemeği geç saatlere kalabilmektedir. Büyük ebeveynlerin, ebeveynlere kıyasla torunlarına daha sağlıklı yiyecekler sunduğu ve sağlıklı gıda alımı konusunda rol model oldukları belirtilmektedir (Farrow, 2014).

Birlikte yapılan etkinlikler, gün içinde hareketlilik sağlayarak hem büyük ebeveynlerin hem de torunların sağlıklarını olumlu etkilemektedir Fiziksel katılım açısından yapılan bir araştırmada torunların büyük ebeveynleri ile birlikte yürüyüşe çıkmak, parka gitmek, kamp yapmak, plaja gitmek gibi fiziksel aktiviteler yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır (Viguer vd., 2010). Diğer bir araştırmada ise büyük ebeveynlerin okul öncesi dönemdeki torunlarının uyku zamanına direnme gibi uyku davranışları üzerinde ebeveynlerine kıyasla daha yüksek bir etkiye sahip olabileceğini bulmuşlardır (Li vd., 2021).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Büyük ebeveynler torunlarının yaşamında gerek doğrudan gerek dolaylı yoldan önemli rol oynamaktadırlar. Torunlarına, geleneksel anlamda bilinen bakım verme işinin yanı sıra, gerektiği durumlarda ebeveynlik etme, sosyal, duygusal, finansal ve araçsal destek sağlama, kültürel ve ahlaki değerleri aktarma, ebeveynleri ile arabuluculuk etme, akademik teşvik ve destek sağlama, psiko-sosyal gelişimlerine ve sağlıklarına destek olma gibi çok çeşitli rolleri üstlenmektedirler.

Dünya genelinde yaşam sürelerinin uzaması ve demografik dönüşümler göz önüne alındığında kuşaklararası ilişkiler bağlamında büyük ebeveyn-torun etkileşimi çok önemlidir. Dolayısıyla gelecekte yapılacak araştırmalarda ve politika girişimlerinde büyük ebeveynlerin daha fazla dahil edilmesi gereklidir.

4. KAYNAKLAR

1. Altan, S., & Tarhan, S. (2018). Büyükkanneden Toruna: Yaşam boyu Öğrenme Sürecinde Değer ve Beceri Aktarımı. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 26–42.
2. Arpacı, F., & Bekar, A. (2013). Opinions of children about their interactions with grandparents. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 11–29.
3. Attar-Schwartz, S., & Buchana, A. (2018). Grandparenting and adolescent well-being: evidence from the UK and Israel. *Journal of the Academy of Social Sciences*, 13(2), 219-231.
4. Attar-Schwartz, S., & Huri, Y. (2019). Grandparental support and life satisfaction among adolescents in residential care. *Children and Youth Services Review*, 96, 70–78. <https://doi.org/10.1016/J.CHILDYOUTH.2018.11.033>
5. Attar-Schwartz, S., Tan, J. P., Buchanan, A., Flouri, E., & Griggs, J. (2009). Grandparenting and Adolescent Adjustment in Two-Parent Biological, Lone-Parent,

- and Step-Families. *Journal of Family Psychology*, 23(1), 67–75. <https://doi.org/10.1037/A0014383>
6. Aubel, J. (2012). The role and influence of grandmothers on child nutrition: culturally designated advisors and caregivers. *Maternal & Child Nutrition*, 8(1), 19–35. <https://doi.org/10.1111/J.1740-8709.2011.00333.X>
 7. Bengtson, V. L. (2001). Beyond the nuclear family: The increasing importance of multigenerational bonds. *Journal of Marriage and Family*, 63(1), 1–16. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2001.00001.x>
 8. Blundon, A. (2013). *The Role of Grandparents*. İçinde A. Singh & M. Devine (Ed.), Rural Transformation and Newfoundland and Labrador Diaspora: Grandparents, Grandparenting, Community and School Relations (ss. 243–250). Boston: Sense Publishers.
 9. Bol, T., & Kalmijn, M. (2016). Grandparents' resources and grandchildren's schooling: Does grandparental involvement moderate the grandparent effect? *Social Science Research*, 55, 155–170. <https://doi.org/10.1016/J.SSRESEARCH.2015.09.011>
 10. Canatan, A. (2008). Toplumsal Değerler ve Yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1, 62–71.
 11. Chan, T. W., & Boliver, V. (2013). The Grandparents Effect in Social Mobility: Evidence from British Birth Cohort Studies. *American Sociological Review*, 78(4), 662–678. https://doi.org/10.1177/0003122413489130/ASSET/IMAGES/LARGE/10.1177_0003122413489130-FIG5.JPEG
 12. Çiftçi, A. (2008). *Ailede Yaşlı Bireyler*. V. Aile Şurası Aile Destek Hizmetleri Bildirileri. T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. Ankara. <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/rondtvp/v-aile-%C5%9Furas%C4%B1-aile-destek-hizmetleri-bildirileri.pdf>
 13. Dench, G., & Ogg, J. (2002). *Grandparenting in Britain: A baseline study*. London: Institute of Community Studies .
 14. Dunifon, R., & Bajracharya, A. (2012). The Role of Grandparents in the Lives of Youth. *Journal of Family Issues*, 33(9), 1168. <https://doi.org/10.1177/0192513X12444271>
 15. Dunifon, R., & Kowaleski-Jones, L. (2007). The Influence of Grandparents in Single-Mother Families. *Journal of Marriage and Family*, 69(2), 465–481. <https://doi.org/10.1111/J.1741-3737.2007.00377.X>
 16. Elder, G. H., & Conger, R. D. (2019). *Children of the Land: Adversity and Success in Rural America*. ABD: University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/CHICAGO/9780226224978.001.0001>
 17. Farrow, C. (2014). A comparison between the feeding practices of parents and grandparents. *Eating Behaviors*, 15(3), 339–342. <https://doi.org/10.1016/J.EATBEH.2014.04.006>
 18. Findler, L., Ben-Ari, O. T., Nuttman-Shwartz, O., & Lazar, R. (2013). Construction and validation of the multidimensional experience of grandparenthood set of inventories. *Social Work Research*, 37(3), 237–253. <https://doi.org/10.1093/SWR/SVT025>

19. Gönüllü, M., & İçli, G. (2001). Çalışma Yaşamında Kadınlar: Aile ve İş İlişkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 81–100.
20. Griggs, J., Tan, J.-P., Buchanan, A., Attar-Schwartz, S., & Flouri, E. (2010). “They’ve Always Been There for Me”: Grandparental Involvement and Child Well-Being. *Children & Society*, 24(3), 200-214. <https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2009.00215.x>
21. Harper, S., & Levin, S. (2005). Family Care, Independent Living and Ethnicity. *Social Policy and Society*, 4(2), 157–169. <https://doi.org/10.1017/S1474746404002295>
22. Harwood, J. (2004). Relational, Role, And Social Identity As Expressed In Grandparents’ Personal Web Sites. *Communication Studies*, 55(2): 300-318.
23. Hazer, O., & Öztürk, S. (2017). Ailelerde Nesiller Arası Normatif Dayanışma: Gençlik Üzerine Bir Araştırma. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 37–52. <http://genclikarastirmalari.gsb.gov.tr/>
24. Hayslip, B., Fruhauf, C. A., & Dolbin-MacNab, M. L. (2019). Grandparents Raising Grandchildren: What Have We Learned Over the Past Decade? *The Gerontologist*, 59(3), e152–e163. <https://doi.org/10.1093/GERONT/GNX106>
25. Herlofson, K., & Hagestad, G. O. (2012). Transformations in the role of grandparents across welfare states. İçinde S. Arber & V. Timonen (Ed.), Contemporary grandparenting: Changing family relationships in global contexts (ss. 25–51). Bristol, UK: Policy Press.
26. Horsfall, B., & Dempsey, D. (2011). Grandmothers and grandfathers looking after grandchildren: Recent Australian research. *Family Relationships Quarterly*, 18, 10-12.
27. Huo, M., Kim, K., Zarit, S. H., & Fingerman, K. L. (2018). Support Grandparents Give to Their Adult Grandchildren. *The Journals of Gerontology: Series B*, 73(6), 1006–1015. <https://doi.org/10.1093/GERONB/GBW208>
28. Keller-Schafer, L. J. (2013). A phenomenological examination of Lakota (Sioux) grandfather caregivers raising their grandchildren. Yayınlanmamış doktora tezi, Capella University, Minneapolis.
29. Li, W., Wang, G., Yu, Z., Ip, P., Leng, Y., Zhang, Y., Zhao, J., Zhang, J., Jiang, Y., Deng, Y., Wu, Y., Meng, M., Zhu, Q., & Jiang, F. (2021). Grandparental care and sleep disturbances in preschool children: a population-based prospective cohort study. *Sleep Medicine*, 82, 165–171. <https://doi.org/10.1016/J.SLEEP.2021.03.033>
30. Loury, L. D. (2006). All in the Extended Family: Effects of Grandparents, Aunts, and Uncles on Educational Attainment. *American Economic Review*, 96(2), 275–278. <https://doi.org/10.1257/000282806777212099>
31. Mansson, D. H. (2013a). Affectionate Communication and Relational Characteristics in the Grandparent–Grandchild Relationship. *Communication Reports*, 26(2), 47–60. <https://doi.org/10.1080/08934215.2013.798670>
32. Mansson, D. H. (2013b). College Students’ Mental Health and Their Received Affection From Their Grandparents. *Communication Research Reports*, 30(2), 157–168. <https://doi.org/10.1080/08824096.2012.763028>
33. Mansson, D. H., & Booth-Butterfield, M. (2011). Grandparents’ Expressions of Affection for Their Grandchildren: Examining Grandchildren’s Relational Attitudes

- and Behaviors. *Southern Communication Journal*, 76(5), 424–442.
<https://doi.org/10.1080/1041794X.2010.508554>
34. Mare, R. D. (2011). A Multigenerational View of Inequality. *Demography*, 48(1), 1–23.
<https://doi.org/10.1007/s13524-011-0014-7>
35. Modin, B., Erikson, R., & Vågerö, D. (2013). Intergenerational Continuity in School Performance: Do Grandparents Matter? *European Sociological Review*, 29(4), 858–870. <https://doi.org/10.1093/ESR/JCS064>
36. Møllegaard, S., & Jæger, M. M. (2015). The effect of grandparents' economic, cultural, and social capital on grandchildren's educational success. *Research in Social Stratification and Mobility*, 42, 11–19. <https://doi.org/10.1016/J.RSSM.2015.06.004>
37. Rani, R., & Sharma, S. (2004). Attitude of Teenagers Towards Their Grandparents. *Journal of Human Ecology*, 15(3), 183–185.
<https://doi.org/10.1080/09709274.2004.11905689>
38. Ruiz, S. A., & Silverstein, M. (2007). Relationships with grandparents and the emotional well-being of late adolescent and young adult grandchildren. *Journal of Social Issues*, 63(4), 793–808. <https://doi.org/10.1111/J.1540-4560.2007.00537.X>
39. Sadruddin, A. F., Ponguta, L. A., Zonderman, A. L., Wiley, K. S., Grimshaw, A., & Panter-Brick, C. (2019). How do grandparents influence child health and development? A systematic review. *Social Science & Medicine*, 239, 112476.
<https://doi.org/10.1016/J.SOCSCIMED.2019.112476>
40. Schatz, E., & Seeley, J. (2015). Gender, ageing and carework in East and Southern Africa: A review. *Global Public Health*, 10(10), 1185–1200.
<https://doi.org/10.1080/17441692.2015.1035664>
41. Schmid, W. (2018). *Anne baba ve büyükanne büyükbaba olmanın sevinçleri üzerine* [Von den Freuden der Eltern und Großeltern]. (Trans. T. Bora). İstanbul: İletişim.
42. Silverstein, M., & Marenco, A. (2001). How Americans Enact the Grandparent Role Across the Family Life Course. *Journal of Family Issues*, 22(4), 493–522.
<https://doi.org/10.1177/019251301022004006>
43. Şahin Yonca, B. K., & Tezel Şahin, F. (2021). Grandparent-Grandchild Relationships From The Perspectives Of Grandparents And Parents. *International Journal of Humanities and Education*, 7(16), 568-586.
44. Şener, A. (2009). Yaşlılık, Yaşam Doyumu ve Boş Zaman Faaliyetleri, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-dergisi*, 1-18.
45. Tezcan, D. (2023). Büyük Ebeveyn ve Torun Açısından Aile Değerlerinin Aktarımı Üzerine Bir İnceleme. *Academic Platform Journal of Education and Change*, 6(1), 84–111.
46. Thomas, J. L., Sperry, L., & Yarbrough, M. S. (2000). Grandparents as Parents: Research Findings and Policy Recommendations. *Child Psychiatry Hum Dev*, 31(1):3-22. doi: 10.1023/a:1001969920389.
47. Tunca, A., & Durmuş, E. (2019). Büyükanelerin Torun Büyütme Yaşantılarının İncelenmesi. *SEFAD*, 41, 209–226.
48. TÜİK, 2023. *Hayat Tabloları 2020-2022*.
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayat-Tabloları-2020-2022-49726>

49. TÜİK, 2024. *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684>.
50. Uhlenberg, P. (2005). *Historical forces shaping grandparent-grandchild relationships: Demography and beyond*. İçinde M. Silverstein & K. W. Schaie (Ed.), *Annual review of gerontology and geriatrics* (ss. 77–97). New York, NY: Springer.
51. Viguer, P., Meléndez, J. C., Valencia, S., Cantero, M. J., & Navarro, E. (2010). Grandparent-grandchild relationships from the children’s perspective: Shared activities and socialization styles. *The Spanish Journal of Psychology*, 13(2), 708–717. <https://doi.org/10.1017/S1138741600002377>
52. Yorgason, J. B., Padilla-Walker, L., & Jackson, J. (2011). Nonresidential grandparents’ emotional and financial involvement in relation to early adolescent grandchild outcomes. *Journal of Research on Adolescence*, 21(3), 552–558. <https://doi.org/10.1111/J.1532-7795.2010.00735.X>
53. Zeg, Z., & Xie, Y. (2014). The Effects of Grandparents on Children’s Schooling: Evidence from Rural China. *Demography*, 51(2), 599. <https://doi.org/10.1007/S13524-013-0275-4>

BELGESEL SİNEMADA CÜZZAM ANLATISI: FURUĞ FERRUHZAD EV KARADIR

Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL

Atatürk Üniversitesi, yurdigul@atauni.edu.tr - ORCID İD:0000-0002-9903-4176

Yüksek Lisans Öğrencisi, Canan İYİYOL

Atatürk Üniversitesi, cananiyiyol@gmail.com - ORCID İD:0009-0008-7181-952X

Özet

Araştırmanın amacı, insanlık tarihinde önemli bir etki bırakan Hansen Basili (mycobacterium leprae basili) adlı mikrobun neden olduğu cüzzam hastalığının sinemada nasıl ele alındığını incelemektir. Bu hastalığın toplumdan uzaklaştırılan bireylerin çirkin, korkunç ve sosyal hayattaki etkileri ele alınmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ünlü İran kadın şairi Furuğ Ferruhzad'ın "Ev Karadır" belgeseli aracılığıyla bu insanlık dışı hükmü göstermeyi hedeflemektedir. Furuğ, hastalığın tıbbi boyutundan ziyade toplumdan tecrit edilmelerine dair bir eleştiri sunmayı amaçlamıştır.

Ayrıca, "Kingdom of Heaven" (Cennetin Krallığı, 2005), "Türkan" (2011) ve "Sweet Bean" (Umudun Tarifi, 2015) bu filmlerde cüzzamın, günümüzde ve geçmişteki muamelenin de dışlanmalarında değişim olmadığını gösterilmiştir. Dışlanmaları daha çok "Ev Karadır", "Sweet Bean (Umudun Tarifi, 2015)" filmlerinde gösterilmiştir. Çalışmanın yöntemi dramaturjik çözümleme tekniği kullanılmış olup "Ev Karadır" belgesel filmi çalışmanın örnekleme seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler; Cüzzam, Furuğ Ferruhzad, Ev Karadır, Belgesel, Sinemada Cüzzam

Giriş

İnsanlık tarih boyunca türlü bulaşıcı hastalıklarla savaşmıştır. Bu salgın hastalılardan biri olan cüzzamın, ilk çıkışı M.Ö. 1130'larda Çin tıp kaynaklarında görülmüştür. Daha sonra çeşitli medeniyetlerde görülmüş ve medeniyetler üzerinden Avrupa'ya taşınmıştır. Cüzzam, halk dilinde miskin hastalığı olarak da bilinen cüzzam, Cüzzam hastalığı tıp literatürüne ilk defa 1873 yılında Norveçli bilim adamı Gerhard Armauer Hansen tarafından kazandırılmıştır. Cüzzam her dilde farklı tabir edilmiştir. Örneğin, Arapların "Aslan Hastalığı", "Fil Hastalığı", "Fil Hastalığı", Antik Yunancada "pul, kepekli" (Uysal, 2013, s.211), Ortaçağ Avrupası "lepra, cüzzam" ya da halk dilinde "Tanrının Laneti" (Serdar, 2015, s.91), Orta Çağ'da "tanrının laneti" olarak görülmeleri toplumda uzaklaştırılmaları, net ayrımlara sebep olmuş ve izole edilmeleri gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Türkçede ise "cüzzam" ya da "miskin hastalığı" olarak ifade edilmektedir. Cüzzamın tıpta üç çeşidi bulunmaktadır. İnsan bedenine en ağır tahribat vereni Lepromalı cüzzamıdır (Aydın, 2005, s.161). Diğer bir tür ise Sinir Cüzzam, ilkinde göre bulaşıcılığı az ama sinirsel semptomları fazladır. Sonuncusu Tüberkülozumsu Cüzzam (TT), karakteristik olarak şişkin kabarcıklar ve bu kabarcıklardan sızan bir sıvı ile kendini gösterir" (Palalı, 1993, s.150). Hastalık Haçlı Seferleri sırasında etkisi zirveyken 14. ve 15. Yüzyılda

etkisi azalmıştır. İngiltere diğer Avrupa ülkelerine göre daha yapıcı yaklaşarak hastaneler açmıştır. Hastaneler vebanın çıkmasıyla kapatılmış hastalar kaderlerine terk edilmiştir.

Belge niteliği taşıyan, sinemada varlık gösteren ve sinemanın da başlangıcı olan belgeseller, 1895'te Lumiere kardeşler tarafından ilk kitlesel gösterimi yapılmıştır. Belgesel filmler doğa, siyasi ve insan yaşamına dair konular yer almaktadır. Rotha'nın tanımına göre; "belgesel" sözcüğü kendi içinde "gerçeklerin dramatik ifadesi"dir der (Rotha, 2000; s.168). Bu konular gerçeğe dayalı olduğu için nesnellik içermelidir. Bu bağlamda, İranlı kadın şair ve yönetmen Furuğ Ferruhzad cüzzam hastalarıyla ilgili çektiği "Ev Karadır" belgeseli ile İran belgesel sinemasında önemli bir yere sahiptir. 5 Ocak 1935 doğumlu olan Furuğ, otoriter babasının entelektüel kişiliği sayesinde sanat olan ilgisini erken keşfetmiştir. 16 yaşında Perviz Şapur olan evlilik, ona şiir yazma özgürlüğü sağlamıştır. Evliliği, eğitimini bıraktığı için evde geçirdiği boş vakitlerini şiir yazarak değerlendirmesine imkan tanımıştır. 14 yaşında ilk şiirini kaleme alır ve ilk yayını "Handeniha" adlı dergide yapmıştır (Yıldırım, 1999, s.193). "Günah" şiir hem başarı hem de ayrılıklar getirir. Eşinden boşanmasının ardından, İran yasalarına uygun olarak, oğlu Kaymar'ın velayeti babasına verilmiştir.

Ferruhzad film yapımcısı İbrahim Golestan ile tanışır. Golestan'ın birçok filminde çeşitli görevler alan Furuğ, "Ev Karadır" belgeselinde yönetmenliği üstlenmiştir. Sinemaya diğer katkıları "Yek Atash"(A Fire) adlı filmin kurgusunda, "Dalga, Mercan, Ateş" filmlerinde senarist ve çekimi tamamlanmamış "Deniz" filminde oyuncu olarak görev almıştır (Soysal, 2019, s.23). 32 Yaşındayken 1967'de geçirdiği trafik kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. Almanya'da düzenlenen Uluslararası Kısa Film Festivali Oberhausen'de en iyi kısa film belgeseli dalında ödül alan "Ev Karadır", Tebriz yakınlarındaki Babakhi Raji cüzzam evleri köyünde çekimi yapılmıştır. İran'ın ilk cüzzam evi kolonisi olan Babadağ hastaların "tedavi" edilmeleri için Şah Rıza'nın eşinin isteği üzerine yapılmıştır. Cüzzamlılar evinin acı tablosunu en çok bu hastalığı taşıyan çocuklarda görülürken fiziki tahribatı hastalarda görürüz. Furuğ belgeselinde dönemin yönetimi tarafından anlaşılmayan ve takdir edilen "Ev Karadır" aslında büyük eleştiri barındırmaktadır. Filmin ilk sekansına baktığımızda aynaya bakan silüet görülmektedir. Gözlerine kadar yüzü örtüyle kapalı olan bu kadın, kamera aynadaki yüze yaklaşarak izleyiciyi deforme olmuş gözlere ve buruna odaklar. Cüzzamın bilimsel açıklaması eril anlatım dışında Furuğ'un hiçbir şiirinde doğrudan geçmez. Filmde aynı zamanda büyük toplumsal ve din eleştirisi vardır. Bu kapsamda araştırmanın konusu, Furuğ Ferruhzad'ın Cüzzam evinde çektiği kısa belgesel film ile toplumsal, politik vs. sorun olarak görülen cüzzam hastaları ve tehlikede olana çocukları sinema ile eleştirisi sunulmaktadır. Bu bağlamda sinema anlatım gücünü kullanarak "Ev Karadır" filmi dramaturjik çözümleme ile analiz edilmiştir.

1.Kavramsal Çerçeve

1.1 Belgesel Sinema

Sinema, 28 Aralık 1895'te Lumiere kardeşler tarafından kitlesel gösterimi "Grand Cape'de" gerçekleştirilmiştir. Lumiere kardeşlerin hem siyah-beyaz hem de sessiz olan ilk belgesel filmi "Bir trenin La Ciotat garına varışı (The Arrival of a Train at La Ciotat Station)" gösterime girmiştir. Fakat modern anlamda belgeselin doğuşu, Amerikalı yönetmen Robert Joseph Flaherty'nin 1922'de çektiği "Kuzeyli Nanook (Nanook of the North)" filmidir.

“Belgesel” kavramını ilk defa 1926 yılında John Grierson tarafından kullanılmıştır. Bu sözcük, genellikle gezi filmlerini ifade etmek için Fransızca kökenli olarak kullanılmıştır (Gider, 2014, 134-140). Türkçe sözlük anlamı ise gerçeği doğadan alan Mizansen ve kurgudan uzak bir sinema eseridir. Bu bağlamdan belgesel filmin temeli gerçeğe dayanan ve estetik kaygılarla yönetmenin temel prensiplerine bağlı tekrardan biçimlenen sinema türüdür. Bir film yönetmeni belgesel film taslağını oluşturmak için tanık olduğu dönemi, toplumun meseleleri ile alakalı veriler edinerek analiz yapabilmelidir. Belgesel, boş zamanı doldurma ve kitlesel eğlence aracı olmamakla birlikte topluma yön veren, aydınlatan mesajlar içermelidir (Gider, 2014, s.137). Her belgesel film bir amaç ve mesaj içermeyebilir. Fakat toplum belleğine yön veren belgesel sinemanın etkili bir araç kullanımı, savaşlar gibi olaylarda gerçeği yeniden inşa etmesiyle toplum belleğine yön verebilmektedir.

Kurmaca dışı (non-fiction) filmler, insan hayatına dair görüntüler, hayvanlar alemi, haber, gezi kısacası konusunu her şeyden alabilmektedir. Sunulan görüntüler sonunu bilmediği değişken ve sonsuz bir yaşamın kendisini canlandırmaya çalışmaktadır (Tağ, 2003, s.45). Belgeselde görüntünün yeterli olmadığı yerde ses ile anlatımı destekleyecek bilgi aktarılır. Bazen de sesi destekleyecek görüntülerde verilmektedir. Çünkü profesyonel oyuncunun olmaması ve görüntüyü açıklayacak dış ses ya da bilgiyi açıklayacak görüntüye ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca verilen bilgiler nesnel bilgiler içermelidir ve konunun da nesnel olması gerekmektedir. Nesnellik olgular arasındaki bağlantılardır. Bu bağlantı geçmiş, bugün ve gelecekler denilebilir. Yönetmen filminde nesnellik doğrultusunda kendi görüşlerini ve yorumlarını katabilmektedir (Ulutak, 1988, s.92). Belgesel filmlerin diğer özelliği oyuncular rol yapmaktan uzak gerçek insanlar yer alır ve reel mekân kullanımı önemli şartlarıdır. Ayrıca belgesel film yönetmenleri belli bir senaryoya bağlı kalmayarak gerçeği canlandırmaktadır. Güncel konular ve çekimlerle ses, görüntü ve müzikle eşliğinde anımdalığı sunmaktadır (Gider, 2014, 134-140).

Belgeselin sinemanın bir parçası olması televizyon ve radyonun sonucu değerini yitirmiştir. 1. Dünya Savaşı'nda milli duyguları ve propaganda amaçlı kullanılarak yeni sosyo-ekonomi düzeni oluşmasını için ortam hazırlayan belgesel filmler gelişerek ortaya çıkan sinemanın bir türü olmuştur (Çelikcan, 2020, s.532). Belgesel sinema toplumlardaki olayları, kültürleri bilgi kaynağını oluşturan her şeyi araştırma yapılarak incelediği için gerçeği yansıtmaya da yükümlü olduğu gibi aynı zamanda birer belge niteliği de taşımaktadır. Belgesel türleri; biyografi, tarihi, doğa, eğitim, haber, propaganda, Araştırma, derleme, arkeoloji, spor, toplumsal ve gezi belgeselleri vardır. Türlerle ayrılması araştırmacıların düzenli incelemelerini kolaylaştırmaktadır.

1.2 Cüzzam Kavramı

Cüzzam hastalığı tıp literatürüne ilk defa 1873 yılında Norveçli bilim adamı Gerhard Armauer Hansen tarafından kazandırılmıştır (Akın: 2014, s,351). Bu yüzden, hastalığa yol açan mycobacterium leprae basili aynı zamanda Hansen basili olarak da bilinmektedir (Aydın, 2005, s.160). İnsan vücudunda bulaşıcı bir şekilde ortaya çıkan ve çeşitli uzuv kayıplarına neden olan cüzzam, Arapça'daki "cezem" kelimesinden türetilmiştir. İslam kaynakları hastalığa “Aslan Hastalığı”, “Fil hastalığı” diye geçerken, Antik Yunancada “pul, kepekli” (Uysal: 2013,s.211),

Ortaçağ Avrupası “lepra, cüzzam” ya da halk dilinde “Tanrının Laneti” (Serdar,2015,s.91), Türkçede ise “cüzzam “ ya da “miskin hastalığı” denilmektedir.

Serdar’a (2015, s.91) göre cüzzamın tarihsel bakışı, pek çok uzman, cüzzam hastalığına dair en eski belgenin M.Ö.1550 tarihli bir Mısır Papirüsü olduğu konusunda birleşirken, Cüzzamla Savaş Derneği sitesindeki çalışmasında adı geçen Ethem Utku’ya göre de, Çin tıp kaynaklarına dayanarak hastalığın klinik tanımı M.Ö.1130’da “Su-Ven” adlı tıp kitabında yer aldığını belirtmektedir. Hindistan’da “Rig Veda”, “Atarv Veda” ve “Manu Smriti” adlı kutsal metinlerde, cüzzamın “kuşta” olarak anılan hastalık Hintçede “Kosta” veya “kasta” olarak söylenmesi bunun bir delilidir (cüzzamla savaş derneği, tarih yok). Cüzzamın eski medeniyetlerde yayılması, İskitler ve Kuşitler üzerinden İran, Mısır’a Mısırdan Fenikelilere sonrasında ise Avrupa’ya ulaştığı iddia edilmektedir (Karacan, 2021, s.11). İbn-i Sina’ya göre, cüzzamın belirtileri şu şekilde açıklanmaktadır (Şafakçı, 2018, s.121): Cüzzamın başlangıcında yüzün kızarması gözlemlenir ve bu renk zaman içinde siyah tonlara evrilmeye başlar. Gözlerdeki renk kırmızıya dönerken, nefes darlığı ve ses kısıklığı ortaya çıkar. Hasta genellikle sık sık aksırır, konuşurken burundan ses çıkarır; ara sıra tıkanıklık ve hassasiyet meydana gelebilir. Daha sonra saçlarda seyrelme ve dökülme başlar, özellikle yüz ve çevresindeki kıllarda belirginleşir. Tırnaklarda yarılmalar oluşur ve yüzün görünümü çirkinleşip rengi koyulaşır. Cüzzam ilerlerse burundaki kıkırdaklar tükenir ve burun düşer; ayrıca kollar ve bacaklarda kopmalar meydana gelebilir (Şafakçı, 2018, s.121).

Tıp literatüründe üç farklı cüzzam çeşidi vardır; cüzzam çeşitleri arasında, insan vücuduna en büyük hasarı veren “Lepromalı cüzzamdır.” Cüzzamın bu türünde el ve ayaklarda felç, burunda şekil bozukluğu meydana gelmektedir (Aydın, 2005, s.161). Bir diğer cüzzam türü olan “Sinir Cüzzam”, bulaşma oranı düşüktür fakat sinirsel semptomları fazladır. Deride meydana gelen bozukluklar, rengini kaybetmiş ya da şişkin halkalar halinde ortaya çıkmaktadır. Hastalık bireyde, sinir kayıplarına neden olmaktadır. Bu sinir dokularındaki hasar felç edebilmektedir. Sonuncu ise "Tüberkülozumsu cüzzam", tüberküloz mikrobuna benzetilmektedir. Belirtileri genellikle şişkin lekeler ve sızıntılı kabarcıklar şeklinde ortaya çıkar (Palalı, 1993, s.150).

Cüzzam hastalığı insanlık tarihinde ne zaman çıktığı ve yayıldığı tam olarak bilinmemektedir. Cüzzamın tedavisi 1873’te Hansen tarafından bulunmasıyla hastalık iyileştirilebilmiştir. Ancak tedavinin bulunmasından önce Orta Çağ Avrupa’sında cüzzamlı bireyler hayatın her alanında toplum, yetkililer hatta din adamları tarafından tecrit edilmişlerdir. Çarşı, pazardan men edilmeleriyle birlikte bu kişilerle ticaret edilmeleri de yasaklanmıştır. Çünkü Ortaçağ Avrupa’sı bu illete yakalananlara “Tanrının Laneti” diye adlandırarak tüm yaşam haklarından mahrum edilmişlerdir. Sert tedbirlerle önlem almaya çalışan Avrupa, bu kapsamda onların cüzzamlı olduğunu gösterecek işaretler taşımaları ya da bulundurmaları zorunlu kılmıştır. Örneğin özel giysi giyme, yüzük takma, insanları uyaracak çan ile gezmeler, yol güzergahlarını değiştirmeleri gibi acımasızca tedbirlerdir (Akın;2014, s.355). Bu görünür dışlanma insanlar arasında daha fazla belirginleşmiştir. Kiliseye girmeleri bile yasaklanan bu kişilerin, o dönemde Katolik inanisinde boşanma günah olmasına rağmen cüzzam, boşanma sebebi olarak görmüşlerdir. Orta Çağ hekimleri ise sağlıklı bir birey ile cüzzamlı birinin cinsel birleşmeleri sonucu bulaşıcı olduğu ve verilerin olmasına rağmen hastalığa hiç teması olmayanlarda bile görüldüğü gözlemlenmiştir (Kılıç, 2004, s.41). Bulaşmanın birkaç negatif koşulların bir araya

gelmesine bağlı olmaktadır. Bunlardan en önemlisi bireyin hastalığa yatkınlığının olması ve bebekler de anne sütü yolu ile geçtiği biliniyorken aile üyelerinden 10-11 yaşlarına kadar çocuklarda ortaya çıkmaktadır. Cüzzamın kuluçka süresi 2 ila 7 yıl arasında olduğu kabul edilir ama bu zaman aralığı 3 ay ila 20 yıl arasında farklılık gözlenebilir (Aydın, 2005, s.161).

“XI. ve XIII. yüzyıllarda Haçlı Seferleri sırasında çok yaygınlaşan cüzzam XIV. ve XV. yüzyıllarda etkisini kaybetmiştir” (Serdar, 2015, s.91). Bu dönemde cüzzama yakalanan kişiler, tanı konması için hekimlerden ziyade, yakınlarına ya da güven duyduklarına giderlerdi. Çünkü resmi makamlarca yapılan tanın düzeltilmesi zordu (Uysal,2015, s.211). Bu tanı uygulaması hastayı dini törenlere ve mekanlara girmesine engel olmaktadır. Serdar’ın (2015, s.105) makalesinde, Cüzzam 12 ve 13. yüzyılda hem Avrupa’da hem de İngiltere’de doruk noktasına ulaşmıştır. Hastalığın artışı ve kontrol altına alınması için İngiltere, cüzzamlı kişiler için hastaneler veya cüzzam evleri açan ilk ülke olmuştur. Ortaçağ Avrupa’sında kurulan cüzzam hastanelerinin bazıları hasta kişilerin inzivaya çekildiği hayattan soyutlanmış bir zindanken bazıları görevini yerine getirerek tedavi uygulamaktaydı. Vebanın çıkmasıyla cüzzam hastaneleri kapatılmış ve hastalar geri plana atılmıştır.

1.3 Sinemada Cüzzam Anlatısı

Salgın hastalılar toplum yaşamını ve sağlığını olumsuz etkilemiş olsa da sinemaya konu açısından iyi bir kaynak oluşturmuştur. Bu hastalıklar etnisite gözetmeksizin herkesi etkisi altına alarak hayatı durdurma noktasına getirmişlerdir. Modern tıbbın ilerlememiş olması ölüm oranlarının yüksek olması daha sonra ekonominin, teknolojinin ve tıbbın gelişmesiyle toplumlarda iyileşme düzeyinin artması sanat eserlerinde de etkisini göstermiştir. Bu çalışmada, sinemada cüzzam konusunu işleyen üç filmin genel bir çerçeve çizilecektir.

1.3.1.Cüzzam Konulu Filmlere Genel Bakış

İlk olarak tarihsel bir temaya sahip olan "**Cennetin Krallığı**" adlı eser, Kudüs'ün 1. Haçlı Seferi'nde alınmasını ve Selahaddin Eyyubi'nin 1187 yılındaki Hittin Savaşı'nı konu alır. Çalışmanın odak noktası, Kudüs Krallığı'nın kralının cüzzam hastası olmasıdır. Kral Baldwin'ın hastalığını öğrenen Balian, bunu Tanrı'nın öfkesi olarak nitelendirir. Hastalık ilerler ve kral ölüm korkusu yaşar. Haçlı Şövalyeleri, Kudüs için Selahattin Eyyubi'ye karşı savaşmak isterler. Tapınak Şövalyeleri, Reynald De Chatillon'un cezalandırılmasını ister ve Kral, bunun için anlaşma yapar. Kralın cenaze töreninde hastalığının son hali Sibylia tarafından gösterilir. Filmde, hastalığını gizleyen başka bir cüzzam hastası olan Sibylia'nın oğlu da vardır ve onu öldürmek için zehir kullanır.

Japon sinemasından 2015 yapımı "**Sweet Bean (Umudun Tarifi)**" adlı film, cüzzam üzerine odaklanır. Sentaro adında bir adamın, Japon kültürüne özgü olan Dorayaki tatlısını satan dükkânında, 76 yaşındaki cüzzam hastası Tokue'nin işe alınmasıyla değişen hikayesini anlatır. İlk başta Sentaro, Tokue'nin fiziksel durumunu fark ederek işe almaz ancak onun ezmesinin lezzetini keşfeder ve işler dükkânın açılmasıyla açılmaya başlar. Ancak, dükkân sahibi Tokue'nin cüzzam hastası olduğunu öğrenince, onu işten çıkarmasını ister. Tokue'nin cüzzamlı bir sanatoryumda yaşadığı ortaya çıkar ve bu hastaların toplumdaki uzak yaşadığı ve ömür boyu karantinada kaldığı bilgisidir. Wakana ve Sentaro, Tokue'yi ziyaret ettikten sonra, Tokue'nin

zatüreden öldüğünü öğrenirler ve cüzzam hastalarının hala toplumda dışlanmış olduklarını ve hatta ölümlerinden sonra bile korkulduğunu fark ederler.

Çalışmanın ele aldığı son film, Cemal Şan'ın yönettiği 2011 yapımı yarı biyografik film "**Türkan**"dır. Film, meme kanserinden hayatını kaybeden Prof. Dr. Türkan Saylan'ın son günlerini konu edinir. 1976'da lepra (cüzzam) ile çalışmalara başlayan Türkan Saylan, daha sonra Cüzzamla Savaş Derneği'ni kurmuştur. Bir sabah evinde, doktor olan oğlu ve torunuyla buluşmayı beklerken ani bir polis baskınına maruz kalır. Polis memuru Mustafa, Vanlı olduğunu öğrenince, Van'a sık sık gittiğini ve cüzzam hastalarına yardım ettiğini söyler. Türkan'ın sağlığı giderek kötüleşirken, hastalarını ziyaret etmeye karar verir. Hastanede, hastaların sevgi dolu yakınlığıyla karşılaşır ve doktoru, hastalara dokunmanın önemini vurgular.

1.4. Furuğ Ferruhzad Sineması

Furuğ Ferruhzad, 5 Ocak 1935 yılında İran'ın Tarhan kentine gözünü açmıştır. Soysal'ın (2019, s.21) çalışmasında, orta sınıf bir ailede çocukluk ve ergenlik evrelerini geçirmiştir. Muhammed Ferruhzad, Şah Rıza Pehlevi'nin ordusunda bir albaydır. Turan Veziri Tebar'ın kızı olan Furuğ'un annesi geleneklerine ve dinine bağlı bir hayat tarzına sahiptir (İşimtekin, 2018, s.27). Aynı zamanda toplumun kadına yüklemiş olduğu rolleri karşılayan bir anne figürüne sahiptir. Muhammed Ferruhzad ordudaki katı, sert ve disiplinini ev yaşamında da uygulayan bir baba figürüne sahiptir. Furuğ, yedi çocuklu ailenin üçüncü çocuğudur. Ferruhzad kardeşlerin kariyeri, eğitim ve sanat ile uğraşarak geçirmişlerdir. Abla Puran, orta seviyede çevirmenlikle başarılı olmuşken, erkek kardeşlerden Feridun, Showmenlik ve şarkıcılık ile adını duyurmuştur ama ünü İran sınırlarını aşan isim Furuğ Ferruhzad olmuştur (Soudbar; 2019, s.8).

Lise eğitimine kadar mahalle okulunda okumuş sonrasında gittiği sanat okulunda resim ve çeşitli el sanatlarında eğitimini devam ettirmiştir. Bu bağlamda Furuğ, ataerkil toplumun ve askeri disiplinin hakim olduğu ev ve toplum içinde yaşamaktadır. Fakat Furuğ'un sanat kişiliğinin oluşmasında büyük bir katkısı olan kütüphaneye sahip babası tarafından temelleri atılmıştır. Bu konuda onu özgür bırakmış ve özgüven sahibi olmasını sağlamıştır. Daha 14 yaşında ve lise öğrencisiyken ilk şiirini kaleme almıştır. 17 yaşına gelmeden şiiri "Handeniha" adlı dergide yayınlanır (Yıldırım, 1999, s.193). Kendisinden 15 yaş büyük ve uzaktan akrabası olan eşi Perviz Şapur ile tanıştığında, henüz 16 yaşındadır. Evlilik kararı alan çift, dönemin İran'ına ters gelmemesine rağmen Furuğ'un ailesi bu evliliğe karşı gelmektedirler (Diler, 2013, s.66). Furuğ'un eşinin de sanatla ilgileniyor olması, onun sanatını daha özgür icra etmesine katkıda bulunmuştur. Mütevazı bir törenle evlendikten sonra, iş nedeniyle İran'ın güneyindeki Ahvaz kentine taşınırlar. İş göçünden dolayı eğitim hayatı son bulmuş olsa da, bu olumsuzluk ona şiir yazdırmıştır. Bir süre sonra "Günah" şiirini yayınlar ve büyük yankı uyandırmıştır. Çünkü eril söylemin hakim olduğu bir dönemde, bir kadının romantik ve erotik içerikli ifadeleri kabul edilemez ve şiir günahının itirafı olarak görülür (Diler, 2013, s.66). Öğrenci ve entelektüel güruhun büyük desteğini görmüştür. "Günah" şiiri çevresi tarafından dedikoduların doğması, evliliğinin üzerinde kara bulutlara sebep olmuştur. Şiirin getirmiş olduğu şöhretten dolayı evliliği, 3 yıldan sonra psikolojik şiddetten ötürü sonlandırmışlardır. Evliliklerinden dünyaya gelen Kaymar'ın velayeti, İran hukukuna uygun bir şekilde babasına verilmiştir. Furuğ

için bu ayrılık ailesi tarafından suçlu olarak ilan edilmesi, ruhsal durumunu bozmuş, intihar girişiminden ötürü tedavi amaçlı hastaneye yatırılmıştır.

Furuğ'un hayatına ve sanatına yön veren ikinci erkek İbrahim Golestan'dır. Yazılar 47ye (2016, s.56) göre, İngiltere'de sinema ile ilgili kısa bir eğitimi aldıktan sonra Furuğ, 1958'de tanıştığı yönetmen İbrahim Golestan'ın Golestan Film yapım şirketinde sekreterlik ile işe başlamıştır. Sinemaya ilk adımını “*Yek Atash* (Bir Ateş)” adlı filmin kurgusunda çalışarak atmıştır. Golestan, Furuğ'un sinemada yeteneğini gördükten sonra diğer çalışmalara da eşlik etmesine ve hatta öncelik etmesini sağlamıştır. Furuğ, Golestan ile yaşadığı yasak aşktan ötürü yine özel hayatıyla basının tepkisini çekmiştir. Furuğ'a karşı başlayan tepki yine intihar girişimiyle sonuçlanmıştır. Bu girişimden sonra Furuğ şiir kimliğiyle 1960 ve 1967 yıllarında şiir alanında ülkesine altın çağ yaşatmıştır. Sinemada belgesel alanında 1959'da bilgi edinmek için İngiltere'ye eğitim görmeye gitmiştir. Bir sene sonra Kanada Millî Kurumu Golestan Film'den İran'da kız isteme törenini çekilmesini istemiştir (Soysal: 2019, s.23). Furuğ ilk oyunculuk deneyimini bu filmde rol alarak yaşamıştır ve set arkasında da çalışmıştır.

1961 yılı Furuğ sinemasının temelleri atılacaktır. Soysal'ın çalışmasında (2019, s.23) “Su ve Sıcaklık [Âb ve Germâ]” filmi ile güzel bir başarı yakalayan Furuğ, zaman kaybetmeden senaristliğini üstlenmiş olduğu “Dalgâ, Mercan, Ateş” filmi 1962 yılında ödül kazandırmıştır. Takvimler 1962'yi gösterdiğinde Furuğ'un İran sinemasında büyük bir öneme sahip olan “Hâne siyâh est (Ev Karadır)” belgesel filmine imza atacaktır (Soysal: 2019, s.23). Belgesel filmdeki toplumsal, politik, insani boyutunu kameraya almak için Tebriz'deki Cüzzam köyüne ekibiyle birlikte gitmişlerdir. Farkındalık yaratmak için çekilen belgeselin tamamlanması için 12 gün boyunca Tebriz'e bağlı Babadağ cüzzamlılar köyünde kalmışlardır (Soudbar, 2019, s.25). Konusu cüzzam hastalarından alan ve toplumdan uzak tutulan film, şiirsel ve felsefik bir dil anlatımı benimsemiştir. Cüzzamlı kampında çekilen belgeselde Furuğ filmde şiirleriyle tasvirde bulunurken, İbrahim Golestan cüzzamın bilimsel açıklamasını yapmıştır. 1963'te Almanya'nın Oberhausen şehrinde düzenlenen en önemli kısa film festivallerinden biri olan *Uluslararası Kısa Film Festivali Oberhausen'de* 65 yarışmacı arasında en iyi kısa belgesel ödülünü kazanmıştır (Gündoğdu, 2016, s.26). Golestan'ın sanatçısı, Furuğ Ferruhzad yönetmenliğinde olduğu “Hâne siyâh est (Ev Karadır)” filmi Cannes Film Festivali'nde ödül aldıktan sonra, “Yek Âteş (Bir Ateş)” ise Venedik Film Festivali'nde ödüller kazandırmış filmlerdir (Dadak,2019, s.14). Tarih 1967'ye geldiğinde Furuğ ve hayranları için veda vaktidir. Henüz 32 yaşındayken, 13 Şubat 1967'de ofisine gittiği sırada trafik kazası geçirerek hayatını kaybeder. Sanat dünyasında derin üzüntü duyulan ve yas ilan edilen ünlü şair, yönetmen Furuğ Ferruhzad'ın cenazesi iki gün morgda bekletildikten sonra Tahran'daki “Zahirüldövlé” mezarlığına gömülmüştür (Yazılar47, 2016 s.67).

2. Yöntem

Bu çalışmada, belgesel sinemada cüzzam anlatısını ele alarak konu kapsamında 4 sinema filmlerinden bir tanesi çalışmanın ana konusunu oluşturmuştur. Araştırmada cüzzam konulu filmler üzerine yapılan incelemede dramaturjik çözümleme tekniği kullanılmıştır. Cüzzam hastalarının toplumdan tecrit edilmesi ve dönemin İran rejiminin yürüttüğü politikasını

Furuğ'un yönetmenliğini üstlendiği ve hükümetin siparişi üzerine çekimi yapılan "Ev Karadır" adlı belgeselinde gösterilmiştir.

2.1 Evren ve Örneklem

Bu çalışma da bütün cüzzam konulu filmler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu araştırmanın örnekleme yöntemi amaçlı örnekleme olarak belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme, seçilen bireylerin veya nesnelerin, araştırmacının hedeflerine en uygun yanıtları verebilecek kişiler veya nesnelere arasından seçilmesidir. Seçimde kullanılan kriter, pratiklik, amaca uygunluk gibi faktörlerdir. Bu durumda, araştırmacının yetenekleri ve değerlendirmeleri ön planda bulunmaktadır (Aziz, 2014, s.52). çalışmanın kapsamında, örneklem belirlemede literatür taraması yapılmış olup modern İran şair, yönetmeni Furuğ Feruhzzad'ın "Ev Karadır" belgesel filmi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

2.2. Film Analiz Yöntemi

Bu çalışmada, çağlar boyunca toplumdan, dini mekanlarda, çarşı pazar, su çeşmelerinde vs. yerlerden ya uzaklaştırılmış ya da "inzivaya" çekilmeye zorlanan cüzzamlılar, 20. Yüzyılda da değişmeyen inzivanın günlük rutin hayatlarına dair görüntülerini kameraya alan Furuğ Ferruhzad'ın yönetmenliğinde çekilen Ev Karadır kısa film belgeseli ile dramaturjik çözümleme tekniği ile incelenmiştir. Önder'in çalışmasında (2014, s.14), İbrahim Golestan'ın oğlu Kaveh Golestan Ev Karadır görüşlerine şu şekilde yer verilmiş; "İran'a fotoğraf sanatı girdiğinden beri, sosyolojik meselelere çözümler bulunmasında, halk/siyaset alanında görüntülerden yararlanmış ve "Ev Karadır" bu anlamda ilk görsel sunumdur.

2.2.1. Dramaturjik Çözümleme

Sözen'in gerçekleştirmiş olduğu Sinemasal Dramaturjik ve Örnek Bir Çözümleme adlı çalışmasındaki dramaturjik çözümleme yöntemi kullanılacaktır. Dramaturji, tiyatrodan bir oyunun seçilmesinden sahneye konulmasından ve bitmesine kadar ki evreye seyircilerden gelen tepki ve geçen vakti kapsamaktadır. Sinemanın, tiyatrodan etkisinden arınarak kendi sanat üslubuna denk bir şekilde girmiş ve tabiatına uygun dramaturji olgusu da kendine has anlam almıştır (Sözen, 2013, s.103). Sözen'e (2013, s.104) göre; Sinema dramaturjisi, kendi hayatıyla bağlantı kurabileceği, anlam dolu ve özgün bir gerçekliğe sahip bir dünya sunan bir sanat formudur. Dramaturji, sanat, roman, tiyatro gibi çeşitli alanlardan ilham alır ve çeşitli disiplinlerle etkileşim içindedir, bu da felsefe, tarih, sosyoloji ve psikoloji gibi konuları içerir.

Sinemasal dramaturjik kategorileri şu şekildedir; konu, Filmin, yönetmenin Öteki Yapıtları İçindeki Yeri, Öykünün Toplumsal Düzlemi, Sosyolojik/Ekonomipolitik Arkaplan, Öykünün Söylem Düzlemi, Tema, Karşıtlıklar (Asal Karşıtlıklar/İkincil Karşıtlıklar), Öykünün Anlatı (Narration) Düzlemi, Mekan Tasarımı, Kişileştirme Tasarımı, Bakış Açısı, Olaylar Dizimi, Olay Çatışması, Krizler, Doruk Nokta, Çözüm ve Son, Dramaturji Perspektifinden Reji Tasarımı; Oyunculuk, Ses ve Müzik Tasarımı.

2.2.2. Ev Karadır Filminin Dramaturjik Çözümlemesi

Filmin künyesi; Senaryo ve Yönetmen: Furuğ Ferruhzad Oyuncular: Cüzzamlılar, Hekim, Hemşireler, İmam, Öğretmenler ve Çocuklar; Yapımcı: İbrahim Golestan; Görüntü Yönetmeni:

Süleyman Minasiyan Ses: Mahmud Hangval, Samad Pourkamali Yılı:1963 süre: 21 Dakika 24 Saniye

Önder'in araştırmasına (2014,s.10) göre, 1962'de modern İran sinemasında önemli bir yere sahip olan "Ev Karadır (Hâne Siyâh Est)" filminin çekimi için Golestan Film Stüdyosu ile İran'ın cüzzam hastaları için kurulan Babakhi Raji ilk kolonisine tedavi kisvesi altında toplumdaki acımasızca izole edilen yapay köyde çekimler gerçekleştirilmiştir. Koloni hastalarının en acımasız bir şekilde mahkum edildiği köyde, çocuklar ebeveynlerin aksine sağlıklı bir şekilde aralarında yaşamaktadırlar. Cüzzamlılar Derneği Başkanı Dr. Raci, İbrahim Golestan ile görüşme gerçekleştirir ve bu görüşmesinde cüzzamlı hastalarla ilgili film çekmesini teklif edince Golestan teklife olumlu yaklaşmıştır (Önder, 2014, s. 9). Furuğ'a tekliften bahseder ve Golestan gibi o da olumlu karşılar. Tebriz'e yakın Babadağ cüzzam evine ilk keşfe çıkan Furuğ Ferruhzad, bir sonraki ziyaretinde yalnız gitmeyerek yanına filmin görüntü yönetmeni olarak görevlendirilen Süleyman Minasiyan'ı almıştır. Daha sonra ekipçe Tebriz'e gittiklerinde ilk kez cüzzamlılarla karşılaştıklarını, onlarla aynı ortamda bulunmanın endişesini taşıdıklarını çünkü Dinlenme Evi'nin müdür bile her işini bir mendille görerek daha sonra çöpe atmaktadır. Önder'in (2014,s.10) çalışmasında geçen söyleyişte, süresiz olarak görevlendirilen Doktorlar Heyeti'den 3 Fransız doktorun korkularının dinmelerinde büyük bir rol alarak cüzzamın dokunma yoluyla bulaşmadığını söylemiştir. Hatta cüzzam hastalarının çocuklarına baktıklarından sağlıklı ve doktor kontrolünde olduklarını görmüşlerdir (Önder,2014,s.10). Babadağ cüzzam evinde 12 gün boyunca kalan Furuğ, bu kısa filmde kar amacı taşımayarak cüzzamlıların hayatlarına ilişkin günlük aktivitelerini, demografik yapısı her yaşta ve cinsten bireylerin yaşadığı köyü kamerasına çekmiştir. Tecrit edilmiş bireylere karşı merhametli bir şekilde yaklaşarak onlarla beraber yemek yer, hastalığın yol açtığı yaralara dokunarak fiziksel temasta bulunmuş. Ekibiyle birlikte belgeselde de görüldüğü gibi düğünlerine katılmış ve oynamışlardır. Ev karadır belgeselin Furuğ'un hayatında önemli yeri olması nedenlerinden biri de görüşemediği oğlu Kaymar, oğluyla akraba olan ve filmde de oyun sahnesinde yer alan Hüseyin'i evlatlık edinmek ister ve bu isteğini görüntü yönetmeni Minasiyan'a paylaşmasının sabahında işlemler başlatılmıştır (Önder, 2014, s.11).

Güçlü görüntü ve kurguya sahip "Ev Karadır" bir senaryoya ya da bir metine bağlı kalmadığı bilgiler arasındadır. Mustafa Pala'nın "Furuğ'dan Sinemasal Bir Kara Şiir" (2020) çalışmasına göre, Furuğ'un şiirlerinden dizlere seslendirerek şiirsel anlatımı, Eski Ahit'ten bölümler okurken, Golestan ise cüzzamın bilimsel ve tıbbi açıklamasını seslendirir. Özellikle şiir ve görüntülerin uyumu göze çarpar. Hastalığın bulaştırıcı ve doku kayıplarından ötürü toplumdaki tecrit edilip gönderilen ev Şah Rıza eşi Farah Pehlevi'nin isteği üzerine inşa edilen evde çekilen film Furuğ'un cüzzamlılar üzerinden İran hükümetinin İran halkına karşı acımasızlığını bir metafor olarak aktarmıştır. Yürük'ün çalışmasında (2019, s.141-142), Ev Karadır filmi aslında devletin finansörlüğünde ve talebi üzerine çekilirken o dönemin rejimi desteklemiştir ama sonraki yıllarda politik problemlerin artması rejime karşı eleştiri görülür ve hükümet hemen zıddı olan "Ev Aydınlıktır"ı siparişi ile çekim yapmasını istemiştir.

2.2.3 Konu

Bir hayır kurumu için sipariş edilen belgesel, cüzzam hastanesine sürgün edilen, monoton ve günlük bir hayatla meşgul olan cüzzamlıların hikâyesini anlatıyor. Furuğ'un kamerası, cüzzamlıların ve yaşamlarının resimlerini kullanarak temel soruları gündeme getirerek dönemin insan dünyasının yaşamını inceliyor.

2.2.4 Yönetmenin Sanat Anlayışı

Ev Karadır kısa film belgeselinde Furuğ, şiirleri eşliğinde şiirsel bir anlatım benimsemiştir. Şiirsel anlatımı ile cüzzamlıların ve çocukların yoğun bir şekilde görüntüleri akmaktadır. İzleyiciye keyif verecek tür olmadığını film başlamadan önce siyah perde ile olan anlatım bunun mesajını vermektedir.

2.2.5 Öykünün Toplumsal Düzlemi

Belgeselin öyküsü İran'da Babakhi Raji kolonisinde geçmektedir. Film, köyünde içindeki camii, klinik ve okulda geçmektedir. Filmde cüzzamlılar evindeki kişilerin çoğunluğu hastalar ve çocuklar orta sınıftan oluşmaktadır. Ancak hekim, hasta bakıcı, öğretmen ve molla orta sınıfı ile filmin orta sınıf düzlemini oluşturmaktadır. Köyde toplumdaki uzaklaştırılmış yapay sosyal hayata sıkıştırılmış cüzzam hastalarının kaderlerine terk edilmesi üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda film cüzzamlılar evi sakinlerinin problemleri aynıdır.

2.2.6 Tema

Görsel: 1

Filmin odağında koloniyeye hapsedilmiş cüzzamlıların izleyiciye “çirkinliği” görmelerini ve buna gözlerini kapatmamalarını istemektir. Bu bağlamda film başladığında, aynaya bakan bir yüzle karşılaşırız. Gözlerine kadar yüzü örtüyle kapalı olan bu kadın, kamera aynadaki yüze yaklaşarak izleyiciyi deforme olmuş gözlere ve buruna odaklar. Ayrıca Ev Karadır belgeselinde, Babakhi Raji kolonisinin sakinleri hükümet tarafından köye hapsedilmişlerdir ama buna seslerini de çıkaramamaktadırlar. Bu sebeple film, hastaların bedenlerinde meydana gelen şekil bozukluklarını ve bu “çirkinliği” görmeyi amaçlamıştır.

2.2.7 Karşıtlıklar / Çatışmalar

Kısa belgeselde iki temel karşıtlık mevcuttur. İlk karşıtlık bilim ile dinin karşıtlığıdır. Klinikte tedavi edildikleri sahneler ile camii de namaz kıldıkları ve ibadet ettikleri sahneler dua eşliğinde ekranda dönmektedir. Bu karşılaştırma, din ve bilimin yöntemleri arasındaki farkı vurgulamaktadır. Dua ile yaralar iyileşmediğini bilimin ve tıbbın elde ettiği tedaviler sayesinde bu insanların iyileşme sağladığını eleştirmektedir. Furuğ bu iki sahne arasından şiir barındırmayarak din ve bilimi kıyaslamıştır. İkinci karşıtlık ise normalliğin sembolü olan çocuklar ve cüzzamlılardır. Küçük bir kız çocuğu ile cüzzamlıların görüntüleri sürekli

kıyaslanarak dönmektedir. Sağlıklı bedenlerin, deforme olmuş bedenlerin içinde kalması bunun hem toplumsal hem de politik bir sorun olduğunu göstermektedir. Çünkü çocukların kurtulmalarını istemektedir. Öğretmen, okul sıralarında eğitim gören çocuğa şu soruyu yönlendirir: "Bize anne ve baba verdiği için Allah'a neden şükretmeliyiz?" Çocuktan gelen cevap, "Bilmiyorum, annem babam yok." olur. Bu cevap, ebeveynleri olmayan bir çocuğun, neden hala cüzzamlılar kolonisinde bulunduğu sorusunu akıllara getirir. Çünkü orada birçok çocuk ailesiyle birlikte bulunmaktadır, ancak bu çocuğun orada olmasının bir mecburiyeti yoktur. Bu durumda iki suçlu vardır: yönetim ve toplum.

Görsel:2

Görsel:3

2.2.8 Öykü Akışı

Belgeselin ana öyküsü, cüzzamlıların kolonideki süregiden zaman dilimin belirsizliği eşliğinde yaşamlarını sürdürmeleri, cüzzamlılar evindeki günlük rutinlerin arka arkaya sıralanması, hastalardan kimi ayağını yere vurarak ritim tutup şarkı mırıldanması, kimisi ise sigara içmesi, hastalığın taşıyıcı adayları olan çocukların yazgılarına terk edilmeleri, çocukların okulda eğitim görmeleri, lepra hastaların tedavi edilmeleri, ibadet ve şükür halinde olmaları ve cüzzamlılar evinden çıkmak istemeleri şeklinde öykünün akış sürdürülmektedir.

2.2.9 Mekân Tasarımı

“Ev Karadır” adlı kısa belgesel filmi, hastaların günlük yaşamından görüntüler sunarak İran'ın ilk cüzzam kolonisi olan Babakhi Raji köyünde geçmektedir. Cüzzamlılar evi köyünde dış çekim, okul, hastane ve camii gibi kurumlarda sahneler akmaktadır. Yani mekanlar hep aynıdır ve farklılık göstermediği gibi sık kullanılan mekanlardır.

2.2.1.10 Doruk Nokta

Belgeselin doruk noktası sayılabilecek sahne, kolonin tüm demografik yapısının el ele tutuşarak çıkış kapısına doğru ilerlediği anı içermektedir. Dolayısıyla, film sansürün hakimiyeti altında olsa da politik bir eleştiriyi içinde barındırmaktadır. Fotoğraf, sınıfta öğretmenin öğrencisinden içinde “ev” geçen bir cümle yazmasını istediği anı gösterir; bu esnada bütün kolonide yaşayanların el ele tutuşarak çıkış yapmak istediklerini ifade eder. Ancak, kapının kapanma anına kadar çıkamadıkları bir sahne izleyiciye aktarılarak filmin doruk noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca öğrenci, tahtaya "Ev Karadır" yazarak, koloninin kara bir yer olduğunu ve siyah bir metafor olarak kullanılmaktadır.

Görsel:4

2.2.1.11 Ses ve Müzik Tasarımı

Filmde düğün sahnesi dışında bir müzik kullanımı yoktur. Düğünde kullanılan müzik geleneksel aletlerle Ses kullanımı, siyah bir perde ile eril anlatımla başlar. Kimliksiz ses, toplumsal çirkin olarak gösterilen ve tecrit edilen hastaların aslında çirkin olmadığını anlatır. Şöyle ifade eder: *“İnsanlar ona gözlerini kapatırsa daha da çoğalır. Ama insan sorun çözücüdür. Bu ekranda çirkinliğin resmini, acı çekmenin tasvirini göreceksiniz ki önemsememek insafsızlık olur. İnsanlığa olan hürmetimizden, bu acıyı hafifletmek için bu çirkinliğe karşı savaşmalıyız”* (Farrokhzad; Ferruhzad, Ev Karadır, 1963). Bir tür insanı çağrı olarak yapılan bu anons seyirciye filmin acı, görmezden gelineni görüneceğinin adeta bir uyarıdır.

2.3 Bulgular ve Yorum

Çalışmanın kapsamında, sinemanın anlatım gücünü kullanarak İran’da toplumdan tecrit edilen ve kaderlerine terk edilen yapay bir hayata mahkum edilen cüzzam hastalarının doku kayıplarının neden olduğu görüntüden ne kaçınılması ne de bulaşıcı olduğunu göstermiştir Ferruhzad. Klinik sahnesinde doktor muayenesi, cüzzam düğünleri ve sağlıklı çocukların onlarla iç içe yaşaması onları ötekileştirmek yerine merhametle ve sevgiyle yaklaşılmasını anlatmıştır. Dolayısıyla cüzzam kolonisine mahkum edilen insanların, toplumsal ve politik yönüne yaklaşarak derin bir eleştiri ve sorgulayış sunmaktadır. Araştırma kapsamında olan 4 cüzzamlı film seçilerek evremi oluşturmaktadır. Dramaturjik çözümleme tekniği ile çözümlenen “Ev Karadır” adlı belgesel filmi örneklem olarak belirlenmiştir.

Sonuç

Modern İran'ın ünlü kadın şairi Furuğ Ferruhzad, tabuları yıkarak oluşturduğu şiir dili ile hem ataerkil İran toplumunda eleştirilere maruz kalmış hem de ününü sınırları aşmıştır. “Günah” şiir ile büyük yankı uyandırdıktan sonra, severek evlendiği adamdan çıkan aldatma dedikodularından sonra boşanmıştır ve İran’da yasa olduğu için çocuk babaya verilmiştir. Çocuğundan ayrılmış olmak Furuğ’a büyük üzüntü vermiştir. Bu derin üzüntüsünü oğlu için yazdığı şiire taşımıştır. Çektiği “Ev Karadır” filminde yer alan çocuk oyuncularından birini evlatlık olarak alarak bir nevi kendi hayatındaki karartıyı aydınlatmayı amaçlamıştır.

Cüzzam hastalığının çıktığı dönemlerde ülkelerin tutumları farklı olmuştur ama Ortaçağ Avrupası “Tanrı Laneti” olarak görmüş ticaretten kullanacakları sokaklara kadar toplumdan, sosyo-ekonomik hayattan uzaklaştırılmıştır. Bu çalışma, cüzzam temalı sinema filmleri üzerine odaklanmış ve bu 4 ayrı filmde cüzzamın statü, güzel, çirkin, fakir ve zengin ayırt etmeksizin herkesin başına gelebileceğini göstermeyi amaçlamıştır. Cennetin Krallığı’nda genç yaşında

Selahattin Eyyubi karşısında kazandığı zaferle Kudüs Kralı olmuş ama henüz 24 yaşındayken cüzzam hastalığından hayatını kaybetmiştir. Bu bağlamda yukardaki saydığımız özelliklerin hastalığın pençesine düşmesine engel olmadığını göstermektedir. Furuğ'un "Ev Karadır" filmi ile "Sweet Bean" filmi lepralarla aynı ortamda bulunmanın kaygı uyandıracak bir şey olmadığını gösteren ortak noktalarıdır. Furuğ Ferruhzad sineması perspektifinden çözümlemeyi amaçlamıştır.

Sonuç olarak Furuğ filminde cüzzamlıların sadece tıbbi değil aynı zamanda toplumsal, politik ve insanı boyutları ile ele alarak sembollerin ve konun örtüştürdüğünü göstermektedir. Sembol olarak adlandırabileceğimiz belirsiz duygular, çocukların onların arasında sağlıklı olması, fikirler ve görüntüler metafor görevi olarak gösterilmektedir. Ev Karadır filmi ile diğer filmler tıbbi konulardan ziyade toplumsal, politik, insani boyutunu bir bütün tutarak izleyiciye bir bakış açısı sunmaktadır. Film sansürün egemenliğine rağmen Furuğ Ferruhzad sinema dilini bu bağlamda kullanarak derinlemesine bir bakış, eleştiri ve sorgulayış sunmaktadır.

Kaynakça

- Aydın, İ. (2005). *Buluş Hastalıklar (Bakım ve Koruma)*. Ankara: Ed. Behice Erci, Palme Yayıncılık.
- Aziz, A. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri . A. Aziz içinde, (s. 52). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- cüzzamla savaş derneği*. (tarih yok). <http://www.cuzzam.org.tr/index.php/tr/lepra/lepra-tarihi> adresinden alındı
- Çelikcan, P. (2020). Türkiye'de Belgesel Sinemanın Kısa Bir Tarihçesi. *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, 529-242.
- Dadak, M. U. (2019). İBRAHİM GÜLİSTAN VE 1979 DEVRİMİNE KADAR İRAN SİNEMASINA KISA BİR. *DOĞU ARAŞTIRMALARI*.
- Diler, M. (2013). Hannah Arendt'ten Furuğ Ferruhzad'a Bakmak Esaretten Özgürlüğe Açılan Pencere: Furuğ Ferruhzad. *Fe Dergisi*, 58-74.
- Farrokhzad, F. (tarih yok). *EV KARADIR*. MUBİ.
- Ferruhzad, F. (1963). *Ev Karadır*.
- Ferruhzad, F. (tarih yok). *Ev Karadır. Çirkinin Gösterimi: Sinemada Cüzzamlılar*. BÜŞRA ŞAHİN.
- Gider, N. (2014). Yapısal Özellikleri Açısından Belgesel Sinema. *Marmara İletişim Dergisi*, 134-140.
- Gündoğdu, M. C. (2016). ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE İRAN'IN YUMUŞAK GÜÇ POLİTİKALARI. *İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM YÜKSEK LİSANS TEZİ*. İstanbul.

- Hakkı, H. İ. (2016). YAZILAR47. *İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı*. İstanbul.
- İşimtekin, S. (2018). KARANLIĞA VE GECEYE TAKINTILI BİR ŞAİR: FURÛĞ FERRUHZÂD. *İ.Ü. ŞARKİYAT MECMUASI*, 25-58.
- Karacan, M. O. (2022). 19. Yüzyılda Anadolu’da Frengi ve Alınan Tedbirler. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karacan, M. O. (2022). 19. Yüzyılda Anadolu’da Frengi ve Alınan Tedbirler. *DergiPark*, 29-51.
- Kılıç, O. (2004). Eskiçağ’dan Yakınçağ’a Genel Hatlarıyla Dünya’da ve Osmanlı Devleti’nde Salgın Hastalıklar,. *Fırat Üniversitesi Rektörlüğü, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları*. Elazığ.
- Önder, D. (2014). Bababağı Cüzamhanesi’nden Dünyaya Kapı Açan El: Furuğ Ferruhzad. H. Köse içinde, *Kara Perde* (s. 44-59).
- P. Rotha . (Çev. İ. Şener). (2000). *Belgesel Sinema*. (İ. Şener, Çev.) İstanbul: İzdüşüm Yayınları.
- Pala, M. (2020, Aralık 27). *Hayat Sanat Edebiyat*. <https://mustafapala.blog/2020/12/27/furugdan-sinemasal-bir-kara-siir/> adresinden alındı
- Palalı, M. (1993). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,. “*Cüzzam*” (Cilt c.8, s. 150). içinde Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Serdar, M. (2014). Orta Çağ Avrupası’nda Tanrı’nın Laneti Cüzzam ve Cüzzam Evleri . *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, II*, 100.
- Serdar, M. (2015). Serdar M, Geç Orta Çağlarda Batı Avrupa’da Hastaneler ve Tıp Eğitimi. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Tarih Anabilim Dalı*, 91-92. Tokat.
- SOUDBAR, M. (2019). Taziye kavramının tarihsel olarak incelenmesi ve şair furuğ ferruhzad’ın şiirleri’den yola çıkarak" gösterisinin mekan tasarımı. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi güzel sanatlar enstitüsü sahne dekor ve kostüm tasarım programı *Yüksek Lisans Eser Metni*. İstanbul.
- Soysal, E. E. (2019). "Gideon Toury'nin Betimleyici Çevriri Araştırmaları Yöntemi Işığında Furuğ Ferruhzad'ın “Bahçenin Fethi” Adlı Şiirinin Türkçe Çevrilerinin İncelenmesi. *Nüsha 19.49*, 17-44.
- sözen. (2013). SİNEMASAL DRAMATURJİK VE ÖRNEK BİR ÇÖZÜMLEME. *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemliği Dergisi*, 115-116.
- Tağ, Ş. (2003). BELGESEL SİNEMA VE TÜRLERİ . *Yüksel Lisans Tezi* . Eskişehir.
- Uludağ, O. Ş. (2010). *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*. (E. Kaya, Dü.) Ankara: TTK yayınları.

- Ulutak, N. (1988). Belgesel sinemanın temel özellikleri ve tarih felsefesi açısından belgesel sinemada gerçeklik. *Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE.*
- Uysal, G. (2015). Geç Osmanlı Salattepe Populasyonu ve Cüzzam. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 220.
- Yayan, G. (2020). Bir salgın hastalık olarak covid-19'un Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Bölümü resim ana sanat dalındaki öğrencilerin resimlerine yansımaları. *Turkish Studies.*
- Yıldırım, N. (2010). Furûğ-i Ferruhzâd Ve Şiiri (1313-1345 Hş./1934-1966). , 2010, 12. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 193.
- Yürük, N. (2019). İran'da Furuğ Ferruhzad Örneğinde Sanat ve Siyaset. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi". İstanbul.

GÖRSEL RETORİK VE REKLAMLAR: RETORİK FİGÜRLERİ OLARAK HİPERBOL, ANTİTEZ VE KİŞİLEŞTİRMENİN REKLAMLARDA KULLANIMI

0Doç. Dr. Eda ÇORBACIOĞLU

İzmir Demokrasi Üniversitesi,

eda.corbacioglu@idu.edu.tr

0000-0002-2272-0813

ÖZET

Latince *rhetorica* sözcüğünden gelen retorik güzel konuşma sanatı olarak tanımlanmaktadır. Retorik ilk olarak Yunan Sicilya'sında yurttaşların topraklarını ele geçirmeye çalışan tiranlara karşı halk mahkemelerinde ikna edici etkili konuşmayı bilme gereksinimlerinden doğmuştur.

Aristo retorik kavramını ikna etmeye uygun olanı zekayla keşfetme becerisi olarak ele almaktadır. Söylem aracılığıyla ikna etme ve iyi/etkili konuşma sanatı retorik geleneğin geleneksel tanımlarıdır. Sanat kelimesi Yunanca *technè* kelimesinden gelmektedir. Bu durumda retorik öğretim yoluyla edinilen bir beceri olduğundan hem bir tekniktir zira hiç kimse doğuştan kelimelerle ikna etme yeteneğine sahip değildir hem de bir sanattır çünkü bazen yaratıcı beceriler için kullanılabilir.

Reklamlar hedef kitlenin dikkatini çekme, uyarıcı olma, ürüne aşinalık kazandırma ve tüm bunların sonucunda beklenen davranış değişikliği olan ürünü satın almaya hazır hale getirme amacı taşımaktadır. Reklam tasarımcıları açısından retorik; ikna etme, etkileme, dikkat çekme gibi özelliklerinden dolayı reklam tasarımında başvurulması faydalı olan bir tekniktir.

Bu çalışmanın amacı reklamlarda hedef kitleye iletilmek istenen mesajın ikna ediciliğini arttırmak ve hedef kitlenin dikkatini çekmek için sıklıkla kullanılan görsel retorik figürlerini örneklerle açıklamak ve tasarımcılara fikir oluşturmaktır. Bu çalışmada bu figürler arasında reklamlarda en çok kullanılan hiperbol, antitez ve kişileştirme figürleri reklam örnekleri üzerinden gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Retorik, Figür, Reklam, Göstergibilim

VISUAL RHETORIC AND ADVERTISEMENTS: THE USE OF THE HYPERBOLA, ANTITHESIS AND PERSONIFICATION AS RHETORICAL FIGURES IN ADVERTISEMENTS

ABSTRACT

Rhetoric, which comes from the Latin word *rhetorica*, is defined as the art of eloquence. Rhetoric first emerged in Greek Sicily when citizens needed to know how to speak persuasively in public courts against tyrants who were trying to take over their lands.

Aristotle considers the concept of rhetoric as the ability to discover with intelligence what is suitable for persuasion. Persuasion through discourse and the art of good/effective speech are the traditional definitions of rhetoric. The word art comes from the Greek word *technè*. Since rhetoric is a skill acquired through teaching, it is both a technique, because no one is born with the innate ability to persuade with words, and an art, because it can sometimes be used for creative skills.

Advertisements aim to attract the attention of the target audience, to be stimulating, to make them familiar with the product and to make them ready to buy the product, which is the expected behavioral change as a result of all these. For advertisement designers, rhetoric is a useful technique to be used in advertisement design due to its features such as persuasion, influence and attracting attention.

The aim of this study is to explain the visual rhetoric figures that are frequently used in advertisements to increase the persuasiveness of the message to be conveyed to the target audience and to attract the attention of the target audience and to create ideas for designers. In this study, hyperbole, antithesis, and personification figures, which are the most commonly used figures in advertisements, are shown through examples of advertisements.

Keywords: Rhetoric, Figure, Advertising, Semiotics

1. GİRİŞ

Retorik güzel konuşma sanatı olarak tanımlanmaktadır ve Latince *rhetorica* sözcüğünden gelmektedir. İlk olarak Yunan Sicilya'sında yurttaşların, topraklarını ele geçirmeye çalışan tiranlara karşı halk mahkemelerinde ikna edici, etkili konuşmayı bilme gereksinimlerinden doğmuştur (Çorbacıoğlu, 2014:53). Sanat kelimesi Yunanca *technè* kelimesinden gelmektedir. İkna etme sanatı olarak tanımlanan retorik öğrenilebilen ve öğretilebilen bir tekniktir. Reboul retorik "hem tekniği hem de güzelliği çağrıştırdığını" söyler (1984: 7). Bu durumda, hiç kimse doğuştan kelimelerle ikna etme yeteneğine sahip olmadığından retorik öğretimi yoluyla edinilen bir teknik olduğu söylenebilir. Yaratıcı beceriler için de kullanılabilir olduğundan sanat yönü de açığa çıkmaktadır.

Aristo retorik "her durumda ikna etmeye uygun olanı, zekayla keşfetme becerisidir. Ne başka bir tekniğin ne başka bir bilimin bu işlevi yoktur" (akt Molinié, 1992:9) olarak tanımlar. Bu tanım retorik tamamen bir ikna etme tekniği üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. İkna etmeye uygun olanı keşfetmeyi ve insanların nasıl ikna edileceğini bulmaya yarar. İnsanlar doğumdan itibaren herhangi bir sağlık sorunu yoksa konuşma yetisine sahiptirler. Retorik konuşma eylemini değil iyi konuşabilmeyi temel alır. Quintilian'a göre, "retorik ikna edecek şekilde konuşma sanatıdır" (akt Meyer, 1993:13). Retorik açısından iyi konuşma eylemi bir sanattır. Herkes konuşabilir, belli çerçevede iletişim kurabilir ancak kaç kişi başkalarını ikna etme becerisine sahiptir (Çorbacıoğlu, 2022:121). "Retorik bir disiplin olarak, temelde söz ve biçimle ilgili olup, ifadenin en etkili biçimde nasıl aktarılabilmesinin bulunmasıdır" (Gümüştekin, 2018:271). Reboul "neden sadece konuşmayı değil iyi konuşmayı arıyoruz? Anlatmak, etki etmek, inandırmak tek kelimeyle ikna etmek için" (1984:6) diyerek bu konuda kendi sorduğu soruya yine kendisi cevap vermiştir.

Retorik en bilinen tanımıyla söylem aracılığıyla ikna etme ve iyi/etkili konuşma sanatı olarak ifade edilmektedir.

2. RETORİK VE REKLAMLAR

Retorik kullanarak hedef kitleyi baştan çıkarmak için figürlere başvurulur. Reboul figürü "kişinin hem özgür hem de kodlanmış bir şekilde kendini ifade etmesine olanak tanıyan stilistik bir süreç" olarak tanımlamaktadır (2001:121). Figürler mesajı anlamlı ve ikna edici bir şekilde iletmeyi amaçlayan biçimsel araçlardır. Figürler özgürdür çünkü iletişim kurmak için bunları kullanmak zorunlu değildir diğer taraftan kodlanmıştır çünkü her bir figür diğer içeriklere aktarılabilen, tanımlanabilir bir yapı içerir. Başka bir deyişle, retorik izleyiciyi ikna etmek için figür kullanır ancak bu figürleri kullanmak zorunlu değildir.

Reklamlar, görseller birer uyarandır ve uyarıların uygun ve etkili bir şekilde tüketiciye iletilmesini, hedef kitlenin ürünü fark etmesini amaçlamaktadır. “İletişim formu oluşturulurken, insanın görme ve algılama faktörü göz önünde bulundurulması gereken en önemli unsurdur” (Gümüştekin, 2018:270). Reklamlar uyarıcı niteliğiyle ürüne tanıdıklık duygusu kazandırır ve bir açıdan eyleme hazırlıktır (Boradkar, 2010, s.224-225). Logo, marka ve reklamlarla izleyici ürünü almaya meyilli hale getirilir Tıgılı (2012, s. 299). “Tüketici davranışı araştırmacıları düşünce süreçlerini ortaya çıkarmak ve/veya teoriler geliştirmek için görsellerden uyarıcı olarak yararlanmışlardır” (Coulter vd., 2001, s. 5). “Satın alma kararları, bir reklamın içerdiği veya içermediği bilgi türlerinden etkilenebilir. Bu bağlamda, izleyicinin reklama olan tepkisi, ürünü satın alıp almama kararını belirler” (Ersan, 2022:1741). Reklamlar hedef kitlenin dikkatini çekme, uyarıcı olma, ürüne aşinalık kazandırma ve sonuç olarak beklenen davranış değişikliği olan ürünü satın almaya hazır hale getirme amacı taşımaktadır. Retorik, reklam tasarımcıları açısından ikna etme, etkili anlatım gibi özelliklerinden dolayı başvurulması önerilen bir tekniktir ve reklamlarla retorik bu noktada kesişir. Bu durumdan dolayı reklamlarda birçok retorik figürlere yer verildiği görülmektedir. Reklamlarda hedef kitleye iletilmek istenen mesajın ikna ediciliğini arttırmak ve hedef kitlenin dikkatini çekmek için sıklıkla kullanılan görsel retorik öğeleri olan figürler örneklerle açıklanacaktır. Bu çalışmada retorik figürler arasında reklamlarda en çok kullanılan hiperbol, antitez ve kişileştirme figürlerine yer verilecektir.

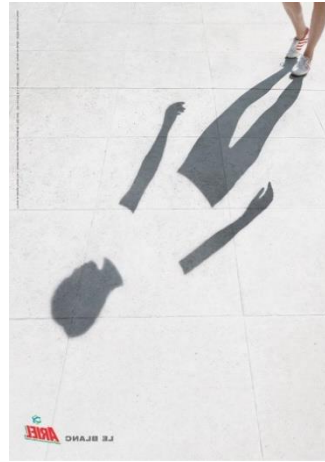
3. RETORİK FİGÜRLERİ OLARAK HİPERBOL, ANTİTEZ VE KİŞİLEŞTİRMENİN REKLAMLARDA KULLANIMI

3.1.Hiperbol

Gerçeğin abartılması, daha fazla izlenim yaratacak şekilde gerçekte var olanın aşırı derecede artırılması veya azaltılması esasına dayanır. Bu aşırılık durumu mesajın daha etkili ifade edilmesini sağlamaktadır. “Omo” reklamında (görsel 1) ürünün beyazlığı abartılarak bu figür kullanılmaktadır. Etkili ve aşırı beyazlıkla görünmezlik etkisi yaratmak hedeflenmiştir. Reklam sloganı olarak “fark edilir şekilde daha beyaz” kullanılmıştır. Reklamcılar daha fazla etki yaratmak için gerçeği abartma yoluna gitmişlerdir. Rakip firma Ariel de (görsel 2) bu mübalağa figürünü kullanarak beyazlık vaat eden deterjan ürünlerinin yarattığı aşırı beyazlık etkisini göstermeye çalışmaktadır. Ürünün vaat ettiği beyazlık gölgeye bile etki edecek kadar güçlü ve aşırıdır.

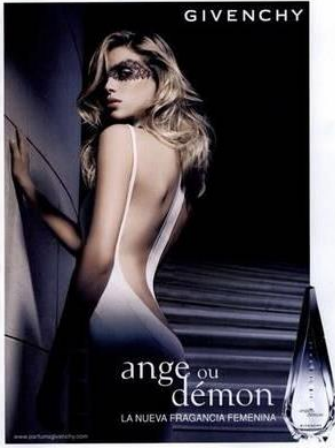
Görsel 1. Omo Reklam Afışı

Görsel 2. Ariel Reklam Afışı

3.2. Antitez

Simetri ve zıtlık figürlerinden biri olan antitez; bir bağlamdaki iki düşünce, iki kelime arasında karşıtlık ilişkisi kurmaya dayalıdır. Hedef kitleye verilmek istenen mesaj ve etki karşıtlık ilişkisinin gücü kullanılarak verilmeye çalışılmaktadır. “Givenchy” reklam afişinde (görsel 3) melek-şeytan zıt kavramları ve siyah-beyaz karşıtlığı görülmektedir. Beyaz renk melek kavramına, siyah renk şeytan kavramına gönderme yapmaktadır. *Femme fatale* yani ölümcül kadın ya da melek kadın etkisinin bu parfümün etkisiyle yaratılabileceği mesajı taşımaktadır.

Görsel 3. Givenchy Reklam Afişi

Görsel 4. Gunshake, Irkçılık Karşıtlığı Afişi

İlgili afişte el sıkışmak ve silah aynı bağlamda bir araya getirilmiştir. Savaş-barış karşıt kavramlarının beraber kullanıldığı “Gunshake” isimli ırkçılık karşıtlığı üzerine hazırlanan bu afişte (görsel 4) siyah-beyaz karşıtlığı görülmektedir. Bu afişte siyah ve beyaz renkler insan ırklarına gönderme yapmaktadır. Gerçekte birbirine karşıt bir tez olmaması gereken insan teninin renk farklılığı ırkçı toplumlarda bir karşıtlık olarak ele alınmaktadır. Bu afiş bu antiteze karşı eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır.

3.3. Kişileştirme

Kişileştirme, bir nesneyi veya fikri insan olarak temsil eden bir figürdür. Bir nesneyi veya bir fikri insan biçiminde kişileştirerek sunar. “Kişileştirme, soyut fikirleri kurgusal karakterler aracılığıyla gerçek izleyicilere iletir. Bu karakterler izleyicilerle kişisel yollarla bağlantı kurduğunda, ilettikleri fikirler ve mesajlar daha etkili olmaktadır” (Ersan, 2022:1741).

Görsel 5. NAFNAF Afişi

NAFNAF firmasına ait bu reklamda (görsel 5) sağ altta görülen domuz, insan özelliklerini taşımaktadır. Reklamcılar bir hayvanı kolunda iğne yastığı, atkısı ve güneş gözlüğü ile adeta bir moda tasarımcısı olarak kişileştirmişlerdir. Bu figürün, insana ait özelliklerin, duyguların veya davranışların bir nesneye, bir hayvana atfedilmesinden oluştuğu görülmektedir.

Görsel 6. Australia Post

“Australia Post” firması afişinde (görsel 6) mektup alıp göndermenin duygusal ve insanlara dokunan etkisini hedef kitleye iletmek amacıyla kişileştirme figürü kullanmıştır. Mektup alıp vermenin kişilerin birbirine sarılması gibi bir etki yaratacağı firmanın iletmek istediği mesajdır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Etkili iletişimi sağlamak adına ikna etme ve iyi/güzel konuşma sanatı olan retorikğin reklamlarda sıklıkla başvurulan bir kavram olduğu görülmüştür. Reklamlar birer uyarandır ve hedef kitlenin dikkatini piyasada her yıl çıkan birçok ürün arasından tanıtılmak istenen ürüne çekmek, firma mesajını iletmek reklamların amaçları arasındadır. Retorik figürlerin reklamlarda hedef kitleye iletilmek istenen mesajın ikna ediciliğini arttırmak ve hedef kitlenin dikkatini çekmek için nasıl kullanıldığı reklam afişleri örnekleri üzerinden gösterilmiştir. Reklamlarda sıklıkla kullanılan görsel retorik figürlerinden hiperbol (abartma), antitez ve kişileştirme figürleri örneklerle açıklanmış ve tasarımcılara fikir oluşturmak amaçlanmıştır.

Çalışmada figürler kullanılarak reklam tasarımına gidilmemiştir. Tasarımcılar bu çalışmadan hareketle retorik ve retorik figürlerini doğru ve bilinçli kullanarak hedef kitleye iletilmek istenen mesajın etkili bir biçimde iletebileceği ve hedef kitleyi ürünü almaya ikna edecek bir çalışma hazırlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Boradkar, P., *Designing Things*, Oxford New York: Berg. 2010.

Coulter, R. A.-vd., Interpreting Consumer Perceptions of Advertising: An Application of the Zaltman Metaphor Elicitation Technique, *Journal of Advertising*, 30:4, 1-21, DOI: 10.1080/00913367.2001.10673648. 2001.

Çorbacıoğlu, E., *Tasarımda Göstergebilim: Kansei Mühendisliğinin Temelleri*. Ankara: Günce Yayınları. 2021.

Çorbacıoğlu, E., *L'Analyse Figurative Et Affective Des Affiches Publicitaires*, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. 2014.

Damasio A. R., Time-Locked Multiregional Retro-Activation: A Systems Level Proposal for The Neural Substrates of Recall and Recognition. In Eimas P. D., Galaburda A. M. (Eds.), *Neurobiology of Cognition*. 24–62. Cambridge, MA: MIT Press. 1994.

Ersan, M., Reklam Tasarımda Bir Görsel Anlatım Yöntemi Olarak Kişileştirme, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(84):1739-1753. 2022.

Gümüştekin, N., Reklam ve Grafik Tasarımda Retorik Anlatım, *İdil Dergisi*, 2018, cilt / 7, sayı / 43. 2018.

Meyer. M., *Questions de Rhétoriques*, Paris : Librairie Générale Française. 1993.

Molinié, G., *Dictionnaire de Rhétorique*, Paris : Livre de Poche. 2009.

Reboul, O., *La Rhétorique*, Paris : PUF, Coll. Que Sais-Je? No: 2133. 1984.

Reboul, O. *Introduction à la Rhétorique*, Paris : PUF, Collection : premier cycle. 2001.

Tıǧlı, M. Kalitatif Bir Pazarlama Araştırma Yöntemi: ZMET (Zaltman Metafor Çıkarm Tekniǧi). *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi Istanbul University Faculty of Communication Journal*, 0 (17), 297-305. 2012.

Görsel Kaynaklar:

Görsel 1: <https://imgur.com/t/campaigns/rMcdR3A> Erişim Tarihi: 23.02.2024

Görsel 2: <https://wikiejemplos.com/tr/anuncios-publicitarios/> Erişim Tarihi: 23.02.2024

Görsel 3: <https://www.dlays.com.tr/givenchy-ange-ou-demon-eau-de-parfum> Erişim Tarihi: 20.01.2024

Görsel 4: <https://www.dijitalajanslar.com/yaratici-reklam-afisleri/> Erişim Tarihi: 20.01.2024

Görsel 5: <https://www.fashionmodeldirectory.com/brands/naf-naf/advertisements/2008/autumn-winter/10174/>

Görsel6: <https://jcrockett764.wordpress.com/2014/03/03/australian-print-advertisements/> Erişim Tarihi: 20.01.2024

SERVİS TASARIMI OLARAK MÜZİK FESTİVALİ: KANSEİ MÜHENDİSLİĞİ UYGULAMASI

Doç. Dr. Eda ÇORBACIOĞLU

İzmir Demokrasi Üniversitesi,

eda.corbacioglu@idu.edu.tr

0000-0002-2272-0813

ÖZET

Her yıl piyasada birçok yeni ürün çıkmakta ancak piyasaya çıktıklarının henüz ilk senesinde bu ürünlerin çoğu pazarda tutunamadan piyasadan çekilmek durumunda kalmaktadır. Oran olarak neredeyse yeni çıkan ürünlerin yüzde altmış, yüzde seksenine tekabül etmektedir. Bu rekabetçi piyasada ürünlerin kullanıcılar tarafından fark edilebilir ve kolayca benimsenebilir olması gerekmektedir.

Kansei mühendisliği, insan duygularını ürün ve hizmetlerin tasarımında ön planda tutan ve ürün tasarımında insan duygularından hareket eden bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın amacı, kullanıcının ürünleri kullanırken ya da ürünlerle karşılaştığında hissettiği duygu ve düşünceleri tespit etmek ve sonrasında tespit edilen bu duygu ve düşüncelerin ürün tasarımında nasıl kullanılabileceğini analiz etmektir. Tasarımında tüketicinin duygu ve düşüncelerinin taşıyan ürünler tüketici tarafından daha kolay benimsenmekte ve karşılık bulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Kansei mühendisliği ile ürün tasarımının ilk iki aşaması olan ürün alanı ve anlamsal uzayın taranması aşamalarını servis tasarımında uygulamaktır. İzleyicilerin ilgisini çekmek, festivallere katılımı arttırmak ve müşteri deneyimleri üzerinde olumlu etki yaratacak kavramları tespit etmek amacıyla örnek uygulama olarak servis tasarımı alanında müzik festivali belirlenmiştir.

Kansei kelimeleri belirlenirken 19-23 yaş arası 60 üniversite öğrencisine konserler ile ilgili videolar izlettirildi ve görseller gösterildi. Kansei uygulanacak servisi bilmek ve görmek kriterlerini sağlayan bu 60 kişilik grup verilen 250 kelime içerisinden 12 kelime belirlemiştir. Daha sonra 531 kişiye bu kelimeler sorulmuş özgür %69, heyecanlı %65, yaşam ve dinamik kelimeleri %56 oranlarıyla katılımcılar tarafından karşılık bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Servis tasarımı, Kansei mühendisliği, Konser, Festival

MUSIC FESTIVAL AS A SERVICE DESIGN: AN APPLICATION OF KANSEI ENGINEERING

ABSTRACT

Every year, many new products are launched on the market, but within the first year of their launch, most of these products fail to gain a market and have to be withdrawn from the market. The rate is almost sixty to eighty percent of new products. In this competitive market, products need to be recognizable and easily adoptable by users.

Kansei engineering is an approach that prioritizes human emotions in the design of products and services and acts on human emotions in product design. The aim of this approach is to identify the emotions and thoughts that the user feels when using or encountering products and

then analyze how these emotions and thoughts can be used in product design. Products that carry the emotions and thoughts of the consumer in their design are more easily adopted and responded to by the consumer.

The aim of this study is to apply Kansei engineering and the first two stages of product design, product domain and semantic space scanning, to service design. In order to attract the attention of the audience, to increase participation in festivals and to identify concepts that will have a positive impact on customer experiences, a music festival was selected as a case study in the field of service design.

While determining the Kansei words, 60 university students between the ages of 19-23 were shown videos and visuals about the concerts. This group of 60 people, who met the criteria of knowing and seeing the service to be applied Kansei, determined 12 words out of the 250 words given. These words were then asked to 531 people and the words free 69%, exciting 65%, life and dynamic 56% were found by the participants.

Keywords: Service design, Kansei Engineering, Concert, Festival

1. GİRİŞ

Globalleşen dünyada gittikçe zorlaşan rekabet koşulları müşteri odaklı tasarım ve üretim yapmanın gerekliliğini daha da arttırmıştır. Her yıl piyasada birçok yeni ürün çıkmakta ancak neredeyse bir sene içinde bu ürünlerin çoğu pazarda tutunamadan piyasadan kaybolmaktadır. Bu oran kimi zaman her sene piyasaya sürülen ürünlerin yüzde altmış ile seksenine kadar ulaşmaktadır (Zaltman ve Zaltman, 2021: 11). “Hızla gelişen teknolojik gelişim ve gün geçtikçe artan rekabetçi piyasa ortamı yeni ürün geliştirmeyi zorunlu hale getirmektedir” (Paksoy, 2017: 72). Kansei mühendisliği müşteri odaklı bir yaklaşım olup, kişinin arzu ettiği bir ürünle ilgili olarak hissettiklerinin ve aklındaki imajın ürünün tasarım aşamasına yansımaları sağlayan bir teknoloji olarak tanımlanabilmektedir. 1970'lerdeki her üretileni satın alan, kişisel tercihleri arka plana iten müşteri profili gitmiş ve yerine ne istediğini bilen ve seçme özgürlüğünü kullanabilen, fonksiyon, tasarım ve fiyat açısından duygu ve ihtiyaçlarını tatmin eden ürünleri tercih eden müşteri profili gelmiştir.

Kansei Mühendisliği tüketici odaklıdır ve ürünün kişide uyandırdığı düşüncelerini, duygularını, aklına getirdiği görselin ürün tasarımına uygulandığı bir teknolojidir. Bir tüketici bir şey satın almak istediğinde, zihninde bir tür duygu ve imaj olacaktır.

Kansei kelime anlamı olarak incelendiğinde duyu organlarının bir uyarıyı algılama ve hissetme becerisi, bir duygunun ortaya çıkarılması için gereken deneysel hafızanın varlığıdır, bilinç ve irade ile kontrol edilen duygusal istek olarak tanımlanır (Çorbacıoğlu, 2022: 149).

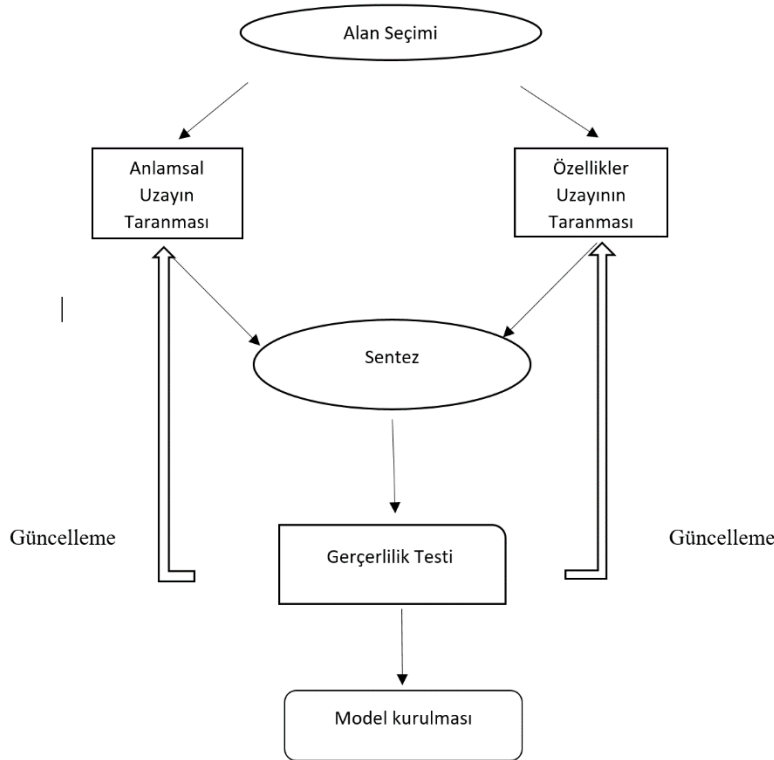
Eğer tüketicinin hissettiği şey yeni üründe uygulanabilirse, tüketici üründen daha fazla memnun olacaktır (Nagamachi, 2002: 290). Kansei Mühendisliği ilk kez Japonya'da Hiroshima Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mitsuo Nagamachi tarafından ortaya atılmıştır. Nagamachi Kansei Mühendisliği'ni "tüketicinin bir ürüne ilişkin duygu ve imajını tasarım öğelerine çevirme teknolojisi" olarak tanımlamaktadır (1995: 3). Nagamachi Kansei mühendisliği uygulamasını Mazda Miata modeli üzerinde uygulamış ve bu model Dünya üzerinde satışı en çok yapılan model olarak kayıtlara geçmiştir.

2. TASARIMDA KANSEİ MÜHENDİSLİĞİ

Duygusal tasarım, yalnızca işlev, biçim ve kullanılabilirlik tarzıyla değil, aynı zamanda kullanıcılar için ihtiyaç ve talepler üzerine odaklanıp müşterinin sesini yakalayarak, tüketici

memnuniyeti sağlayan ürünler tasarlamaktır (Akgül vd., 2019: 850). Kansei teknolojisi, tüketicinin hislerinin ve aklındaki ürün imajının tasarım aşamasına yansımaları sağlamaktadır. Kansei mühendisliği ürünle ilgili olarak tüketici duygularının tasarım detaylarına dönüşümünü sağlayan bir teknolojidir (Nagamachi, 1995: 4).

Kansei mühendislik teknolojisi hakkında genel bir model önerilmektedir. Görsel 1’de gösterilen bu model; alan seçimi, anlamsal uzayın taranması, özellikler uzayının taranması, sentez ve modelin kurulması aşamalarından oluşmaktadır (Schütte, 2005: 56). İlk aşama olan *alan seçimi*nde öncelikle bir ürün alanı seçilir. Üzerinde çalışılacak ürünün belirlenmesine çalışılır. İkinci aşama olan *anlamsal uzayın taranması* aşamasında kullanıcı duygu ve düşüncelerini ifade eden, ürünün kullanıcıda oluşturduğu duygulara karşılık gelen sözcükleri tespit ederek Kansei kelimeleri belirlenmektedir. Üçüncü aşama olan *özellikler uzayının taranması* aşamasını Lindberg şu şekilde açıklamıştır: “Tasarımı yapılacak ürün veya hizmetin özellikleri belirlenir. Ürün özelliklerinin belirlenmesinde uzman görüşleri, literatür, internet, ürüne/hizmete ilişkin kılavuzlar veya kullanıcı görüşleri gibi farklı kaynaklardan yararlanılabilir” (akt, Erdoğan vd., 2011:3). *Sentez* aşamasında farklı kaynaklardan toplanarak belirlenen her Kansei sözcüğü daha sonra karşılık gelen fiziksel özelliklere eşleştirilir ve anket uygulanır. Bu anketlerin geçerliliği ve güvenilirliği test edilir. Geçerliliği ve güvenilirliğinin uygunluğundan sonra modeller kurulabilir.

Görsel 1. Kansei Modeli (Schütte, 2005:56)

3. MÜZİK FESTİVALİNİN BİR SERVİS OLARAK TASARIMINDA KANSEİ MÜHENDİSLİĞİ UYGULAMASI

Müzik festivali sektöründe hizmet veren servis tasarımcıları etkinlikle ilgili hedef kitlenin duygu ve düşüncelerini tam olarak belirleyememekte ve çoğu zaman da yanlış tahminlerde

bulunmaktadır. Bu yanlış tahminler organizasyonlara katılımı etkilemektedir (Çetin vd., 2021: 406).

Bu çalışmada Kansei mühendisliğinin ilk iki aşaması olan ürün alanı ve anlamsal uzayın taranması aşamaları servis tasarımında uygulanacaktır. İzleyicilerin ilgisini çekmek, festivallere katılımı arttırmak ve müşteri deneyimleri üzerinde olumlu etki yaratacak kavramları tespit etmek amacıyla örnek uygulama olarak müzik festivali servis tasarımı belirlenmiştir.

Öncelikle Kansei kelimeleri belirlenirken 19-23 yaş arası 60 üniversite öğrencisine müzik festivalleri ile ilgili videolar izlettirildi ve görseller gösterildi. Kansei uygulanacak servisi bilmek ve görmek kriterlerini sağlayan bu 60 kişilik grup verilen 250 kelime içerisinde 16 kelime belirlemiştir. Bu kelimeler arasında frekansı en yüksek kelimeler; özgür, gizemli, heyecanlı, yaşam, dinamik, samimi, neşeli, şenlikli, çılgın, güçlü, çekici, kışkırtıcı, parlak, tatlı, zarif ve mesut kelimeleridir (Çetin vd., 2021: 405).

Bu belirlenen kelimeler 531 kişiye Google form üzerinden anket yöntemiyle sorulmuştur. Katılımcıların 283'ü kadın, 234'ü erkek, 14'ü cinsiyetini belirtmemiştir. Yaş olarak 24 yaş altı 170, 25-30 yaş arası 88, 31-35 yaş arası 78, 36-40 yaş arası 47 ve 41 ve üstü 147 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların eğitim seviyeleri en çok üniversite ve lise derecesindedir. İlk okul mezunu 3 kişi bulunmaktadır (Çizelge 1) (Çetin vd., 2021: 405).

Çizelge 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	Sayı
Erkek	234
Kadın	283
Belirtmek istemiyorum	14
Yaş	
24 ve altı	170
25-30	88
31-35	78
36-40	47
41 ve üstü	147
Eğitim seviyesi	
İlkokul	3
Lise	158
Dengi okullar	28
Üniversite	257

Yüksek lisans	65
Doktora	19
Gelir	
0-1000₺	126
1001-2000₺	56
2001-3000₺	65
3001-4000₺	79
4001₺ ve üstü	172

531 katılımcıdan belirlenen 16 kansei kelimesi içinden müzik festivallerini temsil eden 4-5 kelimenin seçilmesi istenmiş ve veriler SPSS kullanılarak betimsel istatistik analizleri yapılmıştır. Belirlenen oranlar aşağıdaki çizelgede (çizelge 2) gösterilmiştir. Bu sonuçlara göre özgür %69, heyecanlı %65, yaşam ve dinamik kelimeleri %56 ile en yüksek oranda katılımcılar tarafından karşılık bulmuştur. Kullanıcı hislerini ifade eden bu kelimeler anlamsal uzayın taranması aşamasını temsil eder.

Çizelge 2. Kansei Kelimeleri

Kelime	Ortalama
Özgür	0.690
Heyecanlı	0.650
Yaşam	0.560
Dinamik	0.560
Samimi	0.550
Neşeli	0.520
Şenlikli	0.450
Çılgın	0.360
Güçlü	0.300
Çekici	0.230
Parlak	0.150

Kışkırtıcı	0.130
Tatlı	0.090
Zarif	0.080
Mesut	0.070
Gizemli	0.060

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Kansei mühendisliği tüketici odaklı ve ürünün kişide uyandırdığı düşüncelerini, duygularını, aklına getirdiği görselin ürün tasarımına uygulandığı bir teknolojidir. Kullanıcının ürünleri kullanırken ya da ürünlerle karşılaştığında hissettiği duygu ve düşünceleri tespit etmek ve sonrasında tespit edilen bu duygu ve düşüncelerin ürün tasarımına dönüştürmek olarak tasarlanmıştır.

Bu çalışmada ilk iki aşaması incelenen kansei mühendisliği modelinde ürün olarak müzik festivallerinin servis tasarımı seçilmiştir. İzleyicilerin ilgisini çekmek, festivallere katılımı arttırmak ve müşteri deneyimleri üzerinde olumlu etki yaratacak kavramları tespit etmek amacıyla uygulanan metot sonucunda bazı kansei kelimeleri belirlenmiştir. Bu kelimeler arasında frekansı en yüksek kelimeler; özgür, gizemli, heyecanlı, yaşam, dinamik, samimi, neşeli, şenlikli, çılgın, güçlü, çekici, kışkırtıcı, parlak, tatlı, zarif ve mesut kelimeleridir. Belirlenen 16 kansei kelimesi içinden 531 kişiden müzik festivallerini temsil eden 4-5 kelimenin seçmesi istenmiştir. Bu sonuçlara göre özgür %69, heyecanlı %65, yaşam ve dinamik kelimeleri %56 ile en yüksek oranda katılımcılar tarafından karşılık bulmuştur. Müzik festivali endüstrisindeki servis tasarımcıları tüketicide uyandıran bu duygu ve düşünceleri ön planda tutarak tasarım yapımları önerilmektedir.

Kansei modelinin ilk iki aşamasının ele alındığı bu çalışma literatürde otomotiv, moda, web siteleri gibi birçok alanda kullanılan Kansei mühendisliği uygulama alanı olarak servis tasarımı alanında müzik festivallerinin seçilmiş olması literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Akgül E., Delice Y., Kızılkaya A. E., Sinanoğlu C., Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi, Cilt 8, Sayı 2, 850-856, 2019.

Çetin C., Çorbacıoğlu E., Başoğlu N. *A Service Design Study: Determinants Of Music Festival Customer Adoption*, 8th Anatolian Congresses 8th International Social Sciences Congress December 25-26, Diyarbakir.2021.

Çorbacıoğlu, E., *Tasarımda Göstergebilim: Kansei Mühendisliğinin Temelleri*. Ankara: Günce Yayınları.2022.

Erdoğan Ş, Koç E., ve Ayhan S., Türkiye’de Yaygın Kullanılan Web Portallarının Kullanıcı Hislerine Dayanılarak Kansei Mühendisliği ile Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 26-2, 15-34.2011.

Ayşe E., Leblebici B.D., Analysis Of The Turkish Tulip-Shaped Tea Glass’s Emotional Design Features Using Kansei Engineering Methodology, ITU A|Z • Vol 18 No 2, 491-503.2021.

Nagamachi M., Kansei engineering: A New Ergonomic Consumer-Oriented Technology For Product Development. International Journal of Industrial Ergonomics, 15, 3-11.1995.

Nagamachi M., Kansei Engineering As A Powerful Consumer- Oriented Technology For Product Development, Applied Ergonomics, 33, 289- 294.2002.

Paksoy, H., M. İşletmelerin Satışa Sunacağı Yeni Ürünlerin Pazarda Tutunmasını Etkileyen Faktörler, Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi 1(1):67-86.2017.

Schütte S., *Engineering Emotional Values In Product Design-Kansei Engineering In Development*, Doktora Tezi. UniTryck, Linköpings Universitet. 2005.

Zaltman, G. ve Zaltman, L., *Pazarlama Metaforları*. MediaCat Kitapları. 2021.

ASSESSMENTS ON THE QUALITATIVE EFFECTS OF ART IN SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECTS

Prof. Dr. Emine NAS

Selcuk University,

eminenas@selcuk.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-2513-2611>

ABSTRACT

The qualitative effects of art in social responsibility projects play a crucial role in understanding its impact beyond quantitative measurements. Art serves as a catalyst for emotional connections, empathy, and social awareness, fostering deeper engagement and understanding among participants. This assessment delves into the nuanced impacts of art, highlighting its ability to provoke meaningful conversations, challenge perspectives, and evoke powerful emotions. Art transcends language barriers and cultural differences, offering a universal platform for expression and communication. Through mediums such as visual arts, performing arts, and literature, individuals can convey complex ideas, stories, and emotions that resonate on a profound level. This ability to communicate beyond words enables art to facilitate introspection and empathy, promoting a deeper understanding of diverse experiences and perspectives. Furthermore, art in social responsibility projects often acts as a vehicle for social change and advocacy. By addressing pressing issues such as environmental sustainability, social justice, and mental health, artists can inspire action and mobilize communities towards positive change. Through thought-provoking exhibitions, immersive performances, and interactive workshops, art encourages dialogue, reflection, and collective action, empowering individuals to become agents of change in their communities. The evaluation of qualitative effects relies on diverse methodologies, including participant observation, in-depth interviews, and thematic analysis. These approaches allow researchers to capture the multifaceted nature of art's impact, exploring themes such as emotional resonance, personal transformation, and community cohesion. By listening to the voices of participants and stakeholders, evaluators can gain insights into the nuanced ways in which art shapes attitudes, beliefs, and behaviors. In conclusion, assessments on the qualitative effects of art in social responsibility projects illuminate its transformative power in fostering empathy, dialogue, and social change.

Key words: Art, social responsibility, project, community.

1. INTRODUCTION

Art generally refers to a field that encompasses various human activities, often involving technical skill, aesthetics, emotional depth, or conceptual ideas, and reflects creative or imaginative talents. Throughout history, it has been a powerful aesthetic communication tool used by humanity to express emotions and convey thoughts. Art has been recognized not only as a means of aesthetic expression but also as a powerful potential tool reshaping the human experience. It has been seen as a universal language that unites different cultures, a unifying force for society with its healing effects, and a common form of emotion that promotes empathy.

Production, seemingly individual, but explicable on a societal level, art is a phenomenon that interacts with societal institutions (such as family, education, religion, politics, economy, law, and leisure activities), and even technology, continually evolving and reproducing itself without a linear evolutionary process.⁶⁸

The increasingly growing and evolving social dimension of art has created awareness with its capacity to generate sensitivity to social issues and to act as a catalyst for change. Artistic activities have been effective in bringing people together, strengthening cultural bonds by creating a common language. The social dimension of art enriches societies by enabling the sharing of various perspectives and experiences, providing positive support for the ideal of coexistence. The power of art to create awareness of social issues and initiate change is increasingly recognized today.

Within this context, the use of art in social responsibility projects, with its profound emotional and social effects, has become an important step towards societal change and transformation. Social responsibility projects are significant initiatives that offer solutions to various needs of society and strive for sustainable change. In these projects created to help society progress towards a better future, the positive effects of art have the potential to create positive and sustainable changes. The study focuses on the impact areas of art in social responsibility projects aimed at providing social benefits and raising awareness. Through a qualitative method, examples were selected purposively from a rich population. Within the framework of the sample, global examples of how art creates social impact through social responsibility projects were examined, the effects on society were discussed, and how these effects can be evaluated was addressed.

2. ART IN SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECTS

Social responsibility has become an important concept in a wide range of perspectives, from the business world to individual actions, in today's society. It signifies collaboration and participation within an ethical framework aimed at adding value to society. It is the obligation of an individual or organization to contribute to the general welfare of society in accordance with ethical values.⁶⁹ In the business world, the adoption of a sense of social responsibility involves ethical business practices, environmentally friendly policies, and support for social projects, rather than solely pursuing profit. This is not only crucial for society but also for the long-term success of businesses.⁷⁰

Bringing together art and social responsibility projects not only creates a positive collaboration but also allows for the development of creative approaches to problem-solving. Individuals in the art world, as well as companies, organizations, and public institutions, are consciously working on maximizing productivity, efficiency, and values in a way that benefits society and

⁶⁸ Ulusoy, D., Sanat sosyolojisinde temel yaklaşımlar, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 1995, s. 247-248.

⁶⁹ Jensen, D. (2006). Responsibility. Endgame. Vol. II. Toronto, Ont.: Seven Stories Press. ISBN 978-1583227305, pp. 696.

⁷⁰ (Anheirer; Toepler, 2009:577; Palmer, 1995:127).

reduces the potential negative impacts of their activities. The responsibility carried by the art world for both social movements and environmental issues has become a necessity, leading to a butterfly effect (Figure 1).

Figure 1. Wildlife of Vietnam, by Brendan Wenzel, October 12, 2010, <https://www.uniquebirdhouseboutique.com/wpcontent/uploads/2010/10/1007brendanwenzel1.jpg> (Erişim Tarihi:12. 08. 2022).

The artwork featured in Figure 1 is part of a project created by Brendan Wenzel, a New York Times writer and illustrator. This piece consists of a series of illustrations showcasing Vietnam's endangered wildlife. The focus of the artwork is on the growing illegal wildlife trade, particularly the demand for bushmeat and animal products used in Traditional Chinese Medicine (TCM), which poses threats to species in Vietnam. The artwork is digitally printed on 100 lb cover paper, made of 80% recycled, acid-free, uncoated Neenah paper. Each print is signed and numbered by the artist and paired with a charity of the artist's choice, with 15% of the sale proceeds being donated to the Jane Goodall Institute, a non-profit organization dedicated to wildlife conservation.

When art is viewed as a strategic tool in projects, it allows for the development of innovative methods by addressing different intellectual and emotional layers. In this process, a depth of understanding in project strategies is aimed to be achieved by interacting with important factors such as societal values, individuals' unique experiences, and environmental factors. This approach enables the tackling of complex issues such as cultural diversity, social justice, and climate change, thus empowering projects with not only creative but also societal impact potential (Figure 2).

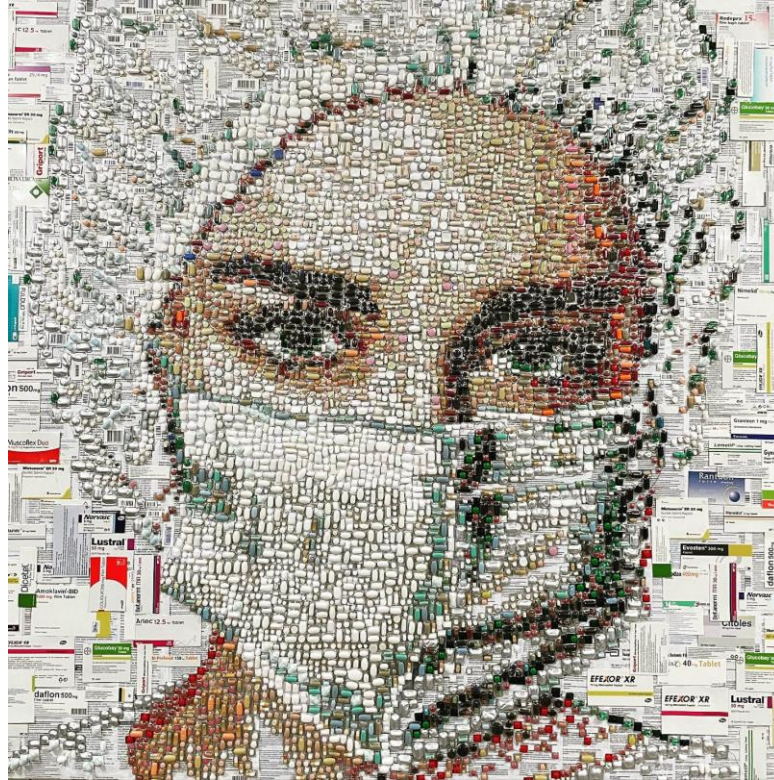

Figure 2. The "Re-made Series" by Deniz Sağdıç, created in 2021, consists of artworks made from waste pharmaceuticals and pharmaceutical packaging materials. <https://www.stirworld.com/see-features-deniz-sagdic-s-0-zero-point-at-istanbul-airport-transforms-trash-into-artwork>, Erişim Tarihi: 09.04.2023.

The artwork featured in Figure 2 is part of the waste recycling project "Ready-ReMade" by the artist Deniz Sağdıç. The artist describes her project as "each new material is a challenge for me, actually a challenge for myself as an artist." Using entirely waste materials, the artist revises objects using classic art methods such as painting with oil paints, sculpting, or rearranging them in a certain order. Through this process, she aims to express that the concept in art is not exclusive to conceptual art, but has existed in art long before, emphasizing that art cannot exist without concept. The artist argues that things considered less valuable can be elevated to a platform of high value through treatment; they can become pieces to be admired, cared for, and even respected. The artworks belonging to the project were prepared with waste materials from Istanbul Airport, one of the world's largest, and exhibited under the name "0" Zero Point. The artist highlights that waste originating from Asia, Europe, and Africa converges at the airport, indicating that it is an excellent point for exhibition to encourage people to adopt environmentally friendly habits. Through her project, the artist aims to draw attention to the fact that the problems of sustainable ecologies are not specific to certain regions or countries, but are collective, universal issues of the world. For her artworks, she expresses, "look, you created this waste, actually you created these artworks, not me. Do we really need all the products we consume? These products are not indispensable for us humans; we need to

remember what it means to be human. And for that, we need to return to the Zero Point where this journey began."⁷¹

The relationship between social responsibility and art is inherently connected to accountability issues due to the use of art for contributing to societal transformation and improvement, and the role of art in this process. These issues can be explained under six headings:

1. Economic: Business planning involving productivity, resilience, fair trade, and profitability/sustainability.

2. Legal: Compliance with rules, regulations, policies, procedures, and “best practices.”

3. Ethical: Acting responsibly and for the common good when legal obligations are not required, etc.

4. Philanthropic: Making non-mandatory contributions to society and social projects, independent of business activities and/or when not necessary for daily operations.

5. Environmental: Taking action to protect natural resources, reduce adverse environmental impacts, and facilitate environmentally friendly and sustainable activities.

6. Human Rights: Addressing imbalance and social injustice by focusing on diversity, equality, and participation.

While art adds an emotional dimension to projects, it is also an effective tool for creating social awareness. These effects demonstrate that projects can contribute not only to tangible outcomes but also to long-term social changes. In this context, it can be said that “the key to social change lies in the intersection of art and social responsibility.” The universality, emotional depth, and intellectual richness of art draw attention to social issues, promote activism, and inspire people to take action (Figure 3).

⁷¹ Singh, G. (2022). “Deniz Sağdıç’s '0' Zero Point' at Istanbul Airport transforms trash into artwork”, <https://www.stirworld.com/see-features-deniz-sagdic-s-0-zero-point-at-istanbul-airport-transforms-trash-into-artwork>, Published on : Apr 05, 2022, Access date: 15.04.2023.

Figure 3. Climate Change by David Shillinglaw, NYC's Expressive Doors, 2015, <https://streetartnyc.org/blog/tag/david-shillinglaw/>, Erişim Tarihi: 16.05.2023.

The artwork featured in Figure 3 is a mural by artist David Shillinglaw, created as part of a social responsibility project. Shillinglaw is known for his studies exploring human nature, success, failure, and the language people use to express their experiences. His paintings present a turbulent system where natural forms, freely interconnecting words, and figurative features of humanity emerge both from grids, boxes, and orderly lines and within them. The artist defines social issues through artistic expressions, particularly drawing attention to identified problems with his large-scale works and vibrant color palette. In his artworks, Shillinglaw questions humanity's contradictory and complex situation in an irregular world, and the relentless need for control.

The use of art in the realm of social responsibility enables people to form more meaningful connections with each other, the world, and their inner selves. Within the framework of identified topics, artistic expression provides an enriching experience of life and is effective not only in beauty but also in the process of self-discovery and expression. Success stories and real-life examples solidify the powerful impact of art in social responsibility projects. These examples demonstrate how art contributes to positive changes in various fields, ranging from environmental sustainability to social justice.

3. CONCLUSION

When evaluating the impact of art on social responsibility projects, it becomes evident that art holds significant potential for comprehensive transformation within society. By creating awareness, promoting social change, and increasing community participation, the value that art adds to social responsibility projects is of paramount importance.

The effects of art on social responsibility projects can be categorized into six main headings (Diagram 1).

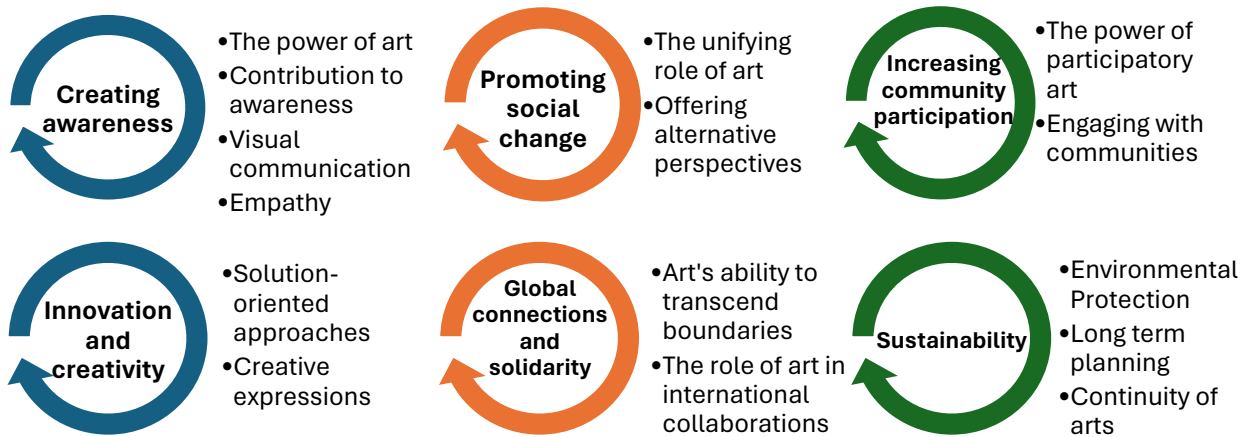

Diagram 1. Roles of Art in Social Responsibility Projects

These effects can be evaluated in two separate models: short-term and long-term (Diagram 2).

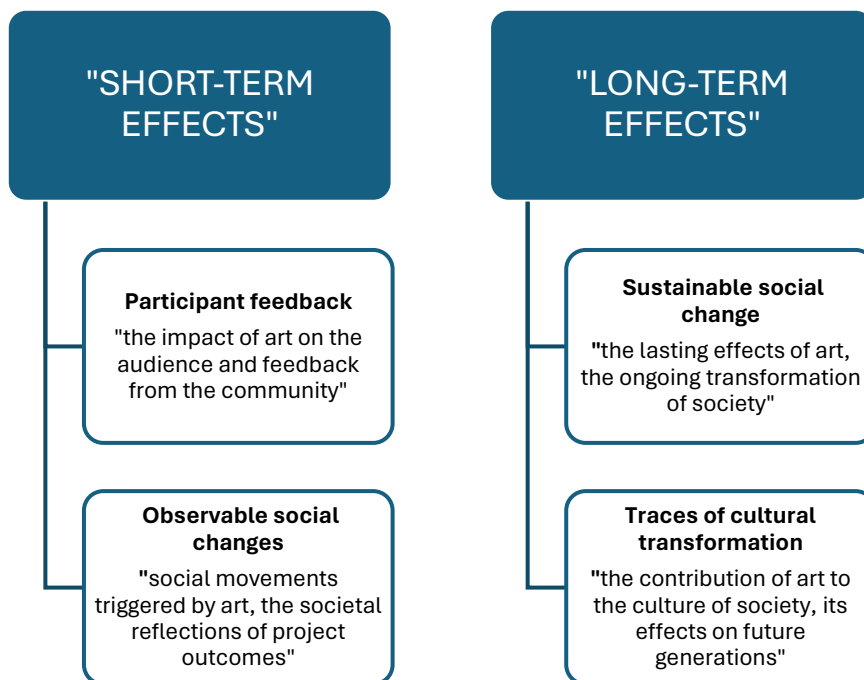

Diagram 2. Impact Evaluation Model.

These assessments underscore the crucial role of art in societal transformation and serve as inspiration for future projects. The evaluation process is important for understanding the impact of art in social responsibility projects and for developing more effective strategies for future projects.

Collaboration between artists and social responsibility projects requires the establishment of policy frameworks and supportive environments to encourage the thoughtful use of art for addressing societal issues. Moreover, mechanisms promoting dialogue and collaboration between artists and civil society organizations are essential. These mechanisms can facilitate the production of socially conscious artworks by artists and enhance their social impact. Therefore, policies and programs should be designed to meet the needs of both artists and civil society organizations in order to strengthen the interaction between art and social responsibility. This approach aims to maximize the influential and transformative power of art by supporting efforts for societal transformation and awareness-raising.

REFERENCES

Anheier, H., K.; Toepler, S., (2009). *International Encyclopedia of Civil Society*, U.S.A.: Springer Science & Business Media.

Jensen, D., (2006). *Responsibility. Endgame. Vol. II*. Toronto, Ont.: Seven Stories Press. ISBN 978-1583227305.

Ulusoy, D., (1995). *Sanat Sosyolojisinde Temel Yaklaşımlar*. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 10 (1), s. 247-259.

Palmer, K., (1995). *Tightening Environmental Standards: The Benefit-Cost or the No-Cost Paradigm?*, *The Journal of Economic Perspectives*. 9 (4): 119–132. doi:10.1257/jep.9.4.119. JSTOR 2138393.

Singh, G. (2022). "Deniz Sağdıç's '0' Zero Point' at Istanbul Airport transforms trash into artwork", <https://www.stirworld.com/see-features-deniz-sagdic-s-0-zero-point-at-istanbul-airport-transforms-trash-into-artwork>, Published on : Apr 05, 2022, Access date: 15.04.2023.

THE EVOLUTION OF TOY DOLLS OVER TIME: “HISTORIES AND CHANGING TRENDS”

Prof. Dr. Emine NAS

Selcuk University,

eminenas@selcuk.edu.tr - <https://orcid.org/0000-0002-2513-2611>

ABSTRACT

The history of toy dolls is a fascinating journey reflecting societal shifts, technological advancements, and evolving play preferences. This article explores the captivating evolution of toy dolls, tracing their histories and the dynamic trends that have shaped them. Toy dolls, once simple playthings, have transformed into intricate creations mirroring cultural changes. From the earliest handmade dolls to the advent of mass production in the 19th century, each era introduced new materials and designs. The mid-20th century witnessed the rise of iconic dolls like Barbie, revolutionizing the industry and setting trends in fashion and representation. Changing societal attitudes are often mirrored in doll designs. The evolution from traditional gender roles to more diverse and inclusive representations reflect the ongoing progress in fostering equality and acceptance. Dolls have become instruments for teaching tolerance and celebrating diversity. Technological advancements further pushed the boundaries of doll manufacturing. The introduction of interactive features, realistic movements, and customizable options has created a new dimension in the toy industry. Smart dolls equipped with artificial intelligence exemplify the fusion of traditional play and modern technology. Contemporary trends also reflect an increased focus on sustainability. With a growing awareness of environmental issues, toy manufacturers are exploring eco-friendly materials and ethical production practices. Dolls are not only play companions but also ambassadors for responsible consumerism. In conclusion, the evolution of toy dolls encapsulates a rich tapestry of history, societal changes, and technological progress. From humble beginnings to the present, these companions have been constant witnesses to our ever-changing world, leaving an indelible mark on both playtime and culture.

Key words: Doll, history, design, trend, tradition.

1. INTRODUCTION

Toy dolls are one of the oldest playmates in human history and are a subject worth examining from cultural, historical, and social perspectives. Typically modeled after humans or humanoid characters, they are commonly used as toys for children. Since ancient times, dolls have played a central role in magic and religious rituals and have been used as representations of gods. Additionally, dolls have served as tools for entertaining, educating, and nurturing children's imaginations, traditionally designed for children.

Over time, toy dolls have evolved, leaving behind rich features and changing trends that reflect the evolving landscapes of human culture and imagination. From humble beginnings to

sophisticated creations of the modern age, the evolution of toy dolls tells a changing story of creativity, craftsmanship, and societal influences.

In this study, conducted using qualitative methods, an attempt has been made to provide a brief assessment of the changes and developments that toy dolls have undergone in both form and cultural context throughout history, moving beyond merely labeling them as playthings.

2. ANCIENT ORIGINS OF DOLLS

Early examples of toy dolls were simple figures made from natural materials such as clay and wood. Despite their simplistic designs, these early dolls carried deep symbolism and served not only as toys but also as tools for cultural transmission and religious rituals.

The earliest dolls were crafted from available materials like clay, stone, wood, bone, ivory, leather, or wax. Archaeological evidence suggests that toy dolls are among the oldest known toys.

In 1887, British archaeologist Flinders Petrie discovered wooden or clay Egyptian toy dolls in the excavations of Egyptian tombs, dating back to around 1800 BCE, making them the oldest known toy dolls in history. These dolls, known as paddle dolls of Egypt, are a type of ancient Egyptian female figurine found in various tombs across Egypt, from the end of the Sixth Dynasty to the beginning of the Thirteenth Dynasty. They were most common and popular during the late Eleventh Dynasty and early Twelfth Dynasty. These paddle dolls are a type of ancient Egyptian female figurine found in various tombs across Egypt, spanning from the end of the Sixth Dynasty to the beginning of the Thirteenth Dynasty, including sites such as Asasif, Beni Hassan, Naga el-Deir, Rifeh, Sheikh Farag, and Thebes.⁷²

It is known that the most common and popular period for these paddle dolls was towards the end of the Eleventh Dynasty and the beginning of the Twelfth Dynasty⁷³ (Figure 1).

⁷² Díaz Hernández, R. A. (2017) "Paddle Dolls" – Ritual Figurines of Fertility'. In *Company of Images: Modelling the Imaginary World of Middle Kingdom Egypt (2000–15000 BC)*. Proceedings of the International Conference of the EPOCHS Project held 18th–20th September 2014 at UCL, London, ed. G. Miniaci, M. Betrò and S. Quirke. *Orientalia Lovaniensia Analecta* 262. Leuven: Peeters. 125–132; Morris, Ellen F. (2011). "Paddle Dolls and Performance". *Journal of the American Research Center in Egypt*. 47: 71–103. ISSN 0065-9991. JSTOR 2455386; Graves-Brown, C. *Dancing for Hathor: Women in Ancient Egypt*. Bloomsbury Academic, 2010; Pinch, G. *Egyptian Mythology: A Guide to the Gods, Goddesses, and Traditions of Ancient Egypt*, Oxford University Press, 2004, pp.67.

⁷³ Bourriau, Janine; Quirke, Stephen (1988). "Pharaohs and Mortals: Egyptian Art in the Middle Kingdom". Cambridge University Press, pp. 56.

Figure 1. Paddle Doll (Rogers Fund, 1931,31.3.35a, b9, Wood, mud, linen string, paint, Body: H. 22.8 cm (9 in.); W. 7 cm (2 3/4 in.); Th. 0.9 cm (3/8 in.), From Egypt, Upper Egypt, Thebes, Asasif, Tomb MMA 816, pit, MMA excavations, 1929–30, Dynasty 11, late-12, Date: ca. 2030–1802 B.C., <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/544216>, Access Date: 12.03.2022.

Paddle dolls are made from thin wooden pieces depicting the torso of a woman without arms and legs. Their thick hair is often represented by small beads strung along a thread, typically made of black mud.⁷⁴ Their necks are typically adorned with collars, and the torsos are decorated with patterned fabrics or other ornaments. The breasts and pubic triangle are painted, and Morris notes that "extraordinary importance is given to the pubic triangle" and that "pubic triangles are the only constant thing in the iconic repertoire of paddle dolls." They also often have tattoos in the shape of diamonds, gods, or animals.⁷⁵

The paddle doll depicted in Figure 1 is composed of a flat piece of wood representing a woman's torso, primitive arms, and neck, along with a thick bundle of beads strung on linen thread to depict hair. Its body is typically adorned with traditional motifs found in textiles, tattoos, and jewelry. The shape of the torso resembles a keyhole, which is closely associated with the goddess Hathor in ancient Egyptian religion. This shape is reminiscent of the balancing part used to hold menat necklaces adorned with Hathor's sacred instrument, the sistrum, which was used in religious ceremonies for "ensuring good fortune and protection from evil spirits."⁷⁶ When the beads of the menat necklace were shaken, there was a belief in ancient Egypt that it produced a sound to appease a god or goddess, and this belief suggests that paddle dolls with beaded hair may have served a similar purpose. It has been proposed that paddle dolls were part of the attire of singers and dancers performing in religious ceremonies related to the goddess Hathor. Archaeologists suggest that paddle dolls represented female members of the Theban khener group, who served in religious ceremonies dedicated to the goddess Hathor, associated with birth, fertility, love, and marriage in Egyptian mythology. Most paddle dolls were found in Theban tombs alongside female bodies, and many elements of decorative ornamentation on the dolls resemble tattoos found on the bodies of Hathor priestesses and Amunet. Additionally, parallels exist between the clothing worn by Khener women and the clothing depicted on paddle

⁷⁴ Hernández, Roberto A. Díaz (2017). *Ibid*, pp.128; Hart, G. (1990). *Ancient Egypt-2* (London, Dorling Kindersley in association with the British Museum, pp. 11-19.

⁷⁵ Morris, Ellen F. (2011). *Ibid*, pp. 78; Poon, K. W. C. and T. I. Quickenden (2006) 'A Review of Tattooing in Ancient Egypt'. *The Bulletin of the Australian Centre for Egyptology* 17: 128.

⁷⁶ Armour, R. A. (2001). *Gods and Myths of Ancient Egypt*, American Univ. in Cairo Press, pp. 76.

dolls. These pieces of evidence support the idea that paddle dolls were symbolic representations of female members of the Khener group who served in religious ceremonies.⁷⁷

It is known that the history of clay dolls with movable limbs dates to at least 200 BCE. Many examples of these small, jointed figurines have been found in tombs, sacred areas, and pottery workshops. Their attire, including a cylindrical headdress, a short tunic, and shoes, suggests that they may have been ritual dancers. Like dancers depicted in reliefs from the 5th century BCE holding castanets, some jointed figurines also feature bells or castanets. These figurines, too fragile to be real toys, were believed to be used to ward off evil with the noise produced by the jewelry attached to their movable limbs.⁷⁸ (Figure 2).

Figure 2. Terracotta jointed "doll", Greek, Corinthian 5th century BCE, Dimensions: H. 4 3/4 in. (12 cm), Rogers Fund, 1944, Accession Number: 44.11.8, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/254514>, Access Date: 22.08.2022.

Toy dolls have been discovered throughout the Roman Empire, crafted from a variety of materials including rags, wood, bone, ceramic, and ivory. Nearly 500 objects have been identified as dolls across the Roman Empire, dating from the second century BCE to the late fourth century CE. While some dolls were simple, others were remarkably intricate, featuring jointed arms and legs typically owned by wealthier individuals in society. These toys conveyed significant messages about the expected roles of girls in society. Similar to modern Barbies, Roman dolls reflected the body ideals of their time, characterized by small breasts and wide hips. Resembling adult women, these dolls likely served as tools for young girls to contemplate their future roles as wives and mothers. Dolls were also adorned with miniature rings, jewels,

⁷⁷ Morris, Ellen F. (2017) 'Middle Kingdom Clappers, Dancers, Birth Magic, and the Reinvention of Ritual'. In *Company of Images: Modelling the Imaginary World of Middle Kingdom Egypt (2000–1500 BC)*. Proceedings of the International Conference of the EPOCHS Project held 18th–20th September 2014 at UCL, London, ed. G. Miniaci, M. Betrò and S. Quirke. *Orientalia Lovaniensia Analecta* 262. Leuven: Peeters. pp. 285–335; Poon, K. W. C. and T. I. Quickenden (2006) 'A Review of Tattooing in Ancient Egypt'. *The Bulletin of the Australian Centre for Egyptology* 17: pp. 123–136; Tassie, Geoffrey (2003) "Identifying the Practice of Tattooing in Ancient Egypt and Nubia", *Papers from the Institute of Archaeology* 14, pp. 85-101. doi: <https://doi.org/10.5334/pia.200>.

⁷⁸Fraser, A. (1972) *A History Of Toys*, 1972, The Hamlyn Publishing Group Limited London - New York - Sydney - Toronto Hamlyn House, Feltham, Middlesex, England, ISBN 0 600 7 1, pp. 51-52; Garland, Robert (2008). *Ancient Greece: Everyday Life in the Birthplace of Western Civilization*. New York City, New York: Sterling. ISBN 978-1-4549-0908-8, pp.96.

and sometimes removable clothing, providing young girls with opportunities to learn about their bodies and practice dressing themselves.⁷⁹ (Figure 3).

Figure 3. From left to right: A Roman ivory doll from the mid-2nd century CE. From the 'Grottarossa Mummy' sarcophagus, Rome (Palazzo Massimo, Rome), <https://www.worldhistory.org/image/1187/roman-ivory-doll/>, Articulated Roman ivory doll, Museo Nazionale Romano, Palazzo Massimo alle Terme, Rome, [https://es.m.wikipedia.org/wiki/Archivo: Articulated_Roman_ivory_doll,_Museo_Nazionale_Romano,_Palazzo_Massimo_alle_Terme,_Rome_%2810171693465%29.jpg](https://es.m.wikipedia.org/wiki/Archivo:Articulated_Roman_ivory_doll,_Museo_Nazionale_Romano,_Palazzo_Massimo_alle_Terme,_Rome_%2810171693465%29.jpg), Access Date: 12.03.2022.

Traditional dolls often serve as children's playthings, but they can also hold spiritual, magical, and ritual significance. The distinction between spiritual dolls and toys is not always clear-cut. In certain cultures, dolls previously utilized in rituals were passed down to children. They served not only as toys but also as tools for children's education and bearers of cultural heritage. However, in other cultures, dolls were deemed too imbued with mystical powers to be allowed as playthings for children.⁸⁰ In African culture, dolls serve multiple purposes: they are used for teaching, entertainment, and as supernatural intermediaries in ritual practices. Unlike in some other cultures, African dolls are not typically considered children's playthings but rather artifacts imbued with ritual and religious significance within the community. Among the Akan community in Ghana, the "akuaba" is a particularly significant doll used for fertility functions. These dolls are more than just objects; they are powerful symbols utilized in rituals to invoke the fertility gods for the blessing of a child. Akuaba dolls are typically carried on the back and cared for as if they were real children. Giving birth to a child is a significant rite of passage for Akan women in Ghana. The shape and attire of these dolls vary according to regional and cultural customs. They are often passed down from mother to daughter, symbolizing continuity, and heritage. Akuaba dolls are wooden ritual fertility dolls originating from Ghana and nearby regions, reflecting the deep spiritual and cultural significance attached to fertility and childbirth within the Akan community. The best known akuaba are those of the Ashanti people, whose

⁷⁹ Dolansky, F. (2012) *Playing with Gender: Girls, Dolls, and Adult Ideals in the Roman World* Classical Antiquity, Vol. 31, No. 2 (October 2012), University of California Press, pp. 256-292

⁸⁰ Fraser, A. (1973), *Dolls*, Published by Octopus Books, London, pp. 4-7

akuaba have large, disc-like heads. Other tribes in the region have their own distinctive style of akuaba⁸¹ (Figure 4).

Figure 4. A group of Ashanti dolls, Akua'ba, in different sizes and styles (wood), Picture ID: 910768, <https://www.meisterdrucke.us/fine-art-prints/Ashanti-Ashanti/910768/A-group-of-Ashanti-dolls%2C-Akuaba%2C-in-different-sizes-and-styles-%28wood%29.html>, Access date: 12.09.2022.

The use of dolls for magic purposes outside of play is documented in African, Native American, and European cultures. Examples of such magical instruments include dolls carved from roots, grains, or corn stalks; fruits; paper; beeswax; potatoes; clay; branches; or fabrics filled with medicinal herbs, used in folk magic and witchcraft in Europe. These dolls are crafted to represent a person, to perform magic on that person, or to provide aid to them through sorcery. In West and Central Africa, dolls known as “nkisi” or “bocio” ensure that any action performed on them is transmitted sympathetically to the person they represent through sympathetic magic.⁸² (Figure 5).

Figure 5. From left to right: Witch Dolls Poppets From Mal Corvus Witchcraft & Folklore artefact private collection owned by Malcolm Lidbury, Male (Nkisi), Created circa 1800-1950, DRC, The Metropolitan

⁸¹ Kushiator, G., Rahman, A., and Ofori, D. H. (2020), The Influence of Western Culture on Traditional Art Forms and Cultural Practices: ‘Akuaba’ Doll Among Akan Women in Africa, ADRRI JOURNALS, E-ISSN: 2343-6891 VOL. 17, No. 6 (5), July, pp.61-64.

⁸² MacGaffey, W. (1998) "Magic, or as we usually say 'Art': A Framework for Comparing African and European Art," in Enid Schildkrout and Curtis Keim, eds. *The Scramble for Art in Central Africa*, Cambridge and New York: Cambridge University Press, pp. 217-235.

Museum of Art, New York, The Michael C. Rockefeller Memorial Collection, Bequest of Nelson A. Rockefeller, 1979, Bocio, 19th–early 20th century, Fon peoples, Republic of Benin, wood, bone, metal wire, sacrificial materials (including dog skull), 49.5 x 14.6 x 14.3 cm (The Metropolitan Museum of Art), https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f1/Witch_Dolls_Poppets_Curse.jpg/1600px-Witch_Dolls_Poppets_Curse.jpg?20110711124935, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/0/0e/WLA_metmuseum_Power_Figure_Male_Nkisi.jpg/440pxWLA_metmuseum_Power_Figure_Male_Nkisi.jpg, <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/314781>, Access date: 23.05.2022.

The history of Japanese toy dolls extends back to prehistoric Japan's Jomon period (ca. 14,000-400 BCE), with small humanoid and animal figurines known as Dogu figures (ca. 8000-200 BCE).⁸³ The figures known as “haniwa” (300-600 AD) are terracotta clay figurines made for ritual use during Japan's Kofun period, often buried alongside the deceased as funerary objects. Comprising human and animal forms, haniwa figures were crafted in various shapes such as horses, chickens, birds, fans, fish, houses, weapons, shields, parasols, pillows, and humans, with their characteristic rounded cylindrical bodies. These figures served both decorative and spiritual purposes, acting not only to protect the deceased in the afterlife but also serving as a kind of retaining wall for the burial mound.⁸⁴ In Japanese culture, popular “daruma dolls” symbolize good luck and the fulfillment of wishes. Traditionally, they are known as the babies of a red-capped, funny, and grumpy-faced monk. The name daruma comes from an Indian monk named Bodhidharma. Made of paper, the dolls are round with a red body, a white face, and featureless eyes. The vivid red color of daruma dolls is believed to derive from the notion that red is a powerful and energetic color that protects against evil spirits and diseases. It is a tradition for the person receiving the doll to make a wish and to fill in both eyes when the wish comes true.⁸⁵ Another traditional Japanese doll is the wooden “kokeshi doll”. Produced as toys for children for over 150 years, these simple dolls have no arms or legs and are handmade. They feature a simple body and a head with a few thin, painted lines for facial features. The body is typically painted with red, black, and sometimes green, purple, blue, or yellow ink, adorned with flower and ring patterns, and coated with a layer of wax. Wooden kokeshi dolls do not have arms or legs but feature large heads and cylindrical bodies representing young girls.⁸⁶ (Figure 6).

⁸³ Ev 97). A Dictionary of Japanese Loanwords. Greenwood Publishing Group, ISBN 0-313-28741-, pp.50.

⁸⁴Altshuler, B. (1996). "The Ceramic Sculpture of Isamu Noguchi". In Saison Museum; Bijutsukan Renraku Kyōgikai; Museum of Modern Art, Kamakura & Hayama; Fukuyama Museum of Art (eds.). Isamu Noguchi to Kitaōji Rosanjin [Isamu Noguchi, Rosanjin Kitaōji] (in Japanese). Translated by Ogawa, Kikuko. Yomiuri Shimbun. OCLC 35856363, pp. 23.

⁸⁵ Punsmann, H. (1962) "Daruma, a Symbol of Luck" Folklore Studies, Vol. 21, pp.241–244.

⁸⁶ McDowell, J., E. (2011). "Kokeshi: Continued and Created Traditions (Motivations for a Japanese Folk Art Doll)," Submitted to the Graduate Faculty of Arts and Sciences in partial fulfillment of the requirements for the degree of PhD in Anthropology, University of Pittsburgh, pp. 263–269.

Figure 6. From left to right: Haniwa in the form of a warrior. Japan; excavated at Fujioka, Gunma Prefecture, Kofun period (300–552), Earthenware, The Avery Brundage Collection, B60S204, Daroma doll (18th century), Kokeshi dolls (mid-20th century), <https://education.asianart.org/resources/haniwa-in-the-form-of-a-warrior/>, <https://darumadollmuseum.blogspot.com/2009/08/hanamaki-clay-doll.html>, <https://lamuseum.wfu.edu/2018/03/japanese-kokeshi-dolls/>, Access date: 23.07.2022.

Matryoshka dolls, also known as Russian nesting dolls, consist of a series of wooden toy dolls nested inside each other, decreasing in size. The Matryoshka doll body is a hollow wooden piece divided in half, with smaller figures of the same type nested inside, typically ranging from 3 to 8 pieces. This nested doll set, originating from a design by folk crafts painter Sergey Malyyutin and crafted by woodturner and woodcarver Vasily Zvyozdochkin in Abramtsevo in 1890, traditionally features an outer layer depicting a woman wearing a long, shapeless traditional Russian peasant dress known as a sarafan. The inner figures can be of any gender; the smallest, innermost doll typically being a tiny figure made from a single piece of wood. Most of the artistic expression is found in the painting of each doll, which can be highly detailed. Dolls often follow a theme, ranging from fairy tale characters to Soviet leaders.⁸⁷ (Figure 7).

Figure 7. Traditional Matryoshka: The Nesting Doll, <https://tmora.org/2017/09/19/matryoshka-the-nesting-doll/>, Access date: 12.09.2022.

When examining the history of toy dolls in Europe, it is documented that clay dolls in Germany date back to the 13th century, while wooden doll making extends to the 15th century. Around the early 15th century, particularly in Italy, there was a growing trend towards creating increasingly detailed toy dolls for Nativity scene displays. In the 16th century, dolls with fashionable, detailed clothing became popular in France. Until the 19th century, wood was the primary material used for making toy dolls in Europe. Alongside wood, materials such as

⁸⁷ Anonymous (2019). "Matryoshka: Russian Wooden Nesting Dolls", Russian Legacy, <https://russianlegacy.com/matryoshka-nesting-dolls>; Dunn, J. and Dunn, D. (1997). "Matryoshka Dolls: Russian Folk Art." *Skipping Stones* 9, No. 5, November/December 1997, pp. 26.

leather, wax, and porcelain began to be more commonly used in doll making, and doll bodies gradually became more articulated and movable.⁸⁸

When evaluating the development of toy dolls throughout the history of the United States, a rich array of diversity can be observed. Traditional “Hopi kachina dolls” made by the Hopi people of Arizona are believed to provide fertility, healing, and protection to young girls and new brides. These special dolls, carved from cottonwood roots, symbolize, and establish connections with the immortal supernatural beings known as kachinas. They represent other aspects of the natural world and society and serve as messengers between humans and the spirit world.⁸⁹

“Inuit dolls” made from soapstone and bone, common materials among the indigenous peoples of Northern Alaska, Greenland, and Northern Canada, were also given as gifts to young girls as a means of transmitting culture. Girls learned various skills essential for their lives, such as skin preparation, cutting and sewing, proper use of materials, design, and the cultural significance of symbols, through these dolls. As a result, the unique traditional clothing style, along with all its features, was depicted on the dolls, and they became not just toys but also cultural transmission tools.⁹⁰ During the colonial period of the United States (1492–1783), white settlers and enslaved individuals used creativity and imagination to craft children's toys from practical objects and materials such as corn husks, clothespins, and scraps of fabric.⁹¹ One of the most interesting types of these dolls is the “apple dolls”. The use of apples as toy doll heads is a Native American practice. The doll is made up of two parts: the head and the body. To make the head, an apple is peeled, and then tools such as spoons and knives are used to carve or press out the facial features of the doll. In some early examples, the facial features and expressions were created by compressing the apple as it began to dry. The shaped apple is left to dry for up to 30 days. However, during the drying process, the color of the apple naturally darkens, and it shrinks to approximately one-third of its original size. As the surface shrinks, it wrinkles like the face of an elderly person, giving character to the facial expression. Once the apple is completely dried, white beads or rice grains may be placed in the mouth area to serve as teeth, and buttons or sequins can be added to the eye sockets to serve as eyes. The doll's hair is made from yarn, thread, wool, cotton wool, artificial fur, or human hair collected from hairbrushes.⁹² Another American doll made from natural materials is the corn husk doll. These dolls, which are Native American dolls made from the dried leaves or husks of corn cobs, consist of human figures obtained by intertwining and folding dried corn husks softened by soaking in water. Corn husk dolls do not have faces.⁹³ (Figure 8).

⁸⁸ Fraser, A. (1973), *Ibid*, pp. 14–22.

⁸⁹ Anonymous, (2009). Katsina Dolls, Hopi Cultural Preservation Office, <https://www8.nau.edu/hcop-p/katsina.html>.

⁹⁰ Issenman, B. (1989). Inuit Dolls: Reminders of a Heritage, by Eva Strickler and Anaoyok Alookey, *Arctic*, Vol. 42, No. 4, December: 299–396.

⁹¹ Brooks, Jr, W.F. (2004). Wertkin, G.C. (ed.), *Encyclopedia of American Folk Art*. NY: Routledge. pp. 162.

⁹² Lucas, V. (1974). *Applehead Dolls*, Bittersweet, Volume II, No. 2, Winter, Copyright © 1981 Bittersweet, Inc.

⁹³ Anonymous (2011). "Oneida Nation Museum - Legend of the Corn Husk Doll", Oneida Nation of Wisconsin. Archived from the original on 2 October 2011, <https://web.archive.org/web/20111002012506/http://museum.oneidanation.org/education/cornHusk.htm>, Access date: 23.09.2022.

Figure 8. From left to right: Katsina Figures (Tithu), late 19th to mid 20th Century, Hopi culture; Arizona, Cottonwood root, pigment, and various mediums, 88.7.1, 89.1.17, 89.1.18, 7480, and 20630, <https://www.bowers.org/index.php/collection/collection-blog/hopi-kachina-katsina-doll-c-1890>, Inuit Dolls, late 18th Century, https://cdn.hibid.com/img.axd?id=4357135223&wid=&rw1=f_alse&p=&ext=&w=0&h=0&t=&lp=&c=true&wt=false&sz=MAX&checksum=a3Liq9m7HNjs%2BQgQTFVa2hkQBSH4htMr, Native American Corn Husk Dolls late 18th Century, https://fws-files.s3.amazonaws.com/uploads/website/auctions/items/full/134816_1.jpg, Apple Head Dolls by Margaret Owens is part of Georgia's State Art Collection, https://www.georgiaencyclopedia.org/articles/arts-culture/margaret-owens/apple-head-doll-egg-gatherer_owens_001-2/, Access date: 03.05.2023.

3. THE INDUSTRIAL AGE IN TOY DOLLS

In the 19th century, doll heads were typically made of porcelain and combined with bodies made of composite materials, which were a mixture of leather, fabric, wood, papier-mâché, sawdust, glue, and similar materials.

A typical porcelain doll would have a white glazed porcelain head with molded and painted hair, coupled with a body made of fabric or leather. Mass-produced porcelain dolls from Germany reached the peak of their popularity between 1840 and 1890, garnering millions in sales. Additionally, bisque dolls, also known as Parian dolls, were produced in Germany between 1860 and 1880.⁹⁴ Similarly to porcelain dolls, bisque dolls are made of white porcelain, but their heads are not glazed, resulting in a matte surface. Bisque dolls are characterized by their realistic, flesh-like matte appearance. Between 1860 and 1900, French and German bisque dolls experienced the peak of their popularity and became highly valued as collector's items. Antique German and French bisque dolls from the 19th century were originally made as children's toys but over time evolved into art objects primarily crafted for collectors.⁹⁵ (Figure 9).

⁹⁴ Seeley, M. (1992). *The Complete Book of All-Bisque Dolls*, ISBN 10: 0916809595, Published by Scott Publications, 1992, pp. 34-37.

⁹⁵ Genevieve A. (1997). *All-Bisque and Half-Bisque Dolls*, ISBN-10: 0916838390, Publisher: Schiffer Publishing, pp. 29-36.

Figure 9 From left to right: 17" Pair of parian-type shoulder head dolls with modelled shoulder plates. Both dolls are dressed in reproduction silk outfits, <https://www.alderferauktion.com/auctions/item/lot-of-china-parian-dolls-bw3328469>, 15" French fashion lady, Unmarked pale pressed bisque socket head on bisque shoulder plate. Original mohair wig and cork pate, <https://www.invaluable.com/auction-lot/15-french-fashion-lady.-unmarked-pale-pressed-bi-19b4141a82.>, Access date: 23.12.2022.

Until the mid-19th century, European toy dolls were primarily made to represent adults. Childlike toy dolls did not emerge until the 1850s. However, by the late 19th century, the market for baby and childlike toy dolls surpassed them. By the 1920s, toy dolls were typically made from composite materials with fabric bodies. Their hair, eyes, and mouth were painted. A voice box was added to the body that would cry “mama” when the doll was tilted, and these dolls were called mama dolls. In 1923, 80% of toy dolls sold to children in the United States were “mama dolls”.⁹⁶ (Figure 10).

Figure 10. From left to right: Antique Baby Doll Mama Crier 16" Composition Baby Doll Clothing circa 1930's, Antique Baby Doll 24" Composition Cloth Sleep Eyes, 4 Teeth, Crier Cute Unmarked, <https://www.texomaliving.com/mama-muriels-doll-museum>, Access date: 13.05.2022.

⁹⁶ Van Patten, D. (1999). A Brief History of Antique Dolls--Part II, Chinas and Parians through German Dolly Faced Dolls , All photos (china doll and German dolly face doll) by Denise Van Patten, Portions of this series first printed in County Lines Magazine March, <http://collectdolls.about.com/library/weekly/aa033199.htm?rd=1>; Fraser, A. (1973) Ibid, pp. 45

With the emergence of polymer and plastic materials in the 20th century, the production of toy dolls largely shifted to these materials. The low cost, ease of production, and durability of plastic materials meant that new types of toy dolls could be mass-produced at a lower price. The initial materials included rubber and celluloid. From the mid-20th century onwards, soft vinyl became the dominant material, especially for children's toy dolls. Since the early 20th century, both porcelain and plastic dolls have been produced directly for the adult collector's market.⁹⁷ One of the most popular dolls that sold millions in the early 20th century was the “Shirley Temple doll”, which was one of the most successful celebrity dolls. Another popular doll was the small celluloid “Kewpie dolls” based on the drawings of Rose O'Neill. Additionally, there was the first collectible doll based on a licensed character by Madame Alexander, “Scarlett O'Hara doll” from *Gone with the Wind*. (Figure 10).

Figure 10. From left to right: Shirley-Temple Doll Plaid Dress, <https://forgetmenotdolls.com/product/shirley-temple-doll-plaid-dress/>, A composition Kewpie doll, ca. 1940, <https://dollsmagazine.com/antique-qa-composition-kewpie-doll/>, Vintage Madame Scarlett O'Hara Doll, <https://www.highcountryvintageshop.com/home/1810/vintage-madame-scarlett-ohara-doll>, Access date: 30.12.2022.

Starting from the 1950s, dolls were designed to reflect clothing fashions and trends, often modeled after young girls or adult women. This type of doll, typically made of vinyl, became dominant in the market with the introduction of the Barbie brand by the American toy company Mattel in 1959. The Bratz brand emerged as the first challenger to Barbie's dominance and captured forty percent of the market by 2006.⁹⁸ (Figure 11).

⁹⁷ Van Patten, D. (2011). Vinyl Dolls - Sn Introduction to Vinyl Dolls: Portions of this series first printed in County Lines Magazine September, <http://collectdolls.about.com/od/dollprofiles/p/vinyldolls.html>, Fraser, A. (1973) Ibid, pp. 82.

⁹⁸ Talbot, M. (2006). Little Hotties: Barbie's New Rivals New America Foundation, The New Yorker, December 5, 2006, http://www.newamerica.net/publications/articles/2006/little_hotties_4487.

Figure 11. Barbie and Bratz Dolls, <https://stellar-uploads.s3.amazonaws.com/uploads/2023/08/Untitled-design-2-6.png>, Access date: 23.10.2022.

In the 1990s, the art of reborn doll making experienced a resurgence in the United States. Reborning followed a long tradition of collectors, artists, and manufacturers who restored and enhanced dolls to depict greater realism. The internet facilitated the creation of an online community focused on reborn dolls by artists and collectors, and in 2002, the first reborn doll was offered for sale on eBay. This led to an expansion of the reborn doll market, allowing artists to open online stores metaphorically serving as nurseries. This niche market for dolls started with collectors who admired the dolls' superior lifelike accuracy and quickly reached those seeking the doll as a symbolic nursery or for therapeutic emotional purposes.⁹⁹

Figure 12. From left to right: Vinyl doll kit shown side by side (unpainted parts & painted "reborn" doll on cloth body), Donna-Lee-originals, https://en.wikipedia.org/wiki/Reborn_doll#/media/File:Donna-Lee-Emmaline-comparison.jpg, Vinyl doll kit shown side by side (unpainted parts & painted "reborn" doll). The doll has a "chest/belly plate", Donna-Lee-originals, [https://en.wikipedia.org/wiki/Reborn_doll#/media/File:Donna-Lee-originals-Corbin_\(1\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/Reborn_doll#/media/File:Donna-Lee-originals-Corbin_(1).jpg), Access date: 16.04.2023.

As societies progressed, the art of doll-making also evolved. The Medieval period witnessed the emergence of intricate designs reflecting the fashion and ideals of the time. During the Renaissance, dolls became valuable items, often intricately crafted with fine details and adorned with luxurious fabrics and accessories.

3. CONCLUSION

Toy dolls have occupied a significant place in human history, representing a continuously evolving type of plaything. The journey of toy dolls is a testament to human creativity and imagination throughout civilization. From ancient artifacts to modern marvels, the evolution of toy dolls reflects the transcendent imagination and desire for play in every changing world and time.

Archaeological findings reveal the existence of dolls as children's toys even in ancient times. From ancient eras to the present day, dolls have remained an indispensable part of human life, evolving rapidly in form with the industrial revolution of the 19th century.

The global impact and industrialization of the toy doll industry have seen significant development since the early 20th century. Globalization has facilitated the sharing of toy doll designs and production among different cultures, creating an international market. This process

⁹⁹ Taylor, S. (2008). FEATURE-Attract, repel: lifelike dolls are collector cult, Reuters, <https://www.reuters.com/article/latestCrisis/idUSL03734403/>; Goldman, R. (2009). Anti-Abortion Blogger Admits Hoax, ABC News June 12, 2009, <https://abcnews.go.com/Technology/story?id=7827909>.

has enabled not only the sharing of traditional toy designs but also cultural elements. However, throughout the 20th century, the design and diversity of toy dolls have continuously evolved, often at the expense of handmade craftsmanship and cultural characteristics.

The landscape of doll making industry underwent a radical transformation with the emergence of the Industrial Revolution. Mass production techniques made dolls more accessible to children from all walks of life. Moreover, industrialization, along with mass production and technological innovations, enabled the production of more accessible and diverse toy dolls. Global competition, design quality, and marketing strategies have contributed to the growth of the toy doll industry on a global scale.

In conclusion, the globalization and industrialization of the toy doll industry have increased children's access to similar experiences worldwide and have made the sector more dynamic. Unfortunately, evolving trends continually challenge the toy doll industry. With the advancement of technology, new types of dolls such as smart dolls and interactive dolls have emerged. Additionally, efforts to increase diversity and inclusive design trends are increasingly solidifying the concept of "toy doll" as a consumer object. The effects of the global world, like any value striving to adapt to lifestyle changes, have diminished the meaning and artistic qualities of toy dolls, reducing the connections between people and imbuing them with a commercial commodity nature.

REFERENCES

Altshuler, B. (1996). "The Ceramic Sculpture of Isamu Noguchi". In Saison Museum; Bijutsukan Renraku Kyōgikai; Museum of Modern Art, Kamakura & Hayama; Fukuyama Museum of Art (eds.). Isamu Noguchi to Kitaōji Rosanjin [Isamu Noguchi, Rosanjin Kitaōji] (in Japanese). Translated by Ogawa, Kikuko. Yomiuri Shimbun. OCLC 35856363.

Anonymous, (2009). Katsina Dolls, Hopi Cultural Preservation Office, <https://www8.nau.edu/hcpo-p/katsina.html>.

Anonymous (2019). "Matryoshka: Russian Wooden Nesting Dolls", Russian Legacy, <https://russianlegacy.com/atryoshka-nesting-dolls>.

Anonymous (2011). "Oneida Nation Museum - Legend of the Corn Husk Doll", Oneida Nation of Wisconsin. Archived from the original on 2 October 2011, <https://web.archive.org/web/20111002012506/http://museum.oneidanation.org/education/cornHusk.htm>, Access date: 23.09.2022.

Armour, R. A. (2001). Gods and Myths of Ancient Egypt, American Univ. in Cairo Press.

Bourriau, Janine; Quirke, Stephen (1988). "Pharaohs and Mortals: Egyptian Art in the Middle Kingdom". Cambridge University Press.

Brooks, Jr, W. F. (2004). Wertkin, G. C. (ed.). Encyclopedia of American Folk Art. New York: Routledge.

Díaz Hernández, R. A. (2017) "Paddle Dolls" – Ritual Figurines of Fertility'. In Company of Images: Modelling the Imaginary World of Middle Kingdom Egypt (2000–15000 BC).

Proceedings of the International Conference of the EPOCHS Project held 18th–20th September 2014 at UCL, London, ed. G. Miniaci, M. Betrò and S. Quirke. *Orientalia Lovaniensia Analecta* 262. Leuven: Peeters. 125–132.

Dolansky, F. (2012) *Playing with Gender: Girls, Dolls, and Adult Ideals in the Roman World* *Classical Antiquity*, Vol. 31, No. 2 (October 2012), University of California Press, pp. 256-292.

Dunn, J. and Dunn, D. (1997). "Matryoshka Dolls: Russian Folk Art." *Skipping Stones* 9, No. 5, November/December.

Evans, Toshie M. (1997). *A Dictionary of Japanese Loanwords*. Greenwood Publishing Group, ISBN 0-313-28741-.

Fraser, A. (1972) *A History Of Toys*, 1972, The Hamlyn Publishing Group Limited London - New York - Sydney - Toronto Hamlyn House, Feltham, Middlesex, England, ISBN 0 600 7 1.

Fraser, A. (1973), *Dolls*, Published by Octopus Books, London.

Garland, Robert (2008). *Ancient Greece: Everyday Life in the Birthplace of Western Civilization*. New York City, New York: Sterling. ISBN 978-1-4549-0908-8.

Genevieve A. (1997). *All-Bisque and Half-Bisque Dolls*, ISBN-10: 0916838390, Publisher: Schiffer Publishing.

Graves-Brown, C. (2010). *Dancing for Hathor: Women in Ancient Egypt*. Bloomsbury Academic.

Hart, G. (1990). *Ancient Egypt-2* (London, Dorling Kindersley in association with the British Museum.

Issenman, B. (1989). *Inuit Dolls: Reminders of a Heritage*, by Eva Strickler and Anaoyok Alookey, *Arctic*, Vol. 42, No. 4, December, pp.299–396.

Kushiator, G., Rahman, A., and Ofori, D. H. (2020), *The Influence of Western Culture on Traditional Art Forms and Cultural Practices: 'Akuaba' Doll Among Akan Women in Africa*, *ADRRI JOURNALS*, E-ISSN: 2343-6891 VOL. 17, No. 6 (5), July, pp.61-87.

Lucas, V. (1974). *Applehead Dolls*, *Bittersweet*, Volume II, No. 2, Winter, Copyright © 1981 Bittersweet, Inc.

MacGaffey, W. (1998) "'Magic, or as we usually say 'Art': A Framework for Comparing African and European Art," in Enid Schildkrout and Curtis Keim, eds. *The Scramble for Art in Central Africa*, Cambridge and New York: Cambridge University Press, pp. 217-235.

McDowell, J., E. (2011). "Kokeshi: Continued and Created Traditions (Motivations for a Japanese Folk Art Doll)," Submitted to the Graduate Faculty of Arts and Sciences in partial fulfillment of the requirements for the degree of PhD in Anthropology, University of Pittsburgh.

Morris, Ellen F. (2011). "Paddle Dolls and Performance". *Journal of the American Research Center in Egypt*. 47: 71–103. ISSN 0065-9991. JSTOR 24555386.

Morris, Ellen F. (2017) 'Middle Kingdom Clappers, Dancers, Birth Magic, and the Reinvention of Ritual'. In *Company of Images: Modelling the Imaginary World of Middle Kingdom Egypt (2000–15000 BC)*. Proceedings of the International Conference of the EPOCHS Project held 18th–20th September 2014 at UCL, London, ed. G. Miniaci, M. Betrò and S. Quirke. *Orientalia Lovaniensia Analecta* 262. Leuven: Peeters. pp. 285–335.

Pinch, G. (2004). *Egyptian Mythology: A Guide to the Gods, Goddesses, and Traditions of Ancient Egypt*, Oxford University Press.

Poon, K. W. C. and T. I. Quickenden (2006) 'A Review of Tattooing in Ancient Egypt'. *The Bulletin of the Australian Centre for Egyptology* 17, pp 117-128.

Poon, K. W. C. and T. I. Quickenden (2006) 'A Review of Tattooing in Ancient Egypt'. *The Bulletin of the Australian Centre for Egyptology* 17: pp. 123–136.

Punsmann, H. (1962) "Daruma, a Symbol of Luck" *Folklore Studies*, Vol. 21, pp.241–264.

Talbot, M. (2006). *Little Hotties: Barbie's New Rivals* New America Foundation, The New Yorker | December 5, 2006, http://www.newamerica.net/publications/articles/2006/little_hotties_4487.

Tassie, Geoffrey (2003) "Identifying the Practice of Tattooing in Ancient Egypt and Nubia", *Papers from the Institute of Archaeology* 14, pp. 85-101. doi: <https://doi.org/10.5334/pia.200>.

Taylor, S. (2008). FEATURE-Attract, repel: lifelike dolls are collector cult, Reuters, <https://www.reuters.com/article/latestCrisis/idUSL03734403/>; Goldman, R. (2009). Anti-Abortion Blogger Admits Hoax, ABC News June 12, 2009, <https://abcnews.go.com/Technology/story?id=7827909>.

Seeley, M. (1992). *The Complete Book of All-Bisque Dolls*, ISBN 10: 0916809595, Published by Scott Publications.

Van Patten, D. (2011). *Vinyl Dolls - Sn Introduction to Vinyl Dolls: Portions of this series first printed in County Lines Magazine September*, <http://collectdolls.about.com/od/dollprofiles/p/vinyldolls.html>.

Van Patten, D. (1999). *A Brief History of Antique Dolls--Part II, Chinas and Parians through German Dolly Faced Dolls*, All photos (china doll and German dolly face doll) by Denise Van Patten, Portions of this series first printed in *County Lines Magazine* March, <http://collectdolls.about.com/library/weekly/aa033199.htm?rd=1>.

طرق تعليم البلاغة العربية لغير الناطقين بها والصعوبات التي تواجه المتعلم

Dr. Mustafa CEMİLOĞLU
Bartın Üniversitesi
E-posta: cemiloglu3366@gmail.com
ORCID ID: 0009-0006-8646-5758

Abstract

The Arabic language is one of the richest living languages in terms of vocabulary, synonyms, diverse styles, eloquence, and many other characteristics. It holds significant importance for Arabs as it represents their identity and personalities. Arabic is not merely a means of communication; it is also the language of Islamic religion and is studied by non-Arabic speaking Muslims for understanding the Quran and other purposes. Therefore, there is a pressing need to understand Arabic rhetoric for non-native speakers to comprehend Arabic literature, art, and the rich Arab heritage.

The aim of the study is to shed light on the concept of rhetoric, its types, teaching methods, and the difficulties encountered by foreign learners. The significance of this study lies in revealing the difficulties faced by Arabic language learners who are not native speakers and the importance of rhetoric in teaching Arabic language and its teaching methods.

The study adopted a descriptive-analytical approach to identify rhetorical difficulties, divided into four main sections and a conclusion. Several recommendations were made regarding teaching Arabic rhetoric to non-native speakers, along with proposed solutions to address the challenges faced in teaching Arabic rhetoric to non-native speakers.

The study concludes that teaching Arabic rhetoric to non-native speakers differs from teaching it to native Arabic speakers. Therefore, teaching methods and resources should be adapted accordingly. One of the main reasons for the difficulties faced by learners stems from the deep-rooted Arabic rhetoric and culture. Arabic learners should be familiar with the culture and ideally should immerse themselves among native speakers to appreciate the linguistic nuances and artistic style naturally used by Arabic speakers.

Keywords: Arabic Language, Rhetoric, Arabic for Non-Native Speakers, Teaching Rhetoric to Non-Native Speakers.

المخلص

إن اللغة العربية من أغنى اللغات الحية من حيث الألفاظ والتراكيب وتنوع الأساليب والإحياء والتصريح وكثير من الخصائص الأخرى. واللغة العربية مهمة بالنسبة للعرب لأنها تعتبر هويتهم وشخصياتهم التي يظهر فيها، ولكن ليست العربية

مجرد لغة للتواصل، بل هي لغة الدين الإسلامي والمسلمين غير العرب الناطقين بلغات أخرى أيضاً، فيهتمون باللغة العربية لفهم القرآن الكريم ولأهداف أخرى، لذا جاءت الحاجة الملحة لفهم البلاغة العربية لغير الناطقين بها لفهم الأدب والفن وتراث العرب العريقة.

وتهدف الدراسة أن تسلط الضوء على مفهوم البلاغة وأنواعها، وطرق تدريسها، وعلى الصعوبات التي تواجه المتعلم الأجنبي. أهمية هذه الدراسة هي الكشف عن صعوبات التي تواجه متعلمي اللغة العربية غير الناطقين بها، وأهمية البلاغة في تعليم اللغة العربية وطرق تدريسها.

أتبعت الدراسة المنهج الوصفي التحليلي في الكشف عن الصعوبات البلاغية، وقسمنا هذه الدراسة إلى أربعة مباحث رئيسية وخاتمة، ثم قمنا بذكر توصيات عدة حول تعليم البلاغة العربية للناطقين بغيرها، وفي نهايتها وضعنا حلول مقترحة لمعالجة أسباب وجودها التي أدت إلى إشكال في تعليم البلاغة العربية للناطقين بغيرها.

وخلصت الدراسة إلى أنّ وتعليم البلاغة العربية لغير الناطقين بالعربية ليست كتعليمها للأبناء العرب، تبعاً لهذا يجب أن تختلف طرق تعليمها ومصادرّها. ومن أهم أسباب الصعوبات التي تواجه المتعلم ترجع أساسها إلى البلاغة والثقافة العربية العريقة، لأن ينبغي على دارسي العربية أن يكونوا ملمين بالثقافة وعلى الأقل ينبغي عليهم أن يعيشوا بين الناطقين فترة حتى يتمكن من تذوق اللغوي والأسلوب الفني الفطري التي يستخدمها أصحاب اللغة.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، البلاغة، العربية للناطقين بغيرها، تعليم البلاغة للناطقين بغيرها.

المقدمة

والبلاغة جزء لا يتجزأ من عملية تعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها، وهي عنصر أساسي وفاعل في العربية مهما كان الهدف من تعليم العربية سواء أكانت أهدافاً اقتصادية أم سياسية، أو أهدافاً دينية، إذ البلاغة لها مكانة مرموقة بين فنون اللغة العربية التي تمثل وحدة مترابطة خاصة في فهم الكلام، وتلمع صور الكلام وألوانها في الأحاديث العامة، وفي الكلام اليومي نسمع عشرات من ألفاظ البلاغة فيها الكناية والاستعارة والتشبيه، وفيها الأمر والنهي والاستفهام وغير ذلك من ألوان البلاغة، لذا تدريسها لغير الناطقين بالعربية لا مفر لها، لأن من انتقها فأتقن اللغة العربية بطلاقة.

المبحث الأول: مفهوم البلاغة وأنواعها

أولاً: مفهوم البلاغة لغة:

ورد معنى البلاغة في لسان العرب: "بَلَّغَ الشَّيْءَ يَبْلُغُهُ بَلْوَغًا وَبِلَاغًا: إِذَا وَصَلَ وَانْتَهَى تَقُولُ: أَبْلَغْتُ الشَّيْءَ إِبْلَاغًا وَبِلَاغًا، وَأَبْلَغُهُ هُوَ إِبْلَاغًا وَبَلْغَةً تَبْلِيغًا وَإِنَّمَا هُوَ مِنْ ذَلِكَ أَي قَدْ انْتَهَيْتَ مِنْهُ، وَتَبْلَغُ بِالشَّيْءِ: وَصَلَ إِلَى مَرَادِهِ"¹. وجاء معن بلغ في مقاييس اللغة: "بَلَّغَ الْبَاءُ وَاللَّامُ وَالْعَيْنُ أَصْلًا وَاحِدًا وَهُوَ الْوُصُولُ إِلَى الشَّيْءِ. تَقُولُ بَلَّغْتُ الْمَكَانَ، إِذَا وَصَلْتَ إِلَيْهِ. وَقَدْ تَسَمَّى الْمُسَارَفَةُ بِلُغًا بِحَقِّ الْمُقَارَبَةِ"². كما نرى مما جاء في المعاجم تدور أصل مادة البلاغة حول وصول الشيء إلى غايته ونهايته، أو إيصال الشيء إلى غايته ونهايته.

ثانياً: مفهوم البلاغة اصطلاحاً

معنى البلاغة في الاصطلاح لا يخرج عن المعنى اللغوي، فإذا تطرقنا إلى كتب البلاغة والأدب عن تعريف البلاغة عند القدماء نجد تعريفاً شفيهاً مما قال أبو هلال العسكري إذ قال عنها: "ومن الدليل على أن مدار البلاغة على تحسين اللفظ أن الخطب الرائعة، والأشعار الرائقة ما عملت لإفهام المعاني فقط؛ لأن الرديء من الألفاظ يقوم مقام الجيدة منها في الإفهام، وإنما يدل حسن الكلام، وإحكام صنعه، ورونق ألفاظه، وجودة مطالعه، وحسن مقاطعه، وبديع مباديه، وغريب مبانيه على فضل قائله، وفهم منشئه. وأكثر هذه الأوصاف ترجع إلى الألفاظ دون المعاني"³.

¹ ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي أبو الفضل جمال الدين، لسان العرب، دار صادر، بيروت، 1414هـ، ج5، ص235.

² الرازي، أحمد بن فارس بن زكرياء القزويني، معجم مقاييس اللغة، المحقق: عبد السلام محمد هارون، دار الفكر، 1979م، مادة بلغ، ج1، ص301.

³ العسكري، أبو هلال الحسن بن عبد الله بن سهل، كتاب الصناعتين: الكتابة والشعر، تحقيق علي محمد الجاوي ومحمد أوب الفضل إبراهيم، دار إحياء الكتب العربية، القاهرة، 1371هـ، ص58.

وقال السكاكي في تعريف البلاغة بقوله: " بلوغ المتكلم في تأدية المعاني حداً له اختصاص بتوخيهِ خواص التراكيب حقها، وإيراد التشبيه والمجاز والكناية على وجهها"¹. وفي نهاية المطاف البلاغة هي مطابقة الكلام الفصيح لمقتضى الحال، أو أن يكون الكلام مطابقاً لمقتضى أحوال المخاطبين،² والبلاغة هي إبلاغ المتكلم حاجته بحسن إيفام السامع بفصاحة ولا ننسى أن القول المشهور الذي يشير إلى أهمية البلاغة وهو لكل مقام مقال، يعني تختلف الخطاب على العامة من الناس ومخاطبة العلماء لذا نرى فيها دور البلاغة والفصاحة بالكلام.

ثالثاً: علوم البلاغة

وبعد الحديث عن مفهوم البلاغة علينا أن نتطرق إلى علوم البلاغة بإيجاز حتى نفهم ونتعاطف مع متعلمي اللغة العربية غير الناطقين بها إذ أن العربية تتميز بالبلاغة، ولكن قد يكون لا يوجد هذه الميزة في لغة المتعلم أو توجد، ولكن ليس كما توجد بالعربية.³ لذا أود أن أذكر علوم البلاغة وهي كما في الآتي:

علم المعاني:

وهو علم يعرف به أحوال اللفظ العربي التي بها يطابق مقتضى الحال. ويُدرس في هذا العلم خصائص التراكيب العربية ودلالاتها من خلال دراسة الموضوعات علم المعاني، كالمسند والمسند إليه الفصل والوصل، وأساليب القصر، وأساليب الخبرية والإنشائية من أمر ونهي واستفهام، والإيجاز والإطناب، والمساواة من خلال النصوص الأدبية من شعر ونثر، وأمثلة من الآيات القرآنية والأحاديث النبوية.⁴ والهدف الأساسي من من علم المعاني معرفة خصائص الجملة العربية والأسلوب الأدبي، وإدراك الفروق في تركيب الجمل، وفي نهاية المطاف يساعد هذا العلم لتنمية ملكاتهم الإنشائية والإبداعية لمتعلمي العربية في كتابة اللغة العربية.

علم البيان:

وهو علم يعرف به إيراد المعنى الواحد، بطرق مختلفة في وضوح الدلالة عليه. والهدف من هذا العلم تنمية مفاهيمه من تشبيه ومجاز واستعارة وكناية،⁵ والجدير في هذا العلم لها ما يقابلها في لغتي الأم اللغة التركيبية، ولكن ليس مشتتة وعريقة كعلم البيان في اللغة العربية.

علم البديع:

وهو علم يعرف به وجوه تحسين الكلام، بعد رعاية تطبيقه على مقتضى الحال، ووضوح الدلالة. وفيها من محسنات بديعية مع بعض الامثلة من الشعر والنصوص الأدبية.⁶ ويهدف هذا العلم إدراك المتعلم بشكل عام ومتعلمي اللغة العربية بشكل خاص الصور البيانية والمحسنات البديعية قراءاتهم لنصوص الأدبية المتنوعة في أشكالها.

المبحث الثاني: أهمية وأهداف تعليم البلاغة أولاً: أهمية تعليم البلاغة العربية

¹ السكاكي، يوسف بن محمد، مفتاح العلوم، تحقيق أكرم عثمان، مطبعة الرسالة، العراق، ط 1، 1956م، ص26.

² قاسم، محمد أحمد، محبي الدين ديب، علوم البلاغة، المؤسسة الحديثة للكتاب، لبنان، 2003، ص8.

³ عتيق، عبد العزيز، البلاغة العربية في ثوبها الجديد، دار العلم بيروت، 1993، ص337.

⁴ علوان، محمد علوان نعمان، من بلاغة القرآن الكريم المعاني والبيان والبديع، الدار العربية للنشر والتوزيع، 1988، ص6-10.

⁵ القزويني، التلخيص في علوم البلاغة، تحقيق عبد الرحمن البرقوني، دار الفكر العربي، القاهرة، 1932، ص137.

⁶ الهاشمي، أحمد، جواهر البلاغة في المعاني والبيان، والبديع، مؤسسة هندراوي سي أي سي، القاهرة، 2017، ص360.

إن علم البلاغة ليست علما قائما بذاته إنما تظهر في النص وما اختار مؤلف النص من المفردات تفي بما قصده من القول، إذ البلاغة تعني قدرة الإنسان على التعبير عن أفكاره وأحاسيسه وإحساسه بأسلوب أدبي رفيع، وتعلم البلاغة صناعة الأدب والأداء الرفيع حيث تسهم في تكوين الذوق الأدبي وتنميته.

والدارس للنص الأدبي من العرب يمكنه إدراك ما يحتويه النص من صور فنية ومحسنات بديعية أما دارس البلاغة العربية من غير الناطقين بالعربية يصعب عليه إدراك الأمر إذ يحتاج إلى دراسة اللغة وبلاغة وفهما جيدا.

فأهمية البلاغة تمكن متعلمي العربية من التعرف على أسرار الإعجاز البلاغي في النص الأدبي أو في الآيات القرآنية حتى في الحديث اليومي مما تسهم في تقوية الجانب اللغوي والبلاغي. وكذلك تمكن لمتعلمي العربية من فهم واستيعاب المعاني والأفكار التي تشتمل عليها الأعمال الأدبية وإدراك المراد والاعراض الكامنة وراء الدلالات المباشرة للألفاظ والعبارات التي تتكون منها النصوص الأدبية، وتنمي قدرة المتعلم على التعبير عن أفكارهم وخواطرهم بأسلوب رفيع الفصاحة¹، وتفيد تعليم البلاغة لدى غير الناطقين بالعربية من القدرة على النقد الأدبي للأعمال الفنية والشعرية وتقويمها وتحديد مستوى جودتها، وتكتسب القدرة على محاكاة الأساليب البلاغية وإنشاء الكلام البليغ².

دراسة علم البلاغة لمتعلمي العربية تساعد على فهم النصوص الأدبية وأسرار تعبيرها ومعرفة معانيها، وتنمي القدرة قدرة المتعلم على ترتيب كلامه ما يناسب المقام، ويستطيع إدراك وتمييز ما يقرأ من الجمال والقبح وتنمي القدرة على انتقاد النصوص الأدبية بطريقة خالية من الأخطاء، وتساعد على تنمية الذوق اللغوي كبيان جمال التشبيه، وتنمي القدرة على استعمال اللغة استعمالا سليما في التعبير عن الأفكار والمشاعر بأسلوب رفيع المستوى.

ثانيا: أهداف تعليم البلاغة العربية للناطقين بغيرها

البلاغة العربية فطرية تجري على السنة العامة في الحياة اليومية وتزخر كتب التراث العربي بها لذلك لها أهمية كبيرة في اللغة العربية، وتعليمها لمتعلمي العربية مهم للغاية إلا أن تدريس البلاغة العربية للناطقين بغيرها لها أهداف متعددة ونستطيع أن نذكرها على المحاور الآتية:

- **الهدف الديني:** ويتمثل فيها تذوق بلاغة القرآن الكريم، والأحاديث النبوية الشريفة، يتم إعداد المتعلم على بيان إعجاز القرآن الكريم وفصاحته وتمكينه من التذوق الجمالي للأحاديث النبوية الشريفة والكلام العربي الفصيح³. ويعتمد دول المسلمة عادة على هذا الهدف في كليات الشريعة ليتمكن الطالب أن يفهم القرآن الكريم.
- **الهدف التعليمي:** ويهدف إلى تمكين الطلاب غير الناطقين بالعربية من استعمال اللغة العربية فهما وإتقانه، وتكوين ملكة لإنشاء عبارات تحاكي الأنماط البلاغية التي تعلمها، وتمكين المتعلم قادرا على استخدام اللغة استخداما يمكنه من ترقية أفكاره ونقلها للآخرين في توظيف المصطلحات البلاغية في إنشاء الكلام الجيد ولا يتم ذلك إلا بمعرفة بلاغتها⁴.
- **الهدف الأدبي:** ويتمكن متعلمي العربية ينشأ له الذوق الأدبي الفني وتمكينهم من الاستمتاع بما يقرؤون من الآثار الأدبية وفهمها فهما دقيقا ولا يقف عند تصور المعنى العام فقط يتجاوز به إلى معرفة الخصائص والمزايا الفنية للنص لينمي الذوق اللغوي، ومن الضروري في هذا الهدف أن يدرس علوم البلاغة مرتبطة بالأدب نفسه حتى لا تأخذ شكل القواعد المصنوعة⁵.

¹ عطاء، إبراهيم محمد، طرق تدريس اللغة العربية والتربية الدينية، دار النهضة المصرية، القاهرة 1986، ص 29.

² الجعلي، عبد الفتاح، فصول تدريس الأدب والبلاغة والنقد، مكتبة الطالب الجامعي، مكة المكرمة، 1986، ص 69.

³ خاطر، محمود رشيد، طرق تدريس اللغة العربية والتربية الدينية في ضوء اتجاهات التربية الحديثة، دار المعرفة، القاهرة، 1981، ص 182.

⁴ أحمد محمد عبد القادر، طرق تعليم اللغة العربية، مكتبة النهضة، القاهرة 1979، ص 290.

⁵ مذكور علي أحمد، تدريس فنون اللغة العربية، دار الشواف للنشر والتوزيع، السعودية، 1991، ص 213.

وكما ظهر أمامنا أن الهدف من تعليم البلاغة مختلفة كما يختلف الهدف من تعليم اللغة لذا لكل هدف ينبغي أن يكون لديه مناهج معينة حتى يتمكن المعلم يقوم بتدريس أساليب البلاغة. وإذا نظرنا على ما سبق من ذكره نستطيع أن نقول كل الأهداف تصب على مجرى واحد وهو تبصير الطلاب بأنواع أساليب المختلفة و"كيف ممكن تؤدي الفكرة في طريق مختلفة مع وضوح الدلالة عن طريق الحقية والمجاز، ويكون الكلام مطابقا لمقتضى الحال"¹، وفي النهاية البلاغة هي الأسلوب والأسلوب هو الرجل ولكل منكم لديه أسلوب معين وهذه الأهداف تسعى لتمكين متعلمي اللغة العربية استخدام علوم البلاغة استخداما سليما، ويكون لدى غير الناطقين بالعربية من القدرة على محاكاة الأساليب البلاغية وإنشاء الكلام البليغ.

المبحث الثالث: طرق تدريس البلاغة العربية للناطقين بغيرها

يقوم تدريس البلاغة على أسس عامة لأن الهدف من تدريسها كما الهدف في تعليم اللغة العربية لا فرق بينهما إلا تعليم البلاغة يعطي لمعلمها قدرة كافية في استعمال أساليب البلاغة في أثناء حديثه أو كتابته، ولكن عندما ننظر إلى تعليمها نجد أنها مقسمة إلى فروع مختلفة كالقراءة، والكتابة، والمحادثة، والأدب، والبلاغة إلخ. وعندما نمعن النظر إلى هذه الفروع نرى أن كل فرع مختلف عن الآخر وتدرس بمعزل عن بعضها البعض، ولكن هذا الفصل بينها يعد فصلا تعسفا لا يتفق مع طبيعة اللغة، ونعرف أن البلاغة هي فرع أصيل من فروع اللغة العربية.² وتدريس البلاغة من أكثر الأمور التي تتطلب وجهات نظر متعددة، وتعدد وجهات النظر يعود إلى اختلاف الأنواع واختلاف المستوى الثقافي من شخص إلى آخر وفي نهاية المطاف لا ننسى أن البلاغة نفسها علم وفن.

وفي هذا الصدد ولا يمكن للعملية التربوية أن تتم على أكمل وجه إلا إذا توافرت فيها العوامل الآتية: "الهدف، والمادة، والمربي، والمتربي، والوسائل، والمراد بوسائل التربية هي جميع ما يستعمله المربي في أداء أعماله في تربية على أحسن وجه، حتى يصل إلى مقصوده في أقصر سبيل، وأقل مجهود. وتشمل وسائل التربية ثلاثة أمور على الأقل، هي: البيئة، والأدوات التربوية، والطريقة، وهي واحدة من وسائل التربية. وأهم وسائل التربية وأكبرها شأنًا، كما قيل: إن الطريقة أهم من المادة"³.

ولتقديم البلاغة طرق متعددة يمكن للمدرس يتبعها حسب ما يقتضيه الموقف التعليمي، لأن المعلم هو سيد الموقف في كل الأحوال يختار الطريقة المناسبة للطلاب، وأهم طرائق تدريس البلاغة العربية كما يلي:

1. الطريقة القياسية:

وفي هذه الطريقة يبدأ المعلم بكتابة اسم المصطلح البلاغي ومعناه على السبورة، ويعلمه للطلاب، ثم يأتي بعد ذلك بالأمثلة الموجودة بالمنهج المقرر لتوضيح معنى المصطلح، والتطبيق العملي الذي يعزز الفهم، ويقوم بتقديم المعلومات أي عرض الأسلوب البلاغي، ثم أمثلة عليه للشرح والتوضيح. ولا تختلف هذه الطريقة عن طريقة تدريس القواعد النحوية المعروفة. وقد واجهت هذه الطريقة انتقادات كثيرة، أهمها: أنها تمهد لحفظ المفهوم البلاغي دون فهمه وتطبيقه بشكل سليم،⁴ وهذا التطبيق من شاعة الاستعمال في تعليمنا في تركيا وسبب ذلك عدم كفاية المعلمين يتجهون على تقديم معلومات حول الموضوع ويتركون الطالب يحفظ المعلومة بمثل بسيط.

2. الطريقة الاستقرائية:

تقوم هذه الطريقة بتقديم الأمثلة أولا ثم استنباط القاعدة من تلك الأمثلة، وفيها يلفت نظر الطلاب إلى أجزاء معينة من الأمثلة الشواهد البلاغية حتى يلاحظوا، ثم جمع هذه الملاحظات حول مصطلح بلاغي واحد، أي يقوم بعرض أمثلة ثم

¹ الهاشمي، عبد الرحمن علي، فائزة العزاوي، تدريس البلاغة العربية رؤية نظرية تطبيقية، دار المسيرة، عمان، 2005، ص185.

² نور، هادي، الموجه لتعليم المهارات اللغوية لغير الناطقين بها، مطبعة مولانا مالك إبراهيم الإسلامية، 2011، ص20.

³ جوهر ي، محمد ادريس، مبادئ علم التعليم، مطبعة الأمين، مصر، 2005، ص22.

⁴ الوائلي، سعاد عبد الكريم عباس، طرائق تدريس الأدب والبلاغة والتعبير بين التنظير والتطبيق، دار الشروق، القاهرة، 2004، ص49.

مناقشتها واستقراء ما تشتمل عليه من قاعدة بلاغية، والهدف من هذه الطريقة هو لفت نظر الطلاب إلى التفكير حول المثال قبل إظهار نوع البلاغة ويستنتج ما لديه من المعلومات. وهي طريقة تفاعلية وليست جامدة.¹

3. طريقة السياق المتصل:

تقوم هذه الطريقة بتدريس البلاغة في ضوء النصوص الأدبية أو شعرية أو نثرية، وتقوم على الربط بين الفنون الثلاثة وهي؛ النصوص والأدب والبلاغة حيث يكشف كل منها قيمة الفن الآخر نتيجة الترابط والتكامل الذي يجمعها. ويتم التركيز على الصورة الأدبية مع تقليل على المصطلحات والقواعد، ويصبح بها التدريس سهلاً. هذه الطريقة "لا فرق بينها وبين الاستقرائية من حيث الأهداف العامة، ولكن الفرق في النص الذي تعتمد عليه، فهو نص متكامل يعبر عن فكرة متكاملة، وتمتاز هذه الطريقة بأنها تمزج القواعد باللغة نفسها وتعالجها في سياق لغوي علمي وأدبي متكامل"²، وأنها تقلل من الإحساس بصعوبة وتظهر قيمته في فهم التراكيب.³

4. طريقة العصف الذهني:

هذه الطريقة هي توليد وإنتاج أفكار إبداعية من الأفراد والمجموعات لحل مشكلة معينة من خلال وضع الذهن في حالة من الإثارة والتأهب للتفكير في كل الاتجاهات لتوليد أكبر قدر من الأفكار حول المشكلة أو الموضوع المطروح بحيث يتاح للفرد جو من الحرية يسمح بظهور كل ما يمكن من الآراء والأفكار. ويقصد بالعصف الذهني "إتاحة جو من الحرية للطلاب الناطقين بغير العربية للإبداع والابتكار وإعمال التفكير في فهم دروس البلاغة من خلال استنباط الأفكار والآراء المتعلقة بالموضوع"⁴، وتقوم هذه الطريقة بتقديم المادة المتعلقة في صورة مشكلات وتسمح للمتعلمين بالتفكير الجماعي كالمسابق لإنتاج وتوليد عدد من الأفكار التي تدور في أذهانهم مع إرجاء النقد أو التقييم في الموضوع،⁵ وفي نهاية المطاف يقوم المدرس بالإشارة إلى الآراء مع دمج الموضوع بالآراء المطروحة، وبهذه الطريقة يتفاعل المتعلم مع الموضوع والدرس. وفي نهاية الأمر لا بد من الإشارة إلى أن الطريقة المتبعة يرجع إلى اختيار مدرس المادة، لأن المدرس هو الذي يرى الطريقة المناسبة حسب الطلاب، أو يتنوع في تقديم المادة بطرائق مختلفة حتى يصل إلى طريقة مفيدة تناسب تقديم الموضوع.

وفي خلاصة القول لا توجد طريقة مثلى لتدريس البلاغة العربية فالمعلم له الحرية في اختيار الطريقة التي تناسبه وتناسب مستوى طلابه. ولكن من الجدير أن هناك مجموعة من الخطوات لعرض الدرس البلاغي للناطقين بغير العربية، وهي كالآتي:⁶

- **التمهيد:** يقوم المعلم بعرض المادة البلاغية ويعرض النصوص الأدبية بأمثلة واضحة لإثارة الطلاب وتشويقهم على الدرس.
- **شرح النصوص:** يقوم المعلم بشرح النصوص والأمثلة، ومن الضروري فهم المعنى قبل تذوق الأسلوب لأن الفهم وسيلته طبعاً مراعي اختيار التراكيب الشائعة الاستعمال حتى يلفت نظر الطلاب ويمكن يلجأ إلى ترجمة التركيب إلى لغة الطلاب حتى يفهم الطلاب، ثم يناقش الطلاب من خلال التراكيب تمهيداً لمناقشة اللون البلاغي الوارد في التركيب.

¹ طعيمة، رشدي أحمد، محمود كامل الناقية، طرائق تدريس اللغة العربية لغير الناطقين بها، الناشر المنظمة الإسلامية للتربية والثقافة والعلوم الإيسسكو، المغرب 2003، ص69.

² نعيمة، غازلي، أساليب تدريس قواعد اللغة العربية، جامعة مولود معمري، تيزي وزو، ص5.

³ عاشور، راتب قاسم، أساليب تدريس اللغة العربية، دار المسيرة للنشر والتوزيع، عمان، 2003، ص38.

⁴ عجاج، خيرى المغازي بدر، أساليب التفكير والتعليم، مكتبة الأنجلو المصرية، كلية التربية بكفر الشيخ، 2000، ص23.

⁵ عبد الحميد، جابر، استراتيجيات التدريس والتعلم، دار الفكر العربي، القاهرة، 2001، ص306.

⁶ الطائي، سالم، أساليب تدريس البلاغة العربية، منتديات تخاطب، 2010، ص8.

- تحليل النص: وفيها يتطرق المعلم إلى أساليب البلاغية المتضمنة في التركيب أو في النص، بمعنى أن الطلاب يصبحون مهيبين من خلال ذلك باستنتاج القاعدة الخاصة بالدرس.¹
- توجيه الأسئلة: يقوم المعلم بتوجيه الأسئلة إلى الطلاب من خلال النصوص المقدمة لغرض ترسيخ المعاني البلاغية التي تعلمها، واستنتاج القاعدة البلاغية، ثم يقدم المدرس أمثلة تطبيقية حول المصطلح البلاغي الجديد،² ويختار المعلم أيضا بعض الأمثلة من النصوص البلاغية للتدريب عن الأساليب البلاغية التي درسوها.

المبحث الرابع: صعوبات تعليم البلاغة العربية لغير الناطقين بها

إن تدريس البلاغة فن من فنون اللغة يأتي دوره من الأهمية مهمة للغاية، وأسرار البيان ترهف الحس، وتهذب الطباع، وتقوم اللسان، وتعرب عن لغة البيان، وتدلل على عمق المشاعر والوجدان، وتمنح صاحبها قوة التأثير والإعلان، وبراعة المنطق والاستهلال وجودة الفهم وروعة الخيال،³ بيد أن يشعر الطلبة الناطقين بغير العربية بصعوبة تعلم مادة البلاغة وأنا منهم، كما أن أبناء العربية يجدون صعوبة بعد الأحيان في فهمها ولا سيما عندما ارتبطت بالأساليب الأدبية ونصوصها وهذا عند أبناء اللغة وما بال للناطقين بغيرها، لذا هناك الكثير من الصعوبات تواجه غير الناطق العربية وفي هذا المبحث سنتطرق إليها، وهذه الصعوبات نحو الآتي:

● الصعوبات النحوية:

إن القواعد النحوية في العربية وسيلة أساسية لضبط الكلام، وإن لم نتمكن بضبط القواعد لا نستطيع أن نركب تراكيب سليمة. والنحو العربي وبعض أبوابه يحمل صعوبات كثيرة وهذا يضع سدا أمام متعلمي العربية لغير الناطقين بها عامة وفي تعليم البلاغة خاصة. لأن نظام اللغة العربية غير مستقرة وهذا نراه في البلاغة من تأخير وتقديم وحذف وإضافة إلخ.⁴ وكثير من الميزات العربية قد تكون عقبة أمام متعلمي العربية ويرجع السبب فيها اختلاف بين نظام لغة الأم واللغة الثانية.

● صعوبة عدم فهم اللغة:

عدم فهم اللغة شيء طبيعي وأغلب متعلمي اللغة يشعرون بذلك أثناء تعليم العربية، كما ذكرنا سابقا العربية تختلف عن اللغات متعلمي العربية مثل اختلافها من نظام اللغة التركية، ومادة البلاغة العربية رفيعة المستوى لذي غالبية الطلبة من غير الناطقين بالعربية يعانون في فهم اللغة في مستواها العالية لأن لم يتمكنوا من إتقان العربية في مستواها البليغة والفصيحة. ونعرف أن لا يمكن فهم البلاغة العربية دون لغتها وهذا من أشد الصعوبات التي تواجه الطلاب في البلاغة.

● صعوبة عدم الإلمام بالثقافة:

نستطيع أن نذكر دور الثقافة في اللغة والبلاغة في الصعوبات التي تواجه المتعلم، ونذكر في هذا الصدد قول العطاس: " لا يفتقر دارس البلاغة من الناطقين بالعربية لكي يتكون لديه ذوق بلاغي إلا إلى عنصرين أساسيين، الأول الاطلاع الواعي على النصوص الأدبية الرفيعة ممثلة في القرآن الكريم والحديث الشريف، والشعر والنثر البليغين على توالي العصور. والثاني حفظ قدر كاف من ذلك التراث بعد الوقوف على مقتضيات الأحوال التي انبثق عنها الشعر والنثر الفني. أما دارس البلاغة من الناطقين بغير العربية، فيواجه مشكلة أخرى خاصة به، وهي جهله

¹ عبد الله، سليمان عبد العزيز صديق، تدريس الأساليب البلاغية لطلاب معهد اللغة العربية بالجامعة الإسلامية في المدينة المنورة: آراء ومقترحات، مجلة القراء والمعرفة، العدد 199، 2018، ص74-75.

² الركابي، جودت، طرق تدريس اللغة العربية، دار الفكر، دمشق، 1995م، ص214.

³ رمضان، أحمد جمال، أثر استخدام استراتيجيات العصف الذهني في تنمية بعض مهارات التفكير في البلاغة لدى طلاب السنة الخامسة الناطقين بغير العربية بولاية قح، دار الأمان ماليزيا، مجلة القراءة والمعرفة، عدد 171، 2016، ص170.

⁴ الجرجاني، دلائل الإعجاز، القاهرة، 2000، ص45.

بما يثوي وراء اللغة العربية من رموز ومضامين ثقافية، ذلك أن أي محاولة لفهم النصّ الأدبي وإدراك بلاغته دون الوقوف على الثقافة العربية الإسلامية محاولة فاشلة، ولعل ما يقدم للدارس من موضوعات القراءة في قسيمي تعليم اللغة العربية وقسم التخصص اللغوي والتربوي يحقق جانباً من ذلك. لكن لا بدّ من العيش في بيئة إسلامية عربية؛ لمعرفة القيم والعادات والتقاليد ونظم الحياة، والاستماع إلى اللغة العربية من أهلها ومن أجهزة الإعلام العربية المرئية والمسموعة، وممارسة اللغة من خلال التعامل بها مع أهلها.¹ وليس الأمر من السهل للناطقين بغير العربية أن يدركوا كنه البلاغة العربية، فيحتاج المتعلم وقت طويل حتى يتمكن من اللغة والثقافة.

وفي هذا الصدد أستطيع أن أقول كوني درست العربية في تخصص الترجمة في البكالوريوس ولن اتعمق الكثير في دراسة البلاغة، بيد أن الذين درسوا في كلية الآداب والكلية الشريعة درسوا البلاغة بشكل ممنهج ومن قبل متخصصين، لذا واجهت الكثير من الصعوبات في بداية مسيرتي تعليم اللغة العربية. وترجع أساسها إلى البلاغة والثقافة العربية العريقة لأن ينبغي دارسي العربية أن يكونوا ملمين بالثقافة وعلى أقل ينبغي عليهم أن يعيشوا بين الناطقين فترة حتى يتمكن من تذوق اللغوي والأسلوب الفني الفطري التي يستخدمها صاحب اللغة.

• صعوبات تعود إلى مادة البلاغة:

إن البلاغة لها أساليب متنوعة وتحوي فيها قواعد صعبة وهذا يشكل لبس في فهم أساليبها وتطبيقها ونعرف أن الناطقين بالعربية أيضاً يجدون نفس الصعوبة في فهم قواعدها وتطبيقها، وفي هذا الصدد يقول صاحب الطراز في مقدمة كتابه عن صعوبة مادة البلاغة: "أرجو أن يكون كتابي هذا متميزاً عن سائر الكتب المصنّفة في هذا العلم بأمرين: أحدهما: اختصاصه بالترتيب العجيب، والتلفيق الأنيق الذي يُطلع الناظر من أول وهلة على مقاصد العلم، ويفيده الاحتواء على أسراره، وثانيهما: اشتماله على التسهيل والتيسير، والإيضاح والتقرير لأن مباحث هذا العلم في غاية الدقّة، وأسراره في نهاية الغموض، فهو أحوج العلوم إلى الإيضاح والبيان".² وهذا القول يثبت قبول صعوبة مادة البلاغة من قبل العرب، وليس المقصود هنا فقط إبراز الصعوبة بل أهمية البلاغة في تعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها. ونستطيع أن نذكر في هذا العنوان أيضاً صعوبة التمييز بين التشبيه والاستعارة لأن التشبيه يقوم ذكر المشبه والمشبه به، ولكن الاستعارة تقوم بحذف أحد الوجهين وفيها يختلط الحابل بالنابل عند الناطقين بغير العربية وأكبر دليل على ذلك تجربتي في تعليم العربية.

وهناك رأي أيضاً يقول: " أن من الصعوبات التي ترجع للمادة بسبب إهمال الربط بين الوحدات، أو بين عناصر كل وحدة؛ أي أن الموضوعات التي تتحد غاياتها وتتقارب، مثل الجنس والازدواج والتورية مع بعضها البعض؛ فهي من الجمال المعنوي. وهناك الأمر والنهي والاستفهام من حيث إنها طلب، والإنشاء والاستعارة من حيث كليهما استحضارا لشيء خيال بجانب الحقيقة."³

• صعوبات ترجع إلى طريقة تدريس البلاغة:

من المعلوم أن تدريس البلاغة لغير الناطقين بالعربية يختلف عن تدريسها للناطقين بها، لذلك يحتاج المتعلم مجموعة من المهارات لربط البلاغة بغيرها من العلوم العربية ويراعي المعلم ظروف الفئة المستهدفة لأن الفئة غير ناطقة بالعربية ويجب اختيار طريقة مناسبة يراعي مستوى لغة متعلمي العربية. وكما أن جمود الدرس البلاغي لها أثر في طريقة التقديم، وبهذا الصدد نذكر هنا أن "عرض موضوعات المحتوى بطريقة جافة وصعوبة الأمثلة والنصوص المختارة كشواهد بلاغية، وعدم تنوع أساليب تدريس البلاغة، واتباع أساليب قديمة في تدريسها. كذلك عدم استخدام الوسائل التعليمية التي تيسر فهم المعلومات البلاغية، والتركيز على

¹ العطاس، عبد الله بن أحمد، دراسة البلاغة العربية في ضوء النص الأدبي للناطقين بغير العربية، مجلة أم القرى لعلوم الشرعية واللغة العربية وأدابها، المجلد 15، العدد 26، 1424هـ، ص 786.

² بطاهر، عيسى، تيسير البلاغة في كتب التراث، مجلة مجمع اللغة العربية الأردني، 2017، ص 8.

³ إبراهيم، عبد العليم، الموجه الفني لمدرس العربية، دار المعارف، مصر، 1980، ص 321.

إكساب الطلاب المعلومات المعرفية، وحفظ القواعد وإغفال الجوانب المهارية الأخرى ومهارات التدوق.¹ ويتم الاستشهاد على الموضوعات البلاغية المدروسة بنصوص بعضها من القرآن الكريم، وبعضها من الأدب العربي القديم، مما يصعب على الطلاب فهمها والقياس عليها، لذا ينبغي اختيار طريقة مناسبة وتعليم فعال في تعليم مادة البلاغة.

وهناك صعوبات تعود إلى طبيعة المنهج المقرر على الطلبة، حيث يعتمد بعض المعلمين إلى اعتماد كتاب ضخم وقديم مملوء بالأمثلة الكلاسيكية التي يصعب فهمها بالنسبة للناطقين بغير العربية ويناسب الطلبة الناطقين بالعربية، لذا ومن هنا تأتي الصعوبات التي تنعكس على الطالب فهم علم البلاغة. فينبغي أن يوضع منهج يناسب ويخاطب غير الناطقين بالعربية.

● صعوبات تعود إلى المعلم:

وهذا من أهم الصعوبات التي تواجه تعليم البلاغة العربية لغير الناطقين بها، لأن عدم كفاية المعلم يحبط شوق المتعلم ويسبب له التنافر عن اللغة يعني " عدم معرفة المعلم بأهداف تدريس البلاغة، وعدم اهتمامه أن تكون طريقته في التدريس شيقة وجذابة بقدر اهتمامه بأن تساعد تلك الطريقة في إنجاز أكبر كم ممكن من المقرر الدراسي"². وإضافة إلى ذلك ضعف التأهيل لمدرسي اللغة العربية في مجال البلاغة، وقلة تخطيطهم للتدريس، لذلك يأتي التركيز على المهارات البلاغية البسيطة بدلاً من التمكين من فهم قواعده، وعدم الربط الوثيق بين النصوص الأدبية والبلاغة.³ وكل هذه تؤدي إلى عدم قدرة المعلم على إيصال المعلومة وبذلك تصبح مادة البلاغة صعبة بالنسبة للطلبة. وأيضاً تُدرس مقررات البلاغة والأدب بلغة وسيطة، مما يؤدي إلى فقدان التدوق الفني للنص المدروس وابتعاد الدرس عن لغته الأصلية وقد يخفض قيمة المادة.

يجب أن يكون المعلم ذو خبرة عالية في تعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها، وينبغي أن يكون لهم مؤهلات علمية، جدير بالذكر هنا في تعليمنا العربية في بكالوريوس كان أستاذنا تخصصه هندسة وليس لديه خبرة في تعليم العربية وليس من صاحب خبرة في تعليم البلاغة.

● صعوبات تعود إلى الطلبة:

لدى الطالب دور مهم في تعليم اللغة والبلاغة لأن اللغة شيء حبة وتحتاج إلى ممارسة وتدريب كما البلاغة كذلك، ولكن عدم اهتمام الطالب بالدرس البلاغي يسبب لها صعوبة في فهم اللغة واستعمال اللغة لأن البلاغة تحتاج إلى تفكير وتدريب حقيقي ولا يكفي أخذ المعلومات من المعلم في التلقين دون تطبيقها في حياتنا اليومية لأن حفظ قواعد وأساليب البلاغة ليس لها معنى إلا إذا طُبّق في استخدامها اليومي وهذا يرجع إلى الطلب. وجدير بالذكر ضمن هذه المعلومات عن الصعوبات أضفت الكثير بين السطور عن تجربة تعليمي اللغة العربية وأعرف أن الكثير من متعلمي اللغة العربية مهمة كان لغتهم الأم يشعرون ويجدون نفس هذا الصعوبات وقد تكون أكثر والمقصود من كلمة أكثر هي حالة النفسية لطلبة المتعلمين العربية لأن النفسية لها دور كبير في التعليم كالعزلة والبعد عن الوطن والأهل عن البيئة التي ترعرع فيها وكل هذه العوامل لها أثر في تعليم البلاغة وتعليم اللغة العربية.

وفي نهاية المطاف أن تعليم البلاغة لا يتم ربط البلاغة ببيئة الطالب، ولا بالواقع المعاش، مما يجعله يشعر الطالب بأنه يدرس مادة علمية جامدة ومجردة، فضلاً عن أنها مرتبطة ارتباطاً وثيقاً بالأدب والنصوص، وفهمها يتطلب فهم النص من جميع جوانبه النحوية، والسياقية، والدلالية، والفنية، والجمالية، ولا يوجد ربط أو مقارنة بين مقرر البلاغة ومقرر الأدب والنصوص، فكل يُدرس بمعزل عن الآخر. يتم الاستشهاد على الموضوعات البلاغية المدروسة بنصوص بعضها من القرآن الكريم، وبعضها من الأدب العربي القديم، مما يصعب على متعلمي اللغة العربية فهمها والقياس عليها، أو الإتيان بمثلاً.

¹ حشاش، غانم، تقويم منهج البلاغة للمرحلة الثانوية بمحافظة غزة من وجهة نظر المعلمين، رسالة ماجستير الجامعة الإسلامية، 2001، ص 109.

² حشاش، غانم، المصدر السابق، ص 160.

³ الشيددي، بثينة أحمد، أسباب ضعف البلاغي عند الطلبة، شبكة الصوت العربية، 2011.

وليس تعليم البلاغة للناطقين بغيرها أمر هين، ولا ننسى أن البلاغة روح اللغة العربية الفنية لذا من الضروري إتقان أساليب البلاغة.

توصيات في تعليم البلاغة العربية للناطقين بغيرها:

- يجب أن يكون أهداف تعليم البلاغة العربية واضحة للمعلم والطالب حتى يتمكن المعلم يضع منهج يلبي هدف التعليم.
- يجب أن يكون المعلم مؤهلاً لتدريس البلاغة العربية، ويمتلك خبرة من الطرائق والمهارات في تعليم العربية للناطقين بغيرها. ولا يبقى يستمر في طريقة واحدة ينبغي يستخدم طرق مختلفة تناسب المادة المقدمة حتى يلفت نظر الطلبة.¹
- يجب اختيار نصوص أدبية سهلة يناسب مستوى الطالب حتى يستطيع أن يستوعبها ويفهم من خلالها المصطلح البلاغي، ويتدرج في تقديم المادة من السهل إلى الصعب.
- يجب ألا يقتصر تقديم مادة البلاغة على التعريف وضرب الأمثل واستخراج القاعدة منها ثم إصدار الأحكام البلاغية، بل لا بد أن يعتمد درس البلاغة على الذوق والإحساس، وإتقان مهارات الاستماع والتحدث والقراءة والكتابة في تقديم المادة.²
- يجب أن يقوم بتحليل الظاهرة البلاغية بأسلوب التعليم التفاعلي بوساطة المناقشة مع الطلبة.³ ويركز على أهمية الدرس البلاغي في اللغة العربية لأن كما ذكرنا أنفاً البلاغة روح اللغة العربية، وأساليب البلاغية عنصر أصيل فعال في تعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها.

الخاتمة:

تعتبر البلاغة فطرية في الكلام في اللغة العربية، وتلمع ألوانها في الأحاديث العامة ونسمع كل يوم عشرات من الألفاظ البلاغية فيها التشبيه والاستعارة والكناية وفيها الأمر والنهي والاستفهام وغير ذلك من ألوان البلاغة، فدراسة مادة البلاغة العربية لغير الناطقين بها ليست سهلة كما أنه ليست بالأمر العسير. وتعليم البلاغة العربية لغير الناطقين بالعربية ليست كتعليمها للبناء العرب، تبعاً لهذا يجب أن تختلف طرق تعليمها ومصادرهما.

وفي تدريسها للمعلم دور كبير، إذا كان معلم مادة البلاغة على دراية وعلم وخبرة بطريقة تدريسها على فئة المستهدفة، وإذا عرف المعلم قصور مستوى الثقافة العربية عند غير الناطقين العربية وتدني مستواهم في اللغة العربية، يقوم المعلم في ضوء هذه المعلومات باتخاذ منهجاً مناسباً واستخدام أسلوب مناسب ويقدم لهم مادة البلاغة بشكل صحيح.

¹ الزيادات، تيسير محمد، صعوبات تعليم البلاغة العربية للناطقين بغيرها، مجلة القسم العربي، العدد الثالث والعشرون، باكستان، 2016م، ص 227.

² علاء الدين، هنية، تدريس البلاغة العربية على أساس التذوق لغير الناطقين بالعربية، جامعة بونتيانك الإسلامية الحكومية إندونيسيا بالتعاون مع اتحاد مدرسي اللغة العربية بإندونيسيا، 2016، ص 1138.

³ العطاس، عبد الله بن أحمد، دراسة البلاغة العربية في ضوء النص الأدبي للناطقين بغير العربية، مجلة أم القرى لعلوم العشرية واللغة العربية وآدابها، المجلد 15، العدد 26، 1424هـ، ص 802.

تدريس البلاغة لغير الناطقين بالعربية مهم لأن تساعد البلاغة على استعمال اللغة العربية استعمالاً سليماً في التعبير عن الأفكار، والمشاعر، وتساعد على تنمية التذوق اللغوي للناطقين بغير العربية، وهي جزء لا يتجزأ من اللغة العربية.

المصادر والمراجع:

- 1) أحمد، محمد عبد القادر، طرق تعليم اللغة العربية، مكتبة النهضة، القاهرة 1979.
- 2) إبراهيم، عبد العليم، الموجه الفني لمدرس العربية، دار المعارف، مصر، 1980.
- 3) بطاهر، عيسى، تيسير البلاغة في كتب التراث، مجلة مجمع اللغة العربية الأردني، 2017.
- 4) ابن منظور، محمد بن مكرم بن علي أبو الفضل جمال الدين، لسان العرب، دار صادر، بيروت، 1414 هـ.
- 5) جوهرى، محمد ادريس، مبادئ علم التعليم، مطبعة الأمين، مصر، 2005.
- 6) الجرجاني، أبو بكر عبد القاهر بن عبد الرحمن بن محمد الفارسي الأصل، دلالات الإعجاز، المحقق: محمود محمد شاكر أبو فهر، بيروت، 2001.
- 7) الجعلي، عبد الفتاح، فصول تدريس الأدب والبلاغة والنقد، مكتبة الطالب الجامعي، مكة المكرمة، 1986.
- 8) حشاش، غانم، تقويم منهج البلاغة للمرحلة الثانوية بمحافظة غزة من وجهة نظر المعلمين، رسالة ماجستير الجامعة الإسلامية، 2001.
- 9) خاطر، محمود رشيد، طرق تدريس اللغة العربية والتربية الدينية في ضوء اتجاهات التربية الحديثة، دار المعرفة، القاهرة، 1981.
- 10) الزبادات، تيسير محمد، صعوبات تعليم البلاغة العربية للناطقين بغيرها، مجلة القسم العربي، العدد الثالث والعشرون، باكستان، 2016م.
- 11) رمضان، أحمد جمال، أثر استخدام استراتيجيات العصف الذهني في تنمية بعض مهارات التفكير في البلاغة لدى طلاب السنة الخامسة الناطقين بغير العربية بولاية قذح، دار الأمان ماليزيا، مجلة القراءة والمعرفة، عدد 171، 2016.
- 12) الرازي، أحمد بن فارس بن زكرياء القزويني، معجم مقاييس اللغة، المحقق: عبد السلام محمد هارون، دار الفكر، 1979م.
- 13) الركابي، جودت، طرق تدريس اللغة العربية، دار الفكر، دمشق، 1995م.
- 14) السكاكي، يوسف بن محمد، مفتاح العلوم، تحقيق أكرم عثمان، مطبعة الرسالة، العراق، ط 1، 1956م.
- 15) الشدي، بثينة أحمد، أسباب ضعف البلاغي عند الطلبة، شبكة الصوت العربية، 2011.
- 16) الطائي، سالم، أساليب تدريس البلاغة العربية، منتديات تخاطب، 2010.
- 17) طعيمة، رشدي أحمد، محمود كامل الناقية، طرائق تدريس اللغة العربية لغير الناطقين بها، الرابط إيسيكو، 2003.
- 18) عاشور، راتب قاسم، أساليب تدريس اللغة العربية، دار المسيرة للنشر والتوزيع، عمان، 2003.
- 19) عبد الله، سليمان عبد العزيز صديق، تدريس الأساليب البلاغية لطلاب معهد اللغة العربية بالجامعة الإسلامية في المدينة المنورة: آراء ومقترحات، مجلة القراء والمعرفة، العدد 199، 2018.
- 20) عبد الحميد، جابر، استراتيجيات التدريس والتعلم، دار الفكر العربي، القاهرة، 2001.
- 21) عجاج، خيرى المغازي بدر، أساليب التفكير والتعليم، مكتبة الأنجلو المصرية، كلية التربية بكفر الشيخ، 2000.
- 22) العطاس، عبد الله بن أحمد، دراسة البلاغة العربية في ضوء النص الأدبي للناطقين بغير العربية، مجلة أم القرى لعلوم العشرية واللغة العربية وآدابها، المجلد 15، العدد 26، 1424 هـ.
- 23) عطاء، إبراهيم محمد، طرق تدريس اللغة العربية والتربية الدينية، دار النهضة المصرية، القاهرة 1986.
- 24) العسكري، أبو هلال الحسن بن عبد الله بن سهل، كتاب الصناعتين: الكتابة والشعر، تحقيق علي محمد الجاوي ومحمد أوب الفضل إبراهيم، دار إحياء الكتب العربية، القاهرة، 1371 هـ.
- 25) علاء الدين، هنية، تدريس البلاغة العربية على أساس التذوق لغير الناطقين بالعربية، جامعة بوننتياناك الإسلامية الحكومية إندونيسيا بالتعاون مع واتحاد مدرسي اللغة العربية بإندونيسيا، 2016.

- (26) علوان، محمد علوان نعمان، من بلاغة القرآن الكريم المعاني والبيان والبيدع، الدار العربية للنشر والتوزيع، 1988.
- (27) عتيق، عبد العزيز، البلاغة العربية في ثوبها الجديد، دار العلم بيروت، 1993.
- (28) قاسم، محمد أحمد، محيي الدين ديب، علوم البلاغة، المؤسسة الحديثة للكتاب، لبنان، 2003.
- (29) القزويني، التلخيص في علوم البلاغة، تحقيق عبد الرحمن البرقوني، دار الفكر العربي، القاهرة، 1932.
- (30) مذكور علي أحمد، تدريس فنون اللغة العربية، دار الشواف للنشر والتوزيع، السعودية، 1991.
- (31) نعيمة، غازلي، أساليب تدريس قواعد اللغة العربية، جامعة مولود معمري، تيزي وزو، ص5.
- (32) نورهادي، الموجه لتعليم المهارات اللغوية لغير الناطقين بها، مطبعة مولانا مالك إبراهيم الإسلامية، 2011.
- (33) الوائلي، سعاد عبد الكريم عباس، طرائق تدريس الأدب والبلاغة والتعبير بين التنظير والتطبيق، دار الشروق، القاهرة، 2004.
- (34) الهاشمي، أحمد، جواهر البلاغة في المعاني والبيان، والبيدع، مؤسسة هنداوي سي أي سي، القاهرة، 2017.
- (35) الهاشمي، عبد الرحمن علي، فائزة العزاوي، تدريس البلاغة العربية رؤية نظرية تطبيقية، دار المسيرة، عمان، 2005.

ظاهرة القلب المكاني في بنية مفردات اللغة العربية

Dr. Mustafa CEMİLOĞLU

Bartın Üniversitesi

E-posta: cemiloglu3366@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-8646-5758

Abstract

The study addressed a phenomenon that has been the subject of recent and ancient studies due to its importance in language in general and in Arabic specifically. This phenomenon is known as "al-Qalb al-Makānī", which has influenced the structure of Arabic words and holds a significant position in phonetic transformations that have occurred in many Arabic vocabulary items. The changes that occur in words lead to the determination of the inflectional forms resulting from this process. What's noteworthy about this linguistic phenomenon is that there was no consensus among ancient Arabic scholars regarding it, leading to disagreements among scholars about its interpretation and the explanation of the words affected by the phenomenon.

The study aims to shed light on the phenomenon of al-Qalb al-Makānī by defining it, discussing its types, reasons for its occurrence, its impact on morphological analysis, and the opinions of scholars about it.

The study adopted a descriptive-analytical approach to describe the phenomenon of al-Qalb al-Makānī and analyze the words affected by it.

The study concluded that al-Qalb al-Makānī is an important topic that has occupied many scholars of Arabic language both in the past and present, and it has witnessed disagreements regarding the reasons for its occurrence, with some attributing it to dialectal variations, others to phonetic difficulties, and some to defects in pronunciation and hearing.

Keywords: Arabic Language, al-Qalb al-Makānī, Morphology, Morphological Analysis, Phonetics.

المخلص

تناولت الدراسة ظاهرة جرى عليها دراسات حديثة وقديمة بسبب أهميتها في اللغة عامة وفي اللغة العربية خاصة، فهذه الظاهرة هي القلب المكاني التي أثرت في بنية الكلمة العربية، ولها مكانة مهمة في تحويلات صوتية طرأت على كثير من مفردات اللغة العربية. إذ إنَّ التَّعبيرات التي تطرأ على الكلمات: تُفضي إلى تحديد الصَّيغ الصَّرْفِيَّة المُتولَّدة عن هذه العمليَّة. والجدير في هذه الظاهرة اللغوية أن لم تكن إجماع عليها بين علماء العربيَّة القدماء، لذا ولدت خلافا بين العلماء حول تفسيرها وشرح المفردة التي طرأ عليها الظاهرة.

وتهدف الدراسة أن يسלט الضوء على ظاهرة القلب المكاني يبدأ بتعريف الظاهرة وأنواعها وأسباب حدوثها وأثرها في الميزان الصرفي، وأراء العلماء حولها.

واعتمدت الدراسة على المنهج الوصفي التحليلي في وصف ظاهرة القلب المكاني، وتحليل المفردات التي طرأ عليها القلب المكاني.

وخلصت الدراسة إلى أنَّ ظاهرة القلب المكاني من الموضوعات الهامة التي شغلت الكثير من علماء العربية قديما وحديثا، وشهدت خلافا في سبب حدوثها، فالبعض رده إلى اختلاف اللهجات، والبعض إلى صعوبة الأصوات والبعض إلى عيوب النطق والسمع.

الكلمات المفتاحية: اللغة العربية، قلب المكاني، الصرف، ميزان الصرفي، الصوتيات.

المقدمة:

ظاهرة القلب المكاني تعدّ من الظواهر العملية في أصوات أبنية الكلمات كالتماثل والادغام والتحالف والاعلال والامالة والاتباع، وتهدف إلى تحقيق السهولة والتيسير في النطق، ولكن تختلف عن تلك الظواهر في أن التغيّر في القلب المكاني يقتصر على مواضع ترتيب الأصوات في بنية الكلمة. ويلجأ المتكلم عادة إلى استعمال القلب المكاني بتقديم بعض حروف الكلمة وتأخير بعضها، وتحفل اللغة العربية الفصحى ولهجاتها المختلفة بكثير من الأمثلة التي تؤكد وقوع القلب المكاني فيها، ومنها: مسرح مرسح، قبض قضب، سجاد سداج، زنجبيل جنزبيل... إلخ.
يتضمّن هذا البحث التعريف بظاهرة القلب المكاني، وموقف العلماء فيها، والتعرف على أسباب حصولها، وأنواع القلب المكاني، والقلب المكاني في الميزان الصرفي، والخاتمة.

أولاً: تعريف القلب المكاني

القلب في اللغة: التحويل والتصريف، قال الخليل: "القلبُ تحويلك الشيء عن وجهه، وكلام مقلوب، وقلبتُه فانقلب، وقلبتُه فقلّبت، وقلبت فلاناً عن وجهه أي صرفته"¹، والقلب تدل على ردّ شيء من جهة إلى جهة.
أما مفهوم القلب الاصطلاحي: "هو تقديم وتأخير بعض حروف الكلمة على بعض مع بقاء المعنى نفسه."²

والقلب المكاني، هو تقديم وتأخير يحدث في حروف بنية الكلمة بسبب تغييراً في ترتيب حروف الكلمة، لاشتقاق كلمة جديدة منفرعة من الكلمة الأصلية، وتوافقها في المعنى وتخالفاً في ترتيب حروف المبنى.³ ويعني هو تغيير مكاني في أصوات الكلمة مع بقاء المعنى واحداً، وعلامة صحته أن تكون تصاريف إحدى الكلمتين تامة، فيصاغ منها الفعل والمصدر والصفة، وتكون الأخرى ليست كذلك، وهذا ما أشار إليه ابن جني (392هـ)، فإذا كانت الكلمتان تتصرفا تصرفاً واحداً فلا قلب فيهما، أما إذا تصرف إحدى الكلمتين أوسع من صاحبته فهي الأصل وعندئذ يحصل القلب المكاني.⁴ وتحفل العربية الفصيحة واللهجات المختلفة بكثير من الأمثلة التي تؤكد وقوع القلب المكاني فيها، ومن أمثلة على هذه الظاهرة قوله: طمس وطسم، امضحل واضمحل، جذب وجبذ، صاعقة وصاقعة، مسرح ومرسح... إلخ.⁵

ثانياً: موقف العلماء في القلب المكاني

لقد تنطرق علماء القدماء والمحدثون إلى ظاهرة القلب المكاني، وتناول القدماء الظاهرة ضمن المباحث الصرفي، كما في قول ابن معصوم في مبحث المصطلح: "القلبُ في علم التصريف يقال لمعنيين، أحدهما: تصييرُ حرف العلة إلى حرف علةٍ آخر. والثاني: تصييرُ حرف مكان حرفٍ بالتقديم والتأخير؛ كجذب وجبذ."⁶

وعرّف علماء العربية القدماء ظاهرة القلب المكاني وأشاروا إليها في مؤلفاتهم، إذ أشار خليل بن فراهيدي (175هـ)، هو أوّل اللغويين الذين أشاروا لهذه الظاهرة، وقال أنّها لهجة قبيلة،⁷ وتناول وسيبويه (180هـ)، والمازني (249هـ)، وابن فارس (359هـ)، الذي عدّه من سنن العرب،⁸ وابن جني (392)، وغيرهم من النحاة وأهل التصريف، وصنّف ابن السكيت (243هـ)، فيها كتاباً لم يصل إلينا ويقول السيوطي (911هـ): "وقد ألف ابن السكيت في هذا النوع كتاباً ينقل عنه صاحب الصحاح"⁹.

1 الفراهيدي، خليل بن أحمد بن عمرو بن تميم، كتاب العين، تحقيق مهدي المخزومي، إبراهيم السامرائي، دار ومكتبة الهلال 1981، ج5، ص171.
2 الأستراباذي، الرضي، شرح شافية ابن الحجاب، تحقيق محمد نور الحسن، دار الكتب العلمية بيروت، ج1، ص21.
3 سالم، محمد يحيى، القلب المكاني في صوامت صيغ العربية، مجلة الجامعة الإسلامية، العدد السادس عشر، ص194.
4 ابن جني، الخصائص، عالم الكتب، بيروت لبنان 2010، ج2، ص352.
5 السيوطي، جلال الدين، المزهري في علوم اللغة وأنواعها، تحقيق فؤاد علي منصور، دار الكتب العلمية بيروت، 1998، ج1، ص467.
6 الأندلسي، أبو حيان محمد بن يوسف، ارتشاف الضرب من لسان العرب، تحقيق رجب عثمان محمد، مكتبة الخانجي، القاهرة 1998، ص31، ص334.
7 آل ياسين، محمد حسين، الدراسات اللغوية عند العرب إلى نهاية القرن الثالث، دار مكتبة الحياة، بيروت 1980، ص406.
8 ابن فارس، أحمد، الصحابي في فقه اللغة، مؤسسة المختار، القاهرة 2000، ص140.
9 السيوطي، جلال الدين، المزهري في علوم اللغة وأنواعها، تحقيق فؤاد علي منصور، دار الكتب العلمية بيروت، 1998، ج1، ص476.

وهناك من اللغويين من جمع ألفاظ العربية المقلوّبة في أبواب وفصول من مؤلفاتهم، ونذكر هنا منهم، ابن قتيبة (276هـ)، في أدب الكاتب، وابن دريد (321هـ)، في الجمهرة، وابن سيده (458هـ)، في مخصصه، والسيوطي (911هـ)، في مزره¹.

واختلف القدماء في كيفية وقوع القلب المكاني في اللغة ومن عدمه، فمنهم من أيّد وقوعها وقالوا بوجودها، ومنهم ابن دريد (321هـ) قال: باب الحروف التي قلبت، وزعم قوم من النحويين أنها لغات، وذكر فيه طائفة من الألفاظ التي قلبت في كلام العرب كقولهم: ما أطيبه وما أيطبه، وربض ورضب الشاة، امضحلّ واضمحلّ، ولبكت الشيء ولبكته².

ومنهم من أنكر ظاهرة القلب المكاني وأبطل وجوده وخالف جمهور علماء العربية، كابن درستويه (347هـ) أنكر وجود ظاهرة القلب المكاني، وألف في ذلك كتاباً وسمّاه إبطال القلب، وقال السيوطي نقلاً عن ابن درستويه: "ذهب ابن درستويه إلى إنكار القلب، فقال في شرح الفصيح: في البطيخ لغة أخرى بطيخ بتقديم الطاء، وليست عندنا على القلب كما يزعم اللغويون، وقد بينا الحجة أن البطيخ فاكهة معروفة، وهي بكسر الأول وتشديد الثاني على بناء فَعِيل وهي عربية محضة، وفيها لغة أخرى وهي الطَبِيخ، بتقديم الطاء وليست عندنا على القلب³". ونفهم مما ذكره أن البطيخ والطبيخ هما لغتان وليس مقلوباً عن الآخر.

وقال ابن النحاس (338هـ): "القلب نحو جَبْدٌ وجَذْبٌ، فليس هذا بقلب عند البصريين، إنما هما لغتان، وليس بمنزلة شاكٍ وشائكٍ؛ ألا تراه قد أحرّ الباء في شاكِي السلاح⁴ وقد وافق ابن معصوم والكوفيين في حدوث ظاهرة القلب لإجماع أهل اللغة على رأيهم. إذ قال: جَبْدُهُ جَبْدًا. كضرب. فأنجَبْدًا. جذبُهُ، كاجْتَبَدُهُ، وهو عند الكوفيين مقلوبٌ وعند البصريين لغة فيه. قال النحاس: ما يسميه الكوفيون القلب مثل جبذ وجذب فليس بقلب عن البصريين إنما هما لغتان⁵.

أما عند المحدثين من ضمن مسائل علم الصوتيات وبوصفها ظاهرة صوتية، فيرى ماريو باي "أن السبب وراء هذه الظاهرة الصوتية نمو النشاط الإنساني بمرور الزمن، والميل الطبيعي لنمو مفردات اللغة وتكاثرها⁶". ولكن جدير بالذكر هنا أن هذه الظاهرة ظاهرة صرفية وصوتية، لأن إن فرّق بين الألفاظ التي حدث فيها القلب فيفترق بين حدود علمي الصوت والصرف، فالألفاظ المقلوّبة إذا كان قلباً للانسجام والسهولة والتيسير في الأداء النطقي كما في رأى وراء فميدانه علم الصوت، وما تعدّر في طلب الانسجام الصوتي مثل جبذ وجذب، وصعق صعق فميدانه علم الصرف لتغيير بنية الكلمة وهو يحتاج أن يتبع تغيير ميزانها الصرفي⁷.

ونرى مما سبق أن ظاهرة القلب المكاني لديه مكانة خاصة في الدراسات اللغوية قديماً وحديثاً، فهناك اتفاق في هذا الظاهرة فإنها قضية صرفية وصوتية عند القدماء وصوتية صرفية عند المحدثين.

ثالثاً: القلب المكاني في الميزان الصرفي

الميزان الصرفي هو مقياس اقتراضي وضعه أهل التصريف لمعرفة عدد حروف الكلمة وترتيبها، وما فيها من أحرف أصول وزائدة، والمتحرك من حروفها والساكن، وما يعتد بها من تغيير بالصحة والاعلال والادغام، والابدال، والقلب، وغيرها. ويتكون الميزان من مادة ثلاثية الأصول وهي ف ع ل، وما زاد عليها زيادة أصلية كما في الرباعي والخماسي زيد عليها لام أو لامين كما في "دحرج، وسفرجل على زنة فعلل وفعلل⁸".

¹ الموزي، عبد الفتاح، ظاهرة القلب المكاني عللها وأدلتها وتفسيرها وأنواعها، دار عمار 1986، ص36، المصدر السابق، ص476-481.

² ابن دريد، أبو بكر محمد بن الحسين الأزدي، جمهرة اللغة، تحقيق رمزي منير بعلبكي، دار العلم للملايين، بيروت 1987، ج3، ص431.

³ الموزي، عبد الفتاح، ظاهرة القلب المكاني عللها وأدلتها وتفسيرها وأنواعها، دار عمار 1986، ص36، المصدر السابق، ص481.

⁴ النحاس، صنعة أبي جعفر أحمد بن محمد، شرح القوائد التسع المشهورات، تحقيق أحمد خطاب عمر، دار سلسلة كتب التراث، العراق 1973، ج1/340.

⁵ المصدر السابق، ص339-340.

⁶ عبد الجليل، عبد القادر، علم الصرف الصوتي، دار أزمنا، عمان الأردن 1998، ط1، ص36.

⁷ دخيل، قطان رشك، ظاهرة القلب المكاني بين الدرسين الصوتي والصرفي دراسة تطبيقية في معجم الطراز الأول لأبن معصوم المدني، الجامعة المستنصرية، العدد السادس، ص5.

⁸ كارل بروكلمان، فقه اللات السامية، ترجمة رمضان عبد التواب، جامعة عين الشمس 2009، ص81.

فإذا كان هناك حذف في الموزون يجب حذف ما يقابله في الوزن مثل: **قُلْ** على زنة **قُلْ**، و**قاص** على زنة **فاع**. وإذا حدث تبادل في مواقع الحروف الكلمة بالتقديم والتأخير **قُلْب** ما يقابله في الزنة. فلا يمكن معرفة القلب إلا بالرجوع إلى أصل الكلمة ووزنها قبل القلب، ويمكننا بعد تحديد فاء الكلمة وعينها ولامها تمييز صور القلب في الكلمة.¹ وهناك مجموعة من الأمثلة لقلب المكاني مما جمعه السيوطي، ومنها²:

أنضب أنبض	أوشاب – أوباش	شهربة – شهيرة
اضمحل- امضحل- اضمحل	أحجم – أجم	بكل – لبك
يئس – آيس	جذب – جبذ	رضب – ربض
ر عملي- لعمرى	صاقعة – صاقعة	معيق- عميق
طاسم – طامس	بسبس- سبسب	تيرقط – تقرطب
طبيخ – بطيخ	قعا – قاع	قفا – قاف
ثنب – ثنب	لائع – هائع	لاع – هاع
جاه – وجه	مكلب – مكبل	مكرفه - مكفره

رابعاً: أنواع عدة للقلب المكاني

فهناك أنواع عدة للقلب المكاني، وأهمها نحو الآتي³:

1- تقديم العين على الفاء، من **فَعَل** إلى **عَفَل**:

جاه: وأصلها **وجه** بوزن **فَعَل**، فقدمت الجيم على الواو فصارت **جوه** تحركت الواو، وانفتح ما قبله فصارت **جاه** ووزنها: **عفل**

أينق: أصلها **أنيق** جمع ناقية بوزن **أفعل** أصلها **أنوق**، ثم استقلوا الضمة على الواو وقدموها فقالوا **أونق** ثم عوضوا من الواو ياء فقالوا **أينق** ووزنها: **أعفل**.

أيس: أصلها **يئس** بوزن **فَعِل**، قدمت الهمزة على الياء فصارت **أيس** بوزن: **عفل**.

أراء: جمع رأي، أصلها **ارأى** قدمت الهمزة الثانية على الراء فصارت **أراء** فاجتمعت همزتين في أول الكلمة قلبت الثانية ألفاً من جنس حركة الأولى فصارت **أراء** بوزن **اعفال**.

أبار: جمع بئر أصلها **أبار** بوزن **أفعال**، وقدمت الهمزة على الباء فصارت **أبار** ثم قلبت الهمزة ألف أي: من جنس حركة ما قبلها فصارت **أبار** على وزن **أفعال**.

2- تقديم اللام على الفاء:

هذا النوع نادر ومثاله الأشهر كلمة **أشياء**، وأصل الجمع **شياء** بوزن **فعلاء**، قدمت الهمزة الأولى وهي لام الكلمة على الشين فاء الكلمة، فصارت **أشياء** بوزن **لفعاء**. وهذا هو رأي الخليل، وسيبويه وجمهور البصريين.

¹ الأستراباذي، الرضي، شرح شافية ابن الحجاب، تحقيق محمد نور الحسن، دار الكتب العلمية بيروت، ج1، ص22، 21.

² السيوطي، المزهر في علوم اللغة، مكتبة الأزهرية، القاهرة 1907، ص282-284.

³ المصدر السابق، ص ج1، ص20-24.

ويرى الاخفش أن أشياء اسم جمع لشيء بوزن فعل جمع على افعلاء اشياء حذفت اللام للتخفيف، وهي الهمزة الأولى فصارت أشياء بوزن أفعاء وقد ردّ هذا الرأي لأسباب الآتية:

- إن حذف الهمزة لا يكون بدون علة صرفية تقتضي ذلك.
- إن فعل لا يجمع على افعلاء وإنما يجمع على فعول، وأفعال.
- إن أشياء تصغر على أشياء، ولو كان أصلها اشييناء لردت في التصغير إلى الواحد.¹

3- تقديم على العين، يعني تغيير فعل إلى فعل، أمثل على ذلك:

راء، وناء، الفعلان أصلهما رأى ونأى على وزن فعل، قدّمت فيها الياء على الهمزة فصارا رياً، ونياً ثم قلبت الياء ألفاً لتحركها، وانفتاح ما قبلها فصارتا راء وناء على وزن **فعل**. وقال كثير:
وكل خليل راءني فهو قائل من أجلك هذا هامة اليوم أو غد²

سأى: أصلها ساء بوزن **فعل**، قدّمت الهمزة على الياء فصارت سأى بوزن **فعل**.

تنازب: أصلها تنازب وبزن تفاعل، قدّمت الزاي على الباء فصارتنازب بنازب على وزن **تفاعل**.

شاك: أصلها شانك اسم فاعل من شاك بوزن فاعل، قدّمت الكاف على الهمزة فرجعت الهمزة إلى أصلها الواو فصار شاكوا ثم قلبت الواو ياء لتطورها إثر كسرة فصارت شاكى ثم أعلنت إعلال قاضٍ فاصبحت شاك بوزن **فال**.³

شواع: أصلها شوانع جمع شائعة بوزن فواعل، قدّمت العين على الهمزة فصارت شواعي فرجعت الهمزة إلى الياء أصلها فصارت شواعي ثم أعلنت إعلال قاضٍ فصارت شواع بوزن **فواعل**.

قسي: جمع قوس أصلها قؤوس بوزن فعول، قدّمت السين على الواو أي اللام على العين فصارت قسوو ثم قلبت الواو المتطرفة في الجمع ياء فصارت قسوي فاجتمعت الواو والياء، وسبقت إحداهما بالسكون فقلبت الواو ياء، سم ادغمت الياء في الياء، وقلبت الضمة التي قبل الواو كسرة لمناسبة الياء فصارت قسي على وزن **فلوع**.

4- تأخير الفاء عن اللام:

حادي: أصلها واحد على وزن فاعل، أخرت الواو إلى ما بعد الدال فصارت حادو، فوقعت الواو المتطرفة بعد كسرة فقلبت ياء فصارت حادي على وزن **عالف**.

طادي: أصلها واظد اسم فاعل من وظد بوزن فاعل، تأخرت الواو عن الدال فصارت طادو ثم قلبت الواو ياء لتطرّفها بعد كسرة فصارت طادي على وزن **عالف**. وقال القطامي:

ما اعتاد حب سلمى حين معتاد ولا بوافر دينها الطادي⁴

5- تقديم اللام الأولى على العين في غير الثلاثي، مثال على ذلك:

طامن: أصلها طمان على وزن فعل من الطمأنينة، قدّمت الهمزة التي هي لام الكلمة الأولى على الميم عين الكلمة، فصارت طامن بوزن فعل هذا على رأي الجمهور، أما سيبويه فإنه يرى أن طامن أصل وطمان فرع.⁵

¹ السيوطي، المزهر في علوم اللغة، مكتبة الأزهرية، القاهرة 1907، ص22.

² سيبويه، عمرو بن عثمان بن قنبر الحارثي بالولاء ابو بشر الكتاب، تحقيق عبد السلام هارون، مكتبة الخانجي، القاهرة 1988، ج3، ص467.

³ وجيه، مأمون عبد الحلیم، القلب المكاني في البيئية العربية، مجلة كلية دار العلوم، جامعة الفيوم، العدد الرابع والعشرون 2010، ص 7، 10.

⁴ سيبويه، عمرو بن عثمان بن قنبر الحارثي بالولاء ابو بشر الكتاب، تحقيق عبد السلام هارون، مكتبة الخانجي، القاهرة 1988، ج4، ص381.

⁵ المصدر السابق، ج4 ص381.

خامساً: أدلة وجود القلب المكاني

لمعرفة القلب المكاني وأثره في الميزان الصرفي نتبع الطرق التي أشار إليها القدماء والتي استدلوا بها على وجود القلب المكاني، وهذه الطرق هي:

- **الرجوع إلى المصدر:** بإرجاع الكلمة إلى مصدرها الذي أخذت منه، مثل: (نأء - يئأء)، وهذا ليس له مصدر إلا النأي، وهو مصدر نأي يئأء، ووزنه فعل يفعل، ووزن المقلوب نأء يئأء، فله يفعل، مثل راء يرأء، وليس له مصدر أيضاً.¹

- **الرجوع إلى المشتقات:** بالرجوع إلى الكلمات المشتقة مما اشتقت منه الكلمة التي حدث فيها القلب. مثل: (جاه)، أصلها وجه بدليل أنك تقول: وَجَاهَةٌ وَوَجْهَةٌ، لذلك رأى الصرفيون أنّ جاه وقع فيها تقديم الألف وتأخير الجيم، لذا أصبح وزن جاه على شكل **عفل**.

وجدير بالذكر أن القلب المكاني غير قياسية في أكثر حالاتها، وتعتمد على السماع وكثرة الاستعمال والشيوع على الألسنة، تأخذ مجراها الطبيعي في اللغة باستعمال باقي المشتقات منها.²

- **الموازنة بين المفرد والجمع:** وأشهر مثل في هذا الشكل هي كلمة (قسيي)، فهي جمع، ومفردة قوس على وزن فاعل، وعلى هذا يكون جمعه قُوس على وزن فُعُول. فالقاف فاء الكلمة والواو الأولى عينها، والسين لام الكلمة. لما تقدمت لام الكلمة أي السين على عينها أي الواو الأولى أصبحت الكلمة قُسوو على وزن فلوع، ثم قلبت واو الجمع ياء لتطرفها، فأصبحت الكلمة قُسووي وهي على فلوع أيضاً. ثم قلبت الواو الأولى ياء لاجتماعها مع أختها الياء فأصبحت قُسووي على نفس الوزن، ولماذا اجتمع المثالان الأول منهما ساكن وقع الإدغام فأصبحت الكلمة قُسووي على وزن فلوع، ثم قلبت الضمة التي على السين لمناسبتها للياء، ثم قلبت ضمة القاف لصعوبة الانتقال من الضم إلى الكسر لتصبح الكلمة في الآخر قسيي على وزن فُلُوع. وفي كلمة آبار، لأن مفردها بئر على وزن فعل، فالهمزة عين الكلمة، وترتيبها الطبيعي أن تكون بعد الباء وعلى هذا يكون قياس جمعها على آبار على وزن أفعال، وبهذا تستدل على أن آبار فيها قلب مكاني.³

- **التصحيح في حرف العلة مع وجود موجب العلة:** فهذه الطريقة دليل على حدوث القلب المكاني، والمثال على ذلك كلمة: (أيس) على وزن عفل مقلوب من يس ودليله الصحة مع وجود ما يوجب الإعلال، وهو تحرك الياء، وانفتاح ما قبلها، وقبلها ألفاً. وقد ذكر ابن سيده أن "أيسنت من الشيء مقلوب عن ييسنت وليس بلغة فيه ولول لا ذلك لأعلوه فقالو إسنث أسنث كهبنت أهاب فظهوره صحيحاً على أنه صح لأنه مقلوب عما تصح عينه وهو ييسنت لتكون الصحة دليلاً على ذلك المعنى. كما كانت عورَ دليلاً على ما لا بد من صحته أعورَ وكان له مصدر فأما إياس اسم رجل فليس من ذلك إنما هو من الأويس الذي هو العوض".⁴

- **المنع من الصرف لعدم وجود علة:** كلمة أشياء اسم جمع لشيء بوزن: **لفعاء**، إذ أن أصلها شيناء بوزن: **فعلاء**، وهو ممنوع من الصرف أما أشياء فليس ممنوعاً من الصرف إذا كان وزنه: أفعال فلما ورد في الاستعمال ممنوعاً من الصرف دل على أنه حدث فيه قلب فأصلها شيناء بوزن: فعلاء اجتمعت همزتان في الطرف، وبينهما حاجز غير حصين، وهو الألف فقدت الهمزة الأولى فأصبحت أشياء بوزن: **لفعاء**.⁵

فيعرف القلب إذا كان تركه في الكلمة يؤدي إلى منع الصرف بغير علة، وذلك في أشياء على رأي الخليل، وسيبويه فإنها عندهم **لفعاء** حيث وجدها ممنوعة من الصرف لغير علة، فقررنا فيها القلب ليكون أصلها شيناء على وزن فعلاء **كحمراء** فلا ينصرف لألف التانيث، وإن كان اسم جمع لشيء، وقد قدمت فيها الهمزة التي هي لام الكلمة في موضع الفاء، وصار

1 ابن الحجاب، أبو عمرو جمال الدين، الشافية في علمي التصريف والخط، تحقيق صالح عبد العظيم الشاعر، مكتبة الآداب القاهرة 2010، ج2، ص76.

2 عيد التواب، رمضان، التطور اللغوي مظاهره وعلله وقوانينه، مكتبة الخانجي، القاهرة 1997، ص60.

3 هلال، محمد محمود، الوافي الحديث في فن التصريف، منشورات بنگازي 1973، ص47.

4 ابن منظور، حمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين، لسان العرب، دار صادر بيروت 1414هـ، مادة أيس ج7، ص316.

5 ابن الحجاب، أبو عمرو جمال الدين، الشافية في علمي التصريف والخط، تحقيق صالح عبد العظيم الشاعر، مكتبة الآداب القاهرة 2010، ج2، ص29.

أشياء على وزن لفعاء فمنعها من الصرف نظراً إلى الأصل فعلاء.¹ ومما يثبت أن أشياء لفعاء، وأصلها شيناء فعلاء جمعها على أشاوى كما يجمع صحراء على صحاري فأبدلت الياء من أشايا واوا. وقد خالف الخليل وسيبويه من جاء بعدهم فلاخفش مذهب فيه، وللغراء رأي وللإسكافي نظرية.²

- **عدم اجتماع همزتين في الطرف:** ينحصر هذا الدليل في اسم الفاعل وجمعه المكسر من الأجوف المهموز اللام، نحو جاء وشاء، وجمعهما المكسر جواء وشواعة. واسم الفاعل من الأجوف يكون بقلب عينه واواً كانت أو ياء همزة نحو: صام فهو صائم، باع فهو بائع. فتصوف اسم الفاعل من جاء وشاء، (جائي وشائي). ولما اجتمعت همزتان في آخر الكلمتين وهو ثقيل في النطق تقدمت الهمزة الأصلية في الفعل وهي لام الكلمة مان عين قبل قلبها همزة فتقول: (جائي وشائي) على وزن (فَاعِل)، ثم تحذف الياء من آخرهما كما في الاسم المنقوص نحو (قاضي وراعي)، فتصير (جاء وشاء) على وزن (فَالِ).³

سادساً: أسباب حصول القلب المكاني

اهتم العلماء قديماً وحديثاً في ظاهرة القلب المكاني، وحاولوا تفسيرها وبيان أسباب حدوثها، وحصروا أسبابها بما يأتي:
- **الضرورة الشعرية والاتساع في اللغة:** ويقول ابن عصفور في هذا المنوال: "فالقلب على قسمين: قسم قلب للضرورة نحو قولهم شواعي في شوايع في الشعر:
كأنّ أولها كعابٍ مقامٍ ضربت على شُرْنٍ فهنَّ شواعي
فالقلب هنا شواعي في شوائع للضرورة.
والقلب المكاني يعتبر من وسائل التوسع في اللغة. ومثال على التوسع لكلمة "شاكٍ وشائكٍ".⁴

- **طلب الخفة:** إنّ النطق في الهمزتين في طرف الكلمة امر مستكره ومستثقل في كلام العرب، لذا يلجأ العربي إلى التخلص من هذا الثقل بتخفيف إحدى الهمزتين بإبدالها ألفاً أو واواً أو ياءً، أو بحذفها واسقاطها أو نطقها بين بين. وفي اسم الفاعل من الأجوف مثل: جائي وشائي تكون بالقلب المكاني وقد تحذف الياء وتصيح جاءٍ وشاءٍ.⁵ والغية هو تسهيل النطق وتخفيف المجهود العضلي وهي نتيجة من نتائج الأصوات المتجاورة، فالقلب المكاني يؤدي إلى تتابع أكثر اتساعاً مع النماذج المسموح بها أو الشائعة في اللغة.⁶

- **اختلاف اللهجات:** فقد عرّف كثير من اللغويين ظاهرة القلب المكاني إلى اختلاف اللهجات العربية، فالبصريون يعدّون اللفظين إذا تساوا تصرفاً من باب اللغات.⁷ ويقول ابن دريد في الجمهرة باب الحروف التي قلبت، وزعم قوم من النحويين أنها لغات.⁸ وذهب ابن درستويه إلى أن ما يعده اللغويين قلباً ما هو إلا لغات تداخلت.⁹

- **التحريف:** التحريف أيضاً من أسبابا القلب المكاني، وقال ابن جني في هذا الصدد في باب الفعل: "ومن تحريف الفعل ما جاء منه مقلوباً كقولهم في اضمحلّ امضحلّ، وفي أطيب أيطب، وفي اكفهرّ اكرفهفّ، وكما مان مثله."¹⁰

1 ابن منظور، حمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين، لسان العرب، دار صادر بيروت 1414هـ، مادة شيء 7، ص99
2 السيوطي، جلال الدين، همع الهوامع في شرح جمع الجوامع، تحقيق عبد الحميد هندراوي، مكتبة التوفيقية مصر، ج2، ص224.
3 الأستراباذي، الرضي، شرح شافية ابن الحجاب، تحقيق محمد نور الحسن، دار الكتب العلمية بيروت، ج1، ص30-34.
4 ابن عصفور، علي بن مؤمن بن محمد الحضرمي الإشبيلي، الممتع الكبير في التصريف، كتبة لبنان 1996، ج2 ص616.
5 ابن جني، المنصف، دار الإحياء التراث القديم، 1954، ج2، ص53، ابن حجاب شرح الشافية، ج1، ص24.
6 محمد آل بسين، دراسة الصوت اللغوية عند العرب إلى نهاية القرن الثالث، دار مكتبة الحياة، بيروت 1980، ص335.
7 السيوطي، جلال الدين، المزه، تحقيق فؤاد علي منصور، دار الكتب العلمية بيروت 1998، ج1، ص476.
8 المصدر السابق، ص481.
9 المصدر السابق، ص481. أحمد مطر العطية، القلب المكاني في الموروث اللغوي، علوم اللغة المجلد الثاني العدد الأول، 1999، ص20.
10 ابن جني، أبو الفتح عثمان، الخصائص، تحقيق محمد علي النجار، دار المهدي لطباعة، بيروت، ج2، ص439.

أما المحدثين من العلماء، فإنهم وافقوا القدماء من العلماء العربية في تبيان اسباب هذه الظاهرة، وعبروا عن أفكار القدماء بمصطلحاتهم الحديثة، كما رآه الأب أنستاس الكرملى إذ عدّ القلب من موسعات اللغة، يرى أن أصل في الكلمة هو الأقوى في التصريف وكثرة الاستعمال ليس الفرع لأن قد يكون الأصل أقل استعمالاً وقبولاً من الفرع لثقله وصعوبته على لسان العربي.¹ وعلها الدكتور رمضان عبد التواب بنظرية السهولة والتيسير، ويعني ذلك أن التطور اللغوي يسير نحو السهولة، فنحن نحاول التخلص من الأصوات العسيرة واستعمال الأصوات التي لا تتطلب الجهود العضلي، لأن الصعوبات تؤدي إلى قلب المكاني.²

والسبب في القلب المكاني عند الدكتور إبراهيم السامرائي،³ هو عيوب النطق والسمع. وعند الدكتور حسام النعيمي عدّ تدافع الحروف على اللسان والخطأ في إخراجها.⁴

وحسب الدراسات التي تنطرق إلى ظاهرة القلب المكاني أرى أن أهم سبب في حدوث ظاهرة القلب المكاني يرجع إلى ميل المتكلم لبذل أقل جهد ممكن فينطق كما يظهر ذلك عند الأطفال والمتعلمين الجدد لأية لغة، لأن لا ينحصر القلب المكاني في اللغة العربية فقط، موجودة في اللغات الأخرى كما في التي التركية، ومثال على ذلك كلمة: أشكي فأصلها أكشي، مثال آخر كلمة: شرط أصلها شرج. لذا علينا أن نعرف أن القلب المكاني ظاهرة صرفية وصوتية وليس مخصوصة ومنحصرة في اللغة العربية.

الخاتمة:

القلب المكاني من الظواهر الصرفية والصوتية العملية، والهدف من هذه الظاهرة تحقيق الجهد الأقل في النطق كغيرها من ظواهر تقريب الصوت من الصوت بغية الخفة والسهولة في النطق، كالتماثل والادغام والتخالف والاعلال والابدال والامالة، ولكن تختلف عن تلك الظواهر في ان القلب المكاني يقتصر التغيير فيه في مواقع ترتيب حروف الكلمات بالتقديم والتأخير، ولا يوجد فيه تغيير في ذوات الحروف واجسامها كما يحدث في الظواهر الأخرى. وتعتمد القلب المكاني على السماع في أكثر حالاتها وتكون قياسية في حالات قليلة ذكرها علماء العربية كما ذكرنا ضمن البحث، وهي قياسية في اسم الفاعل من الفعل الأجوف المهموز اللام نحو شاكى، جائي، المقلوب من الجمع الكسر نحو أشياء، وقسي، أبار وإلخ.

والقلب المكاني من الموضوعات التي شغلت الكثير من علماء العربية قديماً وحديثاً، وشهدت خلافاً في سبب حدوثها، فالبعض رده إلى اختلاف اللهجات، والبعض إلى صعوبة الأصوات والبعض إلى عيوب النطق والسمع كما مرّ علينا. والجدير بالذكر هنا أنّ ظاهرة القلب المكاني ليست مقصورة على اللغة العربية، بل عرفت في اللغات الأخرى ومنها العبرية، والسرانية، والإنجليزية، والتركية، ومثال على ذلك في اللغة التركية في كلمة أشكي، ولكن أصلها أكشي وهي تدل على معنى حامض. وهذا يدل على أن القلب المكاني ظاهرة لغوية عامة.

المصادر والمراجع

- 1) أحمد مطر العطية، القلب المكاني في الموروث اللغوي، علوم اللغة المجلد الثاني العدد الأول، 1999.
- 2) الأندلسي، أبو حيان محمد بن يوسف، ارتشاف الضرب من لسان العرب، تحقيق رجب عثمان محمد، مكتبة الخانجي، القاهرة 1998.
- 3) الأزدي، أبو بكر محمد بن الحسين بن دريد، جمهرة اللغة، تحقيق رمزي منير بعلبكي، دار العلم للملايين، بيروت 1987.
- 4) الإيتسرابادي، الرضي، شرح شافية ابن الحجاب، تحقيق محمد نور الحسن، دار الكتب العلمية بيروت، 1975.

¹ الكرملى، أنستاس ماري، نشوء اللغة العربية ونموها واكتهاها، المطبعة العصرية، القاهرة 1928، ص16.

² عبد التواب، رمضان، التطور اللغوي مظاهره وعلله وقوانينه، مكتبة الخانجي، القاهرة 1997، ص80.

³ السامرائي، إبراهيم، التطور اللغوي التاريخي، دار الرائد، بغداد 1966. ص 116.

⁴ النعيمي، حسام سعيد، الدراسات اللهجية والصوتية عند ابن جني، وزارة الثقافة والإعلام، الجمهورية العراقية 1980، ص 192.

- (5) آل ياسين، محمد حسين، *الدراسات اللغوية عند العرب إلى نهاية القرن الثالث*، دار مكتبة الحياة، بيروت 1980.
- (6) ابن جني، ابو الفتح عثمان، *الخصائص*، عالم الكتب، بيروت لبنان 2010.
- (7) ابن جني، ابو الفتح عثمان، *المنصف، دار الإحياء التراث القديم*، القاهرة 1954.
- (8) ابن الحجاب، أبو عمرو جمال الدين، *الشافعية في علمي التصريف والخط*، تحقيق صالح عبد العظيم الشاعر، مكتبة الآداب القاهرة 2010.
- (9) ابن درستويه، أبو محمد عبد الله بن جعفر بن درستويه بن المرزبان وشهرته عبد الله بن جعفر النحوي الفارسي، *تصحيح الفصيح*، تحقيق محمد بدوي المختون، مطابع الأهرام التجارية، مصر 1998.
- (10) ابن فارس، أحمد، *الصاحبي في فقه اللغة*، مؤسسة المختار، القاهرة 2000.
- (11) ابن عصفور، علي بن مؤمن بن محمد الحضرمي الإشبيلي، *المتع الكبير في التصريف*، كتبة لبنان 1996.
- (12) ابن منظور، حمد بن مكرم بن علي، أبو الفضل، جمال الدين، *لسان العرب*، دار صادر بيروت 1414 هـ.
- (13) دخيل، قحطان رشك، *ظاهرة القلب المكاني بين الدرسين الصوتي والصرفي دراسة تطبيقية في معجم الطراز الأول لأبن معصوم المدني*، الجامعة المستنصرية، العدد السادس، 2016.
- (14) الفراهيدي، خليل بن أحمد بن عمرو بن تميم، *كتاب العين*، تحقيق مهدي المخزومي، إبراهيم السامرائي، دار ومكتبة الهلال 1981.
- (15) سيبويه، عمرو بن عثمان بن قنبر الحارثي بالولاء ابو بشر، *الكتاب*، تحقيق عبد السلام هارون، مكتبة الخانجي، القاهرة 1988.
- (16) السيوطي، جلال الدي، *المزهر في علوم اللغة وأنواعها*، تحقيق فؤاد علي منصور، دار الكتب العلمية بيروت، 1998.
- (17) السيوطي، جلال الدين، *همع الهوامع في شرح جمع الجوامع*، تحقيق عبد الحميد هندواي، مكتبة التوفيقية، القاهرة، مصر، 2010.
- (18) السامرائي، إبراهيم، *التطور اللغوي التاريخي*، دار الرائد، بغداد 1966.
- (19) عبد الجليل، عبد القادر، *علم الصرف الصوتي*، دار أزمنة، عمان الأردن 1998.
- (20) الراجحي، عبده، *التطبيق الصرفي، دار النهضة العربية*، بيروت لبنان، 2009.
- (21) الركابي، ميعاد مكي فيصل، *القلب المكاني بين العربية واللغات السامية دراسة سامية مقارنة*، دواة، المجلد الخامس والعشرون، 2019.
- (22) الكرمل، أنستاس ماري، *نشوء اللغة العربية ونموها واكتمالها*، المطبعة العصرية، القاهرة 1928.
- (23) كارل بروكلمان، *فقه اللات السامية*، ترجمة رمضان عبد التواب، جامعة عين الشمس 2009.
- (24) الموزي، عبد الفتاح، *ظاهرة القلب المكاني عللها وأدلتها وتفسيرها وأنواعها*، دار عمار 1986.
- (25) النحاس، صنعة أبي جعفر أحمد بن محمد، *شرح القصائد التسع المشهورات*، تحقيق أحمد خطاب عمر، دار سلسلة كتب التراث، العراق 1973.
- (26) النعيمي، حسام سعيد، *الدراسات اللهجية والصوتية عند ابن جني*، وزارة الثقافة والإعلام، الجمهورية العراقية 1980.
- (27) عبد التواب، رمضان، *التطور اللغوي مظاهره وعلله وقوانينه*، مكتبة الخانجي، القاهرة 1997.
- (28) هلال، محمد محمود، *الوفاي الحديث في فن التصريف*، منشورات بنغازي 1973.
- (29) وجيه، مأمون عبد الحلیم، *القلب المكاني في البيئة العربية*، مجلة كلية دار العلوم، جامعة الفيوم، العدد الرابع والعشرون 2010.

RAISING HIGH SCHOOL EFL STUDENTS' INTERCULTURAL AWARENESS BY USING POETRY

Rukiye Altınsoy

rukiyealtinsoy@gmail.com – ORCID ID 0000-0001-7257-831X

Abstract

Learning a new language includes more than learning the four skills or comprehending the linguistic features of the target language. Learning a language without first learning about and appreciating the culture of the language is not a whole language acquisition. Learning target language leads the learners to be aware of the similarities and differences between the native and target languages and their culture either consciously or unconsciously. To create interest and awareness to the target language and its culture in teaching environment authentic materials are applied. As literary texts are one of indispensable and authentic resources for teaching pupils about the culture of the target language, poetry was employed in language classrooms to promote students' intercultural understanding in this study. This research aims to find out whether using poetry in high school EFL classrooms enables students to have a better understanding of other cultures.

Key words: Language learning, Intercultural Awareness, Poem in Foreign Language Learning

Özet

Yeni bir dil öğrenmek, dört beceriyi öğrenmekten veya hedef dilin dilsel özelliklerini kavramaktan fazlasını içerir. Bir dili, önce o dilin kültürünü öğrenmeden ve takdir etmeden öğrenmek, tam bir dil edinimi değildir. Anadil ve hedef diller ile kültürleri arasındaki benzerlik ve farklılıkların bilinçli veya bilinçsiz olarak öğrenenlerin farkına varmalarını sağlar. Öğretim ortamında hedef dile ve kültürüne ilgi ve farkındalık yaratmak için özgün materyaller uygulanır. Edebi metinler, öğrencilere hedef dilin kültürünü öğretmek için vazgeçilmez ve özgün kaynaklardan biri olduğundan, bu çalışmada öğrencilerin kültürlerarası anlayışlarını geliştirmek için dil sınıflarında şiir kullanılmıştır. Bu araştırmanın amacı, lise EFL sınıflarında şiir kullanmanın öğrencilerin kültürlerarası farkındalığını artırıp artırmayacağını belirlemektir.

Anahtar kelimeler: Dil öğrenimi, Kültürlerarası Farkındalık, Yabancı Dil Öğreniminde Şiir

1. Literature Review

Over the last two decades, work in literary and cultural theory has expanded, providing a solid framework for investigating the relationship between literature, language, and education. There has also been constant theorization of the selection of literary works for study, which has been reflected widely throughout the literature classroom and its interconnections with the language classroom (Carter, 2007). The dominant view in many contexts of teaching and learning language and literature over the last two decades is that 'literary' texts are socially, culturally, and historically variable, that they should be defined as part of institutionalized social processes, and that they are discourses that, rather than being distinct from other discourses, share characteristics with them.

Although many instructors argue about whether and how literature should be incorporated into language instruction (Babae, Yahya, 2014) stating that for teaching language through literature, there are few relevant pedagogical materials, and there is insufficient literature preparation for teaching the language curriculum and are inadequate objectives to define the role of literature in language classes, many other scholars consider the use of literature in language teaching as a “valuable and interesting strategy” (Sage, 1987).

Language and literature have a profound and obvious relationship. Literature is an important part of language learning and education. It "encompasses language" and "provides spaces for the application of language" (Babae, Yahya, 2014) and also is considered "an ally of language" (Brumfit and Carter, 1986). “Authentic material, cultural enrichment, language enrichment, and personal involvement” are the four primary reasons for a language instructor to employ literature in the classroom, according to Collie and Slater (1990). Literature has a lot of advantages for language learners as a vital tool in foreign language classes.

Arkan (2005) analyzes the opinions of educators in an English Language teaching department in a study, concluding that students appreciate the integration of literature courses in their curriculum as literature enables them to experience authentic language use. Literary works are essential resources for teaching students not only the features but also the culture of the target language as they are authentic. As Peacock (1997) states, authentic materials increase learner motivation since they are more interesting or stimulating, as many teachers claim than artificial materials designed solely for teaching purposes.

According to Civelekoğlu and Saka, (2018), although poetry is regarded as one of the most difficult arts, requiring literary and linguistic skills, it connects with us in a unique and new way. Poems, “effective method for developing multiskills” (Çetinavcı, & Tütüniş, 2012)

in language learning, are one of the most common literary works in every culture. Elting, & Firkins, (2006) points out that aside from daily communication, language's aesthetic function can be used to create art and a poem, unlike other texts in a culture, is an example of art.

Poetry uses words to recall and enhance specific aspects of life, leaving readers with sentiments (Hişmanoğlu, 2005). Employing poetry in class “provides readers with a different viewpoint”, "triggers unmotivated readers", and "makes students familiar with figures of speech (i.e. simile, metaphor, irony, etc.) as it is a part of daily language according to Saraç, (2003). Poetry is one of the most widely used and effective cultural transmitters. Allusions, vocabulary, idioms, and tone are all cultural aspects that are difficult to translate into another language (Sage,1987).

Literature is an effective vehicle for portraying the culture, thus people have a better perspective of others who are different from them through literature, and they develop a tolerance for other cultures. Boylu (2014), states that the usage of a language (literary) gives general information about the traditions, beliefs, and views of the life of the people who speak that language. While conceptions of intercultural competence have been criticized for simplifying and essentializing 'other' cultures, people, and places at times, they still take a much broader and more holistic view of successful communication than the communicative competence concepts commonly used in language teaching (Baker, 2015).

Intercultural-cultural awareness includes some common principles such as acquiring the knowledge of different communicative competencies in different socio-cultural settings, the skills to be able to apply this knowledge appropriately and flexibly; and attitudes toward communication that include the ability to intellectualize one's values, beliefs, and expectations. In this point of view, literary works (poems in this case) are an effective and efficient way of both learning a new language and being familiar with the culture of the target language as well as comparing and contrasting the new language with the native language.

2. Research Questions

1. Is there a statistically significant difference between the experimental group and the control group in terms of intercultural interest?
2. Is there a statistically significant difference between the experimental group and the control group in terms of intercultural knowledge?
3. Is there a statistically significant difference between the experimental group and the control group in terms of intercultural respect?

4. Is there a statistically significant difference between the experimental group and the control group in terms of intercultural activities?
5. Is there a statistically significant difference between the experimental group and the control group in terms of intercultural communication?

3. Methodology

Both quantitative and qualitative research techniques were used. An intercultural awareness questionnaire was used as a quantitative research data collection tool. The study was implemented at Şehit Yüzbaşı Halil İbrahim Sert Anadolu High School. The experimental and control groups were randomly chosen, 11th-grade students (30), the experimental group were supposed to write their thoughts on the courses after the poem classes.

To determine the students' levels of intercultural awareness, a five-point-Likert type questionnaire developed by Civelekoğlu, & Saka (2018) was applied. The questionnaire consists of 21 items in five factors. These factors were classified as: Items 1-7 for intercultural interest, items 8-11 for intercultural knowledge, items 12-15 for intercultural respect, items 16-18 for intercultural activities, and items 20-21 for intercultural communication. The questionnaire was applied to both control and experimental group students of Sakarya Akyazı Şehit Yüzbaşı Halil İbrahim Sert Anatolian High School. After the questionnaire application, 2 poems were processed by the experimental group students. Control group students continued their weekly programs. As a qualitative research technique, the experimental group students were asked to write their opinions at the end of the lesson. After the application, the same questionnaire was applied to both groups again, and the data were analyzed with the SPSS program.

Following the pre-test of the questionnaire, it was discovered that both groups shared similar opinions regarding the target culture, as shown in Table 1. In terms of five criteria, intercultural interest, intercultural knowledge, intercultural respect, intercultural activities, and intercultural communication, both experimental and control groups were equivalent before the implementation.

Table 1: Pre-test results of the experimental and control groups

	Group	N	X	sd	df	t	p
Intercultural Interest	experimental	15	1,97	A	,73	-	,000
	control	15	2,97	A		5,245	
Intercultural Knowledge	experimental	15	1,91	A	,79	-	,000
	control	15	3,11	A		5,870	
Intercultural Respect	experimental	15	1,91	A	,91	-	,000
	control	15	3,03	A		5,325	
Intercultural Activity	experimental	15	2,00	A	,77	-	,001
	control	15	2,84	A		4,219	
Intercultural Communication	experimental	15	1,93	A	,87	-	,000
	control	15	2,97	A		4,461	

While the experimental group studied two poems during their English sessions after the pre-testing period, the control group continued at their regular pace without any poetry implementation. The levels of the poems, their integration of cultural themes, and the topic's connection to the students' particular interests were all taken into account for choosing the poems. During the procedure, two poems were used, all of which were discussed in class.

Students were supposed to enhance their critical thinking skills as well as appreciate the poetry if they related the poem's content to their own experiences. Reading, writing, listening, and speaking tasks and exercises were designed for use in class.

4. Findings

Poetry is regarded as one of the difficult genres to use in the classroom, the students were interested in it. They volunteered to read and interpret the poems although they needed further explanation and more dictionary use. They were motivated to listen to each other and express their thoughts (some of them were in their native language as they had difficulty poetically expressing themselves in the target language). They compared and constat the similarities and differences between their own culture and the target language's culture. It is essential to determine whether or not it's advantageous to develop their intercultural awareness. The international awareness questionnaire was administered to the experimental and control

groups as a post-test to find out if it had such a function. After the implementation, the experimental and control groups' post-test results were compared in terms of five factors.

Table 2: Post-test results of experimental and control groups in terms of intercultural interest

Group	N	X	sd	df	t	p
experimental	15	4,03	,37	14	5,903	,000
control	15	3,02	,42			

Table 2 clearly shows that there are no significant differences between the groups in terms of intercultural interests.

Table 3: Post-test results of experimental and control groups in terms of intercultural knowledge

Group	N	X	sd	df	t	p
experimental	15	4,06	,44	14	5,259	,000
control	15	3,03	,50			

In terms of knowledge, there is no statistically significant difference between the experimental and control groups, as indicated in Table 3. The results of the experimental and control groups show that both groups did not reach further knowledge after the poetry use in class.

Table 4: Post-test results of experimental and control groups in terms of intercultural respect

Group	N	X	sd	df	t	p
experimental	15	4,03	,43	14	3,636	,000
control	15	3,18	,55			

In terms of intercultural respect, there is no statistically significant difference between the experimental and control groups, as indicated in Table 4. The results of the experimental and control groups show that both groups respect different foreign cultures.

Table 5: Post-test results of experimental and control groups in terms of intercultural activities

Group	N	X	sd	df	t	p
experimental	15	4,06	,45	14	4,760	,003
control	15	2,88	,57			

In terms of intercultural activities, Table 5 shows that there is no statistically significant difference between the experimental and control groups. The experimental and control groups' means are very similar, implying that the control group is just as interested in intercultural activities as the experimental group. In terms of intercultural activities, this study had no effect, indicating that the experimental group improved.

Table 6: Post-test results of experimental and control groups in terms of intercultural communication

Group	N	X	sd	df	t	p
experimental	15	4,22	,62	14	4,719	,000
control	15	3,03	,53			

In terms of intercultural communication, there is no statistically significant difference between the experimental and control groups, as indicated in Table 6. The results demonstrate that both the experimental and control groups consider themselves competent while conversing with people from diverse cultures.

In terms of quantitative findings, there was a significant difference in the classroom atmosphere before and after the implementation. The use of poems with cultural components drew the pupils' attention. Although there are no statistically significant changes in the students' attitudes, their classroom behavior and attitudes regarding poetry improved.

6. Students Evaluation

The poetry implementation in classes arise interest of the students more. They were more motivated to the courses. After the poetry implementation in classes students expressed their opinions in their native language. A few of them were translated below.

“I feel like using songs in English classes, it was fun. (Sudenaz)” Sudenaz pointed out that she does not read poems but after the classes, she was interested in poems as they were new to her and similar to the songs. She said that she learned new words and the poems made it easy to recall and use them again.

“I like the rhyme and the similar topics we have. (Nizam)” Nizam said that he was not interested in literature in native language, either however after the classes he would read poems in both languages (the short ones, though.)

“I tried to write a daily poem after the class with Emirhan it was enjoyable but hard also. (İlker)” İlker stated that he liked literature courses in native language however he never thought to read something literary in a new language. He liked to learn rhymes and use words with similar pronunciation. He even tried to write firstly some words then brought them together to write poems. (sky, cry, try, children, frightening, lightening etc.)

“I don’t understand all the words and it was not in rhyme when it is translated into Turkish, still poems are interesting. (Esin)” Esin tried to translate to poems in native language and stated that they lost meaning and the rhyme, after that she found out that when she got the meanings of the words she did not have to know all the words as long as she got a general message of the poem it was enough for her. (still she had some difficulties with the idiomatic words).

7. Limitation

Being metaphorical and having highly allusive language, poems have a barrier to use in language teaching . Poetry, as a high-level, individual reading activity, has little to offer the EFL classroom, particularly at the middle and high school levels. Moreover, the abundance of literary allusions, historical references, and cultural assumptions common in the works of great poets can make it difficult for native and non-native speakers equally to comprehend (Finch, 2003). Implementing poems “difficult and often unfruitful task” (Rogers,1985) in language classes requires delicate planning and performance from both students and teachers.

8. Discussion and Conclusion

The goal of this research is to investigate whether or not employing poetry in EFL classrooms may improve students' intercultural understanding. The international awareness questionnaire, which included five factors ; intercultural interest, intercultural knowledge, intercultural respect, intercultural activities, and intercultural communication, was used to assess the efficacy of the implementation. The intercultural awareness survey was applied to both control and experimental group students at the start of the study to identify their perceptions of the target culture. Both groups were found to have similar concepts for the target culture, which included all of the categories on the questionnaire. Although there are no statistically vital differences between the groups, poems in language classes enhanced the class environment. Using poetry, the study was able to encourage pupils to become more interested in diverse cultures around the world.

References

- Arikan, A. (2005). An evaluation of literature component of hacettepe university english language teaching department. *Hacettepe University Journal of Education*, 29, 27-33.
- Babae, R., & Yahya, W. R. B. W. (2014). significance of literature in foreign language teaching. *International Education Studies*, 7(4), 80-85.
- Baker, W. (2015). Research into practice: Cultural and intercultural awareness. *Language Teaching*, 48(1), 130-141.
- Boylu, E. (2014). Dil-kültür ilişkisi ve İran'da Türkçe öğretimine etkisi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014(4), 19-28.
- Hiçbir içindekiler tablosu ögesine rastlanmadı.
- Brindley, D. J. (1980). Breaking the poetry barrier: towards understanding and enjoying poetry. *Annual Meeting of the International Conference on the Teaching of English*. Sydney, Australia, 1980.
- Carter, R. (2007). Literature and language teaching 1986–2006: A review. *International Journal of Applied Linguistics*, 17(1), 3-13.
- Civelekoğlu, N., & Saka, F. O. (2018). The use of poetry to raise intercultural awareness of EFL students. *The Journal of Language Learning and Teaching*, 8(1), 39-52.

- Collie, J. and S. Slater. 1990. Literature in the language classroom: a resource book of
- Çetinavcı, U. R., & Tütüniş, B. (2012). Making use of poems to teach English. *The Journal of Language Learning and Teaching*, 2(2), 75-88.
- departments of Turkey” unpublished m.a thesis. Ankara: *Hacettepe University*
- Elting, S., & Firkins, A. (2006). Dramatizing poetry in the second language classroom. *English Teaching: Practice and Critique*, 5(3), 127-136.
- Finch, A. (2003). Using poems to teach english. *English language teaching*. 15 (2), 29–45. *English Language Teaching*, 15(2), 29-45.
- Hişmanoğlu, M. (2005). Teaching english through literature. *Journal of Language and Linguistic studies*, 1(1), 53-66.
- ideas and activities. *Cambridge: CUP*.
- Peacock, M. (1997). The effect of authentic materials on the motivation of EFL learners. *ELT journal*, 51(2), 144-156.
- Rogers, W. C. (1985). Teaching for poetic thought. *The Reading Teacher*, 39, 296-300.
- Saraç, S. 2003. “A suggested syllabus for the teaching of poetry course in elt